

Національна академія державного управління
при Президентіві України

Радмила Войтович

**Вплив глобалізації
на систему
державного управління**
*(теоретико-методологічний
аналіз)*

Монографія

Київ
Видавництво НАДУ
2007

Схвалено Вченою радою Національної академії державного управління при Президентові України. Протокол № 129/1-10 від 21 грудня 2006 р.

Рецензенти:

І.А.Грицяк, доктор наук з державного управління, доцент, завідувач кафедри міжнародного та європейського права Національного економічного університету ім. Вадима Гетьмана;

С.В.Майборода, доктор наук з державного управління, професор, декан факультету заочного навчання Національної академії державного управління при Президентові України;

В.М.Рижих, доктор наук з державного управління, завідувач відділу Головної служби безпекової та оборонної політики Секретаріату Президента України, заслужений діяч науки і техніки України;

В.О.Шамрай, доктор наук з державного управління, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права Національного аграрного університету.

В 61 Войтович Р.В.

Вплив глобалізації на систему державного управління (теоретико-методологічний аналіз): Монографія / За заг. ред. д-ра філос. наук, проф. В.М.Князева. - К.: Вид-во НАДУ, 2007. - 680 с.

ISBN 966-619-218-7

У монографії проаналізовано основні теоретико-методологічні аспекти впливу глобалізації на систему державного управління, відповідно до чого розкрито сутність, основні передумови та фактори виникнення глобалізації, досліджено особливості розвитку суспільства та держави в умовах глобалізації, наведено обернені форми глобалізації, ідентифіковано основні глобалізаційні виклики суспільного розвитку, охарактеризовано основні форми, засоби й механізми глобальної інтеграції, розкрито особливості впливу глобалізації на систему державного управління перехідних суспільств, запропоновано механізми оптимізації системи державного управління України в умовах глобалізації.

Тематика монографії може бути цікавою для студентів, аспірантів, докторантів зі спеціальності державне управління, політологія, філософія, соціологія, менеджмент, а також посадовців органів державної влади та місцевого самоврядування, громадських і політичних діячів та всіх тих, хто цікавиться проблемами глобалізації.

ISBN 966-619-218-7

УДК 35:01:316.32

© Р.В.Войтович, 2007

© Національна академія державного управління при Президентові України, 2007

Передмова

Глобалізація в її сучасному варіанті приводить до “переформатування” структури сучасного світу, а в результаті цього - до коригування національних систем державного управління, зміни стратегій економічного, політичного та духовного розвитку, що породжує суцільну взаємозалежність світу, яка і складає основу його функціонування. Зростаюча взаємозалежність уніфікує й стандартизує умови та фактори розвитку окремих країн світу, є своєрідним індикатором визначення рівня сталості розвитку національних держав, а отже, і їх потенціалу в протистоянні викликам глобалізаційних процесів, які й стають сьогодні основним критерієм об’єднання держав у відповідні глобальні чи регіональні структури. Протистояти таким глобалізаційним викликам здатна лише та держава, яка має активну систему управління, реалізує власну геополітичну стратегію розвитку, максимально оберігає свій суверенітет, орієнтується в глобальному просторі, а головне - володіє ефективними механізмами впливу та навіть і управління ним.

Саме тому після того, як світ вступив у нове тисячоліття, будь-які науково-дослідні розвідки розпочинаються з питання, що таке сучасна глобалізація, яких форм вона набуває сьогодні, чи насправді вона є такою вкрай необхідною складовою ефективного розвитку, чи все ж таки вона справляє негативний вплив на суспільне життя, якщо будь-що треба уникнути, чи можна без неї обійтись або навіть і обминути, де фактично межі між об’єктивною та суб’єктивною складовою такого процесу. Єдиним винятком із цього є розуміння глобалізації як нового типу світового розвитку, що знаменує появу нових магістральних тенденцій, за якими буде розвиватись світ упродовж майбутніх кількох десятиліть, а тому важливо, аби кожна держава світу незалежно від рівня розвитку знайшла можливість вписатись у глобальний простір, інакше вона ризикує опинитись в ситуації глобальної ізоляції, яка, у свою чергу, спровокує її соціально-політичну та економічну деградацію.

На сучасному етапі світового розвитку існують сотні різноманітних тлумачень глобалізації, які є абсолютно суперечливими та взаємовиключними, що тим самим увиразнює виникнення герменевтичної проблеми, яка пов’язується з відсутністю єдиного розуміння сутності глобалізації та її викликів національними спільнотами, їх спо-

дівань щодо неї, а також і прогнозування наслідків, до яких вона призведе.

У контексті сучасних досліджень, здійснених як вітчизняними, так і зарубіжними вченими і практиками представлена значна кількість розвідок, присвячених безпосередньо аналізу сутності та впливу глобалізації на розвиток сучасного світу. Найбільшого розроблення проблема глобалізації набуває у західно-європейській науці, яка представлена такими вченими, як: *З.Бауман, З.Бжезинський, Д.Белл, Л.Браун, Е.Гор, П.Бергер, П.Бурд'є, П.Бьюкеннан, Б.Вальденфельс, Е.Гідденс, А.Колодко, А.Урсул, А.Уткін, Д.Стігліц, Д.Хелд* та інші.

Окремо доцільно виділити, зокрема, праці таких вчених, як *“Глобалізація” І.Веллернстайна, “Зіткнення цивілізацій” С.Хантінгтона, “Глобальний капіталізм” А.Гідденса, “Що таке глобалізація?”, У.Бека, “Великий розрив” Ф.Фукуями, “Глобалізація та міжкультурний діалог” У.Макбрайда, “Контури світу у першій половині ХХІ століття і далі” А.Беттлера, “Шок майбутнього” О.Тоффлера* та ін., у межах яких і було визначено предметне поле для наукового пошуку закономірностей впливу глобалізації на розвиток сучасного світу.

Серед вітчизняних учених на особливу увагу заслуговують роботи *О.І.Білоруса, І.А.Грицяка, І.Ф.Надольного, В.М.Князева, І.С.Кравченко, С.В.Майбороди, Т.В.Мотренка, В.І.Мунтіяна, Н.Р.Нижник, Г.М.Немірі, І.В.Розпутенка, С.І.Пірожкова, В.В.Токовенко, В.П.Трощинського, В.О.Шамрая, В.Юрчишина.*

Переважна більшість дослідницьких підходів спрямована на з'ясування сутності впливу процесу глобалізації, представленого різними об'єктивними та суб'єктивними факторами, які суттєво змінюють глобальний світ, усе більше спонукаючи ту чи іншу державу прилаштуватися до нових умов існування, аби, так би мовити, “зіграти за новими правилами”.

Реальне вирішення цієї проблеми стане можливим лише завдяки з'ясуванню геостратегічних розбіжностей, які сьогодні існують між народами стосовно розуміння стратегії розвитку в умовах глобалізації. Кожен народ має власний план та стратегію розвитку, яка адекватно відображає його ментально-історичні політичні, економічні та державно-управлінські традиції, а тому вони не завжди гармонійно можуть вплітатися у сучасні глобалізаційні процеси. В остаточному підсумку це може призвести до радикальної боротьби цих планів та стратегій (які, з одного боку, пропонуються конкретно національ-

ною інституцією, а з другого - фактично нав'язуються глобальним середовищем, світовими структурами, і, відповідно, продукують кардинальні зміни в сучасному світі).

Глобалізація є внутрішньо суперечливим процесом, оскільки, з одного боку, вона відкриває нові можливості для політичного та державно-управлінського дискурсу, а з другого - загострює існуючі або породжує нові проблеми, які сьогодні визначають як “виклики”, фактично вони є формами загострення проблем, породжених попередніми етапами світового розвитку, що свого часу не знайшли належного вирішення у світовій державно-управлінській практиці. Безпосередньо це стосується проблем загального характеру, які пов'язані з появою нових факторів у світовому розвитку, і які ставлять під питання можливості нормального функціонування механізмів відтворення суспільного життя, стабільності системи міжнародних відносин, сталості світоустрою. Закономірно до таких проблем відносять екологію, розвиток, структуру, світоустрій та соціальну справедливість. Це також свідчить про те, що загрози, які сьогодні виникають, передбачають негайну відповідь у формі дій військово-політичного, економічного та культурного характеру, але навряд чи ці дії зможуть протистояти такому процесу, не породивши водночас нові загрози.

Само собою зрозуміло, якщо ігнорувати глибинні причини, закладені в процесі глобалізації, і розглядати її як породження системи самою ж системою, то це приведе в остаточному підсумку до колапсу суспільного світоустрою. Аби уникнути цього, кожна наступна модель світового розвитку в умовах глобалізації має стати свідченням модернізації державного управління, що супроводжуватиметься трансформацією, а то і відмиранням застарілих її елементів з відповідним встановленням нових структурних внутрішньосистемних зв'язків.

З одного боку, досліджувана нами проблема сьогодні начебто і є вирішеною, оскільки має всі необхідні для цього засоби, що є підставою для того, аби ми однозначно могли стверджувати, що глобалізація здатна породити новий міжкультурний діалог, проте ефективність чи неефективність його є справою вже іншого порядку. Події 11 вересня 2001 р. засвідчили своєрідний підрив характерних для початкового періоду новітньої історії понять державного суверенітету, геополітичної незалежності світу. В умовах зростаючої культурної гегемонії транснаціональних культур, в якій переважно домінують американські та меншою мірою західноєвропейські елементи, говорити

про вироблення єдиної системи значень, яка б забезпечувала взаєморозуміння, а отже, й ефективну взаємодію між народами, марно. Здебільшого тут йдеться про панівну позицію транснаціональних корпоративних інтересів по відношенню до інтересів як невеликих держав, так і наддержав.

Фактично глобалізація призвела до різкого збільшення кількості недержавних суб'єктів міжнародного життя, які володіють не меншими фінансовими ресурсами та відповідними політичними інструментами, ніж інші уряди, проте вони здатні діяти на території десятка країн, не дотримуючись при цьому ніяких міжнародно-правових норм. Це в кінцевому підсумку приводить до відсутності реального суб'єкта світової політики, здатного дати відсіч викликам глобалізації. Свідченням цього і стало формування американського світового лідерства, запропонованого правлячою елітою США на початку 90-х рр. У цьому плані США сподівалось на отримання статусу єдиної глобальної наддержави, яка була б здатна запропонувати та реалізувати абсолютну та позитивну модель нового світового розвитку.

Захист деякими країнами Заходу принципу "світ без кордонів", який декларує переважання норм ліберально-демократичної культури державного управління, став розглядатись політичними та релігійними лідерами у багатьох країнах як загроза їх національно-культурній ідентичності, традиційним стилям життя. Це призвело до того, що баланс сил у світі виявився порушеним, оскільки він став перекладатись на сторону панування такої наддержави, як США, а не транснаціоналів. Виклики глобалізації породили конкретну загрозу для країн, навіть тих, які є центром їх реалізації. А це, у свою чергу, призвело до констатації, що колишні методи та принципи забезпечення воєнної безпеки у нових умовах втратили свою ефективність.

За останні роки в умовах такої мобільності світоустрою українське суспільство теж зазнало не менш суттєвих змін, що в остаточному підсумку призвело до формування уявлення про глобалізацію як нову форму суспільної свідомості, яка в широкому сенсі сьогодні має підміняти цілісну ідейно-політичну концепцію розвитку, яка б поділялась всіма науковими та суспільно-політичними колами. Відповідно до цього є всі необхідні підстави розглядати її як новий тип суспільного розвитку, який приводить до виникнення нових форм соціальної організації, які переважною мірою модернізують традиційну модель функціонування суспільства та держави.

Розв'язання проблеми впливу глобалізації на сучасну систему державного управління закономірно має розпочинатись саме із з'я-

сування того, що саме слід розуміти під процесом глобалізації, чи світ у цілому, чи процес об'єднання окремих його регіонів, і хто насправді є дійсним суб'єктом глобалізації, окремі індивіди, групи людей, економічні та політичні структури держави. Це, зокрема, пов'язується з тим, що на сьогодні й досі існує певна неоднозначність у розумінні ідей глобалізації, з одного боку, а також неадекватність розуміння загальносвітових стандартів державно-управлінської практики, які породжені нею, з другого. Тоді постає питання, чи насправді глобалізація це соціальна реальність, чи вона умовна ідеологічна фікція, запропонована сучасному світові. Загальноновизнаним є лише той факт, що сьогодні глобалізаційні процеси суттєво впливають на всі сфери суспільного життя і виокремити якусь одну із них, яка перебуває під більшим впливом, ніж інші, фактично неможливо. Відповідно до цього глобалізація породжує певний дисбаланс між розвиненими та нерозвиненими регіонами, що само собою виключає можливість налагодження ефективного діалогу між його суб'єктами, а також приводить до процесу розвитку навздогін, передбачаючи так звану вестернізацію та націоналізацію, яка виключає можливість спільного пошуку налагодження політичного діалогу, оскільки вона певною мірою є всерегламентуючою. Слід вказати, що нагальна потреба спільних дій держав, що забезпечувало б взаємопроникнення різних версій глобалізації та формування об'єднуючої їх ідеологічної платформи не може розпочатися без узгоджених організаційних механізмів. Для вироблення таких механізмів необхідні інституційні основи, більш складні порівняно з попередніми організаційними формами.

Сучасна ідейно-політична система глобалізму досить широко інтерпретується суспільно-політичними організаціями та групами, які беруть активну участь у процесах глобалізації. Це, у свою чергу, визначило логіку формування двох основних напрямів, а саме, першого, який характеризує абсолютне несприйняття глобалізації як об'єктивного та закономірного етапу історії людства, явища, перенесеного із Заходу і пов'язаного з розвитком процесів модернізації, та другого, який характеризує критичне ставлення до окремих тенденцій розвитку процесів глобалізації, методів, які використовуються суб'єктами цих процесів, заданих ними напрямів. Сьогодні немає жодної держави, яка б задекларувала своє абсолютне несприйняття процесів глобалізації, адже навіть у найрозвиненіших державах можна спостерігати обидва напрями.

Процеси глобалізації висувають нові вимоги до системи функціонування національних систем державного управління, які мають стати дієвим та ефективним засобом у вирішенні складних міжкультурних суперечностей, особливо тих, які виникають у процесі гармонізації механізмів спільного функціонування національних держав у світовому просторі, а отже, й узгодження відносин між державами та налагодження ефективних форм взаємодії, що певною мірою може сприяти забезпеченню відкритості та прозорості сфери міжнародних відносин.

Глобалізація не лише незворотний, але й необхідний процес. Оскільки вона являє собою певну культурну систему, яка дає змогу передавати, взаємообмінюватись знаннями не лише між поколіннями, але й між народами. Це, у свою чергу стає свідченням того, що глобалізація приводить до своєрідної національної відкритості, основним інструментом якої є вирішення проблем, які уможливають усесторонній зв'язок та всесторонню залежність однієї нації від іншої. Безумовно, в умовах такого середовища змінюється все, у тому числі й система державного управління, зникають традиційні кордони, з'являються абсолютно нові форми зв'язків між народами.

Сьогодні відомо, що основною умовою глобалізації є формування єдиного політичного простору, який, у свою чергу, повинен забезпечити вироблення єдиної політичної мови, яка б слугувала основою взаєморозуміння між світовими культурами. Без цього політичний діалог цивілізацій залишається на рівні номінальних конструкцій, і в жодному разі не зможе виступати реальною політичною практикою ефективного розвитку держав у ХХІ ст.

Кожна державно-управлінська система, Східна чи Західна, має свій особливий генотип, внутрішню логіку розвитку, власну парадигму функціонування, відповідно до цього в умовах глобалізації вона не обов'язково зазнає взаємопроникнення інших систем та підпадає під гомогенізацію культур шляхом інтеграції та уніфікації Сходу та Заходу. Посилення міжнародних зв'язків, яке відбувається в умовах глобалізації, особливо у сфері економічних зв'язків, сьогодні особливо перебільшується, оскільки тут не зосереджується увага на досить суперечливому характері глобалізації, сприяючи комунікативності між народами (значно збільшуючи явища інформаційного та технологічного порядків), глобалізація водночас викликає напругу та конфлікти саме на основі як економічних, так і політичних інтересів, ідеологічних (ціннісних взагалі) переваг та пріоритетів.

В умовах глобалізації все більше обмежуються можливості національних держав як суб'єктів міжнародних економічних та політичних відносин, відповідно до чого суттєво знижується роль та значення політичних еліт, які певною мірою повинні витлумачувати сутність певних явищ, які породжуються процесами глобалізації. Для цього необхідно розгорнути широкий дискурс з метою визначення впливовості суб'єктів глобалізації та можливого коригування сучасної неоліберальної моделі світового розвитку відповідно до стратегічних інтересів розвитку кожної окремої нації. Це певною мірою дасть змогу уникнути розуміння глобалізації як стихійного процесу, що призводить до поглиблення нерівності, розрухи самобутніх культур, "перетворення цілих регіонів та країн у ресурсних донорів". З цього приводу досить часто проводять паралелі між глобалізацією та індустріалізацією, адже сьогодні чітко визначено - Україна потребує глибокої модернізації всіх сфер суспільного життя шляхом залучення та вмілого використання у своїх національних інтересах тих ресурсів, які привносяться процесами глобалізації.

Найбільш складним питанням для сучасної України є пошук принципів та механізмів налагодження взаємозв'язків із глобальним світом, що тим самим дозволить чітко визначити її місце та роль у загальносвітовому просторі. Саме тому Україна так наступально декларує свій максималізм у прагненні якнайшвидше інтегруватись у глобальний простір, інакше вона може лишитись пасивним об'єктом для реалізації глобальної політики не лише розвинених країн світу, але і тих, які їх наздоганяють. Система державного управління України має бути не лише максимально адаптованою до нових глобалізаційних умов розвитку, але й володіти потужним інструментарієм впливу на них, а також використання їх на користь реалізації власних національних інтересів. Це, у свою чергу, дасть змогу Україні виробити нову геополітичну стратегію, яка сприятиме її ефективному економічному, політичному та духовному розвитку. Оською проблемою для України сьогодні є запропонувати такий геостратегічний проект її розвитку, який би дозволив їй зайняти достойне місце у світових глобальних процесах і репозиціонувати її геополітичний статус, аби він змінив ставлення до України в цілому з боку світової спільноти.

Таким чином, хоча дослідження даної проблематики й представлено значною кількістю теоретико-методологічних та практико-прикладних досліджень, все одно її крім аспекти лишаються малодослідженими. До них, зокрема, належить вивчення закономірностей

впливу глобалізації на функціонування систем державного управління. Актуальність вивчення даної тематики сьогодні набуває нового звучання, оскільки в межах кожного дослідницького підходу розробляються нові моделі та формується нова парадигма функціонування системи державного управління, розкривається специфіка вирішення даної проблематики, яка, у свою чергу, ставить новий детермінований блок питань, який вимагає свого вирішення в межах інших наукових розвідок.

Запропоноване монографічне дослідження жодною мірою не претендує на аксіоматичну формулу розуміння специфіки впливу глобалізації на функціонування національних систем державного управління, переважною мірою воно спрямоване на аналіз загальносвітових тенденцій та закономірностей глобалізаційного розвитку світу. Лише на основі вирішення цього питання можна розробити механізми оптимізації системи державного управління України в умовах глобалізації, а відповідно до цього ідентифікувати її потенціал впливу на розвиток глобального світу шляхом збереження власної національної ідентичності.

Розділ I

Історико-методологічний аналіз впливу глобалізації на систему державного управління

1.1. Основні передумови та фактори виникнення процесів глобалізації

1.1.1. Історичні та соціально-економічні передумови виникнення сучасних процесів глобалізації

Наприкінці ХХ ст. світ зазнав якісно нових змін, які певною мірою трансформували соціальну, політичну, економічну та державно-управлінські системи світу, в результаті чого будова світоустрою набула нових рис, а процеси глобалізації, з якими пов'язувалися причини злиденності, екологічної кризи та вибух міжнародного тероризму, стали визначальними для долі сучасного людства. Проте цим процесам, безумовно, передувала низка історичних та соціально-економічних (господарських) передумов та факторів, які і виступають предметом розгляду в межах даного параграфу.

У сучасних наукових розвідках дослідження передумов виникнення процесів глобалізації має принципові відмінності, так, зокрема, переважна більшість учених вважає, що процеси глобалізації об'єктивно виникають наприкінці ХХ ст. і характеризуються концептуальною новизною і жодною мірою не схожі на ситуацію, яка мала місце на межі ХІХ-ХХ ст. Інші вчені вважають, що це лише одна із форм історичного розвитку, первинне виникнення якої до ХVІ ст. або ХІХ ст. У результаті цього формуються теоретико-методологічні підходи, які впираються в чітке розмежування передумов, достеменності періоду виникнення цих процесів, а також і сфер їх розгортання.

На думку деяких учених, однією з передумов виникнення сучасних процесів глобалізації є початок зародження так званих *глобальних форм співіснування людства*, які належать до витоків зародження людства, де вже тоді основна роль належала силовим формам "спілкування" між різними племенами та народами. В кривавих

битвах створювались та гинули імперії, інколи навіть дуже великі, в межах яких помітно посилювались господарські зв'язки, відбувався взаємовплив різних мов, культур, звичаїв, вірувань. Деякі з них існували досить довго, навіть цілі століття, створюючи тим самим умови для особливо глибокого взаємопроникнення культур та суспільств. Коли розпадались імперії, на їх місці або навіть поряд з ними утворювались інші із зовсім іншою територіальною конфігурацією та іншим складом населення. Попередні культурні зв'язки між народами колишніх імперій втрачались, витіснялись новими і так до безкінечності. Взаємовплив та взаємопереплетіння мов, культур і т.ін., нав'язане примусовими об'єднаннями тих чи інших народів у межах певної імперії, було часовим, нестійким та обмеженим цими рамками. Воно ніколи не набувало глобальних масштабів. Проте слід відзначити, що "саме усвідомлення масштабів нашої планети, її форм та обрисів континентів стало можливим завдяки тому, що у вітрила кораблів *Х.Колумба*, *Ф.Магеллана*, *В.да Гами*, *Дж.Кука* та інших мореплавців XVI-XVIII ст. дули вітри економічних та політичних інтересів Іспанії, Португалії та Великобританії", що й стало однією з передумов формування глобальної свідомості людства" [408, с. 4].

Як відомо, з часом силові методи досягнення економічних та політичних взаємовигід відійшли на задній план, поступившись так званим глобальними торговельним та фінансовим зв'язкам, які протягом XX ст. охопили весь світ, надавши тим самим можливість світовій спільноті відчувати себе єдиним цілим і таким чином стали "вирішальним локомотивом інтернаціоналізації суспільних відносин", заклавши таким чином підвалини епохи великих суспільних перетворень" [419, с. 13].

У межах такого підходу розробляє свою концепцію російський учений *Ю.В.Яковець*, який підтверджує, що процеси глобалізації є зовсім не новими і виникають не сьогодні, "хоча й тисячоліття по тому локальні культури та цивілізації виникали і розвивалися, здавалося б, ізольовано, чисельні нитки культурних, торговельно-економічних зв'язків між ними століття за століттями зміцнювались і примножувались, охоплюючи населену частину земної кулі від півночі до екватора. Це дає всі підстави говорити про історичний процес розвитку людства в цілому, зміну світових цивілізацій" [422, с. 12].

Приблизно такої ж точки зору дотримується *С.Хантінгтона*, на думку якого "глобалізація розвивається на фоні загальнопланетарного процесу диференціації локальних цивілізацій". Відповідно до цього вона являє собою "закономірний процес універсалізації культурних цінностей, підготовлений всією ходою розвитку людства". Це,

у свою чергу, дало підстави вченому розуміти під глобалізацією "новий імпульс динаміці та діалогу сучасних цивілізацій" [379, с. 34].

Таке розуміння глобалізації як новітнього етапу багатовікового процесу інтернаціоналізації суспільного життя дає підстави деяким дослідникам шукати її початок наприкінці XIX ст., а то й у XVI ст. Ототожнюючи глобалізацію з розвитком міжнародних торговельних економічних зв'язків із зростанням фінансової взаємозалежності національних господарств і т.ін. американський дослідник *Д.Хендерсон* був надто здивований, коли з'ясував, що з 70-х рр. XIX ст. до 1914 р. ступінь економічної взаємозалежності індустріальних країн багато в чому був надто нижчим, ніж у кінці XX ст. Саме цей період, на думку вчених, є "періодом найвищого розквіту колоніалізму, якщо виходити із рівня ВВП серед держав лідерів економічного розвитку, включених у сферу міжнародної торгівлі" [290, с. 16].

Так сформувалось уявлення про дві, навіть три хвили глобалізації.

У XX ст. закономірно вважалося, що сучасна модель глобалізації є найвищою стадією розвитку процесу інтернаціоналізації (транснаціоналізації) різних аспектів суспільного життя: економічних, політичних, культурних, конфесійних і т.ін. На цій новій стадії, яка набула очевидності і стала предметом пильної уваги дослідників десь на межі 60-70 років, процеси інтернаціоналізації суспільного життя поступово охопили все світове співтовариство, досягаючи планетарних масштабів. "І це не просто територіальне розповсюдження інтернаціоналізації: глобальні масштаби взаємозв'язків та взаємозалежностей різних країн (їх національних господарств, політик, культур правових систем тощо) надають цим взаємозв'язкам нові риси, якості, властивості, нову силу як благотворну, так і руйнівну. З певним обґрунтуванням це історичне зрушення можна вважати якісним стрибком, переходом інтернаціоналізації суспільних відносин на більш високий ступінь свого розвитку" [410, с. 97].

З точки зору *Ю.Шшикова*, сучасна модель глобалізації не просто черговий спалах попередніх тенденцій, які посилюють "взаємощеплення" національних держав, і не просто досягнення світовою економікою та політикою глобальних масштабів, коли вони охоплюють усю ойкумену. "Все це лише якісні параметри давно розпочатого процесу інтернаціоналізації господарського життя. При цьому глибинна сутність глобалізації полягає в тому, що при значній схожості з попередніми періодами своєї історії світова економіка та політика переходять в якісно новий стан" [408, с. 3]. Показуючи глобалізацію як абсолютно нову стадію процесу *інтернаціоналізації* господарського життя, учений намагається з'ясувати істинні причини величез-

ного техніко-економічного та соціально-культурного розриву “золотого мільярду” від людства в цілому та доводить, що при цих всіх небезпеках, спричинених процесами глобалізації, не поглиблюється розрив між Північчю та Півднем світового співтовариства, а, навпаки, відбувається його зменшення.

На думку *С.Чугрова*, “інтернаціоналізація та глобалізація перебувають в одному канатному полі, і це дозволяє більш точно оцінити нинішні координати посткомуністичних країн у світовому розвитку”. Відповідно до цього “інтернаціоналізація являє собою поступове взаємопроникнення технологічних та культурних стандартів, що не зачіпає державний суверенітет... національні кордони перетворюються на напівпрозорі перегородки” [399, с. 20]. Принципово інше з методологічної точки зору розуміння інтернаціоналізації пропонує відомий дослідник *Н.Косолапов*, тим самим доводячи, що “інтернаціоналізація передбачає вихід будь-чого за рамки; або ж об’єднання дій декількох суб’єктів світової економіки, політики навколо спільних завдань, цілей, видів діяльності... вона в принципі є універсальною по охопленню об’єктів та простору, хоча не обов’язкового втягує всіх або ж майже всіх учасників міжнародного життя” [169, с. 70].

Це, у свою чергу, свідчить про те, що інтернаціоналізація є історичною передумовою виникнення глобалізації, адже вона свого роду створила “еволюційну підготовку матеріальної, когнітивної та політичної основи” для її розвитку. Відповідно до цього глобалізація відрізняється від інтернаціоналізації саме тим, що приводить до руйнації національних кордонів, суверенітету національних держав, а отже й до утвердження єдиного гомогенного світового простору з єдиними стандартами його розвитку та функціонування, тоді коли головна функція інтернаціоналізації зводиться до “забезпечення стійких міжнародних зв’язків у сучасному світі”. Характер розмежування інтернаціоналізації та глобалізації залежить також і від їх часового фактора, що вказує на те, що “інтернаціоналізація різних видів діяльності, відносин, процесів обміну та розвитку існує стільки, скільки самі міжнародні відносини, тоді коли виникнення глобалізації як явища припадає лише на другу половину XX ст.” [169, с. 73].

Відомий російський дослідник *В.Колоннтай*, аналізуючи сутність неоліберальної глобалізації, розглядає її як “специфічний варіант інтернаціоналізації господарського, політичного та культурного життя людства, зорієнтований на форсовану економічну інтеграцію в глобальних масштабах з максимальним використанням науково-технічних досягнень і вільних ринкових механізмів та ігноруванням національних утворень, багатьох соціальних, культурно-цивілізаційних та природно-екологічних імперативів” [163, с. 24].

У межах даного дослідження ми виходимо із розуміння глобалізації та інтернаціоналізації як двох принципово різних типів суспільного розвитку, які відповідно мають різні передумови свого виникнення. Це безпосередньо пов’язується із тим, що країни, які перебувають на етапі глобалізації та інтернаціоналізації, сповідують принципово різні стратегії розвитку, що тим самим підтверджує, що це є якісно різні типи розвитку. Більшість сучасних дослідників переважно мірою вказують не на стадійність у співвідношенні глобалізації та інтернаціоналізації, а на якісну відмінність у розвитку держав, які обирають одну із таких форм. Підтвердженням цього слугує точка зору, висловлена *В.Рамзесом*, який стверджує, що “глобалізація є конкурентом інтернаціоналізації, скоріше за все її антитеза, ніж логічне продовження розвитку сучасного світу”. Більше того, дослідник наполягає на тому, що “будь-який процес інтернаціоналізації з необхідністю приводить до посилення взаємозалежності різних держав, а тому є однією із форм прояву глобалізаційного процесу” [186, с. 15].

Слід відзначити, що сьогодні більшість учених наполягають на розумінні її як однієї із стадій інтернаціоналізації господарського, політичного та культурного життя, особливо, що стосується ліберального підходу до тлумачення глобалізації. На думку *І.Валлернстайна*, у кінцевому підсумку це поставило західний світ перед потребою прискореної адаптації суспільства до нових умов суспільного розвитку.

Таким чином, наведені вище підходи розглядають глобалізацію: 1) у контексті її ототожнення із процесом інтернаціоналізації, що, з нашої точки зору принципово неправильно; 2) як новітню стадію такого процесу; 3) один із варіантів інтернаціоналізації.

Для розуміння співвідношення глобалізації та інтернаціоналізації доцільно виходити із розв’язання методологічної суперечності, оскільки транснаціональна форма соціального розвитку не є тотожною наднаціональній, яка є характерною для останньої чверті XX ст., і, по-друге, з точки зору російського вченого *В.С.Стьопіна*, сьогодні є чимало якісних відмінностей між цивілізацією традиціоналістичного типу та техногенною цивілізацією, адже неможливо не помітити, що “за останні десятиріччя швидкість науково-технічних зрушень, а разом з ними можливості для різкого випередження в матеріальній сфері одних країн іншими якісно змінюються” [265, с. 14]. При цьому слід відзначити, що саме суттєві відмінності між традиціоналістичними та техногенними шляхами розвитку різних цивілізацій і спричинили значні розриви як у темпах, так і в рівнях розвитку між окремими регіонами світового співтовариства. Цій тезі сьогодні су-

перечить низка поглядів, представлених у сучасній літературі, відповідно до яких “техногенний шлях це не новація останньої чверті минулого сторіччя, а, навпаки, вона є традиціоналістичним шляхом, який за певних умов може поєднуватись із техногенним” [206, с. 17].

Слід також відзначити і те, що формування світового ринку, якому передували міжнаціональні зв'язки та обміни, не супроводжувалось одночасним створенням наднаціональної форми міжнародних господарських зв'язків як фактора виникнення глобалізації, який породжує серйозні дилеми не лише у сфері економіки, а розгортає ідеологічні ілюзії та посилює політичні ризики сучасного світу. В остаточному підсумку це призводить до того, що національні держави починають втрачати можливості ефективного використання традиційних механізмів державного регулювання. В умовах всезростаючої взаємозалежності вони користувались ними, озираючись на інші держави, інтереси яких при цьому можуть бути порушені. Хоча несправедливо вважати, що національні держави як регулюючий механізм внутрішньодержавних та міжнародних відносин віджив свій вік. Він буде функціонувати невизначено довго, але вже не в ролі всевладного та суверенного творця долі власної держави, а в ролі однієї із ланок складного та багатоярусного механізму, покликаного регулювати соціальні, політичні, економічні та духовні відносини. Ці три ознаки складають кардинальну відмінність сучасної форми глобалізації від попередніх етапів інтернаціоналізації суспільного життя. Оскільки нічого подібного в XIX ст. - на початку XX ст. ще не було, адже це все вперше в історії людства і тому все це настільки незвичне, незручне та непередбачуване. Тому цілком зрозумілою та природною є реакція відторгнення ідеї глобалізації, оскільки вона замішана на страху перед невизначеним майбутнім.

Здебільшого особлива увага дослідників сьогодні зосереджується на розумінні процесу *американізації* як однієї із передумов сучасної форми глобалізації, а інколи вони вдаються до певного отождолення цих двох явищ. Такої думки дотримується, зокрема, російський учений *І.Лісаковський*, який вбачає в американізації основну умову розгортання сучасного процесу глобалізації і на підставі цього доводить, що вона є великим злом, оскільки нічого доброго від неї не слід очікувати, адже вона приводить до впровадження загального знаменника ряду норм та стандартів і в широких масштабах нікому, крім США, вона не потрібна, адже вона є чи не єдиною наддержавою, яка використовує таку кон'юнктуру для нав'язування всім своїх принципів. Відповідно до цього глобалізація розглядається ним як “результат процесу становлення та розповсюдження в світовому масштабі ряду (переважно американських) науково-виробничих, еко-

номічних, інформаційних, правових, ціннісних підходів та технологій, що в кінцевому рахунку дають можливість досягнути відносно єдиних (чи подібних) умов існування та функціонування співтовариств, які розвиваються в різних історичних умовах і живуть у відповідності зі своїми специфічними традиціями” [188, с. 57-58].

Слід відзначити, що переважна більшість учених сьогодні розглядають глобалізацію у контексті її отождолення із американізацією, доводячи тим самим, що сучасний світ не глобалізується, а американізується. Фактично це є наслідком того, що сьогодні США володіють майже 50% світового ринку в багатьох сферах промисловості. Більше половини всієї ділової активності у світі контролюється Америкою або, принаймні, здійснюється під її безпосереднім впливом, що особливо стосується реклами та маркетингу. Вважається, що дві третини цього світового бізнесу зосереджено в США. В інвестиційній банківській індустрії сьогодні домінують саме американські банки, такі як *Merril Lynch, Morgan Stanley Group, J.P.Morgan* та ін. Америка значною мірою випереджає всі інші країни за розмірами та могутністю економіки, ефективністю ринків та капіталів, виходить вперед з величезним розривом в торгівлі через Інтернет. В умовах зростаючої конкуренції в світі це дає США значні переваги [452, с. 20]. Це, у свою чергу, вказує на те, що глобалізація зароджується в США, які й закладають усі необхідні передумови та фактори для її утвердження у розвитку сучасного світу.

Дещо іншої точки зору дотримується російський учений *Ф.Юрлов*, який відзначає, що глобалізація ще не стала справді глобальним явищем, адже існують великі групи та сили в різних країнах, які не приймають цю ідею саме в тій формі, в якій вона нині реалізується [419]. На сьогодні повною мірою можна свідчити, що глобалізація не зворотна, вона може стати зовсім несправедливою та негуманною по відношенню до значної кількості людей. Нинішня глобалізація створює нерівні умови для її учасників, адже сучасний світ не інтегрується з урахуванням інтересів усіх держав, а, по суті, американізується. Ми ж у межах даного дослідження розмежовуємо категорії глобалізації та американізації, вбачаючи в останній альтернативну форму глобалізації. Більш детально такий аспект проблеми нами буде розглянуто в третьому розділі даного монографічного дослідження.

Якщо ж розглядати окреслену проблему в історико-методологічному ракурсі, то слід вказати, що тема глобалізації (глобальності якщо точніше) вперше була озвучена на початку 70-х рр. XX ст. саме в економічних науках. Приблизно в той же самий час почалось активне обговорення екологічної тематики, зокрема й глобальних проблем людства. В економічній теорії було здійснене чітке розмежу-

вання поняття транснаціональних, міжнародних та глобальних корпорацій, діяльність яких і спричинила виникнення процесів глобалізації. Це певною мірою стало умовою для створення та утвердження цілої субкультури - фінансової цивілізації, “яка супроводжується віртуалізацією грошей, і яка є демонстрацією й водночас доведенням до максимуму символічної природи людської культури загалом. “В якій ще сфері, крім фінансової, голий символ, уже не підкріплений не лише товарною масою, а навіть і золотим стандартом - може володіти такою абсолютною владою над людьми” [236, с. 14]. Ця субкультура виступає водночас як “життєва субстанція і як інтегральний символ глобалізації ХХ ст., який спеціально створений певним інформаційним середовищем, і покликаний здійснювати ефективну координацію дій у масштабах планети, де фактично сходяться воедино економічна інтеграція, повсюдна інформатизація та транснаціональна комунікація” [236, с. 9].

Саме цю проблему вперше зафіксував *В.В'юницький* ще в четвертій доповіді “Римського клубу” у 1973 р., стверджуючи, що “глобалізм, який заявив про себе як економічний та соціокультурний феномен з 70-х рр. ХХ ст., кидає виклик національній та державній самобутності. Цей виклик, відмічений серйозним занепокоєнням в цілому ряді західноєвропейських держав, пояснюється тим, що суть глобалізації - не тільки у виникненні системи глобальних взаємозв'язків людства та комплексу глобальних проблем, які не можуть бути вирішені силами окремих держав, але й у відомій універсалізації життя різних груп, які в сукупності утворюють рід людський. Більше того, саме ця тенденція складає серйозну глобальну проблему, породжуючи у людей кризу ідентичності - їх здібності до самоідентифікації в ролі представників національних груп та державних утворень” [136]. Більшість дослідників також намагається ідентифікувати процеси виникнення глобалізації через відповідні соціокультурні фактори, залежно від того, якою мірою вони впливають на організацію єдиних стандартів ведення господарського життя. Важливу роль тут відіграють праці таких дослідників, як *М.Грановетер*, *М.Кастельс*, *Р.Сведберг*, *А.Сен*, *А.Турен*, *Р.Холлінгсворт*, *Ф.Шміттер*, *В.Штрек*, *А.Етционі*, у межах яких розглядається мотиваційний аспект виникнення глобалізації як засіб розвитку сучасної людини та реалізації її економічних інтересів. У межах даного дослідницького підходу щодо з'ясування факторів виникнення глобалізації доведено роль відповідних правових норм, адміністративних рішень, які панують у суспільстві, створюючи тим самим необхідні умови для нової системи глобального господарювання з її цінностями, пріоритетами, традиціями.

Таким чином, утвердження нової системи глобального господарювання, яка приводить до формування нової системи взаємовідносин між суб'єктами господарювання, є важливим фактором виникнення процесів глобалізації. Проте, на думку *Ф.Фукуями*, “глобальний ринок, який формується в результаті утвердження нової системи господарювання і як важливий фактор виникнення процесів глобалізації не здатен сьогодні вирішити всі ті проблеми, які здатні у корені змінити суспільство..., оскільки переважною мірою він залежить від соціально-політичної сфери, історичної та культурної спадщини”. Таким чином, це вказує на те, що факторами виникнення глобалізації є власні ментальні, культурно-історичні традиції, в межах кожної національної держави саме вони є визначальним імперативом включення їх у систему глобального господарювання [370, с. 214].

Необхідну передумову виникнення сучасних процесів глобалізації слід також вбачати в *індустріалізації*, яка значною мірою протягом певного історичного часу забезпечувала постійне прискорення політичного, економічного та культурного зростання. Це пояснює й те, що головна причина різкого відставання на Півдні в 60-80 рр. полягає саме в тому, що ці десятиріччя є найневдалішим історичним періодом для розвитку країн, оскільки саме в ці роки їх еволюція підпадає під вплив тимчасових, але досить могутніх негативних факторів, які суттєво відхиляли траєкторію їх економічного, політичного та культурного розвитку в гіршу сторону. Причина цього полягала, зокрема, в тому, що в цей період у більшості розвинених країн відбувся так званий демографічний вибух, який суттєво знижив темпи приросту в більшості регіонів Півдня [408, с. 3]. У результаті цього більшість учених вбачають у глобалізації не лише “об'єктивні наслідки техно-економічного розвитку, але і відповідну політику” [48, с. 50], як інструмент, до якого вдаються уряди, аби забезпечити реалізацію відповідних інтересів. Більше того, з точки зору *М.Кастельса* основною передумовою виникнення процесів глобалізації є поява так званих “глобальних агентів” - урядів країн “великої сімки” та контрольованих ними міжнародних інститутів (МВФ, СОТ). Учений вважає, що основним механізмом, за допомогою якого “вводиться” процес глобалізації, є “політичний тиск за допомогою прямих дій урядів або через їх діяльність МВФ, Світового банку та СОТ” [146, с. 75].

Наприкінці ХХ - початку ХХІ ст. головною передумовою виникнення глобалізації стає інформаційна революція, яка породила нову форму соціальної організації - *інформаційне суспільство*, що і стало її головним ідейним попередником. Інформаційні технології як результат інформаційної революції значно спростили глобальність сучасного світу. Так, на думку *Е.Гідденса*, “глобальність як фактор

являє собою єдність світу, в якому окремі регіони стають взаємопов'язаними і взаємозалежними і в якому сама регіональність уже більше не визначається за класичними геополітичними принципами. Така взаємозалежність може бути визначена як “інтенсифікація світових соціальних відносин, які пов'язують віддалені райони таким чином, що місцеві події формуються під впливом подій, які відбуваються за багато миль і навпаки” [61, с. 64]. Таким чином, це підтверджує те, що саме інформаційне суспільство створило найбільш адекватні передумови виникнення та динамізації глобалізації, забезпечивши “швидкість в торгівлі, пересуванні, в комунікаціях, інноваціях та просуванні їх на ринок... здебільшого рушійною силою глобалізації стали такі технології, як комп'ютеризація, мінітюаризація, супутникові комунікації, волокнова оптика та Інтернет” [419, с. 13].

Із позицій російського вченого *І.Подберьозького*, основними передумовами процесу глобалізації є “процес стрімкого формування єдиного загальносвітового фінансово-інформаційного простору на основі нових, переважно комп'ютерних технологій. У цьому основна її відмінність від інтеграції, вищою стадією якої вона є: адже інтеграція була і в лідниковий період, справжня ж глобалізація розпочинається лише в 90-ті рр. XX ст.” [270, с. 100]. Тому *І.Подберьозький* вважає методологічно неправильним наполягати на тому, що глобалізація була ще в епоху Великих географічних відкриттів, оскільки це була інтеграція. Більше того, вчений попереджає, що сьогодні зарано ще говорити про наслідки глобалізації в повному її обсязі, оскільки вона ще тільки розгортається і, так би мовити, перебуває в зародковому стані. Тому доцільно говорити про глобалізацію не як домінуючу, а лише як про тенденцію [280, с. 101].

Важливим фактором виникнення сучасних глобалізаційних процесів доцільно вважати *розвиток інтеграційних тенденцій на регіональному, субрегіональному та міжрегіональному рівнях*. У другій половині минулого століття перед людством повстало завдання віднайти нові механізми суспільного регулювання. Розпочався болісний процес трансформації існуючої тисячоліттями національно-державної форми організації життя людства у нову її форму. Пошуки нових механізмів регулювання відбуваються в межах ООН, МВФ та Світового банку. Висуваються різні проекти більш могутніх глобальних регулюючих структур, аж до створення Всесвітнього уряду. Здебільшого регіональну інтеграцію називають однією із головних рушійних сил і каталізаторів виникнення глобалізації. Сьогодні зрозуміло, що найбільшого ступеня інтегрованості досягнуто в Західній Європі, де створено Європейський Союз - торговельно-економічний валютний союз країн-учасниць. Загальною тенденцією нового етапу стало

посилення координації та гармонізації регулюючої діяльності національних урядів у всіх сферах соціального життя.

Навряд чи знайдеться сьогодні багато політиків та вчених, у тому числі і в розвинених державах, які будуть виступати проти інтеграції всіх держав у торгівлі, фінансах, технології та навіть і політиці. Скоріше за все питання полягає в тому, що так званий “ринковий фундаменталізм” не може вирішити всіх проблем, тим більше соціальних, етичних, моральних, які ґрунтуються на ідеї про те, що всі люди народжуються рівними у своїх правах та можливостях. Проте не завжди включення в глобалізаційні процеси є благом для всіх держав водночас, адже що є благом для однієї може бути злом для іншої. Більшість країн у процесі глобалізації стикнулися з такими проблемами, як: швидке виснаження своїх природних багатств і виникнення спаду в економіці, нерівномірний розподіл ресурсоекспорту. Найтривожнішим симптомом глобалізаційного процесу є наявність колосально неув'язаної грошової маси, що вільно обертається, тобто фіктивного капіталу. При цьому слід також вказати на розбіжність, яка з'являється через з'ясування того, що саме слід розуміти під єдністю та взаємозалежністю, або що саме є простором розгортання глобалізації: *чи світ у цілому, чи окремі його регіони*.

Сьогодні вчені вважають, що ейфорія на Заході, викликана процесами глобалізації, помалу почала вгасати. А реальні проблеми, які раніше поставали перед людством, не лише відійшли в сторону, але в ряді випадків лише поглибились. З'явилися і нові проблеми, пов'язані, наприклад, із поширенням СНІДу, зростанням міжнародного тероризму, наркомафії, кількості локальних конфліктів і т.ін. Важливі наслідки розвитку нинішнього людства пов'язані з соціальною нерівністю, загрозою безробіття, вражаючою нерівністю між країнами та всередині країн. Це все співіснує з безпрецедентним рівнем процвітання в окремих регіонах [438, с. 41].

Слід відзначити, що сьогодні не існує однозначного ставлення до глобалізації і на Заході, і в США. Так, *М.Ізвєков* з цього приводу відзначає, що в “даний час в досить серйозних виданнях США в тій чи іншій формі ведеться дискусія на досить актуальну тему про посилення процесу глобалізації та корпоративізації світової економіки. При цьому розглядається два основних підходи до цієї об'єктивної тенденції, обумовленої в першу чергу активним процесом науково-технічного прогресу за останні десятиліття і які здобувають назву “технологічної революції” [173, с. 58].

Слід вказати на таку характерну ознаку сучасного процесу глобалізації, яка характеризується *наявою нових суб'єктів світового простору*, а саме “глобальних фірм” та відповідних транснаціональ-

них управлінських структур. Слід відзначити, що такі багатонаціональні (БНК) або транснаціональні (ТНК) компанії з'явилися значно раніше 80-х років. Їх поява переважною мірою пов'язується з початком інформаційної революції, яка дозволила їм перетворитися в особливу світогосподарську силу, з якої фактично і розпочинається нинішня форма глобалізації.

Водночас російський учений *Р.Рафкін* значну увагу приділяє з'ясуванню того, чому останнім часом особливо вище керівництво ТНК втрачає відчуття громадянської відповідальності у ставленні до певної конкретної держави, набуваючи рис "нових космополітів". Дослідник також відзначає, що нинішня глобальна за своїми масштабами діяльність ТНК створює суттєву загрозу існуванню більшості національних держав, оскільки вони позбавляються головного - економічного суверенітету." З цього приводу *Р.Рафкін* висловлюється майже апокаліптично "Ми вступаємо в нову епоху глобальних ринків та автоматизованого виробництва. Шлях до економіки майже без робочих місць чітко бачиться. Чи приведе цей шлях до надійної гавані, чи до жакливого бездні, буде залежати від того, наскільки ефективно цивілізація зможе підготуватись до післяринкової ери, яка буде відразу по третій промисловій революції. Кінець роботі може означати смертельний вирок цивілізації в тій формі, в якій ми її знаємо. Кінець роботи може також сигналізувати про початок нової соціальної трансформації, відродження людського духу" [356].

Отже, небезпека такої моделі глобалізації полягає не тільки в тому, що вона порушує права народів на самостійний розвиток, а тим, що обмежуються ресурси поліваріантного розвитку людства, необхідні як гарантія коректності ходу та перспектив його розвитку в певних кризових ситуаціях. Тобто це неминуче приведе до головного конфлікту глобальних процесів, де, з одного боку, основним предметом впливу та засобом виробництва стає інтелект людини, а відповідно, і її особистість, самобутність, творчий потенціал, які мають прагнути до розвитку та найповнішої реалізації, а з другого, всесвітня уніфікація прагне усереднити все і вся.

Суть сучасної форми глобалізації полягає саме в тому, що сьогодні більш ніж раніше окремі групи, організації, фірми та компанії в різних країнах світу напругу зв'язуються між собою (інтегруються), не обов'язково залучаючи в цей процес безпосередньо і держави. Слід відзначити, що теоретично глобалізація має сприяти більш швидкому зростанню, високому рівню життя, створенню нових можливостей для всіх людей у світі. Однак за всіх умов цього не відбувається. До цього часу від глобалізації більше всього вииграють тільки приватні компанії та багаті (промислово розвинені) країни.

На думку *Генерального секретаря ООН Кофі Аннана*, зараз спостерігається "відкат" у процесі нового світоустрою, його причина полягає в тому, що чесноти глобалізації розподіляються нерівномірно, світовий ринок діє не за правилами, які є обов'язковими для розв'язання соціальних завдань. Більшість добре розуміє, що ресурси землі будуть скоро вичерпані, якщо бідні країни підуть по тому ж шляху, по якому йшли багаті. Тому головний виклик нинішнього часу, вважає *К.Аннан*, полягає в тому, щоб здійснювати глобалізацію в інтересах усього людства, а не для того, щоб мільярди людей лишилися в злиденності [464].

У ХХ ст. людство входить з тягарем старих та нових проблем. В їх основі лежить нерівномірний та нерівноправний розвиток окремих регіонів та країн планети, окремих соціальних груп як бідних, так і багатих країн. У доповіді "*Глобальні тенденції в 2015*", підготовленій Національною Радою США по розвідці (вищі офіцери розвідки, які співробітничали з ЦРУ, вчені, експерти із дипломатичних та корпоративних кіл) говориться, що "процес розвитку глобалізації буде нерівним, з хронічною фінансовою нестабільністю та економічною нестабільністю, яка все більше поглиблюється. Відсталі регіони, країни та групи будуть переживати економічну стагнацію, політичну нестабільність та культурне відчуження [452, с. 52].

У Декларації, прийнятій ООН на Саміті тисячоліття у вересні 2000 р. відзначалось, що головний виклик, з яким стикається сьогодні людство, - забезпечення того, щоб глобалізація стала позитивною силою для всіх людей планети. Водночас, коли вона може надати великі можливості, сьогодні її блага розподіляються вкрай нерівномірно. Також нерівномірно розподіляється ціна, за допомогою якої реалізується глобалізація. Країни, які перебувають на етапі свого розвитку та у стані перехідного періоду, братимуть активну участь у формуванні та проведенні глобальної політики.

У щомісячному виданні "*Монд дипломатик*"* відзначається, що "...сьогодні ми стикаємося з політикою глобалізації, при цьому наполягається на принциповому використанні саме терміна "політика глобалізації", а не просто "глобалізації". Це, зокрема, пояснюється тим, що "політика переважною мірою тримається в таємниці при її розробці та розповсюдженні... Більшість людей не бачать, до чого вона може привести в найближчий час. Така політика частково розробляється самими науковими співробітниками. Вся проблема поля-

* Щомісячне аналітичне видання "Монд дипломатик" детально слідкує останні 20 років за процесом "глобалізації" у світі. Авторами цього видання є найвидатніші вчені світових дослідницьких центрів, експерти міжнародних організацій, працівники спецслужб та журналісти зі всього світу, які спеціалізуються на даній проблематиці.

гає в тому, чи можуть і чи повинні мовчати ті люди, які відштовхуються від своїх наукових знань, здатні передбачити негативні наслідки такої політики” [356].

На думку грузинського дослідника *В.А.Кварацхелія*, “процес глобалізації обумовлений об’єктивними факторами світового розвитку, поглибленням розподілу суспільної праці, високими темпами науково-технічного прогресу, розвитком міжнародних комунікативних систем, і в результаті цього зближенням політичних взаємовідносин між країнами. Разом з тим на сучасному етапі розвитку людства створюються сприятливі умови для активізації процесу глобалізації” [393].

Більшість дослідників сьогодні переконані в тому, що основними визначальними факторами виникнення процесів глобалізації є розвиток економіки, науки та техніки, які і визначають відповідний рівень історичної динаміки. Проте, на думку *А.С.Колеснікова*, деякі країни, потрапляючи у залежність до інших країн світу, через слабку економіку всеодно лишаються самотніми цивілізаціями. Тому для високорозвинених країн світу, які мають потужну економіку, науку та технології глобалізаційні процеси працюють на користь їх національного розвитку. Прикладом збереження такої цивілізаційної самотності в умовах глобалізації є Індія та Китай, які свого часу потрапили у залежність від західної цивілізації [162, с. 202-203].

На сьогодні переважна більшість пострадянських дослідників вважає, що об’єктивною та необхідною передумовою розгортання сучасних процесів глобалізації є **комунізм** як попередня форма суспільного розвитку. На їх думку, “комунізм не помер з розпадом колишнього СРСР, так як його там ніколи не було. Він там був не справжнім... Тоталітарні режими - це країни з однопартійним устроєм, які не допускають ніякої організованої опозиції та підпорядковують права особистості інтересам держави. За цими режимами слідує в кінці минулого століття інша форма тоталітаризму - тоталітарний “режим глобалізації”, який базується на догмах глобалізації та “єдиномудства” [356].

На крахові **комунізму** як важливому факторі виникнення сучасних процесів глобалізації сьогодні наполягає більшість пострадянських дослідників. З їх точки зору, саме крах комунізму привів до модернізації та мобілізації цивілізаційного розвитку, результатом чого стало розмивання національних кордонів. Очевидність цього стала яскраво помітною саме після падіння Берлінської стіни та відповідного краху світової системи комунізму, тоді коли належність капіталу до конкретної національної території втратила своє первинне значення. Результатом цього стало виникнення так званих транснаціональних структур, які мали на меті реалізацію своїх економічних інтересів, незважаючи на умовності кордонів національних держав. На

думку *О.Тоффлера*, такі структури почали розмішувати свій капітал саме там, де їм вигідно, де для них найбільш сприятливі умови для отримання прибутку без додаткових затрат, де дешевша робоча сила і де, безумовно, менше стягнення податків. У результаті цього сформувались регіональні системи розвитку, які здобули відповідну інституціоналізацію і виступають важливим фактором розгортання сучасних процесів глобалізації. Здебільшого *О.Тоффлер* абсолютно переконаний у тому, що глобалізація виникає в кінці 70-х рр., означуючи собою процес поширення в загальнопланетарному масштабі постіндустріальної цивілізації, яку він називає “третьою хвилею”. Саме тому “третьа хвиля”, яка символізує прихід глобалізації, буде визначати рівень економічного розвитку, в результаті чого ймовірно “світ може опинитись у руках транснаціональних корпорацій та технореволюціонерів, а держава - нація втратить свій суверенітет” [348, с. 39].

Близькою до наведеної точки зору є позиція американського дослідника *І.Валлернстайна*, на думку якого важливим фактором виникнення глобалізації є **капіталізм**. Дослідник переконаний, що “весь світ... підпорядковується правилам обов’язкового всезагального розподілу праці, який має назву капіталістична економіка, працює в інтересах максимального збільшення прибутків та спрямований на те, аби охопити весь світовий простір. Проте з позицій *І.Валлернстайна*, формуванню єдиного всесвітнього капіталістичного ринку реально перешкоджає наявність державних кордонів, а це, у свою чергу, свідчить про те, що капіталізм будь-що намагатиметься суттєво обмежити державний суверенітет. При цьому цікавим є той факт, що таку точку зору *І.Валлернстайн* висловив у 1980 р., а в дев’яності роки цей процес вже став очевидним у більшості країн світу, включених до глобальної системи господарювання [45].

Майже тотожне розуміння глобалізації лише з однією відмінністю є актуальним для більшості італійських дослідників, які вбачають у ній найвищу стадію розвитку капіталізму, який із часом приводить до функціональної стратифікації держави залежно від того, яку роль вона займає у процесах капіталізації. Це, у свою чергу, свідчить про те, що капіталізм став завершальним етапом формування цілісної, світової системи господарювання, включивши у неї весь світ. У результаті цього небувалих масштабів досягла концентрація капіталу, яка і привела до виникнення складних організаційних структур, які породили систему глобальних відносин.

З’ясовуючи різноманітні передумови виникнення сучасних процесів та розуміння їх в певних дослідницьких підходах, доцільно вказати, що такі передумови відіграють не однакову роль. Деякі з

них мають більш суттєве значення, деякі менше, в деяких державах такі процеси відбуваються більш інтенсивніше, в деяких вони є інертними. Здебільшого основним фактором є так званий “*ментальний рівень національного розвитку сприйняття або несприйняття глобалізації*”, який визначає, які умови глибинно впливають на розгортання сучасних глобалізаційних процесів. “Як відомо, найдавнішими і водночас єдиними міжнародними (точніше міжплемінними) відносинами була торгівля та воєнні зіткнення. Обидві обставини обумовлювались політичними та економічними мотивами, щоб отримати в обмін або захопити силоміць матеріальні цінності, якими розпоряджається іноземний партнер чи супротивник, тобто при цьому міжнародна торгівля та захоплення чужих територій здавна виконували роль локомотивів, які тягнуть за собою інтернаціоналізацію різних культур, релігій, правових систем і т.п.” [409, с. 57].

У контексті даного дослідження особливо цінним є підхід американського вченого *П.Ратленда*, який ставить питання про зв'язок процесів глобалізації та краху Радянського Союзу. Майже дилемою є для нього питання, що є первинним глобалізація по відношенню до краху Радянського Союзу, чи ж він наблизив прихід глобалізації. Відповідно до цього автором дискутується питання, чи наблизила глобалізація крах Радянського Союзу, або ж його крах став могутнім поштовхом до виникнення сучасних глобалізаційних процесів. У цьому плані для *П.Ратленда* важливим є з'ясувати, наскільки соціалістичні країни світу виявились підготовленими до умов глобалізації [290].

Іншою несприятливою обставиною, яка збільшила у другій половині XX ст. політичний стан розвитку країн, як не парадоксально, полягає в тому, що багато країн здобули свою політичну та економічну незалежність після тривалого перебування в складі тих чи інших колоніальних імперій. Будучи колоніальними або залежними країнами, вони перебувають під своєрідною опікою своїх метрополій, які забезпечували їм стійке становище в системі міжнародних зв'язків, захисту їх внутрішніх ринків від чужинців (які не входять у певну імперію) конкурентів, валютну стабільність та інші відносно сприятливі економічні та політичні умови. Коли ж новонароджені або відроджені держави здобули свій суверенітет, прогнали ненависних, але досвідчених колоніальних адміністраторів, вони лишилися один на один зі своїми економічними та соціально-політичними проблемами. Більшості із них довелося майже з нуля створювати свої державні структури, формувати національну систему підготовки управлінців, виробляти власну економічну та соціальну політику. І все це в умовах загальної техніко-економічної та культурної відсталості, нестримного приросту населення, неприлаштованості до жорсткої кон-

куренції на світовому ринку та глобальному поширенні корупції серед чиновників. В таких умовах в більшості держав був відсутнім будь-який розвиток політичної культури, демократичні традиції та інститути. Нові національні керівники, за невеликим винятком, прийшли до влади, необачно обіцяли населенню швидке поліпшення життя або лідери тих чи інших етнічних кланів, або як представники воєнної верхівки.

Наступний фактор, який негативно впливає на економічний, політичний та культурний розвиток країн Третього світу і, безумовно, пов'язується з процесом глобалізації, - це **нескінченні воєнні конфлікти**. Спочатку повстання та війни за звільнення від колонізаторів, потім територіальні суперечки та міжетнічні зіткнення. До цього досить часто долучають безчинства тих, хто прийшов до влади, диктаторів, дворові перевороти, замежову корупцію чиновників та інші моменти, які засвідчують відсутність зрілої демократії. Отже, в цей період деякі країни, які перебувають у стані розвитку, перетворюються на авансцену розгортання воєнних дій, які завдають колосальної шкоди економіці, соціальному та політико-правовому розвитку країн. Так, саме ці об'єктивні обставини 60-90 рр. XX ст. були виключно несприятливими для розвитку більшості країн у контексті скорочення економічної, соціальної та культурної дистанції між ними та авангардом світового співтовариства. Вони саме і є головними причинами, які заважали сучасним процесам глобалізації розпочатись значно раніше, при цьому тримаючи таку дистанцію протягом кількох десятиліть.

Особливо цінною у контексті даного дослідження є концепція російського дослідника *Н.Косолапова*, в межах якої йому вдалося систематизувати основні передумови виникнення сучасних процесів глобалізації, охарактеризовані у вітчизняній та зарубіжній літературі. До таких передумов учений відносить:

- *стабільні, довготривалі та негативні екологічні наслідки напруги людини на планеті* (геостратегічний дисбаланс у розвитку сучасного світу, що приводить до непрогнозованості екологічних ситуацій);
- *розвиток комунікацій, інфраструктур та відносин*, що тим самим приводить до такого ступеня взаємозв'язку та взаємозалежності світу, коли проблеми однієї людини стають проблемами розвитку людства;
- *поява перших суб'єктів світової економіки та політики* (транснаціональні корпорації держав, міжурядових організацій) [169, с. 73].

Отже, на підставі наведеного вище можна виділити **три основних етапи глобалізації** (які передували теперішньому варіанту глобалізації):

Перший етап - друга половина XX ст. 1945-1975 рр.

Друга світова війна фактично є першою глобальною війною, в яку були втягнені всі континенти. Після її закінчення була створена глобальна міжнародна організація - ООН, відбулась трансформація колоніальної системи, в результаті цього виник комплекс соціально-економічних проблем розвитку незалежних держав, розгорнулись процеси науково-технічної революції, окреслився вплив політичних та економічних факторів. Приблизно це ж саме висловив на початку 40-х років *В.Вернадський*, спрогнозувавши таким чином появу ноосфери як сфери розуму, появу принципово нового фактора, який впливає на розвиток людської цивілізації. Відповідно до цього можна стверджувати, що перший період формування глобальних процесів припадає на третю чверть XX ст.

Другий етап - 1970-90-ті роки

Відбувається перехід процесів глобалізації у формально визначений світовим співтовариством етап, коли “зненацька” людство стикнулося з комплексом глобальних проблем, спроби їх вирішення, зокрема у сфері міжнародної безпеки, допомоги країнам, економічного та гуманітарного співробітництва.

Третій етап - кінець 90-х років XX ст. - початок XXI ст.

Тут закономірно виділяють ряд тенденцій, а саме:

а) *досягнення НТР у сфері інформатики та зв'язку*, бурхливий розвиток міжнародних контактів (Інтернет) привело до виникнення глобального світового співтовариства, що створило умовності національних кордонів, збереження закритих, авторитарних суспільств, обмеження передачі знань, інформації, вільне пересування людей - стає практично неможливим, що спричиняє загрозу національній ідентичності, а відповідно й національній безпеці;

б) *зростання впливу США* (політичного, економічного, фінансового, інформаційного, технологічного), який використовується виключно в інтересах США. Позиція США у вирішенні глобальних проблем сучасності стала вирішальною. Проте слід відзначити, що американські цінності та інтереси не завжди збігаються з цінностями та інтересами інших держав;

в) *поширення загроз розвитку та існуванню націй та держав, обумовлених процесами глобалізації*. У цілому в ряді країн світу з'я-

вилась стурбованість правлячих еліт щодо процесів глобалізації, в результаті чого виокремились певні соціальні групи, науково-політичні та соціально-економічні течії антиглобалістів, які мали на меті протистояти таким процесам. Фактично відбулась суттєва переоцінка цінностей, закладених процесами глобалізації, що фактично спричинило її негативне сприйняття;

г) *фінансова криза 1997-1999 рр.*, що тим самим підтвердила негативні наслідки впливу процесів глобалізації шляхом безпосереднього перенесення негативних явищ з однієї країни світу в іншу, а подекуди із одного регіону світу в другий. Це поставило під сумнів можливість глобалізації справляти позитивний вплив на розвиток сучасного світу.

На нашу думку, доцільно було б виділити **четвертий етап** глобалізації, який можна віднести в часовому інтервалі після 11 вересня 2001 р. - дня, відколи кардинально помінялась стратегія геополітичного розвитку світу, внаслідок чого з'явилися нові глобальні виклики - глобальний тероризм, глобальна міграція, глобальна політична реструктуризація світу.

Слід відзначити, що в межах даного дослідження особливий науковий інтерес становить вивчення сучасної форми глобалізації, кінця 90-х років XX ст. - початку XXI ст. та відповідні передумови, які спричинили її виникнення. На цей період припадає фінансова криза, яка стала результатом впровадження відповідних форм глобального господарювання, а також власне початок нового історичного періоду розвитку людства. Саме в цей історичний період глобалізація набула могутніх наукових позицій та неабиякої практичної значущості, оскільки охарактеризувала собою так званий, по-перше, дисбаланс між розвиненими та нерозвиненими регіонами і, по-друге, проблеми розвитку навздогін, вестернізацію та навіть націоналізацію. Виникнення їх спричинене закінченням холодної війни, коли колишній світоустрій поступово змінився новою міжнародною системою - глобалізацією, яка прямо або опосередковано впливає на внутрішню політику, економіку всіх країн, а також на їх зовнішньополітичний курс. Тому можна відзначити, що глобалізація перетворюється на форму суспільної свідомості і таким чином оформлюється в єдину домінуючу культуру, яка веде до гомогенізації людства. Завдяки цьому люди починають відчувати себе частиною дійсно глобального цілого і відповідно до цього приймати “універсальність нових культурних смислів”. Це, безумовно, приводить до певних змін у психології і відповідно в моделях самої поведінки людей, “адже, як правило, люди тяжіють до ідентифікації себе з якоюсь певною, визначеною локальністю (етнічно-культурною або, принаймні, географічно-

територіальною) і механізми ідентифікації базуються на розрізненні “свої-чужі”, що в послідовному космополітизмі цілком виключено. І чи не є тоді криза ідентичності і пошук нової ідентичності (що виявляється перш за все в піднесенні релігійних і націоналістичних рухів) реакцією, викликаною такою культурною глобалізацією?” [4, с. 97]. Здебільшого така форма сучасної культури спричиняє *крах етнічних устроїв, стереотипів та традицій, а в кінцевому підсумку може привести і до кризи життєвих горизонтів сучасної особистості*. З цього приводу Г.Ділігенський, виступаючи на круглому столі з проблем глобалізації, пов’язує це із виникненням нових “моделей матеріального споживання культури, способу життя, що відрізняється від прийнятих у кожному певному соціумі, вони стають дедалі конкретнішими, образнішими, відбувається “розмикання” групових і культурних меж, що не може не впливати на сприйняття умов власного життя, на формування потреб, мотивів, ціннісних орієнтирів людей” [173, с. 53]. Це ще раз підтверджує те, що певною мірою етико-культурна криза сучасності спричинена саме таким ознайомленням зі світом, домінантою якого стає “глобалізація культури”. Цей процес, на думку Ю.Шинкаренка, достатньо чітко простежується в сучасному суспільстві, зрештою він приводить до “становлення культурного універсалізму, який впливає не лише на інертність ментальних установок стосовно культурно-символічної сфери (певні традиції в культурах), а є істотним чинником здатності людини бути відкритою для культури світу (активно сприймати світовість культури), є певністю її соціально-економічних позицій” [407, с. 28].

Таким чином, розглянувши історичні та соціально-економічні передумови та фактори (соціально-економічні форми взаємозв’язку між народами, загострення глобальних проблем розвитку людства, які і обумовлюють відповідне посилення взаємозалежності світу з метою протистояння їм) розгортання сучасних процесів глобалізації ми з’ясували основні закономірності їх розгортання, характерні ознаки таких процесів у ХХ ст., на відміну від попередніх століть, окреслили основні етапи розвитку процесів глобалізації. Проте в межах даного параграфа ми свідомо лишили поза увагою розгляд інформаційної революції, яка приводить до виникнення новітніх інформаційно-комунікативних технологій як важливого фактора виникнення глобалізації, що і виступатиме предметом детального аналізу в межах наступного параграфа.

1.1.2. Інформаційна революція як необхідна передумова виникнення сучасних процесів глобалізації

Багато вчених сьогодні переконані в тому, що глобалізація є результатом розгортання інформаційної революції і пов’язана з безпрецедентним розвитком інформаційних та комунікаційних технологій. Ця революція може привести до фундаментальних змін у суспільстві, економіці та політиці, які здебільшого можуть відбуватись значно швидше, ніж раніше. Тут ми стикаємось з нерівністю або з так званим цифровим (дагальним) розривом у стартових позиціях різних країн і який стає більш виразнішим саме завдяки процесам глобалізації. Перш за все США та Заходу, з одного боку, та іншого світу, включаючи й Україну, з другого. Водночас слід відзначити, що переваги Заходу в інформатиці можуть привести до ще більшого розриву між розвиненими країнами та тими, які ще перебувають на початковому етапі інформаційного розвитку.

Контекст розгляду даної проблематики обумовлюється низкою факторів. Зокрема, переростання якісного накопичення інтернаціоналізації суспільного життя в нову якість економіки та політики за останнє десятиріччя минулого століття суттєво прискорилося та посилилось саме завдяки інформаційній революції та бурхливому розвитку комунікаційних технологій, зростанню мікропроцесорної техніки, цифрових технологій. За допомогою супутникового зв’язку, мобільного телефона, телефаксу, Інтернету із будь-якого кінця земної кулі можна спілкуватись з абонентами. Новітні технології створили наднаціональні мости, завдяки яким інформація легко долає на своєму шляху фізичні перепони та державні кордони. В результаті цього з’явилась реальна можливість для формування глобального інформаційного середовища або, як його ще називають, “глобального кібернетичного простору”, який дає змогу отримувати інформацію з будь-якої відстані в реальному режимі і швидко орієнтуватись і приймати відповідні рішення. Таким чином, сучасні системи комунікацій значно спрощують організацію міжнародного співробітництва, кооперування та взаємоприлаштування політики різних світових держав до сучасних умов.

Значна частина населення виявилась включеною в нову інформаційну реальність, яка характеризується новітньо широким доступом до різноманітних джерел інформації, з’явилась реальна можливість у доступі до ситуативної інформації в режимі реального часу, завдяки чому люди стали виступати безпосередніми учасниками пев-

них подій. Так, “об’єднання можливостей комп’ютера з телекомунікаційними мережами “звужує” час та простір, зменшує значення національних кордонів, надає індивідам відчуття належності до певної глобальної спільності” [364, с. 68].

Отже, реальність здійснення інформаційної революції сьогодні вже поза сумнівом, проте, аналізуючи її конкретні механізми та наслідки, доцільно з’ясувати сутність даного процесу. Більшість фахівців сьогодні під інформаційною революцією розуміють “вибуховий процес створення та розповсюдження новітніх інформаційних технологій (НІТ) для найбільшої продуктивності виробництва, раціональної організації та ефективного використання інформації, який зумовив перехід від постіндустріального до інформаційного суспільства” [115, с. 29]. Революція у сфері інформації дедалі набуває характеру глобального процесу, в ході якого вирішуються суперечності між можливостями інформаційної індустрії й обмеженістю засобів, необхідних для задоволення інформаційних потреб людини та суспільства. Проте досягнення людей у будь-якій сфері суспільного життя (економічній, військовій, політичній, духовній та ін.) сьогодні безпосередньо пов’язані з інформацією. Це, у свою чергу, пояснює, зокрема, одну з причин так званого японського економічного чуда, яка полягала в тому, що японці після Другої світової війни направили значну кількість емісарів за кордон для збирання інформації про інновації та технологічні нововведення. У результаті цього ця країна отримала на 1,5 млрд дол. США патентів та технологічних ліцензій. Такі всесвітньо відомі корпорації, як “Соні”, “Маусіта”, “Міцубісі” констатували, що знання потрібної інформації в певний час забезпечило їх лідерство в електроніці та електротехніці у світі в цілому. На думку П.Дракера, головне питання сучасної інформаційної революції полягає в пошуку відповіді на запитання: “в чому сенс та призначення інформації”, при цьому вчений вважав, що інформація, з якою ми маємо справу, не статичне явище, а як і будь-який інший процес має здатність змінюватись революційно. Більше того, він констатував, що на кінець XX ст. інформація перетворилась на базовий принцип, від якого залежать усі інші сучасні соціально-економічні процеси. Це пов’язується з трьома причинами. По-перше, виробництво інформації стає однією з важливих сфер людської діяльності. Так, якщо на початку минулого століття перетворенню піддавались в основному матеріальні об’єкти та енергетичні процеси, а інформаційні виконували допоміжну функцію та обслуговуючу роль, то тепер акцент зміщується в бік інформаційної діяльності. У розвинених країнах світу більше 80% затрат у сфері виробництва у вартісному та часовому

вимірі випадає на роботу з інформацією. По-друге, інформація складає основу інформаційних технологій, які багато в чому визначають зміст, масштаби та темпи розвитку інших технологій, завдяки чому відчутним є їх вплив на всі сторони суспільного життя. По-третє, виробництво інформації ініціювало так званий інформаційний вибух, який спричинив реальний процес здійснення глобалізації [444].

Про реальний процес здійснення інформаційної революції, який суттєво вплинув на розгортання процесів глобалізації, свідчать хоча б такі факти: за останні три десятиріччя було вироблено більше інформації, ніж на минулі 5 тис. років; обсяг інформації подвоюється кожні чотири-п’ять років; в одному лише щотижневому випуску газети “The New York Times” міститься більше інформації, ніж міг засвоїти в XVII ст. середній житель Англії за все своє життя; кожний день у світі видається понад 4 тис. книг. У Великобританії до досягнення 18-річчя дитина проглядає близько 140 тис. телевізійних рекламних роликів. У середньому шведський громадянин “споживає” в день не менше 3 тис. комерційних повідомлень. Кожен рік приблизно з’являється 100 тис. журналів (на 60 мовах), 5 млн наукових книг та статей, 250 тис. дисертацій та звітів. Всесвітній книговий фонд нараховує 1,5 млрд назв книг. Кількість публікацій у світі подвоюється кожні 10-15 років, кількість телефонних каналів - кожні 11 років, а головне, кількість автоматизованих баз даних зростає за десять років у 10 разів [448]. Зрозуміло, що сучасний світ сьогодні неминує стикнеться з перенасиченням електронних комунікаційних технологій, у результаті це і є свідченням реального впливу інформаційної революції на розгортання сучасних процесів глобалізації, завдяки чому й формується, по-суті, нова політика та економіка, де державні кордони невідчужимі розмиваються.

З’ясовуючи реальні причини виникнення сучасних процесів глобалізації, які обумовлені інформаційною революцією, слід звернути особливу увагу, зокрема, на стрімкий та бурхливий розвиток засобів інформації, який привів до збільшення обсягів комунікації, абсолютне сприйняття, а інколи й ігнорування людиною пропонованої їй інформації. Фактично перенасичення комунікацій змінило “вісі правила гри”, самі правила спілкування та вплив на людей інформації, що, у свою чергу, привело до нових форм глобальної взаємодії.

Ключові технології глобальної ери, пов’язані з комунікаційними системами, скорочують швидкість та відстань - телебаченням, реактивними літаками, супутниками, комп’ютерами, мікросхемами, мобільними телефонами, Інтернетом та ін., породжують стимул до гармонізації культурних цінностей: кожний комунікаційний засіб несе

чітко визначену ідею. З точки зору стандартів глобалізації соціалістичні країни були достатньо просунутими в технологічно-модернізаційному плані. А тому вони й виявились прихильниками так званого хибного типу модернізації - того, що *А.Гідденс* назвав “*тяжкою модернізацією*” (інфраструктура, територія) в протизагони “легкій модернізації” (ризик, гнучкість, невизначеність) в умовах сталого розвитку. Але низка матеріальних носіїв “тяжкої модернізації” (нафтові місторозташування, трубопроводи і т.ін.) зберігає ключове значення для економічного розвитку багатьох постсоціалістичних країн і сьогодні [62].

Прогрес інформаційних технологій суттєво скоротив вартість накопичення, обробки та передачі інформації в масштабах земної кулі, що, безумовно, не могло не вплинути на сферу економіки. Якщо розвиток системи шляхів і судноплавства в середні віки призвів до становлення єдиного ринку в межах євразійського континенту, а поява радіо, телефону та інших засобів комунікації першої половини ХХ ст. уможливили появу трансконтинентальної індустріальної економіки, то сьогодні процес, що розпочався і зумовлений інформаційною революцією, сягає своєї вершини. При цьому основним засобом об'єднання не лише континентів, корпорацій, урядів чи економік, але й безпосередньо людей, їхніх способів світобачення стають саме інформаційні глобальні мережі. Варто відзначити, що нові інформаційні технології, які скорочують відстані та забезпечують миттєву передачу інформації, також суттєво впливають на характер владних відносин як у середині держав, так і на міжнародному рівні.

Так, на думку американських філософів *Елвіна* та *Ханді Тоффлерів*, “за подальшої інформатизації у світі відбуватимуться зсуви та радикальні зміни на всіх рівнях суспільства (технологія, родина, релігія, культура, політика, бізнес, ієрархія, лідерство, система цінностей, мораль, теорія пізнання). Коли ж змінюється стільки соціальних, технологічних і культурних параметрів одночасно, тоді виникають не лише зсуви, але й якісні зміни - утворюється не лише нове суспільство, але й зародки абсолютно нової цивілізації” [349]. Така нова форма цивілізації має назву інформаційної, яка в першу чергу являє собою добу знань, того, що взагалі являє єдину і виключну цінність та засіб функціонування кіберпросторової економіки, “а знання, як відомо, не бувають вітчизняними чи зарубіжними. Коли вони перетворюються на головний ресурс - економіка, політика та практично всі інші суспільні інститути можуть бути тільки світовими. На шляху до такої повної глобалізації взаємозалежність країн у багато разів зростає” [404, с. 80].

Відомий фахівець з проблем економіки цифрового суспільства *Дон Тапскотт* у цьому контексті сформував нову парадигму, відповідно до якої “*нове суспільство - суспільство розумової праці*, що ґрунтується на застосуванні людських знань до всього, що виробляється й до того, як це робиться. Ці нові ідеї можуть стати головним джерелом добробуту” [333, с. 11]. *Дон Тапскотт*, розробляючи принципи *конституції інформаційного суспільства*, зауважує, що “відкритість і мінливість, характерні для сучасних процесів глобалізації, відкривають багато нових можливостей для окремої країни і всього людства, але й небезпеки в них приховані теж чималі” [333, с. 6].

На думку сучасних учених, характерною ознакою здійснення інформаційної революції як передумови виникнення процесів глобалізації та їх впливу на економічний розвиток також є масове індивідуальне виробництво. Це є свідченням того, що нова цифрова економіка створює умови для так званої масової індивідуалізації - масового виробництва індивідуальних продуктів і послуг - включаючи інформаційні дані. Тобто сьогодні в умовах сучасних процесів глобалізації знання стають основним засобом розвитку сучасної економіки, що виражається не лише через працездатність та продуктивність, але й через інтелект та здатність до творчості.

Аналізуючи реальний вплив інформаційної революції на процеси глобалізації, *Паулу Уймонен*, експерт Програми розвитку ООН, відзначає “хоча інформаційні технології є інструментом соціального розвитку, самі по собі вони не змінять сьогоднішнього суспільства. Говорити про інформаційну революцію щонайменше лицемірно, коли взяти до уваги, що фундаментальні аспекти сучасних суспільств швидше відтворюються, ніж змінюються в планах розвитку інформаційного суспільства” [455].

Аксіоматичним є лише те, що ми проживаємо добу інформаційного суспільства, основним ресурсом якого є інформація, що закладає сьогодні засади нової суспільної формації, яка характеризується широким впровадженням цифрових та глобальних технологій. Нещодавнє розроблення так званої “цифрової нервової системи”, яка включає сукупність персональних комп'ютерів, засобів електронної пошти та підключення до мережі Інтернет, передбачає, що ці компоненти мають бути стандартними та спільними для урядових структур, громадян і комерційних підприємств, що тим самим уможливить появу глобальної інтеграції локальних місцевих або національних мереж. Отже, так звана “цифрова нервова система” є ще одним свідченням здійснення інформаційної революції, яка з необхідністю приводить до розгортання процесів глобалізації.

Дослідження, проведені соціологами в 2003 р. у багатьох країнах, показали, що доступ до Інтернету (як основного інформаційного засобу розгортання глобалізації) є своєрідною лінією розмежування між освіченими та неосвіченими, багатими та бідними, чоловіками та жінками, молодими та похилими, міськими та сільськими мешканцями. Ще однією такою лінією є знання англійської мови, яка використовується у 80% сайтів, у комп'ютерній графіці та інструкціях. У 2003 р. промислово розвинені країни з 15% населення землі мали 88% користувачів Інтернету у світі (лише в США та Канаді - більше 50%), а Південна Азія з 20% світового населення - менше 1%. У цілому на планеті лише 12% населення мають доступ до Інтернету [465].

У результаті інтернетизації світ, з одного боку, інтегрується, усуваються відомі раніше бар'єри, з другого, виникають нові, фактично невидимі кордони, які розділяють людей, оскільки "світова павутина Інтернету" об'єднує лише тих, хто має до неї доступ, і водночас відсікаючи тих, хто позбавлений цього. Таким чином, у результаті цього створюються дві паралельні системи комунікацій. Одна - для забезпечених людей з гарною освітою, сучасними засобами зв'язку, які дають можливість отримання великого обсягу інформації, при цьому швидко та дешево. Друга система - для тих, у кого немає такого засобу зв'язку і вони змушені користуватись усталеними інформаційними методами та способами, отримуючи застарілу, а тому менш цінну інформацію. Результат конкуренції цих двох систем є очевидним: переважання сучасної системи інформації та комунікації не лише дає шансів на рівні можливості тим, хто перебуває поза її межами. У результаті переважна частина населення планети, яка не має відповідних прибутків, освіти та доступу до сучасних засобів зв'язку, все більше маргіналізується та відкидається на узбіччя технологічного та економічного прогресу. Разом з тим було б несправедливим перебільшувати значення цифрового розриву для країн, основною метою яких до цих пір лишається позбавлення від злиденності десятків сотень людей.

Використання новітніх інтернет-технологій дає змогу здійснювати обмін інформацією у найкоротший термін і незалежно від географічних кордонів та відстаней. Тому дуже багато з норм і правил, що регламентують обмежувальний порядок використання тієї чи іншої інформації (наприклад, які захищають конфіденційні відомості чи охороняють авторські права), в умовах Інтернету просто втрачають сенс сьогодні [404, с. 67]. Той самий Інтернет, який відкрив шлях до впровадження в повсякденне життя сотень мільйонів людей новітніх інформаційних технологій, дав могутній імпульс глибоким

революційним змінам у різних сферах сучасного суспільства, що радикально вплинуло на розвиток процесів глобальної демократизації.

У 70-ті рр. XX ст. цікавою в цьому плані була концепція "*none-redжущої демократії*", запропонована О.Тоффлером, згідно з якою передбачається лише періодична включеність громадян в оцінку проблем, які стоять перед суспільством, і визначень необхідних для суспільства змін. Нові технології масової комунікації, на думку О.Тоффлера, надають можливості проведення "*постійного плебісциту про майбутнє*", який може стати безперервно діючим механізмом зворотного зв'язку між масами та владою, який би дозволяв політикам краще зрозуміти та усвідомити суспільні очікування і таким чином спільно з громадянами формувати майбутнє. В уявленні О.Тоффлера "*антиципаторна демократія*" має стати певним різновидом прямої демократії, яка б забезпечувала синтез постійної участі громадян у визначенні майбутнього спільно з функціонуванням представницьких органів [348, с. 158].

Отже, це все певною мірою свідчить про те, що в інформаційну еру виникає принципово нова політична демократія, оскільки саме завдяки інформаційним технологіям створюються умови політичної активності громадськості, формується новий рівень включеності їх у суспільно-політичне життя та виробляються нові форми їх політичного впливу на нього. Проте, на думку прихильників технологічного детермінізму, які вважають, що радикальні зміни у сфері масових комунікацій автоматично спричиняють виникнення принципово нового політичного життя, оскільки Інтернет, дійсно, багато в чому спрощує прояв політичної активності, але аж ніяк не формує її. Той, хто вирізняється політичною активністю і характеризується стійким інтересом до політики, отримує завдяки Інтернету ще один додатковий і достатньо ефективний засіб реалізації своєї активності. Але Інтернет сам по собі не перетворює байдужих в активних суб'єктів політики, він може лише сприяти тимчасовій активізації зазвичай пасивної групи суспільства через її зацікавленість конкретною соціально-політичною проблемою. Тому жодною мірою не можна вважати, що нові інформаційні технології можуть слугувати могутнім імпульсом для стійкої та тривалої активізації політичної участі тих, хто не проявляє реального інтересу до політики.

З нашого погляду, не можна повністю погодитись з тими авторами, які сьогодні висловлюють позицію стосовно того, що в жодному випадку Україні не варто непокоїтись через можливу втрату національної самобутності в наднаціональному і наддержавному гіперпросторі, оскільки ця втрата неможлива, "адже у ХХІ сторіччі неможливий космополітизм ХІХ сторіччя. Навпаки, Інтернет надає можливість збільши-

ти культурне розмаїття, яке є однією з властивостей і переваг інформаційного суспільства, посилити культурний обмін між країнами світу” [388]. Але чи не приведе це до створення стандартизованої системи знань цінностей та світоглядних орієнтирів і чи не позбавить це людей можливості самостійно відповідно до національного контексту сповідувати своє бачення щодо сучасного розвитку?

Зв'язок інформаційних технологій із сучасними процесами глобалізації настільки тісний, що інколи вчені вдаються до абсолютного отождолення поняття “інформаційне суспільство” та “глобальне суспільство”. У цьому плані слід зазначити, що до сьогодні ще немає чітко визначеного терміна, який би позначав тип суспільного розвитку, що чітко сформувався завдяки інформаційній революції і відповідному розгортанню процесів глобалізації. Зокрема, існують такі назви: *суспільство дожиттєвого навчання, цифрове суспільство, суспільство мережевого інтелекту, суспільство мережових структур, глобальне суспільство, інформаційне суспільство, глобальне інформаційне суспільство, кремнієве або піскове суспільство*.

Приблизно така ж сама позиція висловлюється у доповіді, підготовленій *Європейською Комісією*, де глобальна мережева економіка визначається як “середовище, в якому будь-яка компанія чи індивід, що перебувають у будь-якій точці економічної системи, можуть контактувати легко і з мінімальними витратами з будь-якою іншою компанією чи індивідом з приводу спільної роботи для торгівлі, для обміну ідеями і ноу-хау, чи просто для задоволення інтересів” [451].

У будь-якому випадку електронна ера вже не поверне назад, а ця ера, за визначенням видатного філософа комунікації ХХ ст. *М.Маклюена*, є також добою екології. На його думку, “найбільша інформаційна революція, яку тільки собі можна було б уявити в галузі інформації, відбулася 4 жовтня 1957 року, коли Супутник створив нове оточення всієї планети. Вперше світ природи опинився повністю вміщеним у зроблений людиною контейнер” [200, с. 20]. Сьогодні відомі приклади реалізації можливостей супутникового зв'язку, що тим самим забезпечує єдність міжцивілізаційного розвитку. Світова слава прийшла до *М.Маклюена* завдяки його тезі про прихід нової електронної ери, яка пов'язувалась з революцією в засобах комунікації, що обриває процес фрагментації суспільства та індивідуалізації пізнання світу шляхом створення умов розгортання глобалізації.

В умовах сучасних процесів глобалізації формуються також нові інформаційні потреби, які водночас задовольнити за допомогою існуючої системи інформації не завжди вдається. Адже, як вже зазначалось вище, інформація - той самий товар, подібний до іншого, і тим ціннішим він є для одержувача, чим швидше транспортується

від А до Б. І сьогодні інформаційна потреба суспільства переходить від кількісних характеристик до якісних. Кожен в інформаційному суспільстві має знати, яка інформація йому потрібна, щоб таким чином задовольнити свою інформаційну потребу в умовах даного типу суспільства. Так, до прикладу, Данія переймається саме тим, що є “власне датськими перевагами” у входженні до глобалізованого світу, що має стати основою національної політики у сфері інформатизації. На переконання уряду, найбільшою цінністю, яку має Данія, є людські ресурси: “наші робітники освічені, а наша освітня система надає дітям і підліткам можливість розвинути цікавість, незалежність та ініціативу - характеристики, що є, ймовірно, важливими в епоху інформаційних технологій” [443].

В умовах глобалізації формується так званий інформаційний спосіб життя людей, який характеризується збільшенням обсягів електронного обміну інформацією та широким використанням різноманітних інформаційно-телекомунікаційних технологій. Завдяки інформаційній революції також відбувається “розширення віртуального життєвого простору”. При цьому інформаційні та телекомунікаційні технології виступають безпосередніми інструментами для збільшення соціальної єдності та гармонізації життя людини та суспільства [465].

В умовах глобалізації інформаційна сфера стикається також із чималими загрозами інтересам суспільства. Одним із джерел таких загроз є безперервне ускладнення інформаційних систем та мереж зв'язку як важливих інфраструктур, що певною мірою забезпечують функціонування суспільства. Ці загрози можуть проявлятися у вигляді як умисних, так і невмисних помилок, збоїв та відмов техніки й програмного забезпечення, шкідливого впливу на ці інфраструктури з боку злочинних структур і кримінальних елементів. Об'єктами реалізації таких загроз можуть виступати інформаційні системи енергетичної, транспортної, трубопровідної та деяких інших інфраструктур [404, с. 72].

Небезпечним джерелом загроз здійснення інформаційної революції також виступає можливість концентрації засобів масової інформації в руках невеликої групи власників і, перш за все, зарубіжних. Ці загрози, зокрема, можуть проявлятися у вигляді маніпуляції громадською думкою стосовно тих чи інших суспільно значущих подій, а також руйнації моральних засад суспільства шляхом нав'язування йому чужої системи цінностей.

Слід також відзначити, що небезпечним джерелом загроз є розширення масштабів вітчизняної та міжнародної комп'ютерної злочинності. Тому на сьогодні найбільш небезпечними джерелами за-

гроз інтересам держави в інформаційній сфері є неконтрольоване поширення “інформаційної зброї” і розгортання гонки озброєнь у цій сфері, спроби реалізації концепції ведення “інформаційних воєн”. “Інформаційна зброя”, у свою чергу, являє собою сукупність засобів, методів і технологій, які забезпечують можливість силового впливу на інформаційну сферу супротивника з метою руйнування його інформаційної інфраструктури, системи управління державою, зниження обороноздатності.

Руйнівний вплив “інформаційної зброї” в інформаційному суспільстві може виявитись більш потужним та ефективним, ніж уявляється зараз. Це особливо небезпечно в умовах існування майже монопольного становища компаній невеликої кількості країн світу на ринку інформаційних продуктів, оскільки така ситуація здатна спровокувати бажання використати наявну перевагу для досягнення тих чи інших політичних цілей. Ці загрози, на думку деяких учених, можуть проявлятися також у вигляді отримання протиправного доступу до відомостей, які становлять державну таємницю, до іншої конфіденційної інформації, розкриття якої може завдати шкоди інтересам держави [117].

Таким чином, проведений нами аналіз дозволив розглянути інформаційну революцію як внутрішньотрансформаційний процес створення та впровадження новітніх інформаційних технологій, який призвів до появи нового етапу розгортання процесів глобалізації. Інтернетизація як необхідна складова інформаційного суспільства, відкриваючи нову можливість для впровадження новітніх інформаційних технологій, стає могутнім імпульсом глибоких революційних змін у різних сферах сучасного суспільства. З одного боку, інформаційна революція виступає передумовою виникнення процесів глобалізації, з другого - вона стає засобом посилення їх впливу на всі сфери суспільного життя. В умовах глобалізації формується новий інформаційний спосіб життя людей, який характеризується збільшенням обсягів електронного обміну інформацією та широким використанням різноманітних інформаційно-телекомунікаційних технологій.

В умовах глобалізації інформаційна сфера стикається із чималими загрозами інтересам суспільства, які можуть проявлятися у вигляді як умисних, так і невмисних помилок, збоїв та відмов техніки й програмного забезпечення, шкідливого впливу на інформаційні інфраструктури з боку різних структур. Тому у відповідь цим об'єктивним процесам, які сьогодні відбуваються у світі, мають бути розроблені відповідні національні програми розвитку інформаційного суспільства в умовах глобалізації.

1.2. Теоретико-методологічні засади дослідження процесів глобалізації в контексті сучасних дослідницьких підходів

1.2.1. Сутність глобалізації з позицій глобалізму

З'ясування сутності глобалізації сьогодні спровокувало низку дискусій у загальнопланетарному масштабі, в межах яких осмислюються теоретико-методологічні засади розуміння змісту даної категорії та формуються відповідні наукові школи й напрями.

З позицій різних методологічних розвідок глобалізація сьогодні характеризується певною “заяложеністю”, “надокучливістю”, адже кожен із дослідників вкладає в це поняття своє розуміння, яке на даний момент йому здається найбільш адекватним. Відповідно до цього на сьогодні визначень глобалізації майже стільки, скільки й авторів, які пишуть про неї. А це породжує певну плутанину в розумінні даного поняття, що є неприпустимим у контексті формування єдиного концептуального погляду на цю проблему. Отже, виходячи з того, що поняття “глобалізація” за останні роки стає одним із найбільш популярних термінів у різних сферах суспільного знання, а система єдиних поглядів щодо його розуміння й досі не сформувалась, доцільність приведення їх до спільного знаменника є очевидною. Це все дає підстави говорити про необхідність застосування так званого міждисциплінарного підходу до розгляду різноманітних аспектів глобалізації у всіх сферах суспільного життя.

Слід відзначити, що глобалізація як соціальне явище в різних дослідницьких традиціях розглядається з різних сторін. Ряд учених у межах своїх теоретичних розробок намагаються концептуально розкрити можливі “негаразди та суперечності даного процесу”, побачити нездоланні труднощі і кризові ситуації, запропонувати свої методи їх подолання або пом'якшення. Така не вирішеність значної низки питань, на нашу думку, обумовлена теоретичною незрілістю глобалістики як окремої галузі наукових досліджень. Більше того, на сьогодні поляризація суспільної думки стосовно оцінки глобалізації настільки реальна, що вона ставить під сумнів можливість цілісного теоретичного бачення змісту глобалізації.

Звичайно, глобалізація, як і будь-який інший історичний процес, має як позитивні, так і негативні сторони, несе в собі не лише переваги, але й значні недоліки. Тому в межах цих двох параграфів ми спробуємо розкрити її сутність в контексті глобалізму та антиглобалізму. Щоб відповісти на ці питання, доцільно розкрити сутність

феномену глобалізації з позицій цих двох підходів. Дана проблема виступала предметом спеціального аналізу в працях окремих вчених, розгляд концепцій яких дав змогу вибудувати нам логіку дослідження проблеми в межах даного параграфу.

Слід відзначити, що незважаючи на те, що риторика глобальності вживається протягом багатьох століть, вперше тема глобалізації (глобальності, якщо бути точнішим) як окрема наукова проблема зазвучала на початку 60-х рр. XX ст. саме в економічних науках. Вебстерський словник 1961 р. є першим виданням, у межах якого було концептуально розкрито поняття “глобалізму” та “глобалізації”.

У методологічному плані проблема глобалізації чітко виразилась з кінця 80-х рр. XX ст. і на середину 90-х рр. вона набула могутніх наукових позицій, точніше вона отримала статус модної проблематики. До прикладу, на 1994 р. лише у США нараховувалось 34 книги, назва яких включала термін “глобалізація” та відповідні родові поняття, причому перша з них датувалась 1987 р. У 1999 р. в книжковому Інтернет-магазині пропонувалось уже 415 книг з глобалізації [453, с. 194].

Незважаючи на численні спроби вчених дати чітке концептуальне визначення змісту поняття “глобалізації”, воно й досі лишається методологічно суперечним, оскільки має досить розмитий семантичний зміст. Так, на думку *Н.Косолапова*, “глобалізація являє собою якісно самостійну, складну систему явищ та відносин, цілісну в її системності, але внутрішньо суперечливу” [169, с. 70].

Особливе значення в контексті з’ясування сутності поняття глобалізації належить дослідженням, присвяченим аналізу співвідношення глобалістики та глобалізації. Для багатьох учених надзвичайно важливим є питання про первинність явища глобалізації чи появу глобалістики як науки, в межах якої сформувалось дане поняття. Зокрема, російський учений *М.Чешков* доводить вторинний характер глобалізації по відношенню до глобалістики, адже “глобалізація є такою, якою її творить глобалістика” [396, с. 52]. Таким чином, учений розмірковує над глобалізацією через призму глобалістики, доводячи тим самим, що цей процес є не об’єктивним, а виключно штучним [396, с. 52].

Останні два десятиліття показали, що в дослідженні окремих аспектів розуміння глобалізації первинними визнаються два основні: економічні та культурні фактори, що, у свою чергу, робить вкрай суперечливим сам процес зародження глобалістики. Відповідно до цього проблема глобалізації конструється на рівні суспільної свідомості, саме це і складає в межах окремих дослідницьких підходів зміст на-

уки глобалістики. Саме глобалістика як наука має внутрішній потенціал для того, щоб виробити збалансоване уявлення про глобалізацію, а для цього вона повинна мати концептуально-збалансовані можливості для спрямування своїх теоретико-методологічних засад на дослідження сутності глобалізації.

Важлива роль у контексті з’ясування сутності глобалізації належить розмежуванню категорій “глобальності” та “транснаціональності”. Такого підходу, зокрема, дотримується *М.Л.Чешков*, який під транснаціональністю розуміє момент, аспект глобалізації з її просторами [397, с. 28].

Деяко інша позиція у розумінні такого розмежування належить *У.Беку*, який ототожнює транснаціональні форми з інтернаціональними, макрорегіональними, внутрішньонаціональними” [22, с. 123]. Відповідно до цього глобалізація розглядається через її багатозначність та багаторівневість конкретності форм існування.

На особливу увагу в контексті даного дослідження заслуговує підхід відомого американського дослідника *П.Ратленда*, висловлений ним у виступі на конференції “Десять років після розпаду Радянського Союзу”, що проходила в одному із Лондонських університетів у 2001 р., де ним вперше було поставлено питання, чи насправді глобалізація сьогодні є глобальним процесом. На думку вченого, це пов’язується з тим, що сьогодні глобалізація насправді торкнулась лише окремих сфер суспільного життя, що стосується, зокрема, “світових інформаційних мереж, банківської фінансової сфери, діяльності транснаціональних корпорацій, що в геополітичному плані обмежене ореолом найбільш розвинених держав” [290, с. 17]. *П.Ратленд* навіть не приймає на користь глобального характеру глобалізації свідчення того, що остання приводить до “розмивання національних кордонів, які рухнули під натиском глобалізаційних процесів, і що національна держава сьогодні відмирає (свідченням чого є загальноєвропейські об’єднання в рамках ЄС, які завдяки введенню єдиної валюти демонструють межі інтеграції)”. Виходячи з цього дослідник абсолютно переконаний, що глобалізація скоріше за все супроводжує “активізацію, а не затухання національних тенденцій розвитку”. Синтезуючи своє бачення глобалізації, *П.Ратленд* абсолютно переконаний, що з її приходом “розуміння історії людства змінилося синхронним баченням, яке фіксує події одночасно, не розділяючи їх простором та часом, адже глобалізація зосереджена на інтеграції в реальному часі... її сутність якраз і являє та революція в технології засобів зв’язку, котра відміння історичний час, а певною мірою і простір” [290, с. 15].

Як уже зазначалося, дослідження сутності глобалізації та розкриття її теоретико-методологічних засад має міждисциплінарний характер, що тим самим підтверджує неможливість розкриття її змісту з точки зору лише науки глобалістики. Особливо важлива роль у з'ясуванні сутності глобалізації належить напрям *економічної соціології*, методологічною базою якого є праці таких дослідників, як *М.Вебер, Т.Веблен, Е.Дюркгейм, К.Полані* та ін. Саме в межах цих праць вперше в історії розвитку науки було здійснено соціологічне обґрунтування сутності процесів глобалізації. В межах даного підходу прихід глобалізації розглядався через концепцію мережевого розвитку, виникнення нових соціально-економічних методів господарювання.

Не менш важливе значення в контексті з'ясування сутності глобалізації належить школі міжнародної політичної економії, яка набула особливого розвитку в англосаксонських країнах. Більшістю дослідників, які представляють даний напрям, сутність глобалізації розкривається через взаємозв'язок економіки та міждержавних відносин. *С.Стрендж, Е.Хеллайнер, Р.Андерхілл, Ф.Черні, Л.Вейс, Т.Пемпел, Т.Скопол, П.Евене, Д.Хелд, П.Катценштайн* ставлять питання, якою мірою зовнішня політика впливає на світогосподарські процеси і тим самим приводить до утвердження єдиних стандартів суспільно-економічного та політичного розвитку. Відповідно до цього ними ставиться питання про формування єдиного глобального, економічного, політичного та культурного простору, який, у свою чергу, має привести до становлення нового світогосподарського порядку.

У контексті з'ясування внутрішньої сутності явища глобалізації цінною є концепція, представлена професором Паризького університету політичних досліджень *Б.Баді*, яка відповідним чином ілюструє три основні виміри феномена глобалізації: 1) глобалізація - це процес, що розвивається протягом багатьох століть; 2) глобалізація означає гомогенність світу, життя за єдиними принципами, сповідування єдиних цінностей, прагнення все універсалізувати; 3) глобалізація - це визнання зростаючої взаємозалежності, головним результатом якої є підриз, руйнування національно-державного суверенітету під натиском дій нових факторів загальнопланетарної сцени - глобальних фірм, релігійних угруповань, транснаціональних управлінських структур (мереж) [442, с. 54]. Таким чином, ученим у межах даного підходу вдалося синтезувати основні умови та фактори в практичному та теоретичному плані, які розкривають зміст як сутності, так і явища глобалізації.

Розкриваючи семантичний зміст поняття глобалізації, *Б.Бутрос-Галі*, у свою чергу, довів існування не однієї, а кількох глобалізацій (інформаційної, епідеміологічної, економічної та фінансової) і

вказав на її особливий дискурс у сучасній науці, який привів до появи у глобалізації власного базового концепту. Це, у свою чергу, дало вченому підстави стверджувати про три дискурси глобалізації, а також відповідно і три ракурси її предметизації, зокрема: *соціально-економічний* - економічна глобалізація (глобалізація розглядається передусім як інтеграція ринків, націй-держав та технологій); *соціально-політичний* - політична глобалізація (глобалізація включає розуміння таких концептів, як всесвітній демократичний уряд, перспективи становлення глобального громадянського суспільства, яке має загальні правові принципи та норми); *соціокультурний* - культурна глобалізація, яка висуває на передній план проблему мультикультуризму та міжкультурних комунікацій у зв'язку з появою новітніх науково-технічних та соціальних нововведень [456].

Особливо важливою у розумінні змісту даної проблеми в межах французької науки є праця *Ж.-К.Ле Дюжі*, яка дала змогу автору згрупувати бачення глобалізації у три окремі напрями:

1. *Ліберальний напрям*. Глобалізація розглядається як об'єктивний процес та важливий феномен, що сприяє підвищенню економічної та соціальної ефективності. В межах даного напрямку акцентується увага на розвитку конкуренції на наднаціональному рівні, яка спрямована на підвищення ефективності та рентабельності.

2. *Марксистський інтернаціоналізм*. Даний напрям ґрунтується на ідеях *К.Маркса* про інтернаціоналізм та формування світового робочого класу, яке має забезпечити досягнення його фундаментальних цілей. Відповідно до цього глобалізація розглядається як процес мирних переговорів між національними групами робочого класу, а також продовження класової боротьби на наднаціональному рівні.

3. *Культурологічний напрям*. Глобалізація в межах даного напрямку розглядається як форма кризи національних культур, зіткнення історичних спільностей людей. Мова передусім йде про концепцію "схрещення культур", яка реально протистоїть концепції збереження "чистоти культури". Це, у свою чергу, свідчить про те, що даний напрям не враховує об'єктивних процесів еволюції світової культури [453].

На особливу увагу в межах даного аналізу заслуговує розуміння глобалізації, запропоноване американським ученим *А.Гідденсом*, який розглядає її через призму родового їй поняття глобальності. Так, "глобальність" у найзагальнішому розумінні являє собою єдність світу, в якому окремі регіони стають взаємопов'язаними і взаємозалежними. Така взаємозалежність може бути визначена як "інтенсифікація світових соціальних відносин, які пов'язують віддалені райони таким чином, що місцеві події формуються під впливом подій, які

відбуваються за багато миль і навпаки” [450, с. 64]. Фактично тут йдеться про ототожнення глобалізації та регіоналізації, що цілком характерне для американської школи глобалістики. З цього приводу майже тотожне бачення висловив *М.Ватерс* у праці “Глобалізація”, лише з однією відмінністю, він виділить окрему сферу розгортання глобалізації - культурну, яка начебто впливає на всі сфери людської життєдіяльності в загальнопланетарному масштабі. На думку *М.Ватерса*, глобалізація являє собою “знаково-символічний обмін, який виходить за окремі етнічні та географічні кордони, адже в першу чергу це соціальний процес, в якому тиск географії на соціальні та культурні заходи знижується, а самі люди дедалі більшою мірою усвідомлюють це зниження” [47, с. 100].

Цілком у руслі американської школи глобалістики розуміє глобалізацію *У.Андерсон*, який прокламує її як процес, що неможливо уникнути, розуміючи під ним “прискорено змінювальну систему систем”, яка приводить до політичних, культурних та навіть біологічних перемін” [426, с. 210]. Тому, на думку вченого, в умовах глобалізації досить важко віднайти шляхи подолання суперечливого процесу зростання взаємозв’язку та взаємозалежності між народами. Відповідно до цього *У.Т.Андерсон* вбачає в глобалізації “потік конвергуючих сил, які створюють істинно єдиний світ, цей факт сьогодні усвідомлюється все більшою кількістю людей, що є свідченням того, що живуть вони вже у “першій глобальній цивілізації”. Тому для автора процес глобалізації не тільки зворотний, але й необхідний, оскільки це певна культурна система, яка дає змогу передавати та взаємообмінюватись знаннями не лише між поколіннями, а й між народами. Глобалізація таким чином приводить до національної відкритості, основним інструментом якої є вирішення проблем герменевтики, які забезпечують усесторонні зв’язки та усесторонню залежність між націями. Отже, це свідчить про те, що в умовах глобалізаційних процесів змінюється все, в тому числі і культура, як “обмін символами” вона приводить до зникнення традиційних кордонів та появи нових зв’язків, оскільки вона являє собою нову систему, яка керує всіма світовими процесами.

З точки зору американських учених процес глобалізації як такий не має певного однозначного розуміння, і тому неправильним є висувати до нього певні вимоги. Так, на думку *Р.Робертсона*, глобалізація не обов’язково має бути позитивним або негативним явищем, адже вона забезпечує лише системність світу і це її основна цінність [294, с. 217]. Саме в такому ракурсі здійснив своє дослідження американський учений *І.Валлерстайн*. На його думку, предметом глобалізації виступає світ у цілому, так звана його “безшовна цілісність”.

Тому глобалізація як світоцілісність є неподільною на окремі самодостатні частини та сфери, але навряд чи можна погодитись з тим, що відповідні типи суспільних відносин втратили свої предметні особливості в умовах даного явища. Так, на думку вченого, майже всі явища об’єктивної дійсності в умовах глобалізації позбавляються своєї предметності та самодостатності, оскільки вони виступають як частина цілого та механізм, який забезпечує цю цілісність. Більше того, на думку *І.Валлерстайна*, “глобалізація не є повноцінним теоретичним поняттям”, адже єдине, в чому вона корисна, то це лише в “ролі риторичної фігури” [45, с.120].

На думку відомого німецького дослідника *У.Бека*, глобалізація являє собою “об’єктивний процес, який сам по собі не лише не загрожує ніякою катастрофою, але може вирішити ряд назрілих соціальних, політичних та культурологічних проблем людства” [23, с. 124]. Досить цікавим, хоча й метафоричним, є розуміння глобалізації професором *М.Мендельбаумом* із університету Джона Гопкінса. На його думку, “глобалізація - це стрімкий біг на 100 метрів, який повторюється знову і знову, і не важливо, скільки разів ти виграв, тобі доведеться бігти й наступного дня, і якщо ти програєш всього лише одну соту секунди, це все одно, що програти цілу годину” [443, с. 11].

У межах європейської науки глобалістики глобалізація розглядається у взаємозв’язку із сучасними інтеграційними процесами, більше того, з позиції окремих вчених глобалізація являє собою найвищу форму соціальної інтеграції. Доцільність соціальної інтеграції, на думку *С.Райсмита*, пов’язується з необхідністю створення такої форми організації людської життєдіяльності, яка базується на повазі прав та фундаментальних свобод людини, на культурній та релігійній багатоманітності, соціальній справедливості, урахуванні особливих потреб окремих груп [451, с. 29]. Тобто в цьому плані глобалізація є таким типом суспільного розвитку, який дозволяє здолати проблему злиденності та нерівності, адже більшість пов’язують їх із надмірним зростанням кількості населення в розвинених країнах, де глобалізація як процес має це вирівняти. Так, зокрема, колишній президент *Світового банку Роберт Макнамара* вважає, що глобалізація в сучасному світі виконує коригувальну функцію, оскільки “розвинений світ споживає значно більше на душу населення, ніж ті країни, які перебувають на етапі розвитку”, а це, у свою чергу, визначає необхідність скоригувати усталені норми споживання так, щоб знизити екологічну небезпеку, забезпечивши тим самим стійкий розвиток усіх жителів планети [451, с. 23].

Саме тому цілком логічною є думка *П.Дракера*, згідно з якою глобалізація в її нинішній формі відповідає інтересам багатих, розвинених держав. Це підтверджує і західний принцип гедонізму, коли всі зусилля західної спільноти були спрямовані на відстоювання своєї могутності шляхом захисту свого суперспоживання [444]. Сьогодні немає сумніву в тому, що проблема споживання буде однією із ключових у XXI ст., адже бідні держави вкрай потребують збільшення споживання, щоб задовольнити свої основні потреби. Проте це не просто зробити, оскільки соціально-економічна, політична та екологічна ситуація є вкрай несприятливою і принципово різною для кожної країни. В результаті цього зростає розрив між багатими та бідними країнами, а нерівномірне використання світових ресурсів може привести до того, що ключовим опонентом західної парадигми розвитку може стати Китай, Індія, Іран і, можливо, Росія. Гіпотетично багаті держави могли б піти на обмежене споживання. Проте тут завжди актуальною лишатиметься проблема соціально-економічної, політичної та екологічної справедливості, яка пов'язується з можливістю побудови нового світового порядку та майбутніх відносин між окремими країнами. При цьому слід відзначити, що тут єдиним принципом стає лише розрахунок як універсальний засіб досягнення всезагального благополуччя для окремої країни.

На особливу увагу в контексті даного дослідження заслуговує концепція сенегальського дослідника *Хакім-бен-Хам-муда*, якому, у свою чергу, вдалося сформулювати основні теоретичні підходи до глобалізації, що виявились принципово новими для західноєвропейської глобалістики.

Функціональний підхід, у межах якого звертається увага на розвиток периферії, де глобалізація переважною мірою посилює економічну маргіналізацію та соціальний регрес, акцентуючи при цьому роль національних держав заради спасіння національних економік від згубного впливу “гібридної” та “космополітичної” глобалізації.

Апологетичний підхід підкреслює роль глобальних ринків у сучасних інноваційних процесах, а також відповідно до неоліберальної доктрини прагне максимально обмежити втручання держави в процеси “космополітичної глобалізації”.

Технологічний підхід особливу увагу приділяє новітнім кібернетичним технологіям як необхідним засобам при виборі “гібридної глобалізації”, яка дає змогу периферійним країнам інтегруватись у глобальну економіку, зберігаючи при цьому власну регіональну специфіку [353].

Підхід *Хакім-бен-Хам-муда* є особливо цінним у контексті створення ліберальної моделі глобалізації, яка визначає паритетні прин-

ципи сучасного світового розвитку, тим самим створюючи належні умови для розвитку національної держави у світі.

У контексті з'ясування методологічної сутності поняття глобалізації надзвичайно цінним є підхід, запропонований відомим болгарським ученим *В.В.Златевим*. На думку вченого, визначаючи зміст даного поняття принципово необхідно розмежувати категорію глобального та міжнародного, адже тут завжди виникає питання: “коли і з якого часу можна говорити про вихід деяких суспільних зв'язків та функцій за межі національних держав як про феномен глобальний, а не просто міжнародний” [298]. При цьому відповідь вченого є досить простою, міжнародне - це явище, яке характеризує систему відносин між окремими державами, а глобальне - це те, що характеризує єдність у стосунках між окремими регіонами світу, навіть якщо ментально вони не співвідносяться між собою. Тобто тут глобалізація є процесом, який на певному етапі приводить до інтернаціоналізації не лише економіки, але й відповідної моделі суспільного розвитку, який супроводжується формуванням єдиної системи світового зв'язку, що змінює і послаблює функції національної держави, активізуючи тим самим появу відповідних транснаціональних, недержавних утворень (прикладом цього можуть бути навіть етнічні діаспори, релігійні чи екологічні рухи, мафіозні клани).

Аналізуючи зміст підходів до даної проблематики, що представлений у сучасній західноєвропейській науці, слід вказати на типологію парадигм осмислення глобалізації, запропоновану *Я.Н.Пітерсом*. Такими парадигмами є: “зіткнення цивілізацій”, в межах якої доводиться, що фрагментація світу є неминучою через існуючі цивілізаційні відмінності, якими характеризується та чи інша національна спільнота; “макдональдизація”, яка характеризує гомогенізацію культур, що здійснюється транснаціональними корпораціями під гаслом модернізації (вестернізації, європеїзації, американізації і т.ін.); “гібридизація” характеризує широкий спектр міжкультурних взаємодій, які ведуть як до взаємозбагачення, так і до виникнення культурних традицій [466, с. 174]. Таким чином, слід відзначити, що підхід, запропонований *Я.Н.Пітерсом*, цілком відповідає модерністській методології розуміння змісту проблем глобалізації. Проте сучасний етап дослідження даної проблематики, який, на нашу думку, розпочинається з 2002 р., належить до постмодерністської хвилі, оскільки тут все частіше глобалізація пов'язується не з економічними та культурними, а безпосередньо з інноваційними факторами. Більше того, починаючи з 2003 р. у світовій науковій практиці формується нове уявлення про глобалізацію як всесторонній процес, що замикає на собі усі сфери людської життєдіяльності і приводить до так званого

цивілізаційного перевороту. І це є принципово важливим з точки зору розуміння теоретико-методологічних засад сутності глобалізації.

На особливу увагу в контексті з'ясування сутності даного явища заслуговує низка підходів, яка сформувалась у межах російської школи. Виокремимо такі з них, які містять найбільшу цінність у теоретико-методологічному та практичному відношеннях. На думку відомого російського вченого *А.Неклесси*, глобалізація являє собою “по суті химеру, на яку працюють провідні інтелектуали людства, забезпечуючи її необхідним інформаційним середовищем для ефективної координації дій у масштабах планети, і тому вона дійсно постає водночас як життєва субстанція і як інтегральний символ XX ст., адже тут сходиться воедино економічна інтеграція, всесвітня інформатизація та транснаціональна комунікація” [236, с. 9].

Відповідно до цього глобалізація розглядається як форма суспільної свідомості, адже, на думку *Н.А.Шматко* та *Ю.Л.Качанова*, виникає вона тоді, “коли люди розглядають себе як частину дійсно глобального цілого і відповідно приймають універсальність культурних смислів”. Таким чином, глобалізація як форма суспільної свідомості приводить до певних змін у психіці і, відповідно, в моделях поведінки людей. Це цілком логічно, оскільки “як правило, люди тяжіють до ідентифікації себе з якоюсь певною, чітко визначеною локальністю (етнічно-культурною або, принаймні, географічно-територіальною) і ці механізми ідентифікації базуються на протиставленні “свої-чужі” [410, с. 94]. У такому контексті глобалізація приводить до кризи ідентичності, а відповідно до цього увиразнює потребу пошуку нової ідентичності.

Особливий теоретико-методологічний інтерес щодо визначення сутності глобалізації має дослідження російського вченого *Г.Ділігенського*, який, у свою чергу, зазначає, що саме в умовах глобалізації моделі культури, способи життя людей стають більш конкретнішими та образнішими, оскільки завдяки цьому відбувається “розмикання групових культурних меж”, що не може не впливати на сприйняття умов власного життя, на формування потреб, мотивів, ціннісних орієнтирів людей” [173, с. 53]. Це ще раз підтверджує те, що певною мірою етико-культурна криза сучасності спричинена появою саме процесів глобалізації.

Відомий російський учений *Ю.Шишков* досить цікаво намагається показати сутність глобалізації як якісно нової стадії процесу інтернаціоналізації господарського життя. На основі цього йому вдається з'ясувати істинні причини величезного техніко-економічного й соціально-культурного розриву “золотого мільярда” і людства в цілому, показати, що при всіх небезпеках, пов'язаних з глобалізацією,

вона значною мірою не поглиблює розрив між Північчю та Півднем світового співтовариства, а, навпаки, сприяє його зменшенню [409]. Слід відзначити, що в контексті підходів російських дослідників домінуючим при з'ясуванні сутності глобалізації є економічний аспект. Саме виходячи із такого контексту *М.Г.Делягін* розуміє глобалізацію як “процес формування та наступного розвитку єдиного загальносвітового фінансово-економічного простору на базі нових, переважною мірою комп'ютерних технологій” [92, с. 12].

Досить цікавим з теоретико-методологічної точки зору є аналіз сутності глобалізації, проведений російським ученим *В.С.Єгоровим*. Дане розуміння сутності глобалізації є цікавим саме тому, що воно включає розкриття основних критеріїв, за якими доцільно ідентифікувати її як процес та окреме явище. Відповідно до цього, на думку вченого, “глобалізація являє собою процес та явище, яке базується на теорії самоорганізації (синергетики) і включає такі процеси, як *відкритість* та *емерджентність* (з'являючість, неочікувана поява), незворотність такого процесу закладає основу нового бачення світу” [111, с. 311]. Таким чином, *В.Єгоров* розглядає глобалізацію в контексті намагання віднайти джерело космологічної відкритості, яка породжує та підтримує всезагальну самоорганізацію, адже, на його думку, глобалізація має передусім забезпечувати рівноправність, взаємодоповненість, синергійне взаємопроникнення (яке лежить в основі механізму всезагальної самоорганізації).

У межах аналізу основних підходів до розуміння сутності глобалізації, представлених у межах вітчизняної науки, слід також вказати на працю відомого вченого *С.Удовіка* “*Глобалізація: семіотичні підходи*”, яка відіграє надзвичайно важливу роль щодо констатації ролі, значення та розуміння глобалізації в українському суспільстві. Так, на думку вченого, “глобалізація відіграє роль синхронізуючого фактора, який забезпечує узгоджено гармонійну взаємодію в межах та між сферами людського існування” [357, с. 32]. Саме тому, йдеться далі, під глобалізацією розуміється “становлення та гармонізація багатомірного та багаторівневого світу, взаємопов'язаного в одних вимірах та гетерогенного в інших, прохід між якими здійснюється завдяки використанню семіотичних методів” [357, с. 36].

Загалом, починаючи з 2000 р., вченими формується новий підхід до розуміння сутності глобалізації, а саме вони передусім прагнуть переосмислити свої погляди, по-новому прилаштовуючись до умов розвитку сучасного світу. Проте вчені реально усвідомили, що єдиним принципом у поясненні змісту глобалізації є теоретична розробка та визначення альтернатив. Саме тому сучасні дискурси про глобалізацію присвячені розробці основних гіпотетично-образних мо-

делей соціального світу, які начебто мають замінити в майбутньому національно-державну аксіоматику. На думку *В.І.Толстих*, по суті, сьогодні мова йде про заміну старої та становлення нової парадигми світоустрою” [345, с. 207].

Таким чином, зроблений нами аналіз доводить, що дослідження сутності глобалізації в межах окремих наукових шкіл та дослідницьких підходів почасти має суб’єктивний та ментально-регламентований характер. Навіть у межах однієї національної спільноти, як було показано вище, зустрічається принципово суперечливе ставлення до даного явища, не кажучи при цьому про різні транснаціональні виміри його розуміння, представлені в державно-управлінських традиціях різних наукових шкіл. Це, у свою чергу, позитивно позначається на теоретико-методологічній базі розвитку державного управління в умовах глобалізації, адже тут кожна національна спільнота має свої власні критеріальні імперативи як розуміння змісту даного явища, так і можливості вибудувати стратегію розвитку своєї управлінської системи.

1.2.2. Сутність глобалізації з позицій антиглобалізму

Відповідно до логіки реалізації дослідницької мети доцільно визначити реальні суперечності онтології, гносеології та аксіології глобалізації та проаналізувати основні теоретико-методологічні підходи, які відстоюють пагубну незворотність даного процесу, а тим самим увиразнюють негативні наслідки, які несе з собою глобалізація для сучасного світу. Цілком закономірно, що будь-яке явище об’єктивної дійсності може мати як позитивне, так і негативне сприйняття. Не винятком у цьому плані є й поняття глобалізації, яке привело сьогодні до появи двох альтернатив у розумінні змісту даної проблеми, двох напрямів суспільного руху - глобалістів та антиглобалістів. Саме розуміння та діяльність останніх щодо розгортання сучасних глобалізаційних процесів є предметом спеціального аналізу в межах даного параграфу.

Антиглобалізм як окремий напрям наукових досліджень, у межах якого формуються альтернативи розвитку світу, дає своє тлумачення на предмет розгортання сучасних глобалізаційних процесів. Якщо для одних учених явище глобалізації набуває майже євангельського змісту благої новини - появи “нового світового порядку”, що позбавляє певних регламентацій транснаціональну модель розвитку, то для інших, навпаки, це означає появу “нового світового безпоряд-

ку”. Так, на думку *З.Баумана*, цей “новий світовий безпорядок означає крах попередніх надій на можливість удосконалення світу, розповсюдження на все людство найкращих досягнень цивілізації. Це, у свою чергу, приводить до ситуації, коли багаті багатіють, а бідні не лише бідніють, але й стають просто зайвими людьми в цьому глобалізованому світі” [20, с. 24].

Здебільшого з позицій учених, які представляють антиглобалістичний напрям, глобалізація розглядається як політика, що обслуговує певні інтереси [419, с. 18], своєрідна ідеологія [48, с. 47], психологія “глобального бісовства” [256, с. 28-29] або ж “гра сатаністів” [114].

Десь приблизно починаючи з 2003 р. антиглобалістські тенденції у розумінні змісту глобалізації набувають свого особливого увиразнення, оскільки саме в цей період глобалізація розглядається як цивілізаційний переворот, який може привести до зворотного ходу суспільного розвитку. На думку *Е.А.Азроянц*, глобалізація являє собою “цивілізаційний переворот, який супроводжується біфуркацією (хаотизацією) людства, а тому його результатом є відповідні непередбачувані мутації” [1, с. 49]. Таким чином, на думку вченого, глобалізація характеризує собою відповідну цивілізаційну кризу, яка відкриває “шлюзи” перехідного періоду, передбачаючи тим самим і певну невизначеність перспектив розвитку сучасного світу, адже він вступає на шлях нестабільності та невизначеності, в результаті чого він буде стикатись з серйозними потрясіннями, обумовленими активністю сукупної взаємодії сил та факторів, починаючи з економічних та закінчуючи культурними, що безпосередньо пов’язується з внутрішнім світом людини. Більше того, на думку російського дослідника *С.П.Перегудова*, “глобалізація являє собою інструмент революційного насилля, який має на меті здійснити переворот у системі суспільних відносин... загострюючи соціально-економічні та політичні суперечності сучасного світу” [264, с. 22]. У результаті цього дослідникові вдалося класифікувати основні симптоми кризи процесу глобалізації, до яких він відносить “економічні симптоми (контраст між накопиченням штучно створюваних багатств та збідненням, деградацією природних ресурсів, поглиблення диспропорцій між основними центрами світового господарювання” [264, с. 22].

З позицій більшості дослідницьких підходів американських учених, глобалізація розглядається у формі реакції на глобальні проблеми розвитку людства, адже вона породжує нерівність між країнами та в середині них, диференціюючи тим самим держави на переможців та переможених. У результаті непоодинокими є свідчення вчених, які базуються на відповідних прогностичних даних про те, що глобалізація фактично позначає собою прихід кінця світу, а тому

майбутнє може і не наступити. Саме тому і виникла глобалістика (або ж глобалогія) насамперед як реакція на ймовірні ризики та загрози, що ставлять під питання існування людства в цілому, можливість його переходу від “футуро-шоку” (О.Тоффлер) до “футуро-смерті” [348].

Отже, це є свідченням того, що саме в межах глобалістики формується напрям антиглобалізму, який вперше ставить під сумнів істинність та доцільність обраного шляху розвитку, адже саме тут постають такі основні питання, як: куди ми йдемо, що нас чекає попереду, чи виживемо ми в майбутньому?

Глобалізація привела до певної критичної ситуації, завдяки якій відчутнішими стали екологічні, економічні та політичні проблеми розвитку планети в цілому. В результаті цього людство стало розшматованим майновою поляризацією на багаті країни та бідні, Захід, Схід, доміантною стала західна масова культура, яка принесла з собою агресивність, що й визначила головну тенденцію світового розвитку. Завдяки всьому цьому людству загрожує бездуховність, цинізм, конформізм та культура споживацтва. На думку *Н.Косолапова*, “глобалізація ставить людину впритул до неминучості зміни середовища перебування та життєдіяльності з природної на штучну, змінюючи її пізнавальні, технологічні та матеріально-культурні виміри” [169, с. 72].

Аналізуючи логіку виникнення антиглобалізму як окремого напрямку, слід говорити про сучасні тенденції суспільного розвитку, які мають місце в сучасному світі, а саме песимізм та апокаліптична налаштованість населення планети. Адже саме антиглобалісти-футурологи майбутнє світу бачать через призму всесвітньої війни, поступової загибелі людства, нищення форм духовного родичання, розпад світу на перманентно ворожі цивілізації. На думку *С.Перебудова*, в антиглобалізмі “сконцентровано ту загальносвітову сутність різноманітних, подекуди допоміжних, форм протесту проти нинішньої глобалізації, яка охоплює переважну більшість населення планети” [264, с. 23]. Відповідно до цього під гаслами антиглобалізму досить часто приховуються “профсоюзнi, споживацькі та релігійні організації, які виступають на захист бідних, і в силу своїх можливостей допомагають голодуючим та знедоленим” [102, с. 3].

Якщо вдатись до кількісного аналізу представленості глобалістичних та антиглобалістичних концепцій, то вона буде цілком паритетною. Адже антиглобалізм є однією з форм протистояння інтеграційним тенденціям у розвитку сучасного світу. Виходячи саме з цього розкривається внутрішньоопервинна сутність глобалізації. В межах антиглобалістичного напрямку *глобалізація* розглядається як “спонтанна реакція” на ту чи іншу форму глобалізаційних процесів, яку,

зокрема, ініціюють США та західні країни світу. На думку більшості вчених, саме “розвинуті держави Заходу на чолі з США, спираючись на свою економічну та політичну могутність, узурпували, монополізували процес глобалізації, загнали його у прокрустове ложе вестернізації та американізації, осіддали його заради отримання максимальної користі для себе” [453, с. 58]. Фактично це є свідченням того, що саме Захід спровокував глобалізацію з метою підпорядкування її власним інтересам, адже вона розглядається як засіб поневолення всіх “незахідних народів західними транснаціональними корпораціями заради встановлення свого панування у всьому світі” [453, с. 59].

При цьому важлива роль у контексті розгортання антиглобалістичних концепцій відводиться США, адже саме їм у структурі нового світоустрою відводиться роль головного світоупорядкувальника, а також і гегемона, що тим самим дає змогу говорити про виникнення проамериканської форми ліберальної глобалізації. У руслі такого розуміння розвитку сучасних світових процесів глобалізація постає як новий “амбіційний” політичний проект США, який має на меті стратегію утвердження своєї гегемонії в усьому світі в цілому з відповідною довготривалою перспективою. Зрозуміло, що виникнення глобальної американської імперії, на яку сьогодні сподіваються США в результаті реалізації свого власного проекту, має достатньо неоднозначне ставлення з боку світової спільноти. Це, у свою чергу, дає підстави для сучасних антиглобалістичних рухів розробляти відповідні альтернативи суспільного розвитку, які б безпосередньо дозволили окремим суб’єктам світу протиставити себе так званій американській глобальній імперії.

Слід при цьому звернути особливу увагу і на той аспект, що сьогодні антиглобалісти майже повністю позбавленні можливості представити однозначне уявлення на зміст розгортання сучасних глобалізаційних процесів, оскільки попереднього досвіду існування таких типів розвитку у світі до цього часу не існувало. Проте сучасний антиглобалізм акумулює свою увагу на пошуку ефективних варіантів спрямованості глобалізації у позитивне русло, забезпечивши тим самим відповідну “глобальну керованість світу”.

Важливу увагу при визначенні альтернатив розгортання сучасних глобалізаційних процесів слід приділити аналізу негативних, тіньових сторін глобалізації, оскільки саме вони дають основу для виникнення антиглобалістичних рухів та пошуку ними альтернатив розвитку, обминаючи глобальність світу. При цьому кожна з країн намагається виробити свою формулу успіху держави в умовах глобалізаційного розвитку шляхом використання інших національних суб’єктів для реалізації власного національного інтересу. Так, зокре-

ма, уряд Великобританії, будучи лідером у розгортанні моделі ліберальної глобалізації, ставить за мету “знищити світову бідність, змусити працювати глобалізацію на користь бідних” [430, с. 111]. У цьому плані на користь виникнення антиглобалізму свідчить і Біла книга з міжнародного розвитку, де безпосередньо наведено низку проблем, які характеризують сучасний розвиток світу і які обумовлені появою процесів глобалізації. До таких проблем відносять: виживання людства, неналежний рівень харчування, відсутність чистої води, медичне обслуговування та доступ до освіти. На думку англійських учених, “п’ята частина людства живе в умовах абсолютної бідності, їх витрати за один день складають менше 1 долара... третина дітей на планеті недоїдає, половина населення планети позбавлена доступу до ліків, які належать до категорії першої необхідності, 130 млн дітей не мають можливості відвідувати школу” [430, с. 158]. Таким чином, на думку *Ю.Батлея*, саме глобалізація привела до того, що у країнах третього світу доросла частина населення виявилась “викинутою” із виробничої сфери, в той час, коли більшість виробничих функцій була перекладена саме на дітей. 246 млн дітей змушені заробляти собі та своїм близьким на життя, з них 73 млн - діти молодше 10 років” [430, с. 47]. Отже, наведені положення підтверджують, що саме сучасні глобалізаційні процеси привели світ до глибокої стагнації, а тому деградація соціально-економічних процесів є лише результатом їх розгортання, здолати яку не можна, не вилучивши глобалізацію як основну її причину.

Глобалізація в контексті антиглобалістичних підходів також розглядається як основне джерело виникнення майнової нерівності та нерівності в споживанні. Так, з позицій італійських антиглобалістів “на початку XXI ст. дохід на одну людину у всіх країнах Західного світу у 5-10 разів перевищує дохід на душу населення у всіх розвинених країнах світу. Це свідчить про те, що глобалізація є основним джерелом виникнення як майнової, так і соціальної нерівності” [457, с. 74]. На думку відомого сенегальського вченого *С.Аміна*, в результаті розгортання глобалізації та її впливу на форми господарювання світ опиниться у стані “резервної армії праці”, тобто у становищі безробітних маргіналів, які виявляться приреченими на різні форми соціального варварства [457].

Але слід відзначити, що здебільшого не всі країни світу мають достатньо однозначне негативне ставлення до глобалізації. На нашу думку, потреби виникнення антиглобалістичних тенденцій в основному позбавлені розвинені країни світу, адже саме вони у першу чергу повернули глобалізацію до себе обличчям і фактично заставили працювати її на їх користь. Саме тому в основному глобалізація пози-

тивно сприймається економічною та політичною елітою західного світу та відповідними транснаціональними структурами, інтереси яких, безумовно, збігаються з глобалізаційними. Проте країни, які не належать до західного світу, стикаються з негативними тенденціями прояву процесів глобалізації. До таких тенденцій передусім слід віднести: відставання від прозахідного рівня суспільно-економічного та політичного розвитку, дисбаланс у формах господарювання, які позбавляють народи можливості виробити інтегровані форми спільного господарювання та налагодження відповідних соціально-економічних відносин. До негативних тенденцій розгортання глобалізаційних процесів слід також віднести “відплив інтелекту”, адже глобалізація у першу чергу приводить до перерозподілу інтелектуального ресурсу, коли розвинені країни світу з метою власного розвитку використовують інтелектуальний ресурс інших країн. Тому у такому контексті розуміння наслідків глобалізаційного розвитку кожна країна, особливо незахідного світу, має виробити ефективні механізми захисту власного інтелектуального ресурсу, особливо це стосується прийняття відповідного нормативно-правового забезпечення, яке б регулювало стандарти функціонування інтелектуальної еліти в умовах глобалізації.

Глобалізація як форма налагодження економічних зв’язків приводить до руйнації традиційних галузей економіки, а це, у свою чергу, змінює традиційний стиль життя, породжуючи безробіття, маргіналізацію та деморалізацію населення. Це, у свою чергу, приводить до втрати національної самобутності, до насильницького нав’язування стандартів прозахідних та проамериканських цінностей, що тим самим породжує нову форму глобального колективізму з його “бездуховною секуляризацією замість релігійної віри”, яка закономірно є необхідною умовою національного розвитку держави.

Таким чином, сучасному світові нав’язується єдина модель культури, в межах якої домінують стандарти та цінності суспільного розвитку. Окремі країни світу, які стоять на позиціях глобалізму, в першу чергу ставлять питання необхідності реструктуризації сучасного світу на основі реалізації відповідних ліберально-демократичних цінностей. Проте ними жодною мірою не зачіпається питання, наскільки необхідними є ці цінності для розвитку інших країн світу, адже етнокультурна та цивілізаційна багатоманітність світу тут абсолютно знімається, а тому і питання про духовний розвиток переходить у декларативну площину. Більше того, з позицій відомого російського дослідника *С.Г.Кара-Мурзи*, “глобалізація являє собою світову контркультурну революцію”, яка переважною мірою має штучний характер, адже її доктрина “розроблялась в тих самих організаціях і за допомогою тих самих методологічних засобів, що і розробка стра-

тегічного плану великої кампанії холодної війни проти СРСР” [143]. Саме тому, на думку вченого, для глобалізації не існує окремої країни, чи окремої культури... вона приводить до підриву правових та моральних норм, на яких базувався попередній світоустрій, а тим самим, породжуючи демонтаж культури та моралі, створює загальнолюдську культурну катастрофу [143].

Отже, це все свідчить про те, що основною ідеологією суспільного розвитку в умовах глобалізації є ідеологія споживацтва. Така ідеологія, у свою чергу, приводить до виникнення нової форми суспільної організації, такої як споживче суспільство, яке, у свою чергу, утворюється з ізольованих егоїстичних індивідумів, які ведуть між собою безпринципну конкурентну боротьбу. В результаті цього людство перетворюється на одноманітну сукупність споживачів, які характеризуються однаковими смаками, стилем життя, рівнем соціальної самоорганізації. Таким чином, глобалізація намагається уніфікувати собою сучасний світ, перетворивши його на одну гомогенну модель соціальної самоорганізації та підвівши її під один єдиний стандарт такої самоорганізації.

На думку *У.Стікенса*, одним із негативних проявів глобалізації в її сучасному варіанті є формування мережі глобальної наркоманії. Саме “виробництво наркотичної сировини відбувається у найбільш бідних та знедолених країнах - Колумбії, Бірмі, Таджикистані та Афганістані. Це зумовлено тим, що селяни, традиційний спосіб існування яких в умовах глобалізації виявився зруйнованим і вони під тиском капіталістичної глобалізації змушені вирощувати наркотичну сировину” [442, с. 25]. Це все свідчить про те, що причини виникнення наркоманії та наркомафії кореняться саме в розгортанні сучасних глобалізаційних процесів. Тому окремі рухи у боротьбі з наркоманією цілком можуть бути віднесені до антиглобалістських.

Однією із негативних форм розгортання сучасних глобалізаційних процесів є виникнення співдружності західних держав, що відбувається під гаслом розширення демократії та свободи людини. Саме таким чином у світі з’явилась так звана “п’ята колона”, яка мала поширювати глобальні тенденції розвитку на інші країни світу. До складу “п’ятої колони” входили різні професійні об’єднання, діяльність яких суперечила національним інтересам їх країн. Це свідчило про те, що вони слугували в першу чергу так званим глобальним тенденціям суспільного розвитку. Фактично “п’ята колона” як новий глобалізаційний рух діяла у форматі нав’язування лише проамериканських та прозахідних стандартів розвитку, лобіюючи тим самим інтереси, які були абсолютно чужими для інших країн світу, суперечили нормам, цінностям, традиціям та культурам тих країн

світу, які намагаються і сьогодні зберегти власну ідентичність. Фактично це свідчить про пряму агресію глобалізаційних рухів на розвиток інших країн світу, яка досить часто має приховані форми і характер “ідеологічної експансії та духовної колонізації, а тому спрямовані на розкол та захоплення незахідних країн світу із середини” [442, с. 339]. Таким чином, це свідчить про те, що реально “п’ята колона” - різновид антиглобалістичного руху, оскільки вона за організаційною структурою та характером діяльності є транснаціональним утворенням. “П’ята колона” “сьогодні проникає у структури влади, в різні громадські організації, створюючи свої партії, ставлячи під контроль засоби масової інформації, готуючи тим самим основу для підпорядкування інтересів та влади інших країн світу інтересам західних монополій та західних урядів” [448, с. 112].

Наявність такої транснаціональної структури та її активна діяльність у сучасному світі (шляхом глобальної дезінформації та “промивання мізків”) в ім’я реалізації інтересів США та їх союзників фактично дозволило розв’язати четверту світову війну проти всього людства. Метою такої війни, на думку *Ю.Батікарі*, є намагання абсолютно підпорядкувати весь світ диктату Заходу на чолі із США [429, с. 114]. У результаті цього розпочалась глобальна експансія західних держав, яка відкрила новий шлях для реалізації амбіцій глобального розвитку США та Заходу в цілому.

Отже, дослідивши окремі тенденції впливу сучасних глобалізаційних процесів та з’ясувавши їх незворотність, ми з необхідністю прийшли до висновку, що глобалізація має і свою власну протилежність - тенденцію до дезінтеграції, яка і виступає предметом обговорення та детального вивчення в межах антиглобалізму.

Антиглобалізм як новий протестний рух відображає своє ставлення до викликів, ризиків та небезпек розгортання сучасних глобалізаційних процесів. Саме тому сьогодні антиглобалізм має глобальний характер. На думку *Ю.Батлея*, антиглобалізм як протестний напрям у своїй спрямованості має два розгалуження: 1) *західний антиглобалізм*, який переважною мірою розгортається в США та в Західній Європі та 2) *східний антиглобалізм*, що безпосередньо поширюється на країни Близького та Далекого Сходу, Азії, Африки, Латинської Америки [430]. Проте, аналізуючи різні розгалуження антиглобалізму, слід завжди виходити з того, що хоч би в межах яких країн світу він розгортався, якої б модифікації зазнавав, він всеодно має чітко виражену форму глобального розвитку - антиамериканську.

У багатьох країнах світу антиглобалізм як явище та ідеологія сучасного суспільного розвитку набуває різних форм реакції на глобалізацію, що перешкоджає їх самобутності та можливості нерегла-

ментовано розвиватись. Відповідно до цього протести проти глобалізації та її наслідків набувають різних форм реакції: від тероризму, екстремізму до радикального фундаменталізму. На думку *О.Вебера*, “нинішній етап антиглобалізму може стати початковим етапом широкомасштабних масових дій, сховатись за якими “глобалізаторам” жодною мірою не вдасться”. Важливу увагу при цьому дослідник приділяє потенційним об’єктам антиглобалістських дій (штаб-квартири ТНК, офіси МВФ, що мають свою мережу в усьому світі), саме їх діяльність і має стати “початком великої смуги ХХІ ст.” [48, с. 43].

Закономірно, що різні форми реакції на сучасні глобалізаційні процеси породжені їх негативними наслідками. Адже силове підпорядкування світу інтересам окремих транснаціональних структур є першопричиною виникнення радикально-протестних форм глобалізації. Проте в умовах глобалізації різні країни світу мають різні ресурси протистояння глобалізаційним процесам, а тому і форми протестної реакції. Країни із нерозвиненою демократією є джерелом виникнення загроз для національної безпеки, а тому і більш чутливі до різних форм глобалізаційних викликів. Реальну загрозу для країн з низьким рівнем розвитку являють високорозвинені технологічно країни, які мають високий рівень демократії, а головною стратегією їх розвитку стає підпорядкування собі незахідні та “нерозвинені у демократичному плані” держави, нав’язати їм свою волю та примусити їх жити за власними правилами. Загалом наведені нами аргументи на користь антиглобалізму свідчать про достатньо неоднозначне ставлення з боку світової спільноти до процесу глобалізації та особливо до її наслідків, а це, у свою чергу, підтверджує появу нового рівня соціальної організації держав, який дає змогу державам вписатися в модель дезінтеграційного розвитку, та навіть стати активним суб’єктом глобальної дезінтеграції шляхом збереження власної національної системи цінностей.

Таким чином, зроблений нами аналіз сутності глобалізації в контексті сучасних дослідницьких підходів дав змогу конкретизувати його зміст з позицій антиглобалізму, розкрити логіку виникнення антиглобалізму та його ідеологічні засади, чітко ідентифікувавши специфіку виникнення сучасних антиглобалізаційних тенденцій (відставання від прозахідного рівня суспільно-економічного та політичного розвитку, дисбаланс у формах господарювання, відсутність інтегрованих форм спільного господарювання та налагодження відповідних соціально-економічних відносин між державами, “відплив інтелекту” з його відповідним перерозподілом інтелектуального ресурсу) та ймовірні ризики, які матимуть місце в окремих суспільних системах, якщо ними основний пріоритет буде надано саме глобаль-

ному розвитку. Здійснений нами аналіз також дав змогу довести, що більшість проблем суспільного розвитку зумовлені виникненням процесів глобалізації, а тому з необхідністю вимагають застосування різних антиглобалістичних механізмів протистояння їм.

1.3. Ідеологія глобалізації та її вплив на систему державного управління

У контексті інтегральної структуризації і реструктуризації сучасного світу та відповідного пошуку нових пріоритетів постіндустріального розвитку важлива роль належить ідеології глобалізації як основному критерію, що визначає специфіку та особливості функціонування системи державного управління суспільств сталою й перехідного розвитку. З кінця ХХ початку ХХІ ст. реально змінилась формула ідейно-ідеологічних концептів, які панували в суспільній свідомості протягом певного часу. З огляду на сучасну ситуацію сьогодні є всі підстави вважати, що західна цивілізаційна культура переживає пік чергової ідейної революції, яка має пізнавально-креативні наслідки і спрямована на вироблення єдиної методології суспільного розвитку, основним критерієм якої виступає ідея глобальності.

В цьому плані особливий інтерес становить аналіз переходу суспільства від сприйняття ідеї глобалізації (розуміння специфіки та закономірностей розгортання її як явища, що зумовлює зміну типу розвитку цивілізації, а отже, і тип суспільного розвитку) до ствердження ідеології глобалізму як системи ідей та уявлень, представлених тією чи іншою суспільною (транснаціональною) групою на предмет безапеляційного сприйняття впливу глобалізації на життя суспільства, або безапеляційного заперечення його. Тому в межах даного дослідження для нас особливо важливим є проаналізувати саме аспект переходу від теоретичного обґрунтування ідеї глобалізації до безпосередньої її реалізації завдяки відповідній ідеологічній системі (ідеології глобалізації) в межах системи державного управління.

Як було наведено у попередніх параграфах, ще на початку 70-80 рр. ХХ ст. вчені вдавались до комплексного підходу до проблем сучасного стану світового співтовариства, перспектив та ретроспектив його розвитку. Саме в цей період тематика інтегрованого світу, появи глобальних цивілізаційних процесів була на початковій стадії своєї розробленості, і саме тоді були розроблені ідеологічні концепти глобалізаційного розвитку. Проте, на думку *Ф.Флорена* та *Е.Гофмана*, “до кінця ХХ ст. більшість цих ідеологічних концептів, які ко-

лись претендували на універсальне пояснення соціально-політичних реалій сучасного їм світу, на прогнози найбільш імовірних цілей розвитку світового соціуму та шляхи їх досягнення були спростовані або навіть забуті через концептуальну та предметну неспроможність, разуючої невідповідності дійсності, яка так мобільно змінюється [453, с. 371]. Це, у свою чергу, дає підстави свідчити про те, що ідеологія глобалізації прийшла на зміну “глибокій ідейній кризі кінця минулого століття”, яку з повним переконанням деякі вчені назвали “кінцем концептуалізму та класових ідеологій”, який був породжений низкою соціально-політичних та ідеологічних причин. Їх сукупність та масштабність вказує на те, що в умовах глобалізації відбувається ідейна трансформація, в основі якої лежать системні зміни базових начал, на яких ґрунтувались домінуючі ідеї та ідеології XIX-XX ст. Відповідно до цього, на думку окремих дослідників, можна виокремити основні фактори, що привели до появи нової ідеологічної системи - глобалізму, яка сьогодні визначила новий тип суспільного розвитку. Такими факторами є:

- п завершення конфліктного протистояння ідеологічних установок світових держав;
- п створення нової системи та структури універсального світопорядку, що є фактором його стабільності;
- п інтенсивні інтеграційні процеси, які охопили майже всі регіони світу, що дозволило їм подолати рівень конфліктності між країнами;
- п кардинальна трансформація соціально-класових структур більшості розвинутих країн (розмивання не лише чітко стратифікованих параметрів груп, прошарків, класів як носіїв недавньої ідеології, але й меж між ними) [469];
- п аморфність ідейних побудов та ідеологічних догматів, які сповідували окремі соціальні групи протягом певного часу;
- п утвердження західних стандартів уніфікації демократичних перетворень у країнах колишнього постсоціалістичного простру, що дало змогу їм відносно швидко увійти в систему зв'язків, союзів та політичних структур Заходу;
- п культурний та ідейний неокосмополітизм, який уможливив одночасне співіснування різноманітних культур та ідеологій) [446];
- п інформаційні процеси у світі, що якісно трансформували характер національно-культурної структури облаштування сучасного світу (сучасний світ, на думку американських політологів,

можна сьогодні розглядати як інтегрований глобальний простір насамперед завдяки Інтернету) [456];

- п досягнення відповідного рівня міжетнічної та міжрелігійної толерантності, яке стало можливим на кінець XX ст. (винятком стало лише конфліктне протистояння між християнством та ісламом (низка війн кінця XX ст.)).

У межах даного дослідження на особливу увагу заслуговує аналіз ідейних та ідеологічних концептів глобалізації як важливих складових постіндустріальної цивілізації, які безпосередньо і визначають зміст нового типу суспільного розвитку. Цілком справедливим є підхід німецького вченого *У.Бека*, в межах якого йому чи не єдиному в західноєвропейській науці вдалося чітко розмежувати категорії *глобалізації* та *глобалізму*. Так, на думку вченого, “глобалізація є поняття, що характеризує процеси, в яких національні держави та їх суверенітет влітаються в павутину транснаціональних акторів та підпорядковується їх владним можливостям, їх орієнтації на ідентичність... глобалізм же - це ідеологія та політика залежності світового ринку, яка звужує та викривлює реальні процеси подолання замкненості в усіх сферах суспільного життя” [23, с. 25-26]. Наведене вище обґрунтування вченим доцільності розмежування змісту даних категорій вказує на те, що *глобалізація є характеристикою об'єктивного процесу сучасності*, тоді як *глобалізм є певною ідеологічною доктриною, основу якого становить економічний примат, який обумовлює підпорядкування всіх сфер людської життєдіяльності реалізації економічного інтересу*.

У контексті даного аналізу перед нами також постає питання чіткого розмежування *ідей глобалізації, ідеології глобалізації та ідеології глобалізму*, адже, з нашої точки зору, між цими категоріями існує певна методологічна відмінність. Нам видається можливим виходити з того, що ідея глобалізації дає безпосереднє розуміння сутності та змісту даного явища, тоді як ідеологія глобалізації характеризує модель сприйняття світу певними соціальними групами або транснаціональними інституціями, а це принципово важливо щодо підтримки або невідпідтримки як світовою, так і окремою національною спільнотою даного процесу. Ідеологія ж глобалізму являє собою систему ідей, які спрямовані на перетворення світу відповідно до певного стандарту (в даному разі економічного). Остання є однією з ідейних новацій, що слугує утвердженню нового розуміння суспільного розвитку в умовах всезагально інтегральної моделі структурування та реструктурування світу. Саме тому в межах даного дослідження нам надзвичайно важко виробити конкретні аргументи на ко-

ристь ідеології глобалізму, а відповідно до цього найбільшу доцільність для нас становила ідеологія глобалізації. Проте слід відзначити, що обидві форми ідеології (глобалізації та глобалізму) є інтелектуальним продуктом, який реально відповідає вимогам часу та являє собою один із типів інтелектуальної реакції на конкретні виклики часу та конкретні умови та форми соціального буття, свідомості й поведінки сучасної людини, мимоволі “втягненої” в об’єктивний процес глобалізації.

Якщо виходити з того, що складає основу ідеології глобалізації, то відповідь тут буде однозначною – *ідея глобалізації*. У зв’язку з цим відразу постає питання, який саме зміст слід вкладати в поняття ідеї глобалізації, адже однозначного та тотожного розуміння на сьогодні вона й досі не має. Ідея глобалізації як певна теоретична модель є результатом індивідуального усвідомлення потреби імперативного характеру, яка вказує на доцільність глобалізації як принципово нового типу суспільного розвитку, що приводить до “утвердження високих технологій, реального переважання інтелектуальної праці над фізичною, появи індивідуальних мереж та міждержавних інформаційно-комунікативних зв’язків, національно-етнічних, міжкультурних та мовних взаємопроникнень та економічних взаємозалежностей держав у межах цілих регіонів світу” [35, с. 12]. Наявність такої ідеї також свідчить про те, що в умовах глобалізації змінюється інтелектуальний простір постіндустріального світу. Характерною ознакою цього також стає і той факт, що сьогодні принципово необхідною для будь-якої системи державного управління є адекватна система ідей, яка була б тотожною його типу суспільного розвитку. Це підтверджується також і тим, що “сукупність недавніх ідей та ідеологій вкрай не відповідає тому, що відбувається в мінливому інтелектуальному просторі постіндустріального, інформаційного світу” [35, с. 6]. Тому найбільш адекватна формула ідеології глобалізації сьогодні все ще перебуває на етапі своєї “кристалізації”. На цьому, зокрема, наполягає більшість учених, доводячи, що закономірно “ідеологія постає як конгломерат ідей та політично артикульованих завдань, функцією яких є мобілізація та організація соціальних сил, здатних не лише сприйняти основні постулати тієї чи іншої ідеології, але й забезпечити досягнення переслідуваних нею цілей” [35, с. 4].

Саме тому ідеологію глобалізації можна інтерпретувати як вираз громадської позиції з боку окремих соціальних груп, які є її активними замовниками, розробниками та адресатами, адже саме вони доводять реальну потребу цілісно пояснити, як і чому відбуваються ті чи інші зміни в суспільстві, чому реально настала зміна типу цивілізації, яка роль у цьому інтелектуального ресурсу і які для нього

ймовірні ризики відкрились. Саме на основі цього можна чітко простежити, що адресатами ідей глобалізації, на відміну від адресатів ідеології глобалізму, виступає досить обмежене коло людей, яке входить до певного наукового співтовариства і досить часто розробляє воно ці ідеї виключно лише для себе, налагоджуючи тим самим відповідний глобалізаційний дискурс. На противагу цьому ідеологія глобалізму є зорієнтованою на масового споживача (прошарок, клас, етнос, держава). У цьому якраз і полягає принципова відмінність ідеї глобалізації від ідеології глобалізму, як процесу, що має системний характер, зачіпає економічні інтереси суспільства в цілому, проте не є предметом роздумів певного наукового співтовариства. На думку *В.Борисюка*, сам перехід від ідеї глобалізації до ідеології глобалізму є “своєрідним компасом, путівником (хоча й не завжди виваженим та обґрунтованим) по складних соціально-політичних реаліях світу” [35, с. 11]. Етап переходу ідеї глобалізації до ідеології глобалізму, ймовірно, можна визначити як перехідний період утвердження глобалізації.

На думку *Н.Косолапова*, ідеологія глобалізму являє собою “конгломерат поглядів, що зводиться в цілому до підкреслення ролі та значення глобальних начал у житті сучасного людства” [169, с. 71]. Більше того, сутність глобалізму дослідник розглядає через призму реалізації інтересів США, що тим самим забезпечує створення універсального світового процесу.

Виходячи з цього цілком справедливим є поставити питання про характер і форму замовлення на певну ідеологічну доктрину глобалізації, яке ініціюється певною соціальною групою (глобалісти та антиглобалісти). Це дає підстави більш конкретно говорити про певну соціальну групу, яка працює над створенням відповідної ідеології, яка визначає доцільність формування інтегрованого простору задля реалізації економічного інтересу (до прикладу, глобалісти), і яку цілком можна інтерпретувати як ідеологію глобалізму. Коли ж соціальна група вказує на позитивні сторони глобалізації, а особливо доводить необхідність її впливу на сучасні державно-управлінські процеси, то тут можна говорити про ідеологію глобалізації. Ідеологія глобалізації також має гіпотетичний характер, оскільки вона не завжди відображає реальну потребу суспільства в глобалізації, адже її призначенням саме і є сформувати реальну потребу суспільства, залучаючись до глобалізаційних процесів.

При цьому слід відзначити, що однією із функцій ідеології глобалізації є забезпечити спрощене та доступне для масового сприйняття розуміння сутності глобалізації. При цьому, розкриваючи зміст ідеології глобалізму, доцільно виходити із розуміння ідеології як всебічно розгалуженої системи тлумачення, інтерпретацій та уявлень про

соціальні процеси, суспільно-політичні сили та інститути суспільства, про рушійні сили, стимули та цілі їх розвитку, які зароджувались та розвивались у ситуації загострення глибинних суспільних суперечностей. Саме тому *ідеологія глобалізму може розглядатись як продукт ідейно-політичної рефлексії та догматизації змісту глобалізації*. Безпосереднім підтвердженням цього є поява та широке розгалуження напрямів глобалізму та антиглобалізму, поява яких є результатом внутрішньо неконсолідованої позиції світової спільноти щодо предмета глобалізації. Носіями ідеології глобалізму та антиглобалізму були різні соціальні, конфесійні, етнічні, національні та інші інтелектуальні сили як виразники інтересів цих ідеологем.

Особливо важливою проблемою для функціонування національних держав в умовах глобалізації є не спроможність створити власну ідеологічну доктрину глобалізації, а здатність держави через свої інститути управляти певним міжкультурним протистоянням. Можливість віднайти адекватну формулу долання такого протистояння свідчатиме про рівень цивілізованості та історичної самодостатності держави, а отже, і готовність такої держави адаптуватись до сучасних глобалізаційних процесів. Відповідно до цього, на думку *Г.Ділігенського*, “ідеологію глобалізму можна розглядати як одне з часткових відображень реальної конфліктності суспільства та світу, базових суперечностей соціуму” [98, с. 34]. Розглядаючи саме в такому ракурсі дану проблему, слід виходити з розуміння ідеї глобалізації та ідеології глобалізму як “інтелектуально та політично обґрунтованого трактування особливостей соціуму, становлення нових світоглядних міфологем та занепад старих” [98, с. 35]. У результаті цього цілком зрозумілими стають причини історичного колапсу класичного лібералізму, консерватизму, марксизму, нацизму, советизму та інших ідеологічних догматів, які протягом тривалого відрізка часу формували відповідну суспільну свідомість щодо розуміння сутності глобалізації в цілому. В цьому контексті слід відзначити, що дані ідеологічні концепти жодною мірою не припинили свого існування за умов сучасної глобалізаційної моделі розвитку, а точніше кажучи, саме вони дали певний поштовх до появи кількох інваріантів ідеологій розвитку державного управління за умов впливу глобалізації. Фактично сучасна криза традиційних ідеологій є результатом послаблення ідеологічного впливу першооснови названих вище ідейних течій.

Отже, суспільні ідеї, до яких і належить ідея глобалізації, у сучасному світі набувають певних модифікованих форм, це підтверджується також і тим, що за своєю природою вони є динамічними та синергетичними. Завдяки цьому мобільно змінюється сучасний світ, набуваючи при цьому універсальних та всезагальних форм.

Слід також відзначити, що в умовах глобалізації відбувається реальне конкурування ідеологій окремих національних держав. Передусім це пов'язане з тим, що сама ідея глобалізації розглядається кожною спільнотою по-своєму, виходячи з певної ментальної структури, яка регламентує вибір пріоритетів її розвитку. А тому ідеологія глобалізму як сукупність поглядів та уявлень, репрезентованих певною соціальною групою на предмет створення інтегрованого простору, є необхідною умовою суспільного розвитку. Це все свідчить про те, що в умовах глобалізації радикально змінюється ідеологічне сприйняття світу, а саме “соціально-класове протистояння підміняється національно-культурним та особливо міждержавним” [22, с. 62]. Прикладом цього можуть слугувати такі ультрарадикальні форми, як міжнародний тероризм та державно-конфесійне протистояння, яке останнім часом набуває особливо небезпечних форм. На думку *З.Баумана*, саме протистояння є важливою передумовою для зародження нових політичних ідей та формування нової ідеології глобалізації [20].

Ідея глобалізації як структурний елемент ідеології глобалізації має такі основні форми:

1. *Ідея глобальної ідентичності* характеризує процес ідентифікації розвитку сучасного світу, визначає методологію нових підходів до аналізу змісту об'єктивної дійсності і є основним критерієм пояснення сучасних суспільно-політичних процесів та явищ. Ідея глобальної ідентичності, на нашу думку, дає змогу адекватно сприймати інтеграційні реалії сучасного світу та справляти на нього відповідний зворотний вплив шляхом отождолення себе з певною глобальною реальністю. На сьогодні є всі підстави вважати, що ідея глобальної ідентичності найбільшою мірою вплинула на еволюцію сучасного світоустрою. На думку англійського дослідника *К.Вудворда*, “ми живемо у сучасному світі, головною сутністю якого є численні форми ідентичності... вони проявляються і як концепт, теоретична основа пізнання, і як спірні, суперечливі обставини сучасного політичного життя” [97, с. 301].

Відповідно до цього важливою проблемою для суспільного розвитку є створення умов для ідентифікаційних змін, які, у свою чергу, мають супроводжуватись наданням свободи для держав здійснення багатоваріантного ідеологічного та етнокультурного вибору шляхом забезпечення демократизації власних національних інститутів управління. Тут важливим аспектом лишається проблема того, як саме ідентифікують себе громадяни певної країни (з якою саме транснаціональною реальністю вони себе отождожують), і наскільки при цьому є розвиненою національна свідомість та національна система цінностей, національно-культурна гомогенність,

відповідно до чого держава стоїть на позиції традиційного етнокультурного консерватизму і не прагне до певної ідентифікації з глобальним простором.

Слід відзначити, що великою засторогою для утвердження національної ідентичності в сучасному глобальному просторі є потужний розвиток інформаційних технологій, який нерідко приводить до супервіртуалізації міжособистісних та міжкультурних комунікацій, і тоді ідентифікаційні потреби людини власне втрачають свою цінність. Це все вказує на те, що процеси глобалізації приводять до деідентифікації, а тому і до деідеологізації. Тому про потребу глобальної ідентичності може йти мова лише в тому випадку, коли вона приводить до позитивних змін національно-цивілізаційної ідентичності країни, її ціннісної системи та ідейно-політичних принципів, які дають змогу державі обрати та ефективно реалізувати власну стратегію розвитку.

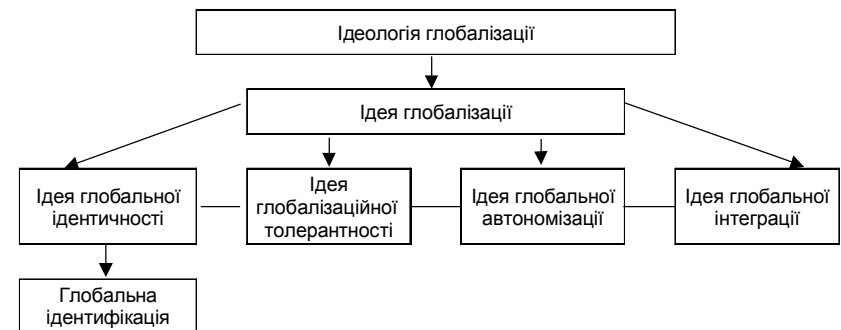
Формою досягнення глобальної ідентичності є *глобальна ідентифікація*. На нашу думку, жодною мірою не можна виключати і той факт, що глобалізація як об'єктивний процес призводить до певного розриву в трансформації національної ідентифікації, національно-культурних традицій, адже в цей процес включаються, незважаючи на бажання або навіть і небажання, всі країни світу. Процес глобальної ідентифікації, його характер, глибина та причини ідентифікаційних трансформацій у кожному випадку і в межах кожної країни є принципово різними, починаючи з відмінностей національної, соціальної, ідейної та історичної специфікації.

2. *Ідея глобалізаційної толерантності* характеризує зважену позицію держави щодо необхідності враховувати тенденції сучасних глобалізаційних процесів, а відповідно до цього захищати культурно нерозвинені “інфантильні етноси”, які недостатньою мірою є адаптованими до сучасних умов, створюючи тим самим їм всі необхідні умови для “дорослішання” в рамках власної культурної традиції. Тут важливим аспектом є схильність до збереження мовної, релігійної та культурної ідентичності, компактного проживання, тісної взаємодії та взаємодопомоги.

3. *Ідея глобальної автономізації* характеризує сприйняття та врахування зовнішніх (світових) стандартів розвитку з одночасним прагненням до збереження власної національної ідентичності (бажання жити за власними стандартами, за власними стереотипізованими моделями, прагнення до постійного протиставлення себе глобальній спільноті). З одного боку, країна ідентифікує себе із світовою спільнотою, з другого, - не хоче і не бачить себе в ній з огляду на ймовірні ризики, які в цьому плані постають перед нею. Це свідчить про намагання сучасної людини та суспільства в цілому уникнути,

“заховатись” від процесів глобалізації, адже остання як ідейний виклик сучасності є однією із спроб переосмислення сучасного світосприйняття. Дана ідея особливо актуальна в контексті “етнокультурної автономізації”, оскільки саме вона забезпечує кристалізацію національної ідентичності та форми її збереження в умовах глобалізації.

4. *Ідея глобальної інтеграції*. З нашої точки зору, принципово некоректним є ототожнювати ідеологію глобалізму та інтеграціонізму, на чому наполягає переважна більшість учених. Адже в межах даного дослідження ми виходимо із принципової відмінності між глобалізацією та інтеграцією, оскільки перша являє собою формування єдиного соціально-економічного, політичного та духовного простору і на сьогодні вона має об'єктивний характер, в особливий спосіб підкреслюючи, що розвиток більшості країн світу не опосередковується власною стратегією, а визначається відповідною архітектонікою глобального світу, який жодною мірою обійти неможливо. *Глобальна інтеграція ж являє собою добровільне об'єднання між державами в контексті реалізації спільних інтересів, тому тут держави завжди мають право вибору на модель інтеграції, яка найбільшою мірою відповідає структурі ментальності.*

Структурні елементи ідеології глобалізації

У даному контексті слід також звернути особливу увагу і на форми впливу ідеології глобалізму на громадську свідомість у постіндустріальному суспільстві. На нашу думку, ідеологія глобалізації приводить до появи так званого постмодерністського світогляду, в межах якого світ сприймається виключно як інтегрований простір. Відповідно до цього за умов відсутності певних інтегрованих мереж між індивідами, суспільством, державами, сферами людської життєдіяльності світ як такий неможливий. Це все свідчить про те, що су-

часна модель світу характеризує найвищу форму постіндустріального неокорпоративізму, яка і стає основною нормою розвитку національних держав.

Слід відзначити також і те, що ідеологія глобалізму, на відміну від усіх інших форм ідеології, що є надзвичайно важливим, має наднаціональний характер, сукупність ідей, з якої складається така ідеологія, має афірмативний констатаційний характер, а не концептуальний. Це підтверджує і російський учений *В.Борисюк*, на думку якого, принципова відмінність ідеології глобалізму від всіх інших полягає в тому, що вона “не затребувана конкретним соціальним замовником, а викликана до життя тенденціями глобального розвитку та потребою в самоусвідомленні і самопізнанні світу, який стрімко трансформується та інтегрується [35, с. 9]. Таким чином, це дає підстави розуміти ідеологію глобалізму як сукупний результат колективної думки глобального інформаційного суспільства, як своєрідний “іно-продукт”, що дуже швидко стає предметом налагодження міжкомунікативної взаємодії між окремими транснаціональними суб’єктами. Водночас слід відзначити, що ідеологія глобалізму, на відміну від націоналістичних ідеологій, містить чітку ідейну контраргументацію у формі антиглобалізму, яка нерідко протистоїть національно-культурному традиціоналізму і тим самим відкриває ідейно-ідеологічний дискурс навколо перспектив глобалізації. Результатом такого дискурсу і стала *ідеологія глобалізму як ідейно-політичний феномен сучасності, який найбільшою мірою впливає на систему цінностей, взаємовідносин між націями та етносами, особистісні та колективні установки, етнічну самоідентифікацію*.

Сприйняття ідеології глобалізації, особливо перехідними суспільствами, закономірно приводить до порушення національної та етнокультурної ідентичності, оскільки йдеться передусім про формування єдиного інформаційного простору, в межах якого і відбувається ідеологічний перетин установок, які сповідують певні соціальні (транснаціональні групи) групи. В умовах глобалізації відбувається трансформація ідеологічних установок, а також і кардинальна зміна ідентифікації та форм ціннісних уявлень. Хоча ці зміни обумовлені певною еволюційною динамікою, їх якість (цих змін) та цільові вектори можуть бути діаметрально протилежними від “стохастичного зближення культур та етносів до вибуху національно-релігійної нетерпимості та штучно створюваних резервацій” [354, с. 321].

Поява ідеології глобалізму не має ще чіткої артикульованої форми своєї реалізації особливо в країнах пострадянського простору, оскільки тут вона являє собою “якісний перехід вербалізованих ідеологем минулого до системи реальних цінностей, реальної ідентич-

ності та реальним ідеологічним концептам теперішнього часу” [445, с. 4-5]. Тому скласти принципову конкуренцію для національних ідеологій перехідних суспільств ідеології глобалізму поки що не вдається.

Таким чином, на основі здійсненого нами теоретико-методологічного аналізу сутності та основних форм ідеології глобалізації та визначення її впливу на систему державного управління нам вдалося розкрити та чітко розмежувати внутрішню методологічну сутність категорій глобалізації та глобалізму, визначити принципову відмінність між ідеологією глобалізації та ідеологією глобалізму (остання нами досліджувалась опосередковано, оскільки не входила до предмета даного аналізу). Відповідно до цього доведено, що ідеологія глобалізації має об’єктивний характер, тоді коли ідеологія глобалізму має суб’єктивний характер (продукується певною суспільною силою). На основі цього нами розроблено структуру ідеології глобалізації та детально проаналізовано кожен із її елементів (ідей глобальної ідентичності, глобальної толерантності, глобальної автономізації, глобальної інтеграції), що тим самим дало змогу визначити рівень впливу ідеології глобалізації та ідеології глобалізму на суспільну свідомість постмодерного суспільства, а також конкретизувати значення ідеології глобалізації як елемента постмодерного світогляду, який приводить до зміни типу цивілізаційного розвитку.

Розділ II

Особливості розвитку суспільства та держави в умовах впливу глобалізації

2.1. Глобалізація як новий тип суспільного розвитку

Кожна історична доба має свою специфіку та свої особливості, які визначаються відповідним типом суспільного розвитку. Одним із таких типів, що регламентує сучасні умови життєдіяльності людства, виступає глобалізація. Саме вона привнесла в новий світ такі тенденції, які стали визначальними у життєдіяльності розвитку людства наприкінці XX ст. початку XXI ст. і привели до інтенсифікації процесів інтеграції на цивілізаційному та загальносвітовому рівні розвитку. Це, у свою чергу, зумовило виникнення нових форм взаємодії як цивілізацій, так і окремих суспільств зокрема.

Сучасний варіант *глобалізації* супроводжується гомогенізацією світу, яка обумовлює появу нових суб'єктів світового простору, так званих транснаціональних управлінських структур, з яких і починається відлік нової (форми) світової самоорганізації. Загальнонаціональні структури як суб'єкти формування нового типу суспільного розвитку займають різнобічні позиції: від найвищої активності до найвищої інертності. Деякі з них є першопрохідцями, інші слідують за ними з певним часовим інтервалом, треті взагалі намагаються залишитись у стороні, долучаючись до процесу глобалізації лише під тиском обставин.

Сучасна ж система світових взаємовідносин, яка склалась за останні десятиліття, настільки складна і нестандартна, що передбачити особливості її розвитку практично неможливо. Адже вона засвідчує перехід від відносної автономності у межах певної світоцілісності з відповідним переважання деяких елементів у ній, вказує на полісистемність такого постмодерністського типу суспільного розвитку, як глобалізація, що супроводжується появою нових соціальних ризиків у розвитку деяких суспільств. Це фактично приводить до появи нових неочікуваних варіантів суспільного розвитку, які не завжди задані новими вихідними умовами глобалізації та нових суб'єктів і контрсуб'єктів глобалізаційного розвитку. Адже й досі альтернативи глобалізації видаються утопіями, а її носії суб'єктами нових масових рухів.

Глобалізація породжує глибокі суперечності між народами у формі зіткнення різноманітних тенденцій суспільного розвитку: поглиблення нерівності, формування нових геополітичних просторів, появи тенденцій уніфікації та активізації відмінностей. Так, глобалізація, з одного боку, посилює **центро-периферійний розподіл світу**, з другого - вона суттєво змінює структуру даного устрою. В результаті цього центри з'являються на периферії і ознаки периферії в центрі, кордони двох полюсів стають рухливими, вбудовуючись один в одного, посилюється значення зворотного впливу периферії на центр, виникає можливість змінити периферійний статус великих країн. Отже, це, безумовно, розмиває саму чіткість та структурованість нового світоустрою, що приводить до так званого "розхитування самого принципу централізму, а отже, і "інтицентру" (В.П.Панарін) у побудові світових відносин, у результаті чого суттєво трансформується форма глобального співвідношення між народами. Так формується центро-периферійна нерівність між народами, яка нівелює локальні ідентичності, призводить до розпаду національних систем і тим самим виключає їх із інтеграції у світове співтовариство. Деякі вчені вважають, що достатньо звернути увагу на ці аспекти, щоб "реабілітувати" глобалізацію, знявши з неї ті звинувачення, які впливають на несприйняття її і породжують відповідні антиглобалізаційні рухи. Ця реабілітація поширюється на ті аспекти глобалізації, які слугують механізмом появи суперечностей у розвитку світу і створюють додатковий ефект нерівності та уніфікації.

Проте це не знімає з глобалізації її суперечливого характеру, адже вона також може відігравати роль своєрідного транквілізатора, створюючи можливості для деполяризації центро-периферійного відношення та збалансованості так званого глобального відношення (глобальне-локальне).

Розглядаючи глобалізацію як новий тип суспільного розвитку, доцільно з'ясувати історичні форми суспільного розвитку, які передували глобалізації, а саме: **доіндустріалізація, індустріалізація.**

Так, зокрема, в *доіндустріальну епоху* домінуючою сферою економіки будь-якої країни було сільське господарство, відповідно до цього значні розриви в темпах соціально-економічного розвитку окремих країн абсолютно виключалися, а економічна ефективність жорстко обмежувалась, з одного боку, природними умовами, з другого - ручною працею, продуктивність якої могла підвищувалась лише відносно.

Тому, незважаючи на розквіт духовної та матеріальної культури в окремих регіонах давнього Сходу, середній рівень життя в *Єгипті, Китаї, Індії, Центральній Азії* тощо навіть у найкращі часи в цілому

мало відрізнявся від рівня розвитку іншого світу. До того ж в доіндустріальному світі деякі переваги в цьому плані одних регіонів над іншими не закріплювались надовго: розквіт переміщувався від одного регіону до іншого і був начебто чимось блукаючим. Тому протягом багатьох тисячоліть аж до XIX ст. рівні економічного та політичного розвитку різних регіонів світу лишались більш або менш однаковими.

Індустріалізація як тип суспільного розвитку є каталізатором, який кардинально змінює темпи політичного, економічного та культурного розвитку суспільства. Індустріалізація розпочинається саме в Західній Європі і стала можливою саме тому, що в XVII-XVIII ст. у північно-західній Європі відбулись революційні зміни у суспільному устрої та ідеологічній сфері (в релігійній сфері, де переміг протестантизм). На зміну застійним економічним та політичним відносинам прийшов капіталізм та свобода підприємництва. Це кардинально підвищило особисту зацікавленість людей у результатах їхньої праці, вивільнило творчу ініціативу натовпу, сформувало новий тип людини - новатора.

Поєднання індустріалізації з капіталізмом утворило нову форму суспільного розвитку, яка надзвичайно прискорила темпи економічного та політичного розвитку суспільства. В інших регіонах світу таких сприятливих умов для стрибка вперед у той період не було. Там інноваційний потенціал людини все ще був скований традиційним укладом суспільних відносин, тисячолітніми устроями та релігійними догмами. Такої локалізації на першому етапі індустріалізації у невеликій групі країн-піонерів було достатньо, щоб порушити рівновагу світового співтовариства, яка існує протягом тисячоліть. Індустріалізація та супроводжуючий її техніко-економічний прогрес швидко набуває характеру ланцюгової реакції. Розрив країн-піонерів від усього людства став стрімко наростати. Інакше кажучи, світове співтовариство повільно пересувалось вперед єдиною шеренгою, зрештою перебудовувалось у колону на чолі зі стрімко крокуючим авангардом і дещо відстаючим ар'єргардом, а також кількістю країн, "розміщених між головою та хвостом цієї колони". Конфігурація світового співтовариства докорінно змінилась: воно розпалося на багату Північ та багатий Південь. Слід відзначити, що ця перебудова людства в колону відбулась задовго до того, як почалась глобалізація. Тому немає ніяких підстав звинувачувати її в розколі між Північчю та Півднем. Хоча й глобалізація суттєво збільшує відставання світового ар'єргарду від світового авангарду.

Індустріалізація є процесом саморозвитку, в ході якого постійно прискорюється політичне, економічне та культурне зростання. Го-

ловна причина різкого відставання Півдня в 60-80 рр. полягає саме в тому, що ці десятиріччя є найневдалішим історичним періодом для розвитку країн, оскільки саме в ці роки їх еволюція піддається впливу тимчасових, але досить могутніх негативних факторів, які суттєво відхиляли траєкторію їх економічного, політичного та культурного розвитку в гіршу сторону. Причина цього полягала, зокрема, в тому, що в цей період в більшості розвинених країн відбувся так званий демографічний вибух, який суттєво знижив темпи приросту в більшості регіонів Півдня [408, с. 3].

Інша несприятлива обставина, яка вплинула у другій половині XX ст. на політичний розвиток, полягає в тому, що багато країн здобули свою політичну та економічну незалежність після тривалого перебування в складі тих чи інших колоніальних імперій. Будучи колоніальними або залежними країнами, вони перебувають під своєрідною опікою своїх метрополій, які забезпечували їм стійке становище в системі міжнародних зв'язків, захисту їх внутрішніх ринків від чужинців (які не входять у певну імперію) конкурентів, валютну стабільність та інші відносно сприятливі економічні та політичні умови. Коли ж нові або відроджені держави здобули свій суверенітет, прогнали ненависних, але досвідчених колоніальних адміністраторів, вони лишилися наодинці зі своїми економічними та соціально-політичними проблемами. Більшості з них довелося майже з нуля створювати свої державні структури, готувати національні кадри управлінців, виробляти власну економічну та соціальну політику. І все це в умовах загальної техніко-економічної та культурної відсталості, нестримного приросту населення, неприлаштованості до жорсткої конкуренції на світовому ринку та поширенні корупції. В таких умовах у більшості держав був відсутнім будь-який розвиток політичної культури, демократичні традиції та інститути. Новими національними керівниками стали харизматичні особистості, які необачно обіцяли населенню швидке поліпшення життя, або лідери тих чи інших етнічних кланів, або як представники воєнної верхівки.

Наступний фактор, який негативно впливає на економічний, політичний та культурний розвиток країн Третього світу і, безумовно, пов'язується з процесом глобалізації, - це нескінченні воєнні конфлікти. Спочатку повстання та війни за звільнення від колонізаторів, потім територіальні суперечки та міжетнічні зіткнення. До цього досить часто долучають безчинства тих, хто прийшов до влади, диктаторів, дворівні перевороти, корупція та інші моменти, які засвідчують відсутність зрілої демократії. Отже, в цей період деякі країни, що перебувають у стані розвитку, перетворюються на авансцену розгортання воєнних дій, які завдають колосальної шкоди економіці, со-

ціальному та політико-правовому розвитку країн. Так, саме ці об'єктивні обставини 60-90 рр. XX ст. були виключно несприятливими для розвитку більшості країн у контексті скорочення економічної, соціальної та культурної дистанції між ними та авангардом світового співтовариства. Саме вони і є головними причинами збільшення такої дистанції протягом кількох десятиліть.

Наступне питання, яке постає в межах даного аналізу, полягає в тому, наскільки країни, національні держави в змозі скористатись своїми можливостями в умовах глобалізації. Якщо аналізувати це питання лише з позицій антиглобалізму, то, безперечно, відповідь буде абсолютно негативною. Проте слід з'ясувати, чи є глобалізація економіки, політики та культури перешкодою для світового ар'єргарду або, навпаки, його союзником. “Без сумніву, вона вигідна індустріальним та постіндустріальним країнам, але чи означає це, що вона тим самим є автоматично невигідною та навіть шкідливою для розвинених країн” [408, с. 10].

Щоб з'ясувати це, досить пригадати, що Захід в авангард людства вивели саме індустріалізація та капіталізм. Тут виникає питання, “яким саме чином країни, що перебувають на відносно невисокому рівні розвитку індустріалізації та з менш зрілим ринковим механізмом вдається обігнати за темпами економічного зростання індустріальні та постіндустріальні держави? Не претендуючи на вичерпну відповідь щодо цього парадоксу, вважається, що головна причина полягає саме в тому, що в умовах глобалізації менш розвинуті країни мають можливість не повторювати шлях технічної та технологічної еволюції світового авангарду, а використовувати створені вже там готові технології виробництва, управління та збуту. Власне їм уже не потрібно повторно винаходити велосипед, що дає змогу зекономити і час, і капітал, перестрибуючи через кілька сходинок науково-технічної революції” [408, с.11].

Це свідчить про те, що глобалізація призводить до перестрибування, яке відбувається досить часто не стільки з ініціативи самих відстаючих країн, скільки з огляду на об'єктивні закономірності сучасної світової політики та економіки. Адже саме в умовах глобалізації країни світового авангарду не можуть ні економічно, ні політично замкнутись у собі, відмежовуючись від усього людства в цілому.

Кожен крок вперед індустріальних та постіндустріальних країн передбачає втягнення додаткових природних ресурсів із інших країн світу. Менш розвинені країни все активніше втягуються в міжнародний розподіл праці, підключаючи їх економіку до власного виробничого процесу на всіх його стадіях, включаючи реалізацію. За великим рахунком такий процес є позитивним для країн, що відстають у

своєму техніко-економічному, соціальному та культурному розвитку. Участь таких країн у цьому процесі дає їм змогу підвищити рівень ефективності державного управління, економіки та політики, а також отримати експортні прибутки, інвестувати їх у традиційні сфери власного виробництва. Залучення інших країн у світову політичну систему прискорює накопичення матеріальних ресурсів, дозволяє їм встати на шлях наздоганяючого розвитку. Це виявляється в різноманітних формах обміну ресурсами, включаючи й інтелектуальні. Люди розуміють, що вони починають жити краще, багатше, комфортніше, змістовніше, на відміну від своїх попередників, у результаті цього виникає суспільна потреба в підвищенні рівня освіти, зростає кваліфікація робочої сили та культура виробництва. З часом (за історичними мірками досить швидко) загальна освіченість людей, рівень їх виробничої культури досягають такого рівня, коли стає можливим перенести в дану країну деякі простіші виробництва із тієї самої цивілізації. Інколи це приводить до непомірної урбанізації, яка в деяких країнах набуває зовсім потворних форм, але в кінцевому рахунку рівень побутової та загальної культури народу підвищується значно швидше, ніж раніше.

При цьому такий процес підтягування відсталіх країн до рівня авангарду світового співтовариства через об'єктивні політичні та економічні фактори є імперативним. Жорстка конкуренція на світовому ринку змушує товаровиробників високорозвинених країн винаходити нові, все більш зручні споживацькі товари та послуги, все більш ефективними є інвестиційні виробни. Це зумовлює неминуче підвищення рівня науково та техноємного їх національного виробництва.

Сьогодні світове співтовариство повертається обличчям до країн, не здатних встати на шлях прискореного розвитку і відповідно протягує їм руку допомоги. Так, зокрема, *Ю.Шинилов* вважає, що “глобалізація не має відношення до утворення розриву між Північчю та Півднем. Вона також не причетна і до збереження такого розриву у другій половині XX ст. Більше того, вона не стільки консервує цей розрив, скільки прилагоджує його. Ці загальні закономірності, звичайно, мають винятки. Користуючись перевагами процесу глобалізації, слід пам'ятати й про небезпеку, яка підстерігає кожного, хто входить у нього навмання, не орієнтується в просторі та часі” [408, с.12].

В умовах глобалізації як нового типу суспільного розвитку неабияких змін зазнає політична сфера суспільства і які відповідно підсилюють невпевненість людини в сучасному світі. Відбувається, за висловом *Г.Ділігенського*, “фрагментація соціального суб'єкта” як на міжнародній арені, так і на внутрішній політичній арені, з'являються донедавна нетипові агенти. Поряд з традиційними інституція-

ми починають діяти динамічні групи та окремі індивіди (такі як, наприклад *Д.Сорос* та *Б.Гейтс*), що здатні впливати на перебіг подій у світовому масштабі.

Це свідчить про те, що сучасний світ постає перед нами як набір суперечливих тенденцій, у ньому гнучкість і варіативність поєднані з нестабільністю та неконтрольованістю, старі економічні інституції стають надто громіздкими і застарілими для умов глобальної економіки, старі політичні інституції замінюються новими агентами міжнародних відносин, традиційні етичні норми не спрацьовують, форми ідентичності та самоідентичності втрачають своє первинне значення.

Підвищення соціальної мобільності, зумовлене сучасними процесами глобалізації, призводить до зміни на особистісному рівні форм її буття. А саме “люди, отримавши право вибору свого місця в суспільстві, все одно залишаються в обставинах, які не залежать від їхніх активних дій. Їхня територіально-етнічна належність уже не є достатньою засадою для їх соціалізації. Світ стандартів, норм, цінностей стає розмитим і невизначеним. Натомість жорстокість, умови конкуренції та складність міжособистісних відносин вимагають від людей здатності орієнтуватись у процесах, в яких вони задіяні, та вміння координувати ці процеси.

На думку відомого вченого *В.Хесле*, “глобалізація, руйнуючи звичайні структури соціалізації, виштовхує індивіда в самотність людського буття. Але водночас викликана нею загроза економічного хаосу та екологічної катастрофи об’єднує людей щонайменше почуттям страху, прив’язуючи їх до соціального світу” [67, с.74]. В умовах сучасного монополярного світу тенденція до глобальної уніфікації частково компенсується відмінностями великих утворень - регіональними, культурними, соціально-економічними. З перетворенням світу в однополярний, в якому домінує одна наддержава, дії цих компенсуючих факторів знімаються і починають діяти явища глобалізму.

Майже аксіоматичною на сьогодні є думка, що глобалізація є також однією із форм неоліберальної моделі розвитку, яка пропонується Заходом в інтересах Заходу. Наскільки ця модель підходить для всіх інших країн - на це питання належить відповісти в майбутні десятиліття XXI ст. На Заході після розпаду Радянського Союзу з’явилося чимало пропагандистських ідей всесвітньої лібералізації. Дехто навіть проголошує, що така модель розвитку може стати “кінцевим пунктом ідеологічної еволюції людства”, “кінцевою формою людського правління, що являє собою кінець історії”. Прибічники такої ідеї процесу розвитку вважають, що “ідеал ліберальної демократії неможливо вдосконалити” [371].

Поява такого роду ідей “кінця історії”, “зіткнення цивілізацій” є своєрідною формою фіксації безальтернативності розвитку світу, що засвідчує неможливість розвитку всього людства по єдиному можливому шляху ліберальної глобалізації. Сучасні соціальні технології дозволяють безмежно накопичувати багатства та задовольняти постійно зростаючі людські потреби. А це, у свою чергу, має привести до гомогенізації всіх суспільств незалежно від їх історичного минулого та відповідного культурного розвитку. Всі країни в умовах глобалізації здійснюють політичну та економічну модернізацію на основі ліберальних цінностей, в таких умовах всі вони можуть бути схожими одна на одну, зближуючись за допомогою світового ринку та поширення універсальної споживацької культури. Такої ж самої думки дотримується *Президент Венесуели Уго Чавес Фріас*, відзначаючи, що “доцільно обговорити саму тезу про те, що не має альтернативи неолібералізму. Ті, хто виступає в підтримку її, по суті, захищають неконтрольований неолібералізм. Саме вони і кажуть, що історія закінчилась. Все це неправда... При вивченні ситуації у світі значна увага має бути приділена аналізу соціальних, політичних та економічних перемінних величин і серед них - зосередитись на велетенську нерівність у світі” [465, с. 136].

Продовжуючи цю ідею *індійський учений Ачін Ванаік* відзначав, що ліберальна та неоліберальна парадигма не зможуть вирішити подвійну дилему нашого часу - зростаючу поляризацію бідності та багатства, контроль за ресурсами та поглиблюючи екологічну деградацію. Далі він пише: “Забудьте про фантазії неолібералів, які думають, що як тільки тигр індійського капіталізму буде звільненим від кайданів, ми вступимо в епоху безпрецедентного масового розквіту для всіх... Оскільки найважливішими проблемами XXI ст. стануть екологія, демографія, цілком можна очікувати появу нової жорсткої політики, основною метою якої стане контроль над світовими ресурсами з боку багатих країн та людей” [102, с. 24].

Слід відзначити, що створення нового світоустрою, в якому домінує одна супердержава, відбуватиметься зі значними утисками. В різних регіонах планети виникатимуть криваві конфлікти, в яких розвиток країни відіграє далеко не останню роль. Більшість країн, які перебувають на етапі свого розвитку, не можуть прийняти нинішню модель глобалізаційного розвитку, оскільки вона не дає можливості задовольнити навіть базові потреби значної кількості населення планети.

Міжнародна політична система, яка формується на фоні двох основних світових тенденцій - продовження розкладання старої блокової структури та процесів, які пов’язуються з процесами глобалі-

зації - інформаційної революції, зростанням “нової економіки”, прискоренням та поглибленням традиційних глобальних проблем, характеризується такими рисами, як: *нестабільність, динамічність та непередбачуваність*.

На думку відомого дослідника *І.А.Василенка*, глобалізація приводить до формування “стійких культурних систем, які пересікають кордони соціальних утворень, не збігаючись при цьому з національними чи державними ареалами” [46, с. 36]. Відповідною мірою це свідчить про те, що глобалізація як новий тип суспільного розвитку приводить до формування нової системи цінностей, яка стає визначальною для розвитку світу в цілому. Здебільшого глобалізація породжує нову суперсистему, побудовану на вестернізації та масовізації культурно-історичного розвитку, який забезпечує функціонування сучасної цивілізації.

Відповідно до цього глобалізація в сучасних умовах суспільного розвитку базується на поєднанні різних цивілізаційних цінностей, представлених тією чи іншою нацією, відкритість яких в сучасних умовах стає очевидною. В результаті цього формуються складні та структурноузгоджені соціально-політичні, економічні та культурні системи. Відповідно до яких розуміння глобалізації зводиться до виникнення нової цивілізації, оскільки вона не залежить від “конкретного географічного середовища”, оскільки її “сутність може бути розкиданою одночасно по кількох материках, як по західноєвропейському, так і по ісламському світу” [95, с. 100].

Це засвідчує й те, що глобалізація зачіпає всі сфери та фактори суспільного життя: економічну, політичну, демографічну, екологічну, геополітичну, техносферу та соціально-культурну. Саме тому, на думку *І.Д.Каландії*, глобалізація є “необхідний, об’єктивно та суб’єктивно обумовлений фактор становлення індустріального суспільства та світової цивілізації у ХХІ ст.” [275, с. 115].

Глобалізація, безумовно, зачіпає і сферу релігії, у тому плані, що вона розширює кількість прихильників тієї чи іншої “національної релігії”. Це, зокрема, пов’язується з тим, що “процеси міжцивілізаційного розвитку ведуть до змішання мов та конфесій у багатьох країнах світу”, тим самим засвідчуючи виникнення нового типу суспільного розвитку [392]. Таким чином, глобалізація позначається на формуванні стилю поведінки людини в сучасному суспільстві, її менталітеті та системі цінностей. Більше того, глобалізація є квінтесенцією загальносвітових тенденцій та типів суспільного розвитку, а тому вона впливає на “соціокультурну динаміку локальних цивілізацій”. Тобто глобалізація як новий тип суспільного розвитку приводить до “формування глобального соціокультурного простору, посилюючи

взаємозалежність країн та цивілізацій, їх взаємне проникнення та переплетення” [371, с. 254]. Проте це, на нашу думку, не обов’язково може призводити до втрати національної самосвідомості, самобутності та ментальної своєрідності. Глобалізація є наскільки універсалізованим типом суспільного розвитку, що одночасно може уособлювати процеси інтеграції та дезінтеграції, уніфікації та диференціації, залежності та самобутності, масовості та унікальності.

Основними складовими елементами функціонування глобалізації як нового типу суспільного розвитку є *взаємозв’язок, взаємобумовленість та взаємовідношення*. Це пояснює саме той факт, що в сучасних умовах суспільного розвитку посилюється взаємовплив між державами у контексті розв’язання ними спільних проблем. Такий взаємовплив здебільшого обумовлюється об’єктивною потребою налагодження системи глобальних взаємовідносин між державами щодо процесу спільного вирішення глобалізаційних проблем. Це таким чином сприяє тому, аби жодна країна світу сьогодні не могла перебувати в ізоляції, що свідчитиме про її нездатність до конкурентоспроможності у світі. Різні форми інтегративних об’єднань між державами в сучасному світі мають на меті розв’язання відповідних проблем, з якими стикається людство.

Глобалізація як новий тип суспільного розвитку символізує собою найбільше зближення народів, країн та держав, тим самим охоплюючи майже весь геополітичний простір та визначаючи новий етап історичного розвитку. Саме таке “зближення та налагодження співпраці народів та держав” в остаточному підсумку приводить до уніфікації стилів суспільного життя. Саме тому, на думку *Дж.Фейла-мана*, “глобалізація стала процесом побудови нової єдності всього світу, пріоритетними напрямками якого стало інтенсивне поширення економіки, політики та культури розвинутих країн у багатоманітному просторі тих країн, які перебувають на стадії розвитку, та відсталіх країн” [367, с. 262]. Здебільшого такі процеси, на думку вченого, мають добровільний характер, а тому говорити про насильницький характер глобалізації не має жодного сенсу.

У контексті даного розгляду проблеми доцільно передусім виходити з розуміння глобалізації, як “всезагального та багатостороннього процесу культурної, ідеологічної та економічної інтеграції держав, державних об’єднань, національних та етнічних структур”, який характеризує новий тип суспільного розвитку, на відміну від попереднього [372, с. 6]. У сучасних умовах світова геополітика та гео-економіка формуються в результаті синтезу національних систем державного управління, політики та економіки, це тим самим дає змогу зберегти певну їх самодостатність та монополію на власні інстру-

менти суспільного розвитку, а головне - розвиватись за своїми законами. Саме ці закони, на думку *Ю.Хабермаса*, "формують новітню, рухливу соціально-політичну та економічну структуру світу" [373, с. 34].

Здебільшого глобалізація як новий тип суспільного розвитку приводить до того, що стираються кордони між внутрішньою та зовнішньою політикою держави, в результаті цього з'являються глобальні інструменти управління та інститути забезпечення реалізації такого управління (наприклад, ТНК). Такі інститути трансформують суверенітет національних держав, а відповідно до цього змінюють структуру національних кордонів. Відповідно до цього традиційні інструменти суспільного розвитку втрачають свою силу та значимість, адже руйнуються національні економічні та політичні структури, виводяться із науково-практичного обігу поняття державного суверенітету, впроваджуються нові правові критерії стабілізації суспільного розвитку в загальносвітовому контексті. Натомість з'являються нові інструменти, побудовані на принципах геостратегічного партнерства, які досить часто можуть приводити до так званої "соціальної деформації", яка посилює суперечності між національними та геополітичними стратегіями розвитку. Це, зокрема, підтверджує і *Е.Кочетов*, на думку якого, наднаціональні структури, що символізують прихід нового типу суспільного розвитку, не лише "послаблюють національні суверенітети, але і стали самодостатніми, самоорганізуючими та саморозвиваючими системами" [170, с.73]. У руслі саме такого розуміння глобалізації як нового типу суспільного розвитку обґрунтовує свою ідею *Г.Кіссінджер*, який доводить, що "нинішнє століття є століттям, яке відкидає стандарти національного еґоїзму, що раніше правив співтовариствами націй, і вимагає щоб вони дали дорогу новому порядку речей" [156, с. 40].

Особливо цінним у контексті даного дослідження є розуміння глобалізації як нового типу суспільного розвитку, представлене в межах підходу *У.Бека*. Саме він розглядає глобалізацію як процес, у ході якого формується мережа самопідтримуваних зв'язків та різних соціальних просторів. Водночас вона, на думку вченого, характеризується суперечностями двох видів - ті, що виникають з включенням (та підпорядкуванням) національної держави в павутину транснаціональних акторів, та ті, що супроводжують взаємодію локальних культур та народження третіх культур [22, с. 26]. Таким чином, *У.Бек* розглядає глобалізацію як "процес створення щільної та багатомірної тканини із взаємних переплетень та обов'язків, що утворюються транснаціональними зв'язками" [22, с. 166]. Саме тому глобалізацію доцільно розглядати через багатоаспектність та множинність її проявів, які приводять до зміни закономірностей суспільного розвитку.

Глобалізація як новий тип суспільного розвитку виконує відповідні функції. На думку *М.Л.Чешикова*, до таких функцій доцільно віднести сприяння, стимулювання, трансформацію, породження та приведення до єдиного знаменника різних аспектів світових зв'язків [397]. Це, зокрема, свідчить про те, що глобалізація приводить до виникнення нової якості в розвитку сучасного світу. Символічними характеристиками виникнення такої якості є *запозичення* та *гомогенність* у налагодженні світових зв'язків, які забезпечують цілісність у функціонуванні сучасного світу.

Новий тип суспільного розвитку, що привносить процеси глобалізації, приводить до виникнення нових форм соціальної організації. У цьому плані *У.Бек* виокремлює дві форми світових суспільств, одні з яких створюються транснаціональними структурами з їх "державами", і ті, що створюються національними державами (або суспільствами). Таким чином, сучасний світ набуває цілісності свого функціонування, оскільки всі планети виявляються взаємопов'язаними та когерентними у своєму розвитку. Основою ж розгортання сучасного процесу глобалізації є "світовий соціум", у межах якого і формується те, що *У.Бек* називав "взаємопов'язаний взаємозв'язок", який ґрунтується на принципах "поєднання непоєднуваного". Здебільшого глобалізація, за *У.Беком*, характеризує об'єднання, які складаються із несумісних компонентів, не обмежених певними просторовими та часовими рамками, проте не позбавлених місця розташування, але достатньо відкритих зовні.

Функціональна роль глобалізації щодо розвитку сучасного світу вказує на новий вимір у розвитку такого світу - структурного та процесуального взаємозв'язку між народами, державами та суспільствами. Таким чином, відразу ж виникає питання чи не може глобалізація як новий тип суспільного розвитку привести до асистемності та аструктурованості сучасного світу, а головне - відповідні транснаціональні структури, які начебто в умовах глобалізації виступають альтернативами національних держав, являють собою утворення нормативного, чи все ж таки ситуативного характеру. Аксиоматичним лишається одне, - це те, що глобалізація приводить до виникнення нових процесів, створення нової структури та появи нових суб'єктів суспільного розвитку. Це дає всі підстави вважати, що глобалізація є такою соціальною конструкцією, яка вказує на нову якість існування світу, а відповідно до цього і на новий тип суспільного розвитку.

Складовими елементами існування такої якості, яка вказує на зміни в тенденціях суспільного розвитку, є *збалансованість* різних умов та факторів розвитку у просторовому вимірі, *взаємодомовленість* у діях між державами в межах глобального простору, *ускладнення* завдяки дії когерентних принципів взаємодії між державами.

Обґрунтовуючи концепцію глобалізації як нового типу суспільного розвитку, *З.Бауман* розглядає її як важливий параметр сучасного буття людства, який є універсальним ключем у досягненні всіх сучасних реалій. З його точки зору головною особливістю суспільного розвитку в сучасних умовах глобалізації є виникнення нових форм нерівності між людьми. Такі форми нерівності, на думку вченого, принципово відрізняються від періоду пролетаризації XIX-XX ст. і вказують на новий ефект, який отримає світ у результаті впливу глобалізації [20]. Яким буде цей ефект позитивним чи негативним наразі вчений не описує, проте вказує на те, що він буде принципово відрізняти сучасну модель розвитку світу від існування всіх попередніх. Це, у свою чергу, свідчить про певну амбівалентність у дослідницькому підході, що тим самим не дає змогу повною мірою розкрити нові якості, які характеризуватимуть розвиток світу в умовах глобалізації.

Здебільшого процес глобалізації як новий тип суспільного розвитку доцільно розглядати лише в тому контексті, якщо він є засобом стимулювання трансформаційних умов розвитку суспільства, аби ті відповідали загальносвітовим критеріям розвитку.

Таким чином, у результаті здійсненого нами дослідження доцільно відзначити, що глобалізація як новий тип суспільного розвитку приводить до виникнення на єдиному світовому ринку глобальних монополій, які майже не піддаються регулюванню державами та міжнародною бюрократією (міжнародній бюрократії сьогодні протистоять багато в чому неформальні фінансово-інформаційні групи, які в принципі не піддаються традиційному уявленню). Тобто глобалізація як новий тип суспільного розвитку свідчить про те, що настав час перейти до вирішення основних проблем, які сьогодні стоять перед людством. Це, у свою чергу, підтверджує вичерпність традиційних механізмів розвитку людства та необхідність зміни минулої його парадигми.

2.2. Основні принципи та критерії суспільного розвитку в умовах глобалізації

В умовах стандартизації та вестернізації, породжених сучасними процесами глобалізації, особливого значення набувають принципи суспільного розвитку, ідентифікація та класифікація яких є важливою умовою виходячи із необхідності пошуку нової моделі формування геополітичного простору. Водночас не менш важливою лишається проблема національного індивідуалізму, який у сучасних

умовах стає однією із форм національного самовираження, що тим самим протистоять інституціоналізації глобальних принципів суспільного розвитку, оскільки кожна із держав має свої ментально регламентовані особливості розвитку, які не завжди узгоджуються із загальносвітовими тенденціями розвитку.

В умовах глобалізації чітка класифікація принципів суспільного розвитку є також вкрай необхідною виходячи із потреби розроблення певних “проекцій стабільності”, яка має позбавляти певну модель розвитку “подвійних стандартів”, пов’язаних із втручанням світових держав у закони суспільного розвитку інших держав, адже це призводить до своєрідної ерозії міжнародної системи та побудови нової архітектури міжнародних відносин.

Сьогодні все частіше теоретиками та практиками порушується питання про нову “суспільну енергетику”, про нову форму пасіонарності в умовах глобалізації. Це зумовлено тим, що сучасне суспільство вступає в стадію ускладнених вертикальних та горизонтальних форм взаємовідносин, які є динамічними, а тому цілком непередбачуваними. Завдяки цьому немає жодних підстав вважати, що сучасне суспільство стає все більш цивілізованим та модернізованим, адже нові форми соціальної організації подекуди приводять до анархії та до розпаду усталених суспільних систем.

Отже, суспільний розвиток сьогодні характеризується складною взаємозалежністю різних соціальних груп та прошарків, у результаті чого формується нова система відносин між суб’єктами суспільного розвитку, яка характеризується багатоманітністю, динамічністю та глобальністю, що безпосередньо приводить до зміни геополітичної архітектоники, яка обумовлена модифікацією геостратегічних інтересів. Це в особливому ракурсі ставить питання про формування нового глобального соціального устрою, для якого характерним є наявність тотожних державно-управлінських структур, які притаманні саме постіндустріальному типу суспільного розвитку. Таким чином, сучасний світ характеризується створенням нового універсального порядку, що приводить до виникнення нових форм соціальної організації, зокрема постіндустріального та мережевого суспільств.

Окремі аспекти сформульованої нами проблеми вже протягом тривалого часу виступають предметом окремого розгляду в концепціях та теоріях учених футурологічного напрямку, які одними із перших намагались запропонувати модель майбутнього суспільства, розкрити основні тенденції та принципи його розвитку. Фактично саме футурологами був запропонований концептуальний аналіз соціальної динаміки суспільства в умовах глобалізації, яка має забезпечити прихід нової цивілізаційної хвилі розвитку.

Незважаючи на методологічний інтерес до даної проблематики з боку футурологічної школи, сьогодні відчувається дефіцит нових ідей та альтернативних концепцій щодо суспільного розвитку. Якщо раніше і були розроблені відповідні теорії, то вони здебільшого мали антиісторичний характер, а теорії імперативно-універсального характеру є дидактичним. Це, у свою чергу, дає підстави стверджувати, що жодна концепція суспільного розвитку в умовах глобалізації не має достатнього обґрунтування, а тому потребує деталізованого вивчення.

Досліджуючи специфіку суспільного розвитку вченими виокремлено основні принципи, на яких базується суспільний розвиток і які тим самим дають змогу визначити рівень впливу і рівень залежності його від процесів глобалізації. Дані принципи являють загальні критерії суспільного розвитку, які з необхідністю мають бути враховані при розробці нової концепції глобального соціального розвитку. Адекватність застосування таких принципів допоможе знизити ризик соціальної дезінтеграції, а тому сприятиме введенню нових форм та нових моделей соціальної організації.

Ставлячи питання щодо вироблення єдиного універсалізованого принципу суспільного розвитку, слід відзначити, що він як такий в принципі неможливий, - це соціальний алогізм. Це підтверджується і тим, що суспільний розвиток в умовах глобалізації є особливим типом соціальної організації, який конструється самими умовами та факторами, які регламентують даний тип розвитку, а тому в окремі універсалізовані рамки розвитку ніколи не вписуються загальні виміри національних держав, багато з яких демонструють притаманні лише їм режими розвитку.

Глобалізація закономірно приводить до зміни базису організації соціально-економічної та політико-ідеологічної формації суспільного розвитку, а це, у свою чергу, дозволяє проаналізувати його окремі тенденції та принципи.

1. Принцип глобалізму (глобальності) передбачає глобалізацію суспільних відносин, відповідно до чого відбувається транснаціоналізація економічної, політичної та культурної сфер суспільного життя. В результаті цього внутрішня політика національних держав все більше починає залежати від світових глобальних процесів та транснаціональних структур, фактично завдяки чому стирається межа між внутрішньою та зовнішньою політикою держав. Принцип глобалізму породжує високий ступінь мобільності та взаємозалежності у відносинах між окремими державами, відбувається зближення дрібних національних співтовариств, з'являються нові суспільно-політичні утворення. Так, на думку *Л.Вестерна*, "попередня система

світових координат, яка базувалась на принципах суверенності національних держав та самостійності національних економік, трансформується в певну глобальну співвідпорядковану систему геоекономічних інтегрованих національних просторів, стягнутих ресурсними та фінансовими потоками між "новими" формальними суб'єктами глобального управління - нечітко структурованими (аморфними) мережевими транснаціональними системами (асоціації, ТНК, ТНБ тощо), які є свого роду системоутворюючими вузлами в мережі глобальної економічної павутини" [275, с. 320].

У результаті цього відбувається формування такої глобальної геостратегічної моделі суспільного розвитку, ключовими суб'єктами якої виступають "країни-системи". Надзвичайно важливим у цьому плані є те, що "країни-системи" не позбавлені конкуренції між собою, а це, у свою чергу, підтверджує і той факт, що принцип глобалізму не приводить до однорідності та однотипності соціально-економічного та політичного розвитку суспільств, а навпаки, увиразнює їх геополітичну ідентичність.

2. Принцип інтегральності засвідчує, що суспільний розвиток забезпечується формуванням певних інтегральних утворень, які визначають певні геополітичні форми об'єднання окремих суспільств. Тобто мова йде про нову модель світу, яка характеризується принципово новим геополітичним та геостратегічним вектором розвитку, який має свою власну логіку розвитку - об'єднання держав. Даний принцип забезпечує формування нової цілісності світу, в результаті чого сучасний світ сприймається як нерозривна єдність, множинна багатоманітність світу, яка здійснюється за критерієм "все у всьому". Це безпосередньо вказує на побудову такої "глобальної епісистеми", яка забезпечує розвиток та функціонування сучасного світу, а відповідно до цього і нову модель глобального простору.

З нашої точки зору, нова світоцілісність розглядається через призму виникнення та розвитку нових світових систем управління, які справляють могутній вплив на розвиток національних систем зокрема. Це все свідчить про виникнення нової методологічної моделі суспільного розвитку, яка здійснює його корекцію у заданих режимах та чітко оформлює характер протікання відповідних глобалізаційних процесів. Важливим є і те, що реалізація принципу інтегральності залежить від реалізації принципу плюралізму, який гарантує форми можливої участі держав у різних інтеграційних утвореннях.

3. Принцип плюралізму забезпечує різноманітність форм та методів організації соціально-економічної та політичної сфер суспільства. Якщо глобалізація, з одного боку, приводить до зменшення колективної багатоманітності, з другого - вона породжує збільшення

багатоманітності на індивідуальному рівні. Проблема політичного та економічного самовираження окремих національних держав в умовах глобалізації постає в особливому ракурсі. Для багатьох країн світу існують свої формати економічного та політичного буття, а тому вони мають принципово різні форми економічного та політичного самовираження, це пояснюється тим, що люди в різних країнах мають різні форми активності щодо участі в соціально-економічному та політичному житті суспільства. Переважною мірою це визначається менталітетом, традиціями, стереотипами та особливо ресурсом толерантності, який обумовлює рівень включення громадськості в суспільно-політичний процес. Тобто чим складнішим є соціальний розвиток і структура його організації, тим більше у людей можливостей для реалізації власної національної ідентичності, а тому і для політико-економічного самовираження. Це, у свою чергу, спрощує шляхи соціальної трансформації.

4. Принцип регіоналізації передбачає роздроблення великих державних утворень та перехід їх на нову систему управління, яка відповідає сучасним глобалізаційним процесам. “Нова укрупнена регіоналізація” визначає появу нових регіональних систем, зокрема тих, які мають політичний та військовий характер (армії, регіональні військові блоки), які з часом об’єднуються в окремі більш укрупнені системи і виконують чітко визначену функцію в єдиній глобальній системі. Слід відзначити, що розподіл на регіональні системи, союзи та об’єднання в сучасному світі глобальної взаємодії та взаємозв’язку переважною мірою має умовний характер.

В умовах глобалізації будь-які спроби структурувати окрему глобальну систему управління та увести правила стандартизації суспільного розвитку без урахування критеріїв моделі корпоративного світу зазнають невдач. Це закономірно може призводити до виникнення високого рівня ризиків для суспільного розвитку окремих національних держав, що тим самим підвищує ймовірність виникнення нових локальних конфліктів та відсутність адекватних механізмів їх блокування.

5. Принцип толерантності. В умовах глобалізації відбувається вироблення нових домінант суспільного розвитку, однією з яких є реалізація принципу толерантності як необхідна умова культурно-цивілізаційного розвитку будь-якого суспільства. Мова переважною мірою йде про установки, цінності та стандарти, які обумовлюють толерантну поведінку держав в умовах глобалізації. Сьогодні виокремлюють так званий *західний тип толерантності*, який начебто створює “сприятливі умови для стабільного функціонування демократичних процедур суспільства” [283, с. 267]. Сучасний світ сьогодні перетворюється на нову “світову державу”, але водночас він піддається

опосередкованій фрагментації, де важлива роль починає належати етнічному факторові. Так, на думку американського дослідника *М.Уолцера*, “саме толерантне ставлення до “інших”, здатність терпляче сприймати неймовірну кількість розподільчих ліній у політиці, культурі, конфесійній сфері тощо забезпечують у кінцевому рахунку саму можливість соціального життя, хоча б у рамках тих смислів гетерогенних співтовариств, в яких нині ми перебуваємо [360, с. 89].

Одним із критеріїв толерантності є терплячість, “яка забезпечує можливість існування відмінностей, відмінності ж обумовлюють необхідність терплячості” [360, с. 14]. Саме ця теза *М.Уолцера* розкриває природу особливостей толерантності в співіснуванні співтовариств, які мають принципово відмінну стратегію розвитку та функціонування. Однак при цьому слід виходити з того, що “захист терплячості” - це не завжди захист відмінностей, в першу чергу тут мова йде про характер та основні форми соціальної, культурної та політичної толерантності. Цілком обґрунтованою є думка дослідника, відповідно до якої “у різному історичному, національному та культурному контекстах мають місце різні типи та форми толерантності, а певний універсальний праобраз не являє собою навіть ідеально-типової конструкції, певною мірою необхідної для того, аби слугувати еталонам оцінки валідності та ефективності політичного устрою того чи іншого суспільства” [360, с. 17].

Таким чином, окремі суспільства в умовах глобалізації закономірно виходять із власного історичного досвіду, керуються власними принципами, власною специфікою етнополітичного контексту, а відповідно до цього виробляють і форми терплячого ставлення один до одного. Даний принцип вказує на доцільність рахуватись з гетерогенністю соціального та культурного простору, що стосується системи налагодження відносин між державами, а також безпосередньо і між людьми. Надзвичайно важливим тут є виробити певну соціальну та політичну реакцію на процеси та виклики, які мають місце в сучасному світі.

Реалізація даного принципу забезпечується завдяки реалізації *критерію градуалізму*. Даний критерій забезпечує “поступове впровадження сучасних форм толерантності не замість, а по можливості поряд з наявними механізмами підтримання взаємного балансу інтересів представників різних етнічних груп, включених до глобального простору” [213, с. 345].

6. Принцип імпульсивності. Реалізація принципу толерантності залежить від рівня ментальної активності в прагненні суспільства до економічного та політичного самовираження. Даний принцип визначає соціальну структуру суспільства та систему послуг, яка

надається ним. Проте водночас даний принцип може породжувати ризик глобальної нестабільності. Це, зокрема, підтверджує американський прогностик *І.Валлерстайн*, на думку якого “скоро розпочнуться політичні конвульсії, люди будуть намагатись встановити нові види систем замість діючих сьогодні. У нас будуть глобальні політичні зіткнення. Ми вже їх спостерігаємо. Але через десять-двадцять років вони будуть значно серйознішими” [44, с. 148].

7. Принцип динамічності. На одному рівні із принципом імпульсивності перебуває принцип динамічності, який забезпечує мінливість соціальних інтересів, а тому може породжувати нестабільність тенденцій суспільного розвитку. Реалізація даного принципу забезпечується шляхом налагодження гнучких мереж, багатоманітністю соціально-політичних та економічних інструментаріїв суспільного розвитку. Це приводить до появи нових транснаціональних структур, проте це ще не гарантує ефективного контролю за функціонуванням національних політико-управлінських інститутів, хоча в умовах глобалізації це є однією з умов.

У контексті реалізації даного принципу особливого значення набуває роль управлінської еліти. Динамізм суспільного розвитку приводить до необхідності застосування останньою більш відкритих та прозорих форм діяльності. Характерним для сьогодення також лишається питання відмирання структурованих організацій, адже в глобалізаційних умовах субдержавні структури, транснаціональні організації здебільшого набувають аморфного характеру, перетворюються в нечітко структуровані мережеві об'єднання. Це все свідчить про те, що в умовах глобалізації навряд чи транснаціональні структури зможуть володіти функціональною мережею суспільства, а тому навряд чи вони зможуть контролювати діяльність різних етнічних груп окремих національних суспільств.

Відповідно до цього сьогодні доцільно ставити питання про формування глобальних управлінських систем, які будуть динамічними та гнучкими, а відповідно до цього здатними забезпечувати суспільний прогрес для окремих суспільств, які приймають певну форму розвитку.

8. Принцип корпоративізму. В умовах глобалізації важлива роль належить інститутам соціальної інтеграції та корпорації. Саме останні відіграють ключову роль у суспільному розвитку. Безпосередніми центрами системної глобалізації стають так звані квазіобщини, які являють собою комплексну інтеграцію світових держав. Така модель управління в умовах глобалізації характеризує прихід нової цивілізації, яка складається із квазідержавних утворень, до яких

входять окремі середні та дрібні корпоративні структури (об'єднання на основі спільних інтересів розвитку в умовах глобалізації).

При створенні відповідних корпоративних структур необхідним є врахування специфіки кожного суб'єкта геополітичного простору, його потенціал, рівень економічного та політичного розвитку, інвестиційні переваги, історичні умови. В умовах глобалізації застосовує на увагу практика замкнених корпорацій, які складаються із впливових структур, які утворюються із груп інтересів, що безпосередньо включені у формування та реалізацію соціально-економічної політики. Важлива роль при цьому належить лобізму як такій формі відстоювання інтересів, за якої групи інтересів наділені повноваженнями безпосереднього тиску і жодної відповідальності перед суспільством вони не несуть. З метою вироблення узгоджених форм відстоювання інтересів та розподілу повноважень між окремими корпоративними структурами доцільним є застосування принципу глобальної спільності.

9. Принцип глобальної спільності спрямований на зняття окремих та часткових відмінностей у побудові геополітичного світоустрою. Сучасний світ являє собою чітку структуру глобальної спільності, головним структурним елементом якої виступає “взаємна співвіднесеність”, на основі якої і виводиться нова модель параметрів цілісності, які і визначають тип суспільного розвитку в умовах глобалізації.

Тут з методологічної точки зору принципово важливим є чітке розмежування начал, принципів, критеріїв, компонентів та моделей суспільного розвитку, адже сучасний світ складається із культурних контекстів, комунікацій, ментальних традицій, історичних мотивацій. Тут принципово важливим є розмежування соціокультурного та глобального контекстів суспільного розвитку, в противному разі це може привести до ентропії світового цивілізаційного розвитку та наростання глобального хаосу. Протистояти цьому може лише принципово нова модель структурування глобального устрою, а відповідно до цього і вироблення спеціального інструментарію управління суспільним розвитком в умовах глобалізації. Створення такого інструментарію забезпечується шляхом вироблення універсальних прийомів суспільного розвитку, що є результатом впровадження принципу універсальності.

Необхідною умовою реалізації принципу глобальної спільності є критерій глобальної соборності, який забезпечує об'єднання держав у глобальному просторі на основі досягнення між ними взаємної згоди. Глобальна соборність відповідно до цього являє собою таку синтетичну цінність, яка забезпечує повноцінний ефект єднання між

державами. Це, у свою чергу, свідчить про необхідність реалізації колективної методології прийняття рішень національними державами в межах глобального простору, яка базується на партнерських засадах.

10. Принцип універсализації дає змогу розробити універсальний спосіб реалізації типів і форм прояву політичної та культурної ідентичності окремих держав в умовах глобалізації. Тут мова йде про внутрішньоструктуровану комбінацію індивідуально-типологічних характеристик, притаманних окремим державам, які інтегруються в глобальний простір у контексті вирішення тих чи інших питань, а це, у свою чергу, дає змогу досягнути певної індивідуалізації щодо власного типу суспільного розвитку. Індивідуалізований тип суспільного розвитку визначається обставинами місця та часу, тобто відповідною історико-культурною специфікою. Це, у свою чергу, обґрунтовує доцільність вироблення таких універсальних засад суспільного розвитку, які можуть забезпечити паритетне співіснування людей з різною історією, культурою, ідеологією та ідентичністю.

Важливою умовою суспільного розвитку в умовах глобалізації є реалізація головного критерію “стабільності”, тоді коли відбувається модернізація державно-управлінських систем та вестернізація типів суспільного розвитку забезпечити стабільність глобального простору надзвичайно складно. Це пояснюється і тим, що кожна держава як суб’єкт нового глобального простору, володіючи специфічною автономністю, має власні культурно-релігійні та політико-правові засади свого розвитку. Проте в умовах глобалізації вони нівелюються, а тому виробити універсальований стандарт розвитку надзвичайно складно. Тому в умовах глобалізації держави заради збереження своїх політико-правових та культурних ідентичностей ладні йти на жорсткі репресії по відношенню до інших суб’єктів глобального простору.

В умовах глобалізації принципово важливо утримати етнокультурну самобутність, адже при цьому індивідуальність розглядається як форма аномальності. Досить часто держави, які перебувають у складі певних транснаціональних утворень (ЄС, НАТО і т.п.), історично не володіють відповідним рівнем розвитку ліберальних цінностей, а тому такі об’єднання визнаються передчасними. Вони досить часто мають закритий, примусовий характер. Кожен тип суспільного розвитку характеризується своєю специфікою, а це, у свою чергу, вказує на існування певних обмежень, здолати які людині надзвичайно важко. Безпосередня спроба людини вийти з первинних умов людської життєдіяльності приводить до уявлення про “своїх” та “чужих”, у межах якого вона здійснює пошук механізмів адаптації до нового глобального простору. Тобто йдеться про гомогенний характер розвитку та функціонування національних держав, де кожна дер-

жава підпорядковується порядкам та устрою, які діють у межах певного співтовариства. Головне в сучасних умовах аби держави, які інтегруються у глобальний простір, адекватно прилаштувались до функціонування глобальних інститутів. Головне питання, яке постає у даному ракурсі, полягає в тому, яким чином здолати певну бюрократичність у відносинах як між державами, так і між громадянами, тобто яким чином здолати непроникненість кордонів між державами (посвідчення особистості, що вказує на відповідну етнічну належність, реально порушує логіку глобалізаційного розвитку).

Важливими критеріями реалізації принципу універсализації є *критерій політичного компромісу та критерій постмодерністського лібералізму*.

Слід відзначити, що застосування радикальних інтеграційних форм (що здійснюються насильницьким шляхом) принципово неможливо без відповідних форм інституціоналізації компромісу. Мова йде про інструментарій правового плюралізму, який дасть змогу вільно, відкрито та узгоджено налагоджувати функціонування політичних і організаційних форм та інститутів суспільного розвитку. Кожен тип суспільного розвитку певною мірою є унікальним та неповним, а відповідно до цього він має на меті забезпечити стабільність та легітимність суспільного устрою, а це можливо лише шляхом інституціоналізації політичного та правового компромісу між державами.

Критерій постмодерністського лібералізму має умовний характер, адже протягом багатьох століть різноманітність стратегій розвитку світових співтовариств була нормою, а тому прийти до визнання єдиної методології суспільного розвитку, особливо в умовах глобалізації, надзвичайно складно. Проте постмодерністський лібералізм як інструментарій приводить до формування такого ліберального світогляду, де свобода індивіда стає єдиною умовою колективного виживання.

11. Принцип інституціоналізації забезпечує здійснення інституціоналізації компромісів у налагодженні форм взаємодії між окремими державами, в противному разі відсутність таких форм інституціоналізації може призвести до розпаду політичного співтовариства, а за таких обставин мультикультурний підхід втратить свою соціальну цінність. Водночас принцип інституціоналізації заперечує можливість індивідуального вибору, а відповідно до цього культурну та цивілізаційну ідентифікацію, одним із ризиків чого є порушення принципів демократії. Тому важливим критерієм реалізації даного принципу є створення відповідних політико-комунікативних форм забезпечення гомогенності суспільного розвитку. Тобто йдеться про необхідність створення так званої “консоціативної” демократії. Саме

принцип інституціоналізації, з нашої точки зору, має здолати структуру конфліктних відносин між окремими державами, а тим самим протистояти крокові назад. Держави за умови вироблення інституціональної форми розвитку та функціонування в умовах глобального простору мають відійти від сприйняття примітивних культур як основної методологічної аксіоми, за принципом якої має будуватись нова архітектура сучасного світу. Нівелювання певних інституційних засад суспільного розвитку жодною мірою не сприяє національній незалежності, а приводить до певного хаосу у виборі типів суспільного розвитку.

Такий підхід у розумінні змісту даного принципу цілком підтверджується концепцією *М.Уолцера*, на думку якого процеси глобалізації приводять до зростання, з одного боку, тенденцій мультикультуралізму, а з другого - це породжує “нову агресивну більшість”, яка виникає у нових незалежних державах, яка підтримує новий вектор розвитку [360]. Така тенденція іменується автором як “гуманітарна інтервенція”, тобто здатність міжнародного співтовариства в нових глобалізаційних умовах впливати на політичні еліти країн, які демонструють прийнятно високий рівень нетерплячості.

12. Принцип глобальної безпеки. Реалізація даного принципу має на меті реалізацію глобальної безпеки, процедури реалізації якої мають кооперативний характер, тобто чітко узгоджуваний між майже всіма країнами як ключовими суб'єктами відповідного транснаціонального утворення. Тому країни, які долучаються до відповідної структури, мають бути надзвичайно гнучкими та динамічними, оскільки тут йдеться про систему захисту інтересів держав як суб'єктів глобального простору, де саме поняття глобального інтересу як такого з методологічної точки зору розмивається. Увесь світ сьогодні перебуває в умовах глобальної взаємообумовленості, в результаті чого у своєму розвитку він досягає певної гомогенності, а це, у свою чергу, сприяє об'єднанню різних соціальних, культурних та політичних сегментів певного співтовариства. Сьогодні майже аксіоматичним звучить судження, що “сучасний світ є уособленням множинності систем, заперечуючи синтезований характер світосистемності, підкреслюючи її децентралізованість, визнаючи гетерогенність та гібридність природними нормами культурної картини світу” [175, с. 31]. На думку *Р.Робертсона*, “світоцілісність як глобальна обставина або як умова існування людства є важливою структурою сучасності, що може набувати різних форм залежно від різних історичних аспектів та обставин” [294, с. 139].

Таким чином, здійснений нами аналіз принципів суспільного розвитку свідчить про те, що кожен із них визначає відповідні моделі

соціальної організації (моделювання світової динаміки). Нова глобальна світоцілісність як нова структура організації соціального простору в умовах глобалізації має свою логіку, володіє своїми принципами діяльності, формами дискурсу та ідентичностей. Саме тому сучасний світ як нова модель глобальної історичної спільності є необхідною умовою цілісного існування людства.

Сьогодні бажання окремих світових держав спрямувати суспільний розвиток в одному напрямі є просто алогічним та контрпродуктивним. Саме тому, на нашу думку, новою формулою налагодження міжнародних відносин має стати вироблення специфічної процедури *інституціоналізованого компромісу*. Це значно спростить формат розуміння рівності умов суспільного розвитку в умовах глобалізації, адже тут доцільно виходити передусім із розуміння рівності як процедури пошуку та інституціоналізації в межах чітко визначених правил взаємоприйнятних компромісів. Тобто держави в умовах глобального простору мають право лише на наведення своєї позиції, проте водночас вони позбавлені можливості доведення “правоти” власного розвитку, а тим більше нав'язування його.

Таким чином, основні принципи суспільного розвитку в умовах глобалізації приводять до нового цивілізаційного рівня розвитку державно-управлінських систем, орієнтованих та зближення та інтеграцію, синтез взаємозв'язку та взаємодії систем між собою. В остаточному підсумку це свідчить про створення принципово нового утворення, яке враховує позиції рівнозначності, цілісності та гетерогенності світу. Відповідно до цього сучасний світ сьогодні не може бути підведений під один єдиний знаменник розвитку, оскільки він являє собою синтез систем міжнародних (світових) відносин та тенденцій розвитку.

2.3. Нормативізм як інструментарій управління суспільним розвитком в умовах глобалізації

Незважаючи на незворотність сучасних інтеграційних процесів та демасифікацію тенденцій, які їх супроводжують, визначальним стає інструментарій нормативізму, який складає методологічну основу нового підходу до управління суспільним розвитком в умовах глобалізації. Адже саме нормативізм сьогодні дає змогу порушити питання про сутність та специфіку розвитку системи державного управління в умовах глобалізації, а головне - показати, в чому полягає тотожність

типів розвитку перехідних суспільств. З методологічної точки зору нормативізм є достатньо амбівалентним інструментарієм, оскільки, з одного боку, він доводить неможливість застосування окремих норм та стандартів суспільного розвитку щодо іншої національної системи суспільного розвитку, з другого - він задає певну аксіологічну на-правленість розвитку іншої держави, яка може скористатись здобутками практики розвитку, вже давно апробованими іншими національними державами. Це вказує на те, що нормативізм забезпечує певну упорядкованість у структурі сучасного геополітичного простору в цілому, а також задає новий стиль діяльності суб'єктів такого простору.

У зв'язку з цим сьогодні не виключається питання про можливість та доцільність використання інструментарію нормативізму суспільного розвитку в умовах глобалізації, адже кожне суспільство володіє як власною методологією управління суспільним розвитком, так і технологією оптимізації системи державного управління. В результаті цього постає питання: чи може нормативізм забезпечити вироблення спільного імперативу розвитку для багатьох країн світу одночасно. Тобто в цьому плані для нас важливим є дослідити аксіологічний та директивний характер нормативізму як інструменту управління суспільним розвитком.

Кожен тип суспільного розвитку характеризується своїми нормами та цінностями, які визначають специфіку управління ним. В умовах глобалізації ці цінності та норми набувають особливого значення, оскільки вони перетворюються на основний фактор розгортання геополітичної ситуації та стандартизації поведінки суб'єктів геополітичного простору. Важлива роль при цьому має належати нормативним геополітичним принципам, які визначають форми соціального руху та забезпечують інституціоналізацію цінностей суспільного розвитку в умовах глобалізації. Ці цінності мають бути аксіологічно-імперативного характеру, оскільки їх недотримання призводить до неможливості держави вписатися у світові стандарти суспільного розвитку, а тому глобалізація як суспільно-політичний процес виявиться згубною для окремої національної системи державного управління.

Закономірно нормативізм є евристичним інструментом, за допомогою якого здійснюється чітке розмежування тенденцій суспільного розвитку притаманних окремим національним державам, а відповідно до цього забезпечується універсалізація стратегій суспільного розвитку.

Основу нормативізму складають норми, що являють собою окремі правила, які безпосередньо висуваються до функціонування держав в умовах глобального простору, що безпосередньо має забезпечити не лише формування конкретних чітко регламентованих відно-

син, але й кількість однакових, типових форм відносин між державами. Тут відразу ж постає питання, чи можуть норми носити глобальний транснаціональний характер. Так, на думку *Г.Спенсера*, "норма пояснює факт однозначності людської поведінки, що має місце незважаючи на безкінечну варіабельність індивідуальних мотивів дій... це не лише уявлення про належне та бажане, але передусім стандарт дій, який регулює поведінку людей у певному соціальному просторі і характеризує належність людей до конкретної соціальної групи" [322, с. 124]. Таким чином, нормативізм як інструментарій задає певний тип поведінки для держав у сучасних глобалізаційних умовах. Норма являє собою загальнообов'язкове правило, проте воно завжди включає можливість відхилення від нього, оскільки суб'єкти глобального простору володіють формальним правом вибору стратегії власного розвитку, а тому норма на певному етапі та за певних умов може перетворитись на суб'єктивну норму.

Відповідно до логіки розуміння проблеми доцільно виокремити два основних аспекти нормативізму, а саме аксіологічний, який має гіпотетичний характер, та директивний, який вказує на формальну складову реалізації нормативізму як інструменту суспільного розвитку.

Нормативність у системі державного управління передусім пов'язується із системою цінностей, що декларується окремою державою, яка є активним суб'єктом розгортання глобалізаційних процесів. Директивний характер нормативізму є результатом дотримання певних стандартів, правил та норм, які висуваються до ситуації глобалізаційного розвитку і є основними умовами організації та функціонування системи державного управління в умовах глобалізації. Відповідно до цього нормативізм декларує можливість вироблення та сповідування певних закономірностей в організації та здійснення державної політики. Остання, у свою чергу, має не національно регламентований, а глобально регламентований характер, який реально доводить зміщення акцентів з особливого на загальний. Саме тому сьогодні глобалісти та антиглобалісти виступають агентами та контрагентами декларації нормативізму як теоретико-методологічної установки, яка визначає зміст та специфіку сучасного суспільного розвитку.

Надзвичайно складним питанням, що потребує розгляду, є також з'ясування того, чи може окрема держава декларувати принципи та інструментарій нормативізму суспільного розвитку в умовах глобалізації. Позитивна відповідь підтверджується наявністю так званих обернених форм глобалізації, до яких можна віднести американізацію, китайізацію та ін. Проте, на думку американського дослідника *Р.Хайнемана*, це питання в умовах глобалізації має абсолютно зніма-

тись, оскільки принципи розвитку, які декларуються окремою державою, мають, як правило, директивний характер, тобто встановлюються окремі показники розвитку до яких мають підтягуватись інші, тому проблема істинності та справедливості тут носить опосередкований характер, а її цінності взагалі є декларативними [371, с. 44-45].

Отже, виходячи із цього нормативізм являє собою систему методологічних установок, які висувають вимоги до “правильного правління”. Під правильним правлінням, на думку шведського політолога *Б.Ростайна*, доцільно розуміти “таку конфігурацію політичних інститутів, яка б забезпечувала відповідність політичної організації суспільства уявленням про благо та справедливість в умовах глобального простору” [469, с. 152].

У руслі аналізу даної проблематики слід також виходити із розуміння нормативізму як основного принципу оптимального суспільного устрою в умовах глобалізації, який задає критерії найкращого управління суспільним розвитком. Відповідно до цього нормативізм являє собою “різновид утопічної творчості, а тому не має практичної цінності” [20, с. 78].

Проте у контексті даного підходу немає жодної необхідності доводити неспроможність нормативізму, а тим самим заперечувати ціннісний вимір суспільного буття в умовах глобалізації. Виходячи з такого розуміння нормативізму доцільно розглядати його як ціннісно-нормативний принцип суспільного розвитку, який позбавлений будь-яких імперативних форм впливу на методологію такого розвитку.

Цілісно-нормативний характер управління суспільним розвитком в умовах глобалізації доводить, що “інституційна структура не лише держави, але й соціального життя в цілому являє собою ієрархію норм, і при цьому від “вищих неюридичних принципів ніхто не може звільнитись: всі від них залежать, все ними визначається, вони проникають всюди і буквально пронизують собою всі інші типи аналогічних процедур, практичної діяльності, правил та режимів” [33, с. 38]. Саме тому при розумінні нормативізму як нового інструментарію суспільного розвитку доцільно виходити із необхідності перетворення його на ціннісно-нейтральну парадигму розвитку систем державного управління в умовах глобалізації.

Нормативізм у системі управління суспільним розвитком забезпечує встановлення певних обмежень у стратегії функціонування національних держав, оскільки тут вони мають виробляти спільну лінію своєї поведінки в умовах глобалізації. Не секрет, що в умовах глобалізації в першу чергу відбувається перерозподіл інтелектуального ресурсу, а тому могутніші в економічному та політичному плані держави декларують свої норми суспільної життєдіяльності, які не

завжди можуть поділятися іншими суб'єктами геополітичного простору. Тому тут важливо переважною мірою поставити питання про нормативізм та ефективність системи державного управління в умовах глобалізації. Адже виходячи із логіки змісту нормативізму він абсолютно заперечує універсалізм та плюралізм управління суспільним розвитком, притаманний умовам глобалізації, оскільки основною його метою є дотримання державами певного балансу власних можливостей та зовнішніх умов для власного розвитку в умовах глобалізації.

Таким чином, виходячи з цього нормативізм приводить, з одного боку, до демаркації, з другого - створює умови для порушення правил та норм заради досягнення власних національних стратегій суспільного розвитку. Ці стратегії обов'язково мають національно регламентований характер, а тому за таких умов нормативізм є “грою за правилами”, яка передбачає виграш будь-якою ціною.

Це підтверджується тим, що нормативізм має на меті сформувати такі інституційні відносини взаємодії держави та суспільства, які б стали визначальними для організації державно-управлінського процесу в цілому. Тому логічно поставити питання про нову модель поведінки суб'єктів глобального простору, які приймають умови нормативізму як інструментарію суспільного розвитку.

Відповідно до цього необхідно виокремити основні критерії нормативізму:

- п *об'єктивізм* (відповідність норм, стандартів та правил конкретній ситуації суспільного розвитку, яка притаманна окремій національній державі);
- п *ціннісна нейтральність* (норми та стандарти суспільного розвитку не повинні регламентувати його тип, за яким розвивається окрема система державного управління);
- п *інструментальність* (конкретні засоби (політичні та економічні), які забезпечують управління відповідним рівнем суспільного розвитку);
- п *верифікативність* (перевірка на відповідність стандартів розвитку запропонованих окремою державою та перенесення їх на глобальну систему суспільного розвитку);
- п *формалізованість* (побудова певного процедурного ряду у прийнятті та реалізації державно-управлінських рішень, які забезпечують технократичний характер систем державного управління); процедури є ефективним інструментом оптимального розв'язання державно-управлінських проблем;
- п *максимальна ефективність* (стандарти та норми суспільного розвитку мають на меті отримання оптимально можливого ре-

зультату, який відповідає меті суспільного розвитку окремої національної держави).

Виходячи із критеріїв нормативізму, які розкривають зміст та специфіку функціонування систем державного управління в умовах глобального простору, доцільно виходити із розуміння його як логіко-дедуктивного прийому, який має визначати відповідність або невідповідність норм та стандартів суспільного розвитку, які висуваються по відношенню до інших національних систем державного управління. Відповідно до цього нормативізму як інструментарію має передувати методологія соціального аналізу, яка б дала змогу визначити відповідність певних установок суспільного розвитку окремим національним системам державного управління. Важлива роль при цьому належить когніції та соціалізації системи державного управління в результаті застосування до неї нормативного та стандартизованого прийому розвитку в умовах глобалізації.

У контексті даного аналізу надзвичайно важливим є чітке розмежування нормативізму та нормативності. Під останнім, з нашої точки зору, доцільно розуміти чітко регламентоване дотримання певних стандартів та правил суспільного розвитку, які мають аксіоматичний характер і з необхідністю мають бути дотримані. Структурним елементом нормативності є *нормативні приписи*, які є умовою регламентованого дотримання стандартів суспільного розвитку. Таким чином, в умовах глобалізації інструментарій суспільного розвитку набуває директивного характеру, а нормативність перетворюється на регулятивну умову, недотримання якої порушує логіку розвитку. Це, у свою чергу, приводить до своєрідного нормативного диктату, підпорядковуватись якому мають усі учасники геополітичного простору, адже тут мова йде про такі норми суспільного розвитку, які на певному етапі набувають універсального значення, а тому вимагають необхідного підпорядкування.

Таким чином, нормативізм забезпечує евристичну відкритість для системи управління суспільним розвитком. Саме така позиція нормативізму є цілком виправданою з точки зору постмодернізму. Відповідно до останньої глобалізація породжує “принципову несвободу, що підпорядкована зовнішньому диктату загальноновизнаних регламентацій”, яким мають підпорядковуватись держави, які відшукують стратегію свого розвитку шляхом застосування інструментарію нормативізму [298].

Виходячи з цього нормативізм доцільно розглядати як певну евристичну установку, яка здобуває статус аксіоми і задається кожній державі, зокрема її системі управління в умовах глобалізації. Водночас евристичні установки являють собою не просто правила, які регла-

ментують стиль функціонування національних держав, але і як тоталітарні форми обмеження геополітичної свободи окремих держав, що перебувають на значно нижчому рівні розвитку по відношенню до інших держав [33, с. 42].

Необхідною умовою ефективності управління суспільно-політичними процесами в умовах глобалізації є право. Тут доречно говорити про так зване глобальне право, хоч і сам термін не цілком адекватно розкриває його методологічний зміст. Доцільність та необхідність глобального права є умовою реалізації нормативізму як нової ідеології суспільного розвитку в умовах глобалізації. Глобальне право - це сукупність загальнообов'язкових та універсальних норм, які задають основні правила гри для суб'єктів нового геополітичного простору, а відповідно до цього є важливим соціальним інститутом, який дає змогу сформулювати адекватне уявлення про соціальне благо, не порушуючи логіки соціального порядку. За таких умов кожна національна держава має виступати в ролі арбітра, який не надає переваги жодній нормативній формі суспільного розвитку, перебуваючи водночас на позиції необхідності дотримання власної національної специфіки розвитку.

Важливим аспектом при розгляді досліджуваної нами проблеми є питання формування *глобальної правосвідомості*, яка є результатом формування оціночного ставлення до глобальних норм суспільного розвитку, а тому розкриває значимість та важливість їх застосування до окремої національної системи державного управління. Таке оціночне ставлення формується шляхом співвідношення інтересів та цілей, норм та умов, якими керуються держави в умовах прилаштування до сучасних глобалізаційних умов, та пошуку форм соціальної свободи, яка б дала змогу позбутись певної глобальної незворотності розвитку. В результаті цього формується так звана “глобальна картина світу”, що базується на глобальній правовій ментальності, яка є відображенням принципів та норм геополітичного розвитку. Відповідно до цього з нашої точки зору видається можливим чітко структурувати глобальну правову (нормативну) свідомість на окремі рівні:

- *первинний рівень глобальної правосвідомості* (масова, буденна правосвідомість, яка формується самими людьми завдяки їх частці в системі правових відносин, які складаються між державами в умовах глобалізації). Це, у свою чергу, характеризує стихійний аспект нормативного оформлення відносин між державами в умовах глобалізації, коли у людей немає раціонального усвідомлення необхідності дотримання певних критеріїв глобального розвитку);

- п *вторинний рівень глобальної правосвідомості* має імперативно-атрибутивний характер, оскільки забезпечує усвідомлення необхідності дотримання окремих норм глобального розвитку заради обов'язку перед іншими державами;
- п *третинний рівень глобальної правосвідомості* характеризує безпосередню регуляцію діяльності держав геополітичного простору шляхом формування відповідного нормативно-правового досвіду. Тут у першу чергу мова йде про доцільність та необхідність регулювання управлінських систем держав відповідно до стандартів глобального розвитку.

З огляду на це нам видається можливим визнати нормативізм за окрему *ідеологію*, якою керуються держави, що включені в глобальний геополітичний простір. Виходячи з цього принципово важливим є розуміння нормативізму як “інструменту демаркації між визначеністю, яка здається фіксованими обмеженнями та визначеністю ситуативною, що враховує конкретний контекст” [50, с. 34].

Нормативізм як *ідеологія* управління суспільним розвитком в умовах глобалізації приводить до геополітичного універсалізму, який визначає єдиний стандарт поведінки та функціонування окремих національних держав. Проте, з іншого боку, нормативізм не визнає своєрідність культурних норм та стилів функціонування держав у глобальному просторі. Тому важливим питанням є з'ясування сутності, походження та функціонування так званих транснаціональних норм управління суспільним розвитком в умовах глобалізації, адже саме вони і визначають відповідні форми буття національних держав.

Норми управління суспільним розвитком, як правило, мають культурно-детермінований характер. До таких норм можна віднести й окремі форми ідеології, так, зокрема, однією із таких оптимальних форм є *лібералізм* як нормативно-ідейна система, що забезпечує універсалізм суспільного розвитку. Лібералізм у цьому плані передбачає “пріоритет формальних норм над індивідуальними” в протилежному ж випадку є всі підстави говорити про те, що право важливіше блага” [50, с. 116].

При цьому слід також відзначити, що саме лібералізм як відповідна нормативно-ідейна система має на меті вироблення окремих універсальних норм, які забезпечують індивідуальну свободу для держав, а тому протистоять будь-яким формам обмежень у стратегії розвитку, забезпечуючи саме такий соціальний порядок, який відповідає умовам глобалізації. Однією із форм нормативно-ідейної системи лібералізму є *теорія справедливості Дж.Роулза*, яку на Заході вважають однією із фундаментальних доктрин, що закладає підвалини нормативізму як стратегії суспільного розвитку, оскільки саме вона

визначає оптимальні умови функціонування політичних інститутів в умовах глобалізації на основі використання обмеженої кількості загальноновизнаних принципів геополітики. Важливий аспект при розумінні даної проблематики належить розв'язанню проблеми справедливості, свободи та рівності держав в умовах нового глобального геополітичного простору [299, с. 79].

Відповідно до цього лібералізм протиставляється ідеології *комунітаризму*, яка враховує індивідуально-типологічну специфіку розвитку та функціонування окремої національної держави в умовах глобалізації. Адже саме остання є важливою детермінантою суспільного розвитку, яка є чітко регламентованою різними культурними та політичними традиціями.

Комунітаризм як ідеологічний опонент нормативізму заперечує ціннісну нейтральність у функціонуванні інститутів державної влади у сучасному геополітичному просторі в цілому. Установки комунітаризму вказують на необхідність взаємодії держав у геополітичному просторі заради досягнення спільних політичних цілей та інтересів на протигагу нормативізму. Він декларує необхідність реалізації відповідних ліберальних установок, які спонукають окремі національні держави об'єднуватись для пошуку альтернатив розвитку в умовах глобалізації, проте кожна із держав як суб'єкт нового геополітичного простору переслідує свої інтереси.

З позицій комунітаризму основні цілі суспільного розвитку не є універсальними, “але залежать від відповідного соціально-культурного контексту і фіксують зовсім конкретні уявлення про благо конкретної групи людей. У результаті цього суспільство постає як мозаїка різних груп, кожна із яких є певною цінністю не лише в територіальному, а й у ціннісно-культурному плані, а її членам властивий дух солідарності (відчуття “ми”) [50, с. 38]. Виходячи із концепції комунітаризму, яка декларує пріоритет блага над правом, доцільно говорити про абсолютне заперечення універсального (це вказує на те, що зрівняльного підходу до суспільного розвитку держав в умовах глобалізації бути не може, адже кожна із держав має власний вектор розвитку та функціонування). Саме тому, на думку вчених, які відстоюють дану концепцію, “культурні та соціальні норми є констативною основою політичних інститутів при формуванні яких передусім слід виходити здебільшого із конкретної ситуації, а не із уявлень про певні загальні принципи життєдіяльності для всіх” [252, с. 124].

Нормативізм як визнання визначальної ролі цінностей, яка декларується окремою системою державного управління, приводить до універсалізму в управлінні суспільним розвитком. Відповідно до цього кожна із держав глобального простору має підтягуватись під

стандарти розвитку, задекларовані раніше окремими державами. Нормативізм приводить до так званої формалізації параметрів державно-управлінської практики та практики управління суспільним розвитком в умовах глобалізації. Таким чином, нормативізм задає критерії міцності окремих національних систем, а головне, є основним засобом перевірки на міцність нормативних конструкцій, на яких базуються сучасні державно-управлінські системи в умовах глобалізації.

Формально-об'єктивний характер усезагальних норм суспільного розвитку в умовах глобалізації перестає сьогодні виконувати свою регулятивну функцію, виконуючи лише ідеологічну. У такому контексті норма перетворюється на комунікативний засіб зі створення належних умов життєдіяльності, а тому в першу чергу ролі норми тут пов'язується із необхідністю інтерпретації певних смислів, які мають на меті формування об'єктивного уявлення про окремі норми управління суспільним розвитком. Це безпосередньо пояснюється тим, що незрозумілість, неадекватність, неточність, розмитість смислів, які вживаються у відповідних нормативно-правових актах окремих держав, породжують довільні інтерпретації норм з боку інших держав, а тому про універсалізацію як результат налагодженого стандартизованого управління суспільним розвитком мови не може бути.

Складне переплетіння геополітичних зв'язків закономірно є результатом плюралістичного використання нормативних систем, а це, у свою чергу, жодною мірою не виключає можливість конфлікту між окремими державами в глобальному просторі.

Слід також відзначити, що мобільні зміни нормативних систем, які притаманні державним системам управління в умовах глобалізації, приводять до дестабілізації таких систем, що свого часу *Е.Дюркгейм* назвав "аномією". Це цілком відповідає сучасним глобалізаційним умовам управління суспільним розвитком. Нормативність, безумовно, має об'єктивний характер, проте в умовах глобалізації така об'єктивність підміняється універсалізацією, яка не завжди є прийнятною для окремих держав глобального простору.

З огляду на це управління суспільним розвитком в умовах глобалізації має набути аксіологічно-нормативного характеру лише на рівні реалізації свободи, вибору держави, дотримання нею загальнолюдських цінностей (рівності та справедливості), які складають основу правового статусу держави в сучасному постмодерному суспільстві.

Таким чином, зроблений нами аналіз нормативізму як інструментарію управління суспільним розвитком дав змогу отримати низку узагальнених суджень, які розкривають зміст та специфіку розуміння даної проблематики та забезпечують розуміння нормативізму як універсального інструментарію управління суспільним розвитком і

ціннісно-нормативного механізму оптимізації суспільного устрою в умовах глобалізації, який задає критерії ефективного управління суспільним розвитком. Відповідно до цього виокремлено основні критерії нормативізму (об'єктивізм, ціннісна нейтральність, інструментальність, верифікативність, формалізованість, максимальна ефективність), розкрито зміст глобального права як основного структурного елемента інструментарію нормативізму та основні форми глобальної правосвідомості на основі чого досліджено ідеологічні засади нормативізму та сутність і специфіку комунітаризму як альтернативи нормативізму, що визначає нову модель взаємодії держав у сучасному геополітичному просторі.

2.4. Основні форми соціальної організації в умовах впливу глобалізації

2.4.1. Глобальне суспільство

В умовах глобалізації кардинально ускладнюється структура світового розвитку, трансформуються цінності та норми життєдіяльності людей, видозмінюється система взаємодії між ними (глобальні відносини), утверджується нова модель відносин між суспільствами, встановлюються нові пріоритети у розв'язанні глобальних системних проблем, а в результаті цього формується така форма соціальної організації, як глобальне суспільство. Структурними елементами (основними інституційними суб'єктами) функціонування такого суспільства виступають транснаціональні структури, міжнародні урядові та неурядові організації, які формують свою власну внутрішньоглобальну систему відносин. Така форма соціальної організації характеризує прихід постмодерної ситуації, мобільної та відкритої для впровадження соціальних інноваційних проєктів, необхідних для забезпечення ефективності економічного, політичного та соціального розвитку сучасних суспільств.

Особливості виникнення глобального суспільства методологічно правильно було б розглянути за допомогою методу елевачії*, відповідно до якого вдасться проаналізувати еволюційно ранні форми соціальної організації з урахуванням еволюційно пізніх, майбутнє через призму минулого. Це безпосередньо дозволить в історичному процесі віднайти глобальні форми соціальної організації ще за часів зародження людства. При з'ясуванні сутності та закономірностей функ-

* Метод, уведений у науковий обіг А.П.Назаретом у праці "Цивилизационные кризисы в контексте универсальной истории: синергетика, психология и футурология". - М., 2001. - С. 16-17.

ціювання глобального суспільства слід виходити із розуміння змісту глобалізації як “об’єктивного, природного процесу інтеграції людства в єдине ціле..., що фіксує сучасну стадію інтеграції світу, який стає все більш взаємопов’язаним, взаємозалежним та все більш універсальним” [100, с. 4].

Глобалізація як процес характеризується в першу чергу об’єднанням народів та початком зародження глобальних форм співіснування людства. Слід відзначити, що з давніх часів первинними формами об’єднання між народами були торгівля та воєнні зіткнення (обов’язково обумовлювались політичними та економічними факторами), які в кінцевому підсумку привели до стандартизації різних культур, релігій, правових систем і т.п. Історія знає чимало прикладів, коли створювались та гинули цілі імперії, інколи навіть дуже великі, в межах яких помітно посилювались господарські зв’язки, взаємовплив різних мов, культур, звичаїв, вірувань. Деякі національні утворення існували досить багато десятиліть та навіть століть, створюючи тим самим умови для особливо глибокого взаємопроникнення культур та інших аспектів суспільного. Коли вони розпадались, на їх місці або навіть поряд з ними складались інші із зовсім іншою територіальною конфігурацією та іншим складом населення. Попередні культурні зв’язки між народами колишніх національних утворень втрачались, витіснялись новими і так до безкінечності. Взаємовплив та взаємопереплетення мов, культур тощо нав’язане примусовими об’єднаннями тих чи інших народів у межах даного національного утворення було тим часовим, нестійким та обмеженим цими рамками, ніколи не набувало глобальних масштабів. Це свідчить про те, що основним механізмом первинних об’єднань виступала регламентована форма забезпечення “спілкування” різних племен та народів, яка вже на той час була могутнім фактором становлення глобальних форм співіснування. Отже, враховуючи історичний контекст даного явища та виходячи із сучасних глобалізаційних реалій, методологічно правильним є порушити питання про становлення нової форми соціальної організації - глобальне суспільство.

Глобальне суспільство характеризує сукупність країн та народів, які взаємопов’язані на основі реалізації спільних потреб та інтересів. Відповідно до традиційного розуміння суспільства, яке відповідає таким основним критеріям, як: *стабільність, цілісність, саморозвиток та самоорганізація*, наявність спеціальних цінностей та норм глобальне ще й визначає модель поведінки суб’єктів глобального простору. Це все свідчить про те, що сьогодні глобальне суспільство є такою формою соціальної організації, яка найбільш адекватно відповідає сучасним тенденціям світового розвитку, адже саме

в його межах відбувається своєрідна форма “зжаття” географічних та міждержавних кордонів, внаслідок чого вони швидше долаються і стають більш прозорими, прискорюється динаміка суспільного розвитку. Саме в такому контексті розглядає глобальне суспільство *У.Бек*, розуміючи під ним створення мережі самопідтримуваних зв’язків та різних соціальних просторів як народження багатомірної тканини взаємних переплетінь та обов’язків, що утворюються за допомогою відповідних транснаціональних відносин. На думку вченого, ці зв’язки та відносини дають “нову якість”, проте при цьому лишається питання, чому саме зв’язки породжують таку незв’язаність. Таку суперечність генезису суспільного розвитку у сучасному світі *У.Бек* позначає формулою “невзаємопов’язаного взаємозв’язку”, діалектичність якої можна пояснити лише через розуміння сучасної структури суспільства.

У контексті з’ясування сутності глобального суспільства важливим методологічним аспектом також є чітко розмежувати поняття *глобального суспільства* та *світового суспільства*. Це обумовлено тим, що з позицій різних дослідницьких підходів обґрунтовується доцільність ототожнення цих двох понять, хоча з нашої точки зору це є абсолютно неправильним. Так, на думку *У.Бека*, “глобалізація давно засвідчила той факт, що ми живемо у світовому суспільстві, саме в тому сенсі, що уявлення про закритий простір, в якому функціонує суспільство сьогодні, перетворилось на фікцію. Жодна країна не може відокремитись від іншої” [23, с. 24]. Саме тому з позицій вченого “світове суспільство” відображає спільність соціальних відносин, які не можуть інтегруватись у національно-державну політику та визначатись нею. На цьому також наполягає польський дослідник *Г.Колодко*, доводячи тим самим, що світове суспільство - це суспільство, в межах якого неможливими є всесвітня держава та всесвітній уряд, оскільки завжди знайдеться хтось (транснаціональний суб’єкт), хто здійснить відповідну корекцію суспільного розвитку” [164, с. 115].

Підтвердженням цієї тези також може слугувати підхід, запропонований німецьким ученим *К.Кільюеном*, відповідно до якого “в ході глобалізації людське співтовариство поступово інтегрується у світову соціальну систему, різні види діяльності і суб’єкти її реалізації набувають всесвітнього характеру таким чином, що світ перетворюється на певну єдність, складові елементи якого відрізняються між собою рівнем взаємозалежності. ... Ніколи до цього люди не мали стільки спільного, і ніколи раніше їх відмінності не були настільки очевидними” [454, с. 319].

Надзвичайно цікавий підхід щодо розуміння змісту даної проблематики запропоновано англійськими вченими, які ототожнюють

світове та глобальне суспільство, проте вони віднаходять останньому альтернативу в міжнародному суспільстві. Відповідно до цього міжнародне суспільство розглядається ними як об'єднання людей незалежно від країни проживання, оскільки від народження вони володіють фундаментальними людськими правами і це є визначальним критерієм при побудові глобального суспільства.

Для з'ясування сутності глобального суспільства можна також використати формулу, запропоновану англійським дослідником *Х.Буллом*, розуміючи під ним “суспільство держав (або міжнародне суспільство), яке існує в тому випадку, коли група держав, усвідомлюючи наявність у них спільних інтересів та спільних цінностей, формують суспільство, в межах якого у стосунках одного з одним вони вважають себе пов'язаними загальним набором правил, а також підтримують діяльність спільних інститутів” [435, с. 13].

Відповідно до цього глобальне суспільство є тією інституцією, яка трансформує певну систему відносин, а також забезпечує необхідне регулювання відносин між учасниками цієї системи. Це, у свою чергу, слугує методологічною умовою ототожнення певних транснаціональних утворень з певною моделлю глобального суспільства. Саме такої точки зору дотримується німецький філософ *Ф.Тьонніс*. Він зазначає, що ЄС є глобальним суспільством, оскільки воно об'єднує між собою низку держав з їх спільними інтересами, стратегіями дій та перспектив розвитку і функціонує воно за правилами, які визнаються та поділяються всіма членами такого співтовариства. Тому, на думку вченого, ЄС як особлива форма соціальної організації та підсистема міжнародних відносин являє собою особливий соціальний організм, де, зокрема, визначальним є культурний елемент [70].

Таким чином, глобальне суспільство як форма соціальної організації, що найбільш адекватно відповідає змісту сучасної суспільно-політичної та економічної ситуації, забезпечує формування, поширення та прискорення як формальних, так і неформальних правил та процедур, політичних парадигм та стилів, спільних вірувань та норм, які складають основу прийняття відповідних державно-управлінських рішень, а пізніше визначають логіку внутрішньополітичного дискурсу в окремих країнах світу та особливості функціонування політичних і адміністративних структур.

Розкриваючи зміст сутності глобального суспільства також доцільно особливу увагу звернути на фактори, які впливають на його становлення.

З точки зору *Дж.Гольдстайна*, джерелом становлення та розвитку глобального суспільства є світовий спосіб виробництва, який приводить до незмінної сукупності незмінних елементів, пов'язаних

між собою незмінними відносинами (функціями) [67]. Відповідно до цього глобальне суспільство характеризується специфічною структурою, а не розвитком відповідних відносин між суб'єктами глобального простору, а отже, являє собою “змінювану незмінність”. Така “змінювана незмінність” у розвитку глобального суспільства жодною мірою не виключає циклічний принцип, оскільки саме він характеризує його внутрішню структуру.

Значною похибкою більшості вчених у намаганні дослідити специфіку та закономірності розвитку глобального суспільства є спроба дослідити зовнішні відносини (фактори), а не внутрішні. Проте, на нашу думку, в першу чергу доцільно зняти таку антиномічність, аби цілісно дослідити зміст функціонування такої соціальної організації (важливо дослідити внутрішню суперечність між зовнішніми та внутрішніми факторами функціонування глобального суспільства).

У становленні глобального суспільства надзвичайно важливим фактом є руйнація єдності у функціонуванні національної держави та національного суспільства, що в результаті привело “до утворення нових силових та конкурентних співвідношень, конфліктів та пересечень між національно-державною єдністю та світовими акторами” [1, с. 40].

На думку російського дослідника *В.Добренькова*, до факторів становлення глобального суспільства можна віднести наступні [100, с. 6-7]:

- ♦ **глобальні комунікації**, які є засобом реалізації відповідних інтегративних форм, зокрема Інтернет, мобільний зв'язок, що до певної міри “стирають” міждержавні кордони;

- ♦ **глобальна економіка** характеризує відповідні форми функціонування транснаціональних корпорацій, які підміняють собою характер національної економіки (Світовий банк, Міжнародний валютний фонд, Міжнародний банк реконструкції та розвитку). Національні механізми регулювання економічного розвитку підміняються транснаціональними. Проте, на думку *Дж.Сороса*, глобальна економіка не позбавлена певних недоліків, найбільш очевидним серед яких є нестабільність фінансових ринків, асиметрія між центром та периферією, а особливо труднощі з оподаткуванням капіталу;

- ♦ **глобальна політика** характеризує вплив наймогутнішого суб'єкта - співтовариства розвинених західних держав, лідером серед яких є США. Західні держави, спираючись на свою економічну та військову могутність, утворюють найбільш впливові міжнародні організації (НАТО, “велика сімка”). Це є одна із форм реалізації політичних інтересів певних транснаціональних структур, а не національних держав, а отже, і первинною формою глобального суспільства;

♦ **глобальна культура** об'єднує всі світові цінності планети, світ споживає майже однакову кінопродукцію (в різних країнах світу вона становить від 60 до 100% національного кіноринку), англомова музика також відіграє надзвичайно важливу роль;

♦ **глобальна наука** є результатом відповідного міжнародного академічного обміну, розвиток світової академічної інфраструктури (світові наукові альманахи, електронні наукові журнали);

♦ **глобальна мова** в ролі якої виступає англійська, її посилене розповсюдження сприяє “засміченню” відповідних національних мов (формується так званий глобальний сленг, глобальні мовні кальки, національні мови зазнають певної градації);

♦ **глобальна уніфікація стилю життя** характеризує той факт, що на різних кінцях світу люди споживають однакову їжу, носять однаковий одяг, дивляться однакові фільми, будують тотожний світогляд та побут. Така глобальна уніфікація протистоїть національній своєрідності та місцевій самотності.

На нашу думку, важливим фактором становлення глобального суспільства обов'язково є **глобальний тероризм**, який все частіше спонукає громадян окремих суспільств об'єднуватись між собою, аби протистояти експансії окремих держав, їх економічній та військовій могутності. Саме тероризм вимагає об'єднання та прагнення консолідації суспільств, які протистоять експансії окремих військових та політичних блоків.

Важливим фактором виникнення глобального суспільства також є **соціальна дисгармонія**, яка викликана індустріальним типом суспільного розвитку, в межах якого основна увага приділялась реалізації матеріальних потреб. Глобальне суспільство сьогодні змінює формат можливостей сучасної людини, а отже, і відкриває перед нею нові перспективи. Так, якщо для традиційного світу характерними були нестабільність, глобальні та міжцивілізаційні війни, то в межах глобального суспільства з'являються реальні можливості забезпечити соціальну гармонію та урівноважений баланс впливу соціальних груп на суспільний розвиток, а отже, й локалізувати небезпечні виклики, які мали місце в минулому.

Важливим фактором становлення глобального суспільства є бурхливий **розвиток інформаційно-комунікативних технологій**. У межах деяких методологічних підходів це стало умовою безпосереднього отождолення інформаційного суспільства та глобального, хоча це не правильно. Так, зокрема, на думку директора ЮНЕСКО *Kaimiro Maцуури*, бурхливий розвиток інформаційно-комунікативних технологій приводить до появи **глобального суспільства знань**, яке має забезпечити всьому світові пошук нових шляхів використання на

практиці накопиченого потенціалу знань та нових технологій у руслі розв'язання завдань світового розвитку. Можливість прийняття такої форми соціальної організації, як глобальне суспільство знань, свідчить про високий рівень політичної та демократичної зрілості суспільства, про широкі можливості його інтелектуального та етичного потенціалу та налагодження міжкультурної взаємодії. На думку вченого, саме інформаційно-комунікативні технології є важливим засобом прискореного розвитку людства, а отже, однією із умов формування глобального суспільства. Така модель соціальної організації, як глобальне суспільство, з точки зору *Kaimiro Maцуури*, базується на чотирьох основних принципах: рівний доступ освіти для всіх; загальний доступ до інформації, включаючи масив загальнодоступної інформації; збереження та підтримка культурної самотності народів, включаючи багатомовність, плюралізм, самотність культур; свобода самовираження. Відповідно до цього в руслі формування глобального суспільства ЮНЕСКО бачить стратегічний курс з 2002 по 2007 р., який включає “підтримку обов'язкової участі у процесі формування суспільства знань усіх країн на основі рівноправного доступу, створення необхідної технічної бази та обміну знаннями” [245]. Це тим самим має на меті забезпечити ефективне використання інформаційних та комунікативних технологій, аби вони сприяли розвитку людського інтелекту, всезагальному та рівномірному розвитку людства, створенню рівних можливостей усім людям з метою отримання освіти, збереження культурної, мовної самотності народів, впровадженню громадянського суспільства.

Таким чином, наведені вище фактори свідчать про те, що основним механізмом становлення глобального суспільства є **глобальна взаємодія**, під якою *Р.Коехейн* та *Дж.Най* розуміють “такий тип руху через державні кордони матеріальних та нематеріальних предметів, в якому щонайменше один з його акторів не є представником держави або урядової організації однієї частини світу, а інший іншої” [161, с. 238]. У свою чергу, це призводить до того, що традиційна формула взаємодії національне суспільство - держава перестає бути єдиною інстанцією соціальної регуляції, оскільки на зміну її приходять самоорганізовані глобальні організації, для яких характерною є нова інституційна мережа транснаціональної взаємодії. Це свідчить про те, що глобальне суспільство є такою формою соціальної організації, яка має високий рівень модернізації суспільного розвитку - коли змінюються застарілі пріоритети та інституційні засади функціонування людства, формується нова культура його життєдіяльності, яка приводить до появи нової моделі гармонійного та стабільного розвитку. Йдеться передусім про зміну природи суспільства, в межах

якого формуються нові культурні норми та інститути, які забезпечують життєдіяльність громадян у сучасному суспільстві. У ролі таких інститутів виступають діючі у суспільстві правила, прийоми та стандартизовані способи суспільної поведінки, сукупність таких інститутів та їх взаємодія являє собою структуру глобального суспільства. Ці інститути в глобальному суспільстві підпорядковуються стандартам вимог всіх суб'єктів соціального простору.

Таким чином, суспільства в сучасному світі мають взаємодіяти між собою, аби підтримувати соціальну гармонію, розв'язувати найбільш актуальні проблеми економічного розвитку, а також тим самим забезпечувати стимулювання розвитку окремих галузей у межах певних національних суспільств. Тобто це все свідчить про те, що в умовах глобального суспільства перед суб'єктами соціальної практики з'являються нові механізми впливу на інші національні суспільства, а також відкриваються нові можливості для уникнення ризиків національної безпеки та збереження власної національної автономності.

Важливим механізмом функціонування глобального суспільства є наявність *інтегративної ідеологічної доктрини*, яка реально відповідає потребам та інтересам переважної більшості населення планети. Такою доктриною може виступати ідеологія лібералізму, яка визначає демократичні принципи співіснування та форми взаємодії держав у межах глобального суспільства. Саме така ідеологія забезпечує людству глобальну ідентифікацію, коли воно реально відчуває себе як єдине органічне утворення, як певну соціальну спільність, що є необхідним елементом глобального світоустрою. Це свідчить про те, що глобальне суспільство уособлює собою культурно різнобічні соціальні системи. Досить цікаву думку з цього приводу висловив *І.Валлернстайн*, довівши, що рівень розвитку глобального суспільства в межах кожної національної держави є принципово різним, оскільки він визначається в першу чергу ментальними традиціями та рівнем розвитку глобальної свідомості. Відповідно до цього вчений наводить таку методологічно завершену схему, яка дозволяє йому визначити рівень розвитку глобальної свідомості, а отже, і рівень розвитку глобального суспільства в межах певних національних держав. На його думку, “ядро утворюють держави, які займають найбільш привілейоване становище в світі-системі, периферію - найбільш непривілейовані, напівпериферію - регіони, які займають проміжне становище між ядром та периферією” [45, с. 542]. Такий підхід характеризує глобальне суспільство як абсолютно новий стан функціонування соціальної системи, в межах якої реально долається межа між розвиненим суспільством та суспільством, яке має периферійний рівень розвитку. Це свідчить також і про те, що глобальне

суспільство є інституцією, яка створює умови для експлуатації напівпериферії та периферії основним ядром країн, яке на сьогодні сформувалося у світі.

У контексті з'ясування функціонального змісту глобального суспільства цікавий підхід сформулював *Д.Сорос*, на думку якого в кожному суспільстві має бути система цінностей, що об'єднує його, в “умовах ринку все перетворюється на товар включаючи навіть людей та об'єктивну дійсність, але ж окрім ринків суспільству необхідними є інститути, які б обслуговували такі суспільні цілі, як політична свобода та соціальна справедливість. Проте таких інститутів немає в глобальному суспільстві... Розвиток глобального суспільства відстає від глобальної економіки, якщо цей розрив не вдасться здолати, глобальна капіталістична система не виживе” [319]. Таким чином, наведене вище положення свідчить про те, що *Дж.Сорос* чітко ототожнює глобальне суспільство та глобальну державу.

Відповідно до логіки функціонування глобального суспільства, доцільно виділити його основні форми.

Глобальне інформаційне суспільство. Важлива роль у побудові даної моделі соціальної організації, на думку *О.Голубуцького*, належить глобальній мережі, яка сама по собі є інструментом функціонування нового глобального інформаційного суспільства. З позиції вченого основною причиною появи такої форми соціальної організації є “Інтернет - Глобальна мережа розумів, знань, інформацій, творчості особистостей, що являє собою єдиний та реальний шанс вижити у сучасному світі. ... коли Інтернет перестане бути глобальним супермаркетом та перетвориться в генератора ідей, тоді він із потенційної (та ефективної) зброї терористів перетвориться в могутній щит цивілізації. Мільйони, мільярди мізків стануть носіями не інформації, але знання, знання про те, заради чого варто продовжити жити, працювати, будувати, створювати ідеї, вдосконалювати технології”. Інтернет як мережа інтелектів, як духовне співтовариство людей представляє різні культури, різні релігії, спосіб життя та мислення, що є ідеальним середовищем для народження такої ідеї [71].

Глобальне комунікативне суспільство. Дана форма соціальної організації характеризує синтез глобального та комунікативного аспектів у розвитку суспільства. Так, на думку російського дослідника *Б.А.Богомолова*, глобальне суспільство це “не меганаціональне співтовариство, яке вбирає в себе і ліквідує всі національні суспільства, а позначений багатоманітністю горизонт, який не піддається інтеграції у світовий простір і який відкривається лише тоді, коли він створюється і зберігається в комунікації та дії” [32, с. 113]. Це безпосередньо розкриває характер розуміння глобального комунікативно-

го суспільства. Хоча в цьому плані цілком методологічно правильним є також розглядати окремо комунікативне суспільство як одну із форм глобального суспільства. Це, зокрема, підтверджується низкою теорій: “комунікативного співтовариства” (*Х.Апеля*), “комунікативної дії” (*Й.Хабермаса*) та “автопоетичної теорії систем” (*Лумана*), де саме комунікація, а не інститути, структури чи системи були покладені в основу теорії соціуму” [232, с. 224].

Таким чином, під глобальним суспільством, на нашу думку, слід розуміти сам процес формування соціальної реальності, яка включає сукупність відносин, які характеризують взаємодію між окремими суб’єктами глобального простору. Це є своєрідним засобом глобальної соціалізації, яка спирається на нову архітектоніку побудови світу. При цьому слід також відзначити, що глобальне суспільство жодною мірою не може бути побудованим на системі налагодження міжнародно-політичної чи економічної взаємодії, що значно звужує формат його розуміння, оскільки мова йде про рівень глобальної ідентичності, яка забезпечується такою глобальною соціалізованістю. Простіше кажучи, якщо світове суспільство характеризує певну багатоманітність без єдності, то глобальне суспільство є формою організації, яка саме й забезпечує таку єдність в умовах (транснаціональної) багатоманітності.

Виходячи з розуміння глобального суспільства як системи зовнішніх відносин, що формуються на основі реалізації інтересів між громадянами в межах світового простору, доцільно особливу увагу звернути на його внутрішній та зовнішній вимір. Внутрішній простір глобального суспільства складається із різних класів, прошарків, релігійних та етнічних груп, які організовані між собою в окремі соціальні системи, що мають спільні стиль господарювання, технологію реалізації політики, право, науку, сімейні стосунки і т.п., які вибудовуються ними відповідно до власної логіки. Зовнішній простір глобального суспільства, у свою чергу, включає відповідні форми взаємодії між суспільствами у процесі реалізації соціальної практики. В результаті цього формується глобальна самосвідомість громадян, яка забезпечує досягнення певної глобальної ідентичності ними і приводить до стандартизації виробництва, культури, мови, ринку праці, системи освіти, а отже, до прийняття ідеї глобального суспільства. Це надзвичайно важливо, оскільки здебільшого дослідники ставляться до глобального суспільства зі значним застереженням, адже, на їх думку, воно як організаційна структура в принципі неможливе. Так, на думку *В.І.Добренькова*, “подібна глобальна світова система, якщо і буде існувати в реальності, стане абсолютно нестійкою і відразу ж розпадеться... не має таких інтегративних сил, які були б

здатними забезпечувати її існування на тривалий період часу і утримувати її в стабільному стані” [100, с. 4].

Проте, коли ми говоримо про глобальне суспільство, то доцільно виходити із розуміння його як такої форми соціальної організації, яка забезпечує глобальну консолідацію у процесі реалізації спільних потреб та інтересів громадян у межах світового простору в цілому. Таким інтересом для громадян може виступати радикальне перетворення існуючого світопорядку. На думку *І.Валлернстайна*, досягнути цього можна лише шляхом впровадження світового соціалізму, який має стати механізмом єднання людства на засадах соціальної справедливості, рівності та істинної демократії.

Глобальне відкрите суспільство. З позицій *Дж.Сороса*, це така форма соціальної організації, яка має у своїй структурі інститути з вбудованими демократичними механізмами виправлення помилок [318]. Точніше кажучи, це формування та укорінення у суспільній свідомості такої системи глобальних цінностей, яка твориться та сповідується всією глобальною спільнотою. До таких цінностей слід віднести ринкову економіку, демократію, громадянське суспільство. Сьогодні навіть йде мова про формування глобальної демократії, коли окремі міжнародні спільноти чи навіть організації намагаються впроваджувати свою систему цінностей демократичного розвитку. Засобом реалізації такої технології виступає колективна технологія прийняття рішень, яка зорієнтована на реалізацію спільних інтересів у межах всієї спільноти і являє собою політику функціонування глобального відкритого суспільства.

Відкрите глобальне суспільство, з нашої точки зору, можна охарактеризувати за допомогою двох основних принципів: *універсальності* (універсального об’єднання) *та принципу демократії*.

Ідея *універсального принципу об’єднання* вперше декларується у концепції *Дж.Сороса*. Саме цей принцип дав змогу вченому довести, що в основі виникнення глобального суспільства лежать об’єднуючі загальні цінності, які формуються з урахуванням сукупності різних звичаїв, традицій та релігій і на основі цього сформулювати концептуальну основу для створення всіх необхідних інститутів суспільного розвитку. Відповідно до цього, на думку вченого, глобальне відкрите суспільство характеризується досягненням найвищого ступеня свободи без порушення соціальної справедливості.

Глобалізація, реалізуючи принцип універсальності, з необхідністю приводить до культурної гомогенізації світу, яка складає основу функціонування глобального суспільства. Принцип універсальності забезпечує глобальність облаштування світового простору, тобто життєдіяльність зі стандартами врахування принципових відміннос-

тей. На думку Ж.Тербона, універсальність закономірно приводить до варіабельності, взаємопов'язаності та комунікативності [65, с. 172]. Майже тожотну точку зору висловив Б.Смарт, доводячи тим самим, що глобальне суспільство не має на меті “формуванню універсальну культуру типу есперанто, а в першу чергу розширювати інтелектуальний дискурс між різними народами, які живуть в одному світі і настільки пов'язані, що якогось іншого способу життя у них просто не існує” [457, с. 149].

Принцип демократії (має технологічний характер, оскільки характеризує прийом сповідування ідей відкритого суспільства) є основним механізмом, який допомагає відповідним суспільствам вписатися в глобальні стандарти соціальної організації. Проте тут жодною мірою не можна ставити питання про сповідування окремих стандартів західної демократії, оскільки це не є єдина аксіоматична форма інтеграції людей у глобальне суспільство, а також і не ідеальна формула відкритого суспільства. У зв'язку з цим на особливу увагу заслуговує питання сумісності форм демократій, які притаманні окремим суспільствам, і як ці форми узгоджуються з принципом елітарності у державному управлінні і яким чином це зачіпає рівень суспільної свідомості громадянськості та менталітет нації. Переважною мірою мова йде про глобальне суспільство як про таку форму соціальної організації, яка пропонує людству новий проект життєдіяльності, що має здолати відчуження людини, розширивши тим самим сфери її демократичної участі в житті суспільства. Такий гуманітарно-демократичний проект у формі глобального суспільства базується на принципі демократичної участі всіх країн у виробленні рішень, які без виключення зачіпають усі без винятку інтереси (глобальні, регіональні, національні, локальні та економічні) всього людства, тобто мова йде про подолання відчуження не лише на рівні індивіда, особистості, але й етносу, країни та регіону.

Важливою проблемою відкритості глобального суспільства є безпосереднє сприйняття певною національною спільнотою ідеї глобального суспільства, яка і визначає її рівень мотивації щодо здійснення інституціональних перетворень у практиці людської життєдіяльності в умовах глобалізації. Технологічно глобальне суспільство базується на спільній реалізації суспільних цінностей, на основі формування та сповідування яких формується певна модель зв'язку між людьми в суспільстві та навіть і на рівні світової спільноти. Тобто мова йде про відчуття спільної належності суб'єктів світового простору до певної транснаціональної структури. У зв'язку з цим перед вченими постає питання, чи існують якісь способи, які забезпечують відчуття належності індивіда до певної спільноти, і яким чином вона формує

певну орієнтацію на відповідні суспільні цінності, які є важливими для світу в цілому. Проте однозначної відповіді на це запитання не знайдено й досі. Це пояснюється антиномічністю суспільної свідомості в сприйнятті феномену глобального суспільства та його ймовірних ризиків, адже нерідко воно містить несумісні компоненти і не має часово-просторового обмеження.

Однією з форм глобального відкритого суспільства є *стабільне відкрите суспільство*, одним із критеріїв якого є наявність ефективної політичної системи, яка здатна забезпечити необхідний рівень соціальної безпеки шляхом посилення інтегративної активності та укріплення власних позицій національних держав у межах даного процесу.

Глобальне громадянське суспільство. Основними суб'єктами глобального суспільства є люди (суб'єкти світового громадянського суспільства). Відповідно до цього слід говорити про глобальне громадянське суспільство. Формулу глобального громадянського суспільства приймають не всі дослідники, зокрема Е.Гідденс у роботі “*Global Civil Society*” вважає її суцільним неологізмом, оскільки вона покликана встановити баланс двох процесів - падіння ролі держави та різке підвищення ролі ринку. У концепції вченого ідея глобального громадянського суспільства має три основних виміри: громадянськість, інформаційність, участь [61]. Таким чином, дана концепція розв'язує три аспекти проблеми глобального громадянського суспільства, це: пояснити розвиток глобального капіталізму, з'ясувати причини посилення взаємозалежності та взаємопов'язаності світу, вказати на принципи становлення глобальної свідомості. Важлива теоретико-методологічна цінність концепції Е.Гідденса полягає в тому, що йому вдалося чітко розмежувати економічний, соціальний та політичний фактор всесвітньої взаємозалежності, а це, у свою чергу, спростувало ідею отождолення понять “світове” та “глобальне” суспільство.

Аналізуючи зміст даної проблеми цілком закономірно поставити питання про безпосередній вплив глобального громадянського суспільства на процеси глобалізації (тобто показати певну діалектичність глобального суспільства як нової форми соціальної організації). Це є цілком логічним, оскільки, з одного боку, глобальне суспільство є результатом розгортання процесів глобалізації, а з другого - глобальне суспільство як соціальна організація, що здобула свою глобальну ідентичність, впливає на мобільне розгортання відповідних інтеграційних процесів у світі. При цьому важливо відзначити, що глобальні суспільства, які базуються на політиці толерантної зваженості та збереженні власної громадянської ідентичності, проявляють менший рівень активності щодо впливу на світові процеси, оскільки вони є більш чутливими до ймовірних глобальних викликів, а тому

переважною мірою вони опікуються лише тим, як їм захиститись від глобалізаційного процесу. Хоча абсолютно уникнути даного процесу неможливо, проте виробити ефективну політику життєдіяльності національного суспільства в умовах глобалізації вкрай необхідно. При цьому надзвичайно важливо враховувати вплив стандартів глобального права на розвиток національної державності.

Глобальне суспільство як нова форма соціальної організації має і свою систему соціальних дій, які забезпечують її функціональний зміст. Відповідно до концепції *Г.Парсонса*, ця “система характеризується сукупністю функцій: адаптації, цілеспрямокування, інтеграції та латентності (“підтримання культурного зразка та управління напругою”) [136]. Саме тому в умовах глобалізації велика роль належить основним механізмам політики, економіки та культури. Так, на думку американського вченого *Дж.Модельські*, саме від цих трьох механізмів залежить баланс розвитку глобального суспільства, адже політика є механізмом підтримання стабільності, справедливості та безпеки, економіка - механізмом виробництва благ та ринкового обміну, культура - механізмом відтворення стандартів, цінностей та знань. Відповідно до цього дослідник вводить поняття глобальної політики, економіки та культури, які забезпечують глобальний рівень розв’язання проблем у межах всієї планети. Це, з його точки зору, дає всі підстави виділити відповідні рівні суспільства: *глобальний, регіональний, національний та локальний*. Основну увагу автор приділяє найвищому рівню соціальної організації - глобальному (глобальному суспільству), який являє собою основу глобальної політичної системи. Це свідчить про те, що *Дж.Модельські* абсолютно отожднює глобальну політичну систему з глобальним суспільством, оскільки останнє він означає тотожними характеристиками. Підтвердженням цього і є його визначення глобального суспільства, як “функціонально-специфічної сукупності відносин, яка характеризується наявністю проблем певного рівня та пов’язаних з організованим здійсненням колективних дій на глобальному рівні” [221, с. 8].

Отже, глобальне суспільство - це спільна діяльність людей, сукупність відносин, яка формується в результаті реалізації спільних інтересів та виробництва спільних благ на глобальному рівні. Такими спільними інтересами (благами), на думку *Дж.Модельські*, виступають міжнародний мир, безпека, збереження територіальної та політичної цілісності суб’єктів, регуляція економічних відносин. Реалізація таких інтересів забезпечить створення всесвітньої мережі відносин між людьми як суб’єктами світової життєдіяльності. Основними елементами створення такої мережі є розвиток транспортних зв’язків, засоби комунікації, інтелектуальний та економічний взаємо-

обмін. Вони, у свою чергу, роблять сучасну глобальну систему більш стабільною [221].

Відповідно до цього важливим питанням є визначити основні структурні елементи глобального суспільства. На нашу думку, ними виступають: відносини між суб’єктами глобальної соціальної організації; відносини між глобальним суспільством та іншими формами соціальної організації; механізми регулювання системи глобального суспільства; механізми розвитку глобального суспільства.

Слід відзначити, що глобальне суспільство характеризується саморегульованим рівнем розвитку, подвійною роллю держави (глобальної та національної), подвійною системою цінностей (глобальних і національних) та соціальною солідарністю. При цьому обов’язково слід виходити з розуміння глобального суспільства, яке базується на єдності релігійно-культурних відмінностей та спільних моральних цінностях людства. На нашу думку, модель глобального суспільства є цілком виправданою, якщо вона стимулює активність для політики розвитку національної держави, є засобом підйому її економічної сфери та середовищем для розвитку і впровадження технологій новачіного розвитку.

Важливим аспектом у розумінні змісту глобального суспільства є проблема організаційної структури такого суспільства, а саме важливо з’ясувати чи зберігається в ньому ієрархія та стратифікація або ж чи виникає в його межах нове утворення, в якому визначальну роль відіграють відповідні глобальні мережі та “потoki”. Відповідно до більшості позицій учених глобальне суспільство ґрунтується на ідеї збереження ієрархічно-стратифікаційної організації, яка відповідає методології постмодерну. Проте окремі дослідники звертають особливу увагу на так звану мережеву або потокову форму соціальної організації, що є важливішою певних структурних одиниць. Зокрема, такої позиції дотримувався *М.Кастельс*. Відповідно до цього під глобальним суспільством слід розуміти сукупність людей, які взаємодіють між собою на основі цілеспрямовано організованої діяльності, яка базується на взаємній домовленості між членами та спільністю інтересів між ними. Важливими аспектами такої діяльності є глобалізація та регіональна інтеграція, які, у свою чергу, приводять до регіонального економічного об’єднання, що тим самим стирає межі політики держави та її відповідних економічних стратегій. Відповідно до цього перед суб’єктами глобального суспільства постає проблема заново переосмислювати та сформулювати свої національні інтереси. Тобто фактично йдеться про зміну принципів та правил, які були традиційними для відповідних суспільств (у зміні цих правил беруть участь держава, ринкові агенти, відповідні трансна-

ціональні структури, соціальні рухи, неурядові організації). Тобто лише в такому ракурсі можна говорити про глобальну стратифікацію суспільства, адже для глобального суспільства не властива “прогресивна інтеграція відмінностей”, скоріше за все в межах такої соціальної організації національні суспільства взаємодоповнюють один одного в пошуці єдиної формули організації суспільного життя, що тим самим стимулює відтворення різних контекстів.

Слід відзначити, що формування глобального суспільства сьогодні все одно перебуває під економічним та політико-культурним впливом. Проте в цілому така форма соціальної організації, як глобальне суспільство, не має чіткого розуміння на що саме сподіватись від окремих національних суб'єктів такої організації. Це пояснюється, зокрема, тим, що в умовах глобального суспільства формується нова політична культура, яка репрезентує нове нормативне ставлення до процедур прийняття управлінських рішень, утвердження правил поведінки та особливо ставлення з боку відповідних суспільних груп до політичних інститутів. Так, в умовах функціонування глобального суспільства формується нова модель культури інтегративної (інтегральної) життєдіяльності, яка має виключно інтерсуб'єктивний характер. На думку *М.Стріжнєвої*, вона виникає та існує тільки в спілкуванні між членами окремої соціальної групи, включає в себе розуміння (когнітивна), моральні (ціннісні) та інстинктивні компоненти, об'єднані в різних комбінаціях [329].

Важливою проблемою у контексті розуміння сутності глобального суспільства є безпосереднє визначення ролі в ньому людини, адже всі зміни, які сьогодні стосуються утворення нової соціальної організації, мають оцінюватись саме з точки зору ставлення людини до глобального суспільства, наскільки їй в ньому комфортно і наскільки воно відповідає її внутрішнім потребам та інтересам. При цьому, що надзвичайно важливо, глобальне суспільство надає, а інколи і нав'язує окремі соціальні ролі та інтереси своїм суб'єктам відповідно до стереотипів та уявлень, які у ньому склались, тобто формуються нові “глобальні життєві горизонти”, які вибудовують образ нової людини та новий стиль її поведінки, яка скоріше за все має відповідати специфіці функціонування віртуальних структур, де переважна частина загальних норм поведінки стає частиною їх ідентичності. Це, у свою чергу, увиразнює колективну потребу членів суспільства у дотриманні таких норм, адже вони є необхідною умовою глобальної взаємодії. Саме це і виступає основним принципом здійснення корпоративної влади в глобальному суспільстві, адже тут йде мова про вироблення загальних норм та моральних критеріїв поведінки суб'єктів національного суспільства, які, включаючись у глобальне суспільство, свідомо втрачають свою інституціональну автономність.

Відповідно до цього глобальне суспільство - це така форма соціальної організації, яка включає сукупність суспільств, об'єднаних між собою на договірних засадах, які мають на меті створення єдиного соціально-економічного, культурного та політичного простору з найменшим мінімумом регламентативних обмежень. У межах даної соціальної організації існують такі національні суспільства, які є більш ефективнішими в певних відносинах і які тим самим декларують усьому об'єднанню певні культурні норми, які визначають відповідний рівень міжнародної відповідальності. В межах такого співтовариства формується відповідний стиль життя, відповідно до чого метою відповідних інституцій глобального суспільства є його захист, адже відповідно до того, як глобальне суспільство ефективно захищає цей стиль життя, оцінюється й ефективність такого соціального об'єднання.

Таким чином, важливим критерієм функціонування глобального суспільства є формування відповідного рівня його культури, яка б переважною мірою забезпечувала відсутність конфліктів між його членами, взаємовипереджальну та лояльну поведінку, що виключає формальну регламентацію. Глобальне суспільство має виступати такою формою соціального об'єднання, за якої не виникає радикальних суперечностей між національною та міжнародною сферами відповідальності і яка повною мірою слугує реалізації найвищої мети суспільства в умовах глобалізації - це досягнення національної безпеки, стабільне функціонування всіх сфер суспільного життя та відповідне утилітарне регулювання традиційних інститутів управління.

2.4.2. Глобальне інформаційне суспільство

За останню чверть XX ст. у світовому розвитку відбулися такі процеси, які суттєво вплинули на практику світового інформаційного обміну та створили необхідні передумови для формування глобального інформаційного суспільства. Одним із визначальних факторів формування та функціонування такого типу суспільства виступає глобалізація. Саме її проникнення в усі сфери суспільного життя спричинило відповідні досягнення сучасної цивілізації (Інтернет, інформаційні технології, гена інженерія), з'явилися нові методи соціально-політичного регулювання взаємовідносин людини та навколишнього середовища, що стало свідченням появи абсолютно нових форм соціальної організації, які будуть пріоритетними в XXI ст. Разом з тим це підтверджує те, що сьогодні інформація стає важливим показником суспільного розвитку, а людський інтелектуальний “капітал” усе більшою мірою стає прямою виробничою силою, яка перетворюється на головний показник рівня розвитку країн та регіонів.

Саме тому предметом аналізу в межах даного параграфу є розкрити сутність, особливості виникнення та функціонування інформаційного суспільства в контексті сучасних процесів глобалізації як нової форми соціальної організації.

Формування глобального інформаційного суспільства сьогодні є об'єктивною необхідністю, оскільки фактично “людство не має іншого ресурсу, крім інформації, який би слугував унікальним важелем перетворення суспільства із “кидка” в розквіт” [115, с. 35]. Важливою характерною ознакою його становлення стало перетворення знання та інформації (її створення, використання, поширення, збереження) в базовий елемент суспільного розвитку. На думку російського дослідника *М.Моїсєєва*, “наша єдина мета - докласти всі можливі зусилля для утвердження на планеті інформаційного суспільства як умови, вкрай необхідної для продовження історії або навіть нового етапу в історії” [223, с. 235]. Відповідно до цього - техніка, технологія та людська діяльність у кінцевому рахунку мають бути зорієнтовані на генерування та оптимізацію інформації. У підтвердження цього японський учений *І.Масуда* відзначив, що саме “виробництво інформаційного продукту, а не продукту матеріального, буде рушійною силою освіченості та розвитку суспільства” [97, с. 29].

Глобальне інформаційне суспільство сьогодні поглиблює процес соціальної диференціації за освітнім критерієм, оскільки надає всім різні можливості на реалізацію власного потенціалу. В результаті цього виникають невидимі кордони, які розділяють людей, до прикладу світова павутина Інтернет, яка об'єднує лише тих, хто має до неї доступ, та відсікає тих, хто позбавлений такого доступу. Відповідно до цього утворюються дві паралельні системи комунікації: одна для освічених людей, які володіють сучасними засобами комунікації, інша - для тих, у кого такого зв'язку немає. Це, зокрема, підтверджує, що в глобальному інформаційному суспільстві більш інтенсивно, ніж в індустріальному, відбувається розпадання соціуму на два класи: клас інтелектуалів, носіїв знань і клас тих, хто не входить у нову інформаційну економіку, базовим продуктом якої стає інформація. Такий поділ суспільства достатньо жорсткий, оскільки в принципі інформаційний клас, інтелектуальний клас сьогодні має можливість створювати готову продукцію фактично не застосовуючи праці інших людей. В остаточному підсумку цей поділ може привести до жорстких суперечностей між класами, спричинить серйозну деструкцію та дестабілізацію суспільства.

Так, протягом останніх років бурхливий розвиток інформаційних технологій призвів до різкого поглиблення прірви між розвиненими державами та тими, які перебувають на етапі свого розвитку.

Якщо на початку XIX ст. рівень прибутків у країнах центру та на периферії розрізнявся в 1,8-2 рази, то на середину 60-рр. XX ст. у 17-24, а сьогодні - в 60-72 рази. Розвинені країни наразі виступають постачальниками безмежного ресурсу - інформації, отримуючи в обмін обмежені матеріальні ресурси із країн периферії: сама максималізація споживання породжує в розвинених країнах приріст людського капіталу як основного ресурсу. Отже, в даній ситуації всі спроби “наздогнати” західний світ зазнають невдачі, оскільки світове економічне співробітництво зводиться в такій ситуації до боротьби між індустріальними країнами за права і можливості поставок своєї продукції в країни центру. В даному контексті США та ЄС лишаються безумовними лідерами у світовій економіці.

На думку деяких учених, ми поки що перебуваємо на початковій стадії глобального інформаційного суспільства, коли комп'ютерна революція набуває все нових обертів, бурхливо розвиваються інтернет-технології, неабиякі перспективи відкриваються генною інженерією та нано-технологіями. За таких умов людство здобуває нові можливості, проте розробка та впровадження нових інформаційних технологій, які, з одного боку, покликані слугувати на користь людини, а з другого - вони ж приводять до руйнації цілого комплексу здібностей, що забезпечують роботу теоретичного мислення. Це відбувається саме завдяки “експлуатації свідомості та інформаційного її перенасичення, коли формується звичка швидкого отримання інформації, а також звання до того, що цю інформацію можна постійно оновлювати та поповнювати, обмежуючись поверховими демо-версіями щодо подій, які відбуваються; відмова від глибинного аналізу проблем - все це різко знижує інтелектуальний потенціал суспільства і відлучає його від засвоєння високих норм та зразків, які були характерними для класичної раціональності” [243, с. 17].

Глобальне інформаційне суспільство на сучасному етапі його розвитку демонструє економічну могутність та небувалий соціальний потенціал. На думку фахівців, передбачається, що в основному комп'ютерна революція закінчиться в США та Японії на початку цього століття, а в Європі - до 2030 року. Саме на цьому і завершиться перший етап функціонування інформаційного суспільства. В майбутньому важливим наслідком інформаційної революції стане наростання розколу в розвинених країнах. У найближчі десятиліття в них завершиться формування відчуженого класу осіб, які не знайдуть для себе застосування у сфері інформаційного господарювання. Саме тому протягом першої половини XXI ст. центральні країни будуть в основному сконцентровані на внутрішніх проблемах, і ступінь їх позитивного впливу на світ, безперечно, знизиться.

Таким чином, глобальне інформаційне суспільство покликане вирішити протиріччя між інформаційним надлишком та інформаційним дефіцитом, що виник на початку ХХ ст. З цією метою розробляються та функціонують інформаційні технології, які дають змогу створювати, підтримувати та розвивати комплекс інформаційних ресурсів, які обумовлюють нову модель суспільної організації і забезпечують динамічний розвиток суспільства в цілому. У результаті цього відбувається розвиток електронних засобів обробки та збереження інформації, зростання впливу електронних засобів масової інформації, створення могутніх комунікативних систем. Тобто це свідчить про те, що розробка та впровадження виробничих програмно-технологічних засобів дало змогу сьогодні прискорити збирання, обробку та поширення інформації, а отже, й радикально розширити можливості використання інформації практично в усіх сферах суспільного життя - в науці, промисловості, в освіті та структурах управління.

Фактично сучасні інформаційні технології стрімко перетворились у повсякденну реальність сучасної людини і так само стрімко вони стали змінювати цю реальність. Сьогодні ми з повною мірою можемо свідчити, що нові інформаційні технології можуть привести до руйнування соціокультурних засад, у результаті цього може бути створене зовсім нове соціальне та культурне середовище” [243, с. 14]. З огляду на те, що інформаційні технології сьогодні не завжди є передбаченими, вони можуть бути і руйнівними.

Так, в глобальному інформаційному суспільстві з’являються нові інформаційні потреби людей, а на їх основі формується висока інформаційна культура, зорієнтована на “розумні принципи організації життя, на наукову раціональність, на ліберальні цінності, демократичні інститути” [50, с. 127]. Відповідно до цього поширення нових технологій у сфері інформації має в першу чергу закріпити та посилити відповідні культурні орієнтації. Водночас нові інформаційні технології виступають продуктом розвитку раціональної науки та потреби у вільному обміні інформацією, що безпосередньо стимулює розвиток ліберально-раціональних європейських цінностей. На думку багатьох учених, сьогодні нові інформаційні технології породжують феномени, які досить часто призводять до втрати сенсу демократичних інститутів, стверджують впровадження технологій маніпулювання політичною свідомістю людей аж до постмодерністської дискредитації самої ідеї раціональної організації життя. Так, на думку відомого російського філософа *Б.І.Пружина*, “могутність інформаційних технологій, які використовуються сьогодні електронними засобами масової інформації, перекидає відповідні можливості індивіда, що фактично позбавляє його власних інформаційних засад” [243, с. 5].

У результаті цього кожна людина позбавляється можливості не лише на критичну оцінку інформації, яка отримується із ЗМІ, але й взагалі самостійно формулювати структуру своїх уявлень. Тобто формується релевантне уявлення про реальність, у результаті якого індивіду фактично не вдається досягнути власні реальні засади оцінки ситуації, що фактично може призвести до призупинення вільної циркуляції інформації в суспільстві.

З цього приводу слід також відзначити, що технологічний оптимізм, започаткований американським філософом-футурологом *О.Тоффлером*, переконливо довів сьогодні неминучість негативних соціокультурних наслідків науково-технічної революції, наполягаючи на тому, що безпосереднє впорядкування забезпечить “нова технологічна революція”, тобто так звана хвиля нових інформаційних технологій. При цьому слід відзначити, що зміни, які відбуваються завдяки новим інформаційним технологіям у соціокультурному середовищі, перестають бути виключно руйнівними. Це свідчить про те, що впровадження нових інформаційних технологій руйнує не тільки заданий клас соціокультурних структур, оскільки вони перетворюються в один із найбільш могутніх техногенних факторів, постійно таким чином змінюючи та перебудовуючи соціокультурне середовище.

На сьогодні важко передбачити, на які саме наслідки (соціальні, культурні, антропологічні) слід сподіватись у результаті розвитку інформаційних технологій. Оскільки, на думку багатьох дослідників, такий стан відкритості, незавершеності всього того, що сьогодні відбувається, є найбільш стабільною характеристикою нинішньої соціальної та культурної реальності, у формуванні якої важливу роль відіграють інформаційні технології.

Слід також відзначити, що абсолютна специфіка сучасних інформаційних технологій є відносною, оскільки будь-які технології передбачають розрив між людиною та природою. Адже створення нових інформаційних технологій сприймалось як розрив з істинним, сакральним, цінним та духовним.

Отже, завдяки інформаційним технологіям найбільш ефективним бізнесом стало перетворення індивідуальної, групової та масової свідомості людини. При цьому слід відзначити, що формування свідомості має двосторонній характер, оскільки, впливаючи на свідомість суспільства, правляча еліта неминуче змінює і свою, переконуючи кого-небудь у чомусь суб’єкт переконання неминуче переконує і себе, втрачаючи тим самим є зв’язок з реальністю. Цей процес неминуче веде до формування системи ризиків.

У цьому плані відомий російський учений *М.Г.Делягін* виділив ряд найбільш небезпечних тенденцій, які призводять до форму-

вання системи ризиків. *Перша*, на його думку, пов'язується з перетворенням процесу формування свідомості в недефективний бізнес, який пов'язується з ефектом самопрограмування, коли суб'єкти управління в особі національних та транснаціональних еліт певною мірою втрачають адекватну політичну рефлексію, що може призвести до непередбачуваних та руйнівних наслідків у глобальному масштабі. *Друга* небезпека - професійне прагнення ПР-операторів та їх господарів вирішувати проблеми реального життя за допомогою так званого методу "промивання мозку". *Третя* - повсюдне поширення інформаційних технологій, пов'язане зі зниженням відповідальності суб'єкта управління. Останній, співпрацюючи з картинкою та образами, неминуче втрачає розуміння того, що його робота впливає на реальне життя реальних людей, і таким чином у поєднанні з високою ефективністю він перетворюється на безпосередню та реальну загрозу для суспільства. *Четвертою* небезпекою для інформаційної свідомості є можливість обмеження демократії. Справа не лише в можливості послаблення держави, що є базисом для демократичних інститутів, але і в тому, що для формування свідомості суспільства достатньо впливати на еліту, яка бере участь у прийнятті важливих рішень. При цьому висока ефективність технологій формування свідомості якісно підвищує впливовість політичних еліт, які володіють ними, і тих, хто їх застосовує, такі люди і соціальні групи відчувають себе могутніми. Це безпосередньо веде до підризу дієздатності суспільства та неминучої його дезінтеграції [92].

Наступний аспект, на який доцільно звернути увагу при розгляді даного питання, пов'язується з широкими можливостями обміну інформацією, які привносяться *Інтернетом*, оскільки саме завдяки йому різко зростає мобільність наукових комунікацій та відповідно і ефективність наукової діяльності. Тут у науці виникає проблема, що приводить до руйнації достатньо збалансованої експертної системи, яка склалась у комунікаціях наукових співтовариств ще в XIX ст. і яка дає змогу не засмічувати науку так званою сумнівною інформацією. Система експертних бар'єрів і фільтрів, формальних і неформальних при всіх її плюсах та мінусах дає змогу аж до недавніх пір підтримувати достатньо ефективний баланс між стабільністю та динамікою науки. Інтернет таким чином, минаючи ієрархію експертних бар'єрів, веде в конкретних галузях науки до розмивання усталених пізнавальних парадигм. У кінцевому рахунку це характеризує зростання дефекту раціональності, коли, так би мовити, примножуватимуться раціональні, але не співвідносні структури. В масиві інформації, яка сьогодні функціонує в Інтернеті, має місце також і псевдознання, або так звана псевдоінформація, звернувшись до Інтер-

нету, вчений фактично тоне в немаркерованій інформації, в результаті чого фактично він перестає бути суб'єктом пізнання. Хоча це відбувається не лише в науці. Ряд аспектів життя сучасної людини віртуалізується, і вона при цьому, спираючись на доступні та традиційні критерії, вже не в змозі відрізнити, що є продуктом її свідомості, а що існує насправді [125, с. 170].

Глобальне інформаційне суспільство характеризує появу нової інформаційної реальності, яка, безумовно, впливає на розвиток усіх сфер суспільства і цей вплив є опосередкованим та контекстуальним. Щоб зрозуміти це, потрібно з'ясувати, що являє собою інформаційна реальність, яке місце в сучасній цивілізації займають інформаційні системи, і як вони впливають на процеси соціальних змін. На думку відомого російського філософа *В.М.Розіна*, інформаційна реальність розглядається в таких чотирьох аспектах, як: специфічна технологія, особлива знакова система (семіозис), засоби вирішення різних соціальних та індивідуальних завдань, значний фактор та аспект сучасного середовища перебування людини [295].

Інформаційна реальність є важливим культурним, системоутворюючим елементом техногенної цивілізації, який дає змогу впливати на всі сторони її життя. Крім того, інформаційні системи, які складають основний зміст інформаційної реальності, забезпечують створення нових віртуальних реальностей, які дозволяють людині реалізувати свої ідеали, мрії, фантазії.

Особливо в умовах глобалізації значна частина населення планети виявилась включеною в нову інформаційну реальність, яка характеризується суттєвим розширенням доступу до різноманітних джерел інформації. У людства з'явилась можливість звертатись до подій у режимі реального часу, ставати їх співучасниками. В цілому поєднання можливостей комп'ютера з мережами телекомунікацій "ужимає" простір та час, зменшує значення національних кордонів, дає індивідам відчуття належності до певної глобальної спільності. Разом з тим глобалізація несе чимало протиріч соціально-економічного та культурного порядку. Тобто проблема полягає у з'ясуванні сутності медіа-глобалізації, яка супроводжується виробництвом та поширенням матеріалів масової комунікації, оскільки одним із важливих факторів глобалізації є бурхливий прогрес технологій, передусім у сфері електроніки, комунікації та транспорту. Окремо доцільно виділити бурхливий розвиток мікропроцесорної техніки, цифрових технологій, засобів телекомунікацій. У результаті цього з'явилась реальна можливість для формування глобального інформаційного середовища, основним принципом функціонування якого є використання цифрових способів передачі інформації.

У цьому плані слід відзначити, що соціокультурна реальність багатовимірною. І тут постає питання доцільності формування критеріїв реальності, які дають змогу відрізнити реально існуюче від віртуально реального. В даній соціокультурній ситуації, зумовленій сучасними процесами глобалізації, надзвичайно виражені тенденції деструкції, хаотичності та невизначеності. Це зумовлене тим, що розвиток інформаційного суспільства створює сьогодні реальні загрози для фундаментальних механізмів самоорганізації, оскільки комп'ютер, Інтернет, електронні засоби масової комунікації нарощують все нові нашарування віртуальної реальності. Виступаючи особливою формою буття, віртуальна реальність формує нові потреби та відповідні гедоністичні орієнтації. В результаті такого бурхливого розвитку інформаційних технологій в умовах глобалізації особливо виникає так зване паралельне квазіжиття зі своїми критеріями реальності, що фактично “породжує свого роду роздвоєння свідомості, ціннісно-смыслову, екзистенціальну децентрацію, перед якою пасують звичайні компенсаторні способи рецентрації” [243, с. 13]. У результаті цього зростає невизначеність не лише на рівні оцінки існуючої інформації, але і на самому критеріальному рівні порушуються та руйнуються ті засади, завдяки яким щось можна приймати на віру, а щось не можна, тобто відбувається зниження критеріальності. Різке поглиблення комунікативної асиметрії створило небувалі можливості для оперативної маніпуляції масовою свідомістю. Це проблема не лише соціально-психологічного та соціально-політичного, але й антропологічного характеру і є результатом фундаментальних досягнень у сфері інформаційних технологій, засобів та способів комунікації.

Сьогодні відбувається побудова глобального світоустрою з наскрізь пронизаними територіальними кордонами. На думку *С.Г.Кара-Мурзи та О.С.Панаріна*, “сьогодні головною умовою спасіння етносу виявляється зміна його ідентичності: чим скоріше людство зречеться від себе, від своїх релігійних, культурних, етнонаціональних коренів, від своїх власних цілей та цінностей, від своєї державності, тим скоріше виживе” [144]. При цьому деякі народи та етноси поки що чинять опір процесам глобалізації, висуваючи та відстоюючи свої власні цивілізаційні проекти (Китай, Малайзія та ін.), але вся гострота ситуації полягає саме в тому, що завдяки функціонуванню інформаційних технологій та діяльності ЗМІ об'єктом такої ідентифікаційної переробки та перевербування громадян стає сьогодні практично кожен житель земної кулі, хоча переважна більшість проживаючих на планеті можуть цього і не помітити. Чим швидше людина втрачає свою визначальність, тим більше вона відповідає тим ціннісним матрицям, які транслиуються на екранах, тим більше вона поважається в очах світового співтовариства.

Важливою складовою механізму функціонування глобального інформаційного суспільства є також *телебачення*. Про його сучасні технологічні можливості та підходи, які обумовлені безпосередньо процесами глобалізації, йдеться в книзі “*Фармакологічний гіпноз*” вітчизняного вченого *В.Кандиби*, де аналізуються секретні методи психофармакологічного впливу на людину, і особлива увага приділяється методам скритого психопрограмуючого впливу на людину за допомогою засобів масової комунікації. Так, на його думку, “телебачення хоча і є хімічним вторгненням, проте такою ж мірою сприяє пристрасті і так само шкідливо фізіологічно, як і будь-який наркотик. Зовсім не відрізняючись від наркотиків чи алкоголю, телепереживання дозволяє своєму учасникові викреслити світ реальний і увійти в привабливий та пасивний стан. Тривоги та хвилювання за допомогою захоплення телепрограмою кудись зникають, так само як і при виході в “мандри”, викликаному наркотиками та алкоголем” [138, с. 609].

На думку іншого дослідника *Режи Дебре*, “ТВ - головний важіль і головний біль влади як такої, оскільки створює новий простір-час. Для сучасного глядача стало важливим не те, коли відбулася подія, а навпаки, коли вона була показана. У факту так би мовити з'явилась нова якість - телефакт, який важливіше самих реалій” [451, с. 26]. Відповідно до цього можна констатувати, що реальність можна створити за допомогою техніки, технічних приладів. Отже, телебачення сьогодні як основний засіб функціонування масової комунікації є прихованим способом впливу на людину. Телебачення - це критично масова інформаційна технологія, де кожен, “перестрибуючи” з каналу на канал, створює собі індивідуальні канали інформації. Ці можливості індивідуалізації ще вище в Інтернеті, де користувачі безпосередньо сидять за закритими дверима, нерідко ночами, створюють свої світи, які досить часто є абсолютно відірваними від реальності.

Слід також відзначити, що бурхливий розвиток *Інтернету* та завоювання ним світу в цілому було обумовлене не лише відкриттям нових технологічних можливостей, але й низкою соціокультурних факторів. А саме Інтернет ідеально відповідає на три виклики модернітності: в умовах формування планетарної спільності він задовольнив потреби людини в спілкуванні, нових формах взаємодії, створення нових видів діяльності та відповідно зайнятості. Сучасна техногенна цивілізація посилює відчуття автономності та самотності людини, водночас створюючи реальні умови для різноманітної життєдіяльності: надаючи людині нові можливості для спілкування на всій планеті, Інтернет дає змогу частково здолати це відчуття. Він також привів до нових видів діяльності, зокрема торгівля через Інтернет та створення нових форм виробництва, коли вчені, розробивши та оволодівши спільними технологіями виробництва, проживають у різних

державих світу, долаючи простір та час, спілкуються та фактично діють разом, не відходячи при цьому від комп'ютера.

Отже, Інтернет - це семіотична система організації комунікації за допомогою текстів, інформації, подій, яка технологічно реалізується за допомогою знаків, схем, символів, посилянь та переходів, тобто безпосередніх операцій зі знаками. “Замість себе і подій ми посиляємо в Інтернет умовні персонажі, тексти, схеми, зображення, в результаті отримуємо можливість долати простір та кордони миттєво. Безпосередньо сам семіотичний характер Інтернету дає змогу говорити про нього як про особливу реальність у світі, яка належить до класу так званих віртуальних реальностей. Якщо раніше людина могла потрапити у світ віртуальної реальності, наприклад, поглинаючись у споглядання картин, кінофільмів або просто захопливого прочитання книги. Однак за таких умов активність людини була обмежена позицією або глядача, або слухача, або читача, вона сама не могла включитись у подію як активний персонаж. Так віртуальні системи надають нові можливості людині, а саме самостійно долучитися до дії, причому досить часто не лише в умовно просторовий світ, але й у досить реальний, зокрема, з точки зору сприйняття. Таким чином, Інтернет, з одного боку, це віртуальна система, з другого - він відкриває зовсім нові можливості в плані реальності та світу подій” [207, с. 257].

На думку відомого російського філософа *В.М.Розіна*, віртуальна реальність як складовий елемент інформаційної реальності, що супроводжує функціонування інформаційного суспільства, розглядається як “один з видів символічних реальностей, який створюється на основі комп'ютерної та некомп'ютерної техніки і реалізує принцип зворотного зв'язку, який дозволяє людині достатньо ефективно діяти у світі віртуальної реальності. На відміну від “комп'ютерної реальності”, віртуальна обов'язково передбачає участь людини, яка може існувати, зокрема, у формі знання, віртуальна реальність - це реальність чуттєва, життєва, середовищна, реальність і подія “тут і зараз”... Досить часто віртуальний користувач незважаючи на імітацію віртуальних реальностей, все ж таки розуміє, що події внутрішньої реальності розгортаються лише в його свідомості. За рахунок такого забезпечення відчуття безпеки відбувається дистанціювання від подій віртуальної реальності” [295].

Таким чином, віртуальну реальність розуміють як комп'ютерну імітацію об'єктивного світу, звичайних вражень, переживань та хвилювань від його подій. Тому *В.М.Розін* здійснює класифікацію віртуальної реальності за основними сферами її застосування, розбиваючи її на чотири основних типи: імітаційні, умовні, проєктні та граничні [295].

Спинимось на них більш детально, а саме при створенні *імітаційних віртуальних реальностей* мова зазвичай йде про розробку програм і технологій повноцінної імітації різних дій і форм поведінки (життєдіяльності), зовнішні, психологічно для людини, які нічим не відрізняються від відповідних дій та ситуацій. Але щоб ефективно вирішувати певні завдання, не обов'язково чітко моделювати реальний світ та відчуття в ньому людини, що в кінцевому випадку привело до доцільності створювати віртуальні світи, які по відношенню до світу реального виступали б як *схеми*. Такі віртуальні реальності отримали назву “умовних”. До *проєктивного* класу віртуальних реальностей відносять усі реальності, створені, проєктовані виходячи із деяких ідей. Це можуть бути навіть певні фантазії, або навпаки, ідеї, які базуються на певних знаннях чи теоріях. При цьому важливим є не те, щоб віртуальна реальність нагадувала собою чуттєвий світ та реальні переживання в ньому людини, а щоб відповідні ідеї були втілені, щоб людина потрапила у світ, який відповідає цим ідеям. Граничні віртуальні реальності являють собою звичайні реальності, їх створення дає змогу “розширювати свідомість” користувача, озброюючи його “баченням” та знаннями, якими він активно має володіти і зараз. Із семіотичної точки зору за кожним із цих типів стоїть своя знакова система, при цьому важливо розуміти, що віртуальні технології - це на 90% семіотичні системи, які дають змогу створювати нові семіотичні системи, включаючи в них аспекти та фрагменти безпосередньої людської діяльності та поведінки. В результаті цього складається симбіоз “людина-комп'ютер-машина”, в рамках якої з'являється можливість залучити людину і її діяльність у машинні системи, а комп'ютер включити в людську діяльність. Отже, це знову свідчить про те, що нова технологічна революція має передусім семіотичний та інформаційний характер.

“Подійність Інтернету підпорядковується логіці програмування, посилянь, правил, встановлених не лише розробниками Інтернету, але й провайдерми, веб-дизайнерами, модераторами. У результаті цього в Інтернеті створюється реальність, яка водночас є технічною, природною, публічною, персональною, керованою людиною та незалежною від неї. Світ Інтернету - це світ віртуального спостереження і водночас світ, який охоплює всіх користувачів Інтернету” [295]. Людина - це семіотична та культурна істота і її зміна обумовлена зміною типів культури та семіозису. На даний час людина проходить саме таку трансформацію, пов'язану безпосередньо з формуванням Інтернету. З одного боку, техногенна цивілізація все частіше підпадає під критику, що пов'язується з масштабним виникненням глобальних проблем. З другого - поступово проступають контури “ме-

такультур” та нової глобальної цивілізації, яка окремо існуючі сьогодні культури включає в себе як субстрат та соціальний підорганізм” [247].

Водночас слід пам’ятати, що становлення метакультур - це звичайно не одномоментний акт, а тривалий історичний процес, до якого входять маніфестація провідних ідей та цінностей даної метакультури, демонстрація світу нової соціальної реальності, зниження цінності окремих культур, які потрапляють у підпорядкування даної метакультури, боротьба з іншими метакультурами. Фактично той же *Усама бен Ладен* створює ідеологію нової метакультури та надає засоби для організацій, які починають діяти виходячи з її інтересів. Інші ж створюють нові соціальні структури та організовують соціальні дії, забезпечують становлення нового соціального суперорганізму.

Тому, на нашу думку, унікальність сучасної ситуації полягає саме в тому, що ми живемо в умовах становлення нової цивілізації, де на місце традиційних культур та національних держав встають “метакультури” та інші глобальні соціальні утворення. Згідно з цим виділяють три основних цивілізаційних контексти інформаційного суспільства: 1) контексти техногенної цивілізації; 2) контексти альтернативних проявів культури; 3) контексти становлення “планетарної” цивілізації та “метакультур” (тобто глобальні соціальні утворення, які включають у себе окремі культури, наприклад “європейський ринок” США та Китай з країнами їх впливу, ісламський світ тощо).

Сучасна ситуація також є надзвичайно драматичною, оскільки в ній люди постають перед обличчям можливих нових технологій, про які *Ф. Ліотарі* сказав, що зараз є два виклики: виживання та складності. Одні відповідають на давній та суровий виклик виживання, прагнучи зберегти свою ідентичність, лишитись “етно-фалло-фонологістами”, інші приймають складність та готові примиритись з пануванням “техно-інтелло-інфо-цифроцентризму”, перероджуючись у щось нове, зовсім інше.

Прихід інформаційної ери приводить до руйнації соціокультурних засад. Вся свобода доступу до інформації реалізується за допомогою новітніх технологій, які є основною вимогою культури, в центрі якої перебуває саме людська індивідуальність. Фактично сьогодні мова йде про так звану масову людину. Про це, зокрема, задовго до виникнення Інтернету сказав *Ортега-і-Гассет*: “Коли для середньої людини світ та життя відкрились настільки, душа для них закрилась наглухо... ніщо не суперечить людському життю, як її власна різноманітність, втілена в “самозадоволеному дорослому”. І коли цей тип починає переважати, потрібно кричати, бити тривогу, що людству загрожує виродження, яке рівнозначне смерті. І, таким чином, можна сказати, що симптом виродження, тяга до віртуальності, подіб-

на до тяги галюциногенів, які дають ілюзію безсмертя та всемогутності” [244, с. 411].

Отже, сучасна реальність демонструє саме зміну культур, яка передусім визначається і залежить від засобів діяльності сучасної людини. При цьому слід також відзначити, що з розвитком інформаційних технологій виникла і значна кількість нових наук, серед яких когнітивна наука, основним завданням якої є дослідження феномену знання в аспектах його отримання, збереження та переробки, а також з’ясування, якими типами знання володіє людина, як репрезентоване її особистісне знання, як вона до нього підходить та використовує. В основі комп’ютерної науки лежить принцип плюралізму та багатоманітності, діалог багатьох різноманітних дисциплін: когнітивна психологія, психолінгвістика, філософія, антропологія, нейронауки, семіотика, логіка та методологія, моделювання штучного інтелекту, математичне моделювання, теорія інформації, кібернетика, комп’ютерна наука.

За всіх уявних та формальних успіхів глобалізації, таких, зокрема, як інформаційна революція, що призвела до формування інформаційного суспільства, поширення інформаційних та фінансових потоків, вона входить до стану кризи. Це, зокрема, проявляється в тому, що західний світ протягом останніх десятиліть активно “самозамикається”, зосереджується в масштабах своєї частини світу, а не відкривається для іншої. Статистика свідчить, що за останні десятиріччя у світовій економіці досить жорстко простежуються тенденції, які підтверджують, що західний світ стає все більше відособленим від іншої частини людства, хоча формально він все більше і активніше з нею взаємодіє.

Тобто на сьогодні глобалізація є активною в самих формальних моментах - в моментах, пов’язаних з інформатизацією, станом інформації, поширенням будь-якого роду систем, які дають змогу робити фінансові трансакції виключно швидко в різних регіонах світу. Але при цьому центри глобалізації, центри змін знову ж таки лишуються жорстко локалізованими в рамках західного світу. Тому сьогодні все частіше вчені говорять про “нові шляхи” розвитку людської цивілізації, як правило, маючи на увазі нові інформаційні технології, що складають зміст інформаційного суспільства.

У цьому контексті слід відзначити, що сьогодні популярна теза про Інтернет, як найбільш реальне втілення глобалізації в інформаційній сфері для більшості країн світу має яскраво виражений спекулятивний характер. Постіндустріальне суспільство в його нинішньому варіанті розвивається на основі серйозних змін у суспільній психології, і, звичайно, це обумовлене в першу чергу новими соціальними факторами. Високорозвинені країни сьогодні виступають

постачальниками якісно нового безмежного ресурсу - інформації та знання, отримуючи взаємні обмежені матеріальні ресурси з країн світової периферії. При цьому відзначимо, що реальний розвиток суспільства починається лише тоді, коли внутрішній ринок та громадяни зокрема будуть мати реальну можливість споживати сучасні технології їх результати. Тобто фактично йдеться про формування та розвиток людського капіталу як основного національного ресурсу.

В умовах глобалізації управління модернізаційним процесом держави постає як проблема управління важливими цінностями: соціальними, інтелектуальними, психологічними та інформаційними ресурсами. При цьому складною проблемою, яку доведеться вирішувати державно-управлінському персоналу, є пошук та визначення властивостей національної політичної системи, необхідних для забезпечення незворотного переходу від мобілізаційного до інноваційного типу розвитку за наявності могутніх тенденцій, які б підштовхували Україну до модернізаційного типу розвитку.

Наприкінці ХХ ст. ми вступили в епоху формування глобальної інформаційної свідомості, що привело до симбіозу політики та інформаційних технологій, породило нові можливості, нові якості та нові проблеми. Вперше відбулося здешевлення та спрощення технологій, які забезпечують формування свідомості, стаючи практично загальнодоступними. Фактично вони прилаштовують не продукт до потреб людей, а людей до наявного продукту. Технології, які забезпечують такі зміни за аналогією з традиційними високими технологіями, спрямовані на зміну навколишнього середовища - high-tech, отримали назву high-hume. Первинно вони використовувались лише для позначення технологій формування свідомості, однак перспективи генної інженерії сьогодні дають змогу включити в цю категорію технології безпосередньої зміни людини.

Отже, відповідно до цього фундаментальна суперечність нашого часу - це протистояння ліберальних цивілізаційних стандартів, з одного боку, та цінностей національної культурно-релігійної ідентичності - з другого. Тут же виникає питання, яким має бути законодавство, освіта, культура, соціальні відносини, суспільна мораль, і чи вдасться нам зберегти національну цивілізацію в ХХІ ст. і чи знайде вона належне місце у світовому співтоваристві націй.

На думку російського вченого *А.І.Уткіна*, “провідники глобалізації в кожному окремо взятому суспільстві в першу чергу скуповують засоби масової комунікації, оскільки хочуть перетворити озлобленість громадянина, який наполягає на своїх правах, у стерилізованого споживача-конформіста. Політика, яка стала свого роду спектаклем та спортом, в ролі інструмента глобалізації призводить до того,

що громадянин перестає бути учасником історичного процесу, перетворюючись у відособленого спостерігача” [364, с. 81]. Таким чином, питання про соціальну відповідальність засобів масової комунікації та формування такої системи, яка б слугувала інтересам усіх прошарків українського суспільства, є актуальною як ніколи. Такі глобальні медіа все більшою мірою стають інструментом мобілізації, яка може здійснюватися поверх кордонів національних держав.

У цілому це все дає підстави ще раз стверджувати, що глобалізація абсолютно не “природний” процес, який сам по собі розгортається, адже технологічний прогрес інтенсифікує процеси інформаційного обміну, підвищує рівень взаємозалежності населення планети. Разом з тим форми втілення тенденцій глобалізації (в тому числі ЗМК) відображають конфігурацію політичних та економічних сил, яка на сьогодні склалась, відповідно до чого провідні медійні транснаціональні структури починають суттєво впливати на виробництво на розподіл світових інформаційних потоків.

Таким чином, сучасна техногенна цивілізація доби глобалізму, яка спричинила функціонування нового типу суспільного розвитку, яким є глобальне інформаційне суспільство, посилює відчуття автономності та самотності людини, водночас створює реальні умови для різноманітної життєдіяльності, надаючи тим самим людині нові можливості для спілкування на всій планеті. Це ще раз свідчить про те, що ми перебуваємо в умовах становлення нової цивілізації, де на місце традиційних культур та національних держав встають “метакультури” та інші глобальні соціальні утворення. Глобальне інформаційне суспільство сьогодні, яке характеризується бурхливим розвитком інтернет-технологій, генною інженерією та нано-технологіями, спричиняє достатньо жорсткий процес соціальної диференціації за освітнім критерієм, оскільки приводить до утворення двох паралельних систем комунікації: одна для освічених людей, які володіють сучасними засобами комунікації, інша - для тих, у кого такого зв’язку в межах глобального простору немає.

2.4.3. Глобальне масове суспільство

Однією з нових форм соціальної організації в сучасних умовах глобалізаційного розвитку є глобальне масове суспільство, яке, на відміну від інших історичних типів свого функціонування, зазнає впливу стандартизації, вестернізації та підпадає під об’єктивні процеси “омасовлення” принципів та технологій управління суспільним розвитком. Проблеми масового суспільства та омасовлення суспільного розвитку не є новими, адже починаючи із ХІХ ст. вони виступа-

ли предметом спеціального аналізу у працях таких учених, як *О.Шпенглер*, *Х.Ортега-і-Гассет*, *М.Бердяєв*, *К.Мангейм*, *Х.Арендт*, *Т.Парсонс*, *Д.Белл*, *С.Московічі* та ін., проте глобальне масове суспільство як нова форма соціальної організації на сьогодні ще не має достатнього розроблення, а також відповідні наукові розвідки щодо сутності масового суспільства в контексті впливу натовпу та “масової людини” на розгортання сучасних глобально-політичних процесів ведуться достатньо кволо. З огляду на те, що даний ракурс проблеми не має достатнього науково-методологічного та актуально-проблемного обґрунтування, він виступає предметом спеціального розгляду в межах даного параграфа.

Розкриваючи особливості становлення глобального масового суспільства, доцільно проаналізувати основні дослідницькі підходи до масового суспільства в цілому. Одним з перших, хто розкрив сутність масового суспільства та вказав на його ризики, був *Ф.Ніцше*, на думку якого воно “обезлюднює” людину, а тому з необхідністю приводить європейську культуру до катастрофи. Відповідно до цього, висловлюючись словами *Г.Лебона*, масове суспільство “приводить до заміни свідомої діяльності індивідів безсвідомою діяльністю натовпу” [184]. У свою чергу, це свідчить про те, що характерне для доби глобалізації - настає час натовпу, стандартизації та омасовлення стилів життєдіяльності, технологій організації та здійснення державної влади. Цілком сучасно звучить і сьогодні думка *М.Шелера* про те, що масове суспільство приводить до “зрівняння умов життя, формування гомогенного суспільства, людина перетворюється на частину натовпу, позбавляючись індивідуальних рис” [406, с. 112], що цілком характерне для сучасних процесів глобалізації. Саме тому у вузькометодологічному значенні цілком прийнятним є ототожнення категорій “масовість” та “глобальність” (усе у всьому). Виходячи із цього *О.Шпенглер* розглядає масовість, як щось “позбавлене форми і переслідує будь-які форми, будь-яку упорядкованість” [411]. Відповідно до цього масовість є внутрішнім ворогом будь-якого суспільства, саме омасовлення і приводить у кінцевому підсумку Європу до Присмерку.

Досить цікавою в контексті розгляду даної проблеми є концепція масового суспільства *К.Мангейма* [206], у межах якої він виходить із ототожнення індустріального та масового суспільства. Проте пов’язувати особливості становлення та функціонування масового суспільства виходячи із розуміння індустріального типу суспільного цілком неправильно, скоріше за все воно відповідає сучасним глобалізаційним умовам суспільного розвитку, хоча це є переважною мірою суб’єктивне бачення дослідника. Тому передусім доцільно ставити

питання про функціональну складову глобального масового суспільства, тобто те, наскільки воно здатне реально регулювати та контролювати систему суспільних відносин у сучасних умовах.

Найбільш деталізований виклад змісту концепції масового суспільства та його структурних елементів запропоновано *Г.Ортега-і-Гассетом* [251]. Важливим фактом при цьому є те, що наведене ним розуміння масового суспільства у 30-ті рр. XX ст. цілком відповідає змісту глобального масового суспільства початку XXI ст. Фактично вчений методологічно передбачив виникнення та розвиток нових тенденцій соціальної організації кінця минулого століття та початку нового. Так, зокрема, він вказав на приріст населення землі, небувале згуртування великих міст, кардинальне збільшення спектра людських можливостей, розширення просторових та часових кордонів, зростання рівня життя та освіченості людини. Це все свідчить про, те що глобальне масове суспільство, на відміну від класичного масового суспільства кінця XIX-XX ст., не зазнає реальної внутрішньої трансформації, а лише підпадає під вплив зовнішніх умов та факторів, які спричинили його видозміну.

Досліджуючи специфіку виникнення та функціонування глобального масового суспільства необхідно виходити з розуміння сутності та функцій масової людини як головного суб’єкта формування нового глобального простору. Тобто тут неодмінно постає питання чи маси мають об’єктивно-організований характер, чи вони являють собою певні штучні конструкції, абсолютно нетипові для нових умов глобального простору. Відповідно до цього доцільно з’ясувати те, наскільки структурованим або ж аморфним є їх характер об’єднання та функціонування. Важлива проблема в даному контексті постає у зв’язку з ідентифікацією належності людини до глобального масового (стандартизованого та чітко регламентованого новими глобальними умовами) простору. У свою чергу, це пов’язується з тим, що в умовах глобалізації принципово змінюються форми діяльності сучасної людини, з настанням періоду масовості, а точніше так званої “дикунської моди на масовість”, люди вимушені узгоджувати свої потреби, бажання, прагнення, почуття та форми дій з іншими. Якщо ти хочеш вижити в глобальному просторі - ти маєш стати масовою людиною, відкритою до будь-яких суспільно-політичних умов та ментальних традицій. На цьому, зокрема, зосереджував свою увагу ще *Е.Дюркгейм*, який доводив, що “люди, опинившись у натовпі (а саме це у певній формі відбувається в умовах глобалізації), узгоджують свої почуття та уявлення, так би мовити, виходячи із своїх ментальних осередків” [110, с. 378]. Фактично тут мова йде про те, що в сучасних умовах глобалізації діють неконтрольовані механізми об’єд-

нання людей, які не піддаються жодною мірою будь-яким формам регламентації. І саме ці механізмами являють собою одну з форм колективної свідомості, яка приводить до усвідомлення потреби інтегрованості шляхом реалізації глобальної солідарності. Під останньою ми розуміємо внутрішнє бажання усіх суб'єктів глобального простору досягнути паритетних умов взаємодії у процесі розв'язання спільних проблем. Таким чином, у межах глобального масового суспільства важлива роль належить реалізації принципу солідарності.

Аналізуючи процес масовості та омасовлення, які привносяться добою глобалізації, доцільно відзначити, що первинною формою об'єднання людей у глобальний масовий простір є емоційний критерій. Завдяки цьому натовп стає здатним, виходячи із концепції *Е.Дюркгейма*, на інтелектуальну та релігійну творчість. Така емоційна залежність між людьми приводить до усвідомлення потреби об'єднання у глобальний простір з метою реалізації спільних інтересів, а головне спільної віри в можливість суспільного прогресу. Це свідчить про те, що найбільш адекватною формою соціальної організації в умовах глобалізації є глобальне масове суспільство, яке, з одного боку, приводить до виникнення масового індивіда, масової ідеології, яка формується ним, та масових соціальних технологій управління, які, у свою чергу, покликані забезпечити життєдіяльність суспільних інститутів у цілому. Особливо ризикованою така форма соціальної організації стає сьогодні, адже, на думку *К.Ясперса*, "масове суспільство є хворобою ХХ століття, а самі маси - рід існування та розкладення людського буття, коли світ потрапляє в руки посередностей. Маса нерозчленована, одноформотворна, не має своєї базової основи та позбавлена самосвідомості" [424, с. 412]. В результаті цього, на думку вченого, масове суспільство, що приводить до стандартизації всіх сфер суспільного життя, породжує тоталітарний режим з його принципом "стадного існування". Це свідчить про те, що громадянин в умовах глобального масового суспільства втрачає фактично свої стратегічні орієнтири, тоді коли головним та єдино можливим виходом із такої ситуації є - ефективно включитись у нові соціальні структури.

Одним із ризиків існування людини у структурах глобального масового суспільства, на думку російського вченого *М.Хевеші*, є те, що "з'являється значна кількість людей, викинутих із своїх країн, позбавлених громадянства, виявились поза національними та соціальними групами, без глибоких коренів у землі, на якій вони проживають... тому у них немає законослухняності та обов'язків по відношенню до держави" [382, с. 6]. Це, у свою чергу, свідчить про втрату людиною своїх реальних прав, які позбавляють її можливості презентувати власну індивідуальність та неповторність у сучасних гло-

балізаційних умовах, а відтак "людина виявляється без професії, громадянства, без власної думки, без справи, за якою можна впізнати та виділити себе серед собі подібних" [382, с. 6]. Саме такі обставини і спричинили ситуацію соціальної та політичної інтеграції, яка визначила нові життєві стандарти людини, залежно від того, наскільки вони узгоджуються та поділяються між усіма членами співтовариства, а відповідно до цього вивела нову модель суспільної структури. Така модель зруйнувала традиційну соціальну ієрархію, висловлюючись словами *Х.Аренд*, вона поклала край "класовій системі, яка була єдиною системою соціальної та політичної стратифікації європейських національних держав" [10, с. 404]. Саме це, на думку вченого, породило звичку сучасної людини "міркувати в масштабах континентів та відчувати століттями" [10, с. 420].

На нашу думку, саме масовість як ідеологія глобального масового суспільства на сьогодні може спричинити важку кризу в Західній Європі. Аби протистояти цьому на арені світової історії має з'явитись Людина як активний суб'єкт трансформації об'єктивної реальності, як той, хто легко та мобільно здатен адаптуватись до будь-яких умов та соціальних катаклізмів, "аби всюди почувати себе своїм серед своїх". Цілком відповідає сучасній ситуації концепція *Ортега-і-Гассета*, оскільки "повстання натовпу скоріше за все спрямоване на бунт проти інтелекту та моральних основ суспільства" [251, с. 386]. Тобто йдеться про виникнення нового типу людини, яка не може існувати, якщо не належить до відповідної глобальної спільності, і тому заради цього, вважає *Е.Фромм*, вона здатна йти на будь-які жертви.

Проаналізувавши окремі погляди на предмет функціонування глобального масового суспільства, доцільно вказати на його амбівалентний характер, адже, з одного боку, воно забезпечило рівні умови та можливості для суспільної життєдіяльності сучасної людини, з другого, стандартизувавши усі сфери суспільного життя, нівелювало прояв самобутності, створило ситуацію глобального ризику втрати реальної системи цінностей. Внаслідок цього значної трансформації зазнала і політична сфера, яка стандартизувала політичні технології та культивувала масовий тип лідера, який не завжди відповідає критеріям національного розвитку окремого суспільства.

У контексті даного аналізу вкрай важливо дослідити сутність масовості як основного фактора суспільного розвитку, який в умовах глобалізації перетворюється на обов'язковий пріоритет. Виходячи з цього вдається з'ясувати сутність глобалізаційної парадигми людської поведінки, яка будується на стиранні індивідуалізму. Глобальне масове суспільство у загальнопланетарному вимірі являє собою союз творчих індивідуальностей, які мають спільні інтереси, бажання та

стратегії розвитку. Проте тут відразу ж постає питання, наскільки глобальне масове суспільство сьогодні не порушує логіку соціального буття, а тому не протистоїть суспільному прогресу.

Глобальне масове суспільство тим самим також декларує нові соціальні норми, які іноді мають репресивний характер. А це, у свою чергу, вказує на “ймовірність збоїв у функціонуванні соціальної структури”, тобто глобальне масове суспільство допускає реалізацію репресивної функції норми, а це тим самим пояснює, чому масовість як принцип розвитку та форма соціального буття бере верх над індивідуальністю, адже це ще не означає, що групові (колективні) норми організації життєдіяльності виявляються більш ефективними. Глобальне масове суспільство вимагає відповідних форм соціалізації, тобто вироблення адекватної форми реалізації людини в умовах глобалізації. Перед масовим суспільством як формою суспільної організації постає ризик омасовлення та стандартизації розвитку, а тому його структури здебільшого набувають характеру архетипних.

Важливим фактом у функціонуванні глобального масового суспільства є існування базової системи цінностей, яка складає фундаментальну основу його функціонування, закономірно такою системою цінностей є ідеологія. Проте в межах глобального масового суспільства, і це можна сказати цілком переконано, ідеологія підміняється так званим *глобальним соціальним міфом*. Сутність останнього зводиться до того, що сучасний світ має розвиватись шляхом омасовлення, тобто шляхом застосування однакових стандартів розвитку, а це, у свою чергу, приводить до перекосів у сторону ліберальної утопії. Важлива роль глобального соціального міфу в контексті функціонування глобального масового суспільства доводить і те, що він перетворюється на один із засобів формування масової свідомості. Остання забезпечує цілісність глобальної картини світу, де кожне суспільство розробляє таку стратегію розвитку в умовах глобалізації, яка в першу чергу відповідає критеріям його власного розвитку, а відповідно до цього є засобом побудови власного світопорядку.

Слід також відзначити, що однією із форм стандартизації суспільного розвитку, а відповідно і омасовлення принципів організації суспільної життєдіяльності, стала демократія. Більше того, саме демократія є однією із умов виникнення глобального масового суспільства, адже, з одного боку, людям створюються незаангажовані умови щодо формування громадської думки, з другого - людина частіше підпадає під чужі стандарти громадської думки, позбавляючись можливості самостійного робити заключення по тих чи інших параметрах суспільних інтересів. У результаті цього людина вибудовує нові стандарти поведінки. Водночас слід відзначити, що завдяки реалі-

зації принципів глобального масового суспільства можливою стала демократія як така. Тому не досить виправданим є розуміння “масовості як маргінального сегмента соціального життя”, адже в першу чергу це базовий принцип функціонування сучасного суспільства в цілому” [332, с. 68].

Глобальне масове суспільство, таким чином, являє собою одну із форм соціальної організації, яка приводить до зрівняння принципів суспільного розвитку, відповідно також і до реалізації єдиних стандартів поведінки. Одним із ризиків даного явища може стати субстанціональна криза суспільної свідомості, згідно з якою громадськість виявиться не готовою до сприйняття єдиних стандартів життєдіяльності. Насамперед тут мова йде про роль та ціннісні засади діяльності людини в умовах глобального масового суспільства, за яких вона перетворюється на об’єкт, наділений повноваженнями функціонального споживача ідей та стратегій, запропонованих “іншими”. Під “іншими” тут досить часто розуміється окрема держава, яка має переважною мірою більший вплив, окремі соціальні групи, страти, які наділені високим соціальним статусом, а також еліти. Що стосується останніх, то в умовах глобального масового суспільства рівень довіри до них значно падає, що пояснюється низкою об’єктивних причин.

Саме в умовах функціонування глобального масового суспільства формується так звана “міфічно органічна єдність” світу, стратифікаційна концепція якого базується на міжособистісних комунікаціях, за допомогою яких розробляються спільні соціальні стандарти життєдіяльності. Таким чином, дана форма суспільства являє собою таку систему суспільних відносин, яка будується на засадах багатоманітної та багатовекторної тотожності. У свою чергу, це приводить до сприйняття глобального масового суспільства, як організації з тотальною структурою, закритою від впливу будь-яких рудиментів інших типів суспільного розвитку, крім мережевого. У межах єдиного глобального масового простору функціонує єдина ідеологія глобалізму, єдина концепція філософського постмодерну та єдина транснаціональна наука, яка втратила національну специфіку. Відповідно до цього слід говорити про специфіку функціонування окремих сфер глобального масового суспільства, а саме про норми, зразки та стандарти, які регламентують їх життєдіяльність. Тут сучасна людина фактично позбавляється можливості вибору, всі альтернативи втрачають свій сенс і вона потрапляє в умови глибокої соціальної ірраціональності, які змушують її жити в ситуації заданих чужих стандартів. Через це людина втрачає частину реальної свободи, адже в межах глобального масового простору вона є абсолютно відчуженою від своєї первинної сутності (реалізації індивідуального інтересу), усе

частіше вдається до реалізації ідеї всезагального добробуту, критерії якого мають масовий характер. Це, безумовно, свідчить про те, що в умовах глобального масового суспільства відбувається зміщення соціальних контекстів, тобто люди організовують свою життєдіяльність за однією системою ієрархічних цінностей, не вдаючись при цьому до відповідної її корекції. Хоча така корекція є вкрай потрібною, адже в умовах глобалізації світ невпинно модернізується, в результаті цього система суспільних відносин потребує постійної реставрації, а відповідно до цього і зміни світопорядку. У цьому контексті цілком слушною є думка *Ю.Хабермаса*, яка доводить, що перехід від традиційних суспільств до суспільств інших типів розвитку в першу чергу “супроводжується ситуацією відриву від коренів, дезорієнтацією” [375], відчуттям розуміння цілісної картини світу, а тому і власне принципів розв’язання актуальних суспільно-політичних проблем.

Виходячи із вищезазначеного, доцільно вказати і на той факт, що глобальне масове суспільство з усією часткою ймовірності спонукає сучасну людину до протесту проти чужої для неї ситуації, а також досить часто і чужої цивілізації, яка нав’язується їй ззовні, а ще гірше і те, що вона сприймається як альтернативна форма суспільного розвитку. Проте в умовах глобального простору людина вибудовує абсолютно нову, не властиву для неї реальність, а відповідно до цього віднаходить нову модель поведінки, яка дає змогу їй легко вписатися в стандарти глобалізаційного розвитку, незважаючи на процес омасовлення індустріального світу, вона дуже добре в ньому почувається. Таким чином, хоча, з одного боку, людина здатна до протестних форм поведінки, але в умовах масового суспільства вона толерантно ставиться до викликів постіндустріальної культури, з її зрівнянням та стандартизацією, адже вона розуміє, що це об’єктивна реальність, вийти за межі якої їй не вдається.

Саме тому глобальне масове суспільство задає “стандарти поведінки, забезпечує емоційне переживання, дає опис світу і виступає своєрідним керівництвом до дій” [139, с. 98]. При цьому слід також відзначити, що в умовах глобалізації відбувається своєрідний диктат соціальних, політичних, державно-управлінських та культурних стандартів, а це приводить до неможливості вироблення власної стратегії суспільного розвитку. Саме це і є головним ризиком виникнення глобального масового суспільства. Це є свідченням того, що в умовах глобального масового суспільства йде мова про нав’язування єдиної концепції світу, яка позбавляє можливості розробки власних альтернатив суспільного розвитку окреме суспільство.

В основі формування глобального масового суспільства лежить процедура копіювання архетипів та стандартів поведінки, завдяки

чому частини, які слугують кожному з них, перетворюються на елементи цілісності. В межах кожного із типів суспільного розвитку створюються певні інтелектуальні продукти, на кожному етапі такого розвитку вони розчленовуються (ідеї зазнають модифікації), а в результаті цього інтегруються на нових принципах, визначених новими умовами функціонування. Таким чином можна виробити зрозумілу для всіх стратегію, яка буде ідентифікована кожним суб’єктом глобального масового простору, що зніме проблему маніпуляції суспільної свідомості.

Отже, в умовах глобального масового суспільства сьогодні доцільно поставити питання про створення нової ритуальної практики взаємодії людей та систем, яка базується на єдиній концепції світу, в основі якої лежить належність та співчуття. Проте ставлячи питання у такому ракурсі слід вказати на герменевтичний аспект функціонування глобального масового суспільства, адже тут мова йде про реальну можливість досягнення взаєморозуміння між людьми шляхом досягнення адекватного розуміння сутності стратегій та механізмів їх здійснення, таким чином, аби вони поділялись цілком між собою. Це принципово важливо, оскільки “масова свідомість ігнорує не моральні цінності”, а в першу чергу мову сучасної цивілізації, сакралізація якої дає змогу зрозуміти специфіку діяльності масової людини. Виходячи з цього гіпотетично ми також можемо припустити, що стратегія функціонування глобального масового суспільства може базуватись не лише на певній системі цінностей, але й на основі діяльності, спрямованої на постійну систему перевірки того, наскільки ці цінності відповідають потребам людей, а також те, наскільки вони є ефективними. Відповідно до цього доцільно вести мову про гнучкість соціальних технологій управління у глобальному масовому суспільстві, які б забезпечували функціонування узгодженої системи цінностей та її зміну без порушення логіки суспільного розвитку.

Хоч би як складалась архітектоніка сучасного глобального світу сьогодні, на думку *Е.Канетті*, все одно спостерігається протест масової свідомості проти омасовлюючого впливу цивілізації [139]. Це фактично пояснює те, чому у сучасному світі лунає заклик до індивідуалізації форм життєдіяльності, а також те, наскільки згубними є так звані світові центри впливу, адже тут людина втрачає субстанцію вибору, а тому існує в суцільному хаосі, стикається з постійними провокаціями, їй постійно нав’язуються певні стратегії, які стають загрозою для її стабільного функціонування в масовому суспільстві.

Надзвичайно цікавою у цьому плані є позиція американського вченого *С.Гінера*, на думку якого, “у XXI сучасний світ стикається з двома протилежними точками зору, перша зводиться до того, що на-

ступає епоха демасовізації (*О.Тоффлер “Футурошок”*), друга засвідчує тенденцію глобалізації мас у сучасному світі (*С.Московічі “Вік натопту”*) [63, с. 117]. У свою чергу, *С.Московічі* виходить із того, що “сучасний світ живе у масовому суспільстві, де індивідуальна душа поневолюється колективною” [224, с. 254]. Саме тому, на його думку, колективний принцип організації життєдіяльності “здатен здолати будь-які перешкоди, зсунути гори або знищити творіння сторіч” завдяки тому, що “масовість є не просто продуктом розпаду старого устрою, а є емблемою цивілізації ХХ ст.” [224, с. 257].

Отже, глобальне масове суспільство, яке цілком відповідає реаліям сучасного світу, з нашої точки зору, приводить до формування “*єдиного експертного простору*”. Тобто мова йде про створення єдиної концепції світу, до творення якої залучаються всі суб’єкти глобального простору і завдяки своїй експертній оцінці їм вдається створити трансцендентну цілісність. Сутність останньої пояснюється тим, що в умовах глобалізації відбувається навіть створення нових держав. На думку російського вченого *С.Маркова*, це відбувається тому, що “демократія фактично із концепта перетворюється на демократичну релігію, яка приводить до краху масового суспільства, в результаті чого формується своєрідний політичний режим” [208].

Виходячи із цього у контексті даного аналізу доцільно поставити питання про “масову демократичну участь”*, відмежовуючи його від поняття “демократія масової участі”. Необхідність розмежування цих категорій має принциповий характер, адже “масова демократична участь” притаманна для модерного типу суспільного розвитку, де пріоритет надається демократичним правам людини, тоді коли перша характеризує вплив народу на стратегію розвитку. Важливою обставиною, яка приводить саме до такого висновку, на думку *К.Мангейма*, є те, що глобальне масове суспільство фактично “розмиває основи ліберально-демократичних режимів, оскільки не може контролювати та регулювати систему соціальних інститутів” [206, с. 211]. У результаті цього, на думку вченого, відбувається видозміна демократії, а саме фундаментальна демократія заміняється на “негативну демократизацію”, це свідчить про те, що реальну владу здобувають ті, хто не має “ні культурних, ні моральних цінностей, а саме “прозаїчні представники капіталу, бюрократії, політичні демагоги” [206, с. 328]. Відповідно до цього доцільно віднайти спільний знаменник співвідношення постмодерністської та глобалістичної тенденції, аби загальносвітовий устрій не зазнав ієрархічних збоїв.

Таким чином, глобальне масове суспільство переважною мірою більш модернізоване, а тому активніше реагує на виклики глобаль-

ного світу, домінуючим принципом якого лишається “споживацька демократія”. Саме остання, на думку сучасних теоретиків масового суспільства, відповідає умовам цивілізаційного розвитку. У цьому плані доцільно враховувати необхідність збереження національного цивілізаційного сегмента розвитку. Це принципово важливо, адже в умовах існування глобального масового суспільства такий сегмент може бути втрачений, а замість нього буде вибудовано іншу формулу розвитку. Одним із прикладів цього може слугувати і той факт, яким сьогодні дорікають Україні, “що її політика начебто “виломлюється” із російського цивілізаційного чи культурно сегмента, будучи ближче при цьому до європейської політичної ідентичності” [113]. Це цілком закономірно, адже Україна, на відміну від Росії, обрала зовсім інший вектор розвитку, і при цьому він жодною мірою не може бути співвіднесений з реаліями іншої країни, адже це фактично геополітичний алогізм.

Таким чином, в умовах глобального масового суспільства вкрай важливо віднайти оптимум між європейським цивілізаційним принципом розвитку та власним національним, який відповідає реаліям окремої спільноти. З цього приводу *Ормега-і-Гассет* відзначав, що “кожна людина має свою перспективу життя, свій власний спектр мотивацій”, у результаті цього він виокремив “північну душу” (німці, англійці), яка відрізняється ясністю, замкненістю, очевидністю думки і власного “я”, “південна душа” (іспанці, італійці, французи) характеризується товариськістю, соціальністю, покладанням на обставини життя” [251, с. 11]. Таким чином, виходячи із концепції вченого глобальне масове суспільство характеризує певний рівень соціальної зрілості людей, здатних до утвердження “екзистенціальної діалектики”. Сутність останньої вчений зводить до того, що “кожна людина є замкненим світом, монадою, що існує серед подібних до себе таких самих монад. Людина не може повністю замкнутись у собі, ні повністю розчинитись в інших”. Така невизначеність людини пояснюється її соціальною долею. Саме тому глобальне масове суспільство являє собою своєрідну “діалектику характерів, обставин, вільних рішень, що складає драму життя, яка не має свого кінця” [251, с. 29].

Отже, глобальне масове суспільство сьогодні приводить до реальної втрати людиною свого перинного соціального статусу, а відбувається це через те, що вона виявляється нездатною до налагодження нових чітко структурованих комунікативних зв’язків, надаючи перевагу масовим. Безперечно, у сучасних умовах суспільного розвитку відбувається еволюційна зміна форм соціальної організації, яка приводить до виникнення світоустрою, побудованого на принципах стандартизації форм міжкомунікативної взаємодії. Саме тому доцільно вказати, що сучасні глобалізаційні процеси, з одного боку,

* Поняття, яке введено у науковий обіг Парсонсом.

породили феномен масової людини, а з другого - остання здебільшого є активним суб'єктом розгортання глобалізаційних процесів у тому плані, що глобалізація приводить передусім до інтелектуального перерозподілу сучасного світу.

Таким чином, зроблений нами аналіз становлення глобального масового суспільства в сучасних умовах суспільного розвитку дав змогу проаналізувати основні теоретико-методологічні підходи до концепції масового суспільства кінця ХІХ - початку ХХ ст., показати стандартизацію та зрівняння як принципову відмінність у характері його функціонування на початку ХХІ ст., розкрити сутність та специфіку глобального масового суспільства, визначити роль та функції масової людини як головного суб'єкта розгортання сучасних глобалізаційних процесів, дослідити сутність масовості як основного фактора суспільного розвитку в умовах глобалізації.

2.4.4. Глобальне мережеве суспільство (суспільство мережевих структур)

У результаті соціальної трансформації, привнесеної процесами глобалізації, виник новий тип соціальної структури та нова форма соціальної організації людей, які називаються мережевим суспільством. Теорія мережевих структур сьогодні проникає в усі сфери людської життєдіяльності і в усі процеси світового розвитку (глобальні, регіональні, економічні, культурні, соціальні), а тому все частіше спонукає держави до активної участі в міжнародних організаціях, подекуди шляхом обмеження свого суверенітету та мобілізації власних можливостей розвитку.

Концепція світоустрою, яка базується на мережевій методології, має кілька варіантів реалізації, а саме, з одного боку, вона здатна забезпечити певну світоцілісність, а з другого - вона має всі шанси призвести до виникнення світової анархії. Тому цілком виправданим для більшості країн світу сьогодні є питання включатися або не включатися в глобальні мережі світового розвитку, приймати або не приймати встановлені правила взаємодії. Слід відзначити, що мережева організація суспільства існувала майже завжди, проте більше можливостей для формування мережевих відносин з'явилося саме в умовах глобалізації, яка привела до зростання внутрішньої взаємопов'язаності світової системи, стала ефективним каталізатором трансформаційного розвитку сучасного світу, адекватно реагуючи на його внутрішні та зовнішні виклики, а це, у свою чергу, привело до спрощення процесу налагодження зв'язків між суб'єктами глобального простору.

Проблема визначення сутності та специфіки функціонування глобального мережевого суспільства для методології розвитку сучасної науки не є новою, проте окремі аспекти її розгляду так і не мають достатнього висвітлення в сучасних дослідницьких підходах. Так, зокрема, не достатньою мірою розкрито сутність, зміст та форми мережевого суспільства в умовах глобалізації, значна кількість сучасних підходів зводиться до розуміння сутності мережевого суспільства виходячи із засад інформаційно-комунікативного розвитку, що реально не розкриває характер формування мережевого світогляду в умовах глобалізації, адже тут включаються інші фактори.

Глобалізація в сучасній її формі привела до зародження мережевого світоустрою, де суб'єкти мереж усвідомлюють себе цілісністю глобального простору, яка відкрита до будь-яких форм взаємодії і не обмежена певними зв'язками. Аби вижити в сучасному світі люди та країни мають приймати мережевий спосіб взаємодії, навіть щоб протистояти мережевим принципам сучасного розвитку, їм все одно потрібно перебувати у мережі.

Мережа, у свою чергу, являє таку організаційну структуру, яка характеризує взаємодію сукупності об'єктів, пов'язаних між собою певними формами зв'язків, які базуються на взаємодії між людьми. Основою такої взаємодії слугує реалізація їх спільних інтересів незалежно від геополітичного чинника. Це тим самим забезпечує відповідні соціально-політичні та культурно-історичні зміни в сучасному світі.

З цього приводу *Р.Барбрук* у створенні мережі вбачає "нову парадигму суспільства, в межах якої мають перебудуватись бізнес, уряд та культура" [17]. Це є свідченням того, що мережеве суспільство в першу чергу засноване на зміні парадигми суспільних відносин та системи державного управління, яка вимагає нового стрижня побудови цивілізаційної культури, у ролі якого і виступає мережа.

На думку російського вченого *О.Давидова*, "у мережі всі дії та предмети прагнуть до підпорядкування мережевій логіці, з огляду на що для ізольованих систем просто немає місця..., а тому мережа - це високопотенційний сплав людей та ідей, рух сили якого - ризик, динаміка та безупинна творчість" [88]. Приблизно таку ж саму точку зору з цього приводу висловив французький учений *А.Соломонс* у праці "Влада мереж", обґрунтовуючи доцільність введення у науковий обіг категорію мережі, заради того, щоб закрити прогалини, які виявляються при зіставленні старих теоретичних моделей з новою дійсністю.

Глобально стратегічний характер розуміння мережі було запропоновано теоретиком концепції мережевого суспільства *М.Кастельсом*, на думку якого, "мережа - це колективна взаємодія, яка через волокно та ефір зв'язує в одне єдине швидко зростаючу кількість

об'єктів живої та неживої природи. Вузлом мережі може стати все, що здатне вдаватися до обміну даними. Причому вузлу зовсім не обов'язково володіти “розвинутим інтелектом”, оскільки розумний результат можна отримати, правильно поєднавши не занадто складні речі. Поєднання це зовсім не змінює принцип здійснення дії і саме завдяки цьому задає нові правила поведінки” [146, с. 382].

Характерною властивістю мережі, на відміну від усіх інших форм організаційної структури, є відсутність чітко виражених центрів та чітких кордонів. Відповідно до цього саме мережа як основна форма організації сучасного світоустрою являє собою гнучку систему ситуативних зв'язків, які формуються між суб'єктами глобального простору, що тим самим дає змогу зафіксувати нову соціальну структуру, яка характеризує варіативність і мобільність розвитку сучасного світу. Тобто мова йде про рівень соціальної самоорганізації, який забезпечує внутрішню цілісність та несуперечливість мережі, кожен із елементів якої є складовим елементом мережевої системи більш загального характеру і перебуває у ній на умовах рівноправного зв'язку. Відповідно до цього слід вказати на основні критерії об'єднання в мережі. На нашу думку, ними можуть виступати: 1) мотив, 2) форми взаємодії, 3) способи функціонування в мережі, 4) засоби співіснування в мережі 5) правила. Проте, незважаючи на це, мережа як організаційна структура не має певних закономірностей свого функціонування, вона носить епізодичний та випадковий характер, а тому визначити конкретні стандарти, яким доцільно слідувати в межах певної мережі, принципово неможливо.

Таким чином, це свідчить про те, що мережа як форма соціальної організації має суттєві переваги над традиційними ієрархічними зв'язками, оскільки вони є найбільш рухливими та адаптивними. Проте у функціонуванні мереж спостерігаються певні складнощі, пов'язані у першу чергу із координацією функцій управління мережею, а також неоднаковістю розмірів мереж, що реально перешкоджає налагодженню комунікативних зв'язків як у межах окремої мережі, так і між мережами. Така рухливість мереж є достатньо ефективною формою соціальної життєдіяльності, оскільки шляхом латентного, децентралізованого та скоординованого налагодження взаємодії їм вдається забезпечити найвищий рівень організації соціальних дій. Така рухливість та мобільність переструктурування мереж приводять до виникнення нових форм соціальної організації в умовах глобалізації.

Це також підтверджується і дослідженнями *Г.Смітса*, на думку якого, “мережі децентралізують виконання та розподіляють прийняття рішень, у них немає центру, вони діють за бінарною логікою: включення/виключення, все, що відбувається в мережі, є корисним і

необхідним для її існування... якщо вузол мережі перестає виконувати корисну функцію, він відчужується нею і мережа знову реорганізується” [158]. Це свідчить про так званий стратифікований підхід у функціонуванні мережевого суспільства, де окремі мережі є більш важливими елементами, на відміну від інших, до тих пір, доки перебувають у мережі, проте їх перебування жодною мірою не може приводити до домінування одних мереж над іншими, адже тут мова йде про єдину мережеву логіку взаємодії, побудовану на принципах паритетності кожної мережі. Таким чином, мережа як форма соціальної організації є абсолютно вільною від будь-яких форм регламентацій, а також ціннісно-нейтральною, оскільки вона виступає умовою та засобом реалізації відповідних цілей.

Виходячи із цього доцільно класифікувати основні ознаки мереж. Так, на думку *О.Некlessи* [237], до них слід віднести неформальність, мобільність та дискретність. Особливою ознакою функціонування суб'єктів у мережі є незалежність, яка з точки зору російського дослідника *В.Чучкевича* [401, с. 234] характеризується: свободою вибору завдань та відповідальністю за них; множинністю лідерів (лідер як носій ресурсів, індивідуальний стиль функціонування мережею); об'єднувальною метою (індивідуальний інтерес кожного члена мережі є недосяжним поза мережі); добровільністю зв'язків (що, у свою чергу, забезпечує гнучкість структури та склад мережі, швидку зміну обсягу ресурсів у мережі); множинністю рівнів взаємодії (кожен діє з іншим безпосередньо, не вдаючись до посередництва). До основних ознак суб'єктів мережевих структур *Ю.Хабермас* [373, с. 98], на відміну від інших, відносить відкритість, спонтанність, небезпеку, надмірну рихлість та бюрократизацію. Відомий російський дослідник *О.В.Бузгалін* [37, с. 283], спираючись на дослідження *М.Кастельса*, охарактеризував мережеві структури такими ознаками, як: неієрархічність, децентралізація, переважно горизонтальна або функціональна кооперація учасників; гнучкість, рухливість, мінливість форм та конфігурацій, легкість та швидкість створення та розпаду структур; відкритість мереж для “входу” та “виходу”, загальнодоступність ресурсів (передусім інформаційних); рівноправність учасників мережі незалежно від їх ролі, масштабу, ресурсів; вторинність форм та структур по відношенню до змісту діяльності; унікальність мереж. До основних ознак мережевої організації *Р.Патюрель* також відносить: “опосередкованість впливу (здійснюється побічно, а не безпосередньо); використання “слабких зв'язків”, які є більш результативними, ніж традиційні; первинна роль інформації в організації відповідних мереж; зменшення ролі часу та простору; зорієнтованість мережі насамперед на результат, а не на процес; мож-

лива “короткотривалість” у функціонуванні мереж; висока мобільність; консенсусність прийняття рішень” [262].

Саме такі ознаки, які характеризують мережу як нову форму соціальної організації, цілком відповідають змісту розгортання сучасних глобалізаційних процесів.

Інституціоналізацією функціонування мереж є їх поєднання у глобальну матрицю, яка і виступає у ролі *мережевого суспільства*.

Вперше саме поняття мережевого суспільства було введено в науковий обіг *М.Кастельсом*, професором Каліфорнійського університету (Берклі, США) в книзі “Зародження мережевого суспільства”. Так, на його думку, “мережеве суспільство - це специфічна форма соціальної структури, яка характеризується приходом інформаційної доби”, адже тут “влада інформаційних потоків переважає над потоками влади” [146, с. 422]. Головна позиція вченого при цьому зводиться до того, що мережеве суспільство характеризує зміну способів виробництва, впровадження виробничих відносин нового типу, що веде до зміни суспільних відносин. Відповідно до цього в межах мережевого суспільства формується нова форма взаємовідносин між суспільством та державою, яка базується на мережевих принципах. Так формуються мережеві відносини та мережеві структури суспільства.

Мережеве суспільство в умовах глобалізації являє собою принципово нову форму світоцілісності, здатну до самоорганізації, реструктурування та самовпорядкування, і як певна система воно перебуває в стані постійного розширення, оскільки різною мірою та різними шляхами приймає у всі суспільства. Виходячи з цього під мережевим суспільством доцільно розуміти структуровану об’єктивну реальність, яка може бути класифікована за двома рівнями: горизонтальний та вертикальний.

До *горизонтального* рівня мережі відносять зв’язки між людьми та окремими організаційними структурами, які формуються в межах окремої національної держави. Фактично мова йде про так звані медіа-структури як певні колективні об’єднання, під якими ми розуміємо окремо взятую особистість зі своїми смаками, переконаннями, ідеями, поглядами, яка з метою реалізації своїх інтересів налагоджує індивідуальні форми зв’язку. Проте в цьому плані сучасні умови глобалізованого простору є вкрай неоднозначними, оскільки “з одного боку, рівень мобільності людини дає змогу їй досить вільно та швидко переміщуватись в соціальному просторі, незалежно від цілей, які вона переслідує, обирати зв’язки та способи дій, а з другого, ті мережі, в яких вона задіяна, самі певним чином диктують зв’язки та певні зразки поведінки, які вона має наслідувати” [248, с. 238].

До *вертикальних* належать зв’язки, які формуються на основі взаємодії держав з метою реалізації їх спільних інтересів і можуть бути класифіковані як глобальні соціальні зв’язки. Мова йде про міждержавні (транснаціональні) мережі (співтовариства), які шляхом використання механізмів мережевої організації створюють умови інкорпорування різних організаційних структур у нову глобальну систему.

Глобальне мережеве суспільство як нова форма соціальної організації забезпечує реалізацію оптимальних форм поєднання індивідуального та колективного, державного та загальнонаціонального, професійного та самобутнього шляхом побудови нової інституціональної взаємодії суб’єктів глобального простору. Відповідно до цього мережеве суспільство за своєю організаційною структурою спрямоване на майбутнє, фактично воно зобов’язується здійснити прорив у майбутнє. Так, на думку *О.Кірєєва*, саме “мережеві інновації слід розглядати як фронтір - прорив у майбутнє, який забезпечується за рахунок інтерпретації реальності” [153, с. 43].

У контексті даного аналізу також принципово важливим є дослідити процес становлення глобального мережевого суспільства як нової історичної реальності в умовах глобалізації. Так, на думку *М.Кастельса*, “починаючи із 70-х рр. у світі паралельно розпочалися три важливих і незалежних між собою процеси: інформаційно-технологічна революція, культурні та соціальні рухи 60-70 рр., криза, яка привела до переструктурування двох існуючих на той час соціально-економічних систем - капіталізм та етатизм, що і стало основними причинами виникнення мережевого суспільства” [146, с. 411]. Сьогодні етатизм та капіталізм як такі не в змозі адаптуватись до сучасних глобалізаційних вимог, що в кінцевому підсумку привело до економічних колізій та втрати політичного контролю в різних сферах життя суспільства.

У межах окремих дослідницьких підходів з метою обґрунтування ідеї становлення глобального мережевого суспільства розроблено технологічну парадигму, яка зводить сутність його виникнення до індустріального та постіндустріального типу суспільного розвитку, а відповідно до цього базується на розвитку мікроелектроніки, генної інженерії та інформаційно-комунікативних технологій. Проте це жодною мірою не може бути визначальним критерієм, адже виникнення нових знань та інформації є фактором розвитку будь-якого типу суспільства. З нашої точки зору, принципово новим фактором у становленні глобального мережевого суспільства є виникнення мереж інформаційних технологій, а вони, у свою чергу, є результатом індустріально-технологічного розвитку. Тому сьогодні є принципово неправильним зводити становлення мережевого суспільства лише до

інформаційного розвитку та, зокрема, до розвитку Інтернету як універсального інструментарію налагодження інтерактивної комунікації між суб'єктами глобального простору в межах одного часово-просторового виміру. Хоча і цей фактор відіграє важливу роль у становленні мережевого суспільства, проте він не може бути єдиним та визначальним. Приблизно такої ж самої точки зору дотримується *М.Кастельс*, на думку якого “мережеве суспільство характеризується одночасною трансформацією економіки, праці та зайнятості, культури, політики, державних інститутів і зрештою простору та часу. Нові інформаційні та комунікативні технології будучи край необхідним інструментом багатовекторної трансформації не є її причиною” [146, с. 451]. Майже тотожним є розуміння мережевого суспільства, запропоноване *К.Келлі*, на думку якого воно “є модифікованою формою інформаційного соціуму” [148, с. 54], адже ера комп'ютерів вже пройшла, а виходячи з цього важко передбачити специфіку функціонування мережевого суспільства в майбутньому.

Проте в межах даного підходу ми виходимо з фактора впливу глобалізації на становлення мережевого суспільства. А тут є принципова відмінність у розумінні мережевого суспільства, оскільки в умовах глобалізації спрощуються форми налагодження зв'язків між людьми, а тому світ стає більш відкритим та індикативним (швидше піддається адаптації та модернізації). Отже, саме глобалізація як об'єктивний процес привела до виникнення мережевих форм взаємодії між людьми та державами, а це, у свою чергу, створило нові тактичні та стратегічні зв'язки та структури, які стали новими механізмами соціальної регуляції.

Відповідно до цього важливим є питання *класифікації способів створення мереж* як нових форм соціальної організації в умовах глобалізації. Однією із умов виникнення мережевого суспільства є збільшення “системної свободи”, що безпосередньо визначає відповідний спосіб об'єднання в мережі. Це, зокрема, підтверджується дослідженнями німецьких учених *Х.Мартіна* та *Г.Шумана*, на думку яких “мережа як соціальний устрій є найбільш адекватною формою об'єктивної реальності, її зростаючої цілісності здатної до самоорганізації, що є необхідною умовою збільшення системної свободи” [209].

Дещо іншої точки зору дотримується *Ф.Фукуяма*, який спосіб об'єднання людей у мережі бачить через призму чотирьох основних факторів, які пронизують собою всі пласти соціальної структури, а саме: “виробництво, споживання, досвід та влада” [370]. Саме ці фактори забезпечують відповідну реконструкцію цілей та ресурсів і сприяють налагодженню різних форм зв'язків між людьми, позбавлених будь-яких форм приписів та обмежень. Так, зокрема, вироб-

ництво є засобом трансформації певної реальності з метою підпорядкування її власним інтересам шляхом отримання нового продукту. Виробництво з необхідністю передбачає налагодження відповідних зв'язків між людиною та природою, безпосередньо між людьми, між окремими групами та між державами. Однією з форм оволодіння продуктом виробництва є споживання, яке передбачає налагодження таких мереж, які дають змогу індивідуалізувати продукт виробництва в межах певної мережі. Важливим фактором створення мереж є також досвід, який з необхідністю передбачає створення мереж, які б забезпечували набуття та реалізацію знань на практиці, шляхом взаємообміну між поколіннями та окремими соціальними групами. Досвід у цьому плані передусім спрямований на забезпечення інформаційних та людських потреб, що тим самим увиразнює необхідність перебування людини у мережі. Влада, у свою чергу, являє собою один із способів функціонування мережі. Так, відповідно до концепції *Ф.Фукуями*, “влада, являє собою вплив одних людей на інших з метою нав'язати свою волю шляхом використання потенційного або актуального, символічного або ж фізичного насилля” [370, с. 217]. Формою інституціоналізації влади в мережі є суспільні інститути, які забезпечують функціонування владних відносин шляхом здійснення контролю та регламентації домовленостей між суб'єктами мережі. Саме влада є ефективним механізмом створення та функціонування мереж, оскільки вона передбачає певні форми зв'язку та формування відповідної системи відносин.

Аналізуючи способи створення мереж слід також звернути увагу і на форми символічної взаємодії, які також з необхідністю приводять до формування певних мереж. До прикладу, зв'язок індивіда або ж і його належність до певної культури також може являти відповідну форму мережі, оскільки “індивід може засвоювати та прилаштовуватись до культури, створюючи таким чином свої власні індивідуальні ідентичності, які визначаються його досвідом” [367, с. 262].

Одним із способів створення мереж є також технологія як “специфічний компонент соціальної структури”, в межах якого формуються інструменти, правила, процедури та прийоми, за допомогою яких “люди впливають на природу, себе та інших людей” [392, с. 235]. У процесі реалізації таких технологій і створюються відповідні мережі, які модифікують соціальну структуру в умовах глобалізації.

Слід також відзначити, що важливим аспектом налагодження мережевої комунікації у сучасному суспільстві є формування нової системи взаємозв'язків між людьми, яка визначається ступенем активності щодо включення в структури мережевого суспільства і є основ-

ним критерієм визначення рівня суспільного розвитку, стабільності та ефективності його управлінської системи.

Проте, з нашої точки зору, важливим способом створення мереж є об'єднання людей та структур на основі розв'язання спільних проблем, які турбують суб'єктів глобального простру. Так і досі актуально лишається формула “проблемних мереж”, започаткована ще в 60 рр. ХХ ст. Згідно з якою, по кожній проблемі створюється мережа суб'єктів, які володіють відповідними знаннями, досвідом та ресурсом для вирішення поставлених проблем. Саме тому, залежно від специфіки проблем та можливостей їх розв'язання доцільно визначати характер (горизонтальні, вертикальні), стійкість та тривалість відповідних форм мереж. Слід відзначити, що саме стійкість та тривалість мереж характеризує зростання світоцілісності та визначає тип взаємодії між суб'єктами мережі, адже для людини характерними є не будь-які форми зв'язку, а саме такі, які базуються на паритетності, рівноправності взаємодії, а головне слугують не вузькокорпоративним, а всезагальним інтересам.

Тому при побудові глобальних соціальних мереж доцільно говорити про збіг базових цінностей та установок, характерних для тієї чи іншої спільноти. Мережа як така жодною мірою не може базуватись на радикальних установках, адже вона має забезпечувати певну єдність між суб'єктами, а також і відповідну систему їх взаємодії. Все це свідчить про те, що конвенціоналізм є одним із головних способів формування мереж як певної структури, яка є результатом досягнення згоди між людьми.

Відповідно до цього важливим питанням у контексті даного аналізу є визначення фундаментальних принципів та цінностей функціонування мережевого суспільства в умовах глобалізації. Це в особливому ракурсі ставить питання про зміст політики глобального мережевого суспільства, зокрема про нормативно-правові регулятиви, які забезпечують паритетність та рівноправність зв'язків між суб'єктами глобального простору, а головне, чи можливо досягнути справедливості в стосунках між ними. Слід наголосити, що головним за таких умов є не захищати інтереси та права окремої людини чи держави, а перетворювати їх на предмет інтересу партнерів мережевого суспільства, де спільно виводиться формула відповідного рішення. Так, на думку *О.Давидова*, “мережеве суспільство є постійна зміна результату, майже що миттєве перекомпонування значної кількості відносин... будь-якого роду чітко оформлені структури в мережевому суспільстві є епізодичними та випадковими” [88]. Проте, з нашої точки зору, скоріше за все основними принципами функціонування глобального мережевого суспільства повинні виступати технології кризово-

го менеджменту, оскільки саме вони мають забезпечувати постійну корекцію стратегій суспільного розвитку, аби утримувати адекватний зв'язок з реальністю.

Передусім йдеться про визначення тотожностей та відмінностей в інтересах та потребах між державами, які в першу чергу визначаються спільністю та відмінністю культурно-історичних факторів. У протилежному випадку це призведе до зіткнення інтересів в межах глобального мережевого суспільства та фактично до виникнення так званого мережевого конфлікту, адже універсалізація мережевих принципів суспільного розвитку не завжди може бути прийнятною для всіх суб'єктів глобального простру.

Принципи мережевого суспільства визначають політику функціонування як окремих мереж, форми їх взаємодії, так і політику превалювання однієї мережі над іншою. У цьому плані можна виокремити мережі американізації, китаїзації, японізації та інші, які намагаються весь глобальний світ підвести під одні конкретні стандарти розвитку і функціонування, а на основі цього створити свої корпоративні мережі. З огляду на це мережеве суспільство виступає у ролі так званого методологічного інтегратора, який задає нову структуру глобального розвитку шляхом налагодження безперервної самоорганізації внутрішнього простору національних держав. У такому ракурсі можна говорити про мережеву політику та мережеву економіку, мережеву культуру, мережеву технологію, мережеву науку, зокрема результатом останньої стали так звані універсальні теорії, що сформувались завдяки транснаціональним науковим мережам (об'єднанням вчених, які розв'язували спільні наукові завдання). Мережева політика - це політика окремої національної держави, яка базується на загальнопланетарних принципах і підтримується окремими суб'єктами глобального простору. Свідченням реалізації такої глобальної політики стала низка Кольорових революцій, яка протягом останніх років розгорнулася на пострадянському просторі.

Виходячи із логіки розуміння глобального мережевого суспільства як специфічної форми соціальної організації, доцільно розглянути *структуру мережевого суспільства*, виокремивши її основні структурні елементи, які визначаються сферами їх функціонування, формами діяльності та відповідним типом суспільного розвитку. Структурними елементами мережевого суспільства виступають окремі структури, які формують свої власні мережі, в результаті чого та залежно від конфігурації мережевої організації та статусу такі структури виконують різні функції та наділяються відповідними повноваженнями. Це, у свою чергу, свідчить про те, що мережеве суспільство породжує нову соціальну динаміку, окремі стратегії розвитку

суб'єктів глобального простору, які видозмінюються в результаті процесу інституціоналізації та здобувають нові форми діяльності. Таким чином, відповідно до логіки даного дослідження здійсимо аналіз структур, які складають зміст функціонування мережевого суспільства.

Інформаційні структури. Сучасні інформаційні технології є важливим фактором виникнення інформаційних структур, взаємодія яких являє собою глобальні інформаційні мережі. Тут передусім можна говорити про медійні мережі, які сьогодні застосовуються як у діловому спілкуванні, так і у сфері обміну інформацією, звуком та зображенням, мобільний зв'язок та Інтернет, які стають горизонтальними та вертикальними формами налагодження всесвітньої комунікації на початку XXI ст. Мережеві форми соціальної організації тим самим забезпечують гнучкість діяльності людей, функціонування структур та країн. Саме глобальна мережева організація взаємодії вимагає постійної адаптації до сучасних умов суспільного розвитку, зокрема до потреб та новітніх інформаційних технологій. Виходячи з того, що єдиним правилом організації загальнопланетарної життєдіяльності є відсутність будь-яких правил, створюється ряд мереж, де кожна із країн визначають свої критерії вимог до формування відповідних мереж, а відповідно і самі мережі.

Розвиток інформаційно-комунікативних технологій передбачає створення таких інформаційних структур, які забезпечують розвиток освітньої, наукової та культурної інфраструктури шляхом налагодження відповідних форм інформаційної взаємодії між суб'єктами глобального простору. Це приводить до стандартизації якості послуг та модернізації телекомунікаційної інфраструктури, що тим самим скорочує розрив в інформаційному та економічному розвитку між державами глобального простору.

Саме мережеві форми інформаційної взаємодії сьогодні створюють нову реальність для життєдіяльності сучасного суспільства, завдяки чому змінюється специфіка та особливості функціонування основних сфер суспільного життя, а також і форми суспільних відносин. З цього приводу *М.Кастельс* обмірковує навіть питання "ідеології інформаціоналізму", яка складає основу мережевого базису суспільного розвитку, визначає способи та характер соціальної еволюції. На його думку, "мережа партнерських відносин обов'язково має бути пронизана відповідними інформаційними потоками, що безпосередньо доводить можливість становлення та функціонування мережевого суспільства лише в добу інформаційного розвитку" [146, с. 43].

Особливо важлива роль у становленні інформаційних структур належить Інтернет-технологіям, які за умови відповідної свободи та доступу до мережевого укладу, позбавленого просторово-часо-

вих обмежень, дасть змогу водночас встановлювати значну кількість безпосередніх контактів (міжнародні, особистісні, ділові та культурні мережі, Інтернет-мережі), що тим самим знімає питання пошуку потенційних суб'єктів створення відповідних мереж. Саме за допомогою Інтернет-технологій формуються нові інформаційні структури, які складають основу мережевої взаємодії, яка забезпечує необхідну швидкість вирішення актуальних соціальних проблем, прикладом чого можуть слугувати сайти, присвячені боротьбі зі СНІДом, онкологічними захворюваннями тощо. На думку *М.Кастельса*, "всі сфери життя, починаючи із геополітики великих національних держав і закінчуючи повсякденністю людей, змінюються, включаючись в інформаційний простір та відповідні глобальні мережі" [146, с. 49]. Тому доцільність включення в глобальні інформаційні мережі та відповідне повноцінне встановлення мережевих зв'язків є питання, яке сьогодні постає перед більшістю країн світу і вимагає модернізації їх інформаційно-комунікативних технологій, адже саме останні визначають нову мережеву логіку трансформації соціальної системи.

Отже, фундаментальною рисою впливу сучасних процесів глобалізації є формування чітко виділених інформаційних центрів-мереж сучасного світу, які фактично задають стандарти інформаційних технологій та розробляють стратегії їх розвитку. В результаті цього інформаційні центри-мережі забезпечують передачу інформації або відповідних технологій відсталій периферії, здійснюючи взаємообмін інформаційними технологіями, утворюючи тим самим відповідні інформаційні структури. Мережеве суспільство, яке виникає в результаті налагодження інформаційно-комунікативного взаємообміну, створює такі інфраструктури, які цілком залежать від фактора інформаційно-технологічної розвиненості окремої мережі.

Інформаційні структури об'єднуються в мережі як такі форми соціальної організації сутність та функціональні можливості яких посилюються завдяки розвитку інформаційних технологій. Це свідчить про те, що сьогодні інформаційні структури визначають стратегічну та тактичну роль даної структури у певній мережі, а відповідно до цього є ефективним засобом формування мережевих відносин.

Економічні структури. Сучасні процеси глобалізації забезпечили перехід сучасної світової системи в якісно новий стан - функціонування мережевих форм соціальної організації, а відповідно до цього привели до появи глобальних економічних структур.

Люди з метою реалізації економічних інтересів йдуть на контакт, утворюючи відповідні економічні структури в межах усього глобального простору. Включення їх у загальну економічну мережу дає змогу отримати їм однакові можливості для проживання певного со-

ціального часу та здатність переструктурувати простір, здолавши таке банальне для процесів глобалізації поняття фізичної відстані. Саме глобалізація об'єднала в єдине ціле (єдиний простір) центри економічної, культурної та політичної активності всіх країн світу, навіть тоді коли форми діяльності та відповідні організаційні структури все ще лишаються національними.

Економічні структури, які є одним із елементів функціонування мережевого суспільства, ґрунтуються на новій моделі економіки, яка включає поєднання інформаційного та глобального факторів, що вказує на те, що саме “знання та інформація стають ключовими джерелами виробництва та конкурентоспроможності” [392]. Потреба генерування знань та розвиток інформаційних технологій забезпечують взаємодію між людьми в загальнопланетарному масштабі, а це, у свою чергу, приводить до утворення стійких зв'язків між ними, так званих мереж, у межах яких і завдяки яким вони функціонують.

Нові економічні умови, які приводять до безпрецедентної концентрації капіталу та взаємодії управлінських ресурсів призвели до мережевої децентралізації робочих місць. Сьогодні характерним є і той факт, що транснаціональні структури в умовах глобалізації зазнали внутрішньої переструктуризації, що привело до виникнення нових економічних структур і до нових форм їх взаємодії. Зокрема, це пов'язується із формуванням сфери послуг (завдяки промисловості, виробництву) як окремої мережі, спрямованої на обслуговування громадян.

Таким чином, важливим фактором появи економічних структур є глобальна економіка, яка забезпечує організацію відповідних фінансових потоків та експортну політику, що в результаті приводить до виникнення сукупності мереж між людьми та державами з різним рівнем зв'язків. При цьому слід також відзначити і той факт, що глобальна економіка як система об'єктивно характеризується сукупністю зв'язків, які складаються у процесі діяльності взаємопов'язаних між собою суб'єктів економічної діяльності (транснаціональні фірми, корпорації, структури). Тобто мова йде про виникнення в умовах глобалізації нової форми діяльності суб'єктів глобального простору - мережевої діяльності. Проте інше питання, яке тут відразу ж виникає, це те наскільки те чи інше геополітичне та соціокультурне середовище адаптоване та готове до реалізації мережевої діяльності, до якої вдаються відповідні економічні структури.

При цьому важливим ризиком налагодження економічних структур, які складають основу мережевої взаємодії в умовах глобалізації, є “вилучання інтелектуальних елементів з певного регіону, що може мати як фізичний (міграція, переселення спеціалістів), так і

віртуальний характер, тобто людина або ціла організація може територіально залишатись функціонувати в межах однієї країни, а інтелектуально (і фінансово) належати іншій, будучи, наприклад, через ту саму мережу Інтернету залученою до міжнародного поділу праці... Понад те, великі лізингові корпорації надають висококваліфікованих спеціалістів у сфері фінансів, програмування, юрисдикції, тощо на тривалий період у різні організації по всьому світу (сьогодні ця людина може працювати в Сінгапурі, через кілька місяців її відрядять, наприклад, до Токіо або до Риму...” [146, с. 370].

Аналізуючи сутність економічних структур та особливості функціонування мережевої економіки, доцільно вказати на принципову залежність інших структур та сфер мережевого суспільства від економіки. Так, зокрема, політика та культура всіх країн світу в умовах мережевого суспільства залежить від глобальних фінансових ринків, міжнародних зв'язків у сфері управління, виробництва та надання послуг. Тут значно спрощується система налагодження інвестиційної мережі: прямі інвестиції та шляхом закупівлі акцій створюють нові умови для розвитку та функціонування економіки більшості країн планети. Поясненням цього, на думку *Дж.Барлоу*, є “нова економіка, яка організована навколо інформаційних мереж, що не мають відповідних центрів і базується на постійній взаємодії між вузлами таких мереж, незалежно від того, локальні вони чи глобальні” [18]. Специфіка функціонування мережевої економіки, яка приводить до виникнення та функціонування економічних структур, характеризується трьома основними рисами: інформаційна економіка, яка зводить процес вироблення знань до рівня розвитку та конкурентоспроможності всіх економічних структур; глобальна економіка, яка забезпечує процес налагодження стратегічної взаємодії між відповідними економічними структурами (фінансові ринки, структури міжнародної торгівлі та ін.); “нова економіка пронизана мережами”, що приводить до виникнення нових форм соціальної організації, прикладом чого можуть слугувати мережеві підприємства (не просто мережі підприємств), тобто мережі, які утворюються із сегментів різних підприємств в межах глобального простору, сюди ж досить часто відносять і мережі, які є результатом об'єднання в мережі великого та середнього бізнесу. Принципом формування таких мереж є реалізація спільних для багатьох суб'єктів глобального економічного простору бізнес-проектів. Наведені вище форми глобальної економіки приводять до трансформації структури соціальної організації, а відповідно до цього змінюють сам тип соціалізації сучасної людини в нових формах мережевих об'єднань.

Політичні структури. Глобальне мережеве суспільство сьогодні приводить до реконструкції політичних інститутів, а тому і до виникнення нових політичних структур, які визначають специфіку функціонування політичних мереж в умовах глобалізаційного розвитку.

Політичні структури, об'єднавшись у політичні мережі, включають відносини між політичними суб'єктами, що забезпечують прийняття політичних рішень. Так, на думку російського дослідника *Л.В.Сморгунова*, політичні мережі на відміну від інших мереж культурних, соціальних, економічних: 1) є необхідною умовою вироблення політики та здійснення державного управління; 2) забезпечують встановлення зв'язку між управлінням та політикою; 3) включають моральний вимір управління та процес вироблення політичного рішення; 4) характеризують собою зв'язки та відносини, які є ключовим пунктом існування політичної сфери [312].

Відповідно до цього рівень ефективності політичної сфери мережевого суспільства залежить від рівня узгодженості політичних структур та функціональної спроможності політичних мереж. Так, на думку *Г.Бертцеля*, “політична мережа є набором відносно стабільних взаємовідносин за своєю природою ієрархічних та взаємозалежних, які ув'язують в одне єдине багатьох акторів, які мають спільні політичні інтереси, вони обмінюються ресурсами для того аби просунути ці інтереси, визнаючи, що кооперація є найкращим способом досягнення спільних цілей” [323, с. 43]. Так, виходячи із концепції вченого, саме “ідеї, вірування, цінності, ідентичність та довіра не лише мають значення для політичних мереж, але і являються конструктивними для логіки взаємодії між членами мережі” [323, с. 45].

Глобальні міждержавні структури. В умовах глобалізації формується багаторівнева мережа глобальних міждержавних структур, яка є мобільною, гнучкою та характеризує новий стиль інституціоналізації суспільного розвитку в умовах глобалізації. Відповідно до цього важливим питанням є інституціональний характер таких структур, а саме визначення того, чи мають вони глобальний характер і чи це властиво для всіх суб'єктів глобального простору, чи все ж таки вони зберігають характер регіональної автономії і характеризуються відповідною системою горизонтальних відносин та гнучкою системою домовленостей. Тобто деякі суб'єкти певної мережі можуть займати координаційну позицію, деякі організаційно-регламентаційну.

Виходячи з умов глобалізації однозначно можна говорити про глобальні міждержавні структури взаємодії як на глобальному, так і на регіональному рівні. В першу чергу це зумовлено відповідними об'єктивними умовами, адже традиційні інститути управління втрачають свої функціональні можливості, зокрема це пояснює і той факт,

що сьогодні глобалізація фактично заперечує можливість одновекторного характеру суспільного розвитку. З огляду на це лише ефективна взаємодія між посередниками шляхом перемовин та відповідних домовленостей може стати ефективним механізмом розв'язання глобальних проблем суспільного розвитку. В цьому плані особлива роль належить таким міждержавним структурам, як постійно діючі саміти (до прикладу, Шанхайська організація співробітництва), форуми та об'єднання, які у формі інституціоналізації своїх мереж спрямовані на розв'язання глобальних проблем та реалізацію міжнародної безпеки. В межах таких міждержавних структур окремі країни світу перетворюються на окремі структурні елементи мереж різного рівня організації виступаючи структурними складовими транснаціональних корпорацій (ТНК), ЄС, НАТО, недержавних організацій.

Найбільш вдалим прикладом інституціоналізації мереж в умовах глобалізації є Єврокомісія, яка забезпечує формування відповідних мереж шляхом взаємодії міждержавних структур, діяльність яких спрямована на вирішення конкретних завдань, адже тут для прийняття будь-якого рішення необхідним є досягнення консенсусу, який забезпечується шляхом створення відповідних мереж. Так, на думку *Дж.Дібелла*, “Єврокомісія перетворюється на мережеву матрицю”, в рамках якої стратегічні союзи перестають бути ефективними, оскільки політика її спрямовується на досягнення взаємної довіри, а тому “позиція представників держави формується конкретно відповідно до обговорення кожної проблеми” [96]. Унаслідок розв'язання кожної із проблем формуються тактичні структури, які об'єднуються в окремі мережі на умові спільного вирішення окремих проблем.

При цьому слід також відзначити, що об'єднання окремих міждержавних структур у відповідні мережі ставить їх перед необхідністю підпорядкування загальним принципам функціонування таких мереж, що досить часто суперечить загальноприйнятим правилам поведінки в межах традиційних структур.

У контексті даного аналізу особливу увагу доцільно приділити визначенню ролі та специфіки функціонування національної держави в межах міждержавних глобальних структур. За нових умов вона стає більш гнучкою, швидше адаптується до зовнішніх факторів та легше піддається трансформації. Будучи більш відкритою до різних транснаціональних структур (НАТО, ЄС, СОТ) вибудовує нову модель партнерських відносин з націями-державами. У свою чергу, це дає змогу національній державі, хоча й опосередковано “зберегти власний суверенітет, а головне децентралізувати владу” делегувавши її регіонам та недержавним організаціям з різною функціональною структурою.

При цьому особливо важливим є розуміння змісту такого утворення, адже тут принциповим є питання визнання за певними управлінськими структурами конкретних функціональних повноважень. І тут важливим є, з одного боку, утримати первинний порядок розподілу таких повноважень, а з другого - виробити узгоджені форми їх реалізації виходячи із зміни специфіки функціонування міждержавної мережі, де окрема держава стає більш впливовою. Важливим питанням, яке виникає у зв'язку з цим, є з'ясування специфіки здійснення влади в межах відповідної мережі щодо визначення організаційно-функціональних засад реалізації влади. Тут позиції дослідників є неоднозначними, так, зокрема, дехто з них вживає поняття управління мережею, дехто лідерство в мережі, а інші вказують на владні функції, якими наділяються суб'єкти мережі. Проте більшість вважає за доцільне все ж таки вживати поняття управління. На думку *Л.В.Сморгунова*, управління в мережі здійснюється “шляхом організації спільних перемовин між державними та недержавними структурами на основі реалізації взаємного інтересу спільними зусиллями, а відповідно до цього, для прийняття такого політичного рішення, яке б задовольняло всіх учасників перемовного процесу” [312]. Усе зазначене вказує на те, що саме категорія управління найбільш адекватно характеризує реалізацію організаційно-контрольних та стратегічних функцій у межах окремої мережі, оскільки тим самим має на меті визначення спільного знаменника взаємодії учасників мережі на основі їх прагнення досягти консенсусу.

Глобальні військові структури. В умовах глобалізації реально змінюється роль армії як інструменту здійснення внутрішньої політики щодо забезпечення національної безпеки. Відповідно до цього формуються нові військові структури, однією з функцій яких є протистояння озброєним конфліктам не лише в межах окремої держави, але у світі в цілому. Важливим фактором становлення військових структур є і те, що сьогодні “внутрішні конфлікти все частіше стають домінуючою формою військових зіткнень, відповідно до цього найбільш поширеними виявляються варіанти втручання в життя іншої держави у формі різних гуманітарних операцій” [403], що, у свою чергу, передбачає формування відповідних військових мереж у світі. Таким чином, сучасні військові операції мають колективний характер, оскільки здійснюються завдяки взаємодії глобальних військових структур, утворюючи тим самим відповідні мережі, які стають основним засобом розв'язання так званих глобальних конфліктів. Прикладом цього можуть слугувати військові операції в Косово, Іраку та ін.

В умовах глобалізації військові структури зазнають реструктуризації ще й тому, що відбувається трансформація координаційних

функцій збройних сил відповідно до умов розвитку мережевого суспільства. У свою чергу, це приводить до створення структур не лише військових функціонерів, але й військових експертів, які наділяються повноваженнями стратегічної діяльності, утворюються також приватні військові компанії, які поділяють частину функцій з державними військовими структурами. Важливим засобом налагодження взаємодії військових мереж стають миротворчі структури, які являють собою приклад мережевих структур управління і спрямовані на підтримання необхідного типу міжнародної безпеки. Миротворчі структури в межах окремих національних держав чи регіональних утворень створюють свої місцеві структури, співпрацюючи з вищим офіцерським складом певних країн, адаптуючи їх діяльність до умов ведення миротворчих операцій. Важливою проблемою функціонування миротворчих структур є і той факт, що досить часто вони не прагнуть враховувати інтереси та потреби своїх європейських союзників, що тим самим порушує логіку ефективного функціонування військових мереж. Слід також відзначити, що досить часто формування військових мереж базується на військовому та військово-технічному співробітництві у контексті підготовки певних миротворчих дій. Це свідчить про те, що важливим фактором функціонування військових мереж в умовах глобалізації стає взаємодія військових спеціалістів. Завдяки цьому, на думку *О.Некlessи*, за умови досягнення ефективності у взаємодії військових мереж “світ став би більш універсальним, однорідним, мережевим та безпечним... це тим самим дозволило б досягнути рівня вселенської безпеки в умовах однаково ефективного для всіх розвитку, задекларованого та втілюваного як мета єдиного людства... саме це може стати рушійною силою його прогресу” [235, с. 118].

Глобальні культурні структури. Важливим елементом функціонування глобального мережевого суспільства є культурні структури, які формуються між суб'єктами глобальної духовно-культурної сфери. Культурні структури, на відміну від усіх інших, є найбільш гнучкими та рухливими, оскільки вони формуються за допомогою “ефемерної символічної комунікації у сфері культури”, яка здійснюється шляхом різних символічних форм, у тому числі за допомогою Інтернету. У свою чергу, це приводить до уніфікації культурної сфери та формування відповідної віртуальної культури, яка має свої символи та знаки, які є зрозумілими лише культурним структурам, включеним у відповідні культурні мережі. Це, зокрема, пояснюється тим, що культура історично продукує такі форми символічної взаємодії у просторі та часі, які приводять до виникнення структур, здатних в першу чергу до продукування смислу певної системи цінно-

стей. Відповідно до цього культура забезпечує налагодження відповідних інтерактивних мереж взаємодії, побудованої на відповідній системі цінностей. Таким чином, “культура є засобом комунікації”, який забезпечує всі структури мережі відповідним культурними кодами, що сприяє “циркуляції гіпертекстів та приводить до індивідуалізації культурних смислів у комунікативних мережах” [185]. Саме тому тлумачення смислу є засобом побудови культурних мереж та формою розподілу смислу певних цінностей у межах окремої мережі. Отже, основою функціонування культурних структур та їх взаємодії в межах відповідних мереж є система цінностей та механізми їх функціонування. Проте важливим питанням у даному контексті є продукування відповідною культурною структурою системи цінностей та підпорядкування їй інших культурних цінностей, які є домінуючими в межах інших культурних структур. Це створює умови вибору відповідної альтернативи культурних цінностей в умовах глобалізації. Виходячи з цього основним предметом функціонування культурних структур у сучасних умовах є продукування та репродукування певної соціальної організації, побудованої на основі символічних форм взаємодії. Переважною мірою тут йдеться про культурні структури, побудовані на “консолідації спільних смислів через кристалізацію практик у просторово-часовій конфігурації, що створює культури, які є системами цінностей та вірувань, які визначають зміст кодів поведінки” [116].

Таким чином, у межах культурних структур “усі прошарки та каузальні відносини” взаємопроникають один в одного, продукуючи тим самим консолідацію смислів, які забезпечують “символічну взаємодію свідомості” людини. Унаслідок цього формуються відповідні субкультурні мережі, роль яких набуває особливого значення в умовах інтернетизації культури, коли формуються відповідні культурні структури навколо різних глобальних сайтів, що мають на меті кристалізацію стилів творчості сучасної людини.

Глобальні медіаструктури. Особливо важлива роль у контексті формування мережевого суспільства належить ЗМІ, які забезпечують формування відповідних глобальних медіаструктур. Сьогодні діяльність останніх привела до виникнення так званої мережевої ідеології, яка презентує образи, ідеї та досвід усього світу, створюючи тим самим нову медіакультурну сферу розвитку глобального простору. Завдяки цьому люди отримують можливість ознайомитись із інформацією у режимі он-лайн. Факт отримання, розуміння та її передачі забезпечує формування так званих трансцендентних мереж, які мають загальнопланетарний характер. Таким чином, основою для виникнення глобальних медіаструктур є глобальна діяльність ЗМІ,

яка, з одного боку, створює глобальний комунікативний простір, а з другого - приводить до розмивання традиційних форм національної ідентичності. На думку відомого теоретика *М.Маклюена*, “все до чого вдаються ЗМІ (телебачення, фото, кіно, відеозображення) роблять візуальний образ ключовою одиницею нової культурної епохи... відтак повсюдне розповсюдження телебачення змінило не лише сферу масових комунікацій, але і звички та стиль життя значної частини людства” [201, с. 62].

В умовах глобалізації ЗМІ мають транснаціональний характер особливо для людини, яка вміє адаптуватись до сучасних умов і яка отримує можливість самостійно трансформувати отриману інформацію і формувати власну думку завдяки включеності у відповідну ментальну мережу. *Ментальна мережа*, у нашому розумінні, характеризує систему зв'язків між суб'єктами глобального простору, які мають спільні геополітичні фактори та умови розвитку. Фактично йдеться про так звані форми просторового зближення людей та країн, які створюють можливості для функціонування міжтериторіальних структур, які з часом перетворюються на функціональні мережі взаємодії завдяки глобальним медійним структурам. В умовах мережевого суспільства людство втрачає відчуття національної ідентичності, оскільки все частіше воно керується інтересами глобального простору, а тому спрямовує свій інтерес на його динамічний розвиток.

У сучасних умовах глобальні медіаструктури перебувають у тісному зв'язку з політичними структурами, адже саме завдяки їх діяльності формується політична думка, визначаються стандарти політичної поведінки, структуруються мережі політичної боротьби.

Слід також відзначити, що глобальні медіаструктури сьогодні є ефективним механізмом формування позитивного та негативного іміджу як державної влади, так і держави в цілому, завдяки їм доводиться рівень послаблення влади та довіри до неї, відповідно до цього держава вимушена адаптуватись до нових умов суспільного розвитку.

Функціонування глобальних медіаструктур сьогодні базується на взаємодії *інтелектуальних мереж*, завдяки яким створюються нові ідеали та норми як основа реалізації трансформаційних цінностей в умовах глобалізації. Це, у свою чергу, може породжувати суперництво інтелектуального потенціалу, а не продуктів та технологій, як це було раніше, адже тут відбувається формування зв'язків на основі обміну ідеями, а не предметами. Таким чином, мережеві форми взаємодії, проникаючи у всі сфери життєдіяльності сучасної людини, приводять до виникнення так званої “мережевої особистості”, яка забезпечує реалізацію різних форм мережевої діяльності. На думку *Дж.Стол-лабраса*, “мережева особистість наділена значно більшими повно-

важеннями впливу ніж керівники транснаціональних структур, оскільки сучасній людині повністю вдається включитись в організаційну структуру інтелектуальних зв'язків" [326, с. 215]. Це свідчить про те, що людина за формами впливу в мережевому суспільстві зрівнюється з організаційною структурою, виступаючи прототипом колективного об'єднання. Таку позицію засвідчує більшість учених, на думку яких "хоча переважна більшість трудових ресурсів як у розвинених країнах, так і в тих, що розвиваються, залишається загалом у межах національних держав, проте інтеграція кращих талантів у глобальній мережі є критично важливою для командних висот інформаційної економіки..." [146, с. 392]. Зазначений аспект, який характеризує дане явище, спричиняє низку проблем у сфері міжнародних відносин та управління, але насамперед порушує великий пласт проблем *самовизначення людини*, її місця в цій складній та мінливій структурі.

Антиглобалістичні структури. Важлива роль у контексті глобалізаційного розвитку належить також антиглобалістичним структурам, метою об'єднання яких є протистояння фінансово-економічним аспектам глобалізації, яка перешкоджає національній ідентичності та можливості реалізації власної концепції суспільного розвитку. В межах окремих країн світу антиглобалістичні структури є могутнім інститутом протистояння сучасним глобалізаційним тенденціям розвитку в контексті збереження суверенізації національних держав. Слід також відзначити, що сьогодні роль антиглобалістичних структур є визначальною у процесі побудови мережевого суспільства, адже вони беруть на себе зобов'язання стати головними провідниками інтересів окремих політичних, культурних, економічних сил. Тобто фактично антиглобалістичні структури сьогодні стають важливим інструментом протистояння побудові нової системи світоустрою. Цікавою у цьому плані є прогностика відомого вченого *І.Прігожина*, який переконаний у тому, "що в найближчий час майбутній розвиток людства виявиться у центрі біфуркації (тоді коли найменші зміни у системі приводять до принципової зміни напряму розвитку системи)...після проходження цього центру людство може перетворитись на мурашник (мається на увазі глобальне ієрархічне тоталітарне суспільство), або в співтовариство вільних людей" [282, с. 284]. Таким чином, це свідчить про необхідність створення антиглобалістичних структур, які б протистояли поглибленню процесів глобалізації, а тим самим сприяли інституціоналізації та легітимізації мережевих методик вирішення глобальних проблем розвитку людства.

Таким чином, наведені вище структури являють собою основні елементи, які забезпечують функціонування мережевого суспільства в умовах глобалізації. З огляду на це доцільно вказати на його діалек-

тичність, адже, з одного боку, процеси глобалізації реалізуються безпосередньо через створення мережевого суспільства, а з другого - саме налагодження та функціонування мереж забезпечують розгортання сучасних глобалізаційних процесів. Важливим питанням при цьому лишається з'ясування сутності мережевої стратифікації, яка пов'язується з конструюванням ідентифікаційних моделей мережевої взаємодії. Різноманітність мережевих структур та їх вплив на реконструкцію аспектів ідентичності є безумовною, а тому мережеві структури завжди мають враховувати критерії ідентичності інших структур, а відповідно до цього здійснювати вибір каналів зв'язку. Таким чином, постає питання щодо того, якою мірою мережеве суспільство забезпечує формування глобальної ідентичності. Відповідь тут є однозначною, "зміни, які лежать в основі нової соціальної організації, створили ситуацію, в якій динаміка ідентичності значно прискорилась, а це, у свою чергу, призвело до потреби переосмислення ідентифікації та самоідентифікації, прискорення темпів перетворення ідентичності, виникнення нових глобальних рис ідентичності; посилення уваги до антиглобалістичних тенденцій як протилежних форм глобальної ідентичності" [229]. Отже, глобальні форми ідентичності мають також свої специфічні риси, які визначаються умовами впливу певної культурної традиції та формами відповідної соціальної організації.

У межах даного аналізу особливу увагу доцільно приділити класифікації типів мережевих структур. В умовах глобалізації особлива роль належить міжіндивідуальним, торговельним, ієрархічним, діловим, міждержавним структурам. Американський дослідник *Р.Родерс* вказав на такі типи мереж у сучасному світі, як: "політичні співтовариства, професійні мережі, міжуправлінські мережі, мережі виробників (або торговельні мережі), проблемні мережі" [468]. Таким чином, виходячи із типології мереж доцільно з'ясувати, в чому полягає принципова відмінність мереж між собою. З нашої точки зору, вона визначається специфікою певної предметної сфери, в межах якої формується відповідна мережа, а також відмінністю способів організації мережі та типом відносин, у яких перебувають суб'єкти мережі.

Мережеве суспільство, на відміну від інших форм соціальної організації та інших типів суспільного розвитку, відрізняється "наявністю єдиних стратегічних цілей, базових цінностей і стандартів, що безпосередньо супроводжується відсутністю чіткого планування своєї діяльності на тактичному рівні, чітко визначених меж і взагалі будь-якої локалізаційної структури" [88].

Важливою ознакою мережевої організації є формальна структура, яка характеризує наявність безпосередніх, рівноправних зв'язків

між усіма суб'єктами глобального простору, відрізняє його від ієрархічного, побудованого на опосередкованих зв'язках, передбачуваності та синхронізації суспільства. Таким чином, саме мережеве суспільство відрізняється гнучкістю, невідконтрольністю, непублічністю дій, ігноруванням традиційних політико-правових та соціальних інститутів, відсутністю потреби в інституціоналізації своїх власних критеріїв та вимог. Конкретно, суб'єкт мережевого суспільства характеризується інноваційністю, комунікативністю та "відкритістю свідомості". Унаслідок цього характерна властивість самого мережевого суспільства зводиться до того, аби навчитись діяти, обминаючи певні приписи.

Характеризуючи особливості функціонування мереж, доцільно виходити з того, що сукупність мереж утворюють певні структури, відповідно до цього цілком можливим є використання поняття "суспільство мережевих структур". Функціонування кожної з таких структур в умовах глобалізації має свою специфіку, а саме структури мережевого суспільства є глобальними, тобто їх просторовий вимір є необмеженим, сферою їх функціонування є мережа в цілому, а тому суб'єкти структур між собою виробляють спільні ресурси взаємодії, впроваджуючи принцип "рівності різних" шляхом відкритості один до одного. Кожна суб'єкт мережевої структури має застосовувати власні ресурси з метою забезпечення її повноцінного функціонування та збереження первинних форм зв'язку. В межах мережі пріоритетне значення набуває не аксіологічний, а технологічний характер її функціонування, оскільки первинним є забезпечення зв'язку, а не реалізація спільного інтересу шляхом налагодження такого зв'язку. Це свідчить про те, що необхідною умовою функціонування мережевого суспільства є встановлення прямих та рівноправних зв'язків між державами як суб'єктами глобального простору. Саме суб'єкти як учасники мережі мають значні переваги на відміну від тих, хто позбавлений можливості узгоджено діяти та приймати відповідні рішення.

Бюрократичні зв'язки в межах мережевого суспільства підміняються ситуативними формами взаємодії, а це, у свою чергу, вказує на новий розподіл функціональних повноважень між суб'єктами мережевого суспільства, що тим самим виключає чітку підпорядкованість одних мережевих структур іншим, адже вони є абсолютно суверенними у здійсненні своїх функцій. Кожна окрема мережева структура діє без будь-яких обмежень, створюючи тим самим "ексклюзивні функціональні ієрархії" під виконання кожного конкретного завдання. Окрема мережева структура як елемент більшої мережі вплітається у так звану статусну ієрархію останньої, підпорядковуючи її своїм інтересам.

Таким чином, це свідчить про те, що в умовах мережевого суспільства відбувається соціальне реконструювання глобального простору та навіть і часу, а відповідно до цього встановлюються нові зв'язки, які забезпечують функціонування нової глобальної системи. У сучасному світі застосовуються різні форми проникнення принципів мережевого суспільства в різні сфери соціальної, політичної та економічної організації, оскільки в першу чергу це залежить від рівня суспільного розвитку, наскільки ті чи інші організаційні структури різних країнах світу здатні включитись у нові умови життєдіяльності і блокувати різні форми нестабільності та соціальних катаклізмів в умовах соціальних змін. Відповідно до цього цілком справедливо звучить думка *М.Кастельса*, що "мережеве суспільство - це не модель успіху сучасності, якій суспільства мають слідувати, аби бути успішними, скоріше це вкрай загальна характеристика реальності виникнення нової соціальної структури" [146, с. 397].

Важливим аспектом розгляду даної проблематики є також аналіз співвідношення національної держави та мережевого суспільства. В межах останнього змінюється специфіка функціонування національної держави, оскільки воно переводить "суверенну національну державу у фазу нездоланної кризи. Це не означає, що вона зникне як така, хоча й зазнає суттєвих трансформацій" [37, с. 312]. Це все свідчить про те, що в умовах глобального простору національні держави втрачають свої можливості щодо захисту глобальних фінансових ринків, глобальних медіа, глобальної злочинності, глобального тероризму, глобальних проблем розвитку людства. В результаті цього національні держави стають все менш ефективними у вирішенні низки проблем, позбавившись можливості реалізації своїх первинних функцій. Характерним є й той факт, що в умовах глобалізації держава як управлінська структура втрачає зв'язок з конкретною територією, набуваючи тим самим глобального (світового, міжнародного, інтернаціонального) характеру свого функціонування. Слід також відзначити, що в умовах глобалізації втрачається сенс поняття "державного суверенітету", оскільки територія як основний атрибут держави вже перестає існувати і держава скоріше за таких умов буде являти собою "суспільний стан без суверенітету". Проте, на думку *М.Кастельса*, "аби легітимізувати скорочення своїх повноважень, держави проводять політику децентралізації влади шляхом передачі повноважень і ресурсів регіональним і місцевим урядам, а також різним неурядовим організаціям" [146, с. 401]. Таким чином, це підтверджує і той факт, що в межах мережевого суспільства відбувається трансформація політики національних держав, яка приводить до "розірваності" мереж інститутів, що тим самим підриває їх по-

літичний суверенітет та приводить до встановлення нових економічних та політичних зв'язків, які вибудовують нову геополітичну конфігурацію держав. Система налагодження зв'язків у межах глобального простору не завжди базується на принципі дотримання національної ідентичності, скоріше останній підміняється глобалізаційним критерієм, а тому всі питання про ефективність національної держави за умови функціонування мережевого суспільства знімаються.

Унаслідок цього, на думку *В.Райніке* та *Т.Беннера*, національним державам “вдається посилити зв'язки між громадянами та державою, прискорити територіальну ідентичність” [289]. А національна держава стає бездієвою, оскільки “нова держава в інформаційну добу являє собою новий тип мережевої держави, яка базується на мережі політичних інститутів та органів прийняття рішень національного, регіонального, місцевого та локального рівнів, безумовна взаємодія яких трансформує прийняття рішень у безкінечні перемовини між ними” [289]. Так формуються зв'язки між суб'єктами глобального простору, а також і відповідні мережі соціальної організації.

На думку деяких учених, сьогодні мережа як форма соціальної організації є більш ефективною формою організації взаємодії, ніж національна держава, оскільки остання втрачає все більшу частину своїх функцій. Відповідно до концепції *Р.Патнема*, “мережа характеризується свободою від державної бюрократії, фактично це свобода від громадянства” [261]. В умовах глобалізації людина стає абсолютно вільною від певних регламентацій, а тому цілком справедливо звучить думка про те, що “мережа - це суспільство суверенних особистостей, а не суспільство громадян” [73]. Тим самим “становлення мережевого суспільства передбачає розширення суверенітету особистості за рахунок послаблення суверенітету держави” [336, с. 114]. Фактично в умовах глобалізації одним із завдань мережі є захист суверенітету особистості, тоді коли завданням держави є захист власного суверенітету. Таким чином, держава в її класичному розумінні відходить у підпорядкування мережі. Це підтверджується також і тим, що “сучасна держава - це не нація-держава, а мережева держава, яка створює складну мережу розподілу влади та розподільче прийняття рішень між міжнародними, мультинаціональними, національними, регіональними, локальними, недержавними, політичними інститутами” [373, с. 28].

Отже, виходячи з цього для національних держав характерна ієрархічна організація, тоді коли мережеве суспільство базується на мережевій формі соціальної організації. Таким чином, ієрархія та мережа мають свої функції, які характеризують специфіку функціонування мережевого суспільства [29].

Ієрархія	Мережа
Чітка структура підпорядкування (влада делегується одним суб'єктом)	Відсутність конкретного суб'єкта, який здійснює делегування владних повноважень (у межах мережі кожна структура має свою форму управління), стійкість мережі обумовлена значною кількістю зв'язків між об'єктами
Жорстка функціональна спеціалізація	Відсутність чіткої функціональної спеціалізації, гнучкість та динамізм підвищення стійкості мережі, що поєднується із її мінливістю
Вертикальні форми взаємодії між суб'єктами	Горизонтальні форми взаємодії між суб'єктами
Стійкість та стабільність ієрархії визначається високим рівнем регламентованості зв'язків	Стійкість та стабільність мережі визначається якомога більшою кількістю зв'язків між суб'єктами мережі

Отже, в сучасному світі можна виокремити дві системи соціальної організації, одна з них традиційна, яка базується на ієрархічних принципах організації і основна роль у такій організації відводиться національній державі, інша нова сучасна глобалізаційна приводить до інституціоналізації наднаціональних структур (транснаціональних корпорацій та міжнародних організацій). Це свідчить про те, що саме процеси глобалізації є вкрай важливим фактором могутності транснаціональних структур, які і формуються в результаті утворення відповідних мережевих структур.

У межах глобального мережевого суспільства доцільно виходити з принципового розмежування понять “країна” та “держава. Саме країна забезпечує людині відповідний рівень національної ідентичності, проживання на певній території. Держава як інститут управління та інструмент підпорядкування певним соціальним регламентаціям набуває міжнародного характеру. Таким чином, у межах окремої мережі ефективність функціонування національної держави є обмеженою, адже реально йдеться про звуження традиційних функцій останньої. Фактично принципи трансформації національної держави сьогодні мають цілком відповідати критеріям розвитку мережевого суспільства.

Більше того, всі наведені свідчення на користь мережевого суспільства вказують на те, що мережа є більш ефективною формою соціальної організації, на відміну від держави, а це значить, що вона є “кращим гарантом свободи особистості при розгортанні якої держава втрачає значну функціональну складову свого нинішнього існування” [168].

Більше того, слід відзначити, що в межах мережевого суспільства зменшується значимість територіального фактора, це пов'язується з тим, що нові системи міжкомунікативної взаємодії змінили функціональну значимість державних кордонів, внаслідок чого різко

збільшилась кількість так званих “реактивних соціальних структур”, нівелювались бар’єри просторового спілкування, а це привело до зміни ролі держави. У зв’язку з цим стало фактично неможливим “провести кордони між внутрішньою та зовнішньою політикою, хоча це і не свідчить про те, що зовнішня політика стала проекцією внутрішньої” [373, с. 143]. А тому саме мережеве суспільство являє собою такий алгоритм соціальної трансформації, де важлива роль належить децентралізованим мережам глобального розвитку.

На підставі цього можна зробити висновок, що в умовах глобалізації характер такої соціальної динаміки передусім визначається рівнем сформованості демократичних інститутів громадянського суспільства. Показниками рівня сформованості демократичних інститутів є ефективна реалізація таких функцій глобальної держави, як: “забезпечення безпеки громадян, захист прав і свобод особистості, регулювання господарської діяльності економічних суб’єктів, стратегічне планування та інвестування, координація, контроль та стандартизація” [393]. Тобто “суверенітет держави означає тепер передусім не контроль над територією, а поширюється на всіх громадян і на всі компанії, зареєстровані в межах даної держави (незалежно від ареолу їх господарської діяльності)” [4, с. 56].

Таким чином, держава виступає як “сутнісна, вертикально розгорнена цілісність людського буття, організована відповідно до певної ціннісної ієрархії” [12, с. 114]. Це тим самим доводить, що держава та мережеве суспільство являють собою “принципово різні соціокультурні утворення, держава - це розгорнута по вертикалі владна структура, яка володіє повноцінною (у тому числі духовною) онтологією, територією, історією... що ж стосується мереж, то вони за визначенням володіють функціональною природою, будучи зорієнтованими на ті чи інші фрагменти соціальної дійсності” [309, с. 74].

Водночас, аналізуючи сутність та специфіку функціонування мережевого суспільства, не слід забувати про реальні проблеми та ризики, які воно собою привносить у систему сучасного світу. Так, зокрема, національна держава та відповідні соціальні інститути втрачають свої потенційні можливості щодо реалізації первинних функцій, а це, у свою чергу, призводить до нездоланих соціальних конфліктів. Важливим питанням при цьому є також те, яким чином забезпечити безпеку суспільства шляхом дотримання принципів глобальної відкритості, а не закритості. Крім цього, важливим аспектом лишається збереження суверенних прав особистості в глобальному просторі і фізичних законів національних держав, які їх обмежують. Відповідно до цього саме включення в мережеве суспільство породжує неоднозначність геополітичних статусів національних держав,

а також і безпосередній розподіл людей та держав на “мережевих” та “немережевих”, що визначається рівнем їх відкритості, адаптивності та спроможності жити в сучасному інтегрованому світі. В остаточному підсумку це приводить до виникнення форм мережевої нерівності, долання якої потребує відповідних засобів.

Одним із ризиків виникнення мережевого суспільства є також і те, що воно, безумовно, приводить до втрати культурної ідентичності та автономності багатьох елементів системи соціальних зв’язків, а також відкриває нові можливості для переосмислення власної стратегії суспільного розвитку шляхом переоцінки традиційної системи цінностей та формування нового мережевого світогляду. Саме нова організаційно-комунікативна культура, яка привноситься мережевим суспільством, приводить до конструювання нової моделі суспільного розвитку, яка базується на констатації нових символів, привнесених глобалізаційними тенденціями.

До ризиків виникнення мережевого суспільства слід також віднести і те, що: 1) у межах мереж досить часто відбувається зміна цілей та пріоритетів, що зрештою призводить до розпаду мережі, а в кращому випадку і до її модифікації; 2) однією із проблем є прагнення учасників мережі до монополізації власних повноважень, що приводить до інституціоналізації системи відносин, а тому перетворює її на ієрархічну структуру, що суперечить принципам мережевої організації; 3) низький рівень керованості за умови відсутності необхідного рівня централізації; 4) затрата значної кількості часу на організацію управління в мережевому суспільстві; 5) високий рівень залежності від інформаційних потоків як засобу формування мереж; 6) відсутність тотожних умов та факторів для виникнення та функціонування мереж у сучасному світі. Це тим самим свідчить про те, що мережеве суспільство породжує перехід системи у кризовий режим, коли одночасно у світі функціонують різні системи соціальної організації, і неузгодженість їх у загальноцивілізаційному розвитку породжує кризу системи. Водночас мережеве суспільство як нова форма соціальної організації та нова соціальна структура, що характерні для більшості населення планети, приводить до функціональної втрати традиційних суспільних механізмів.

Таким чином, здійснений нами аналіз даної проблематики доводить, що прихід мережевого суспільства супроводжується формуванням нової організаційної парадигми в умовах глобалізації, яка пов’язується із зміною типу комунікації, де мережа як основна форма зв’язку набуває універсального характеру. Саме в умовах глобалізації відкриваються нові можливості для реалізації колективних рішень шляхом використання як формальних, так і неформальних

способів налагодження взаємодії. Глобальне мережеве суспільство сьогодні забезпечує відповідний рівень стабільності соціально-економічної та політичної структури суспільства, хоча приводить до розмивання поняття соціальної відповідальності, оскільки вона розподіляється між усіма учасниками мережі. Це безпосередньо являє собою як значні переваги, так і значні ризики для функціонування національної держави, громадянина і суспільства в цілому, що з необхідністю обумовлює актуалізацію інтересу до даної проблематики і вимагає розробки нових теоретико-методологічних підходів до її вивчення в майбутньому.

2.4.5. Глобальне суспільство ризику

Сучасні глобалізаційні процеси спричинили виникнення нової моделі історичної динаміки, яка спровокувала появу тренд-структур та мегатенденцій, які визначили новітню фазу суспільного розвитку, а також обумовили нові виклики моделей соціальної організації, до яких і належить глобальне суспільство ризику.

Це свідчить про те, що глобалізація як новий тип суспільного розвитку привела до якісних та кількісних змін у функціонуванні форм соціальної організації, пов'язаних у першу чергу з розквітом та занепадом традиційних форм динаміки суспільного розвитку. Саме тому глобальне суспільство ризику стало втіленням форми нової динаміки, явило собою таку інтегративну схему, яка характеризує нову ієрархію соціальної організації і є синтезом реакції на виклики сучасного розвитку. Саме це дає підстави вважати глобальне суспільство ризику такою формою соціальної організації, яка відповідає сучасним глобалізаційним викликам, задає формати реалізації новітніх стратегій та тенденцій глобалізаційної динаміки.

Відповідно до логіки дослідження доцільно звернути увагу насамперед на сутність, специфіку, умови та фактори функціонування глобального суспільства ризику.

Глобалізація сама по собі як об'єктивний процес приводить до глобальної небезпеки. В першу чергу тут йдеться про "глобальну еволюцію" сучасного світу, яка приводить до трансформації життєвих горизонтів сучасної людини, пов'язаних із "траєкторією нових глобальних викликів". Останні якраз і породжують глобальні ризики, які складають основу розвитку нової форми соціальної організації - глобального суспільства ризику.

Ризик є основним і визначальним фактором виникнення нової соціальної організації в умовах глобалізації. "Ризик - це поняття, яке покликане зробити непередбачувані наслідки цивілізаційних рішень

передбачуваними та контрольованими" [146, с. 213]. Проте важлива проблема, яка виникає у цьому плані, пов'язується з характером цивілізаційних рішень, які створюють глобальні проблеми та становлять загрози для сучасного розвитку людства. Фактично тут мова йде про нівелювання функціональної складової організації державно-управлінської практики, про відсутність механізмів легітимації форм контролю за інститутами, які приводять до виникнення глобальної загрози. Тобто глобальне суспільство ризику формується для протистояння різним формам небезпек, з якими стикається сучасна людина.

Сучасні умови суспільного розвитку чітко регламентуються глобальними імперативами, які порушують традиційний менталітет людини, її соціальну та політичну рівновагу, яка перешкоджає їй належно реалізовувати свою етику відповідальності за вибір окремої стратегії. Виходячи із цього сучасне людство має поставити питання про можливість дати адекватну відповідь на виклики сучасного світу, а головне "максимально ефективно використати глобалізаційні процеси для захисту своїх прагматичних інтересів" [192, с. 117].

Тут переважною мірою йдеться про створення нового проекту світоустрою, який базується на екзистенціалізмі "передчуття та відчуття ризику", який постійно тисне на людину та суб'єктів глобального простору (оскільки негативні наслідки глобалізації мають загальнопланетарний характер), а це, у свою чергу, спонукає її шукати вихід із такої ситуації. Адекватне розуміння такої ситуації потребує вироблення ефективних форм захисту глобальної безпеки в умовах об'єктивного впливу глобалізаційних процесів. Слід відзначити, що одним із ризиків впливу сучасної глобалізації є також її незворотність та непередбачуваність, оскільки вона приводить в першу чергу до структурної трансформації, а тому її наслідки завжди є достатньо загрозливими.

Відповідно до цього основними факторами виникнення глобального суспільства ризику є низка соціальних, політичних та економічних криз, які мали місце у світі протягом останніх років, терористичні акти початку ХХІ ст. та події, спрямовані на формування нового безпечного глобального простору з його системою паритетних цінностей - перемовин, діалогу та компромісу. На думку *Г.Лангута*, це також пов'язується з "ризиком втрати політико-правових, ідеологічних та культурних орієнтирів "у новому світі нових небезпек" [178, с. 76]. У результаті цього формується ситуація тотальних загроз, які для всіх без винятку мають глобально-руйнівний характер.

Відомий німецький учений *У.Бек* вводить у науковий обіг поняття "глобальне суспільство ризику" і розглядає його через призму таких явищ, як тероризм, війна, економічна глобалізація, неолібе-

ралізм, держава та суверенітет. Відповідно до цього ним розроблено досить цікаву класифікацію ризиків, які з необхідністю привели до виникнення глобального суспільства ризику. До таких ризиків учений відносить: 1) екологічні кризи, 2) глобальні фінансові кризи, 3) терористичні загрози, які є похідними від транснаціональних терористичних мереж [22].

У цьому плані надзвичайно цікавою є проблема впливу ідеї американізації, яка фактично і приводить до виникнення поняття глобального суспільства ризику. Тут передусім мова йде про формування системи трансцендентальних зв'язків між людьми в межах глобального простору. Така система зв'язків формується з однією метою - аби зрозуміти ймовірні ризики, які привносить собою сучасний світ, а відповідно до цього знайти спільні рішення для їх подолання. На думку *У.Бека*, виникнення глобального суспільства ризику є неминучим, оскільки "зі швидкістю технічного прогресу сучасний світ збільшує глобальний розрив між мовою уявних ризиків, у межах яких ми міркуємо та діємо, та світом невідомих загроз, які ми також створюємо" [22, с. 15]. Таким чином, до основних ризиків, які складають основу нової соціальної організації, належать "генні технології, генетика людини, нано-технології, комп'ютерна техніка", які являють собою для сучасної людини непередбачувані, неконтрольовані наслідки, і які в першу чергу перешкоджають її життю на землі [22, с. 16].

У цьому плані вчені виокремлюються такі форми загроз, які складають основу розвитку глобального суспільства ризику: екологічна, фінансова кризи, терористичні загрози. Відомий американський дослідник *Х.Галтунг* до ймовірних ризиків також відносить так зване структуроване насилля, під яким він розуміє "непряме насилля, пов'язане з відсутністю реальної свободи у громадян, бідністю, злиденністю, репресіями та відсутністю демократичних норм та стандартів суспільного розвитку" [55, с. 217].

Майже аналогічної точки зору дотримується німецький дослідник *М.Мертес*, на думку якого глобальне суспільство ризику характеризується "втратою віри у Бога, клас, націю, уряд", зміною політичних констант, які попередньо здавалися незмінними [214]. Важливим питанням при цьому є також з'ясування того, наскільки тождесними для кожної національної спільноти є політичні константи, які блокують розгортання тих чи інших форм загроз, які перешкоджають нормальному розвитку людства. Лише на основі з'ясування даного питання можливо виробити альтернативи подолання таких загроз.

Важливу роль у виникненні та функціонуванні глобального суспільства ризику відіграють ЗМІ, які задають певну символічну модель світу. Так, транслюючи окремий сюжет по супутниковому

телебаченню у світі між людьми формується єдина форма реакції на окремі глобальні виклики. До прикладу, стихійні лиха, які стаються в окремій частині світу, завдяки ЗМІ, не залишають байдужими весь глобальний простір. Тобто тут мова йде про окремі глобальні форми об'єднання людей у світі, що є результатом спільної соціальної та політичної реакції, цю абсолютно нівелює територіальні контексти і приводить до виникнення нових організаційних структур, здатних протистояти певним ризикам. Таким чином, формується глобальне суспільство ризику, яке має свою систему циркуляції інтересів, що визначається відповідними загрозами.

Важлива роль у функціонуванні глобального суспільства ризику належить тероризму як такому соціальному явищу, що перешкоджає цивілізаційному розвитку сучасного світу. Фактично тероризм є одним із ризиків розвитку сучасної цивілізації, який з необхідністю вимагає створення відповідних організаційних структур, які б впливали на багатополярне співвідношення сил у світі, що борються з тероризмом. Йдеться про так звану війну проти тероризму, яка дає змогу виробити кожній національній державі власну поведінкову модель діяльності, яка вписується в стандарти глобалізаційної боротьби. Це ще раз вказує на те, що в умовах глобалізації з'являються нові форми боротьби людства з тероризмом, сьогодні самостійно боротись з ним фактично не доводиться ні кому. Саме це обумовлює виникнення нових транснаціональних структур, які б забезпечували розв'язання регіональних конфліктів та реалізацію державної безпеки. Подекуди такі структури можуть приводити до демонізації окремих форм боротьби з тероризмом з боку окремих держав.

Таким чином, загрози, зумовлені сучасними глобалізаційними процесами, приводять до виникнення нових організаційних структур, спрямованих на спільну боротьбу проти них, а також з необхідністю посилюють регіональну специфіку в такій боротьбі, а подекуди це може також спричинити нерівність між країнами, які перебувають в умовах глобальних ризиків.

Виходячи з того, що глобальні ризики являють собою певні проблемні ситуації, які з необхідністю вимагають свого розв'язання, найбільш адекватною формою розв'язання яких є шлях домовленостей та перемовин. Саме тому глобальне суспільство ризику в першу чергу має сприяти вирішенню низки проблем, вкрай важливих для всього глобального простору. До таких проблем слід віднести: індивідуалізацію, втрату культурної ідентичності, яка призводить до суцільної американізації основних сфер суспільного розвитку, яка є результатом краху національної самосвідомості. Фактично тут доцільно поставити питання про методологію модерніті, яка використовує су-

часні методи модернізації державного управління і приводить до формування нового досвіду життєдіяльності людей в умовах глобалізації. Йдеться передусім про налагодження міжкультурного діалогу між окремими національними спільнотами, що тим самим має нівелювати “дискомфорт людських відмінностей”, які так яскраво проявляються саме в умовах глобалізації. Важливим фактором при цьому є і те, що окремі країни світу у процесах глобалізації займають більш пріоритетну позицію, інші менш пріоритетну, одні є більш відкритими до різних інтеграційних процесів, інші ж зовсім закритими (до прикладу Росія). Фактор відкритості і становить значні ризики для розвитку окремих національних спільнот, адже тут національна ідентичність як така абсолютно розмивається і заради того, аби її зберегти, формується глобальне суспільство ризику.

Важливою проблемою в розвитку глобального суспільства ризику є герменевтика, яка приводить окремі держави до усвідомлення потреби обговорення загроз та небезпек, з якими стикається суспільство. Саме шляхом обговорення відповідних загроз та небезпек формується система відносин між людьми як суб'єктами глобального суспільства ризику. Лише у стані постійного дискурсу про ймовірні ризики формується відповідна політична доктрина глобального суспільства ризику. При цьому слід відзначити, що сьогодні все частіше йдеться не про загрози національного розвитку, а передусім про транснаціональні загрози, які, з одного боку, приводять до включення окремих держав до глобального суспільства ризику, а з другого - до індивідуалізації такої держави, яка санкціонує “відмирання відстаней” і прийняття рішень в ім'я розвитку цивілізації в цілому, оскільки має детериторіальний та децентралізований характер. В умовах глобалізації фактично йдеться про індивідуалізацію форм поведінки у відповідь на окремі форми викликів цивілізації. І саме з цією метою формується глобальне суспільство ризику, яке має протистояти викликам цивілізації, перебуваючи в постійному пошуку альтернативних шляхів їх подолання.

До важливих викликів сучасної цивілізації слід також віднести комунікативні технології та штучний інтелект, які здебільшого приводять до виникнення нових форм маніпуляції суспільної свідомості. Бурхливий розвиток інформаційних технологій створив широкі можливості для людини в отриманні знань, а завдяки цьому вона стала більш освіченою та отримала можливість користуватись відповідними інтелектуальними схемами (замінники людського інтелекту) і розробляти їх. До таких інтелектуальних схем ми відносимо насамперед індивідуалізовані розробки, до прикладу “генетичної атомної бомби”, спеціальні штами пташиного грипу, які були виготовлені

в окремих лабораторіях окремими людьми, а фактор їх ураження має глобальний характер. Не слід забувати також про певні комунікативні акції, які мають місце в сучасному світі і викликають відповідні події, реакція на які ще глобальніша, ніж події, викликані природними катастрофами. Реакція на такі комунікативні акції пояснюється реалізацією он-лайнних технологій, відповідно до яких подія, яка стається в одній частині світу, протягом кількох хвилин, а той і відразу стає відомою у всьому глобалізованому світі, завдяки цьому людина стає активним суб'єктом глобального суспільства ризику.

Така ситуація, яка склалась у сучасному світі, з нашої точки зору, характеризує прихід постглобального модерну, відповідно до якого кожне суспільство має вчитись жити в нових умовах глобальних викликів, а відповідно до цього і виробляти стратегію розвитку. В межах глобального суспільства ризику в першу чергу мова має йти про роль права зважаючи на його національний чи глобальний контекст. Це є принципово важливим з точки зору того, що глобальне суспільство ризику базується на глобальних об'єднаннях, принципи створення яких мають перебувати в правовій площині. Більше того, з цією метою, на думку *Б.Гарцона*, “має бути створений єдиний універсальний правовий простір”, який би давав змогу протистояти глобальним ризикам сучасного світу [453, с. 11]. Це має бути зроблено з однією метою, аби не розмити смислові контексти різних форм ризиків, а тому виробити тотожні форми боротьби з ними. Так, зокрема, тероризм як глобальне екстремістське явище має переслідуватись всіма країнами глобального простору. Для цього має бути підведена відповідна правова основа. Це особливо важливо, оскільки виходячи із мусульманської ідеології відповідні країни світу виправдовують тероризм як механізм розв'язання проблем суспільного розвитку і засіб реалізації національних інтересів. Цьому може протистояти лише суспільство глобального ризику, об'єднавши між собою окремі країни світу, які будуть протистояти ідеології, яка не вписується в контексті глобалізаційного розвитку. Такий підхід досить часто може приводити до зміцнення інтересів між суб'єктам глобального простору, а тим самим забезпечувати динаміку відносин між країнами.

Основною метою функціонування глобального суспільства ризику є реалізація глобальної безпеки, яка забезпечується шляхом досягнення демократії та реальної законності. Саме проблема реалізації глобальної безпеки сьогодні спонукає весь світ до об'єднання, в процесі якого з'явиться можливість урегулювати потенціал глобальних криз. Така можливість, з нашої точки зору, передусім надасть можливість налагодити транснаціональну співпрацю у сфері реалізації глобальної безпеки.

Власне глобалізація також виступає однією із умов виникнення глобального суспільства ризику, оскільки саме ідеологія глобалізму та антиглобалізму приводить до необхідності “обертати двигун глобалізації ще швидше”, відшукуючи при цьому адекватні шляхи її прийняття або неприйняття. В результаті цього формується мережа глобальних зв’язків, яка визначає нові принципи глобальної мобільності суспільного розвитку. Це, у свою чергу, приводить до порушення принципів суверенітету та власне і до специфіки функціонування національної держави. Слід відзначити, що будь-які форми (фінансових, політичних, військових) ризиків, які постають перед сучасною державою, приводять до заміни неї на транснаціональну кооперацію, яка більшою мірою відповідає умовам глобалізаційного розвитку. Фактично видозміна функцій національної держави в умовах глобалізації становить один із ризиків її розвитку. За таких обставин, на думку *У.Бека*, “в національних інтересах для держави денационалізуватись та транснаціоналізуватись, тобто відмовитись від частини своєї автономії, аби вирішити в глобалізованому світі свої національні проблеми” [22, с. 78]. Саме з метою вирішення таких проблем формується система відносин між людьми, яка найбільш адекватно відповідає глобальному суспільству ризику. Водночас *У.Бек* заперечує існування глобальних ризиків як таких, адже “вони перемішані до “невпізаного”, “навантажені соціальними, етнічними та національними конфліктами” [22, с. 80] і вважає, що єдиною небезпекою в розвитку людства є ситуація глобальної нерівності, яка сьогодні все більше посилюється з огляду на відповідні деструктивні процеси. Таким чином, сьогодні могутність держави, яка визначається рівнем її вміння протистояти ризикам суспільного розвитку, вимірюється не її “конфронтаційним потенціалом, а скоріше кооперативним потенціалом, а отже, і вмінням налагоджувати співробітництво” та позиціонувати свої інтереси різним глобальним утворенням. Таким чином, глобальне суспільство ризику “відкриває нову еру транснаціонального та багатостороннього співробітництва” [22, с. 83].

Важливою умовою становлення глобального суспільства ризику є також сукупність конфліктів між національними та громадськими спільнотами, які набувають найвищої форми активності в умовах глобалізації. Це свідчить про розгортання тенденцій, які приводять до становлення та розвитку “кооперативних транснаціональних держав”, що, у свою чергу, має “сприяти урегулюванню національних та етнічних суперечностей”, а відповідно до цього формуванню нового виміру національної самосвідомості. Принципово важливим при цьому є і те, що врегулювання певних суперечностей, які складають основу виникнення глобального суспільства ризику, потребують

спільних історичних орієнтирів, завдяки цьому “уможливиться створення рамкових умов і координат, для того, аби привести національні рішення та вимоги суверенітету у відповідність з умовами транснаціональної кооперації” [63, с. 43].

Таким чином, глобальне суспільство ризику характеризується сукупністю таких форм ризиків, як: фінансові ризики, ризики, викликані різними кліматичними умовами, бідністю, а також недотриманням прав людини, різні хвороби (СНІД, туберкульоз, онкологія), ризики військової могутності держав-сусідів, централізована демократія.

Глобальне суспільство ризику сьогодні в першу чергу має виходити із визнання права людей бути іншими в умовах глобалізації, яка будь-якою ціною прагне стандартизувати умови, фактори та форми соціальної організації. Фактично тут мова йде про форми національної самовизначеності держав шляхом відкритості до інтересів та потреб людства, що тим самим дає змогу уникнути різних форм ризиків, з якими стикається сучасна держава. Фактично сьогодні сучасний глобалізований світ бореться не лише зі злом, але і з причинами його виникнення, що, у свою чергу, дозволяє розв’язати низку глобальних проблем, розв’язання яких не під силу державам, які займають індивідуалізовано-відособлену позицію.

Глобальне суспільство ризику - це суспільство, яке перебуває у стані безкомпромісності та війни, позбавлене можливості ведення переговорного процесу з іншими державами і фактично як таке воно абсолютно не признає слово “мир”. Дана форма соціальної організації, яку представляє глобальне суспільство ризику, являє собою такий громадський стан, який вказує на абсолютну незахищеність людей та безпеку держав. Тому окремі дії, до яких зачасти вдаються останні, мають контрпродуктивний характер.

Глобальне суспільство ризику у цьому плані покладає на себе функції донести до громадян інформацію про ймовірну небезпеку, яка є неминучою в умовах створення новітніх наукоємних технологій, які, з одного боку, начебто покращити життя сучасній людині, а з другого - фактично становлять для неї значні ризики, пов’язані з невизначеністю майбутнього, яка привносить такими ризиками. В результаті цього у світі щосекундно з’являються нові ризики для життєдіяльності людини, завдяки такій своїй мобільності та самоідентифікованій самоорганізованості вони є непередбачуваними, а тому неконтрольованими.

Більшість учених, які досліджують сутність та специфіку виникнення глобального суспільства ризику, мають рацію в тому плані, що вони займають однозначну позицію - новою формою об’єднання в умовах глобалізації є ризик. Так, глобальне суспільство ризику - це

“фактично вибух, який відбувається в результаті зіткнення з дійсністю” і приводить до нівелювання поняття відповідальності та легітимності, оскільки тут основна перевага надається визнанню існування загроз, які паралізують функціонування інститутів, на які покладались функції долаття таких загроз.

Виходячи із такого розуміння концепції глобального суспільства ризику доцільно вказати на створення нової картини світової політики. Остання в першу чергу характеризує тенденцію колективної боротьби людства із загрозами, з якими воно сьогодні стикається. Саме з цією метою створюються різні глобальні альянси, основною метою яких є протистояння загрозам. Це свідчить про те, що глобальне суспільство ризику спрямоване насамперед на багатополарність світу, а не на однополарність, оскільки вирішувати самостійно проблеми, викликані відповідними загрозами, нікому не вдається. Таким чином, до функцій такої форми соціальної організації, як глобальне суспільство ризику, доцільно віднести: взаємовплив та взаємодію.

Взаємовплив включає діяльності окремих суб'єктів, яка детермінує діяльність інших у контексті розв'язання спільних проблем. Взаємодія характеризує спільні дії суб'єктів глобального простору в боротьбі із суперниками. Тут в першу чергу мова йде про глобальність загроз, які постають перед людством. Відповідно до цього глобальне суспільство ризику ставить перед собою одну із цілей - прийняття рішень в ім'я цивілізаційного розвитку, які б, у свою чергу, з необхідністю блокували небезпечні наслідки та загрози для сучасного людства. Внаслідок цього певною мірою відбувається синхронізація форм та методів діяльності в боротьбі із загрозами, у тому числі політичними. Адже розв'язання будь-якої з проблем, з якою стикається людство сьогодні, потребує спільних умов та факторів їх розв'язання. Так, глобальне суспільство ризику вибудовує нову форму реальності з новими умовами спільності людей об'єднаних колективною ідеєю пошуку рішень, які б дали змогу здолати глобальні виклики сучасного світу. Пошук таких рішень, у свою чергу, вказує на створення нового модерну державного управління, де кожна з держав в умовах глобального простору не лише намагається прилаштуватись до нової політичної ситуації, але й запропонувати свій індивідуалізований варіант розвитку, а він може прижитись або і не прижитись у глобальному суспільстві ризику. Передусім тут доцільно ставити питання про політичні ініціативи щодо створення нової моделі суспільства, побудованого на модернізованій доктрині суспільного договору не лише між самими громадянами, але й між державами як суб'єктами творення глобального суспільства ризику.

Отже, аби надати інституціонального статусу глобальному суспільству ризику необхідно укріпити політичну ініціативу його суб'єктів, активізувавши їх діяльність таким чином, аби вона була спрямована на створення нового транснаціонального проекту глобальної взаємодії з метою розв'язання спільних проблем, викликаних ризиками сучасної доби. Передусім йдеться про “суспільство активних громадян, яке вже не замкнене кордонами національних держав, а здійснює свою діяльність як на локальному, так і на транснаціональному рівні, здатне дати відповідь на виклики “другого модерну”, які обумовлені процесами індивідуалізації та глобалізації, екологічними кризами” [20].

Таким чином, здійснений нами розгляд окремих аспектів зазначеної проблематики доводить, що глобальне суспільство ризику має “комунальну форму ідентичності”, оскільки всі борються за те, аби вижити у небезпечному глобальному світі, і характеризується новими формами самоорганізації громадян, здатних до осмислення своєї ролі в нових соціально-політичних умовах, пов'язаних із суцільними ризиками.

2.5. Механізми функціонування національної держави в умовах глобалізації

2.5.1. Місце, роль та функції держави в умовах глобалізації

Глобалізація як бурхливий процес формування загальносвітового фінансово-інформаційного простору призводить до зміни місця, ролі та функцій національної держави, підвищує рівень вимог до ефективності державного управління, яке має відповідати рівню суспільного розвитку.

Процеси глобалізації приводять до радикальної зміни позицій національних держав, відповідно до цього все більшу частину своїх функцій вони передають по горизонталі (глобальним міждержавним та міжнародним об'єднанням) та по вертикалі (територіальним, регіональним та муніципальним органам). У зв'язку з цим виникає запитання, чи не приведе це до зникнення в майбутньому цих загальнодержавних інституцій, які набудуть статусу наднаціональних глобальних владних органів, поступово перетворюючись у елементи всесвітньої федерації. Результатом запровадження таких соціально-глобалістичних тенденцій стане чітко структуроване співтовариство народів, взаємопов'язаних економічними та політичними узами.

Це свідчить про те, що глобалізація, долаючи межі між внутрішньою та зовнішньою політикою, приводить до якісної зміни змісту та структури міжнародних політичних відносин. Аналізуючи події 11 вересня 2001 р. у США, можна констатувати, що навіть війна сьогодні як засіб досягнення політичної мети втрачає свій зміст. Це ще раз підкреслює хибність положення, сформульованого *З.Бжезінським* ще на початку 80-х рр. щодо ролі США як “безумовного лідера та конструктора нового світового порядку...завдяки американській технологічній пріоритетності та глобальній військовій присутності вони перебувають у центрі взаємозалежного всесвіту” [27, с. 45], відповідно до якого так зване “американське переважання породжує новий міжнародний порядок. Тут зразу ж виникає запитання про доцільність необхідності такої універсальної держави в постіндустріальну епоху. Відповісти на це запитання досить легко, якщо навести положення *А.Тойнбі*, який вважав, що “універсальна держава виникає для того, щоб зупинити війни, замінити кровопролиття кооперацією” [341, с. 501]. Це, у свою чергу, пояснює причини виникнення світових наддержав. Але чи насправді хоча б одна така наддержава зупинила війну? Історія від свого початку таких прикладів не має.

Національна держава у сучасному світі справляє вирішальний вплив на еволюцію системи міжнародних відносин. Водночас для національної держави надзвичайно складним питанням лишається збереження її *суверенітету* як атрибуту та гаранта незалежності в умовах глобальної взаємозалежності між різними країнами світу. Суверенність національної держави в умовах глобалізації все більше стає розмитим поняттям, оскільки приводить до втручання в її справи зовнішніх суб’єктів впливу (інших держав), здебільшого у внутрішні справи національних держав включаються міжнародні організації країн-лідерів геополітичного та гео економічного розвитку. У свою чергу, це перешкоджає інтересам національної держави, а також призводить до послаблення її економічного, політичного та воєнного потенціалу. Більше того, такий вплив з боку різних зовнішніх суб’єктів стає активнішим у разі, якщо держава має порівняно слабкий потенціал.

Виходячи із цього надзвичайно складно визначити критерії суверенності національної держави в умовах глобалізації, адже, як показано у звіті Світового банку про розвиток держави, у світі більше 207 суверенних держав, рівень суверенітету яких принципово відрізняється між собою [253]. Основною причиною виникнення відмінностей у рівнях суверенітету між державами є нерівні умови економічного розвитку. Виходячи із світової практики основними факторами зміцнення суверенності є потужна, конкурентоспроможна економіка та ефективна внутрішня політика держави, яка базується на соціально-політичній

єдності нації. Саме єдність нації може виступати визначальним критерієм суверенності національної держави. Проте тут відразу постає питання, яке, на думку *Н.Лумана*, ставить під сумнів існування малих націй та держав в умовах глобалізації [194].

Майже тогожної позиції дотримуються грузинські дослідники *З.А.Табліашвілі* та *В.Е.Горозії*, відповідно до якої “глобалізація висуває ідеал “глобальної правової державності”, що з необхідністю ставить питання про розширення засобів обмеження державного суверенітету... В таких випадках слабозвинені держави, які мають історично традиційну культуру, можуть знайти собі місце лише серед постачальників сировини... вони можуть залишитись без власної національної економіки і без власних технологій” [393].

Здебільшого однією із умов суверенітету національної держави є реалізація національної ідентичності та національного самовираження. У свій час президент США *В.Вільсон* запропонував формулу національного самовираження, яка є актуальною і для процесів глобалізації, її сутність зводиться до того, що “кожен народ має право вибрати саме ту форму суверенності, яка для нього є найкращою” [50, с. 117]. Проте в умовах глобалізації постає питання, а чи насправді народ має можливість вибрати таку форму суверенності, адже він перебуває в стандартизованих умовах розвитку.

Одним із ризиків втрати суверенності національною державою є порушення її територіальної цілісності. Більшість конфліктів, які розгортаються в умовах глобалізації між окремими національними державами, сьогодні пов’язуються саме із порушенням територіальної цілісності. Таким чином, поглиблення процесів глобалізації призводить до “зниження ролі національної держави та скорення її функцій”.

Слід також відзначити і той факт, що глобалізація сьогодні є основним процесом, за допомогою якого здійснюється безпосереднє обмеження суверенітету держав шляхом руйнування національних основ функціонування економічної системи. Це, у свою чергу, свідчить про те, що сьогодні національна держава жодною мірою не може виступати незалежним суб’єктом реалізації глобальної політики. Саме глобалізація приводить до того, що стратегії національного економічного та політичного розвитку сьогодні залежать від різних транснаціональних “груп впливу”, які безпосередньо і впливають на внутрішню політику національної держави.

Виходячи із цього важлива роль у трансформації місця та ролі національної держави належить впливу транснаціональних корпорацій (ТНК), які і складають ядро глобальної системи господарювання. За даними Світового банку, сьогодні у світі нараховується понад

40 тис. ТНК, які включені в економіку 150 держав світу і які контролюють більше половини світової промисловості, 63% зовнішньої торгівлі, до 80 % патентів та ліцензій на нову техніку та технології. П'ять потужних ТНК здійснюють ревізію більше половини світового виробництва товарів тривалого користування, а також літаків, електронного обладнання, автомобілів, дві третіх компаній контролюють всю міжнародну мережу телекомунікацій [465, с. 210]. Таким чином, це свідчить про те, що в умовах глобалізації та розвитку ТНК, що є її супровідником, збереження суверенітету та функцій національної держави у попередньому обсязі практично неможливо. В результаті цього така аморфність національної держави стає основним гальмом у подоланні соціально-економічних та політичних проблем розвитку в умовах глобалізації.

Отже, в умовах глобалізації функції національної держави, яка традиційно володіла потужними важелями впливу, намагаються перебрати на себе ТНК, більшість із яких за своїм економічним потенціалом є більш потужнішими, ніж десятки національних держав. Проте важливим питанням, яке постає в даному контексті, є з'ясувати наскільки високим є потенціал ТНК у функціональному плані і чи реально вони можуть являти конкуренцію для національної держави. Це, зокрема, пояснюється тим, що ТНК “не мають своєї армії, ні поліції, ні своєї політичної надбудови... їх головний політичний козир - роз'єднаність національних держав, які зачасти конкурують між собою за надання режиму найбільшого сприяння, готових поступитись заради цього частиною свого суверенітету” [264, с. 23].

У контексті переосмислення ролі та функцій держави в сучасних процесах глобалізації слід також враховувати й характер функціонування її в перехідних умовах. Адже криза політичної влади, яка сьогодні все частіше спостерігається у світі, схожа на так званий “політичний мавзолей”, технології з прийняття політичних рішень, які не відповідають потребам сучасності, що призводить до безсилля політичної влади, неспроможної зрозуміти тенденції та перспективи сучасних соціальних змін. У таких умовах держава має посилювати, а не послаблювати урядову регламентацію, як це сталося (надавши повну свободу для боротьби політичних партій та рухів, очолюваних недалекоглядними лідерами). Адже закономірно кризова ситуація має приводити до збільшення урядової регламентації, а не навпаки.

Відзначимо, що типи економічних і державно-управлінських систем та форм ідеології постійно коливаються між полюсами тоталітаризму та “зовсім вільними режимами”. Це призводить до необхідності виділяти дві форми держави, а саме “ефективну” та “кризову”. У “Звіті про світовий розвиток” ефективна держава розглядається як

“життєво необхідна для надання товарів та послуг, а також для створення правил та інститутів, які б давали змогу ринкам розквітати, а людям вести більш здорове та щасливе життя, без якого неможливий стійкий як економічний, так і соціальний розвиток... Кризова держава - це держава, не здатна ефективно вирішувати завдання, які перед нею постають, і відповідно сприяє поглибленню кризи” [252, с. 4].

Сьогодні надзвичайно актуально постає питання про персоніфікацію держави, тобто хто її очолює і здійснює її функції? Якщо це представники старого устрою, то посилення ролі держави поглиблює процеси занепаду системи управління, а якщо на чолі державної влади будуть люди нового покоління, які керуються загальнодержавними інтересами, відповідно стратегічно мислячі, високопрофесійні, то роль такої держави зростатиме. Це, на нашу думку, є основною умовою формування нового порядку, який базується на співробітництві та стратегічному партнерстві локальних цивілізацій у вирішенні глобальних завдань, які виникають у державному управлінні. Тому проблема, яка виникає сьогодні, пов'язується переважно з відсутністю лідера загальнонаціонального масштабу, здатного в умовах системної кризи влади, породженої здебільшого процесами глобалізації, сформувати власні політичні переконання, виробити ефективну програму виходу з неї.

Відповідно до цього надзвичайно важливо, щоб в контексті глобалізаційних процесів були чітко визначені цілі та функції держави, механізми державного впливу на економічні та соціальні процеси, визначено стратегію і тактику розвитку держави. Це стане певною перешкодою на шляху повернення до тоталітаризму. Відповідно до цього має бути розроблена Програма стратегічного розвитку України в умовах глобалізації. Основними її пріоритетами мають стати: пошук оптимального варіанта державного управління в умовах глобалізації, законодавче регулювання економічного та соціального розвитку України, обґрунтування стратегії розвитку, шляхи ефективного використання державного сектора, форми діалогічності спілкування влади та народу, збереження національних традицій в управлінні суспільними процесами, механізми управління глобалізаційними процесами.

Глобалізація як об'єктивна необхідність суспільного розвитку є явищем вкрай суперечливим, а саме створює проблему зіткнення національних реалій суспільного розвитку із глобальними тенденціями розвинених суспільств, що в остаточному підсумку не забезпечує бажаного інтеграційного ефекту. В цьому контексті доцільно відзначити, що не слід очікувати на ефективність здійснюваних реформ, якщо сформувати ефективну національну систему державного управління, головним пріоритетом якої є реалізація національних інтересів,

не в змозі. Тому сьогодні Україна практично не може вписатись у загальнокласифікаційні схеми прогресу через свою нездатність повторити чужий досвід та можливість поділитись власним, оскільки сьогодні вона являє собою суспільство проміжної цивілізації. Все більше спостерігається прискорення темпів соціальної мобільності, бюрократизації та урбанізації, що веде його до відкритості, раціональності, вибірковості та індивідуалізму в протизагони його традиційній моделі.

Отже, в умовах глобалізації суспільство, яке перебуває в стані модернізації, постійно нарощує відкритість, яка забезпечується сукупністю так званих внутрішньоелітних процесів (поглядів, цінностей, орієнтацій самого суспільства). У цьому контексті важливу роль відіграє ідеологія як принцип функціонування суспільства, яку досить часто заміняє традиція як межа інновації та легітимності влади. Доцільно відзначити, що легітимність влади в Україні має ідеократичний характер, оскільки в основі будь-якого традиційного суспільства лежить орієнтація на цінності, а не на практичні цілі і здійснюється не шляхом вільного волевиявлення, а “зверху” - звідси проблема формування нової національної ідеї, здатної консолідувати суспільство, а відповідно й ефективної інтегративної ідеології, яка б відображала інтереси всіх прошарків суспільства.

Таким чином, концепція модернізації суспільства без урахування національної специфіки породжує “безінноваційну політику” та відповідну відсутність лідерів “стратегічного типу”. Це безпосередньо вказує на те, що стратегія розвитку суспільства в умовах глобалізації вимагає запровадження інноваційної політики держави в усіх її сферах.

Сьогодні відомо, що вирішити глобальні проблеми сучасності самостійно національним державам практично неможливо, для цього потрібне ефективне співробітництво в загальносвітовому масштабі. Це, у свою чергу, передбачає появу нових владних структур, які здійснюються над державними. Слід також відзначити, що саме фінансова глобалізація породила наднаціональну державу. Такий глобалізаційний режим вдалося здолати лише офшорним державам завдяки лідерству їх фінансової номенклатури, які зберегли свій державний суверенітет та національну незалежність. Це ще раз підтверджує, що глобальні проблеми, породжені суперечностями суспільного розвитку, зокрема соціально-економічною нерівномірністю розвитку країн, регіонів потребують участі міжнародних організацій.

У межах даного аналізу нами виокремлено позитивні та негативні моменти, які впливають на роль та функції держави в умовах глобалізації. І, на жаль, негативних моментів виявилось значно більше. Це ще раз підтверджує те, що на сучасному етапі розвитку та

функціонування світової держави питання ефективності впливу глобалізації на системи державного управління є надзвичайно суперечливою. Адже достатньо навести позицію, якої дотримується ряд науковців та політиків щодо створення можливостей для України уникнення процесів глобалізації. Підтвердженням цього є висунення низки гасел на зразок “скажемо ні імперіалістичній глобалізації”.

Справедливим буде відзначити, що сьогодні ми все частіше відчуваємо деякі деструктивні прояви глобалізації. Так, зокрема, глобальні процеси об’єктивно розгортаються нерівномірно, що, безумовно, становить загрозу світовій економічній системі, несправедливому розподілу суспільних благ між суб’єктами нового світового простору. Зменшується влада національного уряду, держава в цілому як сукупність органів стає зовсім не обов’язковою, відповідно уряди мають все менше можливостей управляти своїми корпораціями. Міжнародні ЗМІ не в змозі популяризувати певну ідеологію суспільного розвитку, що породжує відсутність чіткої стратегії розвитку суспільства в умовах глобалізації, приводить до непередбачуваності деяких процесів, хаотичності їх розгортання. З’являється все більше можливостей для уникнення влади від громадського контролю, оскільки національні уряди тоді не несуть відповідальність перед своїм населенням. Відповідно можливості влади зменшуються, а порушення прав народів на самостійний розвиток збільшуються.

Отже, така “бездумна” інтеграція із Заходом може привести до втрати національної культури, створить реальні загрози національній ідентичності, національному відродженню. Як відомо, в умовах такої всезагальної інтеграції світ втрачає альтернативу вибору та відповідно відчуття громадянської відповідальності. В майбутньому це може привести до створення так званих соціальних груп, здатних протидіяти процесам глобалізації, а також покласти початок всезагальної стандартизації розвитку та функціонування систем державного управління.

Згідно з цим сьогодні все більший сумнів виникає стосовно того, що глобалізація в її позитивному значенні може запобігти тенденції світової термоядерної війни та забезпечити мир для всіх народів, здолати розрив на рівні соціально-економічного розвитку між вже достатньо розвиненими державами та тими, які перебувають на початковому етапі.

Це все вказує на те, що глобальні проблеми сучасності є породженням передусім суперечностей суспільного розвитку, зокрема масштабів впливу діяльності людини на оточуючу дійсність та нерівномірністю соціально-економічного та науково-технічного розвитку країн та регіонів. Відповідно вони є комплексними та всеохопними

ми, тобто тісно взаємопов'язані з регіональними та національно-державними. Тому ефективна стратегія вирішення глобальних проблем виводить суспільства на нові рубежі міжцивілізаційного розвитку, а саме на рівень усвідомлення необхідності об'єднання зусиль всіх народів та держав. Отже, держава в умовах глобалізації не тільки змушена відповідати умовам суспільного процесу, але й брати на себе не властиві їй раніше функції, а ще вона стає політичним центром, на якому зосереджені зростаючі посягання суспільства. Саме в таких умовах формуються цілі, засоби інституціональної влади, здійснюються її функції. Відповідно до цього вона визначає ставлення державної макровлади з її апаратами, а також відому кризу влади.

У результаті різних зрушень, зумовлених процесами глобалізації, ступінь соціальної, політичної, економічної, науково-технічної, правової та інформаційної взаємозалежності національних держав досяг такої критичної межі, коли стали неминучими три принципово нових явища.

По-перше, світове співтовариство “із рихлої сукупності більш або менш взаємопов'язаних країн перетворюється в цілісну політичну систему, де “національні соціуми” є складовими елементами єдиного всесвітнього політичного організму (об'єднаними вже не лише міжнародним розподілом праці, але й велетенською за всіма масштабами, інколи всесвітніми політичними структурами, глобальної політичної системи та планетарною інформаційною мережею” [248, с. 178]. Тобто більшість національних політичних систем із більш чи менш автономних самоврядних структур перетворились на єдиний у політичному плані глобальний організм. Тут варто вказати на один парадокс, який все частіше проступає, а саме “чим далі держави просуваються по шляху індивідуалізації, тим більше розвиваються високотехнологічні галузі, тим щільнішими стають міжнародні виробничо-кооперативні зв'язки, тим більш обмеженіше національні держави виступають в єдиний глобальний політичний організм”.

По-друге, в умовах глобалізації національні та всесвітні політичні відносини починають обмінюватися ролями. В минулому провідну роль відігравали “перші”. Так, найбільш розвинені в той чи інший період національні держави визначали характер, форми та механізми міжнародних відносин, певним чином нав'язуючи іншим країнам та світовому співтовариству в цілому способи господарського (економічного) спілкування. Тобто раніше внутрішньоекономічні відносини були первинними, міжнародні - вторинними, оскільки завжди були і є держави - своєрідні зразки для наслідування іншими європейськими державами. В умовах глобалізації всесвітні економічні відносини переважною мірою стають провідними, визначальними, у

той час коли внутрішньодержавні відносини навіть у достатньо розвинених країн мають бути прилаштовуваними до реалій глобальної політики. Це, зокрема, свідчить про те, що за останні десятиріччя глобальні політичні процеси все більш починають домінувати, витісняючи національні держави. Світова держава поступово стає сильнішою та значимішою за національні держави.

По-третє. Глобалізація об'єктивно призводить до розмивання та знецінення регулюючих функцій національних держав, які вже не можуть як раніше захищати національну економіку від небажаних зовнішньоекономічних впливів. Вона тим більше не в змозі регулювати ті економічні, соціальні та культурні процеси, які вийшли за межі національних кордонів, здобули самостійність і стають некерованими. Міжнародні політичні процеси переростають із міжкраїнових, більш або менш ефективно врегульованих в односторонньому, дво- або багатосторонньому порядку національними державами, у позакраїнові, тобто глобальні, які майже або зовсім не піддаються державному регулюванню.

Таким чином, національні держави все більше втрачають можливості ефективного використання традиційних механізмів державного регулювання. В умовах все більш зростаючої взаємозалежності національних держав уряди вимушені користуватись ними, озираючись на інші держави, інтереси яких при цьому можуть бути порушені. Водночас несправедливо вважати, що національні держави як регулюючий механізм внутрішньодержавних та міжнародних відносин відійшов у минуле, на нашу ж думку, він буде функціонувати невизначено довго, але вже не в ролі всевладного та суверенного творця долі власної держави, а як одна з ланок все більш ускладненого багаторівневого механізму, який покликаний регулювати соціальні, ідеологічні, політичні, економічні та духовні відносини. На думку *Е.Кочетова*, роль національної держави в умовах глобалізації наскільки трансформується, що в результаті цього найбільш розвинені із них перетворюються в транснаціоналізовані “країни системи”, які обов'язково враховують наднаціональні тенденції в економічній, інформаційній, фінансовій, соціальній, військовій та інших сферах”. Більше того, “такі країни-системи відіграють роль глобального підприємця, делегуючи функцію реалізації стратегічних національних інтересів та устремлінь могутнім фінансово-кредитно-банківським структурам, транснаціональним корпораціям, консорціумам, союзам” [170, с. 75].

Здебільшого це свідчить про те, що основним інструментом реалізації функцій таких “країн-систем” є створення та розвиток високих геоекономічних технологій”, які забезпечують їм відповідну конкурентність, а також доступ до формування “світового прибут-

ку”. На думку *Е.Кочетова*, “саме участь у його формуванні та розподілі є для національних економік найвищим мотиваційним стимулом до економічного оперування у світовій господарській системі” [170, с. 72].

З огляду на ситуацію варто відзначити, що сьогодні складається два ідеальних *типи транснаціонального співробітництва держав*, в яких відбувається демонтаж національної автономії з тим, щоб обнови та розширити національний суверенітет, а саме:

- ♦ *наглядові держави*. Скориставшись новими кооперативними можливостями, наглядові держави можуть перетворитись у держави-фортеці, де пріоритетами є безпека, військова могутність, а свобода та демократія відіграють другорядну та допоміжну роль;

- ♦ *відкриті світові держави*. Борються не проти терору, але й проти його причин, змістом їх політики є вирішення глобальних проблем, які національні держави самостійно вирішити не можуть. Відкриті світові держави як новий тип держав окреслюють необхідність поєднувати національне самовираження з відповідальністю за інших людей як всередині, так і поза національних кордонів. Основною метою такого типу держав є звільнити від національної вузькості самовизначення, зробити його відкритим до інтересів людства. Слід відзначити, що відкриті світові держави спираються на “принцип національної індиферентності держави, оскільки сучасні національні держави можуть тримати себе у формах лише за допомогою різних дискусій про небезпеки, які їм загрожують” [447, с. 35].

Слід також звернути увагу на такий аспект, який характеризує особливе прагнення держав в умовах глобалізації створити нові або вступити в існуючі регіональні та субрегіональні союзи, організації, блоки з метою вирішення спільних завдань у сфері економічного та промислового зростання. Це характеризує, зокрема, розширення політичної, економічної форм кооперації та співробітництва на міждержавному та транснаціональному рівнях ХХ ст., що дає змогу говорити про знову ж таки нове поширення тенденції глобалізації у всіх сферах суспільного життя.

Аналізуючи даний аспект проблеми, варто також відзначити, що саме після Другої світової війни держава взяла на себе відповідальність за майбутнє суспільства, його соціально-економічний розвиток. З цією метою розробляються спеціальні проекти, плани та програми розвитку світової держави. Підтвердженням цього є доповідь Світового банку за 1997 рік “Держава у світі, що змінюється”, де за нею визначаються такі базові функції, як:

- п створення правової держави;
- п підтримка загальної економічної рівноваги;

- п інвестиції в людські ресурси та в інфраструктуру;
- п захист пригнічених груп населення;
- п охорона навколишнього середовища [253, с. 32].

Зважаючи на такі функції держави можна з повною мірою стверджувати про вузьке розуміння держави саме як органу забезпечення влади пануючого класу. З цього приводу російський учений *Р.Севорт'ян* стверджує, що “ХХ сторіччя виразно продемонструвало державу як всезагальну форму організації людства і що іншої організації свого життя, ніж у межах країн, національно-територіальних суспільств (держав), люди просто не створили... Майже всі альтернативні утворення, різного роду рухи та організації, які характеризують сферу функціонування громадянського суспільства, є нестабільними, недовготривалими організованими навколо специфічних, у тому числі неуніверсальних інтересів та цілей” [65, с. 11]. Слід також відзначити, що більшість національних рухів, організованих навколо боротьби за незалежність в умовах глобалізації, прагнуть утворення незалежної держави. “Скрізь, навіть після жорстких випробувань, як внутрішні сили, так і світове співтовариство прагнуть поновити норму - сучасну державу, нехай навіть іншої географічної чи етнонаціональної конфігурації” [125].

Проте сьогодні слід говорити не про зникнення держави як універсальної форми суспільної організації, а про втрату державою її абсолютної позиції як на міжнародній арені, так і на внутрішньодержавному рівні. Держава фактично перестає бути виключним джерелом легітимації суспільних рішень і дій та виключним суб'єктом міжнародних відносин. З'являються сили (економічні, громадські), які за своєю значимістю та впливовістю можуть бути рівноправними партнерами цих відносин. З іншого боку, такими агентами є міжнародні економічні та фінансові організації. Їхня впливовість щодо прийняття внутрішньодержавних рішень наочно продемонстрована на прикладі країн Латинської Америки та країн пострадянського простору. Досить часто їхніми ідеологічними опонентами є міжнародні екологічні рухи та громадські організації [125]. Так звані недержавні організації, які мають місце в умовах глобалізації, за своєю будовою схожі на макродержаву, ніж на принципово інший тип організації, вони мають свої фінансові, адміністративні, комунікаційні й навіть силові структури. Слід відзначити, що саме завдяки цим організаціям була привернута увага громадськості до теми глобалізації, яка розглядалась під кутом зору глобальних екологічних проблем людства.

Починаючи з другої половини ХХ ст. зароджується так званий екологічний напрям, переростаючи поступово в потужну соціальну силу, що об'єднала організації різних рівнів і охопила коло проблем,

що виходять далеко за межі природоохоронних. Адже саме концепція сталого розвитку, яка була розроблена зусиллями представників Римського клубу, членів Комісії ООН з навколишнього середовища і розвитку екологічних організацій по всій планеті, стала потужним імпульсом до усвідомлення єдності та взаємозалежності світу. Саме ця концепція, задекларована в середині 80-х рр., наочно продемонструвала глобальність проблем (за їх масштабністю, оскільки вони охопили всі сфери суспільного життя).

В умовах глобалізації відбувається трансформація ролі держави, особливо в розвиненому світі, зокрема інформаційні, фінансові та інші процеси, пов'язані з нею, зменшують можливості національних урядів контролювати ситуацію та управляти нею на території своїх держав. Більшість функцій, які раніше виконувались урядами, в умовах глобалізації переходять до транснаціональних корпорацій, інститутів громадянського суспільства. Національні та міжнародні неурядові організації - правозахисні, релігійні, економічні та інші - суттєво впливають на суспільну думку, політику, вироблення законів, оскільки самі виконують функції соціального захисту і навіть беруть участь у діяльності комітетів та комісій ООН. Держава в таких умовах фактично втрачає монополію на реалізацію владних повноважень, а уряди відповідно втрачають свої можливості та повноваження за межами своїх держав. "Політика господарювання" (або соціальна та гуманітарна політика) окремих держав перестає бути суверенною, постійно перебуваючи під посиленням впливом ситуації на світовому ринку. Вони все менше мають можливостей, щоб контролювати становище у сфері міжнародної економіки, фінансів, у результаті чого стають неконтрольованими інформаційні потоки, влада, так би мовити, розтікається. Водночас слід відзначити, що за певних об'єктивних факторів у держави все ж таки зберігається монополія на вирішення таких питань, як забезпечення порядку, обороноздатність, надання соціальних послуг, регулювання ринку, підтримка транспортної інфраструктури, контроль за добуванням природних ресурсів, регулювання міграції, вирішення внутрішніх етнічних проблем та ін.

В умовах глобалізації в середині держав, які перебувають на високому рівні розвитку, стало наростати соціальне розшарування, оскільки більш самостійними стали представники сфер транснаціонального бізнесу та інтелектуального виробництва. Водночас прискорені зміни у сфері економіки зробили менш стійким та передбачуваним становище традиційного середнього класу, представників "старих" галузей економіки. Серед них стали наростати настрої невпевненості, протесту, які вилились, зокрема, в антиглобалізаційні рухи.

Ще одним цікавим фактом щодо зміни *функцій* держави є те, що "велика інформаційна прозорість сучасного світу, імперативи ринкової конкурентоспроможності, зокрема, прискорюють поширення демократичних цінностей, адже кількість формально демократичних держав на планеті зростає. Але при цьому створюються всеосяжні електронні бази даних про телеметричні параметри, структуру ДНК, відбитки пальців, звички і т.п. кожного, хто живе на планеті. Тим сам різко зростають можливості для втручання в особисте життя і навіть для глобального контролю за поведінкою суспільства та людини [476]. Це, безумовно, суперечить ряду основоположних демократичних принципів і вимагає додаткових засобів щодо захисту сфери приватного життя.

Слід особливо наголосити на тому, що глобалізація сьогодні все частіше сприяє стиранню границь між внутрішньою та зовнішньою політикою, остання, яка виходить за межі однієї країни, породжує та охоплює все більше коло проблем. Унаслідок цього енергетична, науково-технічна, транспортна, соціальна, екологічна політика все більше інтернаціоналізується. До прикладу, міністерства закордонних справ у світі поступово втрачають роль єдиного представника країни на міжнародній арені. Все виразніше та гостріше постає проблема інституційного забезпечення координації зовнішньополітичних ліній різних відомств як усередині держав, так і поза ними. В умовах глобалізації застарілі організації та більшість правил міжнародної поведінки стають менш ефективними, а нові навіть не встигають легітимуватись. В умовах глобалізації також з'являються три центри економіко-політичного впливу, які супроводжуються формуванням *трьох груп держав* відповідно до таких ознак, як *рівень розвитку та перспективність*; оскільки саме глобалізація стимулює все більше розшарування держав за критерієм їх рівня розвитку та появи можливих перспектив в майбутньому.

Перша група держав - *країни першого світу*, що у розвитку випереджають інші, які саме і змогли скористатись результатами інформаційної революції, великої фінансової та політичної відкритості. Це Північна Америка, Західна Європа, Японія.

Друга група держав - *нові постіндустріальні держави*, які здійснити ривок у 60-90 рр., але сьогодні вони розвиваються не так швидко, як раніше, і в майбутньому вони сподіваються увійти в "перший світ". Для цих держав, які концентруються у Східній та Південній Азії, Латинській Америці, Центральній та Східній Європі, основною метою є закріпитись в майбутньому на периферії розвинутого світу. Хоча держави Далекого Сходу та Південної Азії навряд чи надовго погодяться з роллю підпорядкування політичній периферії.

Третя досить широка група - так звані “подаючі держави” (в екваторіальній Африці, Центральній Азії, ряді країн колишнього СРСР), частка яких у світовому ВВП продовжує скорочуватись. Інформаційна революція, економічна глобалізація зачіпають їх лише анклавно. Більшість із цих держав не можуть підтримувати елементарний порядок на своїй території, стають жертвами безкінечних міжусобиць, “розсадниками” міжнародного тероризму, наркомафії, потенційними джерелами поширення “ОМП бідних” - біологічного та хімічного. В умовах зростаючої “прозорості” сучасного світу, збільшення відносної уразливості розвинених суспільств ці держави перетворюються в загрозу міжнародної стабільності.

Варто також відзначити, що глобалізація трансформує зміст політики держав, водночас втрачається роль проблем “м’якої безпеки”, пов’язаних з економікою, фінансами, бідністю, екологією, етнічними конфліктами. Питання жорсткої безпеки, зберігаючи свою значимість, все більше переміщається із площини верхнього протистояння провідних держав у площину змагання у сфері високих технологій та гонки роззброєння та межами “першого світу”.

В умовах глобалізації розпочинається поширення ядерної зброї та ракетних технологій, при цьому ядерними державами стають не “ізгої” або “подаючі держави”, а так звані країни “другого світу”. При цьому США виходять із неминучості подальшого розповсюдження, прагнуть стримати його до створення засобів власного захисту. У свою чергу, плани США щодо створення так званої обмеженої ПРО спонукають Китай до прискореного нарощування ядерного потенціалу. Це також підштовхує Індію до аналогічних засобів. “Скоріше за все світ пропустив можливість вилучити ядерну зброю із порядку денного міжнародних відносин, і ми перебуваємо на зорі “нової ядерної зброї”. Це є основним питанням для обговорення світовим співтовариством, коли саме мова йде про такий тип держав, як “ядерні держави”, які, безумовно, знову ж таки є результатом розгортання процесів глобалізації.

Фактично в умовах глобалізації кардинально змінюються завдання державних інституцій, відповідно до чого за фундаментальну парадигму приймається принцип “не люди для держави, а держава для людей”. Інформаційні технології, які набувають неабиякого розвитку в процесах глобалізації, спрощують, скорочують, оптимізують, роблять ефективнішими й ближчими до громадянина структури держави та її функції зокрема. “Вони позбавляють громадян необхідності делегувати доволі значну кількість своїх повноважень чиновникам чи обраним посадовцям. Так для апарату це невигідно і незручно. Але, з іншого боку, це змусить багатьох людей шукати само-

реалізації у справах, більш значущих, ніж обмін папірцями, заповнення й перекладання їх” [448].

Суспільство в умовах глобалізації, досягнувши сталого розвитку, має всі права, аби вимагати від держави виступати в ролі каталізатора. Так, на думку Д.Озборна та Т.Гаєблера, “система, яка спрямовує й стимулює дію, а не намагається зробити все сама ... має належати суспільству - наділяти повноваженнями, а не обслуговувати. І спрямовувати її мають завдання, орієнтовані на результат і розвернені обличчям до клієнта” [434].

Відповідаючи на запитання, якими саме мають бути функції держави в умовах глобалізації, французький уряд визначив це так: “роль держави потрібна. Діючи як каталізатор, вона має сприяти формуванню компаній та громадян, що були б уже часткою інформаційного суспільства. Як регулятор вона має гарантувати повагу до правил, за якими діє Мережа. І як головний гравець на цьому полі, вона може модернізувати свої експлуатаційні методи, а також стосунки між комунальним обслуговуванням та громадськістю” [444].

Слід відзначити, що в умовах глобалізації держава також реалізує ідею інформаційного суспільства. Цифрове суспільне майбутнє, привнесене процесами глобалізації, відповідає вимогам цифрової споживацької культури і тому суттєво змінює функції держави. Не слід забувати також і про те, що “науковим чи економічним розвитком і нормативним забезпеченням інформаційного сектора функції держави не обмежуються. По-перше, її завданням має стати навчання споживачів, метою якого є досягнення соціальної активності та освіченості громадян. Цю роботу, крім держави, ніхто не подужає” [343, с. 60]. Також держава сьогодні повинна створювати сприятливі умови для формування й усвідомлення громадянами нових соціальних потреб, пов’язаних з можливостями інформаційних технологій. Але нові потреби, що їх набудуть люди, вимагатимуть нової організації взаємодії між ними і державою, нової самоорганізації владних структур.

З цього приводу міністр закордонних справ Канади Марсель Массе відзначив, що “сьогодні майже не лишилося державних органів з обмеженими функціями, рішень, що не потребують залучення кількох традиційних сфер діяльності держави. Відповідно зросла потреба в новому підході до вивчення завдань і пошуку рішень, який ґрунтувався б на моделях з горизонтальними структурами, здатними до ефективної співпраці, обміну даними та поєднання функцій. Координація горизонталі зараз є одним з найважливіших з них, і для неї потрібні нові механізми і новий підхід до систем” [336].

Національні держави в умовах глобалізації мають на меті не стільки не відставати від інших країн світу, як зберегти наукову, куль-

турну, мовну, національну, політичну самобутність. “Зберегти те, чим ми будемо цікаві глобальному співтовариству, чим ми збагатимо його, що надасть реальної ваги такому утворенню як “Україна” - утворенню культурному, інтелектуальному, національному, а не просто територіальному чи економічному. Це важливо для кожної держави. І найдажеглядніші з них вже опікуються тим, що саме вони принесуть до глобального співжиття інформаційного співтовариства” [278].

Якщо говорити про зміну *економічної функції* національної держави в умовах глобалізації, то слід відзначити, що головним ідеологічним забезпеченням її став економічний лібералізм, який спричинив суперечливі тенденції соціального плану. Так, з одного боку, завдяки зусиллям конкуренції зросла продуктивність економіки, з другого - це відбулося за рахунок збільшення кількості прошарку бідних. Варто відзначити, що ліберальні реформи, які відбувалися в національних державах в умовах глобалізації, супроводжувались зниженням заробітків, зростанням бідності та безробіття, в багатьох країнах зростала соціальна поляризація. Причому це стосувалося як держав так званого третього світу, так і індустріально розвинених держав. Ситуація ускладнилась тим, що майже відповідно до всіх ліберальних доктрин національні держави усувались від виконання своїх традиційних функцій: скоротилось субсидування основних статей споживацьких витрат - продовольства, транспорту, освіти, охорони здоров'я, системи соціальної підтримки.

Доцільно відзначити, що саме з кінця ХХ ст., коли відбувся розпад СРСР та світової системи соціалізму, пов'язується зміна політичних систем значної кількості національних держав. Досить поширеною стала тенденція до заміни однопартійних, військових або авторитарних режимів формами ліберальної демократії. Тут варто враховувати, що протягом останніх 10-15 років відбувається посилення ролі неурядових організацій, наприклад правозахисної або екологічної спрямованості. В цей період спостерігається процес послаблення зв'язків між державою та суспільством (пов'язаний з розмиванням ролі таких традиційних інститутів, як, до прикладу, політичні партії та профспілки).

Таким чином, здійснений аналіз даної проблеми свідчить про те, що в умовах глобалізації принципово змінюється місце, роль та функції (ідеологічна, політична, соціальна, економічна) національних держав, постійно нарощується відкритість, яка супроводжується пошуком нових форм ефективного співробітництва в загальносвітовому масштабі, у всіх сферах суспільного життя, що передбачає появу нових владних структур, більшість функцій національної держа-

ви переходять до транснаціональних корпорацій, де держава втрачає монополію на реалізацію владних повноважень, що свідчить про можливу втрату нею її абсолютної позиції як на міжнародній арені, так і на внутрішньодержавному рівні.

2.5.2. Глобальна держава як альтернатива національної держави в умовах глобалізації

Сучасні умови глобалізаційного розвитку приводять до виникнення нових форм організації населення в конкретні інституційні форми суспільної життєдіяльності, однією із яких є глобальна держава. Головне питання, яке відразу виникає в контексті формулювання нової форми держави, чи складе остання належну альтернативу національній державі, наскільки вона реально виступатиме інститутом обслуговування інтересів населення та надання йому відповідних ефективних послуг.

Актуальність даної проблематики жодного сумніву сьогодні ні в кого не викликає, але основний аспект, який випускається із дослідницького кругозору, наскільки методологічно правильним є розуміння сутності глобальної держави і наскільки вона є самодостатньою у функціональному відношенні, а головне, чи можна таке транснаціональне явище, як глобальна держава, вважати інститутом організації населення, що проживає в межах певної території, адже в умовах глобалізації таке поняття, як територія, розмивається.

Розкриваючи сутність глобальної держави доцільно виходити з основних ознак, які в цілому характеризують державу, а вже після цього класифікувати її відповідність глобалізаційним умовам розвитку. Закономірно, основними ознаками держави є: територія, населення, влада (система управління), адже не може існувати держави “без людей, що її наповнюють, без території її визначаючої, і без влади, в ній пануючої” [69, с. 147]. Проте тут постає питання, чи має глобальна держава формулу, яку ми приймаємо, право на своє функціонування. Якщо виходити з розуміння території, то в умовах глобалізації її як таку ідентифікувати надзвичайно складно, адже вона починає набувати гіпотетичного характеру, ми б сказали, трансцендентно невизначеного. Що стосується населення, то здебільшого основними суб'єктами глобальної держави виступають транснаціональні структури, які і перебирають на себе значну частку функцій, яка закономірно в межах національної держави належить населенню. У цьому плані також надзвичайно складним лишається питання про систему управління глобальною державою, сам принцип реалізації влади, механізми її делегування, адже вона розподіляється між так зва-

ними транснаціональними суб'єктами управління. Важливим питанням лишається роль уряду як виконавчого органу, який має обслуговувати транснаціональних суб'єктів глобального простору.

Це все свідчить про так званий синтетичний характер глобальної держави як складного утворення, сутність та функціональні можливості якого потребують особливого вивчення.

Виходячи з концепції шведського вченого *І.К'еллена*, держава як інститут має забезпечувати реалізацію п'яти сфер політики: геополітику, етнополітику, кратополітику, екополітику та соціополітику [455]. Коли ми перенесемо ці функції держави на глобальну державу, то побачимо певну складність реалізації цих сфер, адже кожна з них у межах національної держави має чітко ментально регламентований характер, тобто визначається системою національних інтересів, а тому застосовувати механізми глобальної держави з їх реалізації видається алогічним.

Кожна держава має свої власні економічні та політичні критерії розвитку та функціонування, узгоджувати які з іншими державами досить складно. Якщо між національними державами в умовах глобального простору немає єдності, то, незважаючи на своє історично обумовлене територіальне розміщення, вони можуть собі шукати спільників у глобальному просторі і вчитись взаємодіяти з іншими державами. Таке розуміння специфіки глобальної держави приводить до ототожнення її з первісним світом, оскільки саме тоді існували так звані племінні держави, які не прив'язувались до конкретної території. Поняття території в мовах глобалізації фактично набуває умовного характеру, а тому глобальна держава як інститут управління все більше починає походити на "ватиканську державу", для якої характерною є опосередковане розуміння території, оскільки її основними суб'єктами виступають католики усього світу. Відповідно до цього суб'єктами глобальної держави виступають усі національні держави, об'єднані спільною ідеєю, умовами та факторами глобалізаційного розвитку. За таких умов глобальна держава набуває оцінок не конструктивно-концептуального, а міфологічного характеру, оскільки політико-правове розуміння території тут відходить на задній план. Відповідно до цього визначити просторові межі реалізації владних повноважень та систему реалізації правопорядку глобальної держави також є надзвичайно складно. Тобто це все свідчить про те, що територія як первинний елемент та основний критерій глобальної держави зазнає певної модифікації і втрачає свою методологічну цінність. Отже, глобальна держава не має своєї чіткої просторової визначеності, а тому не має й свого юридичного та політичного буття. Пріоритетними у цьому плані стають дві тенденції співвідношен-

ня національних та глобальних критеріїв розвитку окремих держав, переважання останніх і визначає специфіку функціонування глобальної держави. Важливим питанням у даному контексті є також визначення того, яким чином національна держава, долучаючись до глобального простору, може лишитись сувереном у здійсненні принаймні своєї внутрішньої політики, не кажучи вже про зовнішню. В обґрунтування наведених нами суджень слід звернути увагу на позицію французького дослідника *Л.Дюгі*, яка, з нашої точки зору, є особливо своєчасною, оскільки він обґрунтовує теорію "території-кордонів", відповідно до якої територія розглядається як матеріальна межа ефективних дій носіїв влади" [109, с. 117]. Відповідно до цього, тоді коли ми говоримо про глобальну державу, то забуваємо про наявність чітко структурованої території, яка характеризує певну форму державного об'єднання, а головне організаційні засади функціонування такого об'єднання. На особливу увагу у цьому плані заслуговує думка, висловлена *Ж-Ж.Руссо*, згідно з якою "чим більшими в просторовому відношенні є кордони держави, тим менше свободи у її громадян" [301, с. 412]. Відповідно до цього у сучасному контексті значна увага має приділятися системі органів, які мають забезпечувати та гарантувати свободу громадян у межах глобального простору. Свідченням цього сьогодні і є так звані кольорові революції, які нерідко ініціюються світовими урядами і мають на меті поширення світових стандартів демократичного розвитку. Недавня спроба з боку європейського співтовариства заборони в'їзду білоруських лідерів до окремих країн світу є свідченням наявності світових інститутів, наділених повноваженнями з контролю за демократичним розвитком національних держав. Таким чином, в умовах розгортання сучасних глобалізаційних процесів жодна з держав не може перебувати в "ізоляції", а подекуди і навпаки вона набуває статусу "буферної" держави, яка здійснює активний геополітичний вплив на розвиток інших держав, не враховуючи при цьому формати налагодження зворотного зв'язку.

Відповідно до цього сутність глобальної держави має зводитись до створення певної форми глобальної культури управління, яка б визначала специфіку розвитку держави та стратегію її геополітичного буття. Саме тому якщо і між державами в умовах глобального простору виникають певні форми експансії, то передусім вони пов'язуються із спробами національних держав модернізувати свій геополітичний простір, змінивши відповідні територіальні, політичні та економічні межі своєї території.

Надзвичайно важливо в контексті аналізу даної проблематики звернути увагу на взаємозв'язок культурно-історичних факторів та типу держави, фактично їх безпосередній вплив. У цьому плані ви-

ходячи із сучасних умов доцільно виокремити новий тип держави - "держави світу", чітко розмежовуючи його із "світовою державою" як певним глобальним інституційним явищем. Безпосереднім механізмом функціонування глобальної держави є світова політика, яка не має чітких просторових меж. Так, до прикладу, сьогодні національна держава має власну територію як умову ефективного національного розвитку, адже юридичні кордони сьогодні реально не відображають специфіку функціонування суверенних держав і не вичерпують собою реальний зміст сучасної геополітики. В межах так званих глобальних держав співіснують окремі національні держави, яким більшою чи меншою мірою властивий потенціал суверена і між собою ці держави наділені відповідними повноваженнями сфери впливу.

Важливим елементом організації влади в межах глобальної держави є її населення. Роль населення в межах глобального суспільства теж є відносною, оскільки ідея спільності території, про що вже згадувалось вище, в межах якої проживає певне населення, тут випускається. Тобто фактично йдеться про роль державного підданства в межах глобальної держави, де люди сьогодні не знають як і кому слугувати і яким чином вибудовувати той чи інший організаційно-правовий (механізм) порядок життєдіяльності. Тобто якою мірою в межах глобальної держави налагоджено систему правовідносин - громадяни слугують глобальній державі як певному трансцендентному інституту чи своїй окремій національній державі в межах глобального простору.

Глобальна держава у нашому розумінні характеризує виникнення нового типу історичного розвитку та нові організаційно-правові засади його функціонування. Що стосується принципів, на яких має бути побудована дана форма держави, то вони перш за все мають являти собою синтез загальносвітових та конкретнаціональних умов, факторів та тенденцій розвитку. Виходячи з цього глобальна держава являє собою найвищу форму транснаціональної єдності як синтезу державно-управлінських систем, моделей та типів розвитку тощо. З нашої точки зору, глобальна держава - це "держава у дійсності", яка реально ілюструє геополітичну єдність людства. Це дає підстави говорити сьогодні про так звану глобальну формацію суспільного розвитку, де держава як інститут покликана забезпечити єдність між людьми, створивши тим самим нову соціально-історичну форму розвитку. Глобальна держава також характеризується відповідними формами зв'язку між окремими державами, і ефективність таких зв'язків залежить від рівня національного та геополітичного самовизначення держави.

На нашу думку, глобальна держава в сучасному світі виникає як результат активності геополітичних рухів, викликаних певними

умовами економічної необхідності. Фактично це стає реальним підтвердженням доцільності тези *О.Шпенглера*, що "мета політики - розвиток власного життєвого комплексу за рахунок іншого" [411], а тому глобальна держава є новим типом суспільного розвитку, який залежить від рівня національної та глобальної самоідентифікації та засобів глобального геополітичного самовизначення. Тут відразу ж постає питання, яким чином можна примирити глобальні тенденції із національними формам розвитку. Багато хто із дослідників вирішення даного питання вбачають у руслі національної та глобалізаційної ідеї. При цьому слід також відзначити, що глобальна держава реально порушує принцип національної індивідуальності, на зміну йому приходять ідея глобальної самоідентифікації, тобто рівень визнання себе реальними суб'єктами розгортання сучасних геополітичних процесів. Дехто із дослідників сьогодні абсолютно переконані в тому, що глобальна держава приводить до виникнення нових національних держав, адже в умовах глобалізації відбувається зближення націй, кристалізація культур, яка дає змогу визначити рівень збігу змісту таких культур у межах окремих націй, а на основі цього вивести нову формулу глобалізаційної (інтернаціональної) культури.

Одним із критеріїв виникнення глобальної держави є вирішення антиномій глобального та національного факторів суспільного розвитку. Від можливості узгодити ці два фактори і залежить система організації державної влади окремих суспільств в умовах глобалізації. Саме влада визначає структурований характер функціонування глобальної держави. Глобальна держава як правова організація народу, який проживає в межах глобального простору, характеризується своїм рівнем суспільно-політичної та нормативно-правової організації. Кожна національна держава, яка включена у глобальний простір, володіє власними ментально регламентованими принципами та нормами розвитку, а тому і ставлення і сама роль глобальної держави ними бачиться по-різному. З точки зору англійського вченого *М.Барнета*, для глобальної держави характерною є ідеальна система норм, яка декларується кожною з держав на предмет розвитку глобального простору [428, с. 711].

Попередньо ми вже окреслили одну з проблем глобальної держави, це визначення рівня її суверенітету, проте в умовах глобалізації суверенітет як такий зазнає певної модифікації і містить у собі дві основні форми: незалежність по відношенню до інших держав та пріоритет впливу однієї держави на іншу (це пов'язується із роллю та впливом так званих світових держав). Важливою проблемою при цьому лишається та обставина, що національна держава в сучасних глобалізаційних умовах може здобути суверенітет впливу як у середині держави, так і водночас потрапити в певну політичну залежність від зовнішньої політики держави.

Держава в умовах глобалізації не може бути сама для себе подарем, вона може лишатись суверенною по відношенню до себе самої, водночас залежати від низки геополітичних умов та факторів інших держав. Таким чином, держава в умовах глобалізації, втрачаючи зовнішній суверенітет, може зберігати внутрішню незалежність, хоча це питання є надзвичайно суперечливим. Втрата ж зовнішнього суверенітету з необхідністю приводить до його відображення на внутрішній політиці держави. Порушення стандартів суверенітету в умовах глобалізації з необхідністю приводить до розгортання кризи в стосунках між окремими державами.

Важлива проблема розвитку національної держави в умовах глобалізації полягає у визначенні рівня її суверенітету в сучасних глобалізаційних умовах. Це безпосередньо вказує на те, яким чином і якою мірою та чи інша держава в умовах глобального простору впливає на іншу державу світу. Тут йдеться про виникнення так званих “наддержав”, “супердержав”, які базуються на добровільній спробі окремих держав самостійно впливати на інші держави, а також здатні спільно вирішувати окремі питання, попереджати відповідні конфлікти та забезпечувати відповідний рівень розвитку суспільства. Сучасна національна держава більшою мірою ніж будь-коли залежить сьогодні від сучасних геополітичних вимірів, а тому нерідко вона претендує на роль зовнішнього суверена. Держава, яка досягає балансу у внутрішньому та зовнішньому розвитку, все більше здобуває суверенності і все більше має можливостей визначати відповідну політику, а тому і стратегію свого власного розвитку. Відповідно до цього стає все складніше визначити компетенцію внутрішньої політики держави, а тому рівень впливу окремої держави до того часу поки вона не перетворилась на глобальну державу. Сьогодні все більше національна держава залежить не від національного законодавства, а від міжнародного права, а це дає підстави визнавати за нею її глобальний характер функціонування.

За принципами свого функціонування глобальна держава все більше застосовує механізми міжнародної самоорганізації. З цією метою, на думку вчених, доцільно застосовувати поняття “багаторонне об’єднання держав”, яке найбільшою мірою розкриває сутність та специфіку функціонування глобальної держави. Така форма об’єднання, як глобальна держава, ставить перед собою чи не єдину мету - формування та реалізацію спільних цілей, які забезпечують досягнення відповідного рівня суспільного розвитку. Відповідно до цього, на думку *Дж.Рітерса*, “виокремлюються основні типи та види багаторонних об’єднань держав, які між собою відрізняються за правовим статусом, особливостями процедури прийняття рішень,

своєрідністю взаємодії держав-членів, спільними ознаками яких є [451, с. 172]:

- наявність трьох і більше держав-членів глобального простору;
- функціонування на основі міжнародних договорів;
- наявність чітко визначеної структури органів управління;
- наявність відповідних ресурсів функціонування глобального простору;
- володіння компетенціями прийняття рішень, що зобов’язує членів глобальної держави їх безпосереднє виконання.

Таким чином, глобальна держава є такою інституційною формою, яка дає змогу перетворити людство на нову соціально-політичну реальність, а відповідно до цього побудувати нову макросистему. Якщо ж національна держава базується на такій духовній основі, як національна ідея, то глобальна держава базується на загальнопланетарній ідеї розвитку та функціонування людства. Основним засобом функціонування такої держави є так зване транснаціональне право, яке складається в результаті відповідних домовленостей між державами і спирається на спільність інтересів між державами та базових цінностей усього світу.

Відповідно до цього глобальна держава функціонує згідно з джерелами міжнародного права, реалізуючи водночас прагнення до збереження власного державного суверенітету. Основною складністю при цьому лишають принципи та механізми налагодження правовідносин між державами в умовах глобального простору, адже для кожної з держав характерною є своя власна система джерел права, яка визначає зміст та специфіку її функціонування. При цьому слід звернути особливу увагу і на той факт, що в сучасних умовах фактично нівелюється чітке розмежування правових функцій та ідеальне уявлення про норми права. В кінцевому підсумку це привело до необхідності вченими використовувати *формулу міжнародного режиму* як одного із засобів стандартизації відносин між національними державами в межах глобального простору. Формула міжнародних режимів доводить необхідність дотримання конкретних правил, норм та процедур з метою створення відповідних інституцій, які регулювали систему правовідносин між державами глобального простору. Так, на думку американського дослідника *Д.Руггі*, саме сукупність правил та норм виступають основним засобом формування відповідного міжнародного режиму. Процедури прийняття рішень виступають тут у формі регуляторів, за допомогою яких коригується поведінка суб’єктів відносин” [470, с. 89].

Це все свідчить про те, що поняття міжнародного режиму забезпечує відповідну інституціоналізацію відносин між державами, а також систему взаємодії між ними в умовах глобального простору. Розглядаючи міжнародний режим як один із засобів функціонування глобальної держави, слід виходити із розуміння конвергентності типу сучасного розвитку та управління ним. Адже сьогодні для держав характерним є різновекторне устремління у здійсненні зовнішньої політики, а тому надзвичайно важко віднайти механізми співпраці між державами у площині здійснення так званої “паралельної політики”. Під *паралельною політикою* глобальної держави ми розуміємо спільні для багатьох суб’єктів глобального простору інтереси та механізми, які забезпечують відповідну взаємодію між національними державами у площині діалогічного розв’язання спільних проблем. Важлива проблема, яка постає в цьому плані, це виробити ефективну практику взаємодії між національними державами в умовах глобального простору, адже традиційно використовується як революційна, так і еволюційна технології. Хоча, з нашої точки зору, доцільніше застосовувати останню, оскільки вона не вдаватиметься до впровадження стандартизованих процедур реалізації відповідних інтересів та жорсткого регулювання системи міжнародних відносин.

Виходячи з цього міжнародний режим доцільно розглядати як одну з організаційно-функціональних форм регулювання міжнародних відносин, яка визначається сукупністю правил та норм поведінки суб’єктів глобального простору (впливових у світі держав), на основі чого і формується сфера міжнародної взаємодії. У цьому плані також слід урахувати фіксований та нефіксований характер правил та норм налагодження глобальних форм життєдіяльності. З нашої точки зору, фіксованими є правила та норми, які регламентуються певними, чітко конкретизованими домовленостями між державами, водночас, коли нефіксованими визнаються правила, які визначаються окремою державою і не поширюються на систему взаємовідносин з учасниками глобального простору, тобто існують у межах певної держави суто номінально і не поширюються на інших. Дані правила визначають також і форми співробітництва держав, а відповідно до цього класифікують можливості окремих держав щодо реалізації їх спільних потреб та інтересів.

Глобальна держава характеризується двома сферами співпраці між державами, це так звана *політична* та *технічна* взаємодія. На думку італійського вченого *Д. Мітрані*, до сфери політичної взаємодії слід віднести питання міжурядової співпраці, тоді коли в компетенції технічної сфери лишаються економічні та соціальні питання. З позицій дослідника найбільші ризики становить політична сфера

взаємодії, оскільки тут завжди існують нездоланні конфлікти, які обумовлені ірраціональним прагненням держав до могутності, з огляду на що співробітництво як таке вилучається абсолютно. “У технічній сфері, де гострі суперечності та конфлікти відсутні, потреба у співробітництві виступає у ролі базового пункту для створення міжнародної організації” [453, с. 56].

Це все свідчить про те, що основою виникнення та функціонування глобальної держави як безумовної альтернативи національної держави є розширення сфери функціональної співпраці спочатку між людьми, а потім вже і між державами як окремими суб’єктами глобального простору, в результаті чого виникає нова форма соціальної організації - *всесвітнє суспільство*. Атрибутом останнього все одно лишається принцип суверенності, оскільки саме він забезпечує лояльну реалізацію інтересів та потреб людства в умовах сучасного розвитку. Повертаючись до концепції *Д. Мітрані*, доцільно звернути увагу на тезу, висловлену вченим, щодо можливості налагодження ліберальної взаємодії між державами шляхом ліквідації державного суверенітету. Відповідно до цього “розвиток міжнародних відносин має привести до поступового обмеження та ліквідації суверенітету держав, а базована на цьому суверенітеті система міжнародних відносин має бути замінена *всесвітньою федеративною державою* або ж *анархічним бездержавним суспільством*” [453, с. 73]. В умовах функціонування глобальної держави йдеться про вплив політики взаємодії держав на безпосередню діяльність національних урядів і аж ніяк на систему відносин між людьми. Глобальна держава як форма інтеграційного об’єднання держав, з нашої точки зору, завжди має враховувати власне політичний фактор, адже об’єднуватись можуть держави, які мають спільний ідеологічний знаменник, та ті, де внутрішня структура організації державної влади збігається. Фактично тут мова йде про об’єднання великих за територіальним критерієм та фактором економічної могутності національних держав. Це все доводить необхідність приведення конституцій національних держав у “відповідність із демократичними принципами міжнародного правопорядку” [466, с. 147].

Важливе питання, яке постає у даному контексті, це те, яким чином, а точніше, які засоби в умовах функціонування глобальної держави мають застосовувати національні держави, аби досягнути відповідного рівня правового регулювання форм взаємовідносин між державами, що перебувають на абсолютно протилежних позиціях. Тут, з нашої точки зору, принциповим є збіг норм, які регламентують розвиток та функціонування окремої національної держави, а також і вплив акторів глобального розвитку на реалізацію відповідного нор-

мативно-правового комплексу її функціонування. Функції національних держав у сучасних глобалізаційних умовах зводяться лише до втручання у справи зовнішньої політики, але жодною мірою це не стосується внутрішньої політики окремих держав (державного суверенітету, права людей та їх захист зокрема). Важливу роль тут лише відіграють норми багатосторонніх домовленостей між державами, адже в умовах глобального простору держави являють собою “нормативно-правові та політичні сім’ї”. Це принципово важливо, адже у контексті сучасної ситуації національні держави належать до різних типів таких сімей і віднайти паритетну формулу їх узгодженої взаємодії надзвичайно складно. Хоча така позиція сьогодні є реально порушеною з огляду на спроби Північноатлантичного альянсу прийняти на Вашингтонському саміті 1999 р., де була здійснена реальна спроба нормативно закріпити втручання у внутрішні справи суверенних національних держав шляхом використання гуманітарних приводів [453, с. 6]. Проте це жодною мірою не свідчить, що роль відкритої демократії у сучасному світі перестає бути визначальною, адже принцип індивідуалізації сьогодні підміняється колегіально-консенсусним, який діє абсолютно і повністю в інтересах всієї держави.

Таким чином, здійснений нами аналіз сутності та особливостей функціонування глобальної держави як альтернативи національної держави дав змогу сформулювати наступні положення щодо розуміння змісту даної проблеми, а саме розкрито сутність та особливості функціонування глобальної держави, визначено зміст внутрішньої та зовнішньої політики глобальної держави, проаналізовано антинормичність співвідношення глобальної держави та національної держави, визначено принципову відмінність базових цінностей їх функціонування, з’ясовано роль права у взаємодії національних держав в умовах глобального простору, розкрито сутність формули міжнародного режиму як інституційного засобу регулювання правовідносин між державами глобального простору, розкрито сутність та наведено шляхи реалізації “паралельної політики” як один із необхідних механізмів здійснення ефективної державної політики в умовах глобалізації.

2.5.3. Особливості формування “сильної” держави та механізми її функціонування в умовах глобалізації

В умовах глобалізації виникає нова форма інституційної організації громадян - “сильна держава”, аксіоматичність якої сьогодні сумніву ні в кого не викликає. Держава за будь-яких умов та факторів має бути “сильною”, аби гарантувати своїм громадянам стабільність,

соціальну безпеку, а для світової спільноти конкурентність такою мірою, аби ефективно протистояти різним глобалізаційним викликам, які мають місце в сучасному світі.

У контексті даного аналізу для нас принципово важливим є розв’язання двох дослідницьких завдань, а саме з’ясувати основні критерії, відповідно до яких можна класифікувати відповідність або ж і невідповідність окремих національних держав до “сильних” держав, з іншого ж боку перед нами постає завдання щодо визначення існування “сильних держав”, а відповідно до цього вказати на їх роль у сучасній загальноцивілізаційній стратегії суспільного розвитку. В межах даного дослідження ми виходимо з діалектичного розуміння самої сутності “сильної держави”, оскільки вона як така характеризується двома аспектами, а саме “сильна держава” як ефективна управлінська інституція з реалізації національних інтересів в умовах глобалізації, а також як держава, що має могутній вплив на загальноцивілізаційний розвиток людства і керується транснаціональними критеріями розвитку. Під останньою ми розуміємо США та їх вплив на суспільно-політичний розвиток людства з його “стандартизованою формою демократії”, яка начебто де-юре ніяких загроз із собою не несе, а де-факто реально перешкоджає реалізації загальнонаціональної стратегії суспільного розвитку окремих країн світу. У цьому плані Україна не є винятком, особливо у так званий “постмайдановий період”.

На пострадянському просторі вперше поняття “сильної держави” було озвучене в 2000 р. на “Всеросійській конференції на тему “Російська держава та право на межі тисячоліть” у доповіді російського дослідника *М.Топорніна*”. Проте зміст “сильної держави” тут розглядався в контексті її внутрішньої політики, з огляду на що аспекти впливу глобалізаційних процесів не враховувались.

Дещо іншого підходу до визначення сутності “сильної держави” дотримується інший російський дослідник *О.Неклесса*, під якою він розуміє “державу, у якій кожен може сказати, що він захищений як морально, так і матеріально, адже в межах неї діє високий рівень розвитку демократії, за якого будуть досягнуті реальні умови для реалізації потенціалу кожного громадянина, дотримуються норми свободи особистості, створюється база для розвитку ефективного громадянського суспільства” [235, с. 120].

Складовим елементом функціонування “сильної держави” є ідеологія ордолібералізму, яка характеризує “вільний ринковий порядок” і пронизує собою всі сфери життєдіяльності як окремої держави, так і впливає на розвиток інших національних держав. Це

* Гражданское общество, правовое государство и право (“круглый стол” журналов “Государство и право” и “Вопросы философии”) // Государство и право. - 2002. - № 1. - С. 12-50.

свідчить про те, що визначальним фактором функціонування “сильної держави” є економічний фактор, а тому немає жодних сумнівів у тому, яка держава найбільшою мірою реалізує даний фактор - звісно, що США.

Аналізуючи дослідження американських учених і нещодавніх Нобелівських лауреатів *Д.Стігліца*, *Д.Екерлофа* та *М.Спенса*, до критеріїв “сильної держави” слід віднести “позбавлені краху держави” та “позбавлені краху ринків”. Віднайти такі держави на карті світу слідує за критерієм запропонованим дослідниками практично неможливо, оскільки на тому чи іншому історичному етапі та чи інша держава світу мала і крах своєї державності, а також і цілком імовірний крах економічної сфери. Тут скоріше за все критерієм “сили” такої держави є потенціал виходу з кризових ситуацій - чим мобільніше та ефективніше вона з нього вийде, тим “сильнішою” вона є, а тим самим і більш ефективною є її державно-управлінська система.

У цьому контексті доцільно приділити увагу внутрішньому фактору національного розвитку окремої держави, який і є визначальною умовою її “сили”. Це пояснюється тим, що досить часто, особливо це стосується кінця ХХ ст. початку ХХІ ст., окремі держави світу звертаються за допомогою до інших держав, аби ті допомагали їх суспільно-політичному розвитку. Це аж ніяк не може слугувати основою її “сили”, адже це є ніщо інше, як її слабкість. Така суспільно-політична помилкова думка щодо стратегії розвитку окремих національних держав особливо в умовах глобалізації притаманна для більшості держав у світі. Не є винятком і Україна, де протягом останніх кількох місяців проводяться бурхливі консультації з боку урядовців та окремих політичних сил на предмет того, яка країна світу найбільшою мірою (виходячи з її ментальної структури) сьогодні може розробити для нас стратегію економічного та навіть і політичного розвитку. Вочевидь, це ще раз підкреслює слабкість України по відношенню до всього глобального економічного простору та неефективність власної державної політики.

У межах даного аналізу слід також виокремити так звану *англосаксонську* модель розуміння “сильної держави”, відповідно до якої державі належить активна роль в організації ринкової економіки та *континентальну*, яка відстоює ліберальну систему цінностей і характеризує максимальну впорядкованість відносин між державою, громадянином та бізнесом.

З нашої ж точки зору, визначальним принципом функціонування “сильної держави” в умовах глобалізації є економічний фактор, користуючись концепцією *Ф.Хайєка*^{*}, це так званий “економіч-

^{*} Концепція “економічного гуманізму” детально розроблена *Ф.Хайєком* у його праці “Конституція свободи”.

ний гуманізм”, “економічне диво”, що доводить пріоритет економічних інтересів людини (добробут, соціальна безпека) над інтересами держави. Насамперед при розгляді концепції “сильної держави” слід виходити з *політики паритетності*, яка визначає ефективність державної політики в поєднанні з принципом компромісності, свободи та соціальної рівності як у стосунках між громадянами, так і у відносинах між державами. Слід відзначити, що в умовах глобалізації жодною мірою не може йти мова про антагоністичні тенденції у стосунках між державами, адже тут основний пріоритет має належати політиці рівності та технології розвитку навздогін, де кожна окрема держава, яка не йде в ногу із суспільним розвитком, має відшукувати власні форми розвитку, які б цілком збігалися із загальноцивілізаційними критеріями такого розвитку. Це підтверджується також концепцією *А.Мюллер-Армака* [448], на думку якого для розвитку сучасного суспільства важливим фактором є “зрівняти принципи свободи з принципами соціальної рівності”, що тим самим гарантує “сильній державі” ефективну політику компромісів у глобальному просторі, а також можливість досягнення соціальної рівності у відносинах між державами. Остання є вкрай важливою умовою, оскільки саме соціальна рівність у межах глобального простору вказує на можливість зайняття паритетної позиції окремими державами, позбавленої максималізму у ставленні один до одного та абсолютизації ролі окремої держави як суб’єкта глобального простору. “Сильна держава” відповідно до цього являє собою таку інституцію, яка забезпечує реалізацію ефективної соціальної політики, а тим самим високу конкурентність її у світі. Це все свідчить також про те, що необхідною умовою перетворення держави на “сильну державу” є функціонування “держави добробуту”, політика якої спрямована на обслуговування інтересів “соціально слабких прошарків”.

Важливою умовою функціонування “сильної держави” є чітко виписані глобалізаційні орієнтири “як сукупність принципів, регулювання соціально-економічної сфери, а не як певний проект, призначений для чіткого втілення” [87, с. 63]. Це також підтверджує і той факт, що впорядкувати суспільне життя національної держави за окремими чітко виписаними політичними рецептами, запропонованими іншими державами, ніколи не можна. А тому “сильна держава” це та держава, яка сама чітко виробляє перспективи свого буття в майбутньому, не озираючись на інших.

В умовах глобалізації перед державою постає значна кількість ризиків, до яких, зокрема, доцільно віднести різні кризові явища, які перешкоджають їй належно реалізувати інституційні та еволюційні механізми суспільного розвитку. Передусім такими ризиками для

“сильної держави” є тероризм та особливо підпорядкування національної стратегії суспільного розвитку глобалізаційній. З огляду на сучасні тенденції розвитку такий парадокс є очевидним та цілком виправданим, оскільки перед маленькою та “слабкою” країною завжди існує ризик “лягти під багату, і тоді її лідери і порядок управління будуть схвалювати, якщо навіть там буде практикуватись людодіство” [260, с. 127] Тому в нашому розумінні “сильна держава” - це держава, яка здатна подолати такі ризики, а тому виробити власну стратегію розвитку і провести ефективні суспільно-політичні реформи. Для такої держави принципово важливо спрямовувати свої цілі на реалізацію практичних завдань суспільно-економічного та політичного розвитку в умовах глобалізації. Фактично тут мова йде про нову суспільну синергетику, яка має набирати обертів саме в умовах глобалізації, оскільки саме вона приведе до виникнення й функціонування “сильної держави”.

Отже, “сильна держава” в умовах глобалізації являє собою самоорганізовану управлінську структуру, яка з необхідністю має враховувати стратегію розвитку суб’єктів глобального простору. Фактично в умовах глобалізації жодною мірою не може йти мова про монопольну політику “сильної держави”, оскільки за своєю логікою вона є виключно “антимонопольною”, спрямованою на паритетність у стосунках з іншими. Так, на думку *В.Гуніка*, необхідною умовою ефективного розв’язання соціальних питань, а отже, і функціонування “сильної держави” є “створення умов для “самозабезпечення”: найкращий соціальний порядок існує не там, де шляхом перерозподілу суспільного продукту забезпечується максимально широка соціальна підтримка, а там, де такої підтримки потребує максимальна кількість громадян” [87, с. 227]. Виходячи з цього “сильна держава” являє собою такий тип соціальної організації, який забезпечує розширення її функцій та соціальну стабільність, відповідно до умов глобалізаційного розвитку.

Особливо важливим елементом функціонування “сильної держави”, крім її управлінських інституцій, є людина як “основна рушійна сила суспільних відносин - самокерована особистість, воля громадян, що прагнуть закріпити свої ціннісні установки в ролі обов’язкових політико-правових інститутів” [13, с. 70]. Проте тут перед “сильною державою” постає нове завдання “не лише закріплювати ці інститути, але й розвивати та вдосконалювати їх” [278, с. 167], таким чином, аби виходячи із цього забезпечити їм відповідний рівень демократичного розвитку. Демократія як така в умовах глобалізації має відносний характер, оскільки те, що може бути демократичним з точки зору однієї національної спільноти, з точки зору іншої (за умов пев-

ної ситуації) сприймається як анархія, яка не здатна вивести країну з кризи, якщо така породжена глобалізаційними умовами. В умовах глобалізації, коли національна держава виступає суб’єктом різних транснаціональних утворень, громадянам важко відстоювати право на ефективну державну владу, оскільки остання подекуди виступає виразником не національних, а глобальних інтересів. Це ще раз підтверджує і той факт, що держава як найвища національна цінність в умовах глобалізації є інертним утворенням, не здатним до обслуговування інтересів своїх громадян, а отже, і до самоорганізації, якої потребують від неї процеси глобалізації.

У межах нової цивілізаційної структури розвитку світу “сильна держава” є національним управлінським інститутом побудованим на засадах глобального партнерства, яке в першу чергу не перешкоджає власним інтересам громадян, які воно відстоює. У цьому саме і сила та міць такої держави, яка перебуває не на межі конфронтацій, а насамперед на межі перемовин та діалогу.

“Сильна держава” як глобалізаційна модель соціальної організації має передусім підвищити добробут нації таким чином, аби не послабити її. Виходячи з цього держава як інструмент суспільного розвитку має дбати про збереження індивідуалізму нації в глобальному просторі, навіть тоді, коли вона є не просто суб’єктом різних транснаціональних структур, а головним ньюсмейкером побудови глобального простору. У даному контексті під останнім ми розуміємо головним чином США, а також Китай та Японію.

Важливе питання, яке виникає в даному контексті, це те, якою мірою діє “сильна держава” (США, Китай та Японія) не лише по відношенню до глобального світу, а передусім по відношенню до своїх громадян, наскільки вони виступають безпосередніми виразниками їх інтересів. Так, на думку *О.Здравомислова*, “сильна держава - це проблема раціоналізації як політичних дій, так і думок” [122, с. 30]. Саме тому “сильна держава” є тим критерієм, який має забезпечити її високу конкурентність у світі. Проте не завжди принципи щодо формування “сильної держави” мають гуманний характер. Так, зокрема, досвід Китаю демонструє можливість формування сильної держави за допомогою відповідних економічних успіхів, які досить часто він досягає за рахунок “нереалізованих людських ресурсів”, що здійснюється шляхом “форсування гарантій економічних прав та свобод людини”. Це все, на думку *С.Хангінгтона*, “свідчить, що економічна система є заручником певного політичного курсу, а людський потенціал з необхідністю є недовикористаним із-за обмеженості особистих прав і свобод” [379].

“Сильна держава” в сучасних глобалізаційних умовах має забезпечити перехід до сталого розвитку. Це пояснюється в першу чергу тим, що в умовах глобалізації з’являються такі державні структури та транснаціональні інститути, на які саме покладається забезпечення “сталого” суспільного розвитку. Виходячи із змісту внутрішньої політики “сильної держави” доцільно говорити про могутній, ефективний та демократичний потенціал держави щодо захисту свободи, реалізації потреб та інтересів людини. Державі, щоб бути сильною та конкурентною у глобальному просторі, необхідно передусім мати ефективну внутрішню політику. Саме тому “сильна держава” в умовах глобалізації повинна мати ефективну політичну владу, здатну приймати адекватні державно-управлінські рішення, які відповідають сучасним тенденціям суспільного розвитку. Особлива роль при творенні державної політики в умовах глобалізації має належати активній участі громадян, їх громадянській позиції. Це тим самим ще раз підтверджує й сьогодні актуальність вислову *Б.Гумбольдта* [136], що держава має бути сильною, а особистість активною. Саме тому принципово важливим є враховувати роль впливу громадянина на формування та здійснення політики держави в умовах глобалізації, адже тут доцільно виходити з рівня підтримки громадянами державно-управлінських рішень щодо зовнішнього курсу держави, та, зокрема, її участі у відповідних транснаціональних утвореннях.

Проте, аналізуючи специфіку функціонування “сильної держави” в умовах глобалізації, доцільно виходити з рівня її економічного розвитку, адже він є важливим фактором посилення могутності її державності та позиціонування (відомості) у світі. Саме тому важливе питання, яке виникає у даному контексті, зводиться до рівня державного регулювання суспільного життя в умовах глобалізації, який визначає потенціал “сильної держави”. Особлива увага при цьому має приділятися механізмам державного регулювання економічної сфери. Так, на думку *В.А.Затонського*, “сильна держава - це держава, яка чітко знає своє місце в ринковій економіці, мінімальні кордони та максимальні межі свого втручання в економічні процеси, діє в економіці за принципом “не заважати ринку”, застосовуючи всі властиві для держави методи регулювання як опосередковані (економічні), так і прямі (адміністративні). Саме такі риси, на думку вченого, і характеризують раціональну економічну політику, притаманну “сильній державі” [120, с. 77]. Таким чином, важливою умовою функціонування “сильної держави” є вироблення ефективних механізмів поєднання економічних та адміністративних методів державного регулювання. Тому одним із механізмів функціонування “сильної держави” є злагоджена та ефективна система ланок суспільно-політичної

та державно-управлінської сфери, що, у свою чергу, є індикатором прискорення суспільного розвитку в умовах глобалізації.

Проте в сучасному глобальному світі, крім ринкової економіки, важливим елементом розвитку сучасного суспільства є також “загальнолюдська цінність та надбання світової цивілізації” [398, с. 19]. У контексті зовнішньої політики “сильна держава” як така долучається до регулювання норм глобальної життєдіяльності. Тобто виходячи із сучасної глобалізаційної логіки вона має повне та безпосереднє право не лише впливати, але й визначати зміст національної політики своїх партнерів у межах відповідних транснаціональних структурах. Як приклад, на особливу увагу заслуговують США, зокрема, що стосується їх впливу на окремі пострадянські держави у формі так званих “кольорових революцій”. Проаналізувавши основні критерії “сильної держави” США, доцільно виокремити такі з них, як: нехтування індивідуальною свободою особистості, придушення особистої ініціативи, готовність іти на ризик, опосередкована відповідальність за прийняті рішення, максимальна потреба впливу на інші національні структури та об’єднання, тактичні дії, які стикаються з масовим супротивом (підтвердженням чого стала війна в Іраку).

Важливе питання, яке виникає в контексті розгляду сутності “сильної держави”, це те, що має бути покладене в основу такої соціальної організації - однозначно мають бути покладені загальноцивілізаційні цінності, які визначаються загальнолюдськими. До таких, зокрема, традиційно належать “обов’язок, дисципліна, відповідальність”. Кожна із зазначених цінностей в умовах глобалізації має суперечливий характер. Так, зокрема, що стосується обов’язку, то тут він як такий має відносний характер, оскільки в умовах глобалізації важко класифікувати, що є обов’язком, а що національним інтересом, який підкріплюється реальними потребами. Єдино аксіоматичним при цьому має виглядати система міжнародних угод, яка гарантує реалізацію відповідного обов’язку у стосунках між державами в умовах глобалізації. Теж саме стосується розуміння дисципліни та відповідальності, що ж стосується останньої, то вона тут має так званий бінарний характер, оскільки, з одного боку, держава має бути відповідальною перед своїми громадянами, а з другого - перед суб’єктами глобального простору, до якого вона входить на паритетних засадах.

Виходячи з цього необхідною умовою функціонування “сильної держави” є наявність ефективної системи права. Останнє забезпечує правову регламентацію функціонування “сильної держави” в умовах глобалізації. Кожній із національних держав притаманна своя система права, наскільки вона є дієвою і наскільки державі вдалося долучитись до процесів адаптації міжнародного законодавства (гар-

монізація міжнародного права) до вітчизняних реалій, тим простіше їй налагоджувати стосунки із суб'єктами глобального простору, а тим “сильнішою” є сама держава. З позицій *М.І.Матузова*, це підтверджується й тим, що “сильна держава здатна створити раціональну, внутрішньо узгоджену систему правових норм (право), які б стимулювали ініціативу, активність та самоуправління громадян, підвищили б їх роль в управлінні державою, встановлювали б громадський контроль над діяльністю органів державної влади” [210, с. 10].

Це, у свою чергу, свідчить про те, що для “сильної держави” важливим критерієм реалізації її зовнішньої політики є рівень політичної свободи, наскільки держава є вільною у виборі реалізації своїх зовнішньополітичних стратегій. Така проблема є достатньо актуальною для держави в умовах глобалізації, оскільки остання приводить до взаємозалежності у відносинах між державами, а тому говорити про автономну політику держави практично неможливо. Залежно від рівня політичної свободи посилюється роль впливу такої держави на світову спільноту, водночас така держава шляхом посилення важелів свого впливу вимушена обмежувати свою внутрішню стратегію діяльності. Останнє є очевидним, оскільки глобалізація як об'єктивний процес не дає змоги державі самостійно вийти із нової геополітичної архітектури, а тому саме “сильній державі” доводиться постійно відшукувати баланс між політичною свободою, політичною ініціативною та загальнонаціональним та загальноцивілізаційним розвитком. У протилежному разі, якщо ж держава відмовляється від пошуку такого балансу, вона не в змозі бути повноправним суб'єктом глобалізаційного простору, а тому і не може претендувати на статус “сильної держави” у світі. Саме тому однією із функцій “сильної держави” в умовах глобалізації має бути корекція політичних дій по відношенню до інших суб'єктів глобального простору.

Важливим методологічним аспектом, який у даному контексті потребує свого розгляду, є розуміння “сильної держави” як наддержави, а тому тут постає питання, чи не протистоїть “сильна держава” національній державі, чи не виступає це своєрідною формою існування держави в державі. Водночас постає питання, якою є роль суспільства та, зокрема, суспільних організацій у “сильній державі” як наддержаві. У такому контексті “сильна держава” являє собою певну суспільну реальність, яка має трансцендентний характер, проте все частіше наділяється повноваженнями з регулювання суспільних відносин у межах окремих національних утворень. Таким чином, “сильна держава” є втіленням у першу чергу “публічного інтересу”, а відповідно до цього завжди виникає суперечність між приватним інтересом особистості, яка не завжди підтримує публічний інтерес

держави в умовах глобалізації. За таких обставин “сильна держава” як така втрачає свій правовий характер, а тому завжди має ризик антагоністичного ставлення з боку громадянина, який не ідентифікує себе з ним.

Виходячи із цього “сильна держава” являє собою інструмент реалізації “соціальної справедливості” у відносинах між державами, а також у ставленні до своїх громадян, гарантуючи їм соціальну безпеку в умовах глобалізації та соціально орієнтовану політику, спрямовану на реалізацію їх добробуту. Така форма держави є ефективною та результативною, а тому здатною до самоорганізації. Важлива проблема, яка виникає в контексті даного розуміння специфіки функціонування “сильної держави”, є ідентифікація правової та неправової демократії. Неправова демократія в умовах глобалізації розглядається як влада більшості суб'єктів глобального простору, що не регламентується законами окремої національної держави, а тому їх права лишаються незахищеними. Як правило, неправова форма демократії є основною формою діяльності “сильної держави” в умовах глобалізації, оскільки вона є єдиною формою глобального лідерства. Правова форма демократії регламентується чіткими нормами взаємодії суб'єктів глобального простору у формі угод міжнародного права.

На особливу увагу в межах даного дослідження заслуговує питання з'ясування можливості існування України як “сильної держави”, чи все ж таки вона перебуває під могутнім впливом інших “сильних держав”. Більше того, сьогодні Україна є самодостатньою державою, а тому вона не потребує “зовнішніх помічників” для реалізації своїх функцій, історично вона має власний потенціал, який працює на формування її статусу “сильної держави”.

Виходячи із об'єктивних реалій доцільно вказати, що вплив “сильних держав” на систему державного управління України, які в окремих випадках сьогодні спостерігаються, ні до чого іншого не приводить, як до її ускладнення, але водночас це є чи не єдиний спосіб вписатись у стратегічні орієнтири глобального простору. Таку можливість бути конкурентними для глобального простору може мати лише держава зі статусом “сильної”, а щоб претендувати на таку роль доцільно створити умови для самоорганізації громадян. Зазначене вказує на те, що які вектори зовнішнього розвитку обирає держава і особливо під впливом якої зовнішньополітичної стратегії вона перебуває, має залежати саме від волі та бажань її громадян. Саме діалог між державою та громадянами щодо зовнішньої політики є необхідною умовою її ефективності, а також здобуття нею статусу “сильної”. Це підтверджує аксіоматичний факт, що “сильною” державу робить громадянське суспільство, а тому тут важлива роль належить

громадській ініціативі, різним формам суспільного контролю та безпосередній саморегуляції громадськості. Проте, на думку більшості теоретиків демократії, “чим сильніші інститути громадянського суспільства, тим вище ризики тероризму та політичного екстремізму” [10]. Отже, “сильна держава” розглядається виключно як тоталітарна, адже такою вона стає передусім завдяки зміцненню владної вертикалі, яка не має меж, а це, у свою чергу, може стати джерелом безкінечних небезпек, з якими обов’язково стикнеться національна держава. У даному контексті слід звернути увагу на надзвичайно важливий факт, який відрізняє “сильну” державу від “слабкої” - це здатність до терористичних та екстремістських акцій, які фактично і ініціюються нею. Проте це є велика омана, адже якщо держава самостійно розв’язує воєнні дії, то сам факт їх здійснення вже веде до безпосереднього послаблення держави, а якщо війна ще й затягується, то держава втрачає будь-яку первинну міць, і врешті-решт зовсім втрачає свій престиж на міжнародній арені.

Для нашої країни сьогодні важливо зберегти здобутий раніше статус держави економічного розвитку як “західноєвропейського тигра”, який визначає “західноєвропейську модель економічного розвитку”. Саме це на певному етапі для світу стало ознакою сприйняття України як “сильної держави”. З огляду на сучасну ситуацію можна виокремити основні проблеми (недоліки), які перешкоджають сьогодні Україні здобути статус “сильної держави, зокрема, це:

- п недостатній рівень нормативно-правового забезпечення, а точніше, відсутність ефективних механізмів гармонізації вітчизняного права із західноєвропейським;
- п неефективні організаційно-правові механізми державного управління;
- п економічна стагнація, зумовлена відсутністю стратегії суспільного розвитку в умовах глобалізації;
- п підміна національних інтересів транснаціональними;
- п відсутність демократичних стандартів творення державної політики;
- п недостатній рівень надання державно-управлінських послуг;
- п низька обороноздатність країни;
- п політизація та комерціалізація інформаційного простору;
- п відсутність позитивного зовнішнього та внутрішнього іміджу держави.

Здолавши ці недоліки, нашій країні вдасться “зміцнити державу”, посиливши її вплив на розвиток сучасного глобального світу. Слід відзначити, що таке “зміцнення” має здійснюватись шляхом

посилення консолідуючих механізмів суспільства, а це, у свою чергу, приведе до ефективності такої держави у захисті громадських, політичних та економічних прав і свобод.

Таким чином, здійснений нами аналіз дав змогу констатувати той факт, що образ “сильної держави” у світі в умовах глобалізації формується завдяки сильній економіці, могутньому громадянському суспільству, ефективній нормативно-правовій базі та принципам “керованої демократії”, які забезпечують відповідний контроль за внутрішньою та зовнішньою політикою держави.

2.5.4. “Корпоративна держава” та її роль в умовах глобалізації

Однією з нових форм розвитку держави в умовах глобалізації є “корпоративна держава”, оскільки сьогодні основну роль відіграють такі “інститути соціальної інтеграції та формування державності”, як корпорації. Основними суб’єктами функціонування таких корпорацій стають об’єднання національних держав та створення транснаціональних структур.

Це свідчить про те, що сьогодні принципово змінюється природа самої держави, у цьому зв’язку постають питання стосовно того, що є головною метою виникнення та існування корпоративної держави, а також те, які її функціональні повноваження та альтернативи заміни національної держави в сучасному світі. Саме це і є предметом розгляду в межах даного параграфа.

В умовах глобалізації принципово змінюється характер та специфіка функціонування національної держави, яка перетворюється на велику “корпорацію” конкурентоспроможних національних державно-управлінських структур (окремих національних держав), які мають чітке організаційно-правове оформлення і метою об’єднання яких є розв’язання комплексу спільних (внутрішньополітичних та зовнішньополітичних) проблем суспільного розвитку, зумовлених процесами глобалізації. На думку російського дослідника *О.Неклес-си*, в умовах глобалізації мова йде про “виникнення таких організмів, які базуються на суверенітеті індивіда на гнучких, нелінійних поєднаннях кон’юнктурних та фундаментальних інтересів груп різних конфігурацій та пропорцій. Формуючись із фрагментів розколотих національних еліт, подібні організми складаються в амбіційні корпорації та “астероїдні групи”, ранжовані за єдиним критерієм - ступенем їх реального впливу на те, що відбувається у світі” [235, с. 121].

Більше того, сьогодні “корпоративна держава” являє собою одну із спроб “еволюційної модернізації традиційної держави, за якої

корпорації (транснаціональні інститути, об'єднання) виконують функції відживших своє інститутів" [34].

Французький дослідник *Ж.Даггер* запропонував підхід, у межах якого йому вдалося чітко розмежувати зміст національної та "корпоративної" держави. На його думку, "держава-нація володіє правом стягнення податку, застосування сили, тоді коли корпоративна держава володіє правом отримувати інформацію та інвестиції... корпоративна держава потребує збереження власності та фізичної безпеки, які забезпечуються державою-нацією, але держава-нація потребує інвестицій та зайнятості, які забезпечуються корпоративною державою" [446, с. 117]. Таким чином, "корпоративна держава" є більш конкурентною по відношенню до національної традиційної держави, оскільки "маленька держава зі слабкою економікою чи політикою" закономірно потребує втручання іншої держави або транснаціональних структур. Це свідчить про те, що "корпоративною" може бути лише та держава, яка є "сильною", а сильною може бути лише та держава, яка є "державою-нацією". Поясненням цього є той факт, що принципи та правила функціонування транснаціональних структур, великих фінансових корпорацій погоджуються та встановлюються "національними державами", у межах яких вони функціонують. Досить часто, як показує світова практика, сильні національні держави керуються власними критеріями суспільного розвитку, ментально-регламентованими, а тому відповідним транснаціональним структурам доводиться адаптуватись до критеріїв, які декларуються з боку іншої держави.

Отже, саме "корпоративна держава" в умовах глобалізації є однією з форм трансформації традиційної держави з інституту, який стоїть над суспільством, в інститут, що перебуває у підпорядкуванні і підконтрольній виключно суспільству, членами якого є всі суб'єкти глобального простору ("глобальне суспільство"). Відповідно до цього "корпоративна держава" складається із суб'єктів глобального простору, до яких ми відносимо як окремі національні (політичні, фінансові), транснаціональні структури, так і національні держави. У контексті цього доцільно виділити *мікрорівень* та *макрорівень* формування "корпоративної держави". До першого ми відносимо взаємодію, взаємозв'язок між окремими структурами, до прикладу окрема фінансова структура США об'єднується із тотожною структурою у іншій країні світу, створюючи так званий холдинг, який має визначальний вплив на національну політику тієї ж самої держави. До *макрорівня* ми відносимо об'єднання на рівні держав та транснаціональних структур, діяльність яких може приводити до майже повного зникнення, оскільки тут йдеться про реалізацію "корпоративного" інтересу, який сповідується однією чи принаймні двома державами,

або окремими структурами. Більше того, слід відзначити, що сучасна національна держава в умовах глобалізації виявляється майже повністю залежною від різних фінансових транснаціональних структур, які сьогодні справляють на неї імперативний вплив.

Виходячи із цього "корпоративна держава" являє собою таке інтегровано-структуроване об'єднання різних національних структур (корпорацій), які визначають цілі, стратегію, тактику та політику управління глобальним світом у цілому. Це свідчить про те, що кожна з таких корпорацій, як окремий суб'єкт "корпоративної держави", має власну форму організації своєї діяльності, але в межах відповідної корпоративної стратегії, власний правовий статус та наділяється власними функціями управління. Виходячи з цього доцільно говорити сьогодні про державу як єдину корпорацію, що складається з формально незалежних об'єднань держав, які інтегровані в єдину систему управління. Саме на такому розумінні "корпоративної держави" наполягають американські дослідники *О.Тоффлер* та *С.Хангтінгтон*, з позицій яких під нею доцільно розуміти "створення управлінських мереж, конкуренцію великих корпорацій, корпоративне переродження держави або ж перетворення її на "державу корпорацій" [347]. Прикладом такої держави може слугувати СРСР в останні роки свого функціонування, саме в добу приходу постіндустріалізму.

Водночас важливою проблемою у функціонуванні "корпоративної держави" є з'ясування специфіки функціонування "корпоративної управлінської вертикалі", відповідно до якої членами "корпоративного об'єднання" вимушені ставати люди, структури, які хоча і проживають на певній території, проте є членами іншої "корпорації", а тому відстоюють інші корпоративні принципи. Це свідчить про те, що система управління в межах такої форми соціальної організації, як "корпоративна держава", має централізований характер. Важливою проблемою у даному контексті є розуміння проблеми демократії в "корпоративній державі", яка є базовим принципом законності транснаціонального об'єднання, а тим самим покликана забезпечити реалізацію прав і свобод суб'єктів такого об'єднання незалежно від їх національної системи законодавства. Тобто йдеться про створення спеціальної нормативно-правової бази легітимного функціонування суб'єктів "корпоративної держави".

Надзвичайно цікавий підхід до формування "корпоративної держави" запропонував російський дослідник *В.В.Бурцев*, відповідно до якого виокремлено такі рівні корпоративно-державного управління: 1) загальнодержавний або надкорпоративний; 2) рівень адміністративно-господарських районів; 3) муніципальний (місцевий); 4) посттериторіальний рівень державного управління (базується на до-

мовленостях між учасникам корпоративних об'єднань, незалежно від території проживання) [38].

Відповідно до цього вчений визначив основні принципи побудови “глобальної корпоративної держави”:

- ♦ *поділ держав за адміністративно-господарським (територіальним) принципом* без урахування національного фактора (фактично тут нівелюється поділ за національно-культурним принципом);

- ♦ *корпоративне самоуправління в адміністративно-господарських районах* (контрольно-регулятивна роль органів загальнодержавної влади (федеральна влада).

Головною метою функціонування “корпоративної держави” є забезпечення ефективності внутрішньої та зовнішньої політики держави та її безпеки шляхом налагодження гармонійної взаємодії між державами. Це тим самим сприяє підвищенню міжнародного авторитету держави та формуванню ефективної міжнародної безпеки і світової політики. Саме тому предметом функціонування “корпоративної держави” є реалізація функцій із забезпечення ефективної оборонної військової стратегії. Таким чином, основний інтерес у діяльності суб'єктів “корпоративної держави” викликає багатовекторна стратегія геополітичного розвитку. І якщо сьогодні у світі превалує авторитет одновекторного “військово-політичного полюсу”, то “корпоративна держава”, передусім, має забезпечувати трансформаційний перехід до багатовекторності. Хоча при цьому лишається значна низка проблем, пов'язаних із проблемами внутрішньої безпеки національних держав та пошуком компромісу налагодження міжнаціональних взаємовідносин. Слід відзначити, що за будь-яких умов та факторів визначальним інтересом у налагодженні взаємодії між державами, транснаціональними структурами є реалізація економічного інтересу, що, у свою чергу, забезпечує реалізацію об'єднувальної економічної мотивації.

При цьому сьогодні все більше країн світу наполягають на тому, аби країни не замикались у своєму об'єднанні виключно на спільному ментальному факторі, оскільки тут “держави мають розвиватись у всі сторони” свого розвитку і на південь, північ, захід та схід. Сьогодні ефективною політика національних держав може бути, якщо вона побудована за багатовекторним принципом і в цьому сутність ідеології “глобального корпоративізму”. Фактично саме цього і вимагає сучасна стратегія глобалізаційного розвитку світу. Це принципово важливо, адже досить часто “корпоративність” розглядається як керованість, тобто як необхідна умова забезпечення функціонування різних національних структур на основі вироблення спільного знаменника “інтересу”. В даному випадку окремі країни світу як корпоративні структури, що мають всю необхідну підтримку з боку світо-

вої спільноти, можуть виступати безпосередніми суб'єктами управління “корпоративними державами”, а це, у свою чергу, може призвести до поглинання окремими з них частини функцій окремої національної держави. Це, на думку окремих експертів, може привести до того, що “Румунія поглине Молдову, а Польща Західну Україну”, що приведе до реальних викликів стабільності геополітичного розвитку. Саме на цьому наполягали й ідеологи* “корпоративної держави”, які первинно вбачали в ній “сукупність публічних служб (корпорацій), що виконують певні соціальні функції. В умовах глобалізації ці функції зводяться до розширення впливу однієї національної держави на іншу в межах відповідного корпоративного об'єднання. Завдяки цьому видається можливим виокремити дві форми інтересів, якими керуються “корпоративні держави” в умовах глобалізації, це, з одного боку, об'єднання заради отримання “надприбутку”, а з другого - об'єднання заради реалізації спільних інтересів суспільного розвитку. Перша така мета є виключно утилітарною, коли окремі держави намагаються будь-що використати інших на свою користь, тоді коли в другому випадку перед державами постає низка спільних проблем, яка з необхідністю потребує свого розв'язання, сюди ж можна віднести природні та суспільні катаклізми, виклики національної безпеки, глобальну нестабільність, тероризм тощо. Головним тут є чітка ідентифікація критерію спільного інтересу, який має стати визначальним фактором і засобом стабільності та тривалості відповідного корпоративного об'єднання. Наочним прикладом створення таких корпорацій у глобальному світі є різні транснаціональні структури “велика вісімка”, ЄС, НАТО.

Основним фактором оформлення “корпоративної держави” є нова модель ліберальної економічної політики та відповідна форма політичного режиму, яка створює всі необхідні умови для її розвитку. Саме ліберальна складова є основою організації “корпоративної держави”. Більше того, такі країни, як Франція, Німеччина, Японія та Швеція давно опікуються створенням саме “ліберально-корпоративної держави”, яка виключно регламентується інтересами громадянського суспільства. Саме лібералізм виступає одним із засобів самоорганізації держави за корпоративним принципом.

Окремі дослідники сьогодні ведуть дискусії на предмет виокремлення “постіндустріальної корпоративної держави”, під якою вони розуміють “гармонійний симбіоз суспільних імперативів, базових цінностей ринкової економіки” [310]. Відповідно до цього “корпоративна держава являє собою інституцію, яка володіє “механізмами упорядкування та оптимізації стихійності ринкової економіки”.

* Л.Дюгі, О.Шпан, М.Краусс.

У результаті цього постає питання, хто може виступати суб'єктами “корпоративної держави”. З нашої точки зору, це країни, які володіють максимальним рівнем економічної та політичної свободи, а тому їм простіше будувати стратегію розвитку в умовах глобалізації. Більше того, слід відзначити, що завжди для вільних держав існує ризик втрати своєї як політичної, так і економічної свободи відразу після того, як вони стають суб'єктами “корпоративних держав”. У результаті цього, на думку американського дослідника *Е.Енплера*, “держава перетворюється на вертикально інтегрований холдинг, керований ременями вертикального корпоративного управління” [447].

Важливою для “корпоративної держави” є проблема підміни конкретно національних загальноцивілізаційними (глобалізаційними) цінностями, що тим самим є ризиком зникнення національного фактора суспільного розвитку. Водночас, на думку італійських теоретиків “корпоративної держави”, вона як така приводить до “оформлення єдності нації”, де зникає поняття “лівих”, “правих”, “лівоцентристів”, “правоцентристів” - єдине, що є це корпорація, яка символізує прагнення до реалізації спільної мети суспільного розвитку. На нашу думку, в умовах глобалізації такою метою суспільного розвитку може виступати лише питання соціальної та національної безпеки.

Таким чином, у сучасному розумінні “корпоративна держава” являє собою “працюючу корпорацію”, що включає діяльність відповідних транснаціональних служб, які покликані обслуговувати інтереси суспільств усіх національних держав, які включені до неї. Свого часу *Л.Дюгі* вказав на те, що саме “корпоративна держава” прийде на зміну держави як інституту “публічної влади”, оскільки її створення спрямоване на подолання класових антагонізмів у межах певних суспільств” [109]. Фактично тут поняття класів підмінялось корпораціями, які взяли на себе обов'язок реалізувати первинні соціальні функції національної держави. У такому контексті доцільно вести мову про формування транснаціональної солідарності, яка в умовах глобалізації підміняє національну. Транснаціональна солідарність передбачає наділення рівними правами всіх суб'єктів транснаціонального утворення, незалежно від території, на якій вони проживають, чи професійної корпорації, членами якої вони є. Саме принцип транснаціональної солідарності має бути визначальним в організації форм взаємодії та об'єднання між суб'єктами глобального простру. Проте слід відзначити, що даний принцип в умовах глобалізації має афірмативний характер, оскільки транснаціональний солідаризм діє лише на рівні формування корпоративного об'єднання, на рівні ж його функціонування та розвитку діє принцип інституціоналізації, який здебільшого має імперативний характер.

Отже, важлива роль у формуванні ідеї “корпоративної держави” належить *теорії солідаризму Л.Дюгі* [109], відповідно до якої основу такої держави мають складати два основних елементи: 1) соціальні норми, що є обов'язковими для всіх без винятку (об'єктивне право) та 2) децентралізація. У сучасному трактуванні елемент децентралізації забезпечує передачу конкретних управлінських повноважень на паритетних засадах усім суб'єктам “корпоративної держави”.

Важливою методологічною проблемою у даному контексті є чітке розмежування понять “*корпоративної держави*” та “*корпоративістської держави*”. Принциповою помилкою з позицій багатьох учених є ототожнення цих понять. Проте реальність вказує на інше, є соціальні системи, які являють собою таку форму організації, як корпоративна держава, що уособлює взаємодію держав як окремих об'єднань з метою реалізації спільних цілей. Прикладом такої форми держави може слугувати історичний досвід європейських країн, зокрема Іспанії, Португалії, Італії та ін. “Корпоративістська держава”, у свою чергу, відрізняється від “корпоративної” тим, що тут основу складає окрема корпоративна національна держава, яка нав'язує іншим умови свого корпоративізму начебто заради реалізації спільних цілей. При цьому така держава переслідує власні цілі суспільного розвитку, у стратегії своєї діяльності лишаючи поза увагою інтереси інших держав. Тут принципово йдеться про певною мірою нав'язування ідеології корпоративізму. Прикладом цього можуть слугувати такі країни, як Корея, Індонезія, Філіппіни на певних етапах свого історичного розвитку. Виходячи з цього для “корпоративної держави” неприпустимим є термін “патріотизму”, адже як такий в умовах глобалізації є абсолютно розмитим і незрозумілим, прихильність до яких транснаціональних інституцій може виникати у людини чи певної інституційної структури. В умовах глобалізації суб'єкти корпоративної держави реально керуються виключно власними інтересами, хоча і формально виступають виразниками інтересів усіх членів відповідного об'єднання.

Виходячи із цього на особливу увагу заслуговує розуміння однієї із форм “корпоративної держави” - “*корпоративно-конкурентної*”. Відповідно до логіки, остання являє собою таке корпоративне об'єднання, яке має на меті забезпечення ефективної реалізації внутрішньої та зовнішньої політики шляхом формування власного конкурентоспроможного потенціалу держави. У цьому плані доцільно визначити основні критерії, що забезпечують відповідний рівень конкурентності держави у світі. Насамперед це:

- формування демократичних інститутів влади;
- ефективність державного устрою та функціонування державних інститутів;

- п оптимальна “політика компромісу” держави та громадянина, яка є запорукою формування ефективної зовнішньої політики;
- п створення умов національної рівності.

Таким чином, дотримання таких критеріїв надає державі статус конкурентоспроможної і як такої, що може виступати повноправним суб’єктом глобальної корпоративної управлінської структури. В умовах глобалізації суб’єкти “корпоративної держави” позбавляються права самостійно визначати правила функціонування як свої власні, так і стратегію її функціонування у цілому, хоча в ідеалі вона повинна лишати за ними таке право. Це дає підстави свідчити, що “корпоративна держава” все частіше схиляється до авторитарної форми правління з одним єдиним правом добровільного входження та добровільного виходу з неї. Хоча поняття добровільного входження абсолютно нівельоване самими умовами глобалізації, адже вона являє собою об’єктивний процес, протистояти якому фактично неможливо. Хоча саме це характеризує принципову відмінність просто “корпоративної держави” від “корпоративно-конкурентної держави”. Це свідчить про те, що “корпоративно-конкурентна держава” “...здатна враховувати відмінність у менталітеті та звичаях, не підганяючи всіх під одну гребінку, викликаючи тим самим напругу та конфлікти у суспільстві” [263].

З нашої точки зору, окремою формою “корпоративної держави” може також виступати “*корпоративно-договірна держава*”. Така модель держави характеризує міждержавне об’єднання, побудоване виключно на реалізації договірних засад. У першу чергу мова йде про об’єднання між державами в окремих сферах суспільного життя, а не виключно у всіх сферах з метою розв’язання спільних проблем. Мається на увазі створення окремих транснаціональних радчих структур, навіть між органами державної влади окремих країн, до функцій яких передусім входить дорадчо-консультативна діяльність.

Найкращою, з нашої точки зору, формою міждержавного об’єднання є все ж таки спільний ментальний фактор, який може виступати своєрідним індикатором можливості розв’язання спільних проблем між державами. В межах таких об’єднань тут країнам значно простіше досягати відповідного взаєморозуміння та вироблення стратегії діяльності, стилю поведінки. Такі об’єднання також можуть стати своєрідним індикатором визначення рівня політичного та економічного рівня розвитку, оскільки однією з геополітичних стратегій розвитку “корпоративної держави” є економічний та політичний взаємовплив держав.

Як уже зазначалось вище, саме “економічний фактор” є визначальною умовою формування “корпоративної держави”, оскільки

саме “головні галузі економіки ведуть до злиття та поглинання більш дрібних підприємств, фірм та компаній великими транснаціональними... в результаті чого держава перестає лобіювати інтереси окремих кампаній, перетворюючись на виразника інтересів усієї галузі... проте водночас вона не має забувати і про свої регулятивні функції по відношенню до стратегічно важливих галузей національної економіки” [238]. Це принципово важливо з позицій того, що “розвиток сучасної економіки характеризується домінуванням великих корпоративних структур, які хоча й самостійно не можуть забезпечити розв’язання всіх проблем економічного розвитку, однак складають кістяк сильної економіки” [207]. З огляду на це постає питання про ступінь відкритості національної економіки до цілого світу, а також про механізми, які застосовуються окремими національними державами, аби включитись до відповідних корпоративних об’єднань.

Таким чином, наведене вище дає змогу виокремити окремі рівні формування “корпоративної держави”:

1) *регіональний рівень* (об’єднання між державами, яке базується на спільному територіальному принципі) передбачає відповідну “фрагментацію території”, оскільки окремі частини території національної держави водночас можуть включатись до різних об’єднань залежно від інтересу, яким вони керуються;

2) *транснаціональний рівень* (об’єднання транснаціональних фірм, організацій, заводів, холдингів, представництво іноземних банків у межах окремих національних держав) передбачає можливість об’єднання таких структур лише за умови реалізації спільних економічних інтересів.

Проте відкритим залишається питання суверенітету як необхідного атрибуту держави. Суверенітет як такий являє собою “здатність створювати правила та закони, які застосовуються до певної групи людей, що проживає в межах певної території”. А в межах корпоративної держави невідомо хто має створювати такі закони, хоча “великі багатонаціональні корпорації набувають атрибутів суверенітету” [457], але невідомо наскільки вони є суверенними по відношенню до інших структур. У зв’язку з цим на особливу увагу заслуговує питання корпоративної відповідальності у корпоративній державі. Проте незрозуміло яким чином визначається та розподіляється відповідальність між національними державами як суб’єктами корпоративного об’єднання. Скоріше за все вона залежить від позиції, якої дотримується більшість держав у межах такого об’єднання, унаслідок чого і виробляється корпоративна стратегія їх спільної діяльності. Більше того, в межах формування корпоративної держави існує значний ризик, оскільки тут декларується пріоритет колективного прин-

ципу над індивідуальним, а тому йдеться про втрату персональної відповідальності як такої, і більше того, людина як найвища цінність у такій соціальній організації втрачає своє значення. Це, у свою чергу, приводить до порушення принципу “легітимності демократичного суверенітету” в корпоративній державі, оскільки тут за норму визначається нерівність умов та прав держав та структур.

Отже, для забезпечення злагодженості функціонування корпоративної держави з необхідністю має бути розроблений так званий “Корпоративний кодекс діяльності держав в умовах глобалізації”, який би чітко виписував їх стандарти поведінки та форми відносин між собою в процесі реалізації спільних проблем. Саме такий Кодекс забезпечить своєрідний баланс у стосунках між національними державами, спростить процедури розподілу повноважень між ними, а також рівень відповідальності.

Саме “корпоративна держава”, на нашу думку, має протистояти цивілізаційним конфліктам суспільного (глобалізаційного) розвитку шляхом налагодження діалогу між державами. Таким чином, “корпоративна держава” має на меті:

- п забезпечити ефективне функціонування економічних та політичних структур;
- п упорядкувати механізми оптимізації суспільно-політичного розвитку держав;
- п напрацювати комплекс соціальних, політичних та економічних механізмів реалізації стратегії глобалізаційного розвитку.

Саме це, на нашу думку, “пом’якшить” роль “корпоративної держави” у світі, адже вона буде існувати як “материнська корпорація”, “мегахолдинг”, керований державою-корпорацією, членами якої стають окремі країни світу.

Отже, “корпоративна держава” являє собою таку форму паритетного об’єднання (де всі країни світу перебувають на рівних умовах), що тим самим відкриває нові можливості у розв’язанні соціальних проблем у сфері соціального захисту, безпеки та стабільності громадян. Відповідно до цього головною метою функціонування такої форми держави є забезпечення ефективності та оптимальності складних соціальних систем у межах відповідного об’єднання, побудованого за принципами корпоративізму.

Коли ж окрема держава як суб’єкт “корпоративної держави” не враховує стратегії її розвитку, це послаблює саму роль такої держави як з боку такого об’єднання, так і з боку світової спільноти. Прикладом цього може слугувати політика президента Франції Ширака, якому дорікали в тому, що він послабив ЄС, нав’язавши йому

модель протекціоністської, корпоративної держави, і порадивши “помовчувати” невеликим державам, які вдавались до спроб висловити протилежну йому точку зору на ті чи інші події у світі. Це стало свідченням невдалої спроби Франції перебудувати структуру та функції ЄС як “корпоративної держави” з урахуванням виключно лише їх інтересів. Більше того, у відносинах з іншими державами Франція займає достатньо авторитарну позицію. Це підтверджує ще й той факт, коли президент Румунії *Т.Бесеску* підписав угоду про приєднання до ЄС, однак на цей момент міністр закордонних справ Франції *М.Барньє* вказав на політику Румунії, яка начебто не має “європейського відображення”. Румунія, у свою чергу, вдалась до різкої критики Франції за її “повчальне” втручання в політику іншої країни. Така поведінка Франції є непоодиноким у такому “корпоративному утворенні”, як ЄС, підтвердженням чого є навіть поведінка такої проєвропейської країни, як Голландія [369].

Отже, визначаючи роль корпоративної держави в умовах глобалізації, доцільно вести мову і про принципи, які лежать в основі її функціонування. При цьому доцільно говорити про два принципи, так званий *корпоративний* (загальноцивілізаційний, суспільно-політичний) та *ринковий* (побудований на засадах економічної доцільності (вступ у Єврозону)). Саме ці принципи і виступають основою функціонування ЄС як корпоративної інституції. Виходячи із цього доцільно вказати на основні ресурси “глобальної корпоративної держави”:

- ♦ *політичні ресурси* (органи управління, транснаціональні політичні об’єднання);
- ♦ *транснаціональні фінансові фонди* (сюди ж належать золотовалютні резерви);
- ♦ *військові ресурси* (військові транснаціональні структури, воєнні блоки, воєнні бази та угруповання);
- ♦ *кадровий ресурс* (діаспора в регіонах світу, партії національного спрямування, до прикладу “Партія вільних демократів”, яка на сьогодні має свої представництва майже в усіх демократичних країнах);
- ♦ *ресурс охорони здоров’я* (проблема СНІДу та боротьба з онкологічними захворюваннями спонукає національні держави до об’єднання у її розв’язанні, а також до творення так званих транснаціональних структур, покликаних їх розв’язувати) та *освіти* (розвиток освіти сьогодні має глобальний характер, і тут, аби не залишитись осторонь від глобального освітнього простору, держави мають об’єднуватись, з цією метою створюються також різні транснаціональні об’єднання, які забезпечують функціонування такого глобального освітнього простору, надаючи методичну та фінансову підтримку окремим національним об’єднанням);

♦ *науково-інноваційний ресурс* (пов'язаний із налагодженням взаємодії між державами та структурами з метою забезпечення інноваційного розвитку як окремої національної держави, так і глобального світу в цілому);

♦ *транснаціональні корпорації*, які хоча і вдаються до того аби бути стратегічними союзниками національних держав, проте ж реально виступають виразниками виключно приватних корпоративних інтересів.

Виходячи з цього доцільно вказати на основні недоліки, які перешкоджають окремим державам бути повноцінними суб'єктами функціонування “корпоративної держави”. До таких недоліків, на нашу думку, доцільно віднести:

- п різні геополітичні, соціально-політичні та економічні фактори суспільного розвитку;
- п різні суспільно-політичні пріоритети;
- п різні критерії вимог до традиційних інститутів влади;
- п різне уявлення в межах відповідного корпоративного утворення про ідеали стабільності;
- п різний менталітет та традиції в системі організації управління суспільним розвитком;
- п відмінність у релігійних цінностях та різна їх ідеологічна спрямованість;
- п суперечності у національних та глобалізаційних стратегіях суспільного розвитку;
- п подекуди нав'язування кліше з боку окремих держав до поведінки інших;
- п реалізація з боку окремих держав технології агресивного експансіонізму;
- п відсутність чіткої стратегії геополітичного самовизначення (ідентифікації).

Таким чином, в умовах глобалізації корпоративізм стає новим принципом об'єднання та взаємодії національних держав, що, у свою чергу, приводить до виникнення нової суспільної формації, обумовленої появою корпоративних держав, їх інтеграція, у свою чергу, сприяє формуванню єдиного корпоративного простору. Проте для більшості країн світу корпоративізм все ще не є сталою формою суспільної життєдіяльності, оскільки він зовсім не підміняє собою історично усталені форми соціальних та політичних відносин, притаманних для традиційної держави.

Розділ III

Обернені форми глобалізації та їх вплив на систему державного управління

3.1. Обернені форми як альтернативи глобалізації: теоретичний та ідеологічний аспекти

Аналізуючи даний аспект проблеми, доцільно виходити з розуміння “обернених”, тобто альтернативних форм глобалізації, які можуть прийти їй на зміну і забезпечити відповідний розвиток світу. При цьому надзвичайно важливо з методологічної точки зору чітко розмежовувати європейський та американський підхід до розуміння сутності та специфіки глобалізації, адже тут є принципова відмінність, яка вказує на її різний функціональний зміст. Принципово важливо також встановити межі теоретичного та політико-ідеологічного підходів до розуміння альтернатив глобалізації.

У сучасних умовах суспільного розвитку для людства надзвичайно важливим є чітко визначити, яким шляхом воно йтиме, якщо попередній світоустрій буде зруйновано, і чи вдасться йому віднайти тотожну альтернативу глобалізації. Надзвичайно важливо тут для кожної національної спільноти усвідомити, чи доцільно дотримуватись традиційного варіанта суспільного розвитку, чи все ж таки обрати шлях адаптації до нової реальності. Відповідь на це питання закономерно залежить від історичного досвіду та специфіки політики національної держави, а також від того, наскільки та чи інша держава є конкурентною в економічному та політичному плані для світової спільноти в цілому.

Надзвичайно важливо також визначити основні критерії, які характеризують виникнення та вплив відповідних “обернених” форм глобалізації, а відповідно до цього з'ясувати, що складає основу заміни однієї форми на іншу. До прикладу, що є критерієм зміни для східно-азійського регіону японської форми на китайську, тобто яка форма на даному етапі суспільного розвитку є оптимальною для функціонування відповідної системи державного управління. Потрібно також провести чіткі паралелі між глобалізацією та індустріалізацією, як це зробив сингапурський учений *М.Хонг*, який таким чином сфор-

мулював сучасну дилему глобалізації: “У той час як інші країни лише тільки ставили питання про переваги глобалізації, Сінгапур уже прийняв її як засіб забезпечення безперервного економічного розвитку” [383, с. 29]. Таким чином, для сінгапурської держави глобалізація у її “про-американській формі” є необхідною умовою її суспільного розвитку.

Для світової спільноти майже першочерговим є питання, чи все ж таки існує “інше джерело сили, окрім США, здатних ефективно здійснювати систему глобальної регуляції в умовах зміни світу, деградації попередніх соціальних організмів та бурхливого проростання нових” [235, с. 121].

Фактично це свідчить про виникнення нових впливових полюсів, об’єднань держав, які “прагнуть до нових світоглядних та релігійних горизонтів, у спробі адаптації до нових умов, переслідуючи при цьому не лише фінансові, але й політичні та соціальні цілі” [216, с. 24]. Створення таких впливових полюсів у світовому масштабі може скласти альтернативу глобалізації і замінити собою “минулий кволий устрій світу”.

У свою чергу, російські дослідники, розмірковуючи над тим, що може скласти альтернативу глобалізації, прийшли до висновку, “що в недалекому майбутньому це буде своєрідний симбіоз держав (“BRIC”), до яких вони відносять Бразилію, Росію, Індію та Китай, оскільки саме вони відіграватимуть ключову роль у розвитку світової економіки [212]. З нашої точки зору, саме таке бачення альтернатив глобалізації має ідеологічний характер, адже сьогодні це лишається на рівні тенденцій і жодних підстав у підтвердження цього майже не існує.

Реальну ж альтернативу глобалізації може скласти американізація, яка в американській інтерпретації отожднюється з глобалізацією і розглядається як система стабільності та безпеки світу під американським керівництвом як гарантом загального добробуту. Проте, з точки зору окремих дослідників, усе залежить від перспектив розвитку американізації, зокрема, від стабільності долара та його можливості тримати конкуренцію євро у світовій економіці. Стратегія розвитку США, яка побудована на “стратегії превентивних дій”, сьогодні виявляється нездатною установити новий світоустрій, а тому американізація як альтернатива глобалізації втрачає свій сенс. Так, на думку *Ф.Фукуями*, “нинішній стан економіки США, країни-емітента єдиної резервної валюти світу, викликає занепокоєння” [371, с. 77]. Передусім мова йде про високий рівень бюджетного та торговельного дефіциту США. Слід відзначити, що важливим питанням у контексті впливу обернених форм глобалізації є відповідна політика підтримки з боку інших держав, адже тут, цілком ймовірно, що національні держави можуть не лише протистояти, а іноді й зобов’я-

зані це робити, якщо є загроза їх національним інтересам. Виходячи із цього в умовах глобалізації майже перед кожною державою постає завдання запропонувати свою альтернативну форму розвитку, яка відповідає її менталітетові, а тим більше і нав’язати її, якщо це дозволяє потенціал держави. Саме тому ми виходимо з чіткої класифікації теоретичного розуміння альтернативних форм, які мають під собою раціонально-емпіричне та ідеологічне обґрунтування, яке досить часто пов’язується із політикою держави, яка будь-що намагається відпозиціонувати себе як “могутня” та конкурентна держава у світі.

Так, на думку *І.Валлернстайна*, якщо людству не вдасться протягом найближчих десяти років віднайти або ж і розробити альтернативу глобалізації, “світ вибухне, і людство опиниться в турбулентному середовищі, поступово переходячи у постцивілізаційні параметри буття” [45]. Таким чином, учений вбачає альтернативу глобалізації саме у “постцивілізаційних параметрах буття”, проте питання про обсяги впливу такого буття належать до категорії риторичних. Тобто це “красива гіпотеза”, яка ще не має достатнього обґрунтування.

Російський дослідник *А.Багатуров*, аналізуючи альтернативні варіанти глобалізації, вбачає у ній анклавно-конгломеративну модель. З позицій такої моделі альтернативу глобалізації можуть скласти об’єднання країн Заходу, які являють собою “гетто вибраних” і які прагнуть поширити свій вплив на інший світ та “суспільства іншого типу”, які “являють собою конгломеративні об’єднання, в межах яких архаїчні та модернізовані суспільства утворюють окремі анклавні, які співіснують без ризику взаємного знищення” [31, с. 277]. До таких суспільств, у свою чергу, автор відносить Росію, Китай, Індію, Японію та ряд інших незахідних держав. Формою взаємодії таких держав є взаємне прилаштування, взаємна адаптація, подекуди шляхом копіювання певних моделей поведінки та стилів суспільної життєдіяльності, що дає змогу їм спільно протистояти викликам глобалізації. Таким чином, це дає підстави говорити про анклавно-конгломеративну модель розвитку сучасного світу, яка, декларуючи принципи взаємозалежності між державами світу, може скласти альтернативу глобалізації.

Якщо в період холодної війни домінуючою формою суспільного розвитку була біполярна система з відповідними її формами регіональних об’єднань, то в сучасних умовах пріоритет надається однополярній системі, яка таким чином має на меті кристалізувати одну єдину модель розвитку, характерну для конкретної національної держави. Як альтернативу біполярності та однополярності *О.Янг* запропонував створення такої моделі, “яка б підкреслювала взаємопроникнення глобальних, загальносистемних параметрів міжнародної політики, з одного боку, і такого ж відносно нового фактора міжна-

родного життя, як існування відносно автономних регіональних зон, або ж суорсистем - з другого” [423, с. 411]. Більшість дослідників сьогодні переконані в тому, що років через 20 на зміну однополярного світу прийде “мультиполюсний світ”, зовнішні формати якого будуть визначатись не однією державою, а кількома одночасно. Прихід такої “мультиполюсності світу” найбільш чітко проглядається у зміцненні валютних позицій окремих національних держав, де, зокрема, США декларують доларовий стандарт, ЄС - євростандарт, Китай - (юань) - китайський стандарт, Японія (йена) - японський стандарт, ісламський халіфат. Саме рівень довіри до відповідної валюти і визначає ступінь впливу тієї чи іншої держави на розвиток світових глобалізаційних процесів. На думку *Дж.Барлоу*, така довіра буде “переходити від “надутих” валют, таких як євро та долар, до валюти, забезпеченої енергоносіями та сировиною, та до юаню, забезпеченого якісними та дешевими товарами, дешевою робочою силою” [18]. Могутність Америки сьогодні перебуває в конфлікті з європейською цивілізацією, причиною цього є конкурентність між долларом та євро, статус яких є реально роздутим, що тим самим реально послаблює міцність обох валют у світі. Це підтверджує неможливість здійснення “фінансово-силового диктату” між країнами світу. Важливим показником виникнення обернених форм глобалізації з боку тих чи інших держав є їх безпосередній військовий потенціал, який і може стати ефективним інструментом здійснення диктату по відношенню до інших держав.

Особливо цікавий підхід щодо визначення обернених форм глобалізації запропонував російський дослідник *О.Багатуров*, який запропонував механізм “неформалізованих, напівофіційних політико-дипломатичних зв'язків та відносин, які у взаємодії з місцевими формалізованими структурами забезпечення економічної взаємодії та безпеки продемонстрували достатньо високий рівень здатності амортизувати перепади в регіональній політичній ситуації, попереджувати крупномасштабні конфлікти, а також компенсувати порушення сталості регіональної підсистеми” [31, с. 266-267]. Це підтверджує необхідність та доцільність виникнення альтернативних форм глобалізації, оскільки цього вимагає сучасна геополітична ситуація, відповідно до якої світ не може розвиватись, перебуваючи в так званій “глобальній самотності”, яка виключає будь-які форми контактів держави із глобальним світом. Аби сучасний світ надав перевагу такій “глобальній самотності”, то ймовірність збереження певної можливості для розвитку в сучасних умовах звичайно виявилися б втраченими. Сучасний світ у першу чергу має навчитись вибудовувати толерантні відносини між державами-сусідами, адже здебільшого неможливість уладнати такі стосунки в межах певного регіону світу при-

зводять саме до суперечностей, які в будь-який період історичного розвитку можуть “виринути на поверхню”, увиразнюючи тим самим принципові відмінності між країнами. Підтвердженням цього слугують неурегульовані суперечності, які здебільшого можуть призводити до виникнення озброєного конфлікту. Таким чином, механізм, запропонований *О.Багатуровим*, у сучасних глобалізаційних умовах може слугувати альтернативою створення такої моделі міжнародних відносин, яка б забезпечувала стабільність існування як кожної окремої національної держави, так і світу в цілому. Головний критерій, що висувається до запровадження такого механізму, має зводитись до забезпечення рівноваги, яка протистоятиме дестабілізаційним факторам розвитку сучасного світу. У ролі такого стабілізаційного фактора, який може забезпечити сталий розвиток сучасного світу в умовах глобалізації, на думку *Р.Смрайс-Хюне*, може виступати Північна Америка як ключовий геостратегічний регіон, який виконує роль “стабілізатора глобального балансу сил” [283]. Деяко іншого погляду на альтернативи глобалізації дотримується відомий американський дослідник *С.Коен*, який виокремлює відразу кілька стратегічно значимих регіонів, які з часом можуть скласти потужну альтернативу глобалізації. Відповідно до цього, на думку вченого, “сучасні геополітичні пріоритети світової політики змінились і ще раз: провідні держави світу все більше втрачають інтерес до Росії та Хартленду в макіндерівському сенсі, їх погляди спрямовані на динамічний розвиток регіонів Східної Азії та Азійсько-Тихоокеанського регіону в цілому, а також регіони, що випромінюють нестабільність - Близький Схід, Центральна та Південна Азія” [339, с. 7].

Більшість дослідників переконані в тому, що регіоналізація, зокрема у формі європеїзації, яка протягом тривалого часу була зосередженням принципів світової політики, сьогодні наочно демонструє зіткнення інтересів між окремими європейськими державами, а тому вона також не може стати альтернативою глобалізації.

Обмірковуючи перспективи виникнення обернених форм глобалізації, доцільно виходити із специфіки функціонування так званих континентальних держав, які фактично і закладають підвалини регіоналізації як альтернативи глобалізації. В теорії сучасної геополітики прийнята класифікація поділу держав на “морські” (Англія, США, Японія) та “сухопутні” набуває певної умовності, оскільки в умовах глобалізації обидві форми держав діють майже синхронно, підтвердженням чого слугують такі об'єднання держав, як НАТО та Євросоюз. В умовах глобалізації не можна ставити питання про суперництво між “морськими” та “сухопутними” (Данія, Іспанія, Китай, Нідерланди, Португалія) державами, адже вони являють собою єдину континен-

тальну форму взаємодії. За певних умов глобалізаційного розвитку держави як сухопутні, так і морські об'єднуються з метою реалізації відповідних потреб, являючи тим самим окремі "військово-морські об'єднання". Саме такі об'єднання національних держав з часом можуть претендувати на альтернативні форми глобалізації, все лише залежить від того, наскільки потужними в геополітичному плані будуть такі об'єднання, а також те, яким буде кількісний показник включених до них національних держав.

В умовах глобалізації вести мову про глобальну інтеграцію чи дезінтеграцію як конкретну схему геополітичного розвитку принципово неможливо. Так, на думку *Е.А.Позднякова*, "після об'єднання Німеччини, краху "системи соціалізму" і розпаду СРСР, Європейське співтовариство і європейська інтеграція фактично вмерли, і на континенті почався процес дезінтеграції" [271, с. 279]. Проте виходячи із сучасних тенденцій глобалізаційного розвитку навряд чи можна стверджувати про "смерть європейської інтеграції" та про саму європеїзацію як альтернативу глобалізації, оскільки все більше держав включаються до європейського простору. Більше того, "навколо ЄС як деякого інтеграційного "мотору" виникла значна кількість економічних, політичних, правових, екологічних та культурних інститутів, які дають змогу налагодити співробітництво між країнами, які перебувають на різних стадіях суспільно-економічного розвитку та мають різні інтереси" [308, с. 11].

Окремі дослідники сьогодні намагаються звести роль ЄС до ключової реалізації "волі об'єднаної Німеччини", вказавши тим самим на "німеччинізацію" як альтернативну форму глобалізації, що начебто має виступати однією з протиположних процесам американізації, про що йтиметься в наступних параграфах. З огляду на світові тенденції, які мають місце в умовах глобалізаційного розвитку, з усією ймовірністю можна стверджувати про значну кількість протиположних американізації з боку окремих національних держав, зокрема Китаю, Японії, Німеччини. Потужну конкурентність американізації в майбутньому також можуть скласти такі транснаціональні структури, як ООН, ЄС, ОБСЄ та ін.

Сьогодні сучасний світ переживає своєрідний "геополітичний ренесанс", який може привести до виникнення нового стилю формування міжнародних відносин, до якого долучається діяльність транснаціональних суб'єктів (транснаціональні корпорації, різні міжнародні лобістські об'єднання, транснаціональні ЗМІ). У нашому розумінні такий "геополітичний ренесанс" вказує на своєрідну "ерозію" національної держави, яка в умовах глобалізації втрачає значну кількість своїх повноважень, делегуючи їх транснаціональним та регіональним об'єднанням.

Розглядаючи ідеологічний контекст обернених форм глобалізації доцільно звернути особливу увагу на "російзацію", що є предметом дискусій російських учених та функціонерів. З нашої точки зору, у Росії сьогодні немає жодних передумов, аби перетворитись на один із полюсів світової геополітики, з одного боку, тому, що вона більш ніж 10 років веде громадянську війну у Чечні. А країна, яка протягом тривалого часу проводить відповідну воєнну акцію, не має жодних як політичних, економічних, так і геостратегічних передумов лідерства і глобалізаційного розвитку. Головна проблема для Росії сьогодні полягає також і в тому, що вона занадто "покладається на свої запаси енергоносіїв", не розвиваючи при цьому перспективні напрями економіки. Таким чином, "паразитизмування" на нафтогазовому потенціалі засвідчує вплив глобалізації по-російськи, яка, у свою чергу, може привести сучасний світ до необхідності прийняти правила гри, ініційовані з боку Росії та підкріплені розширенням "рубльової" зони.

З позицій таких дослідників, як *Д.Вотцель*, *Дж.Сіна*, *Д.Фаррел*, *Т.Ханна* альтернативу глобалізаційного розвитку може скласти Індія, яка сьогодні має всі можливості перетворитись на окремий самостійний "геополітичний полюс", який буде визначати закономірності та принципи політичного та економічного розвитку світу. Водночас найбільш потенційним лідером геополітичного розвитку може стати Бразилія з її колосальним потенціалом розвитку.

Таким чином, наведені нами тенденції засвідчують виникнення альтернативних форм глобалізації, які в майбутньому будуть визначати особливості та специфіку розвитку сучасного світу, більш детальний аналіз окремих із них виступатиме предметом спеціального розгляду в наступних параграфах.

3.2. Регіоналізація та її вплив на систему державного управління

У контексті розвитку сучасного світу важлива роль належить регіональним суб'єктам управління, адже сьогодні саме регіони, а не національні держави є головними "акторами" формування нової системи світоустрою. Сьогодні мова йде про нову конфігурацію світового устрою, в межах якої національна держава в її традиційному розумінні втрачає своє функціональне призначення, а на зміну їй приходять нові "квазідержавні структури", які визначають розвиток сучасного світу. Однією з форм функціонування таких "квазідержавних структур" є регіоналізація, яка набирає таких обертів, що фактично являє собою обернену форму глобалізації.

Процес регіоналізації в її сучасній формі суперечить принципам світової глобалізації, яка охоплює весь світ у цілому, на відміну від регіоналізації, яка приводить до створення окремих регіональних об'єднань, які виступають суб'єктами реалізації територіальних інтересів. Виникнення сучасних регіональних об'єднань супроводжуються створенням міжнародних організацій, які забезпечують їм необхідні можливості для реалізації відповідних територіальних інтересів (торговельно-економічних та політичних). Закономірно виникнення регіоналізації пов'язується із появою глобальної системи господарювання, яка стирає межі між окремими державами світу. Особливо важлива роль при цьому належить налагодженню торгівлі саме між тими державами світу, які виступили ініціаторами взаємодоповнення систем господарювання між собою. Це, у свою чергу, свідчить про те, що саме розвиток торговельних зв'язків між державами виступає однією із передумов виникнення регіоналізації у її сучасному варіанті. Серед умов виникнення регіональних утворень можна назвати також протидію сепаратистським рухам, які мають місце у сучасному світі. Це, зокрема, підтверджується стратегією розвитку світової системи після "холодної війни", яка й привела до "монополярної моделі світу", що закріпила монополію США на створення сучасної геополітичної картини світу.

Отже, регіоналізація приводить до формування єдиного глобального простору в межах окремих територій, які живуть за одними законами, використовують аналогічні засоби життєдіяльності та соціальної організації. Таким чином, регіоналізація має сприяти долатню міжнаціональних бар'єрів у контексті вирішення відповідних суспільних питань. Здебільшого такі бар'єри пов'язуються з мовними та соціокультурними суперечностями, які супроводжують розвиток сучасного світу в умовах регіоналізації.

На думку *М.Косолапова*, регіоналізація "являє собою одну з форм "стягування", сутність якої - у формуванні на основі й за допомогою розвитку інтенсивних і глибоких для свого часу інтернаціональних зв'язків нових, більших інтеграцій (соціально-територіальних систем), тобто союзів, конфедерацій й ін." [169, с. 73]. Виходячи з цього регіоналізація як і глобалізація приводять до "уніфікації життєвих стандартів, утвердження нових норм міждержавних відносин", які руйнують індивідуалізацію національних держав, послаблюючи їх групові стереотипи поведінки [313]. Особливо важлива роль у процесах регіоналізації має належати індивідуалізації, оскільки саме вона "посилює критерії якості життя, здатність до самостійного вибору типу розвитку, цінностей та відповідного їм способу життя", що декларується з боку окремого регіону. Регіоналізація як нова альтернативна модель світу формує нові інституційні структури розвитку тако-

го світу, які не займають чітко встановлених територій, проте диктують свою систему критеріїв вимог до проживаючих на цій території. У цілому характер регіоналізації залежить від суб'єктів її здійснення.

Суб'єктами сучасної регіоналізації виступають країни, які беруть на себе функції з формування територіальної системи міжнародних відносин. Таким чином, активними суб'єктами регіоналізації стають держави-лідери геополітичного простору, які вдаються до створення відповідних регіональних об'єднань лише з однією метою - реалізувати власні геополітичні амбіції, які б забезпечили національній державі статус наддержави. Саме тому окремі національні держави у процесах регіоналізації вдаються до "збирання земель", які належать державам, що межують з їх територіями, приєднуються до відповідних регіональних структур (наприклад, "велика вісімка", ЄС, НАТО, НАФТА), обмірковують проекти нового геополітичного балансу розвитку, який буде відповідати його біполярній стратегії.

Лідерами у створенні відповідних регіональних об'єднань протягом останніх років лишаються країни, що входять до складу "великої сімки", зокрема Англія, торговельні зв'язки якої поширюються на весь світ, завдяки чому вона стає регіональним центром налагодження світової торгівлі. Важливу роль у різних регіональних об'єднаннях відіграють також Франція, Італія, Швеція, Голландія, Японія, Китай, Росія та ін. Саме торговельні зв'язки між державами привели до нарощення регіональної детермінованості між державами, які мають спільні інтереси і прагнуть виробити спільні форми життєдіяльності в нових умовах суспільного розвитку. Наприкінці ХХ ст. основними лідерами регіоналізації стали США, Канада, Англія та Німеччина. Ідентифікуючи процеси регіоналізації, доцільно чітко вказати на критерії, які визначають форми відповідного міждержавного об'єднання, а саме регіоналізація є політичною чи економічною конструкцією.

Досить часто регіоналізація в її сучасній формі приводить до формування єдиного економічного та політичного простору, вихід окремих держав за межі якого може призвести до геополітичного колапсу. Тобто регіоналізація як і глобалізація вимагають відповідних форм регуляції життєдіяльності територій. Така вимога є цілком логічною, оскільки донедавна функцію з регуляції життєдіяльності територій виконували національні держави, які брали на себе зобов'язання щодо "забезпечення функціонування економіки, узгодження інтересів різних груп населення та захист цих інтересів перед іншими державами" [374, с. 203]. Проте в сучасних умовах монополією на реалізацію таких обов'язків національна держава не володіє, а тому відразу постає питання про створення тотожних інституційних структур, які б взяли на себе виконання відповідних функцій.

Більше того, в умовах регіоналізації посилюються суперечності між принципами національної демократії та функціонуванням транснаціональних (наднаціональних) структур. Це, зокрема, пояснюється тим, що залежність наднаціональних структур від національних є слабкою, тому постає питання перегляду функцій суб'єктів регіоналізації, зокрема наскільки їх діяльність відповідає системі регуляції суспільного життя. На думку *П.Дж.Бьюкенена*, якщо суб'єкти регіоналізації недостатньою мірою справляються з покладеними на них функціями, на "зміну концепції необмеженого національного суверенітету приходять чотирирівнева ієрархія, яка включає: *глобальні наднаціональні інститути - регіональні інтеграційні об'єднання - національні держави-автономні області в середині окремих держав* (підвищення ролі регіонів є ключовим моментом в концепції розвитку ЄС)" [457]. Таким чином, характер регіоналізації не завжди збігається з національними умовами розвитку, що, у свою чергу, зумовлює необхідність створення так званих "транснаціональних стратегічних альянсів", як беруть на себе функцію із забезпечення балансу регіональних та національних умов суспільного розвитку. Під такими "транснаціональними стратегічними альянсами" *Е.Кочетов* розуміє "відтворювальні ядра, які створюють умови для формування урядів, що функціонують на міждержавній основі, але в межах таких ядер" [170, с. 73]. Це, у свою чергу, свідчить про виникнення в умовах регіоналізації нових державних структур, які перекриють характер функціонування державних кордонів та суверенізацію сфер впливу міжнародних організацій і приведуть до створення нових "транснаціональних координуючих структур", які візьмуть на себе функції національних держав.

Аналізуючи позитивні сторони регіоналізації і її альтернативність процесам глобалізації, доцільно виходити з оптимальності її здійснення. До сучасних процесів регіоналізації цілком можна застосувати формулу цивілізаційного об'єднання, механізми створення якої розроблені в межах концепції етногенезу *Л.Гумільова*. На його думку, "із груп односторонніх створюються консорції "групи людей, об'єднаних єдиною історичною долею, які з часом або розпадаються, або переростають у конвіксії - "групи людей з однохарактерними побутом та сімейними зв'язками" [84, с. 108]. Конвіксія розвивається у субетнос, який або лишається елементом етнічної системи, характерної для даного ландшафту, або перетворюється у новий етнос.

Таким чином, постає питання щодо спільності інтересів у межах окремих регіональних утворень, наскільки та чи інша система цінностей поділяється суб'єктами, які дотримуються різних норм щодо функціонування регіоналізації. В ідеалі відповідні регіональні

утворення не повинні встановлювати нормативи геополітичної життєдіяльності людей, головним чином створюючи для них такий соціальний устрій, який би гарантував дотримання їх прав.

Здебільшого в умовах регіоналізації мова йде про ключову роль впливу так званих "турбулентних регіонів" на тому чи іншому кінці світу, які залежно від тих чи інших умов продукують свою стратегію впливу на глобальний простір. На думку російського дослідника *М.Делягіна*, це пов'язується з тим, що "окремі регіони, які володіють значними ресурсами та ефективним управлінням, виявляються більш процвітаючими, ніж інші країни в цілому і фактично діють самостійно, перетворюючись на суб'єктів світової конкуренції" [92, с. 12].

Важлива роль у сучасних процесах регіоналізації належить політиці децентралізації національних держав, які таким чином намагаються здолати соціально-економічну та політичну диспропорцію в суспільному розвитку, включаючись у процеси регіоналізації. При цьому доцільно виокремити два рівні регіоналізації: внутрішня (обумовлюється внутрішньою політикою національної держави) та транснаціональна (яка об'єднує регіони, що виходять за межі окремих національних держав). Саме транснаціональна регіоналізація виступає предметом аналізу виходячи із сучасних процесів глобалізації, оскільки саме вона розкриває повною мірою домінуючий характер впливу активних суб'єктів глобального управління. Характер та масштаби регіоналізації в першу чергу залежать від адміністративно-територіального устрою національної держави, а також від її соціально-економічного та політичного потенціалу. Залежно від цього вплив регіоналізації на системи державного управління також є різним. Регіоналізація, з одного боку, може створювати нові можливості для розвитку національної держави в межах відповідних територіальних об'єднань, з другого - такі об'єднання можуть накладати певні обмеження на функціонування національної системи державного управління.

Саме регіоналізація, на думку *Н.Гоффе*, є "інструментом, який дозволяє ефективно та з найменшими затратами здійснювати децентралізацію соціального регулювання, адаптувати загальні принципи соціальної політики до регіональних умов з урахуванням складної економічної, соціальної, національної, етнічної релігійної структури країни" [78, с. 64].

Виходячи з цього важливо з'ясувати, які цілі переслідує національна держава, обираючи регіоналізацію як альтернативну форму глобалізаційного розвитку. До регіоналізації вона вдається насамперед, аби збільшити свій економічний потенціал, переслідуючи при цьому виключно економічний інтерес, саме прихід інвестицій та на-

рошення бюджетних коштів є ознакою досягнутої мети державою. Проте в умовах регіоналізації національна держава постає перед нездоланими ризиками, які пов'язуються із виникненням нових регіональних структур, які послаблюють функції державних інститутів. У результаті цього порушується характер соціальної рівноваги та національний стиль життєдіяльності, а національна держава опиняється в ситуації тотального підпорядкування “новим правилам гри”, яких вимагає відповідне регіональне утворення. Таким чином, сутність регіоналізації зводиться до забезпечення дієвості національних структур, аби вони могли оперативнo та оптимально включитись в нові транснаціональні структури. На думку А.Неклесси, це приведе до створення “екстенсивних організаційних схем, які будуть сприяти отриманню додаткових вигід із нерівномірності світового середовища” [236, с. 18].

Одним із варіантів регіоналізації є *дирижистський варіант*, тобто перерозподільний, що передбачає можливість зміни “регіональних диспропорцій у соціально-економічному розвитку між багатими та бідними територіями” [82, с. 119]. Відповідно до цього основним принципом регіоналізації виступає принцип *соціальної справедливості*, реалізацію якого бере на себе той чи інший регіон світу. Проте в сучасних процесах регіоналізації спостерігається підміна принципу соціальної справедливості економічною доцільністю. Виходячи із цього навряд чи можна визнати за регіоналізацією “акт доброї волі”, який начебто декларується багатьма країнами, адже світова політика таких форм діяльності не визнає. Це свідчить про те, що для регіоналізації існують інші умови та фактори, які спонукають до виникнення регіональних зон, і до того ж вони обов'язково керуються власними інтересами, про що не можна забувати. В результаті такої регіоналізації багаті регіони стають ще багатшими, а бідні - біднішими, увіражняючи соціально-економічні відмінності між ними. Слід відзначити, що одним з ризиків дирижистського варіанта регіоналізації є сприяння міграції із відстаючих у соціально-економічному та політичному розвитку країн у розвинені. Це надзвичайно характерно сьогодні для України, коли більшість населення, зокрема західної території, керуючись переважною мірою соціально-економічними критеріями були змушені емігрувати до Західної Європи. Держава при цьому не робить нічого, аби захистити свій людський ресурс, створивши тим самим йому відповідні умови життя.

Однією з проблем регіоналізації є той факт, що відповідне регіональне утворення, розробляючи стратегію розвитку транснаціонального регіону, не враховує специфіку політики національних держав, у результаті чого вона подекуди набуває насильницьких форм. Така політика приводить до нарощування диспропорцій у регіональ-

ному розвитку і жодною мірою не сприяє монолітності регіону. Ось чому окремим регіонам світу так і не вдалося вписатись у нову модернізовану соціально-економічну структуру світоустрою. Причинами цього можуть слугувати незбалансований рівень економічного розвитку між окремими регіонами, відсутність однаковою мірою кваліфікованих кадрів, тототжний розвиток високих технологій та біотехнологій зокрема, нетототжне розуміння ролі держави у її ставленні до громадянина. Таким чином, тоді коли одні регіони світу є більш збалансованими, мобільними та модернізованими, інші ще перебувають на архаїчному рівні розвитку важко говорити про якусь монолітність у їх взаємодії. Що стосується останніх, то тут передусім йдеться про архаїчний рівень суспільної свідомості, який не допускає думки про новітній - регіональний вектор суспільного розвитку. У межах таких регіонів спостерігається висока клановість в організації системи державного управління, розквіт мафіозних структур, навіть релігійна ортодоксальність.

На нашу думку, одним із ліберальних варіантів виходу регіону із такого депресивного стану є “*паралельна регіоналізація*”, коли для початку одночасно співіснують кілька типів суспільного розвитку, якщо навіть подекуди вони є суперечливими, то на певному історичному етапі вони кристалізуються в окремий тип розвитку. Фактично саме такий варіант регіоналізації забезпечить головне - створення механізмів “безболісної” адаптації архаїчних регіонів до нових умов суспільного розвитку, і тим самим дасть змогу їм стати активними суб'єктами політики регіоналізації. Таким чином, “*паралельна регіоналізація*” забезпечить збалансований розвиток між окремими регіонами світу, а тим самим створить оптимальні умови для справедливого розподілу повноважень між ними, стане ефективним інструментом переходу світу до цивілізованого розв'язання проблем, зумовлених процесами глобалізації.

Проте хоч би яких варіантів набула регіоналізація, вона не здатна привести до абсолютної рівності в стосунках між окремими регіонами, оскільки кожен із них у сучасних умовах виборює своє право шляхом конкурентоспроможності, яка дозволяє йому зайняти своє місце у світових процесах регіоналізації. На думку Н.Гоффе, “абсолютна рівність не лише неможлива, але й шкідлива, оскільки вона може паралізувати прогрес суспільства, позбавивши його членів стимулів до ефективної економічної діяльності” [78, с. 66].

Альтернативою ліберального варіанта регіоналізації є неоліберальний варіант, який, у свою чергу, передбачає принцип “*регіональної субсидіарності*”. Цей принцип забезпечує чіткий розподіл організаційно-управлінських функцій між суб'єктами регіонального

об'єднання, а саме в межах управлінської ієрархії вищі щаблі займають більш заможні, могутніші держави (тобто держави, які мають високий рівень соціально-економічного та політичного розвитку). Нижчі щаблі в такому регіональному об'єднанні займають ті держави, які мають нижчий рівень розвитку. Неефективність даного варіанта є очевидною, адже сьогодні держави в межах відповідного регіонального об'єднання мають перебувати на паритетних засадах. Йдеться передусім про рівноправне партнерство незалежно від умов суспільно-економічного розвитку, в яких вони перебувають. У протилежному випадку це призведе до дисбалансу в регіональному розвитку, адже реально така суперечність у взаємодії між регіонами є майже нездоланною. Хоча основним механізмом, який може цьому протистояти, є політика пошуку регіонального компромісу - перемовин, що мають інституційний характер. Прикладом цього може слугувати досвід США, де давно створена та функціонує Комісія з міждержавних відносин, яка складається із представників окремих регіонів світу, її основним завданням є вироблення нової стратегії перерозподілу повноважень між окремими регіонами, а також пошук компромісів зі спірних питань. Сьогодні окремі регіональні утворення мають передусім відмовитись від політики централізованого вирівнювання суспільно-економічного та політичного розвитку, лишаючи право за регіонами самостійно визначати критерії свого розвитку і дозволяти їм на паритетних засадах долучатися до процесів регіоналізації з метою реалізації їх інтересів, щоб вони таким чином, якщо це можливо, самостійно "підтягувались" до рівня розвитку інших регіонів. Саме таку позицію підтвердили незалежні експерти Гвіанського саміту "великої вісімки" 2003 р., коли запропонували включити до переліку обговорення питання щодо "зниження ризику при укладанні нових двосторонніх та регіональних угод, здатних завдати шкоди світовій зовнішньоторговельній системі" [417, с. 5]

При цьому слід відзначити, що основним критерієм реалізації політики регіоналізації є рівень розвиненості регіону (розвиток промислового сектора, високих технологій). Виходячи з цього доцільно визначити, що саме має стати стимулюючим фактором для саморозвитку окремого регіону, аби у нього з'явилась можливість долучитись до процесів регіоналізації. До таких стимулюючих факторів ми відносимо:

- ефективну систему підготовки конкурентоспроможних кадрів;
- потужну політико-правову систему регіону;
- економічну могутність регіону;
- геостратегічне значення окремого регіону для глобальної регіоналізації (коли від приєднання окремого регіону до процесів регіоналізації залежить стратегія розвитку багатьох регіонів);

■ розвиток політико-культурної ідентичності окремого регіону, що може сприяти приєднанню інших регіонів як ключових гравців.

Водночас одним із ризиків регіоналізації є асиметричність політико-територіальної структури окремих регіональних об'єднань. Це, у свою чергу, пов'язується із прагненням окремих регіонів зберегти свою автономізацію за безпосереднього впливу з боку інших регіональних об'єднань. У свою чергу, це приводить до чіткої ідентифікації "*центру регіоналізації та периферії регіоналізації*", що тим самим нагадує форму об'єднання "держави у державі". Центром регіоналізації виступають окремі регіони, які мають власні стимулюючі фактори для саморозвитку і ці фактори можуть виступати визначальними для регіонів, які не мають таких факторів. Таким чином, центри, формуючи новий світопорядок, прагнуть до постійного розширення свого впливу, аби у такий спосіб забезпечити стабільність регіонів. Периферія регіоналізації являє собою такі регіональні об'єднання, які хоча і ґрунтуються на принципах власного етнокультурного розвитку, проте підпадають під безпосередній вплив центрів регіоналізації. Це, зокрема, підтверджує те, що держави, які на певному етапі регіоналізації досягають максимальної автономізації, перетворюються здебільшого на федеративні об'єднання. Прикладом цього слугує Занзібар, який, здобувши незалежність, відразу ж об'єднався з Танганьїкою в одну державу, сформувавши при цьому єдині інститути державної влади. Це не єдиний ризик регіоналізації, оскільки вона також змінює специфіку функціонування й унітарних держав, які йдуть на поступки найбільш активним периферіям, надаючи їм статусу індивідуалізованої автономії. Причинами цього, на думку Р. Туровського, слугують "етнічна або фізико-географічна відособленість територій, розвинута політико-культурна ідентичність" [354, с. 43]. Саме тому окремі регіони, аби здолати таку відособленість, а тим самим забезпечити певний баланс у регіоналізації, змушені йти на "поступки інтересам конкретної території, надаючи їй відповідне самоуправління, при цьому територія лишається у складі єдиної держави, а рівень внутрішньополітичної напруги спадає" [354, с. 45].

Таким чином, зворотною стороною процесів регіоналізації стає індивідуалізація, яка призводить до "внутрішньодержавної політико-географічної асиметрії". Проте така асиметрія характерна для окремих європейських периферій, до яких належать, зокрема, Італія, яка має два відокремлені географічно регіони та три, які мають власну етнолінгвістичну специфіку, Португалія, Аландські острови в Фінляндії, окремі регіони Данії, які зберігають свою автономію в процесах регіоналізації.

Виходячи з цього слід відзначити, що процеси регіоналізації покликані забезпечити відповідний баланс у відносинах "центр-пе-

риферія”, здолавши тим самим певну субординацію, яка зберігається у стосунках між окремими державами, які мають спільний політико-географічний фактор. Унаслідок цього у світі спостерігається тенденція до формування регіональних структур управління, а саме регіональні парламенти, регіональні уряди, які сьогодні, зокрема, існують в Гренландії та Португалії. В межах останньої, зокрема на її островах, діють регіональні асамблеї та уряди, які наділені відповідними управлінськими повноваженнями. Тим самим це ще раз підтверджує й те, що регіональні структури управління в умовах глобалізації певною мірою витісняють національні інститути управління, про що вже йшлося у попередніх розділах. Проте такі регіональні структури управління, зберігаючи певний рівень самоуправління, спонукають до певних поступок національні інститути управління, аби вони мали можливість реалізувати власні інтереси. Такі регіональні структури управління виступають у ролі своєрідних патронатів національних інститутів управління, водночас національні інститути управління виступають у ролі патронатів регіональних структур управління, яким досить часто вигідно мати відношення до великої держави. Саме тому сьогодні процес абсолютної автономізації в умовах регіоналізації виглядає зовсім безглуздим, особливо для слабких в економіко-правовому відношенні територій, оскільки тут жодних перспектив для їх розвитку не передбачається.

Особлива роль у процесах регіоналізації належить *регіоналізації заморських територій*, однією із цілей якої є забезпечення балансу інтересів між окремими регіонами, які утворюються із територій приморських держав. Така форма регіоналізації є досить тривкою, нестабільною та утилітарною. Так, досить часто окремі заморські території утворюють окремий регіон за виключно територіальним принципом, у результаті цього такий регіон виявляється позбавленим політичних амбіцій та можливості реалізації економічних інтересів. Йдеться про формування принципу регіональної ідентичності, який би забезпечив стабільність та тривалість функціонування відповідного регіонального об'єднання. При цьому враховуються спільні історико-культурні знаменники походження регіонів, адже досить часто для окремих регіонів властивим є відмінність у розмірах території та чисельності населення, що тим самим приводить до певної нерівності у відносинах між суб'єктами регіонального об'єднання. Таким чином, стабільним регіональне об'єднання може бути за умови його побудови за принципом глобальної ідентичності і врахування історичних, політичних, демографічних та економічних факторів розвитку кожного регіону. Це тим самим забезпечить певну рівноправність у відносинах між регіонами, а тим самим “пом'якшить” сам процес регіоналізації.

В умовах регіоналізації відбувається формування окремих “палат регіонів”, які стають визначальною формою розвитку у світовому масштабі. Проте одним із недоліків формування таких палат регіонів є нерівноправне представництво від кожного регіону. Це тим самим приводить до диференціації регіонів на такі, які мають високий та низький представницький статус, що, у свою чергу, приводить до асиметричності та відсутності паритетності у взаємодії регіонів.

Важливою проблемою в контексті реалізації регіонального принципу розвитку є процес реорганізації національної держави. Передусім йдеться про розширення автономії національної держави, яка для реалізації своїх інтересів вдається до взаємодії з різними регіонами, а подекуди, якщо це дозволяє соціально-економічний та політичний потенціал, вона може вдаватися до створення власного регіонального об'єднання. З огляду на це саме національна держава зацікавлена у створенні власних регіональних об'єднань, оскільки вони виступають гарантом її стабільності, а отже, і розвитку нового типу функціонування світової держави.

Сьогодні окремі національні держави зазнають певної трансформації, оскільки їх альтернативою в умовах глобалізації стають так звані “квазі-держави”, “держави-регіони”, “держави-системи”, які об'єднують між собою окремі країни, що мають хоча б опосередковано спільний ментальний та територіальний фактори. Прикладом таких регіональних державних систем можуть слугувати в першу чергу Шанген, Китай, який об'єднує Гонконг, Макао, Тайвань. За деякими критеріями до однієї із форм регіоналізації доцільно віднести і СНД, адже за своїм функціональним змістом воно аж ніяк не схоже на національну державу. До регіонального об'єднання також можна віднести окремі “регіональні клуби” домінуючих суб'єктів на глобальному просторі, передусім йдеться про такі інституційні об'єднання, які опікуються розв'язанням проблем майже всього населення планети. У ролі таких інституційних об'єднань також виступають “велика вісімка” та Організація Північноатлантичного договору.

Слід також відзначити, що в умовах регіоналізації все більш помітною стає тенденція до зростання напруги, виникнення конфліктів та “прихованої конкуренції” між державами-системами, які уособлюють окремий регіон, зокрема Ісламський регіон та США, Китай та США. Кожна з держав-регіонів таким чином опиняється у стані великої напруги з іншими регіонами, проте механізми подолання такої напруги кожна вибирає самостійно. Прикладом може виступати тероризм, і, як показує практика, кожна з держав у розв'язанні такої проблеми лишається наодинці. Саме тому важливою проблемою для реалізації стратегії регіоналізації є забезпечення стабільності та безпеки у відносинах між окремими регіонами.

Таким чином, регіоналізація як альтернативна форма глобалізації приводить до реструктурування світової системи управління шляхом створення відповідних регіональних утворень, які породжують нові форми державного управління. Регіоналізація є одним із способів розв'язання національних проблем суспільного розвитку шляхом створення паритетних форм взаємодії між регіонами, що дає змогу окремій національній державі привести свої інтереси до спільного знаменника. Механізми створення таких паритетних форм взаємодії є принципово різними, оскільки вони визначаються рівнем розвитку окремого регіону та його відповідним статусом, що, у свою чергу, визначає ефективність та стабільність відповідного регіонального утворення. Відповідно до цього важливою умовою ефективності процесів регіоналізації є рівень регіональної свободи, який, у свою чергу, визначає відповідну форму регіоналізації та статус (центру або периферії) держави в межах відповідного регіонального об'єднання.

3.3. Американізація та її вплив на систему державного управління

Розгортання сучасних процесів суспільного розвитку приводять до трансформації світоустрою з відповідним перетворенням окремих держав світу у “квазі-імперський стан”, у “глобальну імперську структуру”, що володіє глобальними механізмами впливу на все населення планети. Фактично відбувається своєрідна мутація геополітичного простору, в межах якого і вирізняються нові суб'єкти творення та реалізації глобальних геостратегій розвитку світу. Особлива роль у таких процесах належить Америці, яка в умовах сучасної форми глобалізації зазнає нових модифікацій. Централізований вплив з боку Америки на розвиток сучасного світу привів до виникнення американізації як оберненої форми глобалізації. Підтвердженням цього є низка умов та факторів, які привели до такого фундаментально-радикального впливу Америки на розвиток світу в цілому, а також і на виникнення ідеології та технології американізації.

Слід також відзначити, що до цього часу питання американізації та глобалізації розглядаються як два конкурентні варіанти суспільного розвитку. Більше того, американізація на відміну від глобалізації є воєнно-політичним проектом розвитку сучасного світу. Виходячи із цього Америка будь-якою ціною намагається “нав'язати” світові свою версію глобалізації, а точніше таку транснаціональну модель світового управління, яка б стала геополітичною стратегією розвитку глобального простору в цілому.

Так, зокрема, *В.Вільсон*, обґрунтовуючи особливу роль США у розвитку та трансформації світу відзначав, що “ми створили таку націю, щоб зробити людей вільними, і ми з точки зору концепцій та цілей не обмежуємося Америкою, і тепер ми зробимо всіх людей вільними. А якщо ми цього не зробимо, то слава Америки розвіється, а вся могутність зникне” [156, с. 39]. Проте таке уявлення про розвиток сучасного світу в умовах глобалізації, який начебто може бути керованим з боку однієї національної держави, для світової спільноти є неоднозначним. Водночас існує значна низка фактів, яка доводить “прихід американського століття” (про що так люблять нагадувати американські президенти), а це, у свою чергу, говорить про особливий геостратегічний та транснаціональний характер американської держави. Більше того, на думку *О.Некlessи*, “сьогодні США вже не є національною державою, у тому значенні, як це було сформульовано в категоріях Вестфальської системи. Америка набуває особливого статусу, перетворюючись на державу-систему, чії межі - не адміністративно-політичні кордони національної території, а зона життєвих інтересів, яка має виражену тенденцію до поширення на всю планету” [235, с. 120].

Отже, Америка сьогодні виступає ключовим суб'єктом глобального устрою та головним гегемоном, який, здійснюючи свій власний політичний проект, реструктуризує систему світових відносин відповідно до власних амбіцій. Згідно з цим одним із засобів американізації стає утворення глобальної американської імперії, яка експансивним шляхом, реалізуючи свої національні амбіції, на думку світових експертів, розв'язала четверту світову війну. З їх позицій така війна “розпочалася відразу після розпаду СРСР, коли США та західні держави стали неухильно реалізовувати політику втягнення всіх країн на постсоціалістичному та пострадянському просторі в орбіту свого впливу або ж прямого підпорядкування” [23, с. 18]. Це свідчить про те, що протягом тривалого часу саме СРСР вдавалося утримувати противагу США на геополітичному просторі, а таким чином і перешкоджало їм вдаватись до спроб утвердження “нового світоустрою”. Проте розпад СРСР відкрив перед Америкою нову можливість для реалізації свого амбіційного проекту - так званої “ліберальної глобалізації” (американізації), що дало їй змогу оголосити весь глобальний простір сферою реалізації своїх національних інтересів. Саме тому американізація є державною політикою Америки, відповідно до якої “будь-яка країна світу, що не бажає підпорядковуватись диктату США, протистоїть їх інтересам, оголошується ворогом та ізгоєм, і кожний із таких держав оголошується війною” [28, с. 57].

На думку *У.Бека*, війна, розв'язана Америкою, “поки що не набула повномасштабного характеру, але проходить за чітким пла-

ном та за певною послідовністю трьома напрямками: *перший* - потужна інформаційно-пропагандистська компанія з впливу на суспільну свідомість населення тих країн, які обираються у ролі об'єкта експансії; *другий* - створення спеціальної агентури впливу, "п'ятої колонії" в цих країнах, надання цій агентурі всілякої допомоги, переважно фінансової, для входження "своїх" людей в економічні, політичні та державні структури влади, перехоплення цими агентами всіх засобів масової інформації для маніпулювання свідомістю людей безпосередньо з цих країн; фінансова підтримка будь-яких суспільних організацій, політичних об'єднань і тих партій, діяльність яких сприяє розхищенню державних устроїв, створенню безпорядку та політичної нестабільності країн; *третій* - відкрита воєнна агресія проти країн з метою заміни влади та створення в них маріонеткових проамериканських урядів" [23, с. 19].

Таким чином, це свідчить про те, що американізація як обернена форма глобалізації декларує найбільш агресивну форму "глобального диктату", прикладами якого стала відкрита агресія проти Югославії, Іраку. Так Америка сама собі обирає достатньо лицемірні форми свого позиціонування, адже вона виходячи із цього прагне, щоб її сприймали у світі як державу, що належить до християнської цивілізації, яка декларує демократичну систему цінностей, може забезпечити стабільність суспільного розвитку, ефективність національних інститутів управління, оскільки вона володіє власним потенціалом, яким готова поділитись із усім світом, проте реально все зовсім навпаки. Головним же ризиком такої геостратегії Америки і за що їй дорікає світова спільнота, це те, що вона вдається до "прихованих" методів централізованого насадження своєї системи цінностей, це тим самим доводить, що відпозиціонована Америкою система цінностей є виключно декларативною, що підтверджується реальною політикою держави, а отже, і сама Америка по відношенню до світу в цілому не є такою вже ліберальною державою, скоріше за все вона нагадує "квазі-державу" з імперськими амбіціями. Головним чином події 11 вересня 2001 р. не лише змінили світ, а й стали кульмінаційними у репозиціонуванні самої Америки, яка мужньо сприйняла виклики тероризму і не втратила імідж "мегадержави", навіть виходячи з того, що причин для цього було достатньо. Це стало черговим підтвердженням ефективності "американської мрії", яка так структурно вплелась у менталітет американців і стала свого роду їх життєвою філософією. Завдяки цьому, на думку *Ф.Вестлайда*, "в американців зміцніла віра в правильність свого способу життя, який формує характер нації" [136, с. 98]. Таким чином, це вказує на те, що американська ідеологія має великий потенціал впливу не лише на своїх громадян, але й на глобаль-

ний світ у цілому, а тому відповідно їм буде простіше здійснювати свою "глобальну колонізацію світу".

Слід відзначити, що модель американізації, яка нав'язується з боку США, особливою мірою залежить від геостратегічної політики держави. Так, зокрема, тут можна провести чітку паралель у розумінні сутності процесів американізації за часів президентства *Б.Клінтона* та *Дж.Буша*. Так, за часів *Б.Клінтона* американізація скоріше за все нагадувала форму глобальної регуляції світового простору. З приходом до влади *Дж.Буша-молодшого* модель американізації зводиться до створення "владної, воєнно-політичної, силової "прокладки" для діючих систем транснаціонального правового регулювання фінансових та економічних процесів, для того варіанта перерозподілу планетарних ресурсів та світових прибутків, які з'явилися на попередньому етапі глобалізації" [191, с. 121]. Фактично тут йдеться про Америку як про нову геостратегічну та політико-правову структуру, яка б забезпечувала регламентацію глобального простору в цілому. Це, у свою чергу, свідчить про те, що адміністрації *Дж.Буша* вдалося розробити нову модель американізації, яка складає конкуренту основу сучасному глобалізаційному процесу. Таким чином, в Америці на сьогодні діє два конкурентних варіанти глобалізації, проте вигравшим із них може стати той, який найбільшою мірою буде відповідати сучасним геостратегічним умовам суспільного розвитку і приведе до виникнення нових альтернативних та конкурентних структур, що дадуть можливість їй протистояти тим, які інтенсивно на сьогодні розвиваються у світі. В протилежному випадку це призведе до руйнації попередньої системи світоустрою і до втрати Америкою функцій політичної та економічної регуляції, які вже сьогодні виявляються занадто слабкими, що, у свою чергу, поставить її у ситуацію геополітичної біфуркації. На сьогодні така ситуація має всі необхідні підстави аби вважати, що за умов реконструювання конфігурації світової системи приведе до значних трансформацій самого американського суспільства та втрати її могутності. Слід відзначити, що сьогодні для Америки надзвичайно складний суспільно-історичний період розвитку, оскільки вона сама стикається із значними викликами глобалізації в її європейському варіанті, а ефективних механізмів протистояння йому вона не має. Тому першочерговим завданням для неї сьогодні є розробка таких інститутів та механізмів, які б забезпечили Америці можливість продукувати систему своїх інтересів, свою силу та могутність на весь глобальний простір. Виходячи з цього Америці сьогодні необхідно переглянути свою геополітичну стратегію, аби віднайти механізми утримати свій статус глобального суб'єкта розвитку. Це, зокрема, принципово важливо для самої Америки та її ідеології

американізації, проте для світу в цілому таке послаблення позицій її у світі принесе лише позитив.

Отже, з огляду на те, що Америка сьогодні аж ніяк не може бути конкурентним гравцем у суспільно-політичному просторі, вона втрачає свою попередню могутність у процесах світової економіки. Так, на думку американського дослідника *Д.Брукса*, “сьогодні в Америці спостерігається “великий фінансовий вибух”, який може привести до формування принципово іншого, драматичного соціального всесвіту по іншу сторону економічного розвитку” [36]. Основним фактором, який може привести до такого “фінансового вибуху”, стала “цифрова економіка”, яка, у свою чергу, поставила Америку перед новими викликами часу до яких вона була абсолютно не готовою. З позицій ідеології американізації саме “економічний розвиток являє собою єдину перспективу, яка забезпечує розквіт, легітимізацію та довговічність демократії” [292, с. 30]. Таким чином, саме економічний фактор в Америці є важливою умовою демократичного розвитку держави, який надає їй відповідну можливість впливу на розвиток світу.

Водночас незважаючи на послаблення “соціально-економічного та політичного” потенціалу Америки вона все ж таки лишається конкурентним гравцем у сучасному світі. Відповідною мірою американізація все ще являє собою альтернативу глобалізаційному розвитку світу. Вплив американізму сьогодні спостерігається у будь-якій сфері суспільного життя у більшості країн глобального простору.

Америка має колосальний вплив на енергетичний розвиток світу, оскільки фактично є монополістом у політиці глобальних енергетичних стратегій, а це, у свою чергу, дозволяє їй здійснювати централізований контроль за ринками енергоносіїв у світі, а відповідно до цього вибудовувати конфігурацію країн-експортерів нафти. Таким чином, це ще раз доводить той факт, що сьогодні Америка, аби побудувати новий світоустрій і знову зайняти у ньому роль ключового суб'єкта, вдається до різних форм маніпуляції аби у такий спосіб мати можливість реалізовувати власні інтереси. Саме тому, на думку *О.Некlessи*, Америка “намагається побудувати на планеті транскордонну систему воєнно-силових модулів, яка включає *опорні пункти з невизначеним міжнародно-правовим статусом*, до складу яких входять боездатні підрозділи у стані підвищеної бойової готовності де і відбувається вироблення нових механізмів забезпечення безпеки та *військово-політичні конфігурації* та квазідержавні структури для управління новим динамічним світом” [235, с. 123].

При всьому цьому, у світі й досі спостерігається тенденція до американофобії, стереотип “мега-держави” породив у більшій частини населення планети “комплекс неповноцінності”, де рівень мо-

гутності своєї держави оцінюється з позицій розвитку Америки. Фактично саме така тенденція визначає характер американізації, яка переважною мірою залежить від рівня підтримки з боку світової спільноти американського фактора розвитку. У цьому плані на особливу увагу заслуговують соціологічні дослідження, проведені Світовим банком, які підтверджують тенденцію до зростання американського впливу, так 70,3 % населення планети в цілому прихильно ставляться до США, негативно - 19,7%, у ставленні ж до самого американського народу також спостерігається висока підтримки, про що свідчить позитивна відповідь 81,9% опитаних, негативно ж ставляться 10%. При цьому слід відзначити, що визначальним фактором підтримки процесів американізації виступав глобальний тероризм. Понад 80% населення планети вважає, що терористичні акти в США стосуються людства в цілому, 33,9% поставились з розумінням та знайшли для цього виправдання, 47,6% з засудили їх [465]. Виходячи із цього мова йде про глобальний вплив американізму як нової форми суспільної свідомості, де важливу роль відіграли терористичні акти, які стали тим фактором, який засвідчив безпомічність США у протистоянні викликам світових процесів, які вперше показали свою слабкість та неможливість бути стратегічними гравцями світової політики. Таким чином, це все свідчить про підпорядкування окремих національних стратегій суспільного розвитку лідерству Америки.

Проте в сучасних умовах окремі країни світу все більше вдаються до спроб дистанціюватися від фактора впливу американізації, переорієнтовуючись при цьому на взаємодію з Європою, Китаєм, Індією та окремими ісламськими державами. В умовах глобалізації жодна із країн не може замикатися на вирішенні внутрішніх проблем, ізолюючись від глобального світу, оскільки в умовах суцільної взаємозалежності це практично неможливо. Слід відзначити, що критерії протистояння впливу американізації на окрему країну світу визначаються її історичним досвідом, статусом у світі, рівнем національного суверенітету, нормами національного права, рівнем національної ідентичності та розвитком політичної системи.

Сучасний світ сьогодні все більше нагадує поліцентричну структуру, в межах якої є ключові суб'єкти прийняття рішень та суб'єкти їх безпосередньої реалізації, покликані спільно працювати над розв'язанням світових проблем. Виходячи із цього стабільність сучасного світу залежить в першу чергу від паритетної узгодженості позицій ключових суб'єктів у врегулюванні світових проблем. Тому окремі країни світу незалежно від того, наскільки їх позиції узгоджуються із Америкою, все одно вбачають у ній значні виклики їх національним інтересам.

Таким чином, абсолютне домінування впливу Америки на характер розвитку сучасного світу характеризує його однополярність і ставить перед людством низку проблем. У першу чергу це пов'язується з ідентифікацією самого процесу американізації, адже в кожному суспільстві позиції громадськості чітко розподіляються на тих, хто визнає потребу підпорядкування американському лідерству, аби тим самим підвищити власний рівень, зокрема демократичного та соціально-економічного розвитку, інша частина населення планети вважає, що американізація є однією із форм реалізації утилітарних амбіцій Америки, яка в такий спосіб сподівається реалізувати власні національні інтереси.

У контексті аналізу різних форм впливу американізації на розвиток сучасного світу доцільно говорити про своєрідний симбіоз взаємодії Америки та Західної Європи, а відповідно до цього, яким чином цей симбіоз впливає на глобальний світ. У цьому плані доцільно особливу увагу приділити аналізу критеріїв мотивації, які висувуються з боку американців країнам Західної Європи, адже це тим самим дає змогу чітко проаналізувати перспективи реалізації західноєвропейської стратегії взаємодії Америки. З точки зору американських публіцистів, зв'язок Америки із Західною Європою є вкрай важливим, "оскільки американці пропонують такі шляхи боротьби із тероризмом, такі методи відстоювання західної цивілізації, які викликають протидію у багатьох європейських країнах" [463]. Таким чином, саме налагодження доброзичливих відносин Америки з європейськими державами дасть змогу їй ліберальними методами реалізувати свою зовнішньополітичну стратегію, створивши таку конфігурацію впливу, яка знайде однозначну підтримку інших держав, здолавши "внутрішньотипічні відмінності" між ними. Так, *І.Кристол* один з перших проаналізував спільні та відмінні позиції у геостратегічному розвитку США та Європи, що тим самим дозволило йому чітко класифікувати принципову відмінність між ними. На думку дослідника, між Америкою та Європою великою прірвою є політичний консерватизм, який високорозвинений у Америці, тоді коли у Європі він є надзвичайно слабким [453]. Головним поляризатором у відносинах між Європою та Америкою лишаються питання релігії. На цьому, зокрема, акцентує свою увагу німецький учений *К.Харнрех*, який зауважує, саме ставлення до релігії відділяє Америку від Європи. Америка в питаннях релігії дотримується утилітарного підходу як і у всіх сферах суспільного життя, оскільки навіть релігія характеризує "глибоку набожність та безмежну віру у світовий прогрес", а тому релігійність в першу чергу зводиться до прагнення свободи, яка забезпечується місіонерською свідомістю" [451, с. 30]. У європейських країнах хри-

стіянська традиція зберігається у її первинній формі релігійної свідомості. Це ще раз підтверджує той факт, що змістом американізації є утилітаризм, у реалізації якого сьогодні увиразнюються дві тенденції: екстремістська та ліберальна. *Екстремістська* форма, у свою чергу, приводить до радикального нав'язування внутрішньополітичних та зовнішньополітичних установок Америки щодо розвитку сучасного світу і стосується виключно формату діяльності "слабких" у геостратегічному плані держав. *Ліберальна* американізація характеризується спектром реалізації спільних інтересів між конкурентоспроможними державами і в першу чергу стосується сильних у соціально-економічному та політичному відношенні держав. Особливим критерієм при цьому виступає фактор демократизації держави, який і є своєрідною умовою, аби Америка намагалась налагоджувати паритетні відносини з нею. В противному разі американізація призводить до однозначного підпорядкування окремих країн світу Америці. Фактично ліберальна американізація нагадує "велику державу", яка, виходячи із концепції *Лінда Джонсона*, будується на реалізації спільних ініціатив хоч би з якої частини світу вони надходили [416]. На думку американського політолога *Д.Брукса*, важливою складовою реалізації політики американізації є формула "прогресивного інтервенціонізму", в якій закладено "моральну мову добра і зла" [36]. В цьому плані американці принципово відрізняються від європейців, які закономірно просякнуті духом умиротворення, а тому інтервенціоналізм як ідеологія для них є принципово чужою. Слід також відзначити, що інтеграційні процеси в Європі зробили її абсолютно неконкурентною для Америки, результатом цього стало абсолютне нерозуміння між ними. Так, на думку *М.Бута*, "ера добрих почуттів пройшла, розрив між європейцями та американцями набуває небувалих обсягів, європейці й досі не розуміють, що сталося у світі після 11 вересня" [448]. Це знову ж таки доводить те, що Європейський Союз сьогодні не може забезпечити відповідний баланс могутності Америки, більше того, "для США реальна загроза сьогодні полягає не в тому, що ЄС стане "глобальним політичним гігантом" за своїми економічними масштабами... а в тому, що Брюссель може позбавити Америку підтримки зовнішньої політики з боку її найближчих союзників - навіть Британії" [430].

Таким чином, американізація по відношенню до європейських держав сьогодні не зводиться до того, аби об'єднати союзників США, які прагнуть "перебудувати ЄС за вільно ринковими та проамериканськими кресленнями" шляхом реалізації ідеї атлантизму. На думку *Дж.О'Саллівана*, це зумовлено тим, що хоч би яку могутність у сучасному світі мала Америка, водночас не можна недооцінювати антиамериканські устремління західноєвропейської еліти, спрямовані

на творення певної противаги для США [442]. Саме тому для більш ефективного протистояння цьому необхідно “оживити ідею атлантизму”. Дослідник абсолютно переконаний у тому, що протягом найближчих років вплив Європи незмінно буде слабшати, тоді як статус США лишиться незмінним, за винятком ситуації, коли Європа перетвориться на єдине об’єднання Заходу з відповідним політичним та економічним пріоритетом. При цьому для європейців-атлантистів є важливим отримати благословення з боку Білого дому. Слід відзначити, що сутність американізації у такому її варіанті зводиться до відстоювання Європи, але проти ЄС. Більше того, сьогодні в Америці йде мова про створення на її території альтернативного об’єднання ЄС, так званої “Англосфери”, яке б інтегрувало англомовні нації. Фактично таке альтернативне об’єднання створюється з метою тиску на європейців, аби таким чином загальмувати їх прагнення інтеграції до ЄС.

Проте серед прихильників ліберального консерватизму в Америці сповідується інша стратегія американізації - “ізоляційного унітаризму”, відповідно до якої відстоюється ідея ізоляції Америки від усього світу, аби дати можливість, зокрема Європі, самостійно розвиватись. На думку англійського філософа *Р.Скрутона*, така стратегія є виключно декларативною, оскільки пріоритет національних інтересів США як суверенної держави нації в сучасному світі є основою нової глобалістичної політики його розвитку [450]. Це, на думку вченого, і забезпечує вагомий роль США в сучасних глобалізаційних процесах, де на відміну від Європи реалізується ідея національної ідентичності та національної гордості. Це особливо важливо, адже європейська інтеграція в її ідеологічній площині приводить Європу до необхідності відмовитись від своєї культури, гордості, поняття патріотизму, що виявляється абсолютно нівельованим, у результаті чого формується так звана транснаціональна європейська еліта, яка не має своєї національної ідеї суспільної розвитку. Така тенденція, яка сьогодні спостерігається у Європі, може привести до самознищення європейської архітекτονіки сучасного світу. Таким чином, поляризація у підходах до національної системи цінностей між Америкою та Європою позначається і на ключових питаннях суспільного розвитку, адже тут спостерігаються значні розходження щодо впливу глобалізації, інтеграційних стратегій розвитку та особливо методів протистояння тероризму. Що стосується останнього, то тут, як відомо, європейська спільнота займає більш ліберальну позицію, намагаючись віднайти виправдання тероризму. Америка має більш жорстку точку зору, що спонукає її застосовувати радикальні методи у боротьбі з ним. Отже, це все ще раз доводить, що між американською та європейською системою цінностей, яка є визначальною у реалізації стратегій сус-

пільного розвитку, є принципові розходження, здолати які практично неможливо, оскільки вони визначаються їх структурою менталітету та історичним досвідом. Тому сьогодні доцільно говорити про дві альтернативні моделі суспільного розвитку - американську та європейську, які, на думку *Д.Бруска*, можуть привести до поглиблення внутрішньоцивілізаційних суперечностей, а то й до “зіткнення цивілізацій” у цілому.

Політика американізації по відношенню до європейської спільноти має і свою форму впливу, яка принципово відрізняється від американізму у Східній Європі. Так, на думку *Р.Бріляда*, “американізація по відношенню до Європи реалізується у більш вишуканій та замаскованій формі” [125]. Це пов’язується з тим, що для американців історично було притаманне “пуританське почуття покликання” та віра в особливу місію - поширення у світі американського способу життя, що фактично відразу ж насторожило європейців. З огляду на ці обставини європейці в американізації бачать лише виклики суспільного розвитку, які вкрай негативно позначаються на рівні їх життєдіяльності. Більше того, це привело до того, що “європейці на рівні з арабами, кожен на свій лад, ненавидять Америку” [36].

Складовим елементом політики американізації є “американність”, яка виступає своєрідною характеристикою загального образу американської нації. Американність як певна ознака американського менталітету, що сформувалась у процесі історичного розвитку американської нації, дає змогу чітко проаналізувати закономірності та принципи, на яких базується зовнішня політика Америки. Надзвичайно цікаво зміст американності проаналізовано арабським дослідником *П.Рахшиміром*. На його думку, “США завжди будуть вважати себе зобов’язаними захищати, якщо це можливо, будь-яку демократичну націю, яка піддається нападкам з боку недемократичних сил внутрішніх або зовнішніх” [292, с. 37]. Таку позицію підтверджує американський вчений *І.Крістол*, який, зокрема, зазначає, що американським національним питанням за часів Другої світової війни було захищати Францію, Британію, а зараз є потреба захищати Ізраїль, виживання якого під загрозою” [453].

Альтернативою американізму є антиамериканізм, який сьогодні набуває нових форм поширення у світі. Ідея антиамериканізму передусім покликана протистояти радикальним формам насадження американізації як нової альтернативної форми глобалізаційного розвитку для світу у цілому. Антиамериканізм сьогодні фактично стає основним принципом діяльності для європейської спільноти, яка абсолютно не сприймає Америку як ключового гравця світового розвитку. Прихильники ідеї антиамериканізму намагаються довести світовий

спільноті, що Європейський Союз є значно потужнішою транснаціональною мегасруктурою, “він значно більший навіть за кількістю населення, у нього більший обсяг валового внутрішнього продукту, а його політичний клас може скласти інституційну конструкцію, здатну конкурувати із Америкою” [432]. Більше того, останнім часом з боку Європейської спільноти все виразнішими стають дорікання Америці в недосконалої її трудової етики, у якій начебто повністю нівелюється гуманістичний фактор (у середньому американець працює на 350 годин більше, ніж європеець). Саме тому, на думку *Д.Брукса*, “європейці здебільшого сприймають американців як “простаків-ковбоїв”, водночас вони визнають їх “піонерський дух”, який самі втратили в процесі побудови “держави добробуту [36]. “Повальна” американізація, на думку *У.Бека*, може призвести до того, що Організація Об’єднаних Націй замінить назву на альянс “Об’єднана кокакола” [23, с. 301].

Незворотний вплив американізація має також і на окремі держави пострадянського простору, оскільки тут фактор політики Америки виявився найбільш експансивним. Застосовувався не лише вплив на різні системи державного управління, були навіть і спроби їх прямого підпорядкування. Безпосереднім результатом такого впливу американізації на пострадянський простір стала низка “кольорових революцій” (Грузія, Україна). Технологія функціонування державної влади у постреволюційних суспільствах доводить абсолютне та пряме підпорядкування політиці США. Така ініціатива формування політики розвитку сучасного світу з боку США пояснюється просто, адже ще за часів президентства Картера США відстояли право на формування у світі основ демократичності. Таким чином, фактично США є монополістами у поширенні принципів демократії. Маючи у своїх руках такий важливий інструмент, вони, безумовно, можуть ефективно впливати на розвиток сучасного світу.

Отже, наведені вище тенденції впливу американізації на розвиток сучасного світу свідчать про її безпосереднє перетворення на обернену форму глобалізації у її ліберальній та екстремістській формах, що тим самим становлять значні ризики для світової безпеки. Проте американізація сьогодні є не єдиною альтернативною формою суспільного розвитку в умовах глобалізації, окрім неї важлива роль відводиться китаїзації та бразилізації, а тому у сучасному транснаціональному світові доводиться шукати шляхи протистояння їм, аби зберегти власний вектор суспільного розвитку. Саме це безпосередньо буде виступати предметом аналізу в наступних параграфах.

3.4. Китаїзація як обернена форма глобалізації в сучасних умовах суспільного розвитку

На сучасному етапі суспільного розвитку все чіткіше простежується тенденція впливу Китаю на світовий простір, що дає підстави говорити про китаїзацію як обернену форму глобалізації. Закономірно визначальним фактором впливу окремого регіону чи окремої національної держави на світовий розвиток є фінансово-політичний фактор, про що вже йшлося у попередніх параграфах. Не винятком у цьому контексті є і Китай. Так, на думку *Т.Х.Ратувухери*, “якщо Китай за три роки виконає взяті на себе зобов’язання, то він стане більш глобалізованим, ніж самі західні країни. Тоді у заході з’явиться альтернатива: або самому скоріше змінюватися, або ж шляхом підписання договорів з Китаєм керувати цією державою. Водночас Захід не може протистояти намірам Китаю вийти із своєю продукцією на глобальний рівень, оскільки він сам задекларував ці стандарти і цінності” [291].

Це свідчить про те, що сьогодні Китай має всі шанси перетворитися на впливового суб’єкта розвитку світової економіки. Реальним підтвердженням цього є зростання кількості його зовнішньоекономічних зв’язків та збільшення ВВП, що підтверджує його випереджальний рівень розвитку по відношенню до США та Японії. У експортній політиці Китай спрямовує свої зусилля переважно на забезпечення випереджального розвитку у сфері промисловості та наукоємних технологій. Особливої ваги впливу Китаю на розвиток сучасного світу сьогодні надає реалізовуваний ним курс на диверсифікацію зовнішньоекономічних зв’язків. Йдеться про “впровадження преференційної системи розвитку експортно-орієнтованого виробництва, яке має на меті розширення експортного виробництва як джерела валютного фінансування, як матеріальну базу накопичення золотовалютних резервів країни, як джерела обслуговування зовнішнього боргу” [191, с. 45].

Фактично глобалізаційна політика Китаю нічим не відрізняється від політики держави-гегемона, яка в сучасних умовах суспільного розвитку використовує глобальний простір з метою реалізації власних національних інтересів. Так, Китай аби досягнути небувалого економічного розвитку, вдався до:

- експортної переорієнтації національного виробництва, що забезпечило йому приплив приватного національного та іноземного капіталу;

п формування сприятливого інвестиційного клімату (низька вартість робочої сили, дешевизна прав землекористувачів, розвиток інфраструктури в районах пільгового інвестування, зовнішньоекономічного законодавства).

Це дало змогу Китаю набрати неабияких обертів економічного розвитку у світовому масштабі. Так, зокрема, “за період 1979-1991 рр. вкладено 26,2 млрд дол. США, експорт цих підприємств перевищив 16,7% загальнокитайського обсягу, причому 70% всіх іноземних інвестицій були вкладеннями зарубіжної китайської діаспори” [52]. Таким чином, послідовна та ефективна політика Китаю щодо забезпечення економічного розвитку дозволили йому в максимально короткий термін здолати бар’єр слаборозвиненої держави.

На становлення китаїзації як оберненої форми глобалізації суттєвий вплив мають відповідні об’єктивні геополітичні фактори, а саме географічне розміщення, розміри території, чисельність населення. На думку *А.В.Лукіна*, “сучасна модель розвитку Китаю є достатньо структурованою, оскільки вона чітко підпорядкована окремим закономірностям суспільного розвитку” [193, с. 14]. Більше того, сучасна політика Китаю “вступає у непримиренну суперечність з об’єктивними закономірностями суспільного розвитку та реальними потребами окремих держав, це, у свою чергу, може поглибити їх відставання від промислового розвитку Китаю та консервувати архаїчні структури розвитку сучасного світу” [219].

Вплив Китаю на розвиток сучасного світу став можливим, на думку *Лі Цзи Веня*, завдяки “прискореній техніко-технологічній модернізації, що тим самим збільшило потребу для нього у розвитку світогосподарських зв’язків” [187, с. 350]. Саме тому рівень впливу Китаю на світовий глобальний простір ще протягом тривалого часу буде утримуватись, реальним підтвердженням цього є політика держави щодо подовження стратегій зовнішньоекономічної експансії на сучасний світ.

Проте окремі тенденції, які сьогодні простежуються в Китаї, свідчать про те, що незважаючи на потужний економічний розвиток він, на жаль, випадає із розряду демократичних держав, а тому про яку його ефективну політику може йти мова, якщо навіть глобалізаційна стратегія суспільного розвитку сьогодні не потребує реалізації демократичних стандартів. Китай наразі не є ні президентською, ні парламентською державою, оскільки й досі всі рішення приймаються шляхом перемовин у колі широкої політичної еліти. Проте в межах демократичного суспільства передусім йдеться про легітимізацію інститутів громадянського суспільства та їх вплив на політику держави. Для Китаю це є надзвичайно важливо, оскільки, на думку *Ернандо де Сото*, “за кількістю стримувань та противаг, за кількістю гравців,

що проводять перемовини, Китай наближається до США, де Конгрес є надзвичайно могутньою структурою, куди можуть викликати для розгляду питань кого завгодно, навіть президента” [211]. Тому дорікати Китаю за не надто високий рівень демократичного розвитку слід достатньо обережно, адже тенденції до його демократизації сьогодні набувають неабияких обертів.

Протягом останніх двох десятиліть Китай не мав реальних здобутків у науково-технологічній сфері, проте ті структурні зміни, які сьогодні мають місце, є результатом так званого “інноваційного розвитку”, який забезпечив перехід Китаю із так званої “посередньої держави” у ранг процвітаючої. Це, зокрема, пов’язується з тим, що Китай “взяв на себе роль виробника дешевої, але якісної продукції народного споживання та постачальника дешевої робочої сили в регіони-споживачі; в цій ролі Китай не нехтує ніякими технологіями виробництва, навіть екологічно шкідливими” [216]. Таким чином, Китай завдяки “викиду” на світовий ринок дешевої та навіть екологічно шкідливої продукції розширює межі свого впливу на глобальний простір, ставлячи його у відповідну залежність від себе. Складовим елементом впливу китаїзації як оберненої форми глобалізації є так звана “одномоментна лібералізація” Китаю, яка насамперед стосується його цінової політики, співвідношення ціни та пропозиції, ставлення до людського потенціалу. Саме це певною мірою вплинуло на формування нової ролі Китаю в сучасному геополітичному просторі.

Вплив китайського фактора на розвиток сучасного світу також став можливим завдяки велетенському приросту населення в Китаї, яке взяло на себе виконання значної кількості функцій, що забезпечують могутність держави у світі. Саме тому у Китаї особливого значення набуває політика призупинення приросту населення, так звана “заперечна демографія”, яка має знизити приріст населення Китаю, а отже, і його вплив на розвиток сучасного світу.

Важливою складовою розуміння глобалізації в її китайському варіанті, на думку *Д.Брекч*, є “концепція “агресивного вписування”, яка базується не на паразитизмі населення Китаю, а навпаки привчає до праці” [455, с. 48]. Це, у свою чергу, свідчить про те, що китаїзація як обернена форма глобалізації відповідає умовам розвитку технократичної цивілізації, яка і робить людський потенціал основним інструментом впливу на глобальний простір.

Геополітичні тенденції розвитку сучасного світу свідчать про те, що саме Китай жодною мірою не поступається США в “експортуванні нафти та газу”. Заради того, аби створювати стратегічні шляхи експортування, Китай вимушений ефективно розв’язувати складні соціально-економічні проблеми.

Окремі китайські дослідники передумови виникнення китаїзації бачать у культурно-історичних чинниках. Так, на думку *С.Хао*, “розширення впливу Китаю стало максимально можливим внаслідок культурного та економічного обміну та завдяки раніше ізольованим цивілізаціям, які в умовах глобалізації вперше об’єдналися... адже тут ужимається простір, ужимається час та зникають кордони” [454].

З повною мірою можна сказати про те, що саме значні економічні успіхи Китаю забезпечили йому можливість перетворитись на ключового гравця глобальної політики сучасного світу. Відповідно до цього, на думку *А.Ахієзера*, можна визначити чотири основні вектори стратегії виходу “Китаю за межі своїх національних кордонів”. Серед них:

- прагнення зменшити відставання за стратегічною могутністю та потенціалом агресивності від США за рахунок нарощування ядерного потенціалу (створення сучасних видів озброєнь, самостійного розвитку програм освоєння космосу, вихід на сучасні світові науково-технічні параметри, в тому числі і за рахунок імпорту та ноу-хау;

- активізація діяльності основних міжнародних інститутів, членом яких Китай вже є (ООН, СТО), та безпосередній діалог з важливими світовими структурами (Великими сімкою та вісімкою), НАТО, ЄС;

- нарощування активності на регіональному напрямі у Північно-Східній та Південній Азії, Центральній Азії, Південно-Східній Азії, Африці, Латинській Америці;

- продовження політики попереднього керівництва, спрямованої на забезпечення миру та добросусідства (Росія, Японія, Індія). Важлива роль при цьому належить саме акценту на економічному співробітництві як основі налагодження ефективної політики сучасного світу [14, с. 39-40].

Таким чином, китаїзація як процес впливу політики Китаю на розвиток сучасного світу безпосередньо позначається на розвитку самого Китаю і водночас змінює певною мірою стиль життєдіяльності окремих країн світу. Це, у свою чергу, свідчить про те, що окремі країни світу, які донедавна були лідерами геополітичного розвитку, сьогодні з насторогою ставляться до зростаючих позицій впливу Китаю. Більше того, світ має реальні підстави для цього, адже сучасна внутрішня політика Китаю якраз і базується на ставленні до традиційного світу як до потенційно ворожого для нього, що безпосередньо становили ризики для розвитку сучасного світу в цілому. Фактично китаїзація у цьому плані саме і виникає як виклик, як форма протистояння гегемонії Америки. Виходячи з цього формулюється зовнішньополітичні пріоритети Китаю. Однак подекуди ці пріоритети мають подвійні стандарти, а саме, з одного боку, Китай шукає вихід на гло-

бальний простір заради забезпечення ефективності проведення відповідних суспільних реформ. Саме заради цього начебто Китай прагне налагодити доброзичливі відносини з країнами-лідерами глобального світу. З другого боку, реально Китай, на думку *Ден Сяопіна*, переслідує мету переключити увагу світової спільноти “затаївшись на певний час... сховати голову в ножни та виховати у собі приниження, щоб саме в такий спосіб виграти час, накопичивши “комплексну державну могутність”, а вже потім претендувати на роль світового лідера [462]. Це, у свою чергу, засвідчує закриті технології реалізації зовнішньої політики сучасного Китаю, які поряд чи зможуть гарантувати йому позитивне ставлення з боку світової спільноти, адже принцип геополітичної відкритості є значно ефективнішим у даному випадку як для Китаю, так і для світу в цілому. Принципи такої політики на офіційному рівні чітко прописані в 1999 р., коли Китай заявив про свою участь у світових процесах економічної та політичної глобалізації. Включення Китаю в процеси економічної глобалізації мають на меті формування партнерських стосунків в першу чергу з Америкою, аби підвищити свою роль у сучасних глобалізаційних процесах. Формування саме такого підходу до реалізації зовнішньої політики Китаю було також чітко прописано в рішеннях XVI з’їзду Комуністичної партії Китаю, зокрема чітко наголошувалось на необхідності формування міжнародних відносин шляхом партнерства, а не протидії світовим центрам впливу. Це мало забезпечити успішну реалізацію суспільних реформ у Китаї. Таким чином, політика китаїзації має дві основні сторони. З одного боку, вона спрямована на вирішення своїх внутрішніх проблем суспільного розвитку, а завдяки цьому, із другого боку, вона є однією з форм боротьби Китаю з міжнародною гегемонією окремих країн світу. Що стосується останнього, то тут стратегія Китаю є цілком виправданою, адже для нього є достатньо відчутними національно-релігійні суперечності, зумовлені впливом окремих країн. Виходячи з цього рішенням XVI з’їзду Комуністичної партії Китаю було запропоновано “нову модель світоустрою, побудовану на основі демократизації та справедливості в міжнародних відносинах” [250, с. 22]. Це, у свою чергу, мало на меті “збереження багатоманітності світу і множинності моделей розвитку країн, розв’язання політичних проблем і проблем безпеки шляхом консультацій, без застосування зброї та загроз, економічне співробітництво у поєднанні з спільним розвитком та взаємне цивілізаційне й культурне збагачення” [250, с. 28].

Особлива заслуга Китаю у реалізації своєї зовнішньополітичної стратегії полягає у дотриманні принципу, відповідно до якого “справи кожної країни мають вирішуватись нею самостійно, а спра-

ви планети шляхом рівноправних консультацій між всіма країнами” [463]. Проте що стосується терористичних актів, які мають місце в сучасному світі, то реакція на них з боку Китаю була більш ніж неочікувана, оскільки він відразу ж заявив про свою готовність поряд з іншими країнами світу включитись у боротьбу проти тероризму. На основі цього можна чітко простежити тенденції взаємовідносин між Америкою та Китаєм, які, з одного боку, містять певні перестороги, а з другого – мають на меті досягнення певних переваг. Проте, на думку *О.Лафонтена*, “Китай та США не розглядають один одного як потенційних ворогів, оскільки на США припадає майже чверть китайської торгівлі та третина іноземних інвестицій, які відповідним чином сприяють модернізації Китаю, забезпечуючи його економічний розвиток” [181, с. 275]. Це, зокрема, підтверджується і тим, що саме США мають великі інтереси в Китаї щодо вкладання інвестицій та демократизації його системи державного управління. Проте з геостратегічних позицій китайсько-американські відносини в першу чергу мають працювати на користь цих країн і чітко вписуватись у світову архітектуру системи міжнародних відносин.

Отже, вплив Китаю на розвиток сучасного світу є безсумнівним, що підтверджується зростанням його економічної могутності та рівнем інвестиційних капіталовкладень за кордон, які на сьогодні становлять понад 30 млрд доларів. Це, у свою чергу, дає підстави сьогодні Китаю перетворитись із опосередковано пасивного гравця геополітичних процесів в активного суб’єкта творення нової системи міжнародних відносин. Відповідно до цього Китай має всі підстави виступати лідером геополітичного розвитку не лише в економічній, але й в інших сферах, зокрема що стосується воєнної політики та потенціалу гарантії безпеки цілому світу.

Китаїзація сучасного типу суспільного розвитку може також проявлятися і в переході китайської держави від політики пріоритетності двосторонніх відносин до політики багатосторонньої дипломатії, яка стає можливою саме в умовах глобалізації. Проте більшість тенденцій сьогодні свідчать про достатньо агресивну політику сучасного Китаю щодо реалізації своїх національних інтересів за кордоном, зокрема захисту інтересів китайського бізнесу та китайських громадян. Китай сьогодні нарощує потенціал впливу, підвищуючи свою стратегічну можливість впливу на світ, іноді в досить жорстких формах. Це тим самим вказує на принципово нову модель позиціонування Китаю в нових глобалізаційних умовах, де він набуває реального впливу на розвиток світової економіки та політики сучасного світу. Подекуди певна жорстокість Китаю щодо впровадження своїх інтересів у межах глобалізованого світу супроводжується і достатньо лібе-

ральними формами, оскільки Китай боїться втратити підтримку та принаймні позитивне ставлення західного світу. Таку мету ставить перед собою Китай, аби забезпечити глобальну та регіональну стабільність у світі.

В умовах глобалізації найбільш помітною сьогодні стає тенденція до посилення впливу як з боку Китаю, так і на сам Китай з боку різних транснаціональних структур. На думку китайського дослідника *Дж.Сіна*, “більшість китайців сьогодні вбачають у Китаї нову наддержаву, яка в найближчому майбутньому може замінити СРСР у глобальному протистоянні і США” [70, с. 67]. Таке протистояння між Китаєм та Америкою сьогодні ні до чого позитивного привести не може, здебільшого являючи виклики для успішної реалізації суспільних реформ та модернізації державно-управлінської системи. Слід відзначити, що головним глобалізаційним викликом політиці Китаю є його абсолютно відчужене сприйняття у глобальному світі, де “економічно він “свій”, проте політично лишається чужинцем. Це підтверджує відповідний дисбаланс у геополітичній структурі сучасного глобального світу на предмет повноцінного впливу окремих країн світу на систему міжнародної взаємодії між країнами.

Більше того, вплив китаїзації та межі її поширення в цілому залежать від принципів формування системи міжнародних відносин у відповідному трикутнику США-Китай-Росія. Передусім йдеться про те, наскільки такі відносини будуть працювати на конструктивізм розвитку сучасного глобалізованого простору в цілому, а не лише на інтереси цих країн. Особлива увага у процесі налагодження відносин між такими країнами має належати системі налагодження співпраці, зокрема що стосується боротьби з тероризмом. Це, у свою чергу, може закласти підвалини виникнення нової моделі глобальної безпеки, де ключова роль належатиме саме Китаю як повноправному лідеру геополітичного простору.

Більшість китайських учених та політиків на сьогодні переконані в тому, що саме китайсько-американські відносини можуть забезпечити певну новаційність у сучасній системі міжнародних відносин. Так, зокрема, *З.Бжезінський* постійно доводить необхідність “посилення контактів, зміцнення взаєморозуміння та поглиблення співпраці між Китаєм та Америкою” [28, с. 252]. Це дає підстави говорити не лише про окремий вплив китайського фактора на розвиток сучасного світу, а переважною мірою китайсько-американського, який має на меті забезпечити геостратегічну стабільність світу. Метою такої схеми взаємовідносин між Китаєм та Америкою є вироблення так званого “діалогового формату “Китай-НАТО”, який би включав вирішення питань глобальної безпеки, а відповідно до цього налаго-

дження військово-політичної взаємодії та воєнно-технічної співпраці між країнами, що має на меті забезпечення стратегічної стабільності в розвитку сучасного світу.

Окремі тенденції розвитку сучасного Китаю та його впливу на сучасний геополітичний простір вказують на зацікавленість китайською стороною у розвитку південноазійської інтеграції, де головна роль належатиме саме Китаю. Відповідно до цього китайський дослідник *З.Вей* визначив основні форми впливу китайського фактора на відповідні регіональні та транснаціональні структури, серед них, зокрема: опосередкована (час від часу), активна та провідна [453]. Тобто йдеться про роль китайської сторони, а здебільшого про її присутність у різних транснаціональних структурах, про те, наскільки сьогодні Китай може самостійно вибудовувати власні інтеграційні схеми без участі Америки, Японії чи ж іншого геостратегічного лідера. Таким чином, західний світ, недооцінивши глобалізаційний потенціал Китаю, може постати перед викликами китаїзації. У результаті цього весь світ змушений миттєво перебудувати свою зовнішньополітичну стратегію, віднайшовши у ній місце обов'язково для Китаю. На думку *В.Даньсі*, “стратегічний виклик світовій економіці з боку Китаю полягає в тому, що у міру економічного розвитку та поступового збагачення ... він буде виступати в ролі не лише і не стільки “світової фабрики”... що втягує світове виробництво, але і основного суб'єкта долаття світових економічних перешкод” [443]. Китай сьогодні у світовій політиці стає “такою силою, яка вимагає врахування своїх регіональних та глобальних інтересів, однак поки що лишаючись “чужою” західним демократіям, що тим самим ускладнює формування відповідних міжнародних режимів та механізмів” [443]. На думку *М.Сяйдзинь*, у Заході є “два варіанти відповіді на китайські виклики, перший - стримувати його, “граючи на тих обставинах, що Китай все ж таки продовжує лишатись чужим у політиці західного світу” [125, с. 361]. Однак з позицій дослідника таку політику щодо Китаю буде все важче проводити, “оскільки економічно “свій” Китай перетворюється у все більш важливу рушійну силу світового та регіонального розвитку, відповідно до цього його роль у врегулюванні різних регіональних проблем все більше буде посилюватись” [125, с. 370]. Другий варіант виходу з такої ситуації вчений бачає в побудові нової системи відносин з Китаєм як з рівноправним воєнно-політичним партнером. Таким чином, саме другий варіант найбільшою мірою сьогодні відповідає інтересам діалогу між Китаєм та західним світом. Підтвердженням дієвості такого варіанта налагодження міжнародної співпраці між Китаєм та окремими країнами є, зокрема, зовнішньополітичний курс країн, які мають спільні із ним кордони. Виходя-

чи з цього окремі країни світу, які відчувають вплив китайського фактора, отримують певні знання та технології обґрунтування доцільності впровадження політичної та адміністративної реформи. Це ти самим пов'язується з реальною потребою Китаю відкоригувати зовнішньополітичний курс держави, зосередивши виключну увагу на проблемі легітимації потреб внутрішньої та зовнішньої політики.

Тоді коли Західний світ уміло маскується під ефективну реалізацію державного управління в умовах глобалізації, перед Китаєм постає необхідність налагодження ефективної співпраці з відповідними регіональними та глобальними структурами. Водночас це свідчить про те, що окремі виклики глобалізаційного розвитку можуть вдарити і по самому Китаю. Так, зокрема, до основних регіональних викликів Китаю належать:

- п чітко увиразнене суперництво з Японією за лідерство в Східній Азії;

- п співробітництво в окремих галузях з Росією у боротьбі за лідерство в Центральній Азії;

- п співпраця з США, Росією та Японією, Південною Кореєю у Північно-Східній Азії;

- п суперництво з США та Японією за визначення шляхів розвитку та пріоритетів щодо розвитку азійсько-європейського регіону [452].

Таким чином, залежно від того, наскільки Китай протистоятиме відповідним глобалізаційним викликам, йому вдасться вписатись у світові стандарти суспільного розвитку, а відповідно до цього і здобути потенціал впливу на розвиток світу в цілому. Передусім мова йде про те, аби протистояти виникненню нових військових загроз, з якими може стикнутись Китай, у разі неможливості виробити ефективні форми протистояння глобалізаційним викликам йому не вдасться стати геополітичним лідером суспільного розвитку. На думку *Л.Брауна*, для сучасного Китаю особливо відчутним є економічний та політичний вплив з боку Індії. Це, зокрема, пов'язується з тим, що сьогодні Індія все більше проявляє своє геополітичне прагнення вийти за межі своєї країни, виробивши стратегічні орієнтири впливу своєї політики на розвиток світу в цілому. Більше того, на думку *А.Мелвіля*, “Росія та США можуть розігрувати “індійську карту” проти Китаю, що тим самим має на меті створення балансуєчого об'єднання (китайсько-індійського) як противаги розширенню НАТО” [274, с. 14].

Отже, китаїзація як фактор розширення впливу на прикордонні території найбільшою мірою проявляється у впливі Китаю на Індію. Щодо цього *К.Рен* відзначає, що “гіпотетично сьогодні Індія перетвориться в могутнього геополітичного гравця, що тим самим може

реально підірвати первинний геополітичний статус Китаю, який в результаті цього опиниться в ситуації конфронтації з Індією” [415]. Це має реально змінити геополітичний статус як Китаю, так і Індії. Переважною мірою, в чому переконано більшість світових експертів, відносини між Китаєм та Індією “визначаються проблемними політичними факторами, які поки що позбавлені відповідної економічної основи” [157]. Однак, якщо вдасться утримати економічну та політичну динаміку в розвитку Китаю, то відповідно до цього стане можливим протистояти так званому індійським викликом, які нарощують потенціал геостратегічної (економічної та політичної) могутності Індії у світі. Більше того, вплив Індії на розвиток Китаю є однією з форм протистояння китаїзації у її сучасному варіанті. Саме “китайсько-індійські відносини будуть у майбутньому зміцнювати позиції взаємного стримування” [157]. У результаті чого світ ймовірно може постати перед новими викликами глобалізаційного розвитку так званого китайсько-індійського впливом. Переважною мірою тут йдеться про регіональні виклики суспільного розвитку, які визначатимуться впливом двох країн на розвиток як міжнародних систем окремих країн, так і світу в цілому.

Вплив китайського фактора на розвиток окремого регіону світу сьогодні підтверджується об’єктивними геополітичними умовами, зокрема це пов’язується із “крахом північнокорейського режиму та загрозою гуманітарної катастрофи у Північній Кореї, що може спровокувати великий наплив біженців у північно-східний Китай, а також і війну на Корейському півострові” [323]. Такі ймовірні обставини можуть мати значні ризики для розвитку Китаю, що безумовно позначиться на його економічній та політичній системах. Більшість тенденцій ризику впливу процесів китаїзації на сучасний розвиток свідчать про недостатню спроможність Китаю взяти на себе відповідальність за економічні та політичні рішення по відношенню до тих чи інших країн світу. В результаті цього може виникнути певне напруження у відносинах між Китаєм та США, Кореєю та Індією. Це здебільшого ставить питання про гомогенність Китаю та його впливу на сучасний розвиток. До прикладу, буде це вплив “одного Китаю” чи “кількох Китаїв” залежно від того, яку зовнішньополітичну лінію розвитку він впроваджує в життя, а головне працює він на посилення інтеграційних тенденцій, чи все ж таки дезінтеграційних. У цілому сьогодні вплив китаїзації на розвиток сучасного світу можна охарактеризувати як виклик глобалізаційним процесам, а, з другого боку, як геополітичну спробу протистояти антикитайським настроям у світі. Це, у свою чергу, підтверджується окремими напрямками геополітичної стратегії Китаю, що, зокрема, включає:

- реалізацію принципів геостратегічного співробітництва між окремими країнами світу щодо питань глобальної безпеки сучасного світу;

- розширення територіальних та економічних меж використання юаня в системі прикордонної торгівлі та сфері туризму;

- перетворення китайської мови на базову мову міжнародного спілкування в межах глобального простору після американської;

- розвиток сфери інвестиційної співпраці між окремими країнами світу і не лише між прикордонними;

- економічна демократія Китаю, яка приводить до зниження ставок.

Сьогодні Китай намагається довести всьому глобальному світу свою геополітичну значимість, посиливши його геополітичні позиції у світу. Китай сьогодні відіграє важливу роль саме у визначенні стандартів суспільного розвитку. Це тим самим підтверджує і той факт, що сьогодні Китай має на меті забезпечити відповідну фінансову стабільність у Східно-Азійському регіоні, належним чином пом’якшити суперечності між Китаєм та багатьма іншими країнами світу, налагодити вільний ринок збуту китайської продукції з прицілом на реалізацію інвестиційних інтересів Китаю.

Найбільш відчутним сьогодні є вплив китаїзації на розвиток таких країн, як Росія, Афганістан, Іран, Індія, Пакистан, Ірак, які з точки зору різних геополітичних стратегій є важливими країнами, які мають відповідний рівень економічного розвитку, інфраструктуру експорту та сформовані ринкові інститути. В контексті такого розуміння проблеми надзвичайно складно віднайти механізми балансу інтересів між різними країнами, а тому і виробити форми протистояння негативному впливу процесів китаїзації, які здебільшого можуть привести до стандартизованої моделі розвитку сучасного світу. Здебільшого тут йдеться про так званий корпоративний підхід до втілення в життя геополітичної стратегії розвитку сучасного світу, який визначає реалізацію корпоративних інтересів між державами в умовах впливу китаїзації. Тут чітко простежуються так звані бінарні форми інтересів, під якими ми розуміємо спільні дії окремих держав з реалізації єдиної геополітичної стратегії. Це тим самим свідчить про те, що більшість держав можуть лишитись осторонь від таких утворень, оскільки будуть змушені самостійно вирішувати свої проблеми, тоді коли Китай займе чітку позицію стосовно певної проблеми та окремої держави. Здебільшого можна навіть говорити про певний рівень включення Китаю до відповідного геополітичного об’єднання, чи навіть про гіпотетичність його впливу на функціонування окремих об’єднань, тоді коли такі об’єднання існують без Китаю, але вплив його фактора є достатньо відчутним.

На особливу увагу в межах даного дослідження заслуговують підходи сучасних європейських дослідників [442; 447; 465], які намагаються виробити систему координат, яка визначає зміст впливу сучасних процесів китаїзації і здебільшого характеризує ризики впливу та ймовірні його переваги. Так, зокрема, важливим ризиком впливу китаїзації, на думку *Ю.Сіляуа*, є тероризм, релігійний екстремізм, сепаратизм та наркоторгівля. Це тим самим свідчить про те, що напевно чи існують країни світу, які будуть підтримувати відповідну політику з реалізації таких ризиків. Не лише з формальної, але навіть і з реальної точки зору жодна країна світу не надає державну підтримку тероризму, наркоторгівлі та ін. Тут важлива роль належить визначенню пріоритетів, які дають змогу протистояти викликам нових загроз та долати вже наявні. Як відомо, головна проблема для Китаю сьогодні полягає в тому, як протистояти ісламському екстремізму (ісламізації), адже він становить реальну загрозу для територіальної цілісності західного світу. У процесі боротьби з відповідними викликами сучасного світу важлива роль має належати “взаємним компромісам при виробленні єдиної стратегії поведінки” [460].

Вплив будь-якого типу суспільного розвитку, який ініціюється з боку окремої національної держави, завжди становить значні виклики, закономірно це може приводити до того, що одна з країн завжди може втратити частину своїх національних інтересів. Це може відбуватись за умови, якщо ці інтереси мають історично зважений характер. На думку *Д.Хелда*, такий характер впливу може приводити до певної “агресивності”, це здебільшого характеризується таким “впливом на структуру потреб політичної еліти однієї країни з боку іншої, яка дає змогу досягнути вигідних рішень для впливаючої країни” [336, с. 111]. Тобто “вплив однієї країни може посилюватись незалежно від посилення чи послаблення впливу іншої” [336, с. 112]. Тут постає питання, чи спроможним є окремих союз держав реалізувати геостратегічні інтереси, не обмежуючи національні інтереси кожної окремої держави. З нашої точки зору, гіпотетично така можливість існує, але лише в контексті виявлення спільних загроз, які рівною мірою перешкоджають життєдіяльності таких держав. Не менш важливим питанням для об’єднання спільних зусиль держав можуть виступати процеси демократизації та стримування впливу ісламізму на розвиток сучасного західного світу. Саме тому Китаю доцільніше не впливати безпосередньо на розвиток сучасного світу, а виходити з потреби пошуку компромісних форм взаємодії з іншими державами, адже це в сучасних глобалізаційних умовах може виявитись значно конструктивнішим.

На думку *Ф.Фукуяма*, “сьогодні неможливою є побудова нової Великої китайської стіни для захисту від “набігів” розрізнених північних держав, скоріше Китай постарается використати шанс на користь розширення своїх територіальних, економічних і політичних володінь” [371, с. 56]. Це свідчить про розширення впливу китайських інтересів на розвиток сучасного світу.

Аналізуючи специфіку впливу процесів китаїзації на розвиток сучасного світу, доцільно звернути увагу і на зовнішні виклики Китаю, які, безумовно, не можуть не позначитись на реалізації його геополітичної стратегії. Так, зокрема, для Китаю актуальною й досі лишається тайванська проблема, від вирішення якої переважною мірою залежить стиль сприйняття геополітики Китаю у світі. Слід відзначити, що саме Тайвань становить реальну небезпеку для сучасного Китаю і головне є ризиком обмеження його геополітичної свободи. Саме тому сьогодні “Китай активізує нарощення воєнного потенціалу, аби до 2020 р. реалізувати свою “політику агресивності” таким чином, щоб досягти пріоритету над Тайванем” [69]. Проте якщо така політика Китаю щодо Тайваню виявиться нерезультативною, тоді перед ним постане ризик політичної та економічної нестабільності, а в результаті цього і вплив китаїзації на весь світ буде обмеженим. З огляду на такі обставини говорити про китаїзацію як альтернативну форму глобалізаційного розвитку, звичайно, не доводиться.

Важливим ризиком, на думку *Ф.Фукуяма*, є також і те, що сучасна політика китаїзації характеризує Китай як “напористого новачка” в організації міжнародних розкладів. Тут постає питання посилення взаємозалежності та актуалізованого включення Китаю в процеси світової економіки. Це підтверджує і те, що сьогодні, з одного боку, Китай намагається впливати на розвиток сучасного світу, а з другого – тенденції розвитку такого світу “рикошетом відгукуються” на ньому. Сюди, зокрема, можна віднести китайську експертну політику, яка залежна від глобального світу, оскільки визначається ним. Якщо Китай не впишеться у світові глобалізаційні стандарти розвитку, то він фактично стане абсолютно чужим для такого світу, послабивши свою інтеграційну риторичку.

Важливим питанням у контексті нового стилю позиціонування Китаю є реалізація ним проекту з демократизації глобального світу як одна із переваг китаїзації. Тобто тут йдеться про те, наскільки сучасний Китай є суб’єктом з реалізації “Глобального проекту демократизації сучасного світу”, наскільки він приймає відповідні демократичні цінності у функціонуванні та розвитку сучасного світу. Сьогодні очевидно, що Китай у процесах демократизації діє одинаком, без ймовірних вигід як для нього самого, так і для світу в цілому.

Хоча і важливим фактом є те, що окремі країни світу, які територіального межують з Китаєм, намагаються перейняти його досвід суспільних реформ, подолати ісламізм. Китаїзація здебільшого сьогодні проявляється в глобалізації китайської політики та китаїзації глобальної економіки. Переважною мірою це залежить від прагнення Китаю демократизувати свої політичні та правові інститути, уникнувши ситуації дублювання повноважень між ними. Проте Китай сьогодні не готовий повною мірою виступати суб'єктом реалізації “глобального демократичного проекту” переважно через побоювання протистояти розвитку “проблемних країн”, специфіка яких у цілому не збігається з китайським менталітетом, а тому він не може бути в межах їх реалізованим. Проте Китай мало враховує таку сентенцію і будь-що намагається реалізувати свою геополітичну могутність, змінюючи тим самим глобалізаційні абрисы сучасного світу. Це свідчить про принципово нову роль Китаю в розвитку сучасного глобалізаційного світу.

Таким чином, важливим фактором впливу китаїзації на розвиток сучасного світу є нова роль Китаю в сучасних геополітичних процесах, яка визначає його пріоритет стратегічної могутності як у політичному, так і в економічному розвитку сучасного світу. Це, у свою чергу, свідчить про глобальні тенденції реалізації китайської системи цінностей, яка приводить до стандартизації розвитку окремих держав світу, які реально відчують свою геополітичну та геоекономічну залежність від Китаю. Відповідно до цього китаїзація як процес розширення китайської системи цінностей на глобальний світ являє собою одну з альтернативних форм глобалізації. Проте китаїзація є не єдиною альтернативою для розвитку сучасного світу, не менш важливу роль відіграють також тенденції бразилізації, які набувають нових форм впливу на розвиток сучасного глобального світу, аналізу яких і присвячено наступний параграф даного розділу.

3.5. Бразилізація як нова тенденція та альтернатива глобалізації в сучасних умовах суспільного розвитку

Новою тенденцією суспільно-економічного розвитку західного світу стає бразилізація з її неоліберальною утопією “вільного ринку”. Модернізація світу сьогодні не може здійснюватись за єдиним вектором розвитку, а для цього необхідною є інституціоналізація різних національних і регіональних ціннісних систем, які виборюють своє право на глобальний вплив. Це ще раз доводить те, що весь світ за альтер-

нативу свого розвитку не може обрати американізацію чи китаїзацію, адже крім них існують й інші тенденції та напрями розвитку.

Порівняно з американізацією та китаїзацією, які здобули чітке інституційне оформлення і стали реальною альтернативою суспільного розвитку, бразилізація ще існує на рівні тенденції і має найслабше політико-ідеологічне оформлення. Це підтверджується тим, що бразилізація стосується лише західної частини світу і поширюється лише на економічну сферу. Фактично бразилізація скоріше за все являє собою своєрідний виклик сучасному пафосному західному світові, головною проблемою якого є “вільний ринок зайнятості”, який і складає зміст поширення бразилізації. Виходячи із цього охарактеризуємо зміст бразилізації, механізми її впливу та перспективи перетворення на одну з альтернатив глобалізації.

У світі “треті” та “перші” країни мають тотожні тенденції суспільного розвитку, зумовлені однаковими умовами зміни економічної зайнятості. Захід, який раніше виступав осередком стабільності суспільного розвитку, сьогодні, на думку *У.Бека*, переживає такі кризові явища, як “мінливість, швидкоплинність, невизначеність, суперечливість, неупорядкованість”. У результаті цього формується новий стиль життя із його “соціокультурною строкатістю, типовою для Бразилії, з її різноманіттям колориту та неувизначеністю абрисів у будь-якій сфері” [24]. Виявлення таких спільних особливостей розвитку сучасного світу в межах західних держав може бути охарактеризовано як тенденція бразилізації. Фактично тут мова йде про опосередкований вплив Бразилії як національної держави на розвиток сучасного світу, точніше йдеться про тенденції розвитку, які за ментальним критерієм відповідають бразильцям, оскільки в сучасному світі їх спостерігається все більше. Переважно тут мова йде про бразилізацію, яка має не динамічний, а сталий характер, оскільки вона лише простежується в межах окремих національних держав та транснаціональних об'єднань, але не поширюється на весь світ. Тому говорити про становлення бразилізації як глобальної, а не західної форми суспільного розвитку поки що зарано, адже вона не здобула статусу універсальної системи, яка може підпорядковувати собі світ у цілому, а відповідно до цього вона і не стала нормою розвитку європейської цивілізації.

Відзначимо, що основними складовими елементами поширення того чи іншого національного вектора розвитку є перетворення його на систему універсальних цінностей та норм, які визначають стратегію геополітичного розвитку окремої частини світу, якщо не всієї в цілому. Фактично світ сьогодні неохоче сприймає зразки суспільного розвитку Бразилії та не поспішає піддавати їх необхідній легітимації в контексті пошуку власного вектора розвитку.

Бразилізація як нова тенденція суспільного розвитку характеризує “напівіндустріальну” модель держави з нестабільною системою зайнятості населення та умовами праці, які випадають з правового поля. Це фактично призводить до виникнення нової категорії громадянина “літуна”, який постійно змінює місце роботи, форму діяльності та професію, оскільки в умовах глобалізації для цього з’являються всі необхідні умови. Така тенденція сьогодні стає все більш характерною для держав, навіть тих, які належали до категорії високорозвинених і до цього часу мали ефективну систему зайнятості. Це з позицій світових експертів пояснюється тим, що у високорозвинених країнах світу почала зникати висококваліфікована, цікава та добре оплачувана робота. Адже висококваліфікований професіонал в умовах глобалізації перетинає кордон і з’являється в межах іншої держави, де для нього є цікава та гарно оплачувана робота.

Тобто сьогодні йдеться про вплив “*нових законодавців розвитку сучасного світу*”, так званих держав-анаклавів, до яких і належать Бразилія. Саме вона і продукує нову модель модернізації сучасного світу, проте така модель містить значні ризики, оскільки вона “посилює соціальну несправедливість та руйнує і без того нестійкий соціальний баланс на Заході” [366, с. 31]. Таким чином, це свідчить про те, що Бразилія сьогодні за допомогою своєї політики впроваджує “наздоганяючу” модель модернізації суспільного життя, яка може чітко увиразнити соціальну, економічну та геополітичну нерівність між окремими країнами західного регіону. Бразилізація фактично і проявляється у здатності держави “дочекатись відстаючих сусідів”, аби ті мали можливість реалізовувати спільну та збалансовану стратегію суспільного розвитку. Саме таким чином в сучасних глобалізаційних умовах діє Бразилія як держава, що за даними Світового банку входить до кола “могутніх економічних держав світу” з 1993 р. Основним критерієм розвитку Бразилії, на думку *Дж.Низбута*, є перехід до індустріального типу суспільного розвитку, який супроводжується демасовізацією та пріоритетом людини по відношенню до інших інститутів, покликаних забезпечити таку пріоритетність” [69, с. 34]. Відповідно до цього Бразилія, яка сьогодні набуває впливу шляхом розвитку високих технологій, прагне запропонувати світові єдиний стиль життя, де значна роль відводиться людському фактору. Тому великого “значення набуває роль глибинних цінностей, які оформлені в релігії, мові, мистецтві та літературі”, що, безперечно, позначається на глобальному розвитку світу.

Виокремлюючи бразилізацію як нову тенденцію суспільного розвитку, доцільно виходити з розуміння специфіки перерозподілу впливу влади від політичних акторів, прив’язаних до певної тери-

торії (національної держави), до економічних акторів, “які не обмежені у своїх діях територіальним критерієм (капітал, фінанси, торгівля)” [24]. Це все свідчить про бразилізацію як економічну тенденцію суспільного розвитку, що звужує простір функціонування національної держави, замінює людину “розумними високими технологіями”, що може призвести до ризику виникнення “глобального безробіття”. Таким чином, бразилізація, ліквідовуючи наступальні ризики, може виявитись у будь-якій частині світу. Це, у свою чергу, створить своєрідний “ефект глобальної гнучкості”, присутності людини окремої національної спільноти там, де її знання та досвід знаходять реалізацію. Сьогодні фактично основний зміст політики бразилізації зводиться до “великої гнучкості” соціальної держави, яка раніше брала на себе частину функцій з реалізації соціальної безпеки та соціального добробуту людини, а сьогодні ці функції лежать виключно лише на людині.

Таким чином, визначальним показником економічного розвитку Бразилії, який може стати фактором її впливу на західний світ, є новітні наукоємні та інформаційні технології. Саме вони складають зміст розвитку нової моделі суспільного розвитку, яка “ґрунтується на реалізації творчих ініціатив, нових ідей, що відкривають перед державою, економікою та суспільством горизонти ХХІ ст.” [24].

Бразильський дослідник *А.Горц*, аналізуючи бразилізацію як світову тенденцію розвитку, доводить, що вона дуже скоро може перетворитись на альтернативу світового глобалізаційного розвитку. Відповідно до цього основними критеріями реалізації бразилізації з його точки зору є відповідна система цінностей, до якої науковець відносить:

- зміцнення політичного суспільства вільних індивідуумів;
- активізацію громадянського суспільства у світі;
- розвиток громадської демократії в Європі на локальному та транснаціональному рівні [216].

Остання позиція надзвичайно важлива, оскільки національна держава, реалізуючи свою глобальну геостратегію, досить часто забуває про власних громадян, перетворюючись на таку собі інституцію з використання світового простору, аби він працював на розвиток власної держави як інструмент організації суспільної життєдіяльності, а не інструмент з обслуговування інтересів та потреб громадян. Це приводить до формування комунальної ідентичності, яка є пріоритетною для бразильської держави і забезпечує формування громадянської мережевої самоорганізації, яка дає змогу громадянам найбільш ефективно реалізувати свої потреби в умовах глобалізації. Йдеться про бразилізацію як тенденцію формування громадянського суспільства “постнаціонального характеру”, яке характеризується високою економічною активністю та системою зайнятості, позбав-

леною національних кордонів. Так, на думку *С.Лейса*, тенденція бразилізації, у свою чергу, приводить до виникнення “нового простору для досягнення гармонійного поєднання економічної діяльності, особистого життя та політичної активності” [125]. Це, у свою чергу, підтверджує “проблему масової міграції із бідних регіонів світу у багаті”, що з необхідністю постане перед Заходом, якщо він прийме політику бразилізації.

Бразилія, яка сама не змогла вестернізуватись, підпорядкувавши власний розвиток відповідній транснаціональній системі цінностей, отримала можливість швидше прийти до постмодернізаційного типу суспільного розвитку. Вона ніколи не ставила мету догнати або обігнати Захід, оскільки переважною мірою опікувалась збереженням власних національних традицій. Протягом останнього часу така модель постмодернізації стає актуальною для багатьох східноєвропейських посткомуністичних держав, що свідчить про безпосередній вплив на них тенденцій бразилізації. Для багатьох країн світу у сприйнятті тенденцій бразилізації спрацьовує стереотип, що вона привносить собою певну маргіналізацію та анархію, а також і те, що вона зорієнтована на використання унікальних можливостей, які перетворюються в певну нав’язливу схему.

Хоч би якими потужними були глобалізаційні процеси, і наскільки б трансформаційно вони позначались на окремих системах державного управління, очевидним лишається факт неможливості жорсткого нав’язування відповідного вектора розвитку. При цьому слід відзначити, що головним стимулюючим прийомом розвитку Бразилії стало створення власної національної ідеології, яка, з одного боку, чітко окреслила систему цінностей, якими має керуватись бразильське суспільство, а з другого - вказала на технологічні прийоми, які забезпечують відповідний рівень розвитку шляхом збереження власних ментальних особливостей. Саме це забезпечило національну цілісність бразильського суспільства і тим самим дало змогу йому відчувати у собі здатність до забезпечення розвитку окремого регіону світу. Фактично такий підхід до впровадження політики бразилізації має достатньо ліберальний характер щодо світової спільноти за одним винятком - Бразилія намагається модернізувати власну систему суспільної життєдіяльності шляхом залучення інших транснаціональних суб’єктів розвитку. Це дало змогу чітко визначити свої цивілізаційні особливості та відокремити їх від особливостей розвитку західних країн світу, ставши на новий етап суспільного розвитку, який більшою мірою відповідає глобалізаційним процесам.

У контексті аналізу впливу бразилізації на розвиток сучасного світу також слід виходити з розуміння впливу локальних факторів на

глобальні. Відповідно до цього саме локальні фактори впливу набувають більш універсалізованого характеру, що спрощує сам процес їх поширення на світовий розвиток. Таким чином, сьогодні все, що відбувається в межах окремої національної держави в умовах глобалізації, набуває гіпертрофованих форм і зачіпає стратегію розвитку світу в цілому.

На думку багатьох американських учених, сьогодні в Америці спостерігається тенденція до бразилізації США. Зокрема, *С.Хантінгтон* такої проблемі приділив спеціальне дослідження “Хто ми є”, де чітко виписав виклики бразилізації в Америці, які, на його думку, привели до того, що “більшість громадян США перестають вважати себе американцями і починають визначати свою ідентичність по крові, по мові, трактуючи її як афро-американо-іспанську” [175, с. 36]. Обґрунтовуючи таким чином глобальний вплив бразилізації на США, *С.Хантінгтон* описує футбольний матч у Лос-Анджелесі, де мексиканці - громадяни США, вболіваючи за команду із Мексики, прямо на стадіоні спалили американський прапор. Це безпосередньо є результатом впроваджуваної в США політики мультикультуралізму і одним із викликів глобалізації. Головну причину цього *С.Хантінгтон* вбачає не в тому, що в США катастрофічно зростає кількість національних меншин, іспаномовного населення, а в тому, що перестає працювати “плавильний тигель, який робить усіх жителів США, незалежно від етнічної раси, віросповідання та культури, громадянами Америки та її патріотами. В результаті цього США постають перед загрозою у недалекому майбутньому “стати Бразилією” [175, с. 39].

Зрозуміти причини такого глобального впливу бразилізації на сучасний світ надзвичайно складно, оскільки в Бразилії суспільний прогрес не торкнувся навіть третини населення, яке за своєю суттю проявило “маргіналізовану нездатність прийняти правила суспільства та винятки з нього”. Саме фактор виключення громадян із суспільного життя, ігнорування їх соціально-політичних, економічних та культурних інтересів *У.Бек* називає бразилізацією, яка сьогодні простежується в будь-якому суспільстві, хоч би до якого типу розвитку воно належало.

Особливо цікаве бачення бразилізації представлено у концепції *Л.Харісона*, на думку якого, “бразилізація приводить до комерціалізації мистецтва, відмови від формування зв’язків із громадськістю, довіри, що породжує “суспільну чутливість”, яка, у свою чергу, приводить до того, що ЗМІ перестають виконувати свою первинну функцію - облаштовувати людям лише дозвілля та дратуючи їх грішми, владою, корисністю та свавіллям” [175, с. 218]. У результаті цього, на думку вченого, впроваджується ідеологія бразильського конс’ю-

меризму, яка супроводжується зростанням соціальних дисфункцій, соціальними конфліктами, а отже, виключенням більшості прошарків населення із соціально-економічного життя. Це свідчить про те, що бразилізація приводить до виникнення нових ситуацій глобального ризику, де люди втрачають передусім почуття соціальної та ментальної єдності, “відчуваючи себе начебто постраждалими від викликів глобалізації” [24]. Саме виходячи з цього *У.Бек* пропонує використувати формулу “бразилізації”, яка, на його думку, характеризує розпад “суспільства та держави на окремі групи, які борються між собою”. Як можливість уникнути ситуації “бразилізації” дослідник пропонує систему радикальних реформ та змін суспільного розвитку, яка переважною мірою суперечить сучасним неоліберальним “проєктам”, що широко рекламуються в сучасному світі. Саме тому *У.Беку* уявляється можливим виробити інституційні механізми, які б протистояли поширенню тенденцій бразилізації, альтернативу якій він бачить саме в Європейському Союзі, який має запропонувати відповідні стандарти, що забезпечили б стабільність сучасного світу і протистояли розпаду національних держав на окремі транснаціональні групи [24]. Тобто сучасний світ потребує реальної модернізації, яка може бути забезпечена шляхом реалізації неоліберальної стратегії розвитку, яку *У.Бек* і називає бразилізацією Європи та всього світу.

Таким чином, виходячи з концепції німецького соціолога *У.Бека*, бразилізація як альтернативна концепція глобалізаційного розвитку призводить до знищення національної держави, на місці якої з’являються союзи панування, політика яких є суперечливою між собою. На їх територіях не діє загальновизнана система права, здебільшого вони можуть керуватись звичаєвим правом, у діяльності немає чіткої системи розмежування повноважень. Це фактично свідчить про так звану “загибель за власним бажанням”.

Дж.Монблата вбачає в бразилізації сучасні стихійні тенденції світового розвитку, що тим самим реально означає “перестати займатись політикою, дозволити ринку управляти, перетворивши тим самим сучасний світ на суцільний хаос, де діють лише кволі закони самоорганізації” [211, с. 47]. Це характеризує бразилізацію як тенденцію суспільного розвитку, яка вказує на функціональну стихійність сучасного світу. Дещо іншої точки зору дотримується американський дослідник *Р.Порті*, який під бразилізацією розуміє відповідний етап історії, який має регресивний характер. Виходячи з його концепції ризиком бразилізації є поділ сучасного світу на дві частини “надклас”, який включає близько 20% людства та “пауперизовану більшість”. Саме тому сутність бразилізації дослідник вбачає в “економічній ситуації, яка виводить громадян із під контролю їх пред-

ставницьких інституцій... адже не може бути й мови, щоб закони, які діють у Бразилії та США, ефективно впливали на покращення фінансового становища країни, в межах якої гроші були зароблені, або на інвестування їх в економіку країни, де вони були накопичені” [297, с. 336]. Таким чином, бразилізація, з точки зору *Р.Порті*, характеризує відсутність глобального політичного контролю, яка “веде до того, що супербагаті можуть діяти як їм забажається, нехтуючи при цьому будь-які, окрім власних інтересів... саме тому будь-які спроби окремих країн позбавити своїх працівників злиденності можуть привести лише до втрати ними роботи” [297, с. 342]. Бразилізація як окрема тенденція суспільного розвитку характеризує собою відповідний тип соціальної держави, основна ідея якої базується на захисті інтересів людини. Проте в ситуації бразилізації держава не повною мірою реалізує таку ідею, а тому і лишає поза увагою “захист слабких категорій населення”, гарантії достойного життя, безпеку громадян, дотримання законності та демократичних прав” [297, с. 357]. Виходячи з цього протистояти тенденціям бразилізації можуть лише ті країни, які мають економічно “сильну” державу.

Таким чином, бразилізація характеризує ізоляціоністський варіант розвитку держави, який позбавляє її можливості досягнення прогресу в різних сферах людської життєдіяльності. В результаті цього окремі країни світу намагаються віднайти альтернативу саме в глобалізації, яка створює нові можливості для включення їх у геополітичний простір. Більше того, Бразилія сьогодні символізує модель держави та систему організації її зовнішньої політики, яка цілком відповідає країнам другого ешелону і яка вільно вступає на новий шлях модернізації. Це здебільшого свідчить про те, що сучасній Бразилії певною мірою вдалося подолати свою політико-економічну та інноваційно-технологічну відсталість, зрівнявшись в умовах розвитку з багатьма розвиненими країнами західного світу. Тобто Бразилія належить до країн другого ешелону лише формально, адже вона сьогодні декларує нові принципи модернізації сучасного геополітичного та гео економічного світу, все більше країн світу стають залежними від бразильської політики. Більше того, Бразилія сьогодні належить до модернізаційних країн другої хвилі, тобто до таких країн, які віднашли свою направленість еволюційного розвитку, посиливши свою власну самобутність, здолавши підхід множинності світів, створили власний варіант національного прогресу. Це дає всі підстави сьогодні визнати вплив бразилізації на розвиток сучасного світу, прийняття нових критеріїв глобальної життєдіяльності, які відповідають зовнішній політиці Бразилії. Проте повною мірою стверджувати про глобальний характер впливу бразилізації сьогодні не можна, оскільки

переважною мірою вона має регіональний характер і поширюється в першу чергу на політику держав, які територіально межують з Бразилією.

Важливою проблемою при визначенні специфіки бразилізації та закономірностей її впливу є визнання політико-економічної відсталості та шляхів її подолання. Проте в глобальному масштабі хіба лише Бразилія характеризується такою відсталістю? Сюди можна зарахувати багато держав, які з огляду на певні обставини не відповідають критеріям модернізаційного розвитку. Слід відзначити, що поняття прогресу та модернізації завжди має національно регламентований характер, і лише окрема держава може чітко ідентифікувати прогресивні чи регресивні тенденції розвитку. Для кожної окремої держави та її впливу важливим є не випасти із загально цивілізаційної системи розвитку. Здебільшого при розгляді тенденцій бразилізації, які сьогодні набирають нового звучання в контексті геополітичного розвитку, ми виходили з розуміння бразилізації як факту такого випадіння. Тут можуть спрацювати різні фактори, навіть і природно-історичні, які перешкоджають державі віднайти свою нішу в нових глобалізаційних процесах.

Вплив бразилізації сьогодні підтверджується також і новою глобалізаційною риторикою, яка озвучується Бразилією. Сюди закономірно належать: демократичний та ринковий розвиток, завершення індустріалізації, що приводить до високотехнологічного розвитку в інформаційній сфері. Вплив тенденцій бразилізації сьогодні цілком відповідає логіці економічного розвитку, яка є основним критерієм визнання держави в глобальному світі та можливості її впливу на такий світ. На нашу думку, основним критерієм економічного розвитку все ж таки має бути вільний розвиток людського капіталу, інакше економічний розвиток окремої держави не має альтернативи, а будь-які геополітичні стратегії держави не мають права на існування.

Свого часу *С.Хангтінгтон* використовував образ Бразилії, аби найбільш чітко показати недоліки у функціонуванні держав, які включаються у глобальний простір. На прикладі бразилізації як об'єктивного явища, що все більше увиразнюється у сучасному світі, *С.Хангтінгтон* характеризував позакласову форму експлуатації. На його думку, для "Бразилії завжди було характерним виключення значної частки населення для покращення життя іншої" [379, с. 412]. Сьогодні у будь-якій країні глобального світу можна віднайти такі окремі тенденції, однаково небезпечні для кожної з них.

Визнання бразилізації як фактора впливу бразильської системи цінностей може мати цілком логічне обґрунтування. Бразилія посідає п'яте місце на планеті після Китаю, Індії, США, Індонезії за чисельністю населення. Щороку чисельність населення збільшується приблиз-

но на 3 млн, за окремими прогностичними даними чисельність населення до 2045 р. становитиме 250 млн. Це, у свою чергу, загострює проблему безробіття, про що вже йшлося вище, проте приріст населення має і позитивні переваги, оскільки сприяє економічному розвитку Бразилії.

На 2006 р. Бразилія виступає одним із лідерів розвитку сучасного світу. Зокрема, за обсягами промислового розвитку вона входить у першу десятку країн світу. Пріоритетними галузями у розвитку сучасної Бразилії як індустріально-аграрної країни є машинобудування (в рік випускається понад 1 млн автомобілів), нафтохімічне виробництво, чорна металургія, гірничодобувна, аерокосмічна, суднобудівельна, електроенергетична та військова промисловість (у рік випускається близько 55 тис. танків). Важливу роль у розвитку Бразилії відіграють біо- та наукоємні технології, адже по виробництву міні- та мікрокомп'ютерів вона займає четверте місце після США, Японії та Німеччини, що підтверджує реальний вплив на розвиток та функціонування сучасного світу [465]. Водночас слід відзначити, що Бразилія також входить і в першу десятку найбільш криміногенних країн світу. Тому відразу ж постає питання, чи може країна з таким статусом впливати на геостратегічний розвиток сучасного світу.

Важливу роль у впливі бразилізації на окремі країни світу відіграють так звані "технологічні альянси", які є новою інтегративною формою налагодження співпраці між Бразилією та іншими державами. Мета таких альянсів здебільшого зводиться до реалізації спільних інтересів у різних галузях економіки. Зокрема, це стосується енергетичної сфери, спільних аерокосмічних проєктів та навіть і сільського господарства. За даними міністра фінансів країни, зростання економіки вже на 2006 р. становить 5% при одночасно низьких показниках інфляції [457].

Таким чином, наведені вище положення свідчать про виникнення бразилізації як нової тенденції в розвитку сучасного світу, що в перспективі може стати однією із обернених форм глобалізації поряд із регіоналізацією, американізацією та китаїзацією. Для більшості країн світу характерними є окремі закономірності глобалізаційного розвитку, до яких ми відносимо, зокрема, бразилізацію, саме вона і символізує економічну формулу розвитку сучасного світу, враховуючи ймовірні ризики та виклики умов глобалізації. Глобалізація та її обернені форми закономірно породжують глобалізаційні виклики, які можуть приводити до виникнення глобальних проблем у різних сферах суспільного життя, вирішення яких і визначає зміст політики сучасних національних держав. Саме тому предметом аналізу в межах наступного параграфа виступають глобальні виклики суспільного розвитку та шляхи їх вирішення.

Розділ IV

Глобалізаційні виклики суспільного розвитку та їх вплив на систему державного управління

4.1. Глобальні проблеми як виклики суспільного розвитку

Геополітичний розвиток у ХХІ ст., який супроводжується утвердженням процесів глобалізації, з необхідністю приводить до появи нових глобалізаційних викликів у розвитку сучасного світу. Результатом цього стає виникнення нових глобальних проблем світового розвитку, що стосується, зокрема, реалізації національних інтересів, порушення балансу національної та глобальної безпеки, появи тероризму, політичної реструктуризації, яка приводить до глобальної експансії сучасного світу, до поширення взаємозалежності та взаємозв'язку у світовому співтоваристві, що суттєво змінює вертикальну структуру владних відносин, специфіку системи міжнародних політичних відносин, а також трансформує систему державного управління. Все це є результатом виникнення та впливу глобальних проблем суспільного розвитку, які не можуть не позначатись на загальнонаціональній державно-управлінській системі.

Складність розуміння специфіки глобальних проблем сьогодні пов'язується з неоднозначністю застосування методів та інструментів їх вирішення в сучасних умовах, а також зі зміною ціннісних систем та нормативних передумов, які ускладнюють об'єктивне розуміння цих проблем кожною національною спільнотою.

Окремі аспекти цієї проблематики виступали предметом спеціального розгляду у працях відомих вчених. Здебільшого предметом дослідницьких пошуків науковців виступала класифікація глобальних проблем розвитку людства середини ХХ ст., проте власне глобальні проблеми суспільного розвитку в умовах сучасних глобалізаційних процесів та їх вплив на систему державного управління все ще лишаються малодослідженими, особливо що стосується чіткого розмежування специфіки розуміння глобальних та світових проблем, чіткої класифікації причин їх виникнення. З огляду на це актуальність та доцільність аналізу даної проблематики сьогодні все більше посилюється.

Предметом дослідження в межах даного параграфа є концептуальний аналіз глобальних проблем сучасного розвитку та визначення їх впливу на систему державного управління. Згідно з логікою дослідження доцільно визначити сутність та основні причини насамперед виникнення глобальних проблем суспільного розвитку.

Закономірно проблеми розглядаються як складні теоретичні або практичні питання, які вимагають адекватної методології для їх розв'язання, предметом розгортання проблем є процес як послідовна зміна явищ, станів розвитку. Це вказує на те, що глобальні проблеми є безпосереднім відображенням сучасних глобальних процесів суспільного розвитку.

У контексті з'ясування сутності глобальних проблем суспільного розвитку доцільно виходити з чіткого розмежування категорій *глобальних проблем* та *світових проблем*. Так, зокрема, у нашому розумінні глобальні проблеми мають змістовний характер, тоді як світові – формальний. Глобальні проблеми належать до таких, які визначаються технологічним характером їх розв'язання, вони включають низку послідовних, взаємопов'язаних механізмів, які забезпечують певну визначеність у засобах щодо досягнення певної мети. Світові проблеми, у свою чергу, мають загальноцивілізаційний характер і являють собою такі теоретико-практичні питання, які постають перед спільнотою на певному етапі її суспільного розвитку. Також слід відзначити, що у нашому розумінні глобальні проблеми позбавлені чіткої часової регламентації, оскільки специфіка їх характеру та і принципово змісту протягом історії розвитку людства майже не змінювалася. Зміст глобальних проблем суспільного розвитку, який стояв перед людством у добу античності, майже тотожний і сьогодні, лише із певною патетичною відмінністю, яка пов'язується із рівнем розвитку суспільної свідомості та самосвідомості людства. Саме тому, з нашої точки зору, принципово неправильно відносити період виникнення глобальних проблем до другої половини ХХ ст. і пов'язувати їх виключно з науково-технічною революцією, на чому наполягає більшість учених, адже це такі проблеми, які охоплюють всі без винятку сфери людської життєдіяльності і стосуються всіх країн світу протягом всієї історії розвитку людства.

Таким чином, глобальні проблеми суспільного розвитку є вічними, а світові регламентуються певними умовами та факторами відповідної ситуації і здебільшого соціальної та геополітичної, тоді як глобальні регламентуються виключно об'єктивними умовами суспільного розвитку, структурою облаштування геополітичного простору та відповідними природно-кліматичними умовами. З методологічної точки зору, глобальні проблеми є ширшими за змістом, світові більш

вузькими і виступають їх складовим елементом. Ось чому принципово важливим є чітко розмежовувати зміст даних категорій, такий підхід гіпотетично також підтверджується відповідними дослідницькими концепціями.

Так, у Великому енциклопедичному словнику глобальні проблеми трактуються як “сучасні проблеми існування та розвитку людства в цілому, до яких належать відвернення світової термоядерної війни і забезпечення миру для всіх народів, долання відмінностей за рівнем соціально-економічного розвитку між розвиненими країнами та тими, що розвиваються; усунення голоду, злиденності та неосвіченості; регулювання стрімкого зростання кількості населення в країнах, що розвиваються; боротьба з катастрофічним забрудненням навколишнього середовища; забезпечення людства необхідними ресурсами – продуктами, промисловою сировиною, джерелами енергії; відверненням негативних наслідків розвитку науки і техніки” [34, с. 34].

Сучасна методологія пошуку нової моделі суспільного розвитку включає два основних підходи до класифікації глобальних проблем: “аналітико-дискриптивний”, який зводить до єдиного знаменника розуміння змісту глобальних проблем, та “синтетичний”, який характеризує дослідження, зорієнтовані на аналіз виникнення майбутніх глобальних проблем і того, яким чином вони впливають на перспективи розвитку сучасного людства. Інституційним підтвердженням такої класифікації підходів до розуміння глобальних проблем стала низка акцій, ініційована, зокрема, з боку Філософською спілкою Туреччини, яка одна з перших порушила питання пошуку методології розв’язання глобальних проблем шляхом формування нового адекватного підходу до суспільного розвитку, а пізніше міжнародна федерація філософських спілок склала проект серії обговорень та публікації під назвою “Ідеї, які лежать в основі глобальних проблем”. Зрозуміло, що можливість адекватного вирішення цих проблем пов’язувалась із потребою їх аналізу в межах філософської методології. При цьому основна мета таких досліджень пов’язувалась із необхідністю “виявити сутність основних ідей, які разом із іншими детермінантами визначали практику останніх десятиліть і оцінювали їх у зв’язку із появою нових етичних проблем; обговорити можливості концептуалізації цих ідей з урахуванням тих проблем, які мають місце на той час і тим самим сприяти когнітивно виправданому оформленню цих ідей, а у разі потреби висунення нових ідей, здатних слугувати орієнтиром для практики на межі століть” [129, с. 5].

Загалом глобальні проблеми є результатом розгортання глобалізаційних процесів, які об’єктивно нарощуються та розвиваються і призводять до нерівномірності суспільного розвитку. На думку А. Чу-

макова, глобальні проблеми суспільного розвитку являють собою такі проблеми, “які відображають реальне та прогнозоване порушення рівноваги природних та суспільних систем, що в кінцевому підсумку призводить до зникнення біоресурсного потенціалу планети” [400, с. 23].

Принципово іншої точки зору щодо сутності та причин виникнення глобальних проблем дотримується Ю.Юхананов. З його позицій глобальні проблеми суспільного розвитку породжені кризою індустріального суспільства, яка реально пояснює причину сучасних еколого-ресурсних проблем, пов’язаних із розвитком науково-технічного прогресу [420]. Це розкриває принципову відмінність глобальних проблем суспільного розвитку ХХІ ст. на відміну від середини ХХ ст., що й характеризується виникненням саме таких проблем, які загрожують існуванню людства, а також розвитку та функціонуванню національних систем господарювання. Сьогодні фактично акумулюється новий зміст глобальних проблем суспільного розвитку. Це власне “глобалізація проблеми розвитку”, що фактично вказує на пошук нових альтернатив життєдіяльності в умовах розгортання новітніх тенденцій глобального поступу.

Отже, у методологічному контексті глобальні проблеми сучасності є комплексними та всеосяжними, вони тісно переплетені між собою, з регіональними та національно-державними проблемами. В їх основі лежать суперечності глобального масштабу, які зачіпають і базис існування сучасної цивілізації. Загострення цих “суперечностей веде до деструктивних процесів та породжує нові проблеми” [204, с. 460], які, безумовно, позначаються на відповідному типі системи державного управління. Тому цілком логічним є розуміння глобальних проблем, запропоноване В.Мальцевим, під якими він розуміє “сукупність найбільш гострих світових проблем, вирішення яких вимагає масового осмислення та об’єднання зусиль всіх народів та держав” [204, с. 461]. Інший російський дослідник Ю.В.Ірхін до глобальних проблем відносить “основні проблеми, які постають перед людством, і від яких залежить доля існування всіх народів” [135, с. 444].

У дослідженнях, присвячених аналізу сучасних проблем суспільного розвитку, цілком логічно застосовується категорія “світові проблеми”. Так, зокрема, в документах ЮНЕСКО терміном “світові проблеми” позначають два різні типи проблем, одні з яких “стосуються визначення певних фактів – різних аспектів глухих кутів, в яких перебуває значна частина людства, незважаючи на рівень цивілізованості, який досягнуто на сьогодні людством у цілому. Другий тип світових проблем стосується визначення певних перспектив, які пов’язуються з визначеними фактами або передбаченням шляхів виходу з так званих глухих кутів. До цієї категорії світових проблем нале-

жать розвиток, світ, права людини та демократизація” [254, с. 576]. Фактично саме такі проблеми і визначають сучасну стратегію глобального розвитку людства.

Розв’язання наведених вище двох типів світових проблем передбачає в першу чергу пояснення фактів та умов (розкриття фактів, які породжують подію, ситуацію, або основні фактори, які спричиняють певну дію), що впливають на поглиблення відповідних проблем, а також їх обґрунтування (мається на меті показати причини, передумови, пропозиції та міркування, які приводять до даної тези), оскільки саме “тоді ми маємо можливість підходити до їх вирішення з готовими формулами”.

При цьому слід відзначити, що шляхи вирішення глобальних та світових проблем є теж принципово різними, адже світові проблеми вимагають сучасних механізмів їх розв’язання в сучасних умовах суспільного розвитку, тоді коли глобальні проблеми фактично не підлягають під безпосереднє розв’язання. Це проблеми, які майже завжди будуть стояти перед людством.

Слід також відзначити, що поява низки глобальних проблем суспільного розвитку якщо і характеризує ризики нинішнього та майбутнього світу, проте вони “не завжди” створюють безпосередню загрозу людству, хоча безумовно реально впливають на систему державного управління і на формування нового типу взаємодії між народами. Точніше кажучи, глобальні проблеми породжуються самою суперечливістю суспільного розвитку, який зумовлюється негативними наслідками глобалізації і має на меті стандартизацію умов та факторів людської життєдіяльності. Відповідно до чого основними причинами виникнення глобальних проблем суспільного розвитку в першу чергу стають нерівномірність соціально-економічного та науково-технічного розвитку держави, а також її регіонів. Така суперечливість тенденцій суспільного розвитку в умовах глобалізації породила й активну діяльність антиглобалістичних рухів, які все частіше виступають за збереження багатоманітності сучасного світу та збереження національної ідентичності як основної умови суспільного поступу в ситуації глобалізаційного розвитку.

Важливе питання, яка виникає в контексті розв’язання глобальних проблем, пов’язується з адекватністю діагностування певної проблемної ситуації, адже кожна національна спільнота вкладає своє розуміння у світові проблеми глобального розвитку. І в цьому контексті глобалізації як явищу не вдається стандартизувати людське міркування, оскільки в його основі лежать стереотипи (усталені судження, якими керується та чи інша нація), які практично ніколи не вдається еволюційно змінити. Це фактично свідчить про появу

так званої герменевтичної проблематики* у пошуці відповідної методології суспільного розвитку, адже будь-який соціальний дискурс передбачає, що одну й ту ж саму реальну ситуацію можна розглядати з різних позицій, що, безумовно, передбачає два подекуди і різних контексти розуміння такої ситуації: пояснити та дати оцінку події, ситуації або дії через призму понять різних політичних теорій та ідеологій. Тому сьогодні відкритою лишається проблема способу об’єктивного формулювання та оцінки світових проблем, які визначають новий тип суспільного розвитку.

Відомий турецький дослідник *І.Кучараді* відзначає, що світові проблеми це “факти, які виникають у результаті специфічного сплетіння подій, до яких приводить те, як вибудовані соціальні, економічні та політичні відносини в різних країнах світу. А те, як вони вибудовані, визначається інтересами груп громадськості” [176, с. 18]. Тому дати реальну оцінку умов та фактів, які приводять до виникнення тієї чи іншої проблеми, неможливо, оскільки тут рівень можливостей для розвитку інтересів громадян є принципово різний, адже він передусім визначається суб’єктивним фактором. Тому окрема національна спільнота не може сьогодні запропонувати об’єктивний спосіб вирішення світових проблем для іншої, оскільки шляхи їх вирішення всеодно має відшукувати та чи інша нація самостійно.

На думку *І.Кучараді*, першим кроком на шляху до вирішення світових проблем є оцінка ситуації, тобто структурування системи відносин між різними тотожними подіями, які відбуваються одночасно в багатьох країнах світу (з’ясування серед багатьох інших причин так званої загальної причини розгортання незалежних подій, які відбуваються на даний момент у світі).

Надалі потрібно пояснити, яким чином виникла ситуація, що була її реальною передумовою, тобто дослідити, яким чином одночасно незалежні між собою події відіграють важливу роль для розгортання відповідної ситуації. Саме правильне діагностування ситуації дасть змогу змінити певну ситуацію в правильному напрямі. А правильний напрям це насамперед збереження власної ідентичності нації та прилаштування її до умов розвитку сучасного людства в цілому.

Слід особливо наголосити, що основною проблемою для світової спільноти сьогодні є глобалізація та ризик втрати культурної ідентичності. Глобалізація являє собою новий контекст для формування світоустрою, який передбачає появу нових агентів світового розвитку завдяки спільному вирішенню низки світових проблем. Слід зав-

* Войтович Р. Виклики глобалізації та їх вплив на державне управління в контексті вирішення герменевтичної проблеми // Зб. наук. пр. УАДУ. - К.: Вид-во УАДУ, 2003. - Вип. 1. - С. 168-183.

жди пам'ятати, що глобалізація включає різні ризики, адже теоретичні моделі глобалізації та їх відповідне інформаційне забезпечення слугують теж інтересам головних комунікаторів, які зацікавлені в необхідності розгортання процесів глобалізації в межах різних національних спільнот.

Певною мірою вирішення людством глобальних проблем привело до появи глобалізації як фактора, що зумовлює можливість розвитку світу за єдиними стандартами. Так звана “політика розвитку” поглибила не лише соціальну, але й глобальну несправедливість” [256, с. 326]. Фактично йдеться про іноземну підтримку у формі “допомоги розвитку” - так званої позики розвинених країн, яка обов’язково включала політичний контекст, що і призвело до поглиблення розриву між багатими країнами та бідними, появи політично могутніх країн та аутсайдерів. Відповідно до цього головна мета національної політики сучасних держав в умовах глобалізації, яка базується на принципі “допомоги розвитку” бідним країнам з боку багатих не виправдала очікувань. Так, на думку *Л.Брауна*, це спричинило “небувалу поляризацію багатства та бідності на планеті, загострення етнічних конфліктів, екологічну кризу ... привели до того, що сьогодні десятки мільйонів людей відчувають на собі дестабілізуючий вплив глобалізації, яка ігнорує принципові відмінності у становищі різних країн” [454]. Це тим самим вказує на потребу нової концепції розвитку сучасного світу, яка протистояла безжальній руйнації традиційних укладів життєдіяльності національних держав.

“Концепція розвитку” початку ХХІ ст. привнесла новий культурний вимір, а саме забезпечила культурний розвиток держав завдяки об’єднанню, під яким розумівся вільний обмін традиціями, стереотипами, комунікативними технологіями. В західних країнах культурний розвиток - це “розширення можливостей доступу спільнот до сфери культури та здатність брати в ній активну участь” [315, с. 20]. Ідея культурного розвитку сьогодні фактично сприймається західною спільнотою не достатньо адекватно, оскільки тут можливість розвивати власну культуру підміняється формами “ідентифікації та реконструювання” усталених систем цінностей та стереотипів. Фактично мова йде про насадження системи цінностей (ціннісні судження та норми) однієї культури іншій, що чітко увиразнює потребу пошуку своїх цінностей шляхом віднайдення їх у власному історичному досвіді. Водночас здійснювати такий культурний розвиток слід шляхом примноження власних здобутків спільноти. А тому потрібно виробити паритетність та повагу у ставлення до всіх інших культур. В протилежному разі ризик втрати культурної ідентичності як глобальна проблема суспільного розвитку є неминучим.

Період глобалізаційного розвитку як і будь-який інший історичний період характеризується виникненням так званої осьової проблеми, якою, зокрема, є взаємодія цивілізацій. Саме від вирішення даної проблеми залежатиме геополітичний, економічний та культурний розвиток людства в майбутньому. Адекватне розуміння викликів зазначеної проблеми дасть змогу вибудувати правильну стратегію розвитку національних держав, в умовах глобалізації, оскільки остання приводить так звану соціально-культурну універсалізацію, в межах якої абсолютно розмитими стануть контури самотності національного буття окремої держави. Така ситуація може привести до так званого міжцивілізаційного монізму, побудованого на принципах транснаціональної багатоманітності, що супроводжується змішуванням мов, культур, цивілізацій та різних ментальних систем цінностей. У результаті цього взаємодія цивілізацій може породити ще одну глобалізаційну проблему міжцивілізаційного зіткнення та конфліктності, що заперечує можливість існування “єдиного людства”, яке живе за єдиними універсалізованими принципами.

Важливою глобалізаційною проблемою у даному контексті дослідники називають проблему “соціальної асиметричності”. Це, на думку *В.М.Діанова*, пов’язується із “наростанням загроз зіткнення цивілізацій, що приводить людство до самогубства” [95, с. 100]. Аби уникнути такої соціальної асиметричності, вчений пропонує виробити нові механізми налагодження діалогу, співпраці та партнерства цивілізацій та держав “шляхом формування необхідних світоглядних позицій, які сприяють взаєморозумінню, а не відгородженню культур” [95, с. 100].

Не менш важливим викликом суспільного розвитку є загострення проблеми взаємодії суспільств з різними соціально-культурними та політичними стандартами. Це, на думку *А.Панаріна*, “проблематизує існування традиційних систем цінностей, способів їх підтримки, обґрунтування та реалізації, оскільки в умовах глобалізації не має місця толерантності” [256, с. 57]. Здебільшого глобалізація сприяє створенню певної ідеальної схеми, за якою має жити сучасний світ. Проте така схема не завжди враховує толерантні принципи інтеграції культур, цивілізацій та суспільств, що тим самим приводить до виникнення нових глобалізаційних проблем суспільного розвитку сучасного світу.

Однією із нових глобалізаційних проблем, яка сьогодні набуває особливого звучання, є проблема розмивання національного суверенітету, яка відповідним чином ставить питання про долю малих держав та націй у глобальному просторі. Усе це, на думку *У.Ленні*, приводить до того, що “транснаціональний бізнес кидає відкритий виклик суверенним правам урядів, в результаті цього виникає новий

соціальний прошарок космополітичної олігархії, яка ставить себе вище національних співтовариств і не визнає національної ідентичності” [263, с. 144]. Таким чином, на думку вченого, “національне співтовариство “ужимається”, його соціокультурний потенціал обмежується, підриваючи національну ідентичність та національний суверенітет. Глобалізаційним викликом для національної держави стає фактор відсутності тотожних соціально-політичних інститутів, які б взяли на себе частку функцій національної держави в межах геополітичного простору. Тут жодною мірою не можна говорити про ефективність ТНК та відповідних фінансово-політичних структур, які начебто виконують частину функцій, покладених на національну державу в умовах глобалізації. Це безпосередньо свідчить про реальне функціональне обмеження національної держави та її геополітичного потенціалу.

Наступне, на що доцільно звернути увагу, це безпосередні права та потреби людини, які в умовах глобалізації є абсолютно нівельованими, оскільки інституційною формою їх реалізації стають транснаціональні структури, функціонування яких не узгоджується з інтересами окремої національної держави. А тому може статись так, що ці інтереси можуть залишитись не лише нереалізованими, але й непоміченими. З огляду на зазначене глобальною проблемою стає криза системи загальнолюдських цінностей, яка, у свою чергу, приводить до “розмивання традиційних моральнісних устоїв та втрати цивілізаційних цінностей...”, що характеризує крайнє устремління до гедонізму з його пріоритетом чуттєвості над раціоналізмом та послабленням відповідальності” [422, с. 331]. Таким чином, сучасний глобалізований світ, який постає множинністю глобальних проблем, має радикально змінити своє ставлення до них, виробивши нову систему відносин між державами та цивілізаціями, що дасть змогу віднайти ефективні механізми їх розв’язання.

Відомий політолог, номінант нобелівської премії *Р.Аксельрод*, осмислюючи глобалізаційні проблеми та контекст їх виникнення, зробив передбачення, що в найближчі двадцять років людство стикнеться з низкою глобальних проблем, які матимуть потенційні загрози для розвитку людства, і тому воно має бути готовим протистояти їм. До таких проблем вчений, зокрема, відносить наступні:

- ♦ *надшвидкий розвиток воєнних та інформаційних технологій* (застосування зброї масового знищення, кібервійна, диверсії хакерів та їх непередбачені наслідки, воєнна агресія високорозвинених країн);

- ♦ *проблема політичної, культурної та релігійної самоідентифікації нації* (поширення релігійного фундаменталізму, етнонаціоналізму, “вульгарного патріотизму”, великодержавності, що було описано в книзі С.Хантінгтона “Війна цивілізацій”);

- ♦ *гостра недостатність важливих ресурсів* (їжа, вода, нафта, газ) у загальносвітовому масштабі (нестача природних ресурсів призведе до голоду, подорожчання нафтопродуктів, несприятливого впливу економіки на екологію);

- ♦ *зміщення центрів влади та впливу на планеті* (загострення конкуренції між США та ЄС, активізація центрів впливу з боку мусульманського світу (Саудівська Аравія, Іран, Ірак, вихід у глобалізаційні лідери Китаю, який до 2020 р. за показниками своєї економічної могутності може зайняти третє місце у світі після США та ЄС);

- ♦ *посилення розриву між багатими та бідними країнами, що спровокує фінансову нестабільність у світі* (політичні конфлікти та фінансові кризи);

- ♦ *демографічна криза* (нерівномірність приросту населення в межах різних цивілізацій, особливі глобалізаційні виклики чекають на Китай, який і сьогодні здійснює не достатньо ефективну демографічну політику) [252].

Окремі тенденції у виникненні глобальних проблем свідчать про певний цивілізаційний злам соціальної системи, який привноситься процесами глобалізації за умов відсутності ефективних механізмів використання її на користь суспільному розвитку. Адже цілком виразною стає криза влади, традиційних воєнних доктрин, економіки, політики, релігії та моральності. Сучасний світ в умовах глобалізації втратив фундаментальні моральні орієнтири, що тим самим привели його у стан розгубленості та нездатності швидко адаптуватись до нових умов глобалізаційного розвитку. Глобалізація спричинила ціннісний вакуум, який привів до втрати традиційних цілей та механізмів розвитку сучасного світу, породивши умови для його цивілізаційної невизначеності.

До глобальних проблем суспільного розвитку в сучасних умовах слід також віднести проблему *встановлення справедливості* у відносинах між державами. Адже в умовах глобалізації та першої іракської війни вести мову про справедливість та світовий порядок фактично неможливо, хоча й аксіоматичним вважається, що вони реально мають відстоювати ідею забезпечення миру, стабільності та дотримання прав людини. Відповідно до цього сьогодні потрібно дбати про пошук єдиних способів досягнення таких ідей. Тобто йдеться про те, яку форму взаємовідносин як альтернативну оберуть держави, щоб взаємодіяти між собою та застосовувати єдині способи розв’язання глобальних проблем. Обов’язково ці способи реалізації ідей мають бути чітко урегульовані системою міжнародного права. На сьогодні можна виділити такі моделі поведінки держав у контексті вирішення ними глобальних проблем:

♦ *незалежність* (держави самостійно приймають рішення та слідують їм);

♦ *опосередкованість* (держави приймають рішення відповідно до власних національних інтересів, проте вони реально не стосуються тих проблем, які є важливими для розвитку людства);

♦ *конкурентність* (стосунки між державами як між конкурентами, які ведуть тривалі перемовини щодо розв'язання окремих проблем).

Окреслені три моделі взаємодій між державами в умовах розв'язання світових проблем передбачають дотримання правил, чітко регламентованих міжнародним правом, які *Г.Віцхум* окреслив так:

♦ вимоги до участі: суверенітет держави залежить від її міжнародного визнання;

♦ умова визнання статусу суверенної держави: суверенна держава має бути здатна ефективно контролювати суспільні та територіальні кордони і підтримувати в середині цих кордонів закон та порядок;

♦ статус суверенітету: суверенна держава користується правом у будь-який момент вступити у війну без будь-яких виправдань, але вона не має права втручатись у внутрішні справи іншої держави (принцип невтручання) [451, с. 287].

В умовах глобалізації концептуально окреслюється проблема громадянської рівності у стосунках як між громадянами, так і між державами. Це, у свою чергу, вимагає переведення базових засад міжнародного права як безпосереднього права держав у космополітичне право “як право індивідів, які є носіями не лише прав громадян своїх власних національних співтовариств, але й права громадян “космополітичних співтовариств” - права громадян світу” [373, с. 415]. Одним із результатів такого переходу від міжнародного до космополітичного права має стати вічний мир у розумінні *І.Канта*, оскільки “немає жодних засобів, крім міжнародного права, яке базується на публічних законах, що спираються на силу примусу, яким має підпорядковуватись кожна держава” [140, с. 348-349].

Отже, в умовах глобалізації стрімко загострюється проблема геополітичної нерівності, яка є багатогранною та багатоплановою і в першу чергу пов'язується з нерівністю між багатими та бідними країнами. Сьогодні вже не викликає сумнівів, що значна нерівність у прибутках та рівнях життя можуть привести до соціальних потрясінь планетарного масштабу, адже всі факти свідчать про те, що нерівність не зменшується. Розвинуті країни тривалий час розв'язували проблему стабільності та сталого розвитку, яка ґрунтувалась на системі рівноправних цінностей, хоча нерівність у прибутках продовжувала зростати, в результаті цього ринкова економіка перетворила лідерів ринку в монополістів та викликала ерозію механізмів соціальної політики.

До основних глобальних проблем суспільного розвитку у сучасних глобалізаційних умовах слід віднести також ризики техногенної катастрофи (спустошення природних ресурсів, забруднення довкілля, продовольча проблема), зміну кліматичних умов у загальнопланетарному масштабі та екологічну кризу. В особливому ракурсі сьогодні постає демографічна проблема. У межах розвинених країн світу відбувається значний приріст населення, у менш розвинених спостерігається демографічний спад, який призводить до нових соціальних та економічних ризиків. В умовах глобалізації особливого загострення набувають проблеми охорони здоров'я, попередження СНІДу та наркоманії, збереження культурних та моральних цінностей, боротьби з міжнародним тероризмом.

Виходячи з цього надзвичайно складно виробити стратегію розв'язання глобальних проблем суспільного розвитку, єдино правильним при цьому є координувати зусилля всіх країн світу, адже своєрідна “самоізоляція все одно не дозволить окремим країнам світу лишитись осторонь від економічної кризи, ядерної війни, загроз тероризму чи ж епідемії СНІДу” [391, с. 112]. Спільними зусиллями всіх країн світу має бути вироблена стратегія посилення взаємозв'язку та взаємодії шляхом створення нової системи цінностей, яка буде регламентувати майбутній процес розвитку людства в умовах впровадження нових глобалізаційних стандартів.

Сьогодні розв'язання глобальних проблем суспільного розвитку ускладнюється низьким рівнем управління глобальними процесами з боку міжнародних організацій. Так, на думку *І.Кравченко*, сучасний світ “ризикуює стикнутися з агресивним протистоянням прогресу та навіть спробами найменш розвиненої частини світового співтовариства виправити його недоліки. Таке протистояння може у несприятливий час привести до серйозних конфліктів, тоді коли солідарність є необхідною умовою для спільного вирішення найгостріших глобальних проблем, виникає загроза планетарної екологічної катастрофи. Позбавившись небезпеки всезагального ракетно-ядерного конфлікту, світ може стикнутися з небезпекою нового типу: неklasичної диверсійної терористичної війни проти прогресу” [171, с. 5].

Стратегія виживання людини на основі розв'язання глобальних проблем сучасності має вивести народи на нові вершини міжцивілізаційного розвитку. Слід вказати також і на той факт, що сьогодні глобалізація супроводжується модернізацією, що безумовно приводить до появи нових форм загрози національній безпеці, оскільки вона завжди супроводжується формою протесту проти самого процесу модернізації та його соціальних наслідків. Глобалізація як певна форма стандартизації позбавляє народ альтернативи самостійно-

го вибору моделі розвитку, що закономірно призводить до втрати національної культури, тим самим національної ідентичності та пошуку власного вектора національного відродження.

Однією із найважливіших гарантій розвитку за умови розв'язання низки глобальних проблем, породжених самими процесами глобалізації на європейському та трансатлантичному просторах, є розвинута співпраця між державами в політичній, економічній, гуманітарній, інформаційній та військовій сферах. Нове підґрунтя для такого співробітництва створюється глобалізацією політичних, економічних, військових та інших процесів, а також наявністю трансформації взаємовпливу, необхідністю узгодження позицій між державами, всіх зацікавлених сторін щодо підтримання миру та безпеки на всіх рівнях. Сьогодні постає проблема необхідності розробити “прогнозні сценарії розвитку” “вірогідні моделі майбутнього”, “сценарні моделі майбутнього”, які б стали нарешті своєрідною технологією розв'язання глобальних проблем суспільного розвитку та відповідною мірою допомогли спрогнозувати функціонування сучасної системи державно-управлінської діяльності.

Таким чином, стає зрозумілим, що розв'язання глобальних проблем залежить від рівня цивілізованості суспільства, яке має відповідний рівень усвідомлення своєї причетності до світової спільноти, до пошуку механізмів вирішення сукупності глобальних проблем, які вимагають масового осмислення та об'єднання зусиль всіх народів та держав, що мають відповідати за збереження національної специфіки у вирішенні глобальних проблем сучасності.

На шляху до розв'язання глобальних проблем суспільного розвитку перед Україною постає питання розробки програми з реалізації основних напрямів соціально-економічного та політичного розвитку в умовах глобалізації на найближче десятиліття, що передбачає системне реформування сфери освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення, адміністративної та політичної реформи. Це повною мірою має підвищити рівень життя та зменшити соціальне розшарування суспільства. У цьому контексті ООН запропонувало сукупний індекс розвитку людського потенціалу, який враховує передбачену при народженні тривалість життя, рівень освіченості дорослого населення, середній коефіцієнт прийому до навчальних закладів, прибутку на душу населення. Це тим самим має зменшити ризики впливу глобальних проблем суспільного розвитку на сучасну людину.

Слід відзначити, що в умовах глобалізації Україна, як і будь-яка інша країна світу, не в змозі самостійно вирішувати глобальні проблеми суспільного розвитку, саме тому, що в неї не завжди вистає власних адміністративних, політичних та економічних ресурсів

їх вирішення. Водночас брати участь у розв'язанні світових проблем - потрібно надзвичайно зважено, адже тут доведеться нести відповідальність за те, що відбувається в деяких регіонах світу, тому тут важливо визначити свої пріоритети та досягнути можливості, переглянути зовнішньополітичні зобов'язання та національні амбіції. Слід пам'ятати, про те, що глобальні проблеми людства сьогодні набули такого рівня загострення, розв'язати які без належного рівня об'єднання транснаціональних зусиль практично неможливо.

Таким чином, здійснений нами аналіз глобальних проблем суспільного розвитку дав змогу чітко класифікувати їх зміст та специфіку, показати відповідні форми їх впливу на функціонування системи державного управління, а головне вказати на принципову відмінність між глобальними та світовими проблемами суспільного розвитку, проаналізувати причини їх виникнення та навести шляхи безпосереднього розв'язання. Дотримуючись чітко логіки розгляду глобалізаційних викликів, доцільно більш детальну увагу приділити глобалізаційному інтересу, який протистоїть реалізації національного інтересу в умовах глобалізації, а отже, й розумінню змісту глобальних проблем, чому і присвячено наступний параграф.

4.2. Глобальний інтерес як виклик реалізації національного інтересу

Головним викликом суспільного розвитку в умовах глобалізації стає підміна національного інтересу глобальним інтересом, реалізувати який покликана кожна нація, оскільки вона об'єктивно включена в процес глобалізації.

На сучасному етапі світового розвитку національний інтерес зазнає такої радикальної трансформації, що вже не може бути ефективною формулою функціонування національної держави. Це з методологічної точки зору увиразнює потребу чітко проаналізувати умови, які призвели до трансформації національного інтересу у глобальний, визначити зміст та структуру глобального інтересу (національний та державний інтерес), вказати на його основні елементи, а також проаналізувати особливості реалізації національного інтересу в умовах глобалізації.

Виходячи із цього у контексті розгляду даної проблеми ми не ставимо за мету виробити єдине бачення сутності глобального інтересу, скоріше за все для нас цікавою є певна амбівалентність при розгляді його змісту. У цьому плані глобальний інтерес ми розгля-

даємо як необхідну умову та засіб світового розвитку, а також здебільшого як виклик, що приводить до зникнення національного інтересу, позбавляючи окрему національну державу можливості реалізації власної стратегії суспільного розвитку. При цьому, на нашу думку, не доцільним є розгляд глобального та національного інтересів у певному тотожному зв'язку, оскільки вони як такі можуть не збігатися. Це підтверджується й концепціями окремих дослідників, які вказують на те, наскільки могутньою сама по собі є національна держава, наскільки вона є здатною до реалізації власного національного, а потім вже і глобального інтересу. Так, на думку *І.Крістола*, “маленька нація може відчувати, що її національний інтерес починається і закінчується на її кордонах: саме тому її зовнішня політика майже завжди має оборонний характер, тоді коли велика нація з широким колом інтересів разом з матеріальними завжди має ідеологічні інтереси” [454]. Саме тому в умовах глобалізації, яка декларує високий рівень взаємозалежності між державами, окрема могутня держава, маючи для цього відповідні пріоритети (економічний, політичний, а головне військовий), може вдаватися до нав'язування світові свого національного інтересу, але у такому контексті він уже буде мати глобальний характер.

Глобальний інтерес, у свою чергу, являє чітко увиразнену потребу реалізації геополітичної стратегії заради розвитку та функціонування світу в сучасних глобалізаційних умовах. Це вказує на те, що глобальний інтерес має трансцендентний та транснаціональний характер, адже він відображає зміст національного інтересу кожної окремої держави і стосується світового устрою в цілому. Тобто глобальний інтерес незалежно від того, яка саме ідея закладена в його змісті, має бути реалізованим та дотриманим як у межах кожної національної держави, так і на глобальному рівні.

Виходячи із цього доцільно визначити, що являє собою зміст глобального інтересу, тобто які складові елементи глобальних потреб розвитку сучасного світу він має відображати. На нашу думку, основним складовим елементом глобального інтересу є реалізація ідеї *глобальної справедливості*.

Прагнення до справедливості є одним із споконвічних прагнень людства у процесі історичного розвитку. Це прагнення стає особливо актуальним в умовах глобалізації, адже людство реально прагне до того, аби його права та можливості знайшли належну реалізацію за різних умов та факторів світового розвитку. Виходячи з цього жоден світовий уряд не може перешкоджати реалізації прав людини, а відповідно до цього ідеї глобальної справедливості. Саме тому чим більш реалізовано буде ідею глобальної справедливості у світі, тим більше можливостей з'явиться в сучасній людини протистояти вик-

ликам глобальної несправедливості. На думку *І.Кучураді*, “глобальна несправедливість проявляється тоді, коли основні або інші права окремих осіб, окремих груп осіб, або ж більшості населення країни порушуються або спеціально нехтуються в інтересах інших груп чи країн” [176, с. 19]. Саме це, на думку вченого, є найбільш характерною рисою міждержавних та міжнародних відносин у світі. Це свідчить про те, що ідея глобальної справедливості як складовий елемент глобального інтересу має зводитись до відстоювання прав та потреб громадян світу у процесі людської життєдіяльності на паритетних засадах. Таким чином, глобальна справедливість являє собою такий стан справ, за якого формуються умови розвитку сучасного світу, які не перешкоджають реалізації прав людей, груп чи і держав як на національному, так і на міжнародному рівні. Саме тому глобальна справедливість - це здатність для кожного громадянина в сучасних глобалізаційних умовах мати можливість реалізувати свої права та потреби. Фактично тут мова йде про рівність умов історичного розвитку, в яких сьогодні перебуває сучасний світ, що забезпечує рівну можливість на реалізацію потреб окремими народами чи державами. Для сучасного світу ідея глобальної справедливості передусім стосується того, як люди, які належать до єдиного глобального простору, водночас мають різні можливості для реалізації своїх потреб, що визначається рівнем суспільного розвитку національної спільноти, до якої фізично належить людина.

Отже, таким чином ідея глобальної справедливості являє собою “мета-принцип” - вимогу, норму, яка визначає структуру суспільних відносин та політичних дій і виводиться в кожний історичний період з урахуванням існуючих умов” [112, с. 26]. Це свідчить про те, що ідея глобальної справедливості, яка сьогодні складає зміст глобального інтересу, висуває стандартизовані вимоги до умов розвитку світу, які для однієї держави можуть бути прийнятними, а для іншої ні. Точніше кажучи, те, що для однієї держави матиме ознаку глобальної справедливості, для іншої може виявитись глобально несправедливим. Відповідно до цього доцільно виділити основні *складові елементи ідеї глобальної несправедливості*, перед викликами якої сьогодні постає сучасний світ. Сюди ми відносимо:

- нерівні умови життя людей у межах різних національних держав;
- неоднакові умови забезпечення охорони здоров'я людини;
- різні права на отримання освіти;
- відмінні умови реалізації праці та соціального захисту;
- різні можливості для реалізації духовно-творчого потенціалу людини;

Таким чином, глобальна несправедливість є результатом нерівномірного розподілу матеріальних та духовних ресурсів у межах світового простору та нерівномірних умов для належної реалізації прав та захисту людського потенціалу. Однією з причин цього є не-ефективна глобальна соціальна політика, яка не забезпечує створення спеціальних інституцій для сприяння та реалізації людського потенціалу в умовах світового розвитку. Проте не слід заперечувати вже існуючий досвід функціонування таких транснаціональних інституцій, які фактично і беруть на себе значну частину функцій з реалізації соціальних, економічних та загальнолюдських умов розвитку, гарантуючи таким чином рівні умови для життєдіяльності окремих суб'єктів світового простору.

Це ще раз підтверджує те, що в умовах глобалізації найбільш виразною стає ідея глобальної несправедливості, оскільки сьогодні більше як будь-коли люди знають, як розвивається сучасний світ, а тому й не бажають миритись із проблемами глобальної несправедливості, коли “в певній країні частина людей живе на віллах або в квартирах з кондиціонованим повітрям, тоді коли інша частина в печерах або ж і глиняних будиночках” [348]. Це свідчить про те, що в сучасному світі навіть у межах держав, які належать до розвинених та тих, що перебувають на етапі розвитку, розрив між багатими та бідними все більше зростає. Це насамперед пояснюється тим, що держави мають більш чи менш динамічну стратегію розвитку, що приводить до відповідного дисбалансу між ними. Підтвердженням цього стала заява *К.Аннана* 2000 р., що “майже половина населення планети все більше вимушені існувати менше ніж на 2 долари на день і близько 1,2 мільярди людей мають 1 долар на день [280]. Ось чому ми можемо констатувати новий зміст глобального інтересу - додання глобальної нерівності у розвитку сучасного світу. Важлива роль у цьому процесі належить наданню допомоги небагатим країнам, яка проявляється, на думку *К.Томашевської*, у формі забезпечення “прогресу демократизації”. Свідченням цього, зокрема є, різні трансформаційні перетворення, які подекуди ініціюються з боку транснаціональних структур чи окремих національних держав, і головне мають на меті зміну вектора розвитку національної політики [281].

Людство сьогодні добре розуміє потенціал своїх можливостей і те, наскільки він з позицій світового розвитку є належно реалізованим у межах окремої національної держави. Саме тому стратегія людського потенціалу має бути зорієнтована на забезпечення суспільного розвитку, аби таким чином здолати глобальну нерівність у розвитку держав. Збалансована політика взаємодопомоги між державами, коли багаті країни допомагають бідним, приведе водночас

до виникнення великої кількості питань, адже тут доведеться реалізовувати насамперед глобальні інтереси, а не національні. Це свідчить про те, що у міру можливості реалізація глобальних інтересів посилює суперечності між різними державами.

Виходячи із цього глобальний інтерес є необхідною складовою реалізації глобальної стратегії суспільного розвитку. Так, зокрема, ще в 50-ті рр. XX ст. у Статуті ООН фактично і було виписано зміст глобального інтересу, коли “народи Об'єднаних Націй вирішили досягнути соціального прогресу та покращення життєвих стандартів в умовах більшої свободи, і для цих цілей... використовувати міжнародні механізми для забезпечення економічного та соціального прогресу всіх народів, вирішили об'єднати свої зусилля для досягнення цих цілей” [363].

Таким чином, глобальний інтерес характеризує інтереси всіх суб'єктів світового розвитку, проте його зміст у межах кожної національної спільноти трактується по-різному, оскільки залежить від відповідної глобалізаційної стратегії держави, рівня її геополітичної відкритості, яку вона обирає як альтернативу для свого позиціонування. Проте технологія реалізації глобальних інтересів має бути тою ж, а для цього в населення планети мають бути спільні умови та фактори суспільного розвитку. Це, у свою чергу, свідчить про те, що глобальні інтереси визначаються національними інтересами держав, а з другого боку, саме глобальні інтереси приводять до ідентифікації змісту національних інтересів, оскільки за таких умов ризики їх реальної втрати є очевидними.

У контексті визначення сутності глобального інтересу на особливу увагу заслуговує концепція установки грузинського вченого *Д.Узнадзе*, яка розкриває зміст чотирьох фундаментальних станів ментальності, які характерні для кожного громадянина незалежно від території проживання. В цьому плані дослідник намагається визначити основні соціально-психологічні стани, які формують комплекс поведінки громадянина. До таких комплексів належать критерії домінантності однієї нації над іншою, які вчений називає манією форми, манією подолання, манією релаксації та манією управління [393].

Окремі форми домінантності (манії) спираються на те, що в основі людської установки немає жодної складової, яку можна було прибрати, адаптувати чи замінити. Це свідчить про те, що установка як основа формування інтересу є мінливою і залежить від психосоціальних вимірів. На думку дослідника, навіть довготривалі установки (до прикладу ті, які стосуються стратегічної життєдіяльності нації в цілому) мають здатність змінюватись залежно від прагнень більшості громадян, а також залежно від викликів глобального розвитку, які

Соціально-психологічні стани	Манія форми	Манія подолання	Манія релаксації	Манія управління
Уявлення про дійсність пред-ставляються у формі актів	формо-утворення	подолання	зняття напруги	управління
Основні соціаль-но-політичні ка-тегорії	обов'язок	право (рівність)	свобода	згода
Форми здійснен-ня взаємовід-носин	розподіл (самонако-пичення)	отримання	обмін	віддача
Просторові мо-дуси ефекту	становлення	стискання	плинність	розши-рення
Принципи, які визначають со-ціальну спіль-ність	примат спільності	спільність на основі ідентичності	безумовна спільність	спільність на основі відмін-ностей
Ставлення до чужого	нетерпля-чість	ігнорування	толерант-ність	вимога
Основні світо-глядні принципи	актуальність початку	актуальність початку та кінця у їх взаємо-зв'язку	актуальність кінця	безкінеч-ність
Логічний зв'язок між явищами розглядається в аспекті	причинності	причинно-цільовому	цільовому	альтерна-тивності
Найбільш чітко визначені типи націй	Німці, японці, китайці, іранці, араби, євреї	росіяни	американці, англійці, французи, індійці, голландці	грузини ірландці

реально змінюють долю нації. Саме тому нація, враховуючи при цьому релігійні, соціально-політичні, культурні (мова, мистецтво, літерату-ра, наука) системи, які забезпечують їй відповідний рівень ідентифіка-ції, має бути здатною на “акт творчості” у формуванні свого глобаль-ного інтересу розвитку. Передусім ідеться про національну спадщи-ну, яким чином вона впливає на формування глобального інтересу і як цей інтерес відображає формати розвитку окремої нації. Виходя-чи з цього *Д.Узнадзе* запропонував формулу циклічної логіки, яка розкриває закономірності зміни інтересів, якими керується нація про-тягом певного відтинку історичного розвитку, і які з необхідністю визначаються об’єктивними умовами та факторами такого розвитку

[393]. Більше того, спільність складових елементів такого інтересу є засобом інтеграції зусиль між націями щодо реалізації їх спільних потреб. У результаті цього такі інтереси, якими керуються окремі нації на певному етапі історичного розвитку, перетворюються на форму глобального інтересу.

У контексті визначення сутності глобального інтересу доцільно чітко розмежовувати поняття глобального та геополітичного інтере-су. З нашої точки зору, геополітичний інтерес може розглядатись як складовий елемент глобального інтересу, але лише з погляду окремої держави. Глобальні інтереси в цьому контексті це такі інтереси, які характеризують розвиток світу в цілому, тоді як геополітичні інтере-си представляють інтереси окремої держави щодо реалізації прин-ципів її зовнішньої політики. Так, на думку *Дж.Фейблмана*, геополітичні інтереси забезпечують економічну та політичну вигоду для держави, зокрема її безпеку, шляхом освоєння та підпорядкування інших держав та суспільних інститутів доступними методами... тоб-то це прагнення досягнути абсолютних переваг перед іншими краї-нами у всіх напрямках, особливо у сфері високих технологій та шля-хом економічного й політичного тиску та прямої агресії з метою за-безпечення абсолютної керованості певною ситуацією” [367, с. 262].

Досить часто розуміння глобального інтересу підміняється інте-ресами західного світу, які начебто мають всезагальний трансцен-дентний характер. До такої системи інтересів закономірно відносять “уявлення про Захід як союзника, партнера та носія певної системи цінностей, інститутів та культурних норм, як джерело нових стан-дартів життя, технологічного лідера, противника будь-якої форми загроз” [180, с. 68]. Проте тут постає питання, наскільки така систе-ма інтересів розвитку західного світу буде в обов’язковому порядку поділятися усіма суб’єктами глобального простору і чи стане така система легітимною формулою розвитку сучасного світу. Передусім тут йдеться про те, наскільки глобальний світ готовий жити лише за західною системою інтересів і наскільки така система інтересів може виявитись компромісною для окремих національних держав, гаран-туючи їм безпеку, стабільність та процвітання. Проте для будь-якої національної держави в умовах глобалізації для збереження власної системи цінностей важливо уникати залежності від західного світу, навіть якщо його інтереси жодною мірою не суперечать національ-ним. Реальним підтвердженням не достатньо адекватного ставлення українців до інтересів західного світу є відношення до НАТО, що засвідчує антизахідні настої в суспільстві. Це, зокрема, вказує на те, що вплив інтересів західного світу, його ціннісної системи зокрема оцінюється амібвалентно або ж і негативно у тому разі, якщо це при-

водить до розмивання національної ідентичності та руйнації традиційної системи життєдіяльності суспільства. Важливим фактором сприйняття або несприйняття інтересів західного світу є національний інформаційний простір, який увиразнено доводить пріоритет тієї чи іншої позиції. В результаті чого у громадськості формується побоювання щодо сприйняття інтересів західного світу. Головне, на чому зараз має бути зосереджено увагу, - це уникнення тотального копіювання західних стандартів суспільного розвитку, недопустимість “нав’язливих форм прогресу”, оскільки це перешкоджає реалізації національних інтересів. Важливим механізмом реалізації національної системи інтересів в умовах глобалізації має виступати державна політика, яка б забезпечувала баланс між західними та антизахідними інтересами шляхом стримування певних політичних перекосях у ту чи іншу сторону. Проте така політика не повинна набувати форми прозахідної чи антизахідної пропаганди, оскільки це може привести до дисбалансу у реалізації не лише зовнішньої політики держави, але і внутрішньої. Слід також відзначити, що певні ізоляціоністські тенденції, які сьогодні спостерігаються в розвитку окремих держав, не завжди відповідають умовам глобалізаційного розвитку, а тому можуть стати реальною перешкодою на шляху модернізації систем державного управління.

Основними рівнями глобального інтересу є національний та державний. При цьому доцільно вказати на певну методологічну суперечність у розумінні специфіки функціонування національного інтересу, оскільки, з одного боку, він визначається глобальною системою цінностей, з другого - остання є чітко легітимованою структурою інтересів, властивих розвитку національних систем державного управління. Глобальний інтерес таким чином є своєрідним конгломератом, який уособлює собою систему інтересів притаманну для світу в цілому. Точніше кажучи, хоча глобальний інтерес складається з інтересів національних, проте він є чітким індикатором спільних потреб між суб’єктами глобального простору, які належать до різних національних держав.

Слід відзначити, що у міру того, як змінюється світова конфігурація, зумовлена сучасними глобалізаційними процесами, змінюється і система національних інтересів. Тому особливо важливим ракурсом розгляду даної проблематики є визначення змісту та специфіки національних інтересів в умовах глобалізації, а також ефективних способів їх оформлення та консолідації. Потрібне також розуміння аналогічності та відмінності різних концепцій національного та державного інтересів, а відповідно до цього визначити рівень ефективності системи державного управління та відповідних засобів зовнішньої політики щодо реалізації системи національних інтересів.

Національний інтерес є важливим складовим елементом менталітету нації, який визначається його характерологічними рисами, стилем життєдіяльності, історичним досвідом, стереотипами, рівнем національної ідентичності. На думку *М.Комлевої*, “національні інтереси являють собою “сформовану в масовій свідомості потребу в певній геополітичній дії для забезпечення виживання та розвитку нації як цілісної структури” [165, с. 67]. Це безпосередньо вказує на те, що для кожної національної держави в умовах глобалізації першочерговим завданням має бути концентрація зусиль для реалізації національних інтересів. Проте світова практика сьогодні засвідчує іншу тенденцію, відповідно до якої 59% внутрішніх проблем пов’язуються з тим, що держава постає перед глобалізаційними викликами, а тому їй здебільшого доводиться реалізовувати глобальний інтерес, нехтуючи при цьому власними національними інтересами. Це вказує на те, що національні інтереси не можуть бути своєрідною штучною конструкцією, яка абсолютно відірвана від світових глобалізаційних тенденцій розвитку.

Важливою проблемою при визначенні змісту національних інтересів є їх гіпотетичне констатування, оскільки вони не розробляються, а лише сприймаються як певна форма даності, а тому вони є ефемерними, тобто “застиглими” сутностями, які розкривають специфіку функціонування нації протягом довготривалого стратегічного періоду. В цьому плані постає питання про те, якими ознаками характеризується нація, і наскільки ці ознаки знаходять своє адекватне оформлення в системі національних інтересів. Загальновідомий теоретик національних проблем *Е.Сміт* класифікував близько десяти таких ознак, які дають змогу чітко визначити зміст національних інтересів та ідентифікувати їх відносність в умовах глобалізації. До них вчений відносить: культурні відмінності, які принципово відрізняють одну націю від іншої; єдність або компактність території, (непереривність території), відносно великі розміри території та населення, наявність зовнішніх відносин з іншими групами, виражене почуття групової належності, участь в управлінні за наявності громадських прав, вертикальна економічна інтеграція [311]. Проте в умовах глобалізації більшість із таких ознак нації розмиваються, а тому особливого увиразнення набуває проблема їх збереження на користь розвитку національної держави.

На особливу увагу у цьому контексті заслуговує концепція *О.Ліснічука*, відповідно до якої національні інтереси розглядаються не як “ідеологічна система, під яку можна підвести будь-яку справу чи витівку... це також не ікона, у святість якої треба вірити й молитись всує. Це схоже на колективне авторське полотно, коли кожен автор залежно від своїх уявлень і здібностей вимальовує свою ланку.

Або ж, наприклад, у архітектурному сенсі - будівлю, коли у кожного є можливість докласти свій талант будівничого: вмурувати цеглину, звести стіну або щось оздобити" [190, с. 35]. Це підтверджує той факт, що національні інтереси є продуктом діяльності колективної душі, в межах окремої держави вони відображають потреби кожного її члена і, більше того, формуються кожним із них. Так само глобальний інтерес є результатом соціально-духовного та рефлексивно-патетичного осягнення змісту сучасної геополітичної ситуації в умовах глобалізації.

У свою чергу, державний інтерес в умовах глобалізації можна визначити як потребу держави та її структур здійснювати відповідну геополітичну стратегію з метою забезпечення власного розвитку в межах світової системи.

Складовими елементами національного інтересу українців виступають:

- п універсализм світосприйняття, який певною мірою забезпечує широку відкритість нації до світу в цілому;
- п консерватизм, який простежується у чіткому підпорядкуванні традицій та стереотипів у суспільному житті;
- п емоційність та душевність, які переносяться у сферу жорсткої раціональності у системі суспільного життя;
- п декларативна нейтральність та позаблоковість, яка в умовах глобалізації відіграє негативну роль, оскільки сповідує певну форму відчуженості України від участі у світових структурах.

В умовах впливу глобалізації в особливому ракурсі постає проблема розуміння істинного та хибного національного інтересу. Істинний національний інтерес, з нашої точки зору, характеризує реальний інтерес розвитку нації в умовах глобалізації, виявлення та відповідне оформлення такої форми інтересу залежить від рівня розвитку громадянського суспільства, яке забезпечує функціонування структур державної влади, а також визначає форми контролю над процесом реалізації національного інтересу з боку інститутів громадянського суспільства. Важлива роль належить також політичним партіям, які все частіше опікуються пошуком відповідної стратегії захисту національних інтересів, збереження власної ідентичності в умовах глобалізації. Точніше ці партії у стратегії своєї діяльності реалізують антиглобалістичну ідеологію, спрямовану на захист національних інтересів, які в особливій формі "оголюються" саме в умовах глобалізації. Неможливість їх повної та адекватної реалізації, що є результатом певних глобалізаційних викликів, позбавляє державу можливості бути конкурентним суб'єктом у світовому просторі, захищати національну ідентичність.

Отже, національний інтерес сьогодні має визначати рівень захищеності інтересів держави в умовах глобалізації та наявність відповідних стратегій їх захисту, оскільки держава перетворюється на головного геополітичного суб'єкта реалізації національного та державного інтересів.

Безумовно, вплив глобалізації змінює традиційно усталену систему національних інтересів, проте жодною мірою не можна ставити питання про скасування національних інтересів як таких, адже головним завданням є їх правильно ідентифікувати. Основу формування національних інтересів в умовах глобалізації закономірно складають геополітичні стереотипи, які підміняють національний інтерес загальнонародними цінностями. Це все вказує на те, що національна держава має відмежуватись від власного національного простору у своєму розвитку і еволюційно включитись у глобальний простір. Дане питання є актуальним не лише для перехідних суспільств, адже неодноразово західноєвропейську політику звинувачували у відсутності чітко сформульованих національних інтересів, які начебто надмірно були зорієнтовані на інтереси різних транснаціональних структур (наприклад ООН), (підмінялись глобальними інтересами), а це реально перешкоджає реалізації ефективної внутрішньої політики держави. Поясненням цього слугує і той факт, що "національний інтерес в умовах глобалізації підміняється гуманітарними інтересами, або й інтересами "міжнародного співтовариства". Проте сподівання на реалізацію такого інтересу в умовах глобалізації є марними, оскільки не існує жодної національної держави, яка б була здатною пожертвувати власними інтересами заради інтересів інших держав, якщо при цьому вона не переслідує інших стратегічних цілей.

Тому важливим питанням, яке розкриває логіку даного розуміння проблеми, є чітка ідентифікація національних інтересів, а на основі цього і створення ієрархії інтересів, які найбільшою мірою відповідають сучасним глобалізаційним умовам розвитку. На основі розв'язання цих питань вдасться чітко визначити стратегію, яка дасть змогу найбільш адекватно реалізовувати власні національні інтереси та відстоювати національні інтереси іншої країни [405, с. 34-35].

Слід відзначити, що національний інтерес залежно від певного історичного періоду набуває відповідних конкретних форм. Так, зокрема, в період розгортання сучасних глобалізаційних процесів він спрямований передусім на збереження національної ідентичності, вироблення чіткої стратегії протистояння розширенню з боку інших транснаціональних суб'єктів. Тобто тут переважною мірою йдеться про збереження власного геополітичного простору, який би протистояв застосуванню будь-якого варіанта глобальної експансії для збе-

реження та підвищення вагомості геополітичного статусу України. Проте сьогодні, на жаль, більшість геополітичних параметрів, які визначають стратегію розвитку України в умовах глобалізації, є результатом реалізації глобальних інтересів, які не завжди відповідають національним інтересам держави.

Основна причина, яка передувала цьому, - розпад СРСР, який привів до територіального перерозподілу геополітичного простору України, у результаті цього оформились нові кордони держави, з'явилась проблема фізичного та ментального розподілу простору держави. Усі адміністративні кордони стали міждержавними, що створило підстави для територіальних претензій до України з боку її географічних сусідів. Ці обставини, безумовно, не могли не вплинути на зміну типу національних інтересів, які визначають специфіку функціонування держави в умовах глобалізації.

З цього приводу особливо актуальною стає українсько-російська проблематика, яка протягом певного часу є основним предметом обговорення в ЗМІ, яка відповідною мірою і визначає стратегію реалізації глобального (російського) інтересу. Усе частіше вченими, політиками та функціонерами мусується тема “несправедливості” російсько-українських та українсько-польських кордонів, нав'язаних силоміць Україні і які безумовно не збігаються з її етнічними кордонами. Здебільшого тут мова йде про адміністративний перерозподіл, який не завжди відповідає етнічному, а це, у свою чергу, становить певні труднощі для держави в контексті реалізації її національного інтересу.

Територіальній цілісності України в сучасних глобалізаційних умовах також перешкоджає сепаратизм Східного регіону, який обґрунтовується бажанням зберегти “колоніальну політику” впливу Росії, а також бажанням реалізовувати російські інтереси. Це пов'язується з потребою різних політичних сил нав'язати і відстояти “мовне питання” на користь Росії, а не України. А це, безумовно, є одним із глобалізаційних викликів національній безпеці України, коли національний інтерес як такий не є предметом творення державної політики, особливо в сучасних умовах глобалізації, яка сама по собі вже являє значні ризики для функціонування держави.

Особлива роль у межах даного аналізу також належить з'ясуванню специфіки формування національних інтересів перехідних суспільств в умовах глобалізації. Це пов'язується з тим, що, як правило, в межах перехідних суспільств структури громадянського суспільства перебувають на ембріональному рівні розвитку, система національних інтересів лише оформлюється, а тому не має консолідованої форми. За таких умов досить часто національні інтереси декларуються “ідеологічною елітою”, яка бере на себе зобов'язання самоідентифіку-

вати національний інтерес, підміняючи його вузькокорпоративним, незважаючи при цьому на інтереси інших прошарків суспільства.

Досить часто державна політика в умовах глобалізації не відповідає реальним національним інтересам, тобто ініціюється зверху (до цього залучаються різні транснаціональні структури), а для своєї ефективності використовуються відповідні інформаційні стратегії, які мають на меті доведення до громадськості відповідного глобального інтересу. За таких умов державна політика набуває маніпулятивних форм презентації і жодною мірою не може бути визнана ефективною.

Таким чином, це підтверджує те, що окрема національна держава, а точніше така, яка має статус світової може вдаватись до формування змісту глобального інтересу, який відстоює її національні інтереси. Унаслідок цього йдеться про превалювання системи національних інтересів однієї держави над інтересами іншої. Зокрема, про це йшлося у попередньому розділі, що стосується безпосередньо американізації, китаїзації та бразилізації. Глобальний інтерес може виявлятися і антинаціональним. Більше того, національний інтерес являє собою один із критеріїв, який визначає специфіку функціонування держави та рівень її національної безпеки. Тут також слід відзначити, що система національних інтересів скоріше за все в умовах глобалізації нагадує транснаціонально-аморфну модель позиціонування потреб, характерних для більшості націй.

Отже, здійснений нами аналіз проблеми дав змогу довести, що заміна національного інтересу глобалізаційним є одним із глобалізаційних викликів суспільного розвитку, що приводить до відповідної реструктуризації принципів, які визначають зміст та особливості функціонування сучасного світоустрою. Для національної держави в умовах глобалізації питання глобального та національного інтересу тісно пов'язується із питаннями національної та глобальної безпеки, про що йтиметься у наступному параграфі.

4.3. Глобалізаційні виклики національної безпеки

Зростаючі ризики неупорядкованої та неконтрольованої глобалізації призводять до поглиблення взаємозалежності та взаємозв'язку у світовому співтоваристві, в результаті чого суттєво змінюється зміст та структура міжнародних політичних відносин, зазнає певної трансформації і система національних інтересів, що й породжує нові виклики національної небезпеки.

Після 11 вересня 2001 р. сучасний світ постав перед великим випробуванням, що дало змогу йому побачити зворотний бік сучасної цивілізації, а головне її небезпечні глобалізаційні виклики. Фактично саме ця подія показала, що в умовах глобалізації змінюється світовий баланс сил, що приводить до зменшення гарантій безпеки, попередньо здобутих державам. Результатом цього стає нав'язування окремими державами "єдиних загальносвітових стандартів поведінки (в економічній, військовій, інформаційній, культурній сферах), що суттєво підриває національний устрій та традиційні цінності незалежних країн, а врешті-решт приводить до виникнення "асиметричних загроз" [286, с. 52]. Це з необхідністю приводить до "перетворення потенційної в реальну загрозу непримиримого протистояння між країнами та відповідного поглибленого соціально-економічного розпорошення світу" [286, с. 53].

Національна безпека закономірно являє собою один із механізмів виявлення, попередження та ліквідації загроз життєдіяльності та розвитку окремої нації. Нові умови суспільного розвитку в умовах глобалізації породжують нові виклики національній безпеці. Передусім це пов'язується із "рихлістю національних інтересів", які не завжди працюють на реалізацію ефективної політики у сфері як національної, так глобальної безпеки окремої держави. До таких інтересів, зокрема, належать "захист незалежності, суверенітету, державної та територіальної цілісності, долання воєнної агресії проти держави та її союзників, забезпечення умов для мирного, демократичного розвитку держави" [387, с. 217]. Відповідно до цього саме рівень захисту таких інтересів є важливим індикатором ефективності національної безпеки держави в умовах глобалізації.

Глобалізаційні виклики національної безпеки сьогодення умовно можна розділити на дві форми: зовнішні, що пов'язуються із спробами світових держав підпорядкувати собі окрему національну державу подекуди навіть і шляхом воєнного втручання, та внутрішні виклики, які зумовлені змістом внутрішньої політики окремої національної держави. Саме ці дві форми глобалізаційних викликів приводять до нестабільності суспільного розвитку держави, її радикальної трансформації та політичного реструктурування. Саме такої точки зору дотримується *Д.Кауфман*, який виокремлює два параметри національної безпеки: внутрішній (стратегічна парадигма, домінуюча ідеологія, економічна система) та зовнішня (різні форми викликів, загрози, союзи, блоки, міжнародні структури) [68].

Внутрішні глобалізаційні виклики, у свою чергу, пов'язуються із трансформаційними змінами в соціально-політичній та духовній сферах суспільства і приводять до ідеологічного та соціально-еконо-

мічного розколу, який породжує крах національної ідентичності. Причинами внутрішніх глобалізаційних викликів, у свою чергу, може виступати наростання соціально-політичних та етнічних конфліктів, що тим самим виводить систему суспільного розвитку з динамічної рівноваги, позбавляючи її можливості стабільного розвитку та функціонування. До внутрішніх глобалізаційних викликів національної безпеки слід також віднести і державно-управлінську кризу, яка пронизує собою всі сфери суспільного життя і виводить із стану стабільності систему державного управління, що безпосередньо проявляється на рівні функціонування її інституційних, регулятивних та духовно-ідеологічних механізмів. В умовах такої кризи, безумовно, ризик національної безпеки, набуває найбільш активних форм.

До причин виникнення зовнішніх глобалізаційних викликів ми відносимо: підривну діяльність, яка здійснюється з боку спецслужб окремих держав світу, міжнародний тероризм, економічну блокаду, політичний тиск, шантаж, загрозу силових акцій. Виходячи з цього окрема національна держава, реалізуючи свою внутрішню політику, має враховувати інтереси всього світового співтовариства, аби у такий спосіб здобути можливість протистояти глобалізаційним викликам.

В умовах глобалізації світ постає перед головним викликом його суспільному розвитку, а отже, і національній безпеці, який пов'язаний із втратою національної ідентичності - людина нації відчуває себе людиною світу, а тому вибудовує стратегію своєї діяльності лише утилітаристськи, наскільки це відповідає її власним інтересам, якщо навіть ці інтереси і не збігаються з національними. Таким чином, в умовах глобалізації у людини змінюється світосприйняття та світовідчуття, а тому втрачається ідентифікація себе з окремою національною спільнотою, фактично тут відбувається реальна підміна форм ставлення "ми-вони" на "всі-свої". У результаті цього формується так звана транскордонна співпраця, яка має на меті узгодження взаєморозуміння між країнами світу на основі вирішення глобальних інтересів. Реальним підтвердженням цього стає проблема "відпливу інтелекту" з окремих галузей суспільного життя. В умовах глобального інформаційного простору форми "відпливу інтелекту" значно спрощуються завдяки Інтернету, коли вчений чи функціонер працює безпосередньо на замовлення своїх іноземних партнерів, завдяки чому і спрощується процедура виїзду за кордон, обслуговуючи в першу чергу їх інтереси, а не власне національні. Саме тому в умовах глобалізації особливого значення набуває нарощування інтелектуального потенціалу нації, адже саме він стає головним ресурсом розвитку, безпеки та стабільності держави. Тому надзвичайно небезпечним є недбале ставлення держави до розвитку інтелектуального

ресурсу, адже саме він у сучасних умовах сприяє посиленню геополітичної могутності держави, а не економічні фактори, як хибно декларувалось раніше.

В умовах глобалізації також катастрофічно зростає розрив у соціально-економічному та політичному розвитку між державами світу, що безумовно не може не позначитись на системі національної безпеки держав. За таких умов фактично відбувається виродження попередніх форм світової самоорганізації, водночас спричиняючи певну інертність у становленні нових видів суспільних зв'язків. Це, зокрема, є критичною межею дії глобалізаційних викликів у сфері національної безпеки.

Отже, це свідчить про те, що необхідною умовою реалізації національної безпеки в умовах глобалізації є стабільність суспільного розвитку держави. Під стабільністю закономірно розуміється “здатність соціальної системи долати деструктивні впливи, які в середині неї виникають” [31, с. 18]. З іншого ж боку, саме стабільність дає змогу протистояти деструктивним впливам глобалізаційних викликів. Національна безпека в умовах глобалізації, аби забезпечити ефективне функціонування держави, має створити умови “динамічної стабільності”, що характеризує здатність системи забезпечувати необхідний рівень розвитку шляхом самоорганізації відповідно до зміни реальних станів, пов'язаних із впливом різних форм викликів. Таким чином, динамічна стабільність є формою реалізації національної безпеки в умовах глобалізації, оскільки вона гарантує відсутність загроз для виживання нації, а також здатність компенсувати загрози за рахунок адаптації національної безпеки до системи глобальної безпеки.

Отже, головна мета національної безпеки в умовах глобалізації полягає в “підтриманні динамічної стабільності країни (формування сприятливої для еволюційного розвитку ситуації, за якою безпечно почувалися б не тільки людина, суспільство, держава, а й сама природа” [386, с. 10]. Відповідно до цього, на думку *В.Хримова*, “концептуальна основа нової моделі національної безпеки України має втілювати в собі всі сторони стратегії стабільного розвитку цілісності: людина-суспільство - держава-природа, тобто всю повноту і розмаїття національного світу, як того вимагає сучасна системна методологія” [386, с. 10].

Отже, одним із головних глобалізаційних викликів міжнародної безпеки є загроза нестабільності в розвитку сучасного світу, яка, безумовно, впливає на систему національної безпеки. Така нестабільність у глобальному просторі, на думку *К.Доннеллі*, передусім пов'язується з “відсутністю ефективної системи врегулювання кризи, що, у свою чергу, зумовлено спадщиною комуністичного правлін-

ня, яка призвела до неефективності і непрозорості функціонування інститутів влади, зокрема міністерств оборони, внутрішніх справ, юстиції, фінансів, створила брак компетентних посадових осіб зі спеціальними знаннями, а також спричинила нездатність забезпечити підтримку запропонованих підходів у суспільстві” [107, с. 34].

Основними факторами нестабільності в умовах глобалізації, на думку *А.Ахмезера*, є “високий рівень внутрішньої дезорганізації всіх сторін суспільного життя, небезпека її наростання та недостатньо розвинені механізми її подолання” [14, с. 45-46]. Проте, на думку вченого, рівень певної дезорганізації є важливою умовою розвитку суспільства, оскільки він забезпечує “прояв життєво важливих інновацій” (до яких ми відносимо глобалізацію). Це необхідно для того, аби “людина повсякденно та повсякчасно була готова зустріти реальну загрозу, що йде не лише від зовнішнього ворога, але й від її пасивності та бездіяльності в розвитку світу” [14, с. 46]. Тобто бездіяльність людини в сучасних глобалізаційних процесах може являти виклики в першу чергу для її соціальної безпеки. Таким чином, відсутність адекватного оцінення змісту впливу сучасних глобалізаційних процесів та відсутність відповідної стратегії розвитку держави в умовах глобалізації є результатом нездатності нації приймати стабілізаційні рішення, які тим самим могли б здолати окремі кризові ситуації. Отже, національна безпека суспільства безпосередньо пов'язується із стабільністю суспільного розвитку, зокрема із здатністю суспільства до адаптації та модернізації системи державного управління до глобалізаційних умов.

Слід відзначити, що в новітній концепції міжнародних відносин поняття безпеки та стабільності розглядаються як тотожні, адже внутрішня безпека визначається стабільністю суспільного розвитку, яка гарантується ефективністю системи державного управління, що, у свою чергу, забезпечує реалізацію демократичних норм життєдіяльності, “постійну ротацію управлінської еліти, відсутність етнічних та соціальних конфліктів, ефективно функціонуючу економіку” [308, с. 24]. Дотримання цих критеріїв має на меті забезпечити міжнародну стабільність національної держави шляхом безпосереднього узгодження нею інтересів з іншими державами світу, а тим самим протистояти і глобалізаційним викликам її національної безпеки. Це принципово важливо, адже сьогодні майже аксіоматично звучить теза про те, що забезпечити національну безпеку окремої держави за рахунок безпеки інших практично неможливо. Світовий розвиток настільки взаємозалежний особливо в умовах глобалізації, що національна безпека аж ніяк не може бути відокремлена від міжнародної. Це, на думку *Б.Парахонського*, супроводжується виникненням суперечностей, які пов'язуються із “зіткненням інтересів трьох центрів

тяжіння, а саме: США як світової домінанти, що прогнуть зберегти ключове значення в системі європейської безпеки; Об'єднаної Європи, зростаючий економічний та військово-політичний вплив якої дає їй підстави сподіватись, що вона спроможна за новітніх реалій набутти достатніх потужностей для упередження та розв'язання конфліктних ситуацій на континенті і здатна конкурувати за зони впливу за межами Європи; Росія, яка прагне стати центром сили євразійського простору" [258].

Отже, одним із механізмів протистояння глобалізаційним викликам національної безпеки є регіоналізація сфери безпеки, що тим самим дає змогу чітко ідентифікувати основних геополітичних суб'єктів (до яких належать Західна Європа, країни Балтії, Центральна-Східна Європа, Південно-Східна Європа та Кавказ), на яких покладається забезпечення миру і стабільності в межах окремої частини світу.

Одним із факторів порушення балансу національної безпеки в умовах глобалізації є поява нових ядерних держав, які досить часто своєю агресивною політикою нав'язують свою систему глобальних інтересів окремим державам, породжуючи таким чином нові локальні конфлікти, а відповідно до цього загрози для їх розвитку та функціонування. Реальним прикладом такої політики ядерних держав на сьогодні є США, де навіть введено посаду помічника міністра оборони з питань ядерної безпеки, розроблено комплексну програму "Оборонної ініціативи проти розповсюдження". В результаті цього у світі було чітко ідентифіковано держави, що доцільно віднести до групи "злочинних держав", які у такий спосіб посягають на національну безпеку інших держав. Виходячи з цього більшість країн світу мають вибудовувати свою доктрину національної безпеки, аби у відповідний спосіб протистояти впливу ядерних держав, що своїми діями являють глобалізаційні виклики для інших держав світу. Важлива роль у цьому плані належить армії як базовій інституційній структурі у сфері захисту та реалізації національної безпеки. Саме тому для більшості держав світу, аби протистояти таким глобалізаційним викликам, які здійснюються з боку ядерних держав, доцільно відмовитись від "стратегій ядерної війни", проголосивши так звану ідеологію "антиядерного стримування".

Одним із глобалізаційних викликів національної безпеки також виступає дисбаланс у функціонуванні інститутів влади. Це пов'язується з тим, що в умовах глобалізації з'являються нові управлінські структури (транснаціональні об'єднання), які не відповідають загальноприйнятим у державі нормам, правилам і традиціям державного управління, а, це у свою чергу, складає ризик нестабільності державної політики. Основними умовами стабільності у цьому плані

виступають "розмір держави та сталість її внутрішнього розвитку" [409]. Таким чином, це свідчить про те, що невеликі за геополітичним критерієм держави більше підпадають під вплив глобалізаційних викликів, тоді коли держави із стабільним розвитком менш піддаються впливу глобалізаційних викликів і мають більше можливостей для збереження власної національної ідентичності в умовах глобалізації, а тому і менш піддаються впливу дестабілізаційних факторів.

Отже, основними показниками стабільності суспільного розвитку в умовах глобалізації є здатність системи державного управління протистояти та нейтралізувати негативні глобалізаційні виклики. Виходячи із цього сучасна національна держава має будувати ефективну стратегію національної безпеки, основними напрямками якої мають бути:

- збереження та розвиток національної держави в сучасних глобалізаційних умовах шляхом оптимізації системи державного управління;
- формування сприятливого зовнішнього середовища шляхом укладання міжнародних договорів у сфері міжнародної безпеки;
- підвищення військового, економічного, науково-технічного та політичного потенціалу національної держави, який би дав змогу їй протистояти глобалізаційним викликам національної безпеки.

Окреслені напрями визначають зміст та особливості формування нової парадигми національної безпеки в умовах глобалізації, що включає три основні рівні:

- аналітично-описовий (визначення загрози національної безпеки);
- концептуально-пояснювальний (національні інтереси та механізми їх реалізації);
- прогностичний (стратегія національної безпеки, основні напрями оптимізації політики національної безпеки держави).

Виходячи з цього сучасні глобалізаційні процеси обумовлюють потребу в новій концепції захисту національних інтересів, яка в першу чергу має враховувати: узгодженість національних інтересів; основні напрями та головні цілі формування та реалізації незалежної державної політики безпеки. Основна мета національної безпеки в умовах глобалізації має зводитися до створення умов для реалізації інтересів особи, суспільства та держави, що відповідає системі національних інтересів, яка з необхідністю має бути узгоджена із глобальною системою інтересів. Більше того, такий механізм протистояння глобалізаційним викликам у сфері національної безпеки обмірковувався ще радянськими вченими за часів холодної війни, де, зокрема, йшлося про спробу побудувати систему глобальної безпеки, за-

сновану на “загальнопланетарній свідомості” та “загальнолюдських цінностях”, спрямовану на розв’язання глобальних проблем людства (роззброєння, екологія, демографія, освоєння космічного простору” [68, с. 114]. Такий механізм не втратив своєї актуальності і до сьогодні.

До глобалізаційних викликів національної безпеки також слід віднести проблеми екологічної безпеки. Саме глобалізація з точки зору окремих експертів приводить до нових екологічних загроз, які завдають шкоди здоров’ю людини та природи. З позицій екоглобалістів “для забезпечення розвитку окремої держави у світі вона має розвивати “нове екологічне мислення” [9, с. 117]. Вони виступають за ліквідацію національних кордонів та суверенітету, оскільки проблеми екологічної безпеки, з якими рівною мірою стикаються всі країни світу без винятку, перетворюються на транснаціональні, а тому і потребують об’єднання зусиль для спільного їх розв’язання. Передусім мова йде про впровадження екологічно чистих технологій з боку кожної національної спільноти з метою збереження глобальної екологічної безпеки в межах світового простору. На думку *Г.Апеля*, саме розв’язання екологічних проблем є першим кроком на шляху до забезпечення глобальної безпеки в сучасному світі, адже саме вона має на меті створення сприятливих умов розвитку соціуму у гармонії з природою, попереджаючи тим самим внутрішні та зовнішні загрози у соціумі в цілому” [9, с. 88].

Отже, залежно від того, яким чином змінюються геополітичні пріоритети суспільного розвитку, змінюється характер національної безпеки, а відповідно до цього і механізми її забезпечення. На нашу думку, в основу забезпечення національної безпеки має бути покладений договірно-правовий механізм, який би певною мірою забезпечував довіру між державами з відповідним утворенням загальноєвропейської та міжнародної системи безпеки. Важливим інструментом реалізації такого механізму має стати міжнародне право, яке дає змогу перебудувати сучасний світ на принципах справедливості, законності та паритетності.

Слід також відзначити, що ефективність національної безпеки в умовах глобалізації залежить від внутрішньої та зовнішньої політики держави. Ефективною така політика може бути, якщо вона відповідає її національним інтересам, сприяючи тим самим збереженню національної ідентичності держави та специфіки системи її управління. Це, у свою чергу, дасть змогу протистояти глобалізаційним викликам національної безпеки, які тим самим посягають на національні інтереси окремих держав, а також забезпечити їм відповідний геополітичний баланс. Водночас сучасна національна держава в умовах глобалізації не повинна замикатись виключно на реалізації національних інтересів,

оскільки це безпосередньо приводить до ізоляції її від глобального простору, а також може спровокувати суттєве відставання від передових держав світу. Вихід із такої ситуації, на думку *Б.Капустіна*, може бути лише один – “здолавши крайнощі універсалізму та комунітаризму необхідно дотримуватись принципу плюралізму, полікультурності, міжкультурного діалогу та толерантності” [142, с. 16].

Глобалізація закономірно супроводжується модернізацією, що, безумовно, приводить до появи нових форм загрози національній безпеці, оскільки вона завжди приводить до утворення деяких форм протесту проти самого процесу модернізації та його соціальних наслідків. А саме глобалізація як певна форма стандартизації позбавляє народ альтернативи самостійного вибору моделі розвитку, що закономірно приводить до втрати національної культури, національної ідентичності та можливості національного відродження. В процесі модернізації відбувається розпад старої системи, створюються нові інституції, правові та політичні норми, які забезпечують становлення, еволюцію та адаптацію до змін, які відбуваються в соціально-політичній та економічній сферах. Відповідно до цього необхідною умовою розвитку є збереження соціальної стабільності.

Слід відзначити, що основними викликами національної безпеки в контексті державно-управлінської модернізації є відставання від змін в інших сферах суспільного життя, і глобалізація як процес формування загальносвітового, фінансово-інформаційного простору може здійснюватись на непідготовленій основі (недостатній рівень розвитку громадянського суспільства з відповідним відставанням його інститутів), що в кінцевому випадку може привести до утворення кризової ситуації, що супроводжується непередбачуваністю та хаотичністю суспільного розвитку. Сьогодні відомо, що Україні абсолютно не підходить “доганяючий варіант модернізації”.

Однією із найважливіших гарантій розвитку та підтримання системи національної безпеки України в умовах глобалізації є розвинута співпраця між державами в політичній, економічній, гуманітарній, інформаційній та військовій сферах. Нове підґрунтя для такого співробітництва створюється глобалізацією політичних, економічних, військових та інших процесів, а також наявністю трансформації взаємовпливу, необхідністю узгодження позицій між державами всіх зацікавлених сторін щодо підтримання миру й безпеки на всіх рівнях.

Слід також відзначити, що із настанням такої ери партнерства держава перестає виконувати свої головні функції, що викликає кризу політичної влади, яка сьогодні все частіше спостерігається у світі, перетворюючись на так званий “політичний мавзолей” технології з прийняття політичних рішень, які не відповідають потребам сучасності.

Політична влада в такій ситуації стає неспроможною зрозуміти тенденції та перспективи сучасних соціальних змін. А держава має посилювати, а не послаблювати урядову регламентацію, як це сталося (надавши повну свободу для боротьби політичних партій та рухів, очолюваних недалекоглядними лідерами). Адже закономірно кризова ситуація має приводити до збільшення урядової регламентації, а не навпаки.

Одним із глобалізаційних викликів національної безпеки в сучасному світі стає нав'язування певних глобальних інтересів з боку окремих держав світу (Америка, Китай, Бразилія, Росія та ін.), які не завжди відповідають і головне узгоджуються із національними інтересами, а тому вони реально перешкоджають національній безпеці окремої держави.

Водночас слід відзначити, що питання національної безпеки окремої країни сьогодні не можуть вирішуватись ізольовано від інтересів інших держав, адже “побудувати безпечний світ лише для себе і тим більше на шкоду іншим практично неможливо” [470]. Виходячи з того, що не завжди ці міждержавні інтереси збігаються, необхідним є створення так званої системи критеріїв спільних інтересів, яка б забезпечувала їх стабільність, несуперечливість, самоузгоджуваність, чітку визначеність та консолідованість. Саме такі інтереси складають основу інтегральної стратегії національної безпеки, яка сьогодні має стати необхідною складовою ефективного розвитку Української держави. Впровадження такої інтегральної стратегії має здійснюватись з урахуванням умов “глобальної інтеграції”, критерієм ефективності якої має стати “рівень міжнародної конкурентоспроможності країни та відповідно досягнутий нею рівень людського розвитку” [30, с. 68]. Наявність такої стратегії забезпечить реалізацію основних принципів та напрямів незалежної державної політики безпеки, а відповідно і “динамічну стабільність в державі”, сприятливу для еволюційного розвитку. Основними напрямками реалізації такої стратегії має стати, на нашу думку, збереження та розвиток держави, ефективність державної влади як головної умови забезпечення безпеки України, а також формування сприятливого для неї зовнішнього середовища, створення якого абсолютно неможливе без зусиль органів державного управління. Слід відзначити, що стратегія національної безпеки держави залежить також від визначення її місця та ролі в сучасних глобалізаційних процесах.

Таким чином, інтегральна стратегія безпеки забезпечує створення сприятливих передумов для динамічного розвитку відносин держави зі світовою спільнотою відповідно до загальноновизнаних норм міжнародного права та критеріїв розуміння своїх національних інтересів. Саме інтегральна стратегія національної безпеки має проти-

стояти глобалізаційним викликам, з якими сьогодні стикається Україна, а головне має забезпечити їй можливість виступати у ролі конкурентоспроможного суб'єкта геополітики, здатного самостійно визначати та реалізовувати стратегію своєї діяльності. Відповідно до цього основними геополітичними пріоритетами у сфері національної безпеки України в умовах глобалізації є:

- забезпечення політичної стабільності та державного суверенітету України;
- зміцнення фундаментальних цінностей суспільного розвитку (добробут, безпека);
- партнерство з іншими країнами світу заради досягнення національної та міжнародної безпеки;
- розвиток рівноправних паритетних відносин із країнами світу, які відповідають змісту суспільно-політичної ситуації в Україні;
- сприяння розвитку регіональних структур безпеки;
- створення ефективної системи міжнародної взаємодії на основі узгодження спільних інтересів;

Відповідно до цього основу реалізації національної безпеки має скласти консолідована система національних інтересів, яка визначає зміст геополітичних пріоритетів національної безпеки України в умовах глобалізації. Основними механізми реалізації таких пріоритетів мають стати соціальні, політичні, економічні, військові психологічні, інформаційні та культурні компоненти, які тим самим мають забезпечити досягнення національного інтересу. Це свідчить про те, що національна безпека визначається системою національних інтересів, які, у свою чергу, визначаються системою фундаментальних цінностей, притаманних для суспільства на певному етапі його історичного розвитку.

Відповідно до цього принципово важливо в умовах глобалізації чітко визначити суб'єктів домінуючого впливу на систему національної безпеки окремої держави. Це принципово важливо з тієї точки зору, аби знати, яким чином захищати свої фундаментальні цінності, оскільки від цього залежить стабільний розвиток держави. З метою розробки ефективних механізмів захисту фундаментальних цінностей держави в умовах глобалізації доцільно вдатись до наступних дій:

- виписати на нормативно-правовому рівні чітке розуміння змісту національних інтересів, які мають скласти основу стратегії національної безпеки;
- сприяти досягненню консенсусу в межах суспільства щодо певних пріоритетів у контексті реалізації національної безпеки;

- п виробити чітку формулу взаємодії військових та політико-дипломатичних структур;
- п здійснювати адаптацію соціального, економічного та політичного розвитку держави відповідно до критеріїв світової безпеки;
- п створити спеціальну інституційну структуру з реалізації національної безпеки в умовах глобалізації.

Важлива проблема, яка постає перед більшістю країн світу, зводиться до того, яким чином можна протистояти глобалізаційним викликам суспільного розвитку, а саме як лишитись осторонь від нав'язування з боку сильних держав своїх національних інтересів. Англійський учений *А.Беттлер* пропонує два способи вирішення цієї проблеми: один із них - державі самій треба стати сильною, другий - просто приєднатись до сильних. Це дасть можливість державі виступати у ролі впливового суб'єкта розвитку сучасного світу. Така участь держави, на думку вченого, може мати кілька форм, а саме конструктивну - забезпечувати реальну систему взаємодії, номінальну, базуючись лише на формальній домовленості, та конфронтаційну, виходячи з пошуку консенсусу за умови радикального протистояння між державами [41, с. 158].

Глобалізація світу та перехід національної економіки під зовнішнє управління створює загрози національному та державному суверенітету. Саме тому сьогодні так обережно ставляться до політики глобалізації в багатьох країнах світу, у тому числі і в розвинених. Процес глобалізації об'єктивно призводить також до зниження ролі та значимості держави як форми політичної влади в тій чи іншій країні, що також є умовою загострення внутрішніх проблем, породжених міжетнічними та релігійними суперечностями, оскільки тут суверенним державам нав'язується свій варіант вирішення будь-якої кризової ситуації, в тому числі і штучно створеної.

Таким чином, сучасні глобалізаційні процеси приводять до виникнення нових викликів у системі національної та міжнародної безпеки, що, у свою чергу, вимагає розроблення нових механізмів попередження та додання ризиків у розвитку сучасного світу шляхом збереження національної ідентичності держави та інтеграції її у систему глобальної безпеки. Індикатором протистояння глобалізаційним викликам є рівень стабільності національної держави, який забезпечує її адаптацію до світових стандартів суспільного розвитку. Інакше виникнення та дія глобалізаційних викликів є неминучими, адже й досі головним глобалізаційним викликом не лише національної, але й міжнародної безпеки лишається глобальний тероризм, який і виступає предметом аналізу в наступному параграфі.

4.4. Глобальний тероризм як виклик суспільного розвитку

Сьогодні сучасний світ постав перед новою дилемою суспільного розвитку, пов'язаною з новими глобалізаційними викликами, одним із яких є глобальний тероризм. Якщо раніше в умовах холодної війни спостерігалось зближення між окремими державами, які досить часто сповідували принципово різні фундаментальні цінності, то сьогодні формується новий світовий порядок, який роз'єднує держави і активізує тероризм.

Сучасний світ не хоче перемовин, діалогу та компромісу в налагодженні відносин між державами. Відповідні національні інститути (армія, поліція, служби безпеки та розвідки, міністерства закордонних справ), які б мали гарантувати безпеку своїх громадян та відповідний рівень захисту від терористичних акцій, сьогодні виявляються бездієвими. Якщо раніше світ очікував на виклики небезпеки з боку окремих військових структур чи національних держав, то в умовах глобалізації таку небезпеку становить глобальний тероризм, основними суб'єктами його реалізації стають так звані “мережі суб-державних злочинців”, “неурядові організації насильства”.

Глобальний тероризм являє собою сукупність інструментів силового характеру, спрямованих на досягнення провокаційних цілей у межах загальнопланетарного масштабу. Будь-який терористичний акт має на меті дестабілізацію соціальних інститутів шляхом насильства, що здійснюється з боку окремих транснаціональних угруповань, об'єднаних на основі спільної ідеології. Технологія глобального тероризму здійснюється за допомогою відповідних форм “символічного залякування” громадськості за допомогою різних силових методів (фізична розправа). Сюди закономірно належать різні форми циркуляції чуток, висвітлення терористичних актів у ЗМІ та радикальна діяльність окремих угруповань, які є безпосередніми суб'єктами реалізації тероризму.

На думку експертів державного департаменту США, глобальний тероризм являє собою “навмисне, політично мотивоване насильство, здійснюване угрупованнями субдержавного рівня або нелегальними агентами, які беруть участь у воєнних діях, щоб впливати на відповідну аудиторію” [167].

Відомий американський дослідник з питань міжнародного права *Р.Фалк* акцентує свою увагу на двох визначеннях глобального тероризму. Відповідно до цього вчений розглядає тероризм як “будь-який тип політичного насильства, який не має адекватного мораль-

ного та юридичного виправдання, незалежно від того, хто до нього вдається - революційна група або уряд". У другому випадку *Р.Фалк* під тероризмом розуміє "політичний екстремізм, який включає насилля проти невинних особистостей" [459, с. 71].

Лондонський щотижневик "Економіст" розглядає глобальний тероризм через призму раціоналізму та послідовності, оскільки він являє собою "заякувану, чітко розраховану спробу застосування насилля для досягнення певних цілей" [457, с. 11].

У контексті визначення сутності глобального тероризму передусім йдеться про допустимість та недопустимість насилля над невинними людьми. Це, у свою чергу, дає змогу чітко ідентифікувати цивілізованість форм розгортання воєнних конфліктів, адже в сучасних умовах вони набувають варварських форм, оскільки немає чіткої межі між ворогами та мирним населенням. На думку *Г.Мирського*, характерною особливістю сучасного глобального тероризму є те, що він "призводить до знищення мирного населення та відповідного завоювання територій" [217, с. 38].

Важливу роль у сприйнятті масовою свідомістю глобального тероризму відіграють глобальні засоби масової інформації. На думку *У.Бека*, телевізійні кадри 11 вересня 2001 р. засвідчили "жахливі картини терору, відразливі кадри масового вбивства та самовбивства, показані в "живому" ефірі як певне телешоу, не лише приголомшили людей у всьому світі, а й викликали відповідну політичну реакцію" [23, с. 11]. Це, у свою чергу, підтверджує думку американського дослідника *Р.Фалка* про те, що "головною мішенню терористів стають люди, які, затамувавши подих, стежать за розгортанням подій на екранах телебачення... терористи сьогодні таким чином намагаються використати насилля в символічному сенсі, щоб у такий спосіб охопити багатомільйонну аудиторію глобального світу" [459, с. 14]. Це, у свою чергу, свідчить про те, що саме розвиток глобальних засобів масової інформації "ослаблює національні механізми управління громадською думкою", в результаті чого "безпека більшості населення планети потрапила в залежність країн - власників ракетно-ядерного потенціалу" [363, с. 18]. Це пов'язується з тим, що одним із засобів реалізації глобального тероризму є інформаційна пропагандистська мережа, яка за допомогою Інтернету та супутникового зв'язку забезпечує налагодження зв'язку між державами. Саме це і привело до виникнення до того, що головним атрибутом сильної держави стало право на насилля.

Отже, саме ЗМІ формують відповідне соціально-економічне та геополітичне середовище для сприйняття масовою свідомістю глобального тероризму. На думку *В.Хороса*, необхідно лише увімкнути телевізор, не важливо де, в Нью-Йорку, Сан-Пауло чи в Москві і на

вас "звалюються" нескінченні бойовики, звучать постріли, летіть кров, захоплюються літаки й заручники, круті хлопці у формі на смерть борються із крутими авантюристами... вже не один десяток років поліцейський, шпигун, людина із органів є героями нашого часу... агресивність, насилля буквально чиним пронизують усі сторони нашого життя" [384, с. 48]. Це свідчить також і про те, що саме телепростір досить часто може виступати головним збудником різних форм терористичних актів. Підтвердженням цього можуть слугувати дослідження, проведені американськими та французькими психіатрами, які опитали понад три сотні терористів, зокрема тих, які викрадали літаки, при цьому 98% з них стверджували про вплив на відповідно медійної продукції (інтерв'ю з терористами, репортажі, які освітлювали насильницькі дії, бойовики, гангстерські фільми). Сьогодні можна сказати навіть і про те, що інформаційний простір досить часто і підштовхує терористів до окремих насильницьких дій. Тероризм закономірно в медійній сфері вважається "новиною високої якості", у результаті цього самі "ЗМІ, навіть не усвідомлюючи цього, працюють на терористів, створюючи для них відповідне палісіті" [459, с. 158].

Основними причинами виникнення глобального тероризму є глобальні конфлікти, до яких ми відносимо транснаціональні зіткнення інтересів між суб'єктами глобального простору (державами) на основі принципової відмінності у культурній, політичній та релігійній сферах. Одну із причин виникнення глобального тероризму *У.Бек* вбачає в неоліберальній ідеології, та, відповідно, і в неоліберальній політиці держави, для цього він навіть підбирає таке метафоричне оформлення - "держава просто умертвляє себе неолібералізмом", відкриваючи тим самим простір для глобального тероризму. Саме тому, на думку *У.Бека*, "особливість терористичних загроз в умовах глобалізації полягає в тому, що їх результатом є зростання насилля у світі та розповсюдження ідеї насилля та насильницьких дій у суспільстві" [23, с. 110]. Це свідчить про те, що саме відчуття небезпеки породжує нові виклики у функціонуванні всіх сфер суспільного життя.

З позицій іншого російського дослідника *Д.Ольшанського*, однією з причин виникнення глобального тероризму є "революційне нетерпіння та зачасти маніпулятивне і кровожадне політиканство" [249, с. 67]. До причин виникнення глобального тероризму *В.Л.Іноземцев* відносить також політичне протистояння двох частин світу. Фактично це свідчить про безпосередній поділ світу в умовах глобалізації на дві частини, де одна намагається нав'язати мусульманську систему цінностей, а друга пробає протистояти цьому, застосовуючи при цьому відповідні політичні інструменти [133].

Не менш важливу роль у виникненні глобального тероризму відіграють новітні досягнення науково-технічного прогресу, генні технології, нано-технології, новаційні технології, які, з одного боку, провокують певні терористичні дії, а з другого - є важливим інструментом їх реалізації. Як одну із форм терористичних акцій сюди доцільно віднести “штучну чуму”, яка слугує своєрідною мініатюрною генетичною атомною бомбою, та пташиний грип, ризики яких для людства є незрівнянними.

Світогляд глобального тероризму сьогодні базується на таких позиціях, як переконання, подвійність, прагнення людської солідарності у боротьбі зі злом, порушення моральних та юридичних канонів, які дають відповідне виправдання терористичним діям і приводять до необхідності сповідування ідеології тероризму. Самоціллю різних форм терористичних акцій, які мають місце у глобальному світі, є досягнення певних цілей, які виступають у формі певного абсолюту, відповідно до якого і скеровується їх терористична діяльність.

Основними рівнями глобального тероризму є: міжнародний та транснаціональний тероризм.

Міжнародний тероризм являє собою таку форму тероризму, яка виходить за межі локальних конфліктів і являє собою найбільші виклики для розвитку сучасного світу. Міжнародність тероризму закономірно проявляється “через взаємодію різних локальних терористичних груп” [384, с. 49]. Передусім йдеться про взаємодію терористичних структур між державами у контексті реалізації спільних глобалізаційних інтересів. Реальним прикладом цього може слугувати підписана в 1985 р. угода про спільні дії між французькими та німецькими терористичними структурами. В Чечні й Афганістані існують навіть так звані інтернаціональні терористичні “братства”.

З’ясовуючи сутність міжнародного тероризму, дослідники класифікують такі основні його форми, які залежать від реалізації відповідної систем цінностей. Сюди, зокрема, відносять антизахідну (базується на збереженні національної незалежності), антиамериканську (породжує комплекс неповноцінності у всіх народів, які не підтримують ідею американізації) та антиізраїльську (залежність палестинських арабів від ізраїльтян, яка базується на невизнанні розподілу Палестини на дві держави відповідно до рішень ООН) систему цінностей, які можуть виступати джерелом виникнення глобального тероризму. Таким чином, окремі країни світу, які намагаються позбавитись комплексу неповноцінності, породжують окремі структури, які сповіднують екстремістські настрої і забезпечують реалізацію міжнародних форм тероризму. Слід відзначити, що такі терористичні структури, як правило, мають антиглобалістичний характер і тим самим

протистоять поширенню глобальної системи цінностей, яка перешкоджає функціонуванню національних інтересів. Фактично йдеться про певну монополізацію впливу з боку певних терористичних структур, які підривають основи національної самобутності окремих держав.

Одним із перших проявів транснаціонального тероризму в умовах глобалізації закономірно вважаються події 11 вересня 2001 р., які мали на меті спровокувати США на відповідний удар не лиш ісламському світові, а й так званим країнам, які належать до Третього світу. На думку *Д.Малишевої*, “унікальність ситуації, пов’язаної із транснаціональним релігійним екстремізмом, полягає в тому, що саме через нього світ вперше стикнувся з ворогом, який не ставить конкретних політичних завдань, виконання яких і привело б до досягнення миру та спокою, але, оголосивши війну західній цивілізації, а тим самим і всім, хто перебуває за межами Європи та Північної Америки, режимам, структурам, об’єднанням, індивідуумам, тобто всім тим, хто на думку таких фанатиків у релігійному образі, підпорядковувався цій цивілізації” [203, с. 22]. Фактично це свідчить про те, що ісламський світ, розпочавши “війну без правил”, розв’язав глобальний, міжцивілізаційний конфлікт. На думку *Д.Малишевої*, саме “глобалізація породила специфічну форму релігійного екстремізму, який давно вийшов за межі країн та релігій, а тому становить реальну загрозу міжнародній безпеці” [203, с. 26-27]. Це в майбутньому може привести до так званого “зіткнення цивілізацій”, яке описував *С.Хантінгтон*. Важливою характерною ознакою транснаціонального тероризму на відміну від міжнародного є те, що він чітко не обмежується окремими територіальними вимірами, оскільки має детериторіальний характер, за таких умов у нього значно більше потенціалу та ресурсів, аби реалізовувати єдину воєнну політику, формуючи єдину транснаціональну мережу терору. Проте сьогодні більшість теоретиків та практиків у сфері глобального тероризму наполягають на тому, що транснаціональний тероризм як такий є неможливим без активної участі держави та її політики. Елементарним поясненням цього, на думку *У.Бека*, є “бездержавність, відсутність функціонування державних структур, що й призводить до виникнення тероризму” [22, с. 14].

Глобальний тероризм визначається, а точніше регламентується етнічним фактором. На думку *Д.Ольшанського*, “будь-який конкретний терорист має етнічну належність, а тому навряд чи він “здає її у камеру схову” при здійсненні терористичного акту, щоб потім повернути” [249, с. 28].

Залежно від специфіки інтересів та сфер розгортання глобальний тероризм поділяється на окремі форми: релігійний, ідейний, політичний, патріотичний, націоналістичний.

Ідейний тероризм. Така форма тероризму визначається несумісністю різних ідейних принципів, які сповідаються окремими суб'єктами (держави, ТНК). Концепції суспільного розвитку в межах різних країн світу мають свою спрямованість. Так, до прикладу, ідеї суспільного розвитку західного світу принципово відрізняються від тих, що притаманні іншій частині світу. В цьому плані, на думку *С.Хангтінгтона*, пріоритетними ідеями західного світу є індивідуалізм, лібералізм, конституціоналізм, права людини, рівність, свобода, панування закону, демократії, вільний ринок, відокремлення церкви від держави. Окремі спроби пропагувати ці ідеї з боку західного світу наштовхуються на протистояння з боку мусульманського світу, який повною мірою не поділяє такі ідеї. Здебільшого тут йдеться про протистояння між західним та мусульманським світом, який і породжує різноманітні форми ідейного тероризму. Саме тому, з позицій *С.Хангтінгтона*, “головою проблемою, яка сьогодні постає перед Західним світом, є іслам як інша цивілізація, народи якої переконані в перевагах своєї культури, тоді коли головною проблемою для ісламського світу лишається західна цивілізація, народи якої переконані в універсальному характері своєї культури, лишають за собою право розповсюджувати та нав’язувати всьому світові свою культуру [379, с. 217-218]. Саме тому в контексті розгортання глобального ідейного тероризму важлива роль належить політиці Заходу: яку роль для себе він обере, чи й надалі буде продукувати вплив своєї системи цінностей і таким чином провокувати різні форми ідейного тероризму, чи все ж таки намагатиметься узгоджувати свої інтереси з глобальним світом у цілому. Така політика Заходу, аби уникнути ідейного тероризму, має забезпечити збереження культурної самобутності глобального світу, щоб таким чином не допустити зіткнення цивілізацій.

Політичний тероризм. Форма тероризму, яка характеризується виникненням окремих угруповань, що забезпечують реалізацію відповідних політичних цілей у межах окремих національних держав. Такі угруповання, які мають політичний характер, передусім ставлять за мету фізичне знищення окремих політичних лідерів у межах окремих держав. Слід також відзначити, що політичний тероризм здійснюється з метою завоювання окремою державою своєї ваги та впливу, зміцнення безпеки своїх громадян. Проте політичні цілі в межах кожної національної держави тлумачаться по-своєму, в межах одних політичний терорист може слугувати реалізації гуманних цілей, у межах інших - антигуманних. Політичний тероризм у такому випадку може знайти певне виправдання, якщо він спрямований проти ворогів нації, але якщо він спрямований проти невинних людей, то жодних виправдань він мати не може. Досить часто політичний те-

роризм підміняється державним тероризмом, що з методологічної точки зору не завжди є правильним, оскільки останній завжди стосується реалізації методів насилля, які здійснюються з боку держави по відношенню до суспільства. У такому разі державний тероризм має на меті реалізацію державницьких ідей шляхом застосування насилля до своїх громадян.

Націоналістичний тероризм. У контексті розуміння національного тероризму необхідно досить чітко розмежовувати поняття етнічного тероризму, який, на думку французького дослідника *А.Мене*, характеризується такими поняттями, як “територія, кров, ідентичність, тоді як націоналістичний тероризм характеризується поняттям монолітності або відкритості” [437, с. 16]. Виходячи із цього основним ідеологічним засобом розгортання націоналістичного тероризму є посягання на відкритість та самоідентичність національного розвитку (мова, культура). У такому плані навіть можна говорити про виникнення національного тероризму між окремими націями в межах окремої держави, які мають спільні елементи національної ідентичності. На думку *С.Хангтінгтона*, “в сучасному світі головні конфлікти будуть розгортатись між націями та групами, які належать до різних цивілізацій, а тому зіткнення між цивілізаціями буде домінувати у світовій політиці” [378, с. 25]. Водночас дослідник переконаний у тому, що “культурні характеристики є менш мінливими, на відміну від політичних та економічних” [378, с. 27]. Дещо іншої точки зору дотримується італійський дослідник *Ф.Ботіччері*, який переконаний у тому, що нинішні етнічні конфлікти переважною мірою відбуваються не між цивілізаціями, а скоріше в середині їх, а тому вони завжди матимуть не цивілізаційний, а етнічний характер [448].

Етнічна належність є важливим фактором, що визначає відповідну модель поведінки окремої держави у світі, якщо така поведінка не поділяється однією з країн, конфлікт є неминучим. Етнічний тероризм є найбільш небезпечним глобалізаційним викликом у розвитку сучасного світу, оскільки він породжує різні форми “локального тероризму” і спрямований на етнічні співтовариства, які борються за свободу та незалежність нації. Більше того, відмежуватись від етнічного співтовариства значно складніше, ніж поміняти свої політичні чи навіть релігійні переконання.

Націоналістичний тероризм за своєю суттю не може бути відмежованим від патріотичного тероризму, провокуючи тим самим відповідні форми партизанської війни.

Патріотичний тероризм. Дана форма тероризму базується на прагненні протистояти глобалізаційним викликам патріотичного розвитку окремої держави. В цьому плані в межах окремих держав світу

виникають певні організації, діяльність яких має радикально-націоналістичний характер і спрямована на тотальне відстоювання націоналізму у його крайніх формах. Досить часто це зачіпає не лише інтереси мирного населення, але й перешкоджає їх фізичному життю, якщо воно навіть сповідує “правильну” національно-радикальну форму інтересу. В західноєвропейському світі такі терористичні угруповання мають на меті не лише вплинути на діяльність урядів, а й спровокувати їх на дії, які б викликали хвилю протистоянь владі з боку громадськості. Тобто такі терористичні угруповання передусім прагнуть до залякування влади, аби та вдавалась до різних насильницьких форм. Відповідно до цього, на думку *Г.Мирського*, “терористи замість посягань на державних діячів планували, а інколи і здійснювали акції, метою яких було посіяти жах та паніку, викликати у країнах хаос, справитись із яким уряд міг би лише драконівськими методами” [217, с. 40].

Релігійний тероризм. Найбільш небезпечним є релігійний тероризм, що ґрунтується на релігійному факторі. Дана форма тероризму має транснаціональний характер. Саме транснаціональний тероризм найбільш адекватно розкриває характер сучасного глобального тероризму, оскільки передусім вказує на загальнопланетарний характер його дій. Релігійні терористичні угруповання акумулюються навколо ідеї сповідання святості віри, без будь-якої терпимості чи жалю.

Основу виникнення сучасного транснаціонального релігійного тероризму складає ідеологія фундаменталізму, яка має на меті встановлення суспільного устрою мусульманського світу виходячи із принципів Корану. Фундаменталізм, який сповідує принцип повернення до джерел релігії, форми сповідання якої видозмінювались протягом багатьох століть, сьогодні породжує вкрай радикальні засоби його реалізації. Тут мова йде про радикальні форми нав'язування з боку ісламського світу цінностей та норм життєдіяльності, абсолютно “чужих” для західноєвропейського світу. Це вказує на те, що глобалізаційним викликом для сучасного світу є зіткнення інтересів двох цивілізаційних культур - ісламської та християнської цивілізаційних культур. Це пов'язується також і з тим, що “арабський світ все сильніше відчуває вороже ставлення до ісламу з боку західної цивілізації” [36].

На думку французького дослідника *М.Робінсона*, “релігійні екстремісти прагнуть вирішити за допомогою релігії всі соціальні та політичні проблеми, водночас встановлюючи інтегральність, цілісність своїх догм” [294]. А от *Р.Рубінштайн* переконаний у тому, що “за допомогою терактів різні терористичні угруповання намагаються привернути увагу до своїх політичних ідеалів, щоб таким чином здійснити стратегічні зміни у суспільстві” [451, с. 5]. Тобто глобальний тероризм є не лише суспільним викликом, але й реальною загрозою для національної безпеки країн світу, які з ним стикаються.

Зазначене, у свою чергу, свідчить про те, що саме релігійний тероризм як певна ідеологія впливає на свідомість віруючих, спонукаючи їх до відповідних форм дій. Саме тому досить часто релігійними терористами стають люди, які не самі по собі прийшли до переконання у святості відповідної релігійної доктрини, а виявились втягненими у терористичні акції за допомогою впливу з боку окремих терористичних структур. Це підтверджує взаємозв'язок релігійного та політичного фактора у виникненні глобального тероризму. Виходячи із цього постає питання щодо індивідуального чи колективного фактора у зародженні тероризму як глобального явища. Так, на думку *М.Креншо*, важлива роль у виникненні глобального тероризму належить саме терористичним угрупованням, які об'єднують навколо себе однодумців” [441, с. 9]. В результат чого такі однодумці можуть з'явитися у будь-якому кінці світу і в межах будь-якої держави вони можуть засновувати свої терористичні об'єднання. Такі форми трансцендентного єднання між терористичними організаціями, які базуються на спільній ідеї, здобувають більший потенціал впливу на розвиток сучасного світу, а тому такі організації цілком можна віднести до глобальних.

На особливу увагу в контексті даного розгляду проблеми заслуговує соціологічне дослідження американського соціолога, радника американського уряду з питань боротьби з тероризмом *М.Сейджмена*, який класифікував дані американських, британських та французьких спецслужб щодо терористичних угруповань (Аль-Каїда, Аль-Джихад (єгипетська група) та Аль-Гамаа Аль-Ісламія (філіппінське терористичне угруповання). В етнічному плані глобальний тероризм є багатонаціональним, це, зокрема, і підтверджується дослідженням, проведеним *М.Сейджменом*, яке показало, що до його складу входять 60% жителів арабських країн (Саудівська Аравія, Єгипет), 30% становлять жителі Марокко, Алжиру та Тунісу та близько 10% індонезійців. Стосовно соціально-економічного статусу членів терористичних угруповань, то тут на дві третини вони складаються із заможних людей, інша третина - нащадки марокканських та алжирських іммігрантів, що проживають на території Франції та Німеччини [457].

Більшість керівників терористичних угруповань мають хорошу європейську освіту, за винятком індонезійців, що одержали ісламську релігійну освіту в себе на батьківщині. Переважна більшість членів терористичних угруповань мають вищу професійну освіту, одружені й мають дітей, характерним є і те, що серед них немає людей, що страждають на психічні захворювання. Дослідження *М.Сейджмена* показали, що більшість членів терористичних угруповань належать до забезпечених прошарків населення: 17,6% - до вищого класу, 54% - до середнього, 27,5% - до нижчого класу. Лише 16,7%

мають незакінчену середню освіту, 12,1% - середню, 28,8% навчалися в коледжі, а 33% закінчили коледж, 9% мають вчений ступінь. Важливим фактом є і те, що лише 9,4% терористів мали релігійну освіту, всі інші - винятково світську. Серед членів терористичних угруповань не було виявлено ні безробітних, ні бездомних, що прийшли в пошуках грошей або слави. Здебільшого це достатньо кваліфіковані професіонали, які мають гарну роботу: 42,4% - лікарі, юристи, учителі й ін., 32,8% - професіонали середньої кваліфікації й тільки 24,8% не мають спеціальної кваліфікації. Причому до останньої категорії належать в основному араби, вихідці з Марокко, Алжиру та Тунісу. За даними дослідження *М.Сейджмена*, на особливу увагу заслуговує і той факт, що до терористичних організацій переважною мірою залучена молодь, оскільки середній вік активістів - 25 років, навіть у Центральному штабі середній вік становить 27 років. Це таким чином дало змогу глобальному джихаду побудувати цілісну систему реалізації глобального тероризму, яка об'єднує в собі достатньо розрізнені погляди ісламської релігійної мережі [457].

Так, у межах будь-якої релігійної доктрини можна віднайти суперечливі сторони, які не завжди повною мірою поділяються всіма віруючими. Це, у свою чергу, свідчить про те, що релігійні системи базуються на внутрішньосуперечливих ціннісних установках. Зокрема, ідеологія джихаду, яка проголошує "святість війни проти невірних", дає можливість мусульманському світові боротись із немусульманським світом за допомогою терористичних методів, які начебто мають забезпечити поліпшення та захист ісламської віри. У свою чергу, *Дж.Еспозіто* розглядає джихад як "форму праведного життя, що робить суспільство більш моральним та справедливим шляхом поширення ісламу через проповіді, вчення та озброєну боротьбу, в результаті чого люди мають прагнути слідувати волі Бога та бути кращим мусульманами" [455, с. 32-33]. Саме такий підхід до розуміння істинності ісламу дав змогу побудувати потужні терористичні структури ("Міжнародна мережа Глобальний джихад"), які відстоюють ідеї радикального та войовничого захисту ідей ісламу, що, у свою чергу, заклало основи глобального тероризму.

Разом з тим сутність Корану не завжди може бути адекватно зрозумілою, а тому не завжди вірні мають тотожне уявлення про форми відстоювання своїх релігійних переконань. На думку *З.Ліппмана*, "тон Корану войовничий, водночас гнучкий, він закликає до війни проти невірних і водночас до чемного поводження з ними, він закликає до нещадності й до терпимості; він таврує невірних, але вчить, що кожний, хто вірить у Бога й веде праведне життя, мусульманин він чи ні, буде допущений у рай" [460].

У даному контексті особливу увагу доцільно звернути на основні фактори, які зумовили появу глобального ісламського тероризму у XX ст. Відомий ісламіст *І.Хохлов* ідентифікує наступні фактори:

- п крах революційних рухів у реалізації ісламських революцій в арабських країнах;
- п труднощі, яких зазнає ісламський світ під впливом вестернізації, модернізації, насадження західних цінностей" (ці фактори впливають на мусульманські общини як у західних, так і в арабських країнах);
- п релігійна неосвіченість значної частини мусульман, яка робить їх жертвами ісламських сект;
- п розвиток телекомунікацій, який сприяє посиленню зв'язків між різними частинами мусульманського світу;
- п серія конфліктів в Афганістані, Боснії, Албанії, Косово, Чечні, Філіппінах, Індонезії й Кашмірі, які були витлумачені як зіткнення ісламського й християнського світів;
- п розпад Радянського Союзу й дискредитація комунізму, що поновили старі етнічні й релігійні конфлікти;
- п нездатність арабських націоналістичних урядів вирішити проблеми суспільства й домогтися перемоги над зовнішнім ворогом;
- п посилення боротьби з екстремістами в арабських країнах і на Близькому Сході, що привело до переміщення центру ісламістської діяльності в інші регіони світу;
- п ліберальне ставлення європейських урядів до іммігрантів і біженців з мусульманських країн і терпляче ставлення до їх релігійної й політичної діяльності на території своєї європейської батьківщини [385].

Економічний тероризм. Дана форма глобального тероризму характеризує застосування різних форм насилля в господарсько-економічній сфері. Тут переважно йдеться про тиск та насильство на суб'єктів господарської сфери, реальним підтвердженням чого виступає наркоманія та работоргівля. Економічний тероризм здебільшого призводить до виникнення таких його видів, як "кримінально-крадіжницький тероризм" (угон літаків, захоплення заручників з метою отримання матеріального викупу) та інформаційний тероризм (хакерський), спрямований на насильство в інформаційній сфері, хакерство, зламування електронних банківських кодів та інше.

Кожна із форм глобального тероризму має свої механізми боротьби з ним. Здебільшого мирного усунення як глобальних викликів, так і глобального тероризму не існує. Цивілізований світ не може

сьогодні вдаватися до глобального тероризму як альтернативної форми вирішення міжцивілізаційних конфліктів. Саме тому, аби максимально протистояти такому виклику глобалізаційного розвитку, як тероризм сучасному світові доцільно насамперед об'єднатись між собою. Кожна із країн сучасного світу сьогодні має на офіційно-дипломатичному рівні усвідомити, що основним глобалізаційним викликом для вітчизняного розвитку є універсалізоване визнання терористичних загроз. У результаті цього у світі сьогодні створюються й надалі мають створюватись спеціальні інституційні структури, які в ідеалі мають протистояти викликам тероризму. Цікаві спроби протистояти глобальному тероризму має Америка, де неодноразово порушувалось питання про необхідність програми Національної протиракетної оборони. Однак уже сьогодні це питання втрачає актуальність, адже стало цілком зрозумілим, що поодинокі жодна із країн світу вже не здатні боротись із глобальним тероризмом. Виходячи із цього слід говорити про створення окремих антитерористичних альянсів, які б протистояли викликам впливу глобального тероризму у світі. Проте у виникненні та функціонуванні таких антитерористичних структур, на думку *У.Бека*, також криються відповідні глобалізаційні виклики. Так, зокрема, глобальний тероризм “з одного боку, призводить до появи нових форм політичних альянсів, спрямованих проти спільних загроз, а з другого - він посилює регіональну різночасовість, або ж і нерівність між країнами, що підпадають під такі виклики” [23, с. 13]. Отже, для подолання викликів глобального тероризму світ має дакладати відповідних глобальних політичних зусиль, які б єднали націю і світ у боротьбі зі спільним ворогом та спільними глобалізаційними викликами суспільного розвитку. Це також підтверджує і те, що сьогодні світ має шукати глобальні рішення у боротьбі з глобальним тероризмом виключно лише шляхом консультацій та дипломатичних перемовин. При цьому важливим фактом є і те, що в умовах глобалізації за кожною державою зберігається монополія на реалізацію власної, національно регламентованої технології протистояння глобальному тероризму.

Одним із засобів протистояння викликам глобального тероризму є формування ефективної системи державного управління. Важливим інструментом національних держав у протистоянні глобальному тероризму є реалізація принципів міжнародного права, які не повинні суперечити національним системам права. Це свідчить також і про те, що будь-які транснаціональні структури, які покликані протистояти тероризму, мають спиратись передусім на принципи права. Сьогодні не може бути будь-яких моральних чи політичних виправдань тероризму, виходячи із відповідних його ідейних докт-

рин. Все більше дослідників наполягають на необхідності “розробити та ратифікувати міжнародну конвенцію проти тероризму, яка не лише пояснювала б поняття, але і ставила вимоги міжнародного переслідування терористів на правову основу, тим самим створюючи єдиний універсальний правовий простір” [457, с. 11]. Наявність потужної міжнародно-правової основи боротьби з тероризмом дає змогу спростити процедуру видачі злочинців, залучення воєнних сил та судових інститутів, в цілому виробити чітку систему регулювання конфліктів, зумовлених терористичними актами. Відповідно до цього держави світу здобудуть однакові інструменти протистояння глобальному тероризму і підвищать свій потенціал у боротьбі зі спільним ворогом. Лише сильна держава може гарантувати безпеку своїх громадян у протистоянні з глобальним тероризмом на правовій основі.

Проте тут відразу ж постає питання, як змінюється специфіка функціонування держави, яка зазнала терористичного акту, а головне - здатен він посилити державу чи все ж таки її послабити. З одного боку, він послаблює форми функціонування національної держави, а з другого - призводить до виникнення нової організаційно-інституційної основи розвитку та безпеки держави - глобальних альянсів. В умовах глобалізації зовнішня та внутрішня безпека держави перебувають у майже тотожному відношенні. Адже саме через реалізацію глобальної безпеки сьогодні можна досягнути відповідного рівня національної безпеки. *У.Бек* ставить питання про “необхідність транснаціоналізації держав, які в умовах глобалізації мають відмовитись від частини свого суверенітету, щоб таким чином в межах глобального простору вирішити частину своїх національних проблем” [23, с. 117]. Унаслідок цього окрема національна держава здобуде національну безпеку лише долучившись до відповідних глобальних структур. Проте, на думку *Ч.Мюррей*, скорочення національної автономії та розширення національного суверенітету зовсім не означає, що вони є логічно не сумісним між собою поняттями. Більше того, вчений виходить з того, що “економічна залежність, культурна диверсифікація, військове, правове та технічне співробітництво між державами в умовах глобалізації автоматично призводять до скорочення автономії, а тим самим до втрати суверенітету” [229, с. 7]. Проте саме умови глобалізації ставлять державу перед викликами, які за умови правильної державної політики можуть обернутись перевагами суспільного розвитку. Передусім тут йдеться про те, що глобалізація відкриває “еру транснаціонального співробітництва”, яке може забезпечити ефективну реалізацію спільних інтересів між державами. Саме тому держави, аби протистояти суспільним викликам глобального тероризму, мають об'єднати свої зусилля для вироблення нових коорди-

нат державно-управлінських рішень, які б чітко узгоджувались із рішеннями не лише інших держав, але й транснаціональних структур. Передусім йдеться про так зване транснаціональне співробітництво між державами та транснаціональними структурами, яке в майбутньому стане ефективним засобом у протистоянні глобальному. Важливим фактом при цьому є те, що боротьба із глобальним тероризмом сьогодні має вестись не лише у військово-політичному контексті, а переважною мірою також і в економічному та політичному, що тим самим підвищить рівень ефективності контртерористичної стратегії в глобальному світі.

Глобальний тероризм спрямований на деіндивідуалізацію, оскільки держави чи окремі угруповання в межах глобального простору, вдаючись до терористичних актів, передусім протиставляють себе іншим людям та іншим державам, усьому світу. Це свідчить про те, що більшість держав мусульманського світу “колективну самоідентичність ставлять вище свободи індивідуального вибору”. Передусім це пов’язується із ісламськими традиціями. Для протистояння цьому західний світ у першу чергу має прагнути до самовизначення, збереження своєї ідентичності за рахунок формування фундаментальної системи цивілізаційних цінностей.

Таким чином, здійснений нами аналіз дав змогу проаналізувати суспільні виклики глобального тероризму, зокрема розкрити основні причини його виникнення (бідність, соціальна, міжнародна нерівність, локальні та регіональні конфлікти, диктат з боку країн-лідерів глобального простору (Америка, Китай, мусульманські держави)) форми та засоби протистояння глобальному тероризму. Водночас глобальний тероризм породжує такий виклик, як глобальна міграція, про що йтиметься в наступному параграфі.

4.5. Глобальна міграція та її виклики суспільному розвитку

Одним із викликів суспільного розвитку є глобальна міграція, яка стала можливою завдяки впливу глобалізації, яка прискорила процеси міжцивілізаційної взаємодії, поглибила процес зміщення мов та конфесій, що, безумовно, створило нові виклики суспільному розвитку. Результатом виникнення глобальної міграції стало розпорошення людського потенціалу в пошуках реалізації відповідних інтересів. Саме вплив людського ресурсу за межі національних держав є важливим глобалізаційним викликом суспільного розвитку.

Важливим фактором поширення глобальної міграції наприкінці XX ст. став глобальний тероризм, який розпорошив сучасний світ і поставив його перед потребою глобальної міграції. Проте це не єдина причина виникнення глобальної міграції, сюди також належать: економічна нестабільність, низький рівень життя, масове безробіття, війни, поширення тероризму, різні форми політичних експансій, порушення прав людини. Зокрема, це і призвело до того, що наприкінці XX ст. глобальна міграція набула особливого поширення. Це, у свою чергу, поставило більшість країн світу, розвинених і тих, що перебувають на етапі розвитку, перед необхідністю розв’язання складних проблем. Такі проблеми передусім зумовлені відсутністю ефективної міграційної політики з боку окремих держав. Потрібен пошук ефективних механізмів так званої інтегрованої міграційної політики, яка має здійснюватись спільно між різними країнами світу, тими, які піддаються напливу глобальної міграції, і тими, які сприяють відпливу людського ресурсу в інші країни світу.

Однією з форм глобальної міграції є внутрішньорегіональна міграція, яка здійснюється в межах окремого регіонального утворення, що закономірно створює сприятливі умови для територіальної мобільності населення, а відповідно до цього і формування єдиного ринку праці. Реальним прикладом такої міграції можуть слугувати СНД, ЄС та інші регіональні утворення. Важливим сприятливим фактом для активізації глобальної міграції, зокрема в межах СНД, є спільні традиції соціально-економічного розвитку, спільна культура, єдина територія, яка протягом певного історичного часу сприймалась як спільна, а головне мова - російська, яка й досі є важливим інструментом налагодження міжкомунікативної взаємодії між громадянами колишнього СРСР. Це, безумовно, і відкриває широку можливість для глобальної міграції громадян у межах колишнього СРСР.

Глобальна міграція як головний виклик суспільного розвитку сьогодні набуває особливо стійких тенденцій, які регламентують державну політику більшості країн світу. Виходячи із цього кожна національна держава має розробляти свою стратегію розвитку виходячи із тенденцій впливу глобальної міграції. Мають розроблятися нові напрями та засоби реалізації державної політики. Така політики, на думку *І.П.Цапенко*, вимагає “збалансованого, комплексного, багаторівневого та багатостороннього управління міграційними процесами, одним із важливих компонентів якого має стати протидія факторам, що породжують процеси глобальної міграції” [388, с. 23]. Такими могутніми факторами протидії глобальній міграції з боку окремої держави має виступати формування потужної соціально-економічної, правової та політичної інфраструктури, яка б забезпечувала опти-

мальні умови для життєдіяльності громадян на території своєї держави. Особливо важлива роль має належати політиці створення робочих місць, забезпеченню економічного розвитку та реалізації демократичних засад держави. Такі фактори можуть протистояти поширенню глобальної міграції в сучасному світі, тим більше, якщо кожна із національних держав свою внутрішню політику буде вибудовувати з урахуванням потреби утримання громадян на своїй території.

Це, у свою чергу, свідчить про необхідність узгоджених дій між різними країнами світу у протистоянні не лише впливу глобальної міграції, але й долання її передумов та факторів виникнення. Саме спільні дії держав світу можуть забезпечити створення “цілісної системи регулювання міграційних процесів” [458, с. 54]. Проте сьогодні різні країни по-різному ставляться до вибору методів протистояння глобальній міграції, деякі з них намагаються радикально протистояти даному процесу, інші – блокувати причини, фактори, передумови поширення глобальної міграції, треті намагаються відмежуватись, заклавши свої кордони від “небажаних гостей”. Так, до прикладу, західноєвропейські країни світу, які перебувають під впливом глобальної міграції з боку Східної Європи, Туреччини, Північної Африки та інших, здійснюють свою міграційну політику, надаючи при цьому пріоритет зовнішній допомозі цим країнам. Проте рано чи пізно Західна Європа може стикнутись із бюджетними проблемами, які завадять їм більше реалізовувати політику зовнішньої допомоги, а тому доведеться шукати іншу модель налагодження відносин із країнами-“донорами” міграції.

Саме формати соціально-економічної нерівності, які характеризують сьогодні розвиток більшості країн світу, приводять до виникнення глобальної міграції. Більше того, міграція в умовах глобалізації має принципові відмінності, які відрізняють її від інших історичних етапів її розвитку. Так, на думку *Г.П.Мартина* та *Х.Шуманна*, “сучасна міграція відрізняється більш диференційованим, проте й більш гнучким підходом до різних категорій мігрантів, які акцентують свою увагу на економічних вигодах, гуманітарних цінностях та політичній приналежності” [209]. Це, у свою чергу, змінює технологію реалізації міграційної політики в умовах глобалізації, адже сьогодні вже достатньо відчутними є тенденції, які вказують на те, що “політика стосовно мігрантів, які проживають у західних країнах, характеризується покращенням умов соціально-економічної та політичної інтеграції поселенців, а також переважною мірою сповідуванням принципів мультикультуралізму та спрямованістю на підтримку нормальних міжетнічних відносин у суспільстві” [449, с. 446].

В умовах глобалізації приплив міграційних потоків характерний не лише для розвинених країн світу, але і для тих, які перебувають у рівних умовах розвитку з тими державами, з яких від’їжджають люди. Це пов’язується з тим, що в умовах глобалізації поняття територіального та національного факторів є абсолютно розмитими, тут людина не є громадянином окремої держави, а громадянином світу. Фактично це засвідчує те, про що писав *І.Кант*: “людина сьогодні, користуючись правом громадянина, водночас відчуває себе членом співтовариства громадян світу, це найбільш піднесена ідея, яку людина може пов’язати із своїм покликанням і яку не можна приймати без ентузіазму” [140]. Для сучасного громадянина сьогодні не важливо де жити, головною мірою для нього важливо, аби реалізовувались його громадянські права, а тому в ідеалі саме реалізація його загальнолюдських цінностей, а не реалізація економічних інтересів для громадян є пріоритетною. Сам процес глобалізації створює більш широкі можливості для сучасної людини щодо пошуку нею “кращого життя на планеті”.

Глобальна міграція сьогодні є вже постфактум, виходячи саме з якого має здійснюватись глобальна міграційна політика. На нашу думку, така політика має подвійні завдання: по-перше, вона має спрямовуватися на захист державних кордонів від небажаних міграційних потоків; по-друге, основним завданням такої політики має стати “система міграційної фільтрації”. Така система передусім спрямована на ідентифікацію міграційних потоків, що, у свою чергу, дає змогу чітко визначити чи приймати, чи не приймати мігрантів на території окремої національної держави, а головне, якщо приймати, то якою мірою мігрантів адаптувати до реалій розвитку окремої національної держави. Переважно тут мова йде про те, аби глобальні міграційні потоки не перешкоджали функціонуванню національної держави, не розмивали базові засади, на яких побудована така держава (мова, традиції, структура менталітету). Отже, глобальна міграційна політика сьогодні має бути спрямована також і на створення належних умов для інтеграції міграційних потоків у систему суспільної життєдіяльності країни, до якої вони прибувають. Постає питання, яким чином вирівняти окремі диспропорції, яких зазнає сучасний світ у результаті глобальної інтеграції. На думку женецьких експертів, ефективним інструментом цього може слугувати “пониження зовнішньоторговельних бар’єрів, що тим самим компенсує мобільність робочої сили, адекватний розподіл ресурсів та доходів, а також раціональне використання факторів виробництва” [428, с. 78].

Важлива проблема, яка сьогодні має бути вирішена в контексті глобальної міграції, є пом’якшення соціальних деструкцій, яких заз-

нає сучасний світ у результаті її впливу. Тобто тут мова йде про те, яким чином певні країни світу можуть поповнити свої втрати від глобальної міграції. Особливо це стосується людського потенціалу. Для України дана проблема набуває особливого звучання починаючи з середини 90-х рр. і до сьогодні. Уже нараховується кілька хвиль міграції. Глобальна відкритість світу створила можливість для міграції значної частини населення України за її межі. Основним визначальним фактором української міграції 90-х років була реалізація економічних інтересів, які досить часто виявилися реалізованими не до кінця. Українська держава за таких умов не досить охоче включається до глобальної міграційної політики і недостатньо активно формує внутрішню державну міграційну політику, яка б у першу чергу була спрямована на гуманітарну підтримку своїх громадян на території своєї власної держави.

Глобальна міграція як виклик суспільного розвитку сьогодні вимагає налагодження ефективних механізмів “міжнародної координації та кооперації” дій між державами, що сприятиме “більш фактичному управлінню міждержавними пересуваннями населення” [388, с. 23]. Тобто йдеться про те, яким чином глобальні міграційні процеси зробити більш контрольованими та передбачуваними, а в результаті цього чітко контрольованими.

Важливим фактором протистояння глобальній міграції з боку розвинених країн світу є засоби зовнішньої підтримки (допомоги). Сюди закономірно відносять прямі іноземні інвестиції, згаджену систему зовнішньоторговельної політики, що тим самим стримує виникнення нових потоків мігрантів з окремих країн світу. Основними формами зовнішньої допомоги з боку окремих держав є соціально-економічна та технологічна. Такі дві форми допомоги покликані забезпечити відповідний рівень модернізації господарського життя, підвищення рівня виробничої інфраструктури та розвитку людського потенціалу. Сюди належать: різні форми інвестицій, кредитування, надання відповідних грантів на розвиток соціально-економічної та політичної сфер суспільства, сприяння технологічному й інноваційному розвитку.

Не менш важливою формою зовнішньої допомоги з боку розвинених країн світу є гуманітарна допомога, яка також протистоїть поширенню глобальної міграції. Така допомога здебільшого надається як окремими державами, так і відповідними транснаціональними структурами чи навіть міжнародними організаціями (Світовий банк, ООН, МІРР, ГААТ, паризький клуб, ЄС та ін.). На особливу увагу в цьому плані заслуговує Програма Official Development Assistance (ODA), відповідно до якої країни ОЕСР щорічно переводять іншим

країнам близько 55058 млрд дол., що відповідає приблизно 0,3% їх ВВП. На сьогодні ООН закликає збільшити таку допомогу до 0,7 % їх ВВП на розвиток розвинених країн світу, в тому числі до 0,15% найбільш бідним країнам [458]. Проте зовнішня допомога жодною мірою сьогодні не повинна бути самоціллю у розвитку окремої держави, оскільки вона радикально не може змінити стратегічний характер її розвитку. Зовнішня допомога певною мірою закладає передумови для зміни умов суспільного розвитку і здатна певною мірою змінити об’єктивні умови, в яких перебуває окрема держава. З нашої точки зору, вирішити певні міграційні проблеми здатна держава лише самотійно.

Жодною мірою в умовах глобалізації не можна сказати, що зовнішня допомога з боку окремих країн світу має виключно гуманітарний, а не утилітарний характер у протистоянні глобальній міграції. Це підтверджується, зокрема, тим, що зовнішня допомога, яка надається окремими країнами, спрямована на чітку реалізацію їх геополітичних інтересів, оскільки лівова частка такої допомоги припадає саме країнам з великим припливом мігрантів до держави, яка надає допомогу. У свою чергу, це становить серйозні глобалізаційні виклики для функціонування національних держав, оскільки така допомога передбачає завжди відповідні геоекономічні, а то й геополітичні поступки, в результаті цього міграційна політика, яка формально базується на гуманітарних цілях, реально може становити виклики для національної безпеки держави стратегічного характеру.

Аксіоматичним лишається одне: аби протистояти процесам глобальної міграції кожна з країн світу має ставити питання про симетричність внутрішньої і зовнішньої політики, а заради цього має забезпечуватись економічний розвиток. Це зменшить соціальну нерівність між громадянами в межах різних країн світу, знизить показники бідності, що нівелюватиме бажання потенційних мігрантів шукати кращого життя за межами своєї держави. Більше того, ефективна внутрішня політика може виступати засобом не лише зниження показників глобальної міграції, але засобом повернення своїх громадян із міграції. Це фактично саме те, чого бракує для сучасної України - ефективної державної політики повернення своїх громадян із-за кордону.

Для більшості країн світу, які мають високі показники міграції своїх громадян до інших країн, першочерговим завданням має стати їх повернення. Заручаючись зовнішньою допомогою інших країн світу, окремі держави мають сприяти пом’якшенню диспропорцій у соціально-економічному та політичному розвитку держави, не допускаючи можливість перетворення безробітних у потенційних мігрантів. Саме тому такі країни світу, як Корея, Тайвань для пом’якшення диспропорційності у розвитку держави не лише стримують

міграцію, але й стимулюють її. Стимулювання міграційних процесів у межах держави може привести до оптимізації внутрішньої політики держави, особливо що стосується захисту її національних інтересів в умовах глобалізаційного розвитку. Міграція з метою отримання кращої освіти, набуття відповідних професійних навичок може мати позитивний характер, якщо державі вдасться повернути свій людський потенціал назад. Прикладом цього може слугувати Сінгапур, який має спеціальну державну програму повернення із-за кордону своїх вчених, які здобували освіту і працювали за кордоном. Для них існують відповідні пільги та пропонується висока заробітна плата. Майже тотожна програма існує в Кореї, де переважною мірою ставиться питання про повернення із-за кордону фахівців у сфері високих технологій і гарантується швидке кар'єрне просування.

Деякі країни світу, аби протистояти глобальній міграції із своєї країни, користуються відповідними демографічними програмами, які контролюють приріст народжуваності, а це, у свою чергу, приводить до скорочення безробіття та зростання прибутків. Хоча в загальнопланетарному масштабі окремі країни реалізують програми, які сприяють приросту населення, інші ж до контролю над приростом народжуваності. Це, на думку женецьких експертів, призвело до скорочення чисельності населення, оскільки б в протилежному випадку воно б перевищувало на 400 млн чисельність населення землі, а також скоротило чисельність дитячої смертності та продовжило тривалість життя населення.

Вплив сучасних інтеграційних процесів приводить до виникнення глобальної міграції, яка, безумовно, позначається на системі державного управління. Сьогодні досить часто у світі спостерігається тенденція кадрового забезпечення органів державної влади з боку мігрантів. У більшості країн світу мігрантське середовище стає головним постачальником кадрів не лише у виробничі, економічні структури, які є недостатньою мірою заповнені корінним населенням, але і в державно-управлінські. Головною проблемою при цьому для більшості країн також лишається приплив значної кількості людей із міграційного середовища у кримінальні структури. Виходячи із цього в окремих державах, зокрема в Італії, розроблені ефективні механізми, спрямовані на інтеграцію мігрантів в італійське суспільство, таким чином, аби це не перешкоджало, а допомагало реалізації національних інтересів. В Італії діє ціла низка програм, спрямованих на залучення мігрантів до економічної сфери, відповідно до якої надаються кредити мігрантам на відкриття власної справи (на сьогодні бажаних відкрити свою справу серед мігрантів в Італії нараховується близько 42 тис. осіб). Таким чином, більшість мігрантів в

Італії успішно скористались перевагами державних програм щодо сприяння інтеграції мігрантів в італійське суспільство. Більшість мігрантів, які сьогодні проживають на території Італії, спасались від різних глобалізаційних викликів, зокрема глобального тероризму (мусульманські держави), політичної експансії, глобального безробіття та ін. Проте після деяких рішень італійського уряду в Італії було розгорнуто кампанію проти мігрантів мусульманського походження, особливо проти марокканців та албанців, що безпосередньо позначилось на їх працевлаштуванні та реалізації громадянських прав. Це безпосередньо стало однією із перешкод інтеграції мігрантів в італійське суспільство. Саме тому кожна із країн світу має враховувати глобалізаційні виклики глобальної міграції і вибудовувати свою інтеграційну стратегію таким чином, аби вона працювала виключно на реалізацію національних інтересів.

Отже, це свідчить про те, що важливим фактором стримування глобальної міграції є “динамічний розвиток економіки, покращення соціальних умов та гарантія безпеки громадян, реалізація громадських прав та свобод” у країнах-донорах глобальної міграції [470]. Проте політика протистояння глобальній міграції також може мати певні виклики суспільного розвитку. Досить часто політичні ініціативи окремих держав у протистоянні глобальній міграції набувають насильницького характеру, більше того, нівелювавши поширення глобальної міграції в межах окремої країни світу, можна спровокувати міграцію в іншій частині світу. Слід також вказати і на те, що силові методи дотримання прав і свобод людини також можуть інтенсифікувати процес глобальної міграції. Це пов'язується з тим, що порушення прав і свобод людини закономірно супроводжується крайньою бідністю, а тому аби її здолати люди можуть вдаватись до міграції.

4.6. Глобальна політична експансія як виклик суспільного розвитку

Сучасні глобалізаційні процеси приводять до значної кількості викликів суспільному розвитку, одним з яких є глобальна політична експансія, яка здійснюється як країнами лідерами, так і країнами-аутсайдерами геополітичного розвитку. Така глобальна політична експансія в недалекому майбутньому може призвести до загального краху системи світового устрою. На думку англійського дослідника *Л.Ларуш*, характерною ознакою руйнації усталених систем сучасного світу є те, що вона “не обмежується рамками однієї країни, або

навіть кількома регіонами, а захоплює, пронизує всю планету без винятку” [380].

Виходячи з таких глобалізаційних тенденцій, сучасному світу нічого не лишається, як “здатись у руки” політичної експансії, яка здійснюється з боку окремих держав, адже протистояти такому процесові людство ще не навчилось. Політична експансія є об’єктивним процесом, викликаним умовами глобалізації, оскільки аксіоматично остання призводить до зникнення державних кордонів, більше того, до зникнення національних держав. Одним із викликів політичної експансії є те, що вона здійснюється тими державами і в інтересах тих держав, які є лідерами геоекономічного (є емітентами світової валюти) та геополітичного розвитку.

У світі сьогодні спостерігаються тенденції політичної експансії з боку таких країн, як Америка, Китай та Росія. Для нас в першу чергу є важливим простежити передумови та принцип здійснення політичної експансії з боку США та Росії. Політична експансія з боку Росії по відношенню до України не обов’язково має економічний характер а й геополітичний, про що ще писав З.Бжезинський, який доводив, якщо лише Росія втратить свій вплив на Україну, це є перший показник втрати нею її імперських амбіцій, а тому це індикатор того, що крах як могутності, так і централізованості її є неминучим.

Характер політичної експансії з боку окремої держави визначається її рівнем ставлення до інших держав. Здебільшого, як позиціонує себе держава, що вдається до політичної експансії, і як вона сприймає державу, на яку спрямовує свій експансивний вплив, тобто чи позиціонує вона себе як партнер чи як лідер, тим самим сприймаючи інші держави, як партнерів чи аутсайдерів геостратегічного розвитку. Для держави, яка здійснює політичну експансію по відношенню до інших, завжди характерною є реалізація імперських амбіцій, доведення своєї геополітичної зверхності та величності і головною мірою свого права впливати на політику інших держав.

Українська держава в умовах глобальної політичної експансії з року Америки та Росії жодною мірою не може досягнути партнерських стосунків, оскільки побудувати систему рівних відносин з ними сьогодні навряд чи можливо. З точки зору геополітичних стратегій, жодна із країн світу, яка протягом тривалого часу веде війну, не може сподіватись на своє лідерство у світі, єдине, що для таких країн лишається, - здійснювати глобальну політичну експансію, щоб силоміць утримувати статус країни-лідера.

Політика держави, яка здійснює глобальну політичну експансію, характеризується посяганням на інтереси держави шляхом отриманням політичних вигід. При цьому для кожної держави принци-

пово важливо зберегти свій політичний баланс, який би не дозволив їй поступитись своїми національними інтересами заради обслуговування геополітичних інтересів інших держав. Така стратегія протистояння глобальній політичній експансії є особливо актуальною для України, оскільки їй завжди важко давалось рішення протистояти, домінувати чи підкорюватись у стосунках з іншими країнами. Сучасна глобалізаційна політика України переважною мірою залежить від економічного підпорядкування Росії та політичної залежності Америки. Окремі кроки сучасної зовнішньої політики України вказують на її несамодостатність у європейському просторі і завчасність євроінтеграційних векторів розвитку. В результаті цього Україна у світі виглядає як держава без своєї геополітичної ідентичності та самодостатності, а тому вона жодною мірою не може претендувати на статус геополітичного лідера. Якщо окремі країни в умовах глобалізаційного розвитку заради того, аби вижити і зайняти своє місце у світі, керуються інтересами чи принципами, то Україна лише перебуває на етапі формування таких принципів та інтересів. Це мають бути такі принципи, які не лише б поділялись її геополітичними партнерами, але й спільно реалізовувались. Це створить так звану форму розвитку “в унісон”, що певною мірою протистоятиме викликам глобальної політичної експансії з боку окремих держав.

Важливим елементом глобальної політичної експансії є релігійний фактор (релігійна експансія). У свій час ще *А.Тойнбі*, *О.Шпенглер* та *С.Хантінгтон* наголошували на ролі релігії у формуванні цивілізаційної ідентичності. На їх думку, цивілізація являє собою особливий тип людських співтовариств, які можуть інтегруватись між собою на основі релігії, моралі та звичаїв. Залежно від того, наскільки збігаються між собою певні системи цінностей, які представляють ті чи інші співтовариства, настільки на них посилюється вплив інших співтовариств. Таке поширення досить часто набуває насильницької форми, а тому воно може змінювати вектор історичного розвитку держави. З позицій *А.Тойнбі*, “релігія відіграє важливу, констатуючу роль у формуванні цивілізації, оскільки вона забезпечує формування відповідної системи загальнолюдських цінностей, за якими має жити цивілізоване суспільство і які мають поділятися усіма суб’єктами глобального простору” [341]. Проте в цій позиції недостатньою мірою враховується багатоконфесійність, яка не бере до уваги домінування тієї чи іншої релігії, а тому тут релігія не може виступати визначальним фактором здійснення політичної експансії з боку окремої держави. Важливість релігії як інструмента глобальної політичної експансії також визначається і тим, що вона “дає змогу розширити контакти та взаємодію між представниками різних конфесій, налагоди-

ти міжрелігійний діалог”, який має слугувати формально соціокультурній інтеграції, а реально - політичній експансії [422, с. 76].

Отже, глобальна політична експансія, яка здійснюється з боку окремої держави чи кількох держав одночасно, може використовувати різні методи, які в своїй основі завжди матимуть політичний характер. Культурна, економічна чи релігійна експансія завжди будуть працювати на реалізацію конкретної геополітичної мети, яку переслідує держава-експансіоніст. Таким чином, глобальна політична експансія призводить до зміни системи ціннісних орієнтацій притаманних для окремої держави, в результаті чого під трансформаційний вплив підпадають менталітет, соціокультурна та політична мотивація, тип економічної поведінки, форми взаємодії етносів та націй. У такому варіанті глобальна політична експансія неминує може привести до “загроз глобальної війни, зіткнення цивілізацій, екологічної катастрофи, що неминує поставить під сумнів існування людства, посилить культ війни та насилля, нівелює культуру миру та терпимості, визнання загальнолюдських цінностей всього людства та кожної особистості, розуміння пріоритетної ролі культури та культурної спадщини, розповсюдження ідеї ноосферної коеволюції суспільства та природи” [422, с. 82].

Викликом глобальної політичної експансії виходячи із цього є втрата окремою державою історичної та соціокультурної самобутності, а відповідно до цього і права на вектор власного цивілізаційного розвитку.

В умовах глобалізації жодною мірою не йдеться про реалізацію технології інтелектуальної політики у відносинах між державами. Як правило, глобальна політична експансія базується на пригніченні, політичних маніпуляціях, розв’язуванні конфліктів. Слід також відзначити і той факт, що чим потужнішою буде політична експансія з боку окремих країн стосовно інших, тим більше потенціал економічної та політичної самодостатності останніх буде загартовуватись. Чим більше окремі держави будуть поставати перед викликами глобальної політичної експансії, тим потужніше вони будуть мобілізувати свій потенціал і тим швидше їм вдасться сформулювати свою власну геополітичну позицію. У такому ракурсі політична експансія може мати позитивний характер і визнаватись як необхідна складова ефективності сучасної геостратегічної політики держави.

З нашої точки зору, важливим інструментом протистояння глобальної політичної експансії може виступати громадянське суспільство, оскільки лише воно володіє достатнім потенціалом протистояння негативному впливу з боку інших держав. Методи шантажу, до яких досить часто вдаються держави, що використовують технології

політичної експансії, також не можуть гарантувати свого домінуючого впливу на розвиток іншої держави, якщо там є ефективні інститути громадянського суспільства, і які вчасно можуть дати відсіч зовнішнім негативним впливам. Зокрема, реальним підтвердженням цього стала помаранчева революція.

З нашої точки зору, Україна переважною мірою сама створила передумови для глобальної політичної експансії з боку інших держав, що підтверджується відсутністю ефективної державної ідеології, яка б відображала інтереси та потреби всіх суб’єктів суспільного розвитку. Це таким чином у суспільстві створило вакуум деідеологізованості, в результаті недостатньо ефективної державної політики цей вакуум виявився заповненим інтересами інших держав. Така ситуація спростила для інших держав шлях нав’язування своєї системи соціально-політичних, економічних та культурних цінностей, сприяючи їм у збереженні своєї монополії на геополітичне лідерство у світі.

Таким чином, глобальна політична експансія дає змогу тим чи іншим державам, які виступають її реалізаторами, зберегти відповідний вектор впливу. Такий вектор впливу ніколи не може мати виключно позитивний характер, оскільки держави-суб’єкти реалізації політичної експансії ніколи не будуть творити єдиний соціально-економічний та політичний простір заради реалізації інтересів таких країн, які будуть включені до такого простору. Переважною мірою такий простір буде створено для того, аби реалізувати реальні потреби й інтереси держав політичних експансіоністів. В умовах глобалізації не можна знайти жодної держави, яка б прагнула забезпечити “вселенське благо”. Виходячи саме з цього більшість держав має будувати свою інтеграційну політику таким чином, аби заставити весь світ працювати на їх інтереси.

Політична експансія Америки

Розпад Радянського Союзу спровокував значну кількість викликів для більшості держав, які раніше входили до його складу, не стала винятком й Україна. Проте прихід глобалізації на терени пострадянського простору створив нову модель глобального світоустрою, яка також недостатньо однозначно позначилась на розвитку окремих національних держав. Одним із глобалізаційних викликів з яким стикнулась сучасна Україна є глобальна політична експансія з боку Америки як головного геополітичного гравця у світовій політиці.

Україна як держава, яка характеризується високим рівнем геополітичної відкритості, все більше включається в глобальні соціально-політичні, економічні та культурні проекти Америки. Найбільш потужними із них виявились два основних: політичний та культурний, хоча економічний фактор впливу є також достатньо відчутним.

Культурна експансія з боку Америки стала найбільш відчутною в умовах включення України в глобальний інформаційний простір. Завдяки сучасним інформаційно-комунікативним технологіям Україна все більшої експансії зазнає в результаті впливу відповідних літературних проєктів: Куельо, Потера та інших, особливо потужного впливу зазнав також її медійний простір (окремі американські телесеріали, фільм “Володар кілець”), індустрія шоу-бізнесу. Особливу роль у здійсненні глобальної політичної експансії з боку Америки відіграли різні релігійні структури, особливо протестантської спрямованості. Це певною мірою змусило українське суспільство свідомо чи несвідомо жити за стандартами американського розвитку.

Політична експансія Росії

Вплив Росії на Україну сьогодні має характер соціально-історичного, економічного, політичного та культурного домінування. Виходячи з цього відкритим лишається питання вибудувати рівноправні партнерські стосунки між Україною та Росією. Насильницьке нав’язування російського політичного фактора є достатньо потужним, аби його не помітити. Українське суспільство й досі відчуває заполітизовану проблему російської мови в Україні. До прикладу, в Росії й досі немає такої кількості українських шкіл, якою є кількість російських шкіл в Україні. Це реально підтверджує відсутність партнерських стосунків між Україною та Росією.

На думку директора російського Центру нових технологій ПРОГ *І.Пономарьова*, причини політичної експансії Росії по відношенню до України полягають передусім у психологічній площині “російське керівництво не може сприйняти Україну як незалежну державу... психологічно російські громадяни вважають Україну та Росію єдиною державою, тому що проблеми міждержавних домовленостей мають психологічне підґрунтя, щось подібне до ревнощів. На думку вченого, чим слабкішою буде українська економіка, тим краще для Росії, оскільки так легше буде її викупити” [276].

Виходячи із цього доцільно ідентифікувати основні критерії, якими керується Росія і які визначають формат домінування її по відношенню, зокрема, до України:

1. Росія недостатньо адекватно розуміє характер впливів на Україну з боку інших країн світу (Америка, Євросоюз).
2. Для Росії у стосунках з Україною важливим є реалізувати принцип історичної спадкоємності, політичного традиціоналізму, для України у відносинах із Росією важливим є витримати принцип раціональності.

3. Росія у стосунках з іншими країнами світу закономірно займає позицію домінування, а не партнерства, не є винятком і Україна.

4. Росія не має жодного проєкту взаємодії з іншими геополітичними суб’єктами, який би передбачав об’єднання на основі політичної та культурної рівності.

5. У Росії й досі немає чіткої геополітичної орієнтації, яка б забезпечувала їй можливість здійснити відкритий цивілізаційний вибір.

6. У Росії немає чіткого уявлення про процедури демократизації політичної сфери, а тому вона досить часто намагається нав’язувати іншим країнам свої експансивні процедури демократизації.

7. Окремі позиції Росії по відношенню до України характеризують її постійне прагнення вирішити свої геополітичні інтереси лише шляхом розв’язання міждержавного конфлікту.

8. Росія застосовує радикальні форми маніпулювання громадською думкою як в Україні, так і в Росії, аби в такий спосіб спровокувати взаємну недовіру між державами, дезінформувати громадян.

Важливим показником політичної експансії з боку Росії є вплив на вирішення проблеми вступу України в НАТО. Україна, здійснивши свій європейський вибір, постала перед ризиком більш потужної та радикальної експансії з боку Росії. Це цілком природно, адже Росія сьогодні претендує на лідерство серед ядерних держав світу, які можуть гарантувати безпеку не лише своїм громадянам, але країнам, які вступають у союз з нею. Таким чином, Росія, політизуючи проблему вступу України до НАТО, пропонує стати для України її “ядерною парасолькою”. За це Росія, безумовно, вимагатиме від України відповідних геополітичних поступок. Від того, як поведе себе Україна і чи погодиться на такий утилітарний союз із Росією залежить і геополітичний статус її у світі.

Росії сьогодні надзвичайно важко отримати “вигідну” для неї Україну, аби цього досягнути вона здійснює відповідну політичну експансію, яка включає і посягання на внутрішню незалежність України, розкол її на Захід, Схід, Південь, ідеологічну русифікацію. Здебільшого Україна міцно витримує тест на реалізацію проросійської політики, наразі немає жодних тенденцій, які б засвічували антиросійські позиції, якщо вони навіть і не збігаються з її геополітичними інтересами.

Росія й надалі намагається себе поводити не лише з Україною, але й з більшістю пострадянських держав як “гегемон”, “старший брат”, “потенційний ворог” “експансіоніст”.... Виною всьому історичні стереотипи, за якими й досі намагається жити і будувати свою політику Росія, проте президентська кампанія 2004 р. показала, що Росія не має такого потужного впливу на Україну, як раніше. Інтелек-

туальну політику Росії по відношенню до України вдасться побудувати лише у тому випадку, якщо Росія відмовиться від своїх імперських амбіцій та відповідних історичних претензій.

Важливим фактором, який підтверджує політичну експансію Росії по відношенню до України, є релігійно-експансивний вплив. Така форма експансії здебільшого передбачає впровадження російської ідеї на території України та реалізацію державної русифікаційної політики стосовно українців. У кінцевому підсумку така експансивність Росії має на меті породити певну русофобію серед українців, яка приведе до абсолютного заперечення ними своєї національної ідентичності і визнання Росії як найвищої цінності та критерію національного прогресу для України.

Найбільшою мірою антиукраїнська політика, яка сьогодні пропагується в Росії, в остаточному підсумку приведе до неадекватного сприйняття росіянами українців, а ще гірше - сьогодні спостерігається достатньо агресивне ставлення в цілому до України з боку росіян. Будь-які тенденції українського націоналізму розцінюються з боку Росіян як нацистські форми і декларуються в медійному просторі, що, безумовно, неадекватно позначається на громадській думці у контексті ставлення до українців. Реальним свідченням нагнітання негативного ставлення росіян до українців є відповідні ключові комунікатори, які намагаються нав'язати як російському, так і українському суспільству свою модель національної ідентичної України. Так, зокрема, директор інституту країн СНД *К.Затулін* неодноразово наполягав на тому, що Україну та українську національну ідентичність вигадали саме вороги Росії, заради того, аби "розчленувати єдиний російський народ". Виходячи із цього Україна у сприйнятті Росії розглядається як "забруднена", "зіпсована" різними прозахідними впливами, і тому Росія неодмінно має врятувати Україну від таких негативних тенденцій.

Україні самій, аби протистояти викликам глобальної політичної експансії з боку Росії, сьогодні потрібно визнати свою національну та державницьку самодостатність, тим самим відійшовши від комплексу неповноцінності і позиціонування себе як молодшого брата Росії. Виходом із такої ситуації може стати формування української ідентичності виходячи із типології західноукраїнської національно-культурної ідентичності, яка реально може забезпечити високий рівень національної самодостатності української нації та її сприйняття з боку інших держав. Ідеальність конструкції західноукраїнської національно-культурної ідентичності досить просто може бути пояснена, оскільки виходячи із історичного досвіду Західна Україна має право на декларування для всієї України своєї системи націо-

нальних інтересів. Ще *В.Липинський* писав, що на Західній Україні найбільшою мірою розвинений рівень національної ідентичності, оскільки їй переважно доводилось вести національно-визвольні війни, відстоюючи свою територіальну цілісність. Схід України меншою мірою включався до визвольних акцій, а тому йому не вдається й досі сформуванню відповідний рівень національної ідентичності. Реальним свідченням цього в сучасних реаліях розвитку України є соціологічні опитування українців на Сході та Заході України, які вказують на те, що тут українці висувують різні критерії вимог до своєї держави, якщо для Заходу України головним є збереження своєї національної ідентичності, то на Сході держава сприймається як утилітарний інструмент із обслуговування реальних щоденних інтересів громадян таких, як добробут, соціальна безпека, матеріальні інтереси. Виходячи із цього Схід України з його утилітаризмом створює сприятливі умови для експансивної політики Росії, наслідки від якої можуть бути незворотними.

Відомий російський політолог з проукраїнською орієнтацією *А.Окара* навів одну з бесід з відомим російським політичним діячем, в якій він висловив свій план розчленування України. Так, на думку цього політичного діяча, необхідно "довести економіку до повного розвалу, сприяти приходу до влади на президентських виборах президента ультранаціоналіста (тоді ще був живий *В.Чорновіл*), який би загострив міжнаціональний, регіональний та мовний антагонізм... тоді Україна сама буде проситись до складу Росії - вони до нас на череві приповзуть ... ми тоді зробимо російську мову другою державною і українську пошлемо куди подальше" [246]. Наведена позиція російського політичного діяча реально підтверджує експансивність амбіцій Росії по відношенню до України.

Росія не йде на жодні поступки Україні, а це є реальною ознакою її радикальної політичної експансії, яка породжує наявну асиметричність у відносинах України та Росії. Таким чином, сьогодні політика відносин України та Росії базується на принципі асиметричності. Росія й досі не може змиритись з тим, що Україна - це окрема держава із своєю історичною динамікою та національною морфологією життєдіяльності (традиції, стереотипи, національна пам'ять). Україна сьогодні здобула свою власну цивілізаційну ідентичність, яка дає змогу їй самостійно рухатись у напрямі свого національного прогресу. Проте можливість експансивного впливу на Україну з боку інших держав все ще лишається. Причини цього ми вбачаємо в тому, що Україна досить інертно приходить до ідеї свого геополітичного лідерства, на це безпосередньо впливає й її історичний досвід, адже Україна протягом багатьох століть йшла за кимсь, а не вела за собою,

хоча протилежне бажання у неї завжди було. Це фактично спровокувало сучасну позицію України, відмежувавшись від впливу Росії “перечекати” під Європою. Реальним підтвердженням недалекоглядності зовнішньої політики України є той факт, що Україна за бажанням, а не за можливостями займає перше місце на пострадянському просторі у прагненні інтегруватись до різних транснаціональних структур, тоді коли Росія останнє. Це свідчить також і про те, що Україна є надзвичайно відкритою у геостратегічному плані до впливу різних глобалізаційних факторів. Саме тому сучасна Україна все більше має обмірковувати стратегію своєї геостратегічної закритості, яка б акумулювалась на реалізації виключно національних інтересів. Здебільшого доцільно думати над тим, як використати сучасні глобалізаційні умови для реалізації власного національного інтересу, не зазнаючи при цьому жодних втрат.

У Росії сьогодні є комплекс абсолютного несприйняття держав, які пройшли повз так звані “фруктово-квіткові” революції, які мали місце на пострадянському просторі. Це особливо відчутно на прикладі України та Грузії. Це в особливий спосіб підтверджує експансивність глобалізаційної політики Росії по відношенню до таких держав. Росія не пробачає економічну незалежність таких держав, а тому вона знову їх ставить перед необхідністю відпозиціонувати таку незалежність. Стосовно України, це особливо помітно було під час так званої кризи з пальним, газової кризи та кризи, пов’язаної з обмеженням ввезення українського експорту в Росію.

Саме тому Україна, аби протистояти глобальній політичній експансії з боку різних країн світу, цілеспрямовано має працювати на свою не лише формальну, але й реальну економічну самодостатність, яка б забезпечила їй право на глобальне лідерство у світі. Жодною мірою сподіватись на таку економічну самодостатність Україна не може виходячи лише з необхідності вступу до ЄС, НАТО, СОТ чи шляхом налагодження доброзичливих відносин із Америкою чи Росією. Якщо ж Україна сприйме необхідність здобуття статусу глобального лідера, то тут відразу ж вона постане перед необхідністю побудови нової системи відносин із Росією. І тут вже цілком зрозуміло, що Росія своїм статусом домінування для України не поступиться, а тому єдине, до чого їй лишається прагнути, - задовольнятися статусом регіонального лідера в таких структурах, як ГУАМ та Співдружність демократичного вибору. Переважною мірою такі структури на пострадянському просторі несуть також своє геополітичне навантаження, оскільки створені вони з однією метою - певним чином протистояти Росії в сучасних глобалізаційних процесах політичної взаємозалежності.

У стратегічному плані ефективна державна політика України сьогодні має враховувати потребу здобуття Україною статусу глобального лідера, адже Україна лише у такому контексті буде цікавою для всього світу, якщо вона визнає, що їй потрібен весь світ відразу, а не окремий його регіон. Це, у свою чергу, дозволить Україні побудувати стратегію рівноправного лідерства з іншими державами, в тому числі із Росією та США.

Таким чином, глобальна політична експансія є результатом об’єктивного впливу сучасних глобалізаційних процесів, які ставлять кожному державу у світі перед новими суспільними викликами. Для того, щоб протистояти їм, першочерговим питанням має бути формування ефективної внутрішньої політики, спрямованої на забезпечення формування цивілізаційної ідентичності нації та її потужного протистояння негативним впливам з боку інших держав світу.

4.7. Механізми долання глобалізаційних викликів

Важлива роль у попередженні та доланні глобалізаційних викликів належить розробці ефективних управлінських механізмів.

Так чи інакше сучасний світ має змиритись з незворотністю сучасних глобалізаційних процесів, але заради того, щоб пом’якшити їх негативні впливи, необхідно виробити механізми їх попередження. Виходячи із цього особливої актуальності набуває необхідність розробки нової моделі функціонування системи державного управління в умовах глобалізації і водночас доцільність оптимізації цієї системи, аби вона дала змогу окремим державам безболісно включатись у процеси глобалізації, долаючи при цьому ризики втрати своєї самостійності та залежності від глобального світу. Глобалізація як об’єктивний процес не дає змоги жодній державі світу ізолюватись від зовнішніх впливів, а тому фактично кожна з держав незалежно від її геополітичного статусу (держава-лідер, держава-аутсайдер) піддається впливу глобалізаційних викликів.

Саме тому з метою ефективного протистояння глобалізаційним викликам кожна із держав має створити ефективну систему управління суспільним розвитком, а відповідно до цього налагодити раціональну систему взаємодії між державами щодо прийняття відповідних рішень з локалізації глобалізаційних викликів, адже вони однаковою мірою торкаються інтересів різних країн. Глобалізаційні виклики мають загальнопланетарний характер, а тому вони вимагають інтегрованих зусиль держав у відповідь на них.

На особливу увагу в цьому плані заслуговує думка грузинського дослідника *В.А.Кварацхелії*, який пропонує оригінальне бачення на механізми долання глобалізаційних викликів, один з яких учений вбачає в цілеспрямованому включенні держави в глобалізаційний процес, тим швидше державі вдасться отримати відповідний “глобальний ефект”. Проте процес такого включення не повинен мати “механічний характер без урахування інтересів, традицій, культури, менталітету, а також і економічних інтересів” [393].

Глобалізаційні виклики стосуються економічної, політико-правової, соціально-культурної, екологічної та цивілізаційної сторін життя суспільства. Виходячи із цього кожна з держав, аби полегшити процес розробки механізмів протистояння глобалізаційним викликам, в першу чергу мають визнати об’єктивність глобалізаційного процесу та необхідність включення до нього. Здебільшого йдеться про так звану конвергентність у протистоянні глобалізаційним викликам, яка б забезпечувала реалізацію універсалізованих принципів в управлінні суспільним розвитком.

Особливо важливу роль у протистоянні глобалізаційним викликам відіграє злагоджена система співробітництва між державами, які стикаються з однаковими проблемами у процесі свого розвитку. Переважною мірою тут не можна допускати чіткого розмежування у протистоянні глобалізаційним викликам між державами-лідерами та державами-аутсайдерами. Так, на думку македонської дослідниці *С.Рочески*, глобалізаційні виклики однаковою мірою впливають на країни-суб’єкти (globalization-makers) та країни-об’єкти (globalization-takers), проте найбільш негативно такі виклики проявляються в другій групі країн [451]. Це, у свою чергу, свідчить про те, що глобалізаційні виклики мають менш негативний прояв у тих країнах, які є найбільшою мірою підготовленими до процесів глобалізації, в результаті чого вони швидко мобілізуються у пошуці відповідей на них, а тому більш простіше проходять цей процес.

Кожна з держав намагається створити власний інструментарій розв’язання глобальних проблем сучасності, водночас спираючись на підтримку інших держав. Це необхідно виходячи з того, що глобальні проблеми сучасності мають детермінований характер, не встигнувши розв’язати одну проблему, з’являється інша, більш складніша. У свою чергу, неготовність держав вчасно розв’язати відповідну глобальну проблему може приводити до суттєвих деструкцій у системі суспільного розвитку. Слід також відзначити, що головним викликом загальнопланетарного характеру є відсутність тотального розуміння сутності та наслідків глобалізації. Так, на думку *В.А.Нікіміна*, головними викликами глобалізаційного розвитку є відсутність

ефективної комунікації між учасниками глобалізації виходячи з того, “що ресурси різних сил і груп збільшуються, а наслідки непорозуміння одним одного стають катастрофічними” [239]. Другу небезпеку глобалізаційних викликів дослідник бачить у можливій втраті культурної різноманітності, оскільки “розвиток технологій та інформатизація стрімко допомагають усьому суспільству ставати гомогенним, скоро у будь-якому місці земної кулі буде розташовуватись Макдональдс, італійська піцерія та китайський ресторанчик - те, за чим раніше доводилось їхати в певну країну, тепер це буде всюди. Ступінь різноманітності на Землі знижується, а чим її менше, тим менший потенціал для розвитку, і людство просто може зупинитись”. Третю небезпеку вчений бачить у “втраті Старим світом (США, Європою, певною мірою Росією) здатності змінюватись і взагалі дивитись на себе з боку... до цього ще можна додати забруднення навколишнього середовища, яке веде до того, що планета ризикує захлинутись у власних відходах, в тому числі інформаційних”. Виходячи з таких викликів глобалізаційного розвитку *В.А.Нікімін* вбачає такі виходи у зміні цінностей людей, закликаючи їх до самообмеження, або ж і до створення системи загальносвітової політики, якої, на жаль, не існує” [239].

Головним викликом глобалізації, який вимагає негайної відповіді з боку світової спільноти, є протистояння послабленню національного суверенітету держав. Саме зміцнення суверенітету є необхідною умовою держави в протистоянні глобалізаційним викликам. Кожна з національних держав має розробити власні механізми захисту національного суверенітету. В цьому плані важлива роль належить відповідним державно-управлінським структурам: міністерствам закордонних справ, міністерствам спеціального призначення (міністерство міжнародних відносин, міністерство європейської інтеграції, міністерство глобалізаційної політики, міністерство глобальної міграції, міністерство боротьби з тероризмом, міністерство зовнішньоекономічної політики), спецслужбам, які покликані забезпечувати протидію глобалізаційним викликам.

Виходячи з того, що глобалізація породжує міжцивілізаційні та міжрелігійні виклики, система державного управління має бути спрямована на забезпечення цивілізаційної, релігійної, етнічної, національної толерантності у відносинах між державами. Саме толерантність є ефективним механізмом протистояння глобалізаційним викликам, з цією метою мають бути створені окремі підрозділи в міністерствах закордонних справ, які б досліджували структуру менталітету окремої нації, її історичний досвід, закономірності розвитку, аби виходячи із цього виробити ефективну формулу налагодження доброзичливих стосунків між державами. Це необхідно також для

того, щоб держави інтегрували свої зусилля для протистояння глобалізаційним викликам.

На думку французького вченого *Р.Дарендорфа*, ефективність механізмів державного управління глобалізаційним викликом залежить від рівня розвитку демократії. Саме тому аби протистояти глобалізаційним викликам національна держава має “створити формальні демократичні інститути, узагальнені поняттям “правової держави”, щоб таким чином констатувати демократичний стан у державі, який на певному етапі її розвитку забезпечить швидку зміну влади” [91, с. 7]. Здебільшого тут йдеться про гнучкість влади в протистоянні глобалізаційним викликам, наскільки вона здатна швидко мобілізуватись, аби забезпечити реалізацію національних інтересів. Саме тому, на думку дослідника, ефективною формулою реалізації механізмів внутрішньої політики держави щодо відповіді на глобалізаційні виклики має стати утвердження “нової демократії”. Така форма демократії характеризується ліберальними відносинами як у середині окремої держави між різними гілками влади та суспільством, а також і між окремими національними державами, які об’єднують свої зусилля для протистояння глобалізаційним викликам. Сьогодні демократія, а тим більше глобальна демократія, вже не є самоціллю, вона є формою самодостатності та ефективності розвитку окремої національної держави, завдяки якій держава може задекларувати світові свою конкурентоспроможність.

Особлива роль у контексті відповіді на глобалізаційні виклики належить формуванню ефективної системи міжнародних відносин, яка в умовах глобалізації також зазнає певної модифікації. Така система в першу чергу базується на принципах регуляції та саморегуляції і забезпечує взаємоприлаштування та взаємодію між державами на основі реалізації спільних інтересів та проблем глобалізаційного розвитку. Сучасний світ постає перед глобалізаційною проблемою виживання національної держави в умовах світової саморегуляції. Це, у свою чергу, ставить питання про механізми міжнародної регуляції, до яких закономірно відносять міжнародно-правові, політичні, воєнно-політичні (що стосується питань глобального тероризму), узгоджену діяльність міжнародних та національних інститутів. Виходячи із цього до кожного члена співтовариства висувуються відповідні норми поведінки, які й визначають відповідний статус національної держави у світі, залежно до того, яким чином вдається дотримуватись цих норм. Так, на думку *Дж.Модельскі*, “створюється світовий каркас, який закономірно діє більш жорстко, ніж власні природні обмеження, оскільки порушення міжнародних норм часто може приводити до катастрофічних наслідків” [222]. Таким чином,

така форма регуляції в першу чергу спрямована на пошук компромісних рішень між державами у контексті відповіді на глобалізаційні виклики. Це свідчить про те, який геополітичний вибір зробить держава, яку стратегію свого розвитку вона обере, пріоритет, яким механізмам глобальної інтеграції буде надано, такі і механізми державного управління додання глобалізаційних викликів і вдасться розробити.

Для будь-якої держави у процесі розробки механізмів протистояння глобалізаційним викликам необхідно дбати не лише про збереження державності, але і про забезпечення консенсусу між владою та громадянами щодо певних геополітичних пріоритетів. Держава не може зайняти достойне місце у системі міжнародних відносин, якщо їй не вдасться забезпечити відповідний політичний та економічний консенсус державної влади. Здебільшого йдеться про необхідність організаційно-правових механізмів забезпечення розвитку держав в умовах глобалізаційних викликів. Для більшості пострадянських суспільств (за винятком лише прибалтійських держав) характерним є відсутність чітких світоглядних розподілів у геостратегічних векторах між громадянами з індустріальним та постіндустріальним типом міркування. Цей аспект обов’язково має враховуватись при розробці відповідної геостратегії розвитку держави, оскільки без громадської підтримки зовнішня політика держави ніколи не може бути ефективною. Так, на думку *Ф.Фукуями*, громадяни з індустріальним типом міркування “навіть і не підозрюють про виклики сучасної технологічної революції та глобалізацію світових процесів” [371, с. 308]. Це цілком характерно для російського суспільства, де виклики глобалізації абсолютно нівелюються, Росія за жодних умов не бажає долучатись до глобального простору, оскільки вона виходить із розуміння власної геополітичної самодостатності, а для цього їй не потрібно інтегруватись із різними національними державами чи транснаціональними структурами. Вони самі мають бути зацікавлені в тому, щоб долучитись до російського простору. Така політика є достатньо правильною в контексті реалізації вузьконаціональних інтересів, але якщо виходити із загальнонаціональних інтересів, то така стратегія розвитку держави може пробуксовувати, оскільки держава на певному етапі свого історичного розвитку втратить реальну можливість реалізувати не лише геополітичні, але і національні інтереси. Проте постає питання, наскільки сильною має бути держава в політичному та економічному відношеннях, щоб прийняти таку стратегію розвитку. В першу чергу йдеться про “самодостатність національної економіки як повноцінний самостійний комплекс, який на рівних умовах конкурує з економікою розвинених держав і на рівних умовах налагоджує співпрацю із транснаціональними структурами” [414, с. 26].

Проте такий підхід характеризує лише гіпотетичність сучасної гео-економічної стратегії розвитку держави, оскільки жодна держава-аутсайдер чи навіть лідер глобалізаційного розвитку не може ефективно ізолювати розвиватись.

Отже, механізми державного управління в долати глобалізаційних викликів мають ґрунтуватись насамперед на реалізацію національного інтересу. Лише виходячи з цього можна гарантувати національну безпеку держави в умовах глобалізації. Водночас важлива увага має приділятися модернізації систем державного управління, яка б здолала певний рівень відсталості між державами, а подекуди й сприяла випереджаючому їх розвитку. Виходячи із цього саме модернізація має забезпечити ефективність геостратегічного курсу держави у протистоянні глобалізаційним викликам. З цієї метою мають розроблятися механізми адаптації, трансформації та модернізації системи державного управління до умов глобалізаційних викликів. Переважною мірою тут мова йде про реалізацію внутрішнього державно-управлінського потенціалу щодо реалізації умов глобалізаційного розвитку на користь окремої національної держави.

Важлива проблема, яка вимагає свого вирішення в контексті протистояння глобалізаційним викликам, є механізми забезпечення міждержавної та міжцивілізаційної сумісності. Мається на увазі тотожність умов та потенціалу розвитку держав, а також і їх бажання об'єднуватись у відповідь на глобалізаційні виклики проти спільного "геополітичного ворога". Реальним прикладом міждержавної сумісності на пострадянському просторі сьогодні можуть слугувати держави, які пройшли через так звані кольорові революції. Все більше Україна і Грузія декларують спільні геополітичні цінності та інтереси, що тим самим створює максимальні передумови для їх міждержавної сумісності у протистоянні різним формам глобалізаційних викликів. У цьому плані важлива роль належить відповідним міждержавним угодам, проектам та програмам, які базуються на спільному знаменнику протистояння Росії.

Одним із глобалізаційних викликів є втрата геополітичної стабільності. Виходячи із цього кожна із них має віднайти організаційно-правові інструменти забезпечення суспільної та міждержавної стабільності. Більше того, кожна із держав в умовах глобалізаційного розвитку повинна мати типову "Національну концепцію (програму) забезпечення державної стабільності в умовах глобалізації". Необхідність такої програми передусім пов'язується з потребою забезпечення збалансованого розвитку як у межах окремої держави, так і в межах певного регіонального утворення, до якого буде включена відповідна держава. Така програма, на нашу думку, має виписати

деталізовану систему національних інтересів, яку доцільно покласти в основу розвитку держави в умовах глобалізації, а також і шляхи її реалізації на міжнародній арені. Проте тут відразу ж постає питання, яким чином можна спонукати світову спільноту дотримуватись основних положень окремої національної програми, і як така концепція вписується у світові глобалізаційні стандарти розвитку. Виходячи із цього основним імперативом у розвитку держав та налагодженні стосунків між ними в умовах протистояння глобалізаційним викликам є механізм стратегічного партнерства.

На нашу думку, спростити процедуру реалізації такого механізму можна лише шляхом приведення внутрішньої політики у відповідність із загальноглобалізаційними стандартами розвитку. Зміст стратегічності партнерства полягає у налагодженні форм взаємодії між державами на основі сповідування спільних інтересів та цінностей. Виходячи із цього концепція зовнішньої політики держави в умовах глобалізації має бути однополярною. На думку французького дослідника *Д.Треніна*, це пов'язується із тим, що "багатополярність не лише передбачає спрощену та викривлену картину світу, але й орієнтує зовнішню політику держави на цілі, які досить часто не відповідають її національним інтересам" [352, с. 50]. Проте однополярність також має певні ризики, оскільки тут завжди існує небезпека прийняття неефективних рішень окремими політиками чи навіть і окремими державами.

Одним із рівнів механізму стратегічного партнерства є глобальне партнерство між державами у процесі долати глобалізаційних викликів. Передусім йдеться про побудову багатополосної системи взаємодії між державами, які вступають у процес такої взаємодії на рівних умовах і наділяються однаковими функціями та однаковим статусом. Тобто формат глобального партнерства передбачає об'єднання зусиль держав, які мають спільний геополітичний статус у світі. Такими державами - глобальними партнерами у світі - можуть виступити США, Росія, Китай. Проте важливим питанням, яке постає у даному контексті, є те, наскільки окремі держави світу можуть здійснювати функції співуправління сучасними глобалізаційними процесами, що має на меті попередження та долати таких викликів. Реальним прикладом такого партнерства є різні національні програми "Партнерство заради миру". Проте вони все одно мають національно регламентований характер, а тому переважною мірою працюють на реалізацію відповідних національних, а не глобальних інтересів. Особливо виразними такі тенденції стають, коли окрема держава обирає вектор зовнішнього розвитку, який не збігається з національними інтересами її партнера, в результаті чого він може чинити опір

такій державі. Найбільш чітко така тенденція сьогодні простежується у відносинах України та Росії, які мають принципово різне геополітичне розуміння необхідності вступу до НАТО. Фактично саме це і стає однією із засторог налагодження між ними цивілізованого геостратегічного діалогу. Щоб позбутись певних деструкцій у міждержавних відносинах стосовно геостратегічних орієнтацій, має бути створено Міждержавну координаційну раду держав, яка б чітко виписала критерії збігу та відмінності інтересів між державами, а відповідно до цього дала змогу виробити оптимальну формулу взаємодії та розв'язку таких держав в умовах глобалізації. На наш думку, до функцій такої Ради доцільно було б віднести:

- п визначення принципів політики взаємодії між державами-партнерами;
- п поширення засад геополітичного плюралізму у відносинах між державами;
- п попередження лідерства окремої держави в геополітичному просторі;
- п рівноправність партнерства та послаблення політики ізоляціонізму;
- п вироблення спільних пріоритетів зовнішньої політики щодо протистояння глобалізаційним викликам;
- п вироблення спільних мобілізаційних режимів геополітичного розвитку держав в умовах глобалізації.

Таким чином, діяльність такої Ради забезпечить вироблення ефективних механізмів взаємодії між державами у контексті протистояння глобалізаційним викликам. Створення такої структури може принципово змінити державно-управлінську парадигму реалізації зовнішньої політики у світі в умовах протистояння глобалізаційним викликам. Така парадигма не повинна слугувати виключно реалізації принципів зовнішньої політики, а передусім має спрямовуватися на створення сприятливих умов адаптації, трансформації та модернізації систем державного управління до умов глобалізаційних викликів. Держави мають виробити ефективну формулу глобального партнерства в умовах виникнення у них спільного глобалізаційного ворога, до прикладу, міжнародного тероризму, глобальної міграції, політичної експансії тощо. Якщо ж держави не зможуть виробити таку ефективну формулу, система відносин між ними неминуче зазнає ерозії, що призведе до порушення статусу їх геостратегічної самодостатності та можливості впливу на розвиток сучасного світу. Це також може спровокувати етнічний сепаратизм та різні форми релігійних

конфліктів, що неминуче може призвести до гуманітарної катастрофи, протистояти якій не зможе жодне із регіональних об'єднань. При цьому різні форми конфліктів можуть спровокувати і відповідний національно-територіальний перерозподіл. Виходячи із цього важливою проблемою для функціонування системи державного управління в умовах глобалізаційних викликів є налагодження міжетнічного діалогу (мультикультуралізм). Механізм налагодження такого діалогу передбачає рівність у ставленні до різних етнічних груп, які проживають на території окремої держави і які керуються різними глобалізаційними цінностями. Виходячи із цього в державі має діяти Програма збереження соціокультурної індивідуальності. Складовими такої Програми мають виступати:

- п вироблення механізмів збереження та захисту соціокультурної індивідуальності нації;
- п акумулювання воєнних засобів у подоланні етнічних конфліктів;
- п забезпечення миру та толерантності у міждержавних відносинах у контексті долаття глобалізаційних викликів;
- п розробка та реалізація механізмів регіональної безпеки;
- п впровадження універсалізованої системи цінностей, яка рівною мірою поділяється всіма суб'єктами глобалізаційного розвитку;
- п забезпечення рівних прав націй на самовизначення як у межах держави, так і в межах відповідного регіонального об'єднання;
- п збереження культурної, релігійної та лінгвістичної автономії нації;
- п подолання культурного ізоляціонізму націй в умовах глобалізаційного розвитку.

Врегулювання конфліктних ситуацій, які приводять до проявів глобального тероризму, з якими стикається національна держава в умовах глобалізації, завжди має відбуватися мирним шляхом. Держава повинна здійснювати контроль за процесом озброєння та роззброєння, оборонною промисловістю. Важлива роль має належати розробці воєнних доктрин, підготовці національних стратегій з налагодження міжнародної співпраці щодо розв'язання глобальних проблем.

У контексті протистояння глобалізаційним викликам доцільно створити Центр з вивчення етнічних конфліктів в умовах глобалізації. Щодо цього в Україні потрібно створити Центр з вивчення проблем стратегічного розвитку та миру. До основних функцій такого центру доцільно включити:

- п виявлення потенційних конфліктів на ранній стадії;
- п створення стратегій мирного розв'язання конфліктних ситуацій;

- п забезпечення сталого розвитку держави (розробка необхідних концепцій та стратегій щодо оптимізації суспільного розвитку);
- п популяризація ідей миру;
- п попередження та спостереження за конфліктами;
- п моніторинг конфліктних ситуацій, з якими стикаються держави на тому чи іншому кінці світу.

Необхідність такого центру є важливою складовою оптимізації розвитку й функціонування системи державного управління. Його функції та спрямованість також може коригуватись залежно від пріоритетності інтересів та потреб, на яких базується відповідна національна система державного управління. Наявність такого Центру допоможе кожній державі працювати на попередження та ліквідацію глобалізаційних викликів, з якими стикається чи ймовірно стикнеться сучасний світ.

Одним із глобалізаційних викликів також є проблема розриву між розвиненими країнами світу та тими, що перебувають у процесі розвитку. Відповідно до цього держава має виробити ефективні процедури, які б дали змогу скоротити такий розрив. Переважно тут йдеться про науково-технологічний розвиток, розвиток інноваційних технологій, завдяки чому закономірно позиціонується конкурентоспроможність держави у світі. Жодна із держав в умовах глобалізаційних викликів не зможе їм протистояти і досягнути високого рівня геополітичного буття, якщо будуватиме свою політику шляхом підтягування до стандартів життєдіяльності розвинених держав та відмови від власного політичного суверенітету. На особливу увагу в цьому плані заслуговує розгляд парадигми “Захід-Незахід”, яка сьогодні позиціонується у західноєвропейському світі, відповідно до якої “Захід втрачає відповідальність за розвиток інших регіонів світу і готовий задовольняти свої потреби за рахунок ресурсів усього світу, особливо інтелектуальних. Виходячи із цього Захід намагається нав’язати свої цінності іншому світові, протиставивши себе йому і створивши тим самим ситуацію для нової конфронтації” [230, с. 4]. Таким чином, дана парадигма відстоює вузькоутилітарний підхід до глобалізаційних викликів і шляхів їх протистояння. Проте особливої актуальності сьогодні набуває так звана синергетична модель глобального світоустрою, яка декларує механізми самоорганізації суспільства, відповідно до якої активізуються горизонтальні зв’язки, які забезпечують реалізацію глобалізації з низу. Відповідно до цього активними суб’єктами глобалізаційного розвитку виступають громадяни.

Слід відзначити, що реалізація механізмів державного управління у доланні глобалізаційних викликів має опосередкований ха-

рактер, з огляду на те, що окрема національна держава в умовах глобалізації не здатна самостійно вибудувати стратегію свого розвитку, оскільки вона перебуває в умовах геополітичної та геоекономічної залежності. Це свідчить про те, що держава, аби здобути потенціал розвитку та можливість протистояти глобалізаційним викликам, має об’єднуватись із відповідними структурами, що перебрали б на себе частку функцій національних держав. Такими структурами закономірно виступають ТНК, фінансові інститути, міжнародні урядові та неурядові структури, дослідницькі, донорські та структури спеціального призначення. Саме вони і мають взяти на себе частину повноважень у протистоянні глобалізаційним викликам. Водночас більшість дослідників сьогодні абсолютно переконані в тому, що в умовах глобалізації кожна країна несе персональну відповідальність перед світовим співтовариством за свою політику. Тому доцільно розробляти механізми державного управління, які б дали змогу державі забезпечити її конкурентоспроможність та самодостатність, а в результаті цього і її вплив на розвиток сучасного світу. Що стосується діяльності ТНК у доланні глобалізаційних викликів, то вона також має певні застороги, а саме ТНК шляхом своєї модифікації перетворюються на монополії, які не піддаються регулюванню, а тому досить часто вони можуть вдаватись до жорсткорегламентованої політики, яка не завжди може бути ефективним інструментом протистояння глобалізаційним викликам. Саме такої точки зору також дотримувався наприкінці 90-х рр. всесвітньо відомий фахівець з питань антиглобалізму *У.Белло*, який стверджував, що “міжнародні фінансові інститути та ТНК не піддаються реформуванню, а тому необхідно шляхом демонстрації “живої сили” нівелювати їх владу, позбавивши їх легітимності, і в кінцевому рахунку досягти їх знищення” [453, с. 237]. Виходячи із цього єдиний вихід у доланні глобалізаційних викликів дослідник бачить у тому, аби “країни, які перебувають на етапі розвитку орієнтували свою економіку виключно на внутрішній ринок, а не на експорт, всіляко сприяючи розвитку внутрішнього ринку, орієнтуючи національні ресурси на внутрішній розвиток, при цьому не наздоганяючи показники економічного зростання, а максимізувати принцип справедливого розподілу в цілях радикального оздоровлення оточуючого середовища, дотримуючись демократичної процедури прийняття економічних та політичних рішень” [453, с. 237].

Виходячи з того, що ТНК не являють собою ефективний механізм у протистоянні глобалізаційним викликам, сьогодні постає питання про необхідність створення “глобального уряду”, який би взяв на себе частину функцій ТНК. На роль такого уряду протягом тривалого часу претендували “велика вісімка”, ОЄСР, МВФ. Це

здебільшого пов'язувалось з тим, що національні держави ефективно не справляються зі своїми функціями і не можуть дати достойну відповідь на глобалізаційні виклики, тому необхідними є нові організаційно-функціональні структури. В результаті цього постало питання про необхідність створення наднаціональних урядів, які начебто мають виступати своєрідними “державами-стабілізаторами”, які нести будуть відповідальність за різні впливи глобалізаційного розвитку і здійснюватимуть функції глобального управління. Проте необхідність реалізації глобального управління не передбачала створення глобального уряду, більше того, на заході навіть було сформульовано лозунг “глобальне управління без глобального уряду” (“Global governance, not global government”). Об’єктивна ситуація, породжена глобалізаційними умовами розвитку та пошуком відповідей на них, вказує на необхідність реалізації глобального управління, оскільки сьогодні національні держави та міжнародні структури самостійно не можуть виробити ефективну формулу суспільного розвитку. Це пов’язується з тим, що:

- п розширюється коло суб’єктів політичного впливу на прийняття державно-управлінських рішень та рішень міжнародних структур;
- п сформовано численні регіональні структури, які стають ефективним інструментом захисту регіональних інтересів, а не глобальних;
- п принцип координації у взаємодії між державами підміняється боротьбою за вплив на прийняття відповідних рішень з боку окремих міжнародних організацій.

Виходячи із цього, на нашу думку, основним організаційно-функціональним інструментом у протистоянні глобалізаційним викликам має стати трирівнева взаємодія суб’єктів глобального управління: національних, регіональних та транснаціональних структур, які в інтегрованій взаємодії можуть забезпечити реалізацію ефективної політики протистояння глобалізаційним викликам.

Розробити ефективні механізми державного управління в доланні глобалізаційних викликів жодній із країн не вдасться, якщо вона не буде враховувати “загальні закономірності світового розвитку”. Однією з таких закономірностей, на думку *В.М.Коллонтай*, є “державне регулювання економіки та підтримка здорового національного підприємництва в країнах, які ще не виростили могутніх суб’єктів глобалізації типу ТНК й успадкували інерцію втручання держави в розвиток господарювання” [163, с. 19]. Отже, саме державне регулювання є необхідною умовою протистояння глобалізаційним викликам. Для оптимізації шляхів додання глобалізаційних викликів до-

цільно досягнути балансу між завданнями внутрішньої та зовнішньої політики держави. Найбільш оптимальний шлях у доланні глобалізаційних викликів є “обережне” прилаштування до умов глобалізації шляхом адаптації. Радикальні методи трансформації системи державного управління відповідно до умов глобалізації є найменш ефективними, а тому і самі по собі можуть містити певні виклики для суспільного розвитку. Виходячи з цього кожна із держав має поставити за мету розробку нової стратегії розвитку держави в умовах глобалізації. Основними положення цієї стратегії мають стати:

- п вироблення механізмів протистояння негативним проявам глобалізації;
- п інтеграція зусиль на загальнопланетарному масштабі з метою розв’язання глобальних проблем розвитку;
- п розширення сфери міжнародного співробітництва у відповідь на глобалізаційні виклики;
- п демократизація системи державного управління як інструмент оптимізації процесу додання глобалізаційних викликів.

В умовах жорсткої глобальної експансії з боку розвинених держав світу особливим викликом стає проблема відродження культурних та моральних цінностей. У цьому плані важлива роль належить розробці Концепції збереження культурних цінностей в умовах глобалізації, яка передусім має прописувати основні національні ментальні принципи, що мають бути покладені в систему розвитку держави в умовах глобалізації. Саме відповідно до таких принципів і має здійснюватись державна інтеграційна політика, яка б чітко ідентифікувала механізми, за допомогою яких тій чи іншій державі вдасться протистояти глобалізаційним викликам і ефективно реалізувати ті чи інші глобалізаційні завдання, які перед нею постають.

З метою протистояння викликам глобального тероризму особлива роль має належати створенню спеціальних структур (політичних та військових) з його попередження та ліквідації. Це пов’язується також і з тим, що більшість країн-лідерів геостратегічного розвитку сьогодні не в змозі протистояти викликам глобального тероризму та нарощенню потенціалу воєнного озброєння у світі. В цьому плані в межах кожної держави мають бути створені Національні комітети з питань попередження глобального тероризму. До функцій таких Комітетів слід віднести:

- п здійснення політичного контролю за діяльністю суб’єктів, які можуть перешкоджати інтересам розвитку держави;
- п стримування вогнищ потенційних загроз національної та глобальної безпеки;

- п стратегічне планування та управління воєнними операціями;
- п налагодження воєнно-політичної співпраці між державами для розробки системи спільних дій у подоланні тероризму;
- п проведення та організація технології блокування глобального тероризму;
- п операції з підтримки миру як у межах держави, так і у світі;
- п проведення воєнних операцій в умовах розгортання кризи (миротворчі місії);
- п регулювання кризових ситуацій у суспільстві, пов'язаних з терористичними актами;
- п проведення гуманітарних та рятувальних, антикризових операцій;
- п інформаційне забезпечення технології блокування тероризму;
- п долання наслідків тероризму та реабілітація людей, що зазнали насилля з боку терористів.

Наявність такої структури гарантуватиме можливість реалізації не лише національної, але й глобальної безпеки, яка забезпечить реалізацію глобальної оборонної стратегії, що виступатиме ефективним механізмом у протистоянні викликам глобального тероризму та забезпечення миру у відповідному регіоні. Саме такі комітети, на нашу думку, мають забезпечувати формування стратегічного партнерства між окремими державами, що дозволило б об'єднати зусилля в протистоянні глобалізаційним викликам. Це, у свою чергу, сприятиме зміцненню співпраці між державами щодо реалізації глобальної безпеки в сучасному світі. Здебільшого сьогодні відповіддю світового співтовариства на виклики глобального тероризму є передусім переоцінка зовнішньої політики та політики розвитку сучасного світу. Це має забезпечити інтеграцію людства в боротьбі зі спільними викликами, гарантуючи всім рівні права та можливості на участь у глобалізаційному розвитку шляхом відстоювання своєї геополітичної самодостатності.

Особлива важлива роль у доланні глобалізаційних викликів належить відповідним організаційно-управлінським структурам, які забезпечують відповідну координацію розгортання глобалізаційних процесів. Так, на думку італійського дослідника *Н.Боббіо*, “глобалізація та розщеплення національно-управлінських комплексів дозволяє розосередити їх на масштаб усього світу, а відповідно до цього виробити такі організаційні механізми, які забезпечать можливість розвитку всього світу в цілому у відповідній тотожності умов” [433]. Важлива роль при цьому, на думку дослідника, належить концентрації адміністративних, фінансових та стратегічних механізмів у до-

ланні різних форм глобалізаційних викликів. Виходячи із цього ефектний механізм у доланні глобалізаційних викликів учений вбачає у створенні так званих “асоціацій міжнародних сплетінь”, які б об'єднували діяльність транснаціональних корпорацій, фінансових центрів, ЗМІ та політичних столиць провідних держав. У своїй сукупності ці структури не лише блокуватимуть негативні прояви глобалізації, але й попереджатимуть їх виникнення. Створення таких структур є реальною альтернативою в протистоянні глобалізаційним викликам, оскільки вона рівною мірою включає активну участь як держави, так і громадськості у розв'язанні складних глобалізаційних проблем (екологічних, соціальних, економічних, політичних). Саме такі структури мають можливість розробити стратегічну програму перетворень сучасного світу відповідно до потреб глобалізаційного розвитку. Важливими цінностями такої програми, на нашу думку, мають виступати: справедливість, солідарність, демократичність, реалізація економічних, політичних та соціальних прав, самоорганізація, культурна різноманітність, прозорість та відкритість у діяльності міжнародних структур, дотримання норм міжнародного права, захист довкілля, розвиток потенціалу розвитку країни.

Саме солідарність у відносинах між державами є визначальним принципом, який може забезпечити долання глобалізаційних викликів і забезпечити ефективність управління суспільним розвитком у сучасних умовах. Так, Папа Римський, виступаючи у Ватикані на Асамблеї парламентарів світу 4 листопада 2000 р. зазначив, що “ганебно для суспільства достатку сучасного світу, коли багаті стають ще багатшими, оскільки багатство породжує багатство, а бідні ще біднішими, тому що бідності властива тенденція породжувати нову бідність. Така ситуація проявляється не лише в середині окремих держав, а за своїми масштабами виходить далеко за їх кордони. Саме сьогодні в умовах глобалізації ринків багаті й розвинені країни налаштовані на всіляке поліпшення своїх економічних умов, тоді як бідні країни - якщо вони позбавлені будь-якої надії на подальший розвиток - поринають у все більш затьмарену убогість та злиденність... Дух солідарності - ось що має наростати у сучасному світі, щоб перемогти егоїзм окремих особистостей та націй” [461, с. 7].

У травні 2000 р. Генеральний секретар ООН *К.Аннан* провів у Нью-Йорку зустріч на Форумі тисячоліть, де ним було погоджено програму дій, спрямовану на протистояння глобалізації. Програмою передбачалась низка заходів, які мають вводитись у життя громадянським суспільством, урядами та ООН на основі співпраці. В межах діяльності Форуму тисячоліть була прийнята Декларація, яка застерігала: якщо “архітекторів глобалізації” не закликати до відповідаль-

ності, то наслідки глобалізації можуть бути катастрофічними... в кінцевому рахунку багатим не буде спасіння, оскільки нетерплячість, хвороби, екологічні катастрофи, війни, розпад суспільства та політична нестабільність стануть всюдисущими” [106]. Саме тому, аби глобалізація стала благом для всіх, на форумі було прийнято рішення, щоб всесвітні кампанії, міжнародні фінансові та торговельні інстанції та уряди перебували під ефективним демократичним суспільним контролем. Слід також відзначити, що Форум тисячоліть не зважаючи на певний радикалізм заяв та оцінок з боку окремих його учасників, дав змогу виробити достатньо ефективні механізми додання глобалізаційних викликів. Та, зокрема, в межах Форуму чітко було розмежовано розуміння глобалізації “зверху” (що реалізується в інтересах багатих та сильних і яка сприймається більшістю як встановлення економічного, політичного й культурного панування сильних держав над слабкими) та глобалізації “знизу”, що виражається в безпрецедентних контактах, зв’язках, формах обміну та взаємодії між індивідами, групами, організаціями (завдяки ЗМІ та телекомунікації) з метою кристалізації нової суспільної свідомості, побудованої на новій системі цінностей, рівноправ’я, соціальної справедливості, демократії та прав людини [106].

На ювілейній сесії ООН у 2000 р. *К.Аннан*, оцінюючи реальність нового глобалізованого світу, засвідчив, що “в цьому світі групи та окремі особистості все частіше безпосередньо взаємодіють між собою через кордони без участі держав... Це, у свою чергу, створює певну небезпеку: злочинність, наркотики, тероризм, забруднення довкілля, хвороби, зброя, біженці, міграція - все це поширюється швидкими темпами. Люди все більше починають відчувати небезпеку, яка розгортається далеко від них, вони також швидко реагують на несправедливість та жорстокість в окремих країнах світу і очікують від держав певних рішень у цьому відношенні... Якщо ми хочемо взяти все краще від глобалізації і уникнути найгіршого, ми повинні навчитись управляти краще і маємо навчитись тому, як краще управляти спільно” [105].

Усе більше у протистояння глобалізаційним викликам сьогодні включаються суспільні та політичні структури. Так, ще 1997 р. європейські соціал-демократи ухвалили “Меморандум про глобалізацію”, а в 1999 р. Парижський конгрес соціалістичного інтернаціоналу прийняв Декларацію “виклики глобалізації”, де обґрунтовувалась ідея “глобального прогресу” як відповідь на ці виклики. В більшості робочих документів ООН обговорюється питання про необхідність інтеграції людства та соціальний вимір прогресу як базові інструменти протистояння глобалізаційним викликам [284].

Таким чином, вирішити ті чи інші завдання, породжені глобалізаційними викликами, кожній державі вдасться лише спільними зусиллями з іншими, “координуючи свої дії на міжнародному рівні”. Політика ізоляції та самоізоляції все одно не дозволить окремим країнам лишитись осторонь сучасного глобалізаційного процесу, оскільки його виклики все одно будуть помітними у розвитку тієї чи іншої держави. Різні глобальні проблеми, економічні кризи, загрози глобального тероризму та глобальної міграції, глобальна політична експансія - всі вони повною мірою позначаються на розвитку окремої держави. Щоб протистояти цьому кожна із держав все одно вдасться до інтеграції з іншими аби заручитись відповідним потенціалом (економічним, політичним, державно-управлінським, військовим, медичним тощо) у протистоянні таким викликам. Саме тому держави мають включитись в інтегрований пошук формування нової системи цінностей, за якою має жити в майбутньому глобальний світ і в межах якого мають розвиватись національні держави, жодною мірою не поступаючись своїм суверенітетом та своєю ментальною самодостатністю.

Розділ V

Основні форми і засоби глобальної інтеграції та їх вплив на державне управління

5.1. Глобальна інтеграція як нова форма суспільного розвитку

Усі тенденції суспільного розвитку сьогодні свідчать про виникнення такої форми суспільного розвитку, як глобальна інтеграція. Саме вона виступає основним критерієм та принципом розвитку сучасного світу, а відповідно до цього й інституційним механізмом забезпечення його функціонування. Глобальна інтеграція визначає закономірності розвитку сучасного світу, оскільки під її впливом змінюється глобальна структура світоустрою, з'являються нові інтегративні структури, які забезпечують інтенсифікацію розвитку людства в цілому.

Основною тенденцією сучасного типу суспільного історичного розвитку, який відповідає умовам глобалізації, є об'єднання окремих країн, регіонів та континентів у нову загальнопланетарну реальність. Виходячи з цього увесь світ розглядається як “глобальна загальнолюдська реальність, яка базується на збереженні спадкоємності цивілізаційного розвитку шляхом постійного здійснення унікально-одиничного, регіонально-особливого при безпосередньому породженні цивілізацією багатоманітних, суперечливих диференцій, відмінностей, за умов їх протистояння, в яких гинули окремі цивілізаційні форми і водночас виживали цілі цивілізації” [314]. Глобальна інтеграція забезпечує форму єдності та цілісності сучасного людства, завдяки чому різні прагнення та інтереси держав можуть привести до глобальної єдності світу. Основу такої єдності закономірно являє солідарність як “свідома, внутрішня духовно-моральнісна та соціальна організація, яка забезпечує всезагальну спільність людства” [314]. Це свідчить про те, що глобальна інтеграція є необхідною суспільно-історичною умовою не лише розвитку сучасного світу, але й спасіння людства в цілому. Проте глобальна інтеграція як будь-яка інша соціальна конструкція може за певних умов мати як позитивний, так і негативний характер впливу.

Більшість держав сьогодні постає перед необхідністю дати відповідь на запитання: в чому сутність глобальної інтеграції, яка її

основна мета, в чому її конкретні переваги для розвитку сучасного світу, і що це дасть для розвитку окремої національної держави, з якими державами необхідно інтегруватись аби досягнути бажаного результату, яких форм набуває глобальна інтеграція у сучасному світі, які основні засоби здійснення глобальної інтеграції мають застосовуватись, на яких принципах та умовах має здійснюватись глобальна інтеграція?

Глобальна форма інтеграції на відміну від усіх інших історичних форм інтеграції, які її передували, має тотальний характер. Більше того, можна навіть сказати, що глобальна інтеграція є еволюційно видозмінена модель інтеграції, яка включає всі історичні форми. На сьогодні світ знає такі дві історичні форми інтеграції: 1) інтеграція за допомогою сили, яка здійснювалась із доісторичних часів першими завойовницькими походами (окрема держава за допомогою сили приєднує до себе інші держави (імперія)); 2) добровільна інтеграція (об'єднання держав на основі реалізації спільних інтересів та потреб). За своїми масштабами, територіальними вимірами та формами впливу ці дві форми інтеграції не мали такого поширення, які має сучасна глобальна інтеграція. Ці дві історичні форми інтеграції сьогодні характеризують сучасну форму інтеграції -глобальну. Слід відзначити, що людство завжди змушене було вирішувати проблему досягнення єдності, за увиразнення багатоманітностей в умовах глобалізації проблему вирішити стало значно простіше.

Передумовою виникнення глобальної інтеграції є основні засоби обміну знаннями, цінностями розвитку в умовах інформаційного суспільства. Саме останнє привносить Інтернет як основний засіб забезпечення взаємообміну такими знаннями та цінностями в режимі он-лайн у межах глобального простору. Слід також відзначити, що характерною ознакою глобальної форми інтеграції на відміну від усіх попередніх є реалізація утилітарного інтересу - ідея вигоди та матеріального благополуччя, де людина, держава перетворюються на інструмент реалізації окремих цілей, які є основою функціонування та довготривалості відповідного глобального об'єднання. На думку *Ф.Фукуя-ми*, “перетворення національно-державних корпорацій у транснаціональні в першу чергу вимагають одноманітного політичного та правового простору для того, щоб забезпечити безпеку капіталу” [370]. Таким чином, вчений розглядає глобалізаційну інтеграцію як “логічний результат нового європейського ліберального проекту, в основі якого лежить сциентистська парадигма європейської культури Нового часу, яка найбільш рельєфно проявила себе в кінці XX ст.” [370].

На думку *А.Е.Куліджанішвілі*, “основною характеристикою процесу глобалізації, що відбувається в сучасному світі, є екстрапо-

ляція ліберально-демократичних цінностей на всі регіони без винятку. Це значить, що політичні, економічні, правові і т.ін. системи всіх країн світу стають ідентичними і взаємозалежність держав досягає небувалих масштабів. До цього часу народи та культури ніколи не були такі залежні один від одного. Проблеми, що виникають у будь-якій точці світу, миттєво відображаються на всьому світі. Процес глобалізації та гомогенізації приводить до створення єдиного світового співтовариства, в якому формуються єдині норми, інститути та культурні цінності” [393]. Такий підхід ученого найбільшою мірою характеризує неминучість та об’єктивність приходу глобальної інтеграції з її новою системою форм соціальної організації та самоорганізації, з її перевагами та ймовірними ризиками.

На думку *Ю.В.Яковця*, глобальна інтеграція є необхідною умовою “історичного процесу розвитку людства, оскільки вона приводить до відповідних форм переплетіння міжцивілізаційного розвитку та синхронізації цивілізацій” [422, с. 7]. Виходячи з цього глобальна інтеграція є необхідною умовою суспільного розвитку сучасного світу. Глобальна інтеграція в її сучасному варіанті має забезпечувати відповідну стабільність суспільно-правового устрою, на якому ще наполягав *І.Кант*. У межах його концепції “вічного миру” було розроблено три види суспільно-правового устрою, які цілком можуть охарактеризувати сутність сучасної глобальної інтеграції. До таких видів *І.Кант* відносив устрій, який базується на: 1) праві державного громадянства людей у складі народу; 2) міжнародному праві держав по відношенню один до одного; 3) світовій громадськості виходячи із того, що люди та держави перебувають між собою у зовнішніх взаємовідносинах і розглядаються як громадяни загальнолюдської держави. Таким чином, *І.Кант* виводить свою типологізацію інтеграції залежно від критерію суспільно-політичного устрою, який характеризує процес інтеграції держави у більш тісні союзи. Проте важливою проблемою, на якій наголошував *І.Кант* і те, що є актуальним і для сучасного типу суспільного розвитку, є наявність відповідного інтеграційного права, яке б чітко регулювало систему відносин між державами в умовах відповідного глобального об’єднання. Проте важливим фактором інтеграції між державами є прагнення до миру, яке виступає у формі відповідної гарантії стабільності та добробуту держави. Проте здійснити процес глобальної інтеграції в жодному випадку неможливо, якщо він не має належного рівня підтримки з боку різних груп громадськості, а також і з боку відповідних державно-управлінських структур, оскільки основною “силою” глобального інтеграційного процесу є всезагальна воля людей. Ще за часів *І.Канта* основними факторами, які зумовлювали утворення міждержавних

союзів, був “дух торгівлі”, “сила грошей”, тобто, як і сьогодні, економічний фактор [140].

Основу глобальної інтеграції становить загальнооб’єднувальна, всесвітньо-глобальна система цінностей (загальнолюдські, глобалізаційні, національно-регіональні та індивідуальні), яка з необхідністю має поділятися всіма суб’єктами глобального об’єднання. Така система цінностей є пріоритетною по відношенню до периферійної системи цінностей і здебільшого має приводити до усереднення нейтральності у ціннісних поглядах, аби таким чином не піддатися руйнації базових ціннісних факторів, якими керуються держави в процесі об’єднання. Саме тому в умовах глобалізації мова має йти про так звану транснаціональну систему цінностей, яка б працювала на інтеграцію держав, а не на протиставлення на основі відмінностей у національній системі цінностей, за якою живе кожна із держав. З цього приводу відомий дослідник *У.Ханнерц* вказав на те, що “національне перед обличчям транснаціональних ринків товарів, фінансів та культур найвищою мірою втрачає своє значення для конструкції колективних ідентичностей та підпорядковується тим формам ідентичності, які частково по-новому визначені із соціально-просторової точки зору, частково вони повністю є міжтериторіальними” [216]. Фактично тут йдеться про антиномічність цінностей, які складають основу глобальної інтеграції в її сучасному варіанті.

Щоб глобальна інтеграція мала позитивний характер, вона має здійснюватись на основі не лише геостратегічної, але і політичної та економічної рівності держав. Відповідно до цього у сфері геополітики було розроблено теорію “мондіалізму”. Зазначена теорія передбачає об’єднання держав лише на умовах зрівняння їх економічного розвитку. Тобто тут йшлося про можливість налагодження ефективного та тривалого об’єднання між державами лише тоді, коли вони мають спільні передумови та можливості економічного розвитку. Це свідчить про те, що ефективність глобальної інтеграції в першу чергу визначається параметрами рівності умов розвитку між державами, які прагнуть включитись у відповідне глобальне об’єднання.

Глобальна інтеграція являє собою засіб об’єднання держав, який сприяє налагодженню ефективної взаємодії між ними на всіх інституційних рівнях розвитку суспільства і базується на реалізації ними спільних інтересів. Глобальна інтеграція забезпечує структурну трансформацію сучасної системи міжнародних відносин, сприяє паритетному розподілу соціально-політичного, економічного та культурного потенціалу між державами в умовах спільного глобалізаційного вектора розвитку. В межах відповідного глобального об’єднання окрема держава може задавати відповідні правила “геостратегічної

гри”, які і регламентують характер здійснення глобальної інтеграції і визначають рівень активності в такому об’єднанні кожної окремої держави. Це, у свою чергу, вказує на форму розподілу геостратегічних функцій між державами як ключовими суб’єктами здійснення глобальної інтеграції, а також і динаміку соціального розвитку держав в умовах глобального об’єднання.

Жодна із держав світу сьогодні не може залишитись осторонь глобальних інтеграційних процесів, оскільки ритм сучасної геополітики зобов’язує кожну із них синхронізуватись із сучасними умовами розвитку. Такими сучасними умовами є глобальна інтеграція, яка вимагає від держав включатись у загальнопланетарний простір на умовах реалізації спільних геополітичних потреб та інтересів. Відповідно до цього основною метою глобальної інтеграції має виступати реалізація спільних інтересів шляхом досягнення геостратегічного консенсусу та збереження національної ідентичності. На нашу думку, доцільно ідентифікувати дві основні форми глобальної інтеграції в сучасних умовах: глобальну індивідуальну інтеграцію та глобальну колективну інтеграцію.

Глобальна індивідуальна інтеграція характеризує персональне включення окремої людини до сфери глобального соціально-політичного, економічного та культурного простору. Тобто тут йдеться про певні форми об’єднань між окремими людьми в межах глобального простору. Так, до прикладу, окрема людина для реалізації своїх інтересів та потреби включається у відповідні транснаціональні структури (економічні, професійні, політичні, релігійні, соціальні). В умовах розвитку інформаційного суспільства це також може здійснюватись за допомогою мережі Інтернет.

Глобальна колективна інтеграція передбачає об’єднання держав як суб’єктів колективної волі для реалізації спільних інтересів. До таких інтересів належать економічний, соціальний, політичний, культурний, екологічний, правовий, які й визначають критерії взаємозв’язку та взаємодії між державами.

Глобалізація, яка закономірно передбачає форсовану інтеграцію розвинутих держав у межах створення єдиного централізованого простору, передбачає орієнтацію на активний розвиток кожної з держав за умови використання фінансових засобів та технологій, розроблених іншими країнами. Впровадження такої моделі інтеграції характеризується низкою проблем: розвиток охоплює лише незначну частину населення планети та національних господарств, зростає соціально-економічне розшарування, маргіналізація, відчуження та злиденність значної частини населення, що безпосередньо пов’язується із посиленням залежності від стратегії функціонування транс-

національних структур, а тому відкритим лишається питання про стабільність державно-управлінських систем у світі.

Для більшості сучасних держав світу глобальна інтеграція є засобом геополітичної конкурентоспроможності, суспільної життєдіяльності та кристалізації умов національного розвитку. Саме тому кожна із національних держав має формувати та реалізовувати свою інтеграційну політику. У цьому плані важлива роль належить оптимізації інтеграційного процесу таким чином, аби він сприяв модернізації національної системи управління суспільним розвитком, а тим самим працював на підвищення авторитету держави у світі. Отже, сутність глобальної інтеграції якраз і полягає в тому, як за допомогою спільних зусиль забезпечити формування та розвиток єдиного соціально-економічного, політичного та культурного простору. Основу формування такого простору мають являти спільні інтереси.

Спільні інтереси закономірно визначають форми партнерства, які є більш пріоритетними в умовах глобальної інтеграції, ніж добросусідство. Партнерство є суб’єктивним актом налагодження взаємодії між державами на основі реалізації спільних інтересів, тоді коли добросусідство являє собою форму об’єднання виходячи із спільності територіального фактора. Досить часто інтереси між державами, які межують кордонами, можуть бути принципово різними і в такому плані не можна говорити про оптимальну форму глобальної інтеграції між ними. Отже, партнерство є пріоритетнішою формою взаємодії між державами, ніж добросусідство.

Закономірно основу глобальної інтеграції складають економічні інтереси. Саме принцип економічної корисності є необхідною умовою об’єднання народів в єдину систему. Економічна інтеграція обумовлює формування єдиного політико-правового простору (єдині форми політичного правління та універсалізовані демократичні цінності). Слід відзначити, що економічні інтегративні союзи є менш тривалими, ніж політичні, які формуються на основі реалізації економічних інтересів. Це пояснюється тим, що економіка є найбільш утилітарною сферою, кожна із держав шукає найбільш вигідні шляхи її функціонування, тому вони часто змінюють формати своїх економічних інтегративних об’єднань.

На думку *А.Печчеї*, “інтеграція в єдиний світовий простір дає змогу більш ефективно регулювати міжнародне життя, а відповідно до цього вона є найбільш ефективним способом співіснування. Проте такий стан справ не відповідає інтересам великих держав, а також ряду егоцентричних держав. Тому необхідно переосмислити ідею національної держави, щоб знайти шляхи для перетворення нинішньої світової системи у світове співтовариство” [267]. Отже, це

свідчить про те, що глобальна інтеграція як будь-яка інша соціальна конструкція має і відповідні ризики для функціонування національних держав. Будь-яка форма глобальної інтеграції вимагає від держав “ділитися” власним суверенітетом, що в кінцевому підсумку з необхідністю призводить до втрати національної ідентичної та геостратегічної визначеності. Виходячи із цього до ризиків глобальної інтеграції слід віднести наступне:

- п різний стиль суспільно-політичної життєдіяльності держави, які включаються в процес інтеграції;
- п відмінні історичні передумови суспільного розвитку;
- п принципову відмінність у структурі менталітету;
- п різницю в інтересах здійснення інтеграції;
- п масштаб амбіцій лідерів, які здійснюють інтеграційну політику;
- п відмінність у розумінні сутності, форм та засобів інтеграції.

Глобальна інтеграція включає значну кількість способів прилаштування та взаємодії держав у межах певного глобального об'єднання. Така глобально-просторова організація характеризується відповідними (інструментами) механізмами, до яких ми відносимо експансивне розширення засобів глобальної інтеграції відповідно до умов розвитку держав, застосування адекватних ресурсів, які забезпечують реалізацію спільних інтересів між державами в межах глобального об'єднання, максимальну реалізацію можливостей суб'єктів, що забезпечують потенціал спільності між державами та функціонування певного глобального об'єднання. В цілому ці інструменти працюють на забезпечення глобальної спільності у відносинах між державами та їх інституціоналізації. В результаті цього глобальна інтеграція відкриває перед державами нові можливості, посилює їх геостратегічний потенціал, створює умови для забезпечення сталого розвитку в умовах глобалізації.

Відповідно до логіки розгортання глобальної інтеграції її можна структурувати на такі етапи: глобальне включення, глобальне взаємоближення, глобальна взаємозалежність. Складовим елементом глобальної інтеграції є глобальне включення (глобальна інклюзія), яке передбачає форму входження держави чи окремої організації до глобального простору на умовах свободи та права вибору стратегії геополітичного та гео економічного розвитку. Більше того, глобальне включення як необхідна умова глобальної інтеграції, що характеризує логіку закономірностей розвитку в умовах глобалізації, може передбачати також і приєднання однієї держави до іншої на рівних, а то і відмінних умовах. Виходячи із цього глобальне включення передбачає форму-

вання нового соціального середовища, яке характеризується відповідними рівнями:

1) мезо-рівень, який окреслює ступінь включення окремої групи, організації чи окремої національної структури до глобального простору (торговельна, медична чи освітня угода);

2) рівень налагодження глобальних взаємозв'язків, який визначає активну участь у процесах глобальної інтеграції як окремих груп громадськості, державно-управлінських структур, так і держави в цілому на основі формування довіри.

Обов'язковою умовою глобального включення є організаційно-функціональна підтримка між державами, які входять до відповідного глобального об'єднання. В цьому плані такі форми включення мають виступати гарантом захисту підтримки та національної ідентичності окремої держави в межах відповідного глобального об'єднання. Якщо в умовах глобального включення не реалізуються умови паритетності права та свободи суб'єктів глобальної інтеграції на геополітичні вектори розвитку, це призводить до виникнення глобальної інтервенції у міждержавних відносинах. Таким чином, в умовах глобальної інтеграції певною мірою відбувається “вектор трансформації соціального простору при нормалізації забезпечення відцентрованих рухів (центр у даному випадку символізує норму), це соціальне включення трансформує центрову орієнтацію - рух здійснюється від центру (норми) до локусів нетиповості, що приводить до легітимації їх статусу в соціальному просторі” [216]. Глобальне включення, на відміну від усіх інших етапів глобальної інтеграції, є тимчасовим, оскільки стосується лише процесу входження людини чи держави до окремої глобальної структури. Виходячи із цього процес глобального включення можна розподілити на такі основні складові: раннє включення з метою забезпечення адаптації до умов розвитку (активізація геостратегічного потенціалу держави); середнє включення характеризує процес допомоги державі у її розвитку; кінцеве включення, яке забезпечує динамку держави в умовах глобального об'єднання (реалізація внутрішнього потенціалу національного розвитку, яка має бути спрямована на реалізацію власних національних інтересів). Слід також відзначити, що ефективність глобального включення до глобального простору залежить передусім від рівня настроїв та бажання громадськості, а також і від готовності соціальних інститутів, які мають забезпечувати відповідний рівень такого включення.

Передумовою глобальної інтеграції є процес глобального взаємоближення народів. Проте процес взаємоближення, на думку *К.Зегерса*, “може виявитись більш небезпечним для самобутності великих народів та національностей. Переважною мірою маєтись на

увазі встановлення тих норм та стандартів, які й досі лишаються проблемними для високорозвинених країн. Груба трансплантація норм та цінностей у суспільний організм може виявитись згубною” [123, с. 70]. Взаємозближення між народами є важливим індикатором визначення передумов об’єднання з метою реалізації спільних інтересів. Важливим фактом є й те, що взаємозближення має суб’єктивно-стихийний характер, оскільки стосунки між людьми, спільнотами, націями можуть акумулюватись на короткотривалих інтересах: політичних, економічних, культурних, екологічних. Кожна держава є творцем та носієм певної системи цінностей, вона являє собою таку організаційно-правову реальність, яка проявляє себе у різних сферах людської життєдіяльності і за допомогою різних засобів (ціннісні орієнтації, мова, література, мистецтво, релігія) відстоює своє право на геополітичне лідерство. Якщо окрема держава вступить до певного інтегративного об’єднання, яке дозволить їй реалізувати свою ментальну самодостатність, то це стане першим кроком до розпаду такого об’єднання, а також це створить ризики для інших об’єднань. Виходячи з цього глобальна інтеграція може бути ефективною формою суспільного розвитку, якщо вона забезпечує збереження національної самобутності та “надіндивідуальності”. Саме “надіндивідуальність” розглядається як найвища форма реалізації національної індивідуальності у процесі взаємодії з іншими людьми, саме вона може виступати основним грантом збереження державності в умовах глобальної інтеграції. Кожна держава стає більш могутньою, більш потужною в організаційно-правовому відношенні, якщо вона взаємодіє з іншими сильними державами світу, в такій ментальній багатоманітності вона неминує стає більш ефективною. Переважною мірою тут ідеться про рівень соціальної єдності та геополітичного солідаризму, які забезпечують життєдіяльність будь-якого глобального об’єднання. Глобальна інтеграція у будь-якій її формі завжди має бути спрямована на забезпечення соціальної солідарності, яка дозволяє побудувати нову макроструктуру соціальних відносин у межах глобального простору. У межах глобальної інтеграції нетиповість та нестандартність у стосунках між державами має визначатись як основна цінність налагодження геостратегічного зв’язку між ними. В межах відповідного глобального об’єднання різноманітність має сприйматись як цінність та цільовий вектор забезпечення сталого розвитку глобальної системи життєдіяльності, адже глобальний соціум конструє умови, в яких прояви індивідуальної та національної самобутності мають знаходити максимальне вираження.

Третьою необхідною умовою формування глобальної інтеграції є глобальна взаємозалежність. Тобто це форма залежності між людсь-

ми чи державами в контексті виникнення між ними спільних умов та факторів життєдіяльності. Глобальна взаємозалежність закономірно базується на взаємодії держав, в межах якої кожна із них репрезентує відповідні інституційні цінності та ресурси, на яких і ґрунтується глобальна інтеграція. Глобальна взаємозалежність дає змогу створити умови для ефективного розв’язання спільних проблемних ситуацій. У результаті чого держави можуть запропонувати повноцінний глобалізаційний проект розвитку в сучасних умовах. Це, зокрема, свідчить про те, що глобальна інтеграція приводить до перерозподілу ресурсів між державами та забезпечення відповідного балансу інтересів і потреб між ними. Таким чином, глобальна інтеграція забезпечує конструювання певного соціального простору, який би забезпечував формування певної глобалізаційної ситуації, що активізувала б індивідів та держави щодо участі в глобальному просторі.

Одним із складових елементів глобальної взаємозалежності (інтеграції) є глобальний аутизм, який характеризує переважання внутрішнього національного фактора над глобальним, а також повернення, вихід із зовнішнього світу у внутрішній, що тим самим може порушувати певний баланс у взаємодії між державами. Тобто це може засвідчити нав’язування окремою державою своєї системи ментальних цінностей іншій, що приведе до виникнення герменевтичної проблеми в умовах глобальної інтеграції. Саме тому глобальний аутизм з необхідністю має супроводжуватись глобалізаційним нормативізмом, що вказує на те, що держави в умовах взаємозближення та взаємозалежності мають виробляти спільні нормативи життєдіяльності, які виступатимуть основними критеріями, які регламентуватимуть характер об’єднання держав та подальшу реалізацію глобальної інтеграції. Таким чином, глобальний нормативізм має здолати певні ефекти у взаємодії між державами, тоді як одна держава надає пріоритет одній системі цінностей, а інша іншій, виходячи із цього має бути вироблена єдина система, якою керуватимуться держави спільно. Так, на нашу думку, нормативізм має виступати у формі глобального адаптера налагодження ефективної взаємодії між державами та суспільствами, він у такому контексті має забезпечувати спрощені умови адаптації держави до умов глобалізаційного розвитку.

Одним із рівнів глобальної інтеграції є глобальна кооперація, яка, у свою чергу, передбачає спільну координацію дій між державами в процесі реалізації спільних інтересів та потреб у межах певного глобального об’єднання.

На думку *Ф.Хайєка*, сучасний інтеграційний процес приводить до “виникнення нових форм взаємодії між суб’єктами суспільного розвитку, в результаті чого формуються нові соціальні інститути, які

порушують усталену історичну логіку буття людства” [376]. З нашої точки зору, виникнення таких інститутів за характером їх функціонування цілком можна ідентифікувати як глобальну кооперацію.

Глобальна кооперація передусім передбачає налагодження глобального партнерства. Проте воно не може будуватись виключно на вільній торгівлі як основі налагодженні торговельних зв'язків між окремими державами, оскільки закономірно “це прямий шлях до втрати національного суверенітету та кінець повної “незалежності” (П.Бьюкенен). Глобальне партнерство являє собою таку форму налагодження конструктивного діалогу між різними спільнотами, які подекуди перебувають у конфронтаційних стосунках. Основою таких відносин може виступати сукупність факторів, до яких ми відносимо відмінність у системі релігійних, політичних, економічних, культурних та навіть і моральних цінностей. Це все вказує на те, що глобальна кооперація є найбільш адекватною формулою вирішення конфліктних ситуацій, які перешкоджають розвитку культури діалогу між різними спільнотами глобального простору.

На думку *А.М.Кацви*, основою глобальної кооперації мають стати “спільні соціально-економічні та політичні вимоги з боку всіх суб'єктів глобального об'єднання” [147]. Проте, на думку вченого, такі вимоги ніколи не повинні висуватись однією країною окремо від іншої, оскільки це порушує логіку глобальної кооперації, приводить до її організаційного дисбалансу та неможливості ефективного функціонування.

В умовах глобальної інтеграції, яка передбачає взаємодію з іншою державою, “посилюється симпатія до власної нації”, формується усвідомлення належності до власної нації. Виходячи із цього в умовах глобальної інтеграції держави вимушені ділитись культурним, політичним потенціалом (традиції, мова, культура, історична пам'ять, релігія, суспільні цінності, моральні норми, менталітет, стиль життя) формуючи тим самим спільну систему цінностей. Водночас відмова від власної системи цінностей, притаманної окремому типу суспільної життєдіяльності, в межах відповідного інтегративного утворення автоматично передбачає втрату власної самобутності. Отже, в умовах глобального об'єднання держави потрапляють у ситуацію, яка вимагає від них брати активну участь у творенні нової геостратегічної реальності, таким чином тут застосовується поєднання різних культурних систем, оскільки саме вони вимагають від держав дій, які є абсолютно протилежними нормам та цінностям, притаманним певній національній системі. Саме тому в умовах глобального об'єднання кожна держава має прагнути до збереження власної національної ідентичності, навіть і тоді, коли відповідні умови та фактори (гло-

балізація) вимагають адаптації та певної трансформації типу суспільного розвитку. Таким чином, глобальна інтеграція створює ситуацію відповідно до якої кожна з держав вимушена виконувати вимоги іншої соціально-економічної, політико-правової та державно-управлінської системи, що досить часто абсолютно суперечить її історичному розвитку. Це, у свою чергу, порушує цілісність соціально-політичної реальності певної держави, породжує певний дисбаланс у функціонуванні системи державного управління.

Закономірно процес глобальної інтеграції приводить до унілінгвізації, тобто до переходу на користування єдиною мовою в межах певного об'єднання. Пріоритетність на виокремлення мови завжди належить державі, яка в межах відповідного інтегративного об'єднання займає ключову позицію, фактично є суб'єктом ініціативи створення певного об'єднання. До прикладу, в межах такого глобального об'єднання, як СРСР, ключова роль в економічному та політичному плані належала Росії, саме тому пріоритет лишається за російською мовою. Сьогодні в сучасному варіанті глобальної інтеграції пріоритет належить США як лідеру геостратегічного розвитку та суб'єкту здійснення процесів американізації. Саме тому зростає значення долара та англійської мови, адже вони є основним інструментом реалізації ідеології та політики американізації.

Нові умови глобалізаційного розвитку вимагають виникнення нових структур, які б забезпечували ефективність реалізації процесу глобальної інтеграції. Так, на думку *С.Хантінгтона*, сьогодні такі глобальні організації, як Світовий банк, Міжнародний валютний фонд, Світова організація торгівлі, Міжнародний суд, Всесвітня торгова спілка не справляються із своєю роллю. Більше того, з позицій дослідника “в нових умовах навіть ООН не справляється зі своїми завданнями, оскільки її форми та принципи вступили у суперечність з динамікою розвитку світу” [378, с. 20]. Тому, на думку вченого, місце Організації Об'єднаних Націй має зайняти організація об'єднаних цивілізацій, яка б забезпечила розв'язання складних проблем політичного управління всією планетою. Поки що ж лише Америка як світова держава контролює широкомасштабну зону своїх інтересів, і це з позиції *С.Хантінгтона* надзвичайно важливо, оскільки “у світі, якщо не будуть головувати США, буде більше насилля та безпорядку і менше демократії та економічного зростання, ніж у світі, де США продовжують впливати на розв'язання глобальних питань, ніж будь-яка інша країна” [378, с. 34].

Залежно від сфер суспільного життя, в яких відбуваються певні форми об'єднання між державами, можна визначити такі основні типи процесів глобальної інтеграції, як: економічна, політична, культурна інформаційна інтеграція.

1. Економічна інтеграція - це тип об'єднання між державами та окремими людьми чи групами людей (міжнародні структури) у сфері енергетики, торгівлі, транспортних зв'язків, промисловості, бізнесу, що передбачає формування єдиного економічного простору, в межах якого долаються торговельні та таможні бар'єри, здійснюється вільний товарообіг та обмін капіталом. Економічна інтеграція є найбільш складним і важливим процесом об'єднання держав у єдину глобальну модель розвитку, оскільки вона визначає всі інші типи інтеграції. Економічна інтеграція, на думку *С.К.Бетяєва*, є важливим процесом саме тому, що вона дала змогу розподілити країни на три рівні. Перший рівень складають держави так званого "золотого мільярда", які мають високий середній дохід на душу населення (приблизно 20 тис. дол. у рік), високий технологічний рівень та високі темпи зростання валового продукту. До другого рівня належать держави, які є постачальниками сировини та дешевої робочої сили для економіки країн першого рівня (тобто це сучасні колонії). До країн третього рівня дослідник відносить так звані архаїчні анклавні, які не досягли критичної відмітки у своєму розвитку, яка б дозволяла їм включитись у глобальну систему. Критична відмітка у його розумінні - це певна умовна величина, яка залежить від рівня розвитку економіки, пасіонарності етносу, обсягу корисних копалин і особливо від природних умов [26, с. 17]. Так, виходячи з дослідницької концепції, країни першого рівня мають найбільш високі темпи економічного розвитку і тому розрив між ними і країнами другого рівня постійно збільшується, в результаті цього зростає і напруга у стосунках між державами першого та другого рівня, що, безумовно, позначається на світовій системі геоекономічних відносин, яка визначає відповідний тип політичної інтеграції.

2. Політична інтеграція - це такий тип об'єднання між націями-державами, яка передбачає реалізацію спільних політичних інтересів. Політична інтеграція, у свою чергу, передбачає формування всесвітнього демократичного уряду, глобального громадського суспільства, глобальної демократії, глобальної держави, про що вже йшлося у попередніх розділах. Важливим складовим елементом правової інтеграції є формування та реалізація єдиних правових принципів та норм, які регламентують процес налагодження політичного зв'язку між державами.

3. Інформаційна інтеграція - це тип об'єднання між державами у сфері реалізації інформаційно-комунікативних інтересів (міжнародні телевізійні канали, міжнародні ЗМІ тощо) і базується на принципі реалізації інформаційної свободи. Інформаційна інтеграція дає змогу забезпечити налагодження певних зв'язків між глобальними

суб'єктами територіально віддаленими між собою, а також і між суб'єктами, які належать до різних транснаціональних структур. Таким чином, інформаційна інтеграція передбачає формування таких комунікативних зв'язків, які поширюються на весь глобальний світ і ведуть до подолання територіально-просторових відстаней.

4. Культурна інтеграція - передбачає процес об'єднання між державами у процесі взаємообміну відповідними цінностями. Культурна інтеграція здебільшого стосується налагодження міжкультурно-комунікативної взаємодії між народами, в результаті якої відбувається так зване "схрещення культур", що взаємозбагачує національні культури та формує нові культурні цінності.

Основною закономірністю розвитку сучасного світу є єдність, цілісність, об'єктивність, незворотність, взаємозалежність, що визначає зміст сучасних інтеграційних процесів і характеризує особливості формування нового наднаціонального економічного, політичного, культурного та інформаційного простору. Проте в контексті такого розуміння закономірностей інтеграційного розвитку сучасного світу відразу ж постає питання, яке обґрунтовує *А.С.Панарін* як "збереження та перетворення енергії", відповідно до якого необхідно з'ясувати, яка частина національної енергії та ресурсів переходить до єдиного глобального простору, відповідно до цього, яка частина забирається із потенціалу нації та національних держав, а які тим самим "деконцентруються". Це фактично свідчить про те, що процес глобальної інтеграції закономірно супроводжується процесом деконцентрації. Це свідчить, зокрема, про те, що процес глобальної інтеграції відбувається нерівномірно, "в ньому одночасно беруть участь не всі елементи, не всі прошарки суспільств, а в першу чергу найбільш соціально мобільні та впливові, які тим самим виходять із-під національного соціально-політичного контролю" [257, с. 18]. Саме тому "ніхто не посміє напругу заявити, що між глобалізмом та демократією намітились глибокі суперечності: якщо демократія означає суверенітет народу - електоральної більшості, яка контролює своїх правителів та їх рішення, то глобалізація означає передачу частин рішень - при чому не декоративних, а тих, які безпосередньо зачіпають інтереси соціальної безпеки більшості наднаціональних центрів влади, такими як "трестороння комісія", "вашингтонський консенсус", МВФ, МБ та ін." [257, с. 30]. Це фактично свідчить про те, що основними суб'єктами реалізації глобальної інтеграції є фінансова еліта, яка зацікавлена в об'єднанні світу заради реалізації своїх вузько-утилітарних (економічних інтересів), якщо вони навіть і перешкоджають реалізації загальностратегічних національних інтересів.

Таким чином, глобальна інтеграція як нова форма суспільного розвитку забезпечує відповідну трансформацію системи світоустрою,

в межах якої відбувається поступова інтегрованість світу в нову загальнопланетарну реальність. У результаті цього світ являє собою глобальну єдність, елементи якої взаємозалежні між собою, являючи певну єдність у багатоманітності суперечностей. Це, у свою чергу, свідчить про нову реконструкцію геостратегічного простору та новий вектор загальнопланетарного розвитку, в межах якого створюється нова система зв'язків та геополітичних просторів.

5.2. Основні форми глобальної інтеграції та їх вплив на систему державного управління

5.2.1. Євроінтеграційна форма глобалізаційного розвитку

Кінець XX ст. продемонстрував зміцнення позицій європейських країн, а отже, і кінцеве утвердження європейської ідеї, яка протягом багатьох століть визначала загальноцивілізаційні стандарти розвитку світу. Сьогодні більшість країн світу в економічному, соціальному та політичному відношеннях все активніше виявляють своє прагнення перетворитись на єдиного суб'єкта розвитку світу в новому тисячолітті. Це з впевненістю дозволяє стверджувати, що “світопорядок ще довго буде визначатись в Європі”. Але щоб за нових умов державам очолити список активних суб'єктів реалізації європейської ідеї, від них вимагаються узгоджені та консолідовані дії з розв'язання ключових питань, що визначатиме геополітичне позиціонування Європи в новому столітті та кожної окремої держави зокрема. До таких питань, зокрема, належить успішне завершення інтеграційного проекту та становлення в Європі наднаціонального співтовариства, що, у свою чергу, ставить такі запитання: яку форму прийме це співтовариство, федеративну чи конфедеративну, чи сформується у ньому інститут єдиного громадянства, якою мірою і яким чином у ньому будуть дотримуватись сучасні норми демократії? Основне питання, яке виникає у цьому зв'язку, стосується характеру взаємодії Європи із “зовнішнім” світом: чи може і чи повинен приклад європейців відтворюватись в інших регіонах планети? Чи буде в змозі Європейський Союз лідирувати в економічному, політичному та воєнному відношенні, не викликаючи до себе негативного ставлення, зберігаючи свою соціальну та культурну привабливість.

Відповідно до логіки даного дослідження в межах цього параграфа доцільно проаналізувати основні засади формування європейсь-

кої форми глобалізаційного розвитку, з'ясувати сутність та генезу європейської ідеї, розкрити специфіку європейської моделі цивілізаційного розвитку; визначити відмінності між європейською моделлю розвитку світу та сучасною глобалізаційною стратегією; окреслити основні проблеми та шляхи європеїзації України на сучасному етапі суспільного розвитку.

Джерело формування ідеї європейської інтеграції походить з доби середньовіччя, коли Європа являла собою “культурне ціле, об'єднане Римською церквою, з єдиною мовою (латинь), реально розвинутою регіональною торгівлею, з єдиними зовнішньою політикою та стратегічними воєнними цілями. Ще в XIV ст. домініканський монах *П'єр Дюбуа* вперше висунув ідею створення єдиної Ради європейської конфедерації як найкращої форми існування християнського світу. В результаті цього наприкінці XIV ст. була створена перша європейська армія, в 1693 р. *Вільям Пенні* у відомому трактаті “Про сучасний та майбутній світ в Європі” вказав на доцільність формування єдиного європейського парламенту, а в XIX ст. *П.Прудон* висунув ідею загальноєвропейської федерації. Слід відзначити, що саме європейська історія зробила інтеграційні процеси практично неминучими, адже саме тоді вперше постало питання, які фактори та умови дали поштовх цим процесам, яким чином і завдяки чому їх можна зробити більш прогнозованими [136].

Основним принципом формування та впровадження європейської ідеї у XIX ст. стала ідеологія західноєвропейського лібералізму та консерватизму. В межах даної ідеології європейська ідея була покликана забезпечувати політичну рівність громадян перед законом, сприяти встановленню демократичних норм та цінностей участі громадян у політичному житті. Предметом такої ідеї став пошук моделі європейської демократії, яка б мала “сприяти більшому розквіту суспільства, забезпечувати дотримання законів, прийнятих за спільної згоди громадян та благополуччя їх переважної більшості” [305, с. 17]. Важлива роль при цьому в організації системи державного управління належала навчанню людей демократії, відродженню демократичних цінностей та ідеалів, основним механізмом реалізації яких стало створення прозорих процедур залучення громадян до управління державою.

Протилежної позиції з цього приводу дотримується американський політолог *Р.Даль*, на думку якого така модель європейської демократії може мати небажані наслідки, а саме: “демократія не дає народу ефективного уряду, а також при демократичному правлінні в суспільстві посилюється індивідуалізм, з'являються індиферентність людей до політичного життя, а в результаті й політична апатія” [90, с. 28]. Це безпосередньо свідчить про те, що європейська ідея пев-

ною мірою сприяє реалізації ідеї індивідуалізму, адже залучення громадян до політичної діяльності, а також до активної їх участі в управлінні державою відіграє важливу роль у вихованні відчуття громадянськості (громадянської позиції), яке полягає в умінні жити разом, долати індивідуалізм, поступатись свободою, координувати свої дії з суспільними інтересами.

Важливою складовою європейської ідеї у XIX ст. стає антиномія свободи та рівності в суспільстві. *А.де Токвіль* з цього приводу прийшов до висновку, що у людей прагнення до рівності переважає над прагненням до свободи, оскільки “ідея рівності є всесильною та всезагальною, а свобода вимагає від людини чималих зусиль - самостійності, вміння робити власний вибір, відповідати за свої дії, а тому свободою потрібно правильно користуватись... водночас в одних народів сильніше проявляється прагнення до свободи, у інших - до рівності” [342, с. 24]. Отже, демократія не може існувати без високого рівня соціально-економічної та політичної рівності, водночас рівність може загрожувати свободі, тому виникає проблема, яким чином можна поєднати свободу та рівність у межах європейської моделі розвитку? *А.де Токвіль*, відстоюючи права та свободу громадян як основні здобутки європейської моделі розвитку, висловлював незадоволення індивідуалізмом, який протистоїть рівності умов співіснування громадян, адже подекуди примусова рівність знищує свободу.

Одним із складових елементів європейської ідеї у XIX ст. стає ідея лібералізму, філософське обґрунтування якого у цей період сформулював німецький філософ *І.Кант*, зокрема він звернув особливу увагу на ідею самоцінності та гідності особистості. На його думку, саме людина як суб'єкт моральнісної свідомості керується у своїй поведінці велінням моральнісного закону - “категоричним імперативом”, який має складати основу європейського громадянського суспільства, життєдіяльність якого забезпечується домовленістю між громадянами, які глибоко усвідомлюють свій моральнісний обов'язок по відношенню один до одного. Відповідно до цього, з позицій *І.Канта*, всі люди в європейському суспільстві народжуються вільними і кожен має узгоджувати свою свободу дій зі свободою співгромадян, які проживають у межах певного “національного організму”. Укладаючи договір, люди обмежують свою свободу на користь держави. Рух до громадянського суспільства - це рух до більш повного втілення правових норм свободи та рівності громадян. Відповідно до цього громадянське суспільство як правовий стан базується на відповідних апіорних принципах, а саме: свободі кожного члена суспільства як людини; рівності її з кожним іншим як підданим; самостійності кожного члена суспільства як громадянина [140, с. 79].

Це, у свою чергу, дає підстави вважати, що основним принципом європейської ідеї є забезпечення права народу на участь у встановленні правового порядку шляхом прийняття конституції, яка виражає його волю, адже верховенство народу обумовлює рівність, свободу та незалежність громадян у межах національної держави. Європейська ідея в першу чергу сповідує принцип захищеності особистості від державного втручання у сферу її духовного розвитку, вільний внутрішній саморозвиток особистості та нації зокрема.

Європейська ідея, таким чином, визначає специфіку та особливості функціонування європейської держави та критерії її взаємодії з іншими національними державами й транснаціональними утвореннями. Саме тому основною функцією європейської держави є забезпечення дотримання правових норм та свобод громадян, задоволення їх соціальних та культурних потреб. Держава зобов'язана визнавати право громадянина, а водночас надмірно опікуватися долею кожного з них. Основне призначення європейської держави - забезпечення досконалого права, максимальної відповідності устрою та режиму його основним принципам. Важливим аспектом розуміння європейської ідеї, з точки зору *І.Канта*, є також розуміння людини як члена світового співтовариства народів. Жоден народ, на думку філософа, не повинен протиставляти себе іншому. Розвиток людства це поступове створення правового громадянського суспільства, за якого “має бути такий союз народів, який однак не повинен бути державою народів” [140, с. 119] Тобто тут йдеться про найкращі формати використання європейської ідеї у формуванні нового трансцендентального світоустрою людства, який слугує реалізації загальнолюдських цінностей, а не загальнонаціональних цінностей громадянина певної національної спільноти.

Важлива роль у контексті формування генези європейської ідеї належить вченню *Гегеля*, який одним із перших висунув ідею історичної еволюції форм співіснування європейських держав, а саме він звернув особливу увагу на можливість належного розвитку держави лише у взаємодії з іншими державами, при цьому кожна окрема національна держава розглядалась ним виключно як самостійне утворення [56, с. 228]. Кожна з таких держав, на думку філософа, в умовах певної взаємодії та певного об'єднання може мати власні національно регламентовані соціальні інститути, які самостійно без держави можуть розробляти окремі норми та розвивати їх у суспільстві. Ці положення гегелівської філософії суттєво вплинули на формування та розвиток ліберальної ідеї європейської інтеграції, яка від ідеї забезпечення індивідуального блага перейшла до ідеї суспільного блага.

Перші реальні кроки у XX ст. на шляху до утвердження політики європейської інтеграції, а отже, і впровадження європейської ідеї цивілізаційного розвитку розпочинаються в 20-х рр. і пов'язуються переважно з посиленням ролі США після Першої світової війни. Саме тоді було висловлено думку, що лише об'єднання надасть Європі шанс лишитися в числі великих гравців на світовій арені. В 1929 р. французький міністр закордонних справ Арістид Бріан виступив у Лізі Націй з промовою, якою закликав до невідкладного початку здійснення пан'європейського проекту. Однак з наростанням воєнної загрози найбільш могутні імпульси щодо інтеграції стали походити від Великобританії - країни, яка найменше підтримувала ідею єдності Європи [136].

У XX ст. формується "європейська ідея держави всезагально-го добробуту", яка послабила доктрину соціальної нерівності та сповідувала ідею забезпечення добробуту громадян шляхом реалізації соціальної справедливості, досягнути якої, на думку теоретиків, можна лише в межах відповідного міждержавного союзу. Такий міждержавний союз має відповідати інтересам держав, які входять до нього, долати егоїзм політично та економічно сильних держав, захищати слабких, впроваджувати ефективні паритетні засади суспільного розвитку. Основним принципом утворення такого міждержавного союзу мають виступати рівність та свобода громадян. Загальною формальною ознакою реалізації такого принципу, який слугує основою об'єднання, є рівність людей перед законом, що є основним атрибутом правової держави.

Таким чином, європейська ідея кінця XX ст. спрямовується на забезпечення блага народу шляхом гарантування: 1) фізичної безпеки громадян (індивідуальна свобода) та 2) соціальної безпеки (матеріальні умови, свободи, подолання соціальних відмінностей). Це вказує на принципову відмінність європейської держави від євразійської, яка не втручається в питання розподілу суспільного блага, забезпечення матеріального та культурного добробуту громадян. Це вказує на те, що у XX ст. формується нова модель європейської держави, яка приводить до утвердження у сучасній практиці таких понять, як "соціальна держава", "правова держава" та "держава благоустрою".

Що ж стосується утвердження ідеї європейської соціальної держави, то вперше вона утверджується після Другої світової війни. Дана модель держави чітко узгоджувалась із системою ліберальних цінностей, характеризуючи тим самим перехід від патерналістської моделі держави до держави "соціальних інвестицій" у людський та соціальний ресурс. У результаті цього вона склала основу конституційного принципу розвитку багатьох європейських країн. Теорети-

ками того часу європейська соціальна держава закономірно розглядалась як "особливий, соціально орієнтований тип держави з розвинутою багатоукладною економікою, високим рівнем соціальної захищеності всіх громадян, утвердженням принципу соціальної справедливості" [228, с. 28].

Однією з форм функціонування європейської соціальної держави на кінець XX ст. стало утвердження держави добробуту, яка б гарантувала справедливий розподіл національного доходу та захист прав громадян. Основою інституціональності держави добробуту слугує система централізованих соціальних домовленостей та узгодженостей між різними суб'єктами суспільного життя. Важлива роль при цьому належить сфері послуг, науки та освіти, які і є первинним простором для відповідних домовленостей між громадянами в процесі реалізації своєї суспільної практики, адже тут основним покликанням держави є обслуговування громадянина шляхом надання йому ефективних послуг. Відповідно до цього однією з основних функцій держави добробуту є забезпечення функціонування сервісного суспільства, що включає реалізацію трьох основних видів інтелектуальних послуг: інновації, комунікації та освіти. Тому цілком логічним є відзначити, що основним аспектом моделі європейської держави є модернізація соціальних інститутів, яка пов'язується у першу чергу з виробленням нових форм інвестування в людський капітал - освіту, навчання та перенавчання кадрів. Європейська ідея таким чином увиразнює розвиток власної ініціативи та свободи індивіда (розвиток індивідуальності людини). Унаслідок цього їй вдається забезпечити узгодження індивідуалізованих цінностей особистості та його персональної відповідальності. Виходячи з того, що головним політичним інструментом побудови європейської соціальної держави є створення демократичних інститутів реалізації ліберальних політичних установок, доцільно створити нову мережу соціальної безпеки, яка б забезпечувала належні умови для розвитку особистої відповідальності громадянина.

Проте, аналізуючи зміст європейської ідеї та європейської моделі міжцивілізаційного розвитку, слід вказати на неоднозначне ставлення до неї як офіційних європейських інституцій, так і теоретиків. На особливу увагу заслуговує думка шведського міністра *Л.Пагротскі*, відповідно до якої архаїчними вважались погляди на ефективність європейської моделі розвитку, адже сьогодні на початку XXI ст. вона потребує своєї модернізації, гнучкості і конкурентності порівняно з іншими моделями, прийнятими у світі [255, с. 12].

У межах західного суспільства наведений вище підхід не поділяється, адже сьогодні майже аксіоматичним є визнання європейсь-

ких стандартів необхідною умовою світового розвитку, оскільки вони приводять до певної логічності конгломеративну модель перерозподілу світової системи, забезпечуючи тим самим ліберальну синергетичність у розвитку кожної окремої держави, яка іманентно є суб'єктом реалізації європейської ідеї.

Надзвичайно цікавим у межах даного аналізу є підхід французького вченого *Л.Жоспена*, який доцільність реалізації європейської моделі світового розвитку вбачає у поєднанні, а не в протиставленні “соціальних витрат” та “соціальних інвестицій”. На думку дослідника, в умовах євроінтеграції як певної інституційної моделі об'єднання світу важлива роль належить політиці паритетного перерозподілу соціальних інвестицій між державами [118, с. 116].

Дана теза також була актуальною на саміті глав держав Європейського Союзу у березні 2000 р., коли вперше було прийнято рішення, яке орієнтувало союз на реалізацію стратегічної мети - побудову “Соціальної Європи”, тобто нової європейської моделі соціально-економічного та політико-адміністративного розвитку, що включало вироблення принципів єдиної соціальної політики Євросоюзу. Ця мета була підтримана урядами Великобританії, Швеції, Голландії та Німеччини і чітко оформлена у відповідному документі, який увиразнював проблему реформування та модернізації європейської моделі соціальної держави. Даний документ розкривав зміст основних засобів розвитку особистої ініціативи та ділової активності громадян (покращення освіти, охорони здоров'я, перманентне підвищення кваліфікації тощо), посилення ролі громадянського суспільства та його контролю за соціально-політичними та державно-управлінськими процесами.

Такий аспект розуміння проблеми є найбільш актуальним, особливо виходячи з того, що в умовах глобалізації вирішення завдань всезагального добробуту національним державам окремо не до снаги. Це безпосередньо вказує на необхідність об'єднувати зусилля між державами, виводячи свою політику на наднаціональний рівень. У книзі *О.Лафонтена* “Серце б'ється зліва” з цього приводу підкреслюється, що зараз мова має йти про те, щоб “англосаксонському капіталізму протиставити європейську соціальну державу” [181, с. 412]. Це, у свою чергу, вказує на доцільність концептуально визначити зміст європейської моделі, її специфіку, критерії та принципи функціонування. Цілком методологічно зваженим є розуміння змісту європейської моделі, представлене *Е.Енплером*, як “певного соціально-демократичного проекту, який базується на широкому консенсусі та прихильності до лібералізму” [447, с. 67]. На його думку, європейська модель суспільного розвитку має бути політично нейтральною, а саме “замість того, щоб витіснити політику ринком, доцільно надати полі-

тиці та ринку законне місце”, адже саме політика має задовольняти потреби, які ринок задовольнити не може, оскільки першочерговим завданням для європейського громадянського суспільства є забезпечення прав громадян на вплив та волю приймати політичні рішення” [447, с. 74].

Важливою проблемою в контексті даного аналізу є з'ясування сутності європейської інноваційної моделі соціальної держави, яка на сьогодні активно використовується в процесі формування нової регіональної стратегії, що чітко враховує різний рівень розвитку окремого регіону та можливість використання ним європейської моделі розвитку. При цьому слід відзначити, що європейська інтеграція як одна з інституційних форм створення нового світоустрою здійснюється за рахунок посилення регіональної співпраці між країнами за умови наявності в них спільних інтересів. Це, у свою чергу, свідчить про те, що Європа прагне до “відкритої форми регіоналізму” у налагодженні відносин між національними державами, підтвердженням цього слугує й той факт, що глобалізація в її сучасних проявах приводить не лише до інтернаціоналізації, що стосується економічного сектора, а також до транскордонного характеру об'єднання. Перебування в таких структурах для національних держав здебільшого коштує дешевше.

Сьогодні актуальною також є ідея створення модернізованої європейської моделі соціальної держави, яка втілена в проекті “Європа регіонів”. Ідеться про створення такої єдиної континентальної організації, яка б у своїй діяльності спиралася на інтеграційні соціально-економічні процеси в країнах Європейського Союзу. Тут насамперед мова йде про позаблокове співробітництво (коаліція) співвідпорядкованих держав на основі взаємоповаги національних і міждержавних відмінностей, вироблення взаємоприйнятних правил гри в процесі реалізації європейської моделі політики. Тобто це у новому ракурсі ставить проблему формування механізмів регіональної інтеграції в межах Європейського Союзу, який має забезпечити належний перерозподіл резервів розвитку.

Особливого значення в даному контексті набуває принцип “субсидіарності”, відповідно до якого в межах європейської моделі розвитку індивіди та окремі групи громадськості порівно володіють свободою та максимальним впливом на прийняття рішень, а на основі цього здійснюється і перерозподіл ресурсів. Проте на сьогодні все частіше політика Європейського Союзу відходить від стратегії перерозподілу ресурсів, а спрямовується на принцип “концентрації”, за якого ресурси концентруються навколо вирішення конкретної проблеми в межах окремого регіону.

Основна ідея європейської інтеграції відповідно до наведених вище положень полягає в дотриманні принципу соціальної, політичної, економічної та культурної рівності (рівність можливостей для всіх громадян) як фактора ефективності розвитку національних держав. Розуміючи в такому ракурсі сутність євроінтеграції, постає питання, чи насправді вона приводить до утворення однополярного чи багатополярного світоустрою. При цьому важливим є і той факт, що в Європі сьогодні поступово формується поліцентрична модель, яка характеризує “єдність багатоманітностей”, що є принципово відмінним від моноцентристської глобалізації. Зміст останньої деталізовано описав американський дослідник *С.Хангтінгтон*, на думку якого сучасний світ перебуває на межі зіткнення цивілізацій, що, у свою чергу, є свідченням лінії розлому між західним та східним різноманіттями християнства [379, с. 79]. Усупереч цьому європейська модель розвитку, стратегію якої у своїй діяльності наслідує Європейський Союз, не є конфронтаційним по відношенню до православного світу. І це безпосередньо є принциповою відмінністю західноєвропейської моделі розвитку від глобалістичної, яка орієнтується на моноцентристську побудову світоустрою і супроводжується не лише зовнішньо-економічною експансією, але й відповідним політичним тиском.

У межах даного аналізу слід також відзначити, що Європа не лише є поняттям географічним, а й культурно-історичним та ідеологічним. Це обов’язково слід розуміти сьогодні в Україні, адже вона є однією з небагатьох країн світу, яка не лише з культурно-історичної точки зору, але й географічної є центром Європи. Українські культура, література, мистецтво являють собою значні досягнення європейської культурної традиції, більше того, наша культура є необхідною складовою розвитку європейської культури. Відповідно до цього виникає проблема з’ясування того, чи належить Україна до Європи і чи насправді вона є її культурно-історичним центром, тобто те, наскільки вона відчуває свою належність до європейських стандартів цивілізаційного розвитку? На думку *Б.А.Успенської*, формування відчуття належності громадянами до європейської спільноти може відбуватись двома шляхами, а саме: за допомогою природної культурної експансії (принцип метонімії) та штучним процесом культурної орієнтації (принцип метафори) [362, с. 17]. Саме тому тут постає проблема вироблення чітких критеріїв, за якими визначається статус належності країни до центру чи до периферії. Цікавими є міркування російського дослідника, відповідно до яких проблема центру та периферії (відношення між державами у просторі) ідентифікується як метонімія, а відношення у часі - як метафора. Основним принципом їх поєднання є релігійний фактор. Відповідно до цього Україна

може вважатись Європою не як метонімія, а як метафора, адже тут мова йде не про експансію Європи як історичного та культурного (цивілізаційного) центру на прилежній території, а як свідому орієнтацію на Європу, тобто про процес, який має об’єктивно-штучний характер.

На думку окремих дослідників, європейські суспільства вибудовують стандарти своєї життєдіяльності за жорсткими та подекуди цинічними правилами раціональності, нав’язуючи тим самим світові свої “емоції, прагнення, орієнтації на розширення міжлюдських контактів на всіх рівнях та в усіх галузях суспільного життя, це, у свою чергу, є необхідним компонентом європейської культури, а для міждержавних відносин своєрідним гарніром” [405, с. 39].

Таким чином, визначаючи роль впливу європейської інтеграції на державне управління, доцільно виходити з того, що отримають окремі національні держави, обравши її за альтернативу суспільного розвитку. На думку болгарського дослідника *Н.Злоказова*, важлива роль належить об’єднанню високорозвинених та динамічних країн Західної Європи та країн-кандидатів, що поступово прилаштовуються до нових реалій, “сплав старої та нової Європи може надати значного імпульсу у розвитку європейської економіки та європеїзації моделі суспільного розвитку” [124, с. 62]. Таким чином, це свідчить про переваги, які отримають окремі держави, обравши євроінтеграційну модель за основу свого розвитку, оскільки тут перед ними з’являються можливості для позитивної соціальної динаміки, зокрема зростуть темпи приросту ВВП, стабільність у системі забезпечення енергоносіями, що, у свою чергу, також забезпечить можливість безпечного інвестування у дохідні енергетичні проекти. Це тим самим забезпечить політичну вагу держави в сучасних геополітичних процесах і сприятиме перетворенню окремої країни з окраїни Європи на основного магістрального суб’єкта континентального (геополітичного) значення. Виходячи із цього євроінтеграційна форма глобалізаційного розвитку є найбільш ефективною формулою організації суспільного життя для країн з відстаючою економікою та недостатнім рівнем демократичного розвитку, оскільки тут є можливість, певний баланс вирівняти свою модель суспільного розвитку відповідно до європейської. Проте реально ЄС висуває інший підхід до реалізації своєї політики стосовно інших країн світу, оскільки в першу чергу турбується про те, аби вони відповідали європейським критеріям розвитку і лише тоді вони матимуть можливість приєднатись до європейського співтовариства на інституційній основі. Такими критеріями є: рівень економічного розвитку, ступінь адаптації політичних інститутів до норм ЄС, підвищення адміністративного потенціалу

держави та її механізмів у боротьбі з корупцією. Саме дотримання таких критеріїв, безумовно, приведе до підвищення ефективності функціонування системи управління в межах окремої національної держави.

Характер євроінтеграційної політики для кожної національної держави має бути демократично-відкритим. При цьому важлива роль має належати діалогу суспільства і влади на предмет змісту євроінтеграційної політики. Мова передусім йде про те, що буде мати конкретно громадянин держави та і сама держава, якщо обере курс на євроінтеграцію, наскільки він забезпечить їй економічний та політичний розвиток і водночас сприятиме збереженню її власної національної ідентичності. Вочевидь, це ставить питання не лише про відносини національних держав з ЄС, але і про ставлення громадян окремих держав до нього. Це пов'язується з тим, що в сучасних умовах вступ до ЄС ініціюється владою окремих держав, а не її громадянами, основним ризиком при цьому є те, що “правлячі кола, керуючись здебільшого виключно політичними мотивами, не приділяють особливої уваги аналізу економічних ризиків та переваг і намагаються демонструвати готовність до вступу будь-якою ціною” [124, с. 68]. Хоча і в межах окремих держав світу сьогодні створюються спеціальні міністерства, які уповноважені здійснювати євроінтеграційну політику, проте нерідко вона виявляється малоефективною, оскільки не враховується ментальний фактор адаптації системи державного управління до критеріїв європейського розвитку. Досить часто така політика має централізований характер і не враховує специфіку розвитку окремої національної держави та і наслідки за умови її включення до ЄС. При цьому важливою проблемою для кожної держави в контексті реалізації євроінтеграційної політики є збереження балансу між стратегією національного розвитку, його стабільністю та реформуванням суспільних сфер, яке необхідно провести, аби мати можливість включитись до ЄС. Це не дивно, виходячи з того, що головною проблемою для більшості країн світу, які приєдналися до ЄС, є так звана “боротьба з духом умиротворення” [283, с. 30].

Відомий німецький дослідник *Д.Гелернтер*, аналізуючи “умиротворення” як основний критерій ефективності євроінтеграційної політики, доводить, що “сучасний світ нагадує йому Захід міжвоєнного часу, що був заражений вірусом саморуйнації... сьогодні ознаки мазохізму проглядаються у ставленні нинішньої Європи до всіх ісламських держав, що нехтують нею”. Таким чином, на думку вченого, “умиротворення” є одним із критеріїв, який має протистояти насильницькому характерові євроінтеграційної політики, “знімаючи тим самим з людини відчуття провини за те, що вона належить до західної цивілізації і намагається всім нав'язати свої цінності” [283, с. 34].

Виходячи із сучасних тенденцій суспільного розвитку роль євроінтеграційної форми глобалізаційного розвитку зростає в контексті формування противаги для США. Світ сьогодні реально зацікавлений у тому, щоб з'явилась супердержава в особі Європи, яка б протистояла реалізації насильницької політики американізації не лише в Європі, але й у межах світу в цілому. У цьому плані *Дж.О'Салліван*, виступаючи проти жорсткого тиску на Європу з боку Америки, пропонує впроваджувати політику “прагматичного мультилатеризму”, яка має забезпечити лідерство Європи у світі. З цією метою, на думку вченого, доцільно зберігати монопольну роль НАТО, аби забезпечити європейську безпеку, сприяти формуванню гнучкої “Європи націй”, об'єднаних вільною торгівлею, щоб таким чином без амбіцій стати єдиною державою-нацією у противагу Америці. Така технологія реалізації євроінтеграційної політики отримала назву “макіавелістської стратегії” європейських опонентів США.

Аналізуючи специфіку впливу євроінтеграційної форми глобалізаційного розвитку на системи управління окремих держав, доцільно враховувати сучасні тенденції європеїзації. У цьому плані німецький дослідник та автор книги “Смерть Заходу” *П.Б'юкенен* аргументовано доводить, що “Європа - це живий мрець, оскільки на сьогодні вона втратила свою життєву енергію, сьогоднішні європейці вже й думки не мають про певну жертвовність заради інших народів світу, адже для них лишається головним - насолоджуватись безтурботним життям, саме тому європейська армія за своєю чисельністю стає схожою з поліцейськими структурами” [457, с. 38]. Головною причиною краху Європи вчений називає “балканську війну 90-х рр. XX ст., яка довела світові безпомічність європейців, що і дає підстави вважати, що “золоті дні Європи вже позаду”. Реальним підтвердженням цього, з одного боку, є скорочення населення через зниження рівня народжуваності, а з другого - зростаюча хвиля міграції, яка радикально змінює етнічну структуру Старого світу. Звідси і катастрофічні наслідки для розвитку європейського світу, “по мірі того, як населення європейських країн буде ставати все більш “арабським” та “ісламським”, параліч буде охоплювати се більшу територію. Майже тотожної точки зору дотримується *Д.Брукс*, який вказує на те, що “європейці вже забули про відчуття імперської впевненості в собі, про відчуття того, що вітер історії надуває їх вітрила, про колишні героїчні успіхи, сьогодні вони майже переконані в тому, що їх прагнення бути першими у світі є, без сумніву, вульгарним” [36]. Тому чи приймати сьогодні виклик європейської інтеграції виходячи із останніх підходів - лишається питанням відкритим не лише для нашої держави, але і для світу в цілому.

Досліджуючи проблему європеїзації України, з повним правом можна заперечити окремим політикам, ученим, які наполягають на тому, що Україна є периферією Європи, а не її центром, і тому на неї опосередковано поширюється європейська культурна модель. Аби подолати жорсткі стандарти стереотипів громадської думки, слід розробити ефективні шляхи еволюційної європеїзації України (виключаючи при цьому революційні методики), адже Україна має всі шанси сьогодні стати “Новою Європою”, точніше її органічною складовою – “Великою Європою”.

Проте самоорієнтація України на Європу сьогодні є досить односторонньою, що скоріше свідчить, про те, що вона опосередковано визнає себе за органічного суб’єкта європейської спільноти. На нашу думку, про реальність даного процесу можна говорити тоді, коли держава повною мірою засвоїть не лише європейські культурні цінності, а й стандарти суспільної життєдіяльності. Саме тоді Україна стане європейською, інакше можна стикнутися з культурним протистоянням між державами, яке особливо увиразнюється в умовах глобалізації, коли об’єктивно неможливо оминати відповідні процеси.

На сучасному етапі розвитку Української держави важливо чітко визначити, основні критерії, які ментально відрізняють нашу державу від іншої і відповідно до цього намагатись їх узгоджувати. Не можна допускати штучності в побудові певного цивілізаційного стандарту, адже така штучність буде афірмативно символізувати прихід такого етапу у розвитку України, який суперечитиме її історичній логіці. Відповідно до цього особливо важливо в межах даного аналізу визначити основні ментальні ознаки, які відрізняють Україну від Європи. Якщо для першої важливим є прихильність до традицій, то для Європи характерним є системний модернізм і підтягування окремих держав до певних модернізаційних стандартів. Суттєвою відмінністю між державами в межах європейської спільноти, на нашу думку, також є герменевтична проблематика. Так, на думку *Б.А.Успенського*, “велика різниця є між німцем, який говорить по-німецьки (на своїй мові), та іноземцем, який говорить по-німецьки як на чужій мові. Іноземець, який говорить чужою мовою, не вільний, він поневолі має орієнтуватись на носія мови, який завжди правий, який має природні навички мови і природнім шляхом знає, як це вимовити” [362, с. 17].

При цьому слід також відзначити, що в результаті використання в Україні окремих стандартів європейської моделі розвитку створилась ситуація одночасного утвердження двох культур: традиційної, яка оголошується архаїчною, та нової, яка визнається прогресивно-модернізованою. Важлива проблема при цьому полягає лише

в тому, як ці два типи культур узгодити між собою, тим самим створити нову модель культури. Однак слід пам’ятати, що створення нової культури закономірно передбачає певне заперечення попередньої, що фактично сьогодні можна простежити.

Одним із первинних шляхів реалізації європейської моделі розвитку України є застосувати її в межах життєдіяльності окремого регіону держави. Тобто це свідчить про те, що європеїзація держави може розпочатися з окремого її регіону і потім поширитися на державу в цілому. До прикладу, західна Україна, яка завжди підтримувала ідеєю європейської моделі розвитку, поступово може переконати у своїх поглядах Центр, Південь та Схід. При цьому в методологічному плані слід чітко розмежовувати поняття європеїзації держави та намагання наслідувати окремі європейські принципи, адже в протилежному разі може виникнути ситуація, коли зі створенням нової європейської України створиться “анти-Україна”, яка символізуватиме абсолютно неприйнятні для держави в ментальному відношенні імперативи розвитку. В результаті цього можуть сформуватись дві абсолютно суперечливі між собою моделі цивілізаційного розвитку, а цього, безумовно, допускати не можна.

Слід відзначити також, що особливо важливу роль у процесах європеїзації та європейської інтеграції України відіграють різні групи громадськості, політична еліта, окремі прошарки інтелігенції, які виступають сполучною ланкою між народом та цивілізаційним світом (оскільки саме на них покладається функція доведення до суспільства доцільності європейської моделі розвитку, саме вони є ключовими комунікаторами реалізації європейської моделі розвитку). Важливою засторогою, про яку слід обов’язково пам’ятати, є також прагнення до європеїзації культури, яке закономірно призводить до уподібнення національної культури до культури Європи. Саме тому не можна допускати, щоб процес європеїзації набув характеру бюрократичної модернізації, оскільки це негативно позначиться на збереженні власної національної культури.

Таким чином, на основі здійсненого нами аналізу засад європейської моделі міжцивілізаційного розвитку нам вдалося отримати відповідні висновки, які, у свою чергу, увиразнили потребу створення образу європейської України, який би чітко підкреслював її відмінність та тотожність у стратегії створення власного національного стандарту розвитку, що відповідним чином визначає належне й майбутнє. Відповідно до цього нами розкрито сутність та проаналізовано генезу європейської ідеї, визначено специфіку європейської моделі цивілізаційного розвитку, вказано на принципову відмінність між європейською моделлю розвитку світу та сучасною глобалізацій-

ною стратегію. На основі цього окреслено основні проблеми та шляхи європеїзації України на сучасному етапі її розвитку.

5.2.2. Євроатлантична інтеграція як форма глобалізаційного розвитку

Сучасним критерієм суспільного розвитку є створення нових загальноцивілізаційних стандартів стабільності та безпеки національних держав. Одним із таких стандартів для глобалізаційного розвитку сучасного світу є реалізація євроатлантичного вибору, який визначає нову модель геополітичного позиціонування держави у світі шляхом надання їй відповідних гарантій у сфері соціальної, економічної та політичної безпеки. Важливого значення в руслі реалізації такої мети набуває політика євроатлантичної інтеграції.

Тому євроатлантичність як модель суспільного розвитку є типологічно однорідною методологією структурування суспільного розвитку, яка реально впливає на ідеологічне життя країни. На сьогодні для більшості держав світу євроатлантична форма інтеграції може стати важливим інструментом трансформації та консолідації суспільства, а відповідно до цього і новою формулою гарантії національної безпеки. Цього, на жаль, не можна сказати про українську дійсність, у межах якої проблема євроатлантичної інтеграції забезпечує певну консолідованість у суспільстві, і водночас створює поляризацію у ставленні до неї. Це відбувається, що на сьогодні в Україні євроатлантична інтеграція досить часто має емоційний, а не раціональний супровід. Наслідки від такого супроводу також є незворотними не лише для зовнішньої, але і для внутрішньої політики.

Світова спільнота сьогодні засвідчує свої глобалістичні прагнення щодо гарантій глобальної безпеки, відповідно до цього відбувається адаптація національних систем державного управління до умов євроатлантизації світу. Така євроатлантизація світу передусім засвідчує готовність “НАТО взяти на себе функції підтримання миру в усьому світі”. Така готовність, на думку помічника генерального секретаря альянсу *К.Клабера*, вимагає від “держав передусім адаптації національних систем права до нової геополітичної ситуації, в якій перебуває сучасний світ. Відповідно до цього євроатлантичність світу - це нова пропозиція для світу щодо можливості посилення його оборонного потенціалу на умовах включення у відповідні структури НАТО. Такі структури саме і виступають інституційною основою євроатлантизації світу, яка й гарантує підтримання миру та безпеки шляхом мобілізації сукупного оборонного потенціалу держав” [101].

Проте це жодною мірою сьогодні не має засвідчувати тотальну залежність національних держав, які обрали стратегію євроатлантичної інтеграції, від структур НАТО при виборі зовнішнього вектора їх розвитку. Безумовно, що така стратегія не може не позначатись на системі політики держав, проте вона не може виступати інструментом її тотальної регламентації.

Євроатлантична форма інтеграції передбачає реалізацію нової стратегічної концепції розвитку глобального світу. У даному контексті ми виходимо не лише з інституційних засад розуміння євроатлантичної інтеграції, а переважною мірою із аксіологічних її цілісних засад, з’ясовуючи її роль у розвитку сучасного світу та функціонуванні національних систем державного управління. Систематизувавши основні завдання, реалізацію яких бере на себе НАТО, можна визначити основні критерії, на реалізацію яких і працює євроатлантична інтеграція в межах кожної національної держави. До таких критеріїв належать:

- гарантія безпеки та незалежності держав у межах глобального простору;
- довгострокове партнерство, багатостороння співпраця та гарантії безпеки країн-партнерів, що належать до європейського світу;
- врегулювання та запобігання конфліктам політичними засобами;
- посилення ролі європейської спільноти щодо забезпечення справедливості в трансатлантичному партнерстві.

Такі основні критерії підтверджують визначальну роль НАТО в реалізації системи колективної оборони. В цьому плані євроатлантична форма інтеграції є важливим інструментом гарантії миру, безпеки та захисту свободи в країнах-членах НАТО. Саме тому, на думку *Яана де Хонн Схеффера*, “НАТО є далеким від ідеї вигадування ролі для себе, перед ним стоїть завдання забезпечення того, щоб його існуючі ролі не були послаблені через занадто численні або надмірні вимоги до його ресурсів” [101]. Тут переважно йдеться про чітку модель позиціонування структур НАТО у світі, а відповідно до цього і критерії вимог, які ним декларуються щодо функціонування інших держав.

Таким чином, євроатлантична форма інтеграції спрямована на забезпечення стабільності, безпеки, миру та поглиблення міжнародної довіри між країнами. Проте, на думку Генерального секретаря НАТО, “це не клуб, у якому право членства надається на вимогу, а міжурядовий альянс заради безпеки, який передбачає тягар і відповідальність, а не тільки вигоди для своїх членів. Це не монолітна одиниця, яка сама собою керує, а домовленість між країнами-членами, яку вони можуть використовувати для узгодження між собою спільних

цілей, але яка також обмежена масштабом, ресурсами і спроможністю діяти до тієї міри, до якої члени самі вирішують...Це не засіб застосування сили окремими країнам-членами, а скоріше структура, яка дозволяє кожній державі - члену визначати свої національні інтереси в широкому контексті консенсусу між членами Альянсу в цілому" [101]. Незважаючи на таке достатньо прагматичне розуміння стратегії НАТО, сьогодні майже аксіоматичною є теза про адаптацію глобального світу до євроатлантичної форми інтеграції. Така адаптація передусім спрямована на прийняття політичних рішень, які гарантують підтримання миру та безпеку в глобальному світі. Стратегічний геополітичний курс для більшості держав світу, які обрали євроатлантичну форму інтеграції, спрямований на посилення тенденцій реструктурування національної системи безпеки відповідно до принципів, закладених структурами НАТО. Такий стратегічний геополітичний курс передусім відкриває ширші можливості для держав щодо розвитку співпраці у веденні спільних військових навчань, миротворчих дій, контролю над озброєнням та роззброєнням, створить можливість для реалізації глобальної безпеки у світі. Особливо важлива роль євроатлантичної форми інтеграції належить протистоянню глобальному тероризму, попередженню розповсюдження ядерної, хімічної та біологічної зброї. Це тим самим сприятиме нарощуванню оборонного потенціалу спільними зусиллями держав, які обрали євроатлантичну форму інтеграційного розвитку та функціонування.

Основу євроатлантичної форми інтеграції становить "політика відчинених дверей", яка обумовлює розширення взаємодії держав у контексті пошуку оптимальної формули не лише глобальної, але й національної безпеки в умовах глобалізації. Розширення такої взаємодії передбачає надання допомоги та створення можливостей для держав відповідати критеріям та стандартам реалізації гарантій глобальної безпеки. Кожна держава, незалежно від того, чи вона є вже суб'єктом євроатлантичних структур, чи перебуває на умовах вступу до таких структур, опікується розробкою відповідних програм з реалізації євроатлантичної системи цінностей. Проте реалізація таких цінностей не має чітко регламентованого характеру, оскільки тут кожна держава має право на коригування цих цінностей відповідно до геополітичних умов свого розвитку. Це, у свою чергу, підтверджує ліберальний характер євроатлантичної інтеграції в її сучасному варіанті, а тому жодної негативної реакції вона викликати не повинна, оскільки вона побудована передусім на принципах паритетного узгодження інтересів та потреб між державами щодо об'єднання в євроатлантичні структури, а головне ефективності гарантій системи європейської безпеки. Порівняно з іншими структурами, які декларують своє праг-

нення гарантувати європейську безпеку, НАТО відводиться провідна позиція. Це безпосередньо підтверджується тим, що "...понад півстоліття НАТО зберігає мир у Європі. Маючи у своєму розпорядженні арсенал звичайної та ядерної зброї, організація продовжує забезпечувати захист союзників і водночас слугує основою для розбудови широкої мережі співробітництва з країнами..." [67].

Євроатлантична форма інтеграції спрямована на підвищення рівня розвитку воєнного сектора, це, у свою чергу, сприяє оперативності в діяльності збройних сил, мобілізації їх оборонних технологій відповідно до сучасних умов геополітичного розвитку. Різні оборонні ініціативи держав знаходять своє логічне узгодження саме в контексті євроатлантичної інтеграції, при цьому тут цілком зберігається "самостійність європейців у визначенні об'єкта "миротворчого втручання" при виборі шляхів розв'язання локальних конфліктів" [126]. У цьому плані кожна з держав, здійснивши євроатлантичний вибір, одночасно отримує гарантії підвищення ефективності армії. Важлива роль при цьому належить такій інституційній структурі в системі НАТО, як Рада по координації зовнішньої політики та безпеки, що безпосередньо спрямована на реалізацію європейської концепції безпеки. Це, у свою чергу, свідчить про те, що євроатлантична інтеграція сьогодні є важливим засобом "нарощення європейського воєнного потенціалу з метою самостійного проведення гуманітарних акцій з врегулювання криз у Європі" [438]. Виходячи із цього для більшості європейських держав першочерговим є завдання включення в євроатлантичні структури з метою здобуття відповідних гарантій безпеки. Активна позиція держав у здійсненні євроатлантичного вибору пов'язується із необхідністю прискорення стратегічного партнерства між державами, налагодження політичного діалогу на умовах реалізації єдиної концепції безпеки. Не менш важлива роль у процесі прискорення такого партнерства належить таким структурам, як ЄС, ООН та ОБСЄ. Саме це свідчить про новий вектор євроатлантизації глобального світу, який спрямований на "натоїзацію" європейської системи безпеки. Сам механізм "натоїзації" зводиться до розширення партнерства між державами - членами Альянсу та потенційними членами на вступ до нього. Реалізація такого механізму спрямована передусім не лише на розв'язання проблем глобальної безпеки, але і здійснення експертизи, яка б дала змогу попередити їх виникнення, тим самим гарантуючи відповідний баланс та стабільність у розвитку сучасного геополітичного простору.

Євроатлантична форма інтеграції характеризує високий рівень налагодження взаємодії між державами у сфері зовнішньої політики та воєнної безпеки. Проте тут відразу ж постає питання, наскільки

така форма інтеграції не перешкоджає втраті європейськими державами національного рівня своєї ідентичності та прагнення до глобальної самоідентифікації. Переважною мірою тут йдеться про потенціал визначення національною державою свого місця та ролі в євроатлантичних структурах, адже досить часто це може призводити до втрати національної самобутності економічної, промислової й навіть і воєнної сфери. Так, інтегруючись у євроатлантичний простір, держави автоматично включаються у взаємодію з іншими державами у різних сферах суспільного життя та по різних параметрах реалізації геостратегічних інтересів, які досить часто підміняються глобальними інтересами. Таке поняття, як національна армія майже перестає звучати, на зміну йому приходять транснаціональна армія як міждержавний інструмент з реалізації оборонної стратегії, проте не завжди національних держав, а відповідних регіональних чи навіть і глобальних структур. Євроатлантична інтеграція у такому варіанті, безумовно, становить виклики для національної безпеки держав, які інтегровані у відповідні структури Альянсу, проте це ще не означає, що вона виступає гарантом національної безпеки таких держав, навіть якщо вона і гарантує відповідний рівень міжнародної безпеки.

З огляду на тенденції, привнесені процесами глобалізації, постає питання, наскільки прогнозованою є сучасна геополітична та воєнно-політична ситуація у світі і яку роль при цьому відіграє євроатлантична інтеграція, а головне, якими критеріями керуються ті чи інші держави при виборі такої форм інтеграції. Сьогодні ще не можна повною мірою стверджувати про євроатлантичну інтеграцію як об'єктивну умову розвитку сучасного глобального світу, адже більшість держав все ще лише обмірковують доцільність, переваги та ймовірні ризики їх включення до відповідних структур. Важливим мотиваційним фактором при здійсненні євроатлантичного вибору є реалізація власних національних інтересів, а не реалізація спільних інтересів між державами - партнерами щодо гарантій миру та міжнародної безпеки. Паритетні інтереси як такі практично між державами неможливі, оскільки вони мають різний рівень соціально-економічного інтересу, а головне національної ідентичності, а відповідно до цього вони виношують рівні безпекові критерії по відношенню один до одного. Це, у свою чергу, засвідчує певний дисбаланс у представленні інтересів та їх реалізації в межах євроатлантичного об'єднання. Такий дисбаланс з часом може позначатись і на взаємодії держав в цілому. Це, зокрема, пов'язується з тим, що більшість держав, які здійснили свій вибір у бік євроатлантичної інтеграції, не завжди мають однаковий рівень соціально-економічного розвитку, достатньо відчутним є дисбаланс у рівні демократич-

ного розвитку держав, що, безумовно, може породжувати конфліктність, політичне напруження та міжцивілізаційну дестабілізацію. Аби протистояти цьому, євроатлантичний вибір сьогодні супроводжується процесом розширення взаємодії НАТО та ЄС, завдяки чому вдається вибудувати нову конфігурацію геостратегічного розвитку світу та його безпекове середовище.

При розгляді сутності впливу євроатлантичної інтеграції на функціонування національних систем державного управління доцільно чітко розмежовувати проамериканський та європейський вектор євроатлантичної інтеграції. Переважною мірою в реалізації глобальних проблем більшість європейських держав дотримується проамериканського фактора геостратегічного розвитку. У контексті реалізації питань, що стосуються окремих держав, то тут, безумовно, йдеться про реалізацію європейського фактора інтеграції. В результаті цього постає питання про внутрішньоаксіологічну консолідованість держав та стратегій їх розвитку в межах євроатлантичної інтеграції. Якщо такої консолідованості не буде досягнуто, негативні наслідки від такої форми інтеграції гарантовані.

На сучасному етапі глобалізаційного розвитку особливо складною та важливою для більшості держав світу є проблема уникнення самоізоляції від інтеграційного процесу, якщо ж держава обере такий шлях, то втрати геостратегічного буття їй не обійти. Саме тому більшість держав в умовах глобальної інтеграції мають спрямовувати свій геополітичний та гео економічний потенціал на те, аби заявити світові про свою конкурентність. Відповідно до цього кожна з держав опиняється в ситуації розробки нової геостратегічної парадигми розвитку, яка б відображала паритетність глобальних та національних інтересів, а євроатлантичні структури при цьому б виступали у формі засобу їх ефективної реалізації.

Таким чином, євроатлантична інтеграція обумовлює "формування нової системи міжнародних відносин у сфері безпеки, поглиблення інтеграційних процесів в Європі, якісну зміну рівня співпраці між провідними стратегічними партнерами... що є одним із головних чинників, що впливають на реалізацію національних інтересів держави" [258]. Проте така система може мати і ймовірні ризики для функціонування національних держав. Так, зокрема, здійснюючи євроатлантичний вибір, держава опиняється у новій геополітичній ситуації, яка має цілковиту невизначеність для її перспектив розвитку, оскільки вона вимушена взаємодіяти з державами, які є як новачками, а також і старожилами у такій структурі. В результаті цього держава змушена коригувати свою геополітичну поведінку, що не завжди може відповідати її національним інтересам. Проте жодна з дер-

жав в умовах глобальної інтеграції не може лишатись осторонь від таких процесів, а тому першочерговим питанням для неї є здійснення консолідованого євроатлантичного вибору, який би базувався на реалізації спільних цінностей як у середині держави, так і між державами - партнерами по альянсу. Таким чином, це ще раз підтверджує той факт, що жодна із держав світу сьогодні не повинна реалізовувати стратегію нейтралітету по відношенню до глобального світу, оскільки в цьому плані вона втратить реальну можливість як впливати, так і контролювати інтеграційні процеси. Саме тоді, коли держава є повноправним суб'єктом певного глобального об'єднання, вона має реальну можливість з управління інтеграційними процесами. Саме тому, на нашу думку, євроатлантична інтеграція є важливим інструментом держави по управлінню глобальними інтеграційними процесами, оскільки зовнішньополітичний пріоритет у розвитку держави є визначальним, на відміну від внутрішньополітичного.

Принципової ваги євроатлантична інтеграція також набуває у контексті адаптації сучасного світу до нових умов геостратегічного розвитку. Важлива роль при цьому належить виробленню стратегій спільних дій між державами, які б слугували своєрідним геостратегічним ілюмінатором у протистоянні глобальним викликам міжнародної безпеки. Важливим чинником успішності реалізації такої стратегії спільних дій є внутрішні адаптаційні перетворення держав відповідно до нових критеріїв розвитку глобального світу. Реалізація такого підходу не лише працюватиме на користь зміцнення та ефективного функціонування національних систем державного управління, але й на користь зміцнення інтеграційної стратегії Альянсу.

Таким чином, євроатлантична форма інтеграції в сучасному варіанті її реалізації все більше засвідчує тенденції до посилення політичних та економічних зв'язків між державами як суб'єктами такого інтегративного об'єднання, а також і як взаємними гарантами міжнародної безпеки у світі. Завдяки таким гарантіям держави здобудуть спільну можливість підвищити свої оборонні можливості та державно-управлінський потенціал впливу. Загалом це сприятиме посиленню інституціоналізації євроатлантичних структур та їх впливу на розвиток сучасного світу, а це, у свою чергу, уможливить формування ефективної системи безпеки та оборони в межах кожної держави, яка є суб'єктом таких структур.

На нашу думку, включення держав до євроатлантичних структур не повинно мати на меті реалізацію стратегії конфліктного чи постконфліктного врегулювання, адже за таких умов сам процес входження до таких структур матиме виключно утилітарний характер, спрямований на протистояння загрозам. Виходячи із цього євро-

атлантичну форму інтеграції доцільно розглядати як засіб попередження загроз, а головне як професійну підготовку міжнародних структур (шляхом проведення спільних миротворчих дій) щодо ефективного забезпечення миру та безпеки в регіоні.

На сучасному етапі розвитку євроатлантичні прагнення держав, спрямовані на поглиблення співпраці з іншими державами, є важливим індикатором демократизації систем державного управління. Саме тому для більшості держав пострадянського простору першочерговим є завдання включення до відповідних євроатлантичних структур, але виконання такого завдання вимагає від них чималих зусиль, реалізувати які повною мірою майже нікому не вдається за винятком прибалтійських держав. Так, на думку *Б.Парахонського*, для України реалізація євроатлантичної інтеграції “може бути дієвим знаряддям захисту власних національних інтересів - стабільності, політичної незалежності, територіальної цілісності, динамічного поступального розвитку. Інтеграція в НАТО дасть можливість Україні користуватися механізмом колективної оборони Альянсу, відверне перспективу подальшого виконання ролі буферної держави між двома військово-політичними блоками, зніме питання щодо визначення геополітичного вибору держави” [258].

Важливою проблемою в контексті здійснення євроатлантичного вибору для нашої держави є забезпечення відповідного рівня його підтримки з боку суспільства. Якщо євроатлантична система цінностей не матиме належного рівня підтримки з боку громадськості, це може приводити до відповідних євроатлантичних метаморфоз. Відтак у суспільстві це може призвести до ініціювання з боку громадськості певного програмного маніфесту проти євроатлантичної інтеграції, який ґрунтується лише на стереотипно-неусвідомленому та соціально-емоційному підході, який не сприймає задекларований державою тип суспільного розвитку. Тому, на нашу думку, сучасна державна політика має сприяти перетворенню ідеї євроатлантичного вибору з ірраціональної сфери сприйняття в раціональну. Остання дає змогу сприймати ідею євроатлантичного вибору через раціональні правила мислення з необхідним обґрунтуванням змісту проблеми та розумінням наслідків її розв'язання.

Та чи інша держава, реалізуючи свої євроатлантичні прагнення, передусім ставить за мету перетворитись на впливового суб'єкта геостратегічного розвитку, “модератора інтеграційних процесів”, якому належить ключова роль щодо ініціатив реалізації системи колективної безпеки. Відповідно до цього Альянс бере на себе зобов'язання забезпечення договірно-правових відносин та зміцнення територіальної цілісності. Відповідно до цього євроатлантична інтегра-

ція є базисом гарантування політичної та економічної безпеки держав на умовах розширення їх взаємовпливу та взаємодії. Це, у свою чергу, позитивно позначатиметься на внутрішній політиці держави, оскільки її статус члена євроатлантичної структури сприятиме поглибленню модернізаційно-трансформаційних перетворень, “зміцненню демократії, утвердженню верховенства права, захисту прав людини та консолідації суспільства” [42]. Це, у свою чергу, виступає гарантом геополітичної могутності держави та підвищення рівня протистояння глобалізаційним викликам, а отже, й оптимізації внутрішньої політики держави.

У даному контексті також постає питання, а чи не виявиться певна інтегрованість держав до євроатлантичних структур викликом для інших держав, які мають по відношенню до них приховані геополітичні експансійні амбіції. За умови включення таких держав до євроатлантичних структур значно легше реалізувати такі експансійні амбіції. Держава, яка підпадає під такий експансивний вплив, може виявитись заручницею самостійно обраної стратегії розвитку. Саме тому, аби мати можливість протистояння таким викликам, перед кожною державою, яка включається у відповідні євроатлантичні структури, постає питання розробити надійні механізми захисту своєї геополітичної та гео економічної суверенності від впливу інших держав-партнерів по Альянсу.

Головне питання, яке в межах реалізації євроатлантичної інтеграції має бути інституційно обговореним, це механізми посилення взаємовпливу держави, таким чином, аби це не привело до кардинальної зміни геостратегічного курсу держави. В цьому плані доцільно враховувати формальний та реальний зміст геостратегічного курсу держави, адже, з одного боку, на офіційному рівні держава може декларувати одні зовнішньополітичні орієнтири, а з другого - реалізовувати зовсім інші орієнтири. Це таким чином породжує ефект оманливої геостратегії розвитку. Така стратегія жодною мірою не зможе зміцнювати геостратегічні позиції держави, більше того, це приведе до порушення принципів євроатлантичної солідарності, а в результаті цього і нівелювання тенденцій глобальної демократизації. Слід відзначити, що така стратегія досить часто має стереотипізований характер часів холодної війни, коли стосунки між державами реалізовувались за утилітарним принципом, сьогодні такий принцип замінений добровільним співробітництвом. Відповідно до цього євроатлантична форма інтеграції в її сучасному варіанті працює на зближення геостратегічних позицій держав, а на підставі цього уможливлення реалізації їх спільних інтересів. В протилежному ж розумінні євро-

атлантична форма інтеграції виступатиме викликом, який приводить до геополітичного дисбалансу та небезпеки у сучасному світі.

Переважною мірою євроатлантична форма глобальної інтеграції вимагає нових форматів налагодження партнерських відносин між державами, а відповідно до цього і нових схем геополітичних відносин між державами, які працюють на утвердження нової системи безпеки глобального світу. Саме тому логіка суспільно-політичного розвитку держав в умовах глобалізації має бути чітко підпорядкованою вимогам євроатлантичної інтеграції, проте жодною мірою це не має суперечити внутрішньополітичним принципам розвитку держави. Якщо ж держава обере стратегічно інший курс геополітичного розвитку, то її внутрішня політика також вимагатиме переструктування і не обов’язково на користь реалізації власних національних інтересів, досить часто це може працювати на користь інтересів інших держав, що, безумовно, становитиме значні ризики для її розвитку. На сьогодні євроатлантична інтеграція є чи не єдиним воєнно-політичним інструментом реалізації системи міжнародної безпеки та гарантій стабільності її функціонування.

Таким чином, у межах аналізу даного аспекту ми ставили за мету розкрити технологічний, політичний та ціннісно-аксіологічний зміст формування євроатлантичного вибору, який дає змогу визначити його загальнометодологічну цінність, структуру та гіпотетичні ризики, які є результатом неадекватних стереотипів суспільної свідомості щодо сприйняття громадськістю ідеї євроатлантизму. Євроатлантична інтеграція як одна із форм глобальної інтеграції спрямована на консолідацію зусиль держав з метою зміцнення європейської та міжнародної безпеки. Виходячи із цього євроатлантична модель глобальної інтеграції виступає важливим інструментом розвитку держав на умовах їх включення до відповідних глобальних структур безпеки.

5.3. Основні засоби реалізації глобальної інтеграції

5.3.1. “Розширення проти інтеграції” як засіб здійснення глобальної інтеграції

Сучасна світова спільнота сьогодні майже абсолютно переконана в тому, що вона завжди перебуватиме в єдиному глобалізаційному просторі, це в кінцевому рахунку визначило її стратегію активного пошуку механізмів, здатних ефективно врегулювати світовий

розвиток. Така нова модель сучасного світового розвитку, спрямована на “розширення проти інтеграції” суспільствами своїх інтересів у світі, і є новою вимогою розвитку західноєвропейської цивілізації, яка сповідує принципи об’єднання не лише національних держав, але й суб’єктів суспільного розвитку в цілому. Тут постає питання, що таке “розширення” і що таке “інтеграція” як складові елементи сучасного глобалізаційного процесу. Вирішення цього питання стає можливим лише за умови з’ясування позитивних та негативних моментів у розумінні “розширення”, адже деякі держави завдяки ньому можуть зайняти досить успішну позицію, а інші навпаки в результаті деякого “укрупнення” можуть постраждати. Таким чином, насправді це приведе до певного дисбалансу країн у межах якогось інтеграційного союзу, відповідно до чого буде важко з’ясувати, хто в ньому виявиться переможеним і переможцем. Слід відзначити, що процеси розширення приводять до реструктуризації не лише системи суспільного розвитку окремої національної держави, але й глобально світу в цілому.

З нашої точки зору, доцільно розглядати розширення та інтеграцію як самостійні категорії, під якими розуміються механізми здійснення сучасних глобалізаційних процесів. Так, зокрема, “розширення” - це односторонній процес реалізації інтересів конкретної держави, який забезпечується шляхом “укрупнення її регіонів”. У випадку, коли ці інтереси реалізуються всупереч інтересам іншої держави, це породжує експансію і як найвищу форму її прояву інтервенцію. Інтеграція ж - це процес об’єднання та взаємодій між державами в процесі реалізації їх спільних інтересів. Виходячи з такої методологічної позиції можна допустити, що розширення за певних умов може виступати складовою інтеграції, адже в умовах світової інтеграції кожна держава передусім намагається розв’язати власні проблеми, інколи вона їх розв’язує шляхом розширення, що в нашому розумінні є “негативною формою інтеграції”.

Кожна національна держава формує свій власний геополітичний простір, який характеризує відповідні способи її розвитку та потенціал впливу на інші держави. Більшість сучасних держав, які досягають відповідно розвитку, здобувають потенціал “експорту свого образу геополітичного простору, взаємодії із туземним, породжуючи тим самим низки гібридних образів” [119, с. 10]. Саме тому виходячи із накладання таких образів важливою проблемою є пошук механізмів та каналів взаємодії між державами, на основі і відповідно до чого може здійснюватись певне “розширення”. Передусім йдеться про те, на які сфери суспільного життя (економічна, політична, культурна, ідеологічна, інформаційна) має розповсюджуватись розширення, його масштабність (чи воно зачіпає інтереси окремого регіону

держави, чи держави в цілому). Саме виходячи із цього можна говорити про позитивні та негативні сторони “розширення проти інтеграції” як засобу глобальної інтеграції. Позитивною стороною у такому “розширенні” можу слугувати аспект модернізації системи суспільного розвитку, тоді коли трансформація, викликана процесом такого “розширення”, може містити негатив. Це пов’язано з тим, що “трансформація” може приводити до зміни не лише зовнішніх векторів, а також і до зміни внутрішніх векторів суспільного розвитку, що, безумовно, негативно позначатиметься на системі державного управління окремої держави. Трансформація системи державного управління, яка, ймовірно, може супроводжуватись процесом “розширення” може приводити до високого рівня формалізації системи державного управління, в результаті чого остання втратить реальну можливість зберегти свою геостратегічну ідентичність. Отже, “розширення проти інтеграції” характеризує розширення простору влади, накладаючи при цьому відповідні географічні та територіальні обмеження. В результаті цього, на думку М.Зам’ятіна, складається “серія геополітичних образів, яка може сприйматись як калейдоскоп, який формує динамічне поле таких образів... це унікальний простір (похідний від традиційного географічного простору) закладає в середині себе швидкість та темпи прискорення певних процесів, а тим самим час виявляється розмитим у межах простору, який здійснює моніторинг самого себе” [119, с. 13].

Отже, в умовах розширення як об’єктивного процесу територіальної трансформації геополітичного простору відбувається своєрідне “спресування” світового політичного простору, “перетікання внутрішньої політики великих держав у зовнішню”, а в результаті цього і умовність національних кордонів [119, с. 13]. Унаслідок цього формуються так звані “геокультурні та геополітичні зони”, які найбільшою мірою характеризують умовність державних кордонів. Такі зони є основними інституційними структурами сучасного глобального простору, який формується в результаті “розширення”. Слід відзначити, що саме такі зони характеризують відповідний рівень гнучкості та геостратегічної пластичності державних кордонів, у результаті цього такі кордони стають все більш умовними та гіпотетичними. З нашої точки зору, такий процес “розширення проти інтеграції” цілком відповідає постмодерному розумінню геополітичної світоцілісності (укрупнення держав шляхом розширення їх територіальних кордонів). Це приводить до реструктурування геополітичного простору сучасного світу, в результаті цього та чи інша країна може одночасно розглядатись як партнер кількох країн. Так, до прикладу, Україна розглядає Захід як свій стратегічний курс, а Росію як

свого стратегічного партнера, про що неодноразово засвідчували окремі політики.

Отже, “розширення проти інтеграції” приводить до своєрідної самоорганізації простору, в результаті чого постійно змінюється геополітична конфігурація сучасного світу. Ця зміна передусім стосується ментальної структури сучасних держав, яка породжує нову систему ціннісної трансформації, відповідно до якої і функціонує глобальний світ. У результаті цього формується такий мегапростір, який і визначає новий образ світового розвитку, і який прийнято сьогодні називати “геохронополітичним”. Такий простір є результатом просторового змішання в результаті привелюючого розширення впливу однієї держави на іншу.

Геополітичний простір в умовах глобалізації розширюється та якісно змінюється. Формати його розширення в першу чергу залежать від геостратегічного потенціалу окремої національної держави, яка здійснює акцію такого розширення. Визначальним фактором розширення є історичні передумови, наскільки розвиненими є методи здійснення колонізаційного та імперського впливу (освоєння прикордонних територій). Розширення також характеризується відповідним соціокультурним розвитком світу, який забезпечує його просторову динаміку. Для будь-якої держави світу в умовах глобалізації принципово важливо є принаймні зберегти, а головне примножити просторове розширення свого впливу на інші держави, не допускаючи при цьому жодної із втрат від такого впливу для власного національного розвитку. Протягом XX ст. певним державам навіть достатньо потужним в економічному та політичному плані не вдалося протистояти просторовому розширенню з боку інших держав світу. “Розширення проти інтеграції” за певних умов може протистояти певній гіпертрофованості в розвитку окремих держав. Так, зокрема, держава - лідер інноваційного розвитку, яка здійснює “розширення” по відношенню до іншої держави, сприяє виведенню такої держави з кризи соціально-економічної (переважно військово-промислової, паливно-енергетичної), забезпечуючи відповідний підйом її інфраструктури.

Слід відзначити, що механізми функціонування конкретної держави в таких глобалізаційних процесах залежить від її конкретно-історичних умов, типу, функцій, а також структури, складу державного апарату та характеру взаємовідносин держави й суспільства. Адже на межі тисячоліть одним з основних критеріїв ефективності такої моделі “розширення проти інтеграції” є збіжність інтересів конкретної держави з “вектором світового розвитку” (відповідність національних інтересів умовам суспільного розвитку). Тому, обминаючи західні кальки, доцільно було б вживати все ж таки положення “інтеграція проти розширення”.

Але метою даного аналізу є спроба розкриття змісту моделі “розширення проти інтеграції”. При цьому необхідно звернути особливу увагу на те, що стандарти і цінності, які закладені в кожній державно-управлінській та політичній культурі і розкривають її функціональний зміст, не можуть бути поширені на все людство в цілому. Тобто закономірно “розширення” відбувається за рахунок інтересів інших держав. Щоб уникнути цього, в основу такої моделі слід покласти загальносвітові стандарти свободи та справедливості у ставленні між партнерами та відповідну однозначність розуміння ними цих категорій, адже завжди існує певна відносність у їх розумінні, те, що є свободою для одних, є утиском для інших, і те, що є справедливим для одних, є не законним для інших, оскільки кожна держава має свою національну законодавчу систему, яка базується на власних традиціях.

З нашої точки зору, “розширення проти інтеграції” як засіб глобальної інтеграції має здійснюватись на дотриманні таких критеріїв, як:

- врахування соціально-економічних та політичних факторів історичного розвитку держави;
- відмова від воєнно-стратегічних імперативів розвитку то акумулювання уваги на національних імперативах розвитку в умовах здійснення політики розширення;
- антропоцентрична мотивація (реалізація інтересів та потреб людини), а не утилітарна (соціально-економічна), яка обумовлює необхідність розширення впливу окремої країни світу на іншу;
- багатолінійне розширення (одночасний вплив на різні сфери суспільного життя держави, на яку здійснюється вплив);
- забезпечення територіально-економічного та політичного розвитку окремої держави в умовах глобальної взаємозалежності світу.

Нерідко процес “розширення” сприяє насильному впровадженню цінностей іншої культури, що закономірно приводить до створення так званої “універсалізованої концепції геополітичного світу”, де існує якийсь еталон, заданий конкретною державою світу, якою донедавна були США. При цьому важко сказати, чи насправді така модель “розширення” підпадає саме під таку концепцію, але зрозумілим є одне, що в умовах глобалізації основним принципом функціонування світових держав є “рівноправність та безумовна цінність всіх типів національних та політичних систем”. Тобто сьогодні має йти мова про так званий політичний діалог, який передбачає прийняття партнерами єдиних універсальних норм та правил політичної взаємодії, які забезпечать конгломерат співвідношення різних цивілізацій. Це має сприяти рівноправності та взаємодоповнюваності, так званому “синергійному взаємопроникненню” між державами - партнерами в умовах глобалізації.

Така модель повинна базуватись на нейтралітеті та відкритості, яка супроводжуватиметься самореалізацією кожної політичної культури в єдиному політичному просторі сучасного світу. Потрібно відійти від декларацій нав'язування і реалізації політичних принципів та цінностей конкретної світової держави, що відбувається сьогодні, а вести рівноправний діалог між державами як партнерами. Фактично “розширення регіонів проти інтеграції” є своєрідною відповіддю глобалізаційним процесам, що включає формування нового “інтегративного балансу”, який має забезпечити здобуття геополітичної цілісності окремою державою, так і кожною зокрема.

“Розширення проти інтеграції” характеризує процес взаємодії геополітичних просторів, які приводять до виникнення окремих транснаціональних регіональних структур. Під такими структурами *Д.Зам'ятін* розуміє “активно функціонуючі буферні та проміжні територіальні зони між сильними та конкуруючими державами, які за своєю суттю можуть бути і продуктивними в геополітичному плані” [119, с. 16]. Таким чином, окремі держави здобувають статус подвійного підпорядкування окремому політичному центру та економічному центру. Виходячи з цього дослідник використовує термін “геополітичні прокладки”, який характеризує механізми, що забезпечують процес взаємодії зовсім протилежних культур. Така взаємодія, у свою чергу, забезпечується шляхом розширення впливу з боку окремої держави, яка є носієм зовсім іншої системи геополітичних традицій. Це остаточно підсумку може привести до “фактичного розтікання та розкладу усталених геополітичних образів” [119, с. 16]. Важливу роль у процесі “розширення” відіграють так звані буферні зони, які, у свою чергу, “висмоктують сік” із базисних по відношенню до нього геополітичних просторів”. Водночас вони наділяються особливими повноваженнями впливу на глобальний світ. Досить часто невеликі держави можуть виступати лідерами розвитку у тій чи іншій сфері суспільного життя, тим самим розширюючи спочатку гіпотетично, а потім вже і реально межі свого впливу. Окрема держава в умовах глобалізації не може “самозамикатись” у собі, саме тому окремі механізми її розвитку мають автономізований характер, хоча ж реально вони є стандартизованим копіюванням умов розвитку інших держав. Таким чином, “розширення” не дає можливості жодній країні розмежуватися між собою, а навіть і від глобального простору.

“Розширення проти інтеграції” як засіб глобальної інтеграції і нова форма геополітичної динаміки сучасного світу формує нові просторово-часові виміри такого світу. Тобто певною мірою це працює на створення нового геополітичного простору, який характеризується новою формою політичної організації, яка в умовах глобалізації три-

віально змінюється шляхом постійної адаптації. Таким чином, окрема держава одночасно може здійснювати кілька геополітичних розширень у напрямі здійснення економічної, політичної, культурної чи інформаційної інтеграції. Виходячи з цього “розширення проти інтеграції” передбачає формування таких макропросторів, які характеризуються не лише “просторовим, але й часовим динамізмом і пов'язані один із одним відносинами притягування та відштовхування, залежно від специфічних особливостей, які складають неповторний образ окремої держави” [327, с. 111]. Проблема “розширення проти інтеграції” в особливому ракурсі дискутувалась ще в добу Відродження. Вже тоді постало питання про ризик розширення впливу однієї країни на іншу, яка межує з нею територіально. Завжди у міждержавних відносинах існує можливість геополітичного впливу однієї держави на іншу. На певному історичному етапі окрема країна світу може ставати більш потужною в економічному та політичному плані, тому розширювати межі свого впливу на інших, вдаючись таким чином до “розширення проти інтеграції”. Виходячи з геополітичної точки зору “розширення” має негативний та ризикований характер для розвитку окремої держави світу, яка підпадає під вплив розширення. Проте за таких умов перевагами користується та держава, яка здійснює акцію “глобального розширення”, оскільки їй вдається максимально реалізувати свої національні інтереси та геополітичні амбіції, нав'язавши тим самим іншим свою систему інтересів. Держава, яка підпадає під вплив “розширення”, зазнає певних утисків з боку своїх геополітичних опонентів, а тому жодною мірою вона не має можливості реалізувати свої власні геополітичні інтереси. Саме такий формат “розширення проти інтеграції” сьогодні активно пропонується Росією по відношенню до України. В цьому контексті з боку Росії “Україна розглядається як західна периферія російської регіональної цивілізації і яка є тим глобальним геополітичним вузлом, на якому зупинилась геополітична експансія західної біблійної концепції на Схід і з якої розпочнеться чергове географічне розширення Російської регіональної цивілізації. Разом з газом в Європу обов'язково піде і глобалізація по-Російськи. Буквально: не захочуть - відключимо газ” [234]. Пояснення Росії такого ставлення до України є досить простим: “Україна не є самостійною країною, а тим більше вона не є регіональною цивілізацією, тому вона не може перекрити задвижку газопроводу в Європу... Такі рішення у життя зможуть провести лише самостійні суб'єкти глобальної політики - якщо в цьому буде необхідність” [353].

Однією із умов “розширення проти інтеграції” є також наявність так званих депресивних регіонів, які не в змозі без допомоги

з боку самої держави або зовнішньої допомоги вирішити свої власні проблеми. І саме вони переважною мірою вдаються до процесів “розширення”, адже вони характеризуються масштабами кризовості (в основному, соціально-економічного розвитку та політичної нестабільності), яка проникає в них і фактично унеможливує вирішення низки внутрішніх проблем. Утворення таких депресивних регіонів є результатом низки катастроф (природних, антропогенних, техногенних, соціально-політичних). Тому, щоб запобігти цьому процесові в умовах “розширення проти інтеграції”, депресивні регіони мають перетворитись із пасивних виконавців у політично самостійних суб’єктів інтеграційних відносин, для цього вони мають здійснювати:

- п узгодження і захист соціально-політичних, економічних та державно-управлінських інтересів у середині країни та за її межами;
- п створення умов та гарантії, які б сприяли розвитку в регіоні політичного консенсусу;
- п нарощення зовнішньополітичного та зовнішньоекономічного потенціалу держави.

Виконання цих функцій є умовою формування ефективного соціально-економічного, правового простору, що забезпечує безпеку регіону та підвищує конкурентні позиції як внутрішньої, так і зовнішньої його політики в умовах глобалізації.

Отже, найважливішими чинниками, які визначають “розширення проти інтеграції”, є рівень політичної стабільності та розвитку національної економіки, рівень відкритості та конкурентоспроможності внутрішньої політики держави. Кожній державі в сучасних глобалізаційних процесах слід шукати нові підходи до регіонального розвитку в умовах відкритості зовнішньому світу. При цьому головним стратегічним ресурсом розвитку держави стає “рубіжність”. Слід відзначити, що в умовах “розширення проти інтеграції” відбувається зростання ролі “рубіжних” держав, оскільки саме вони першими підпадають під об’єкти розширення. Для цього мають бути чітко узгодженими інтереси між регіонами держав, які межують між собою, включаючи збереження їх історичних, політичних та соціокультурних особливостей.

Важливою проблемою в контексті здійснення “розширення проти інтеграції” є так зване “олюднення простору”. Це фактично свідчить про те, що розширення впливу однієї держави на іншу має здійснюватись виключно в інтересах людини. Основною метою формування нового геополітичного простору та критеріїв його функціонування є людина, саме тому сьогодні має відбуватись своєрідне “перетворення людини із “гвинтика”, яким він лишався протягом багатьох років, у людину з усією багатоманітністю її потреб” [120, с. 64].

В умовах “розширення проти інтеграції” важлива роль має також належати розробці та впровадженню інноваційної програми регіонального розвитку конкретної держави, яка б забезпечувала її нейтральність, паритетність та стриманість. Як показує досвід, відсутність такої програми в сучасних процесах глобалізації все частіше призводить до відсутності оптимальних варіантів адаптації до сучасного глобалізаційного процесу, а отже, й до політики інтервенції, яка породжує експансії і відповідне збільшення міграційних потоків.

Для забезпечення реалізації ефективної глобальної концентрації держава в першу чергу має опікуватись створенням та впровадженням високих технологій, що, у свою чергу, дасть змогу інтенсифікувати соціально-політичний розвиток держави, а в результаті цього і можливість розширення впливу на іншу державу. В остаточному підсумку певна держава сама буде зацікавленою, аби перебувати під впливом іншої держави, яка є лідером у сфері розвитку інноваційних технологій.

“Розширення проти інтеграції” приводить до формування нової системи міжнародних відносин, що посилює позиції окремих країн світу у сучасних глобалізаційних процесах, а отже, і до нових умов суспільного розвитку. Саме “розширення проти інтеграції” є одним із механізмів посилення глобалізаційного процесу. Виходячи із цього слід відзначити, що “розширення проти інтеграції” як новий механізм локалізаційного розвитку передусім зорієнтований на “широку інтеграцію” із світовою спільнотою, а не лише із державами, з якими їй доводиться межувати. З цією метою процес “розширення проти інтеграції” має бути достатньо гнучким, а тим самим відповідати критеріям та інтересам багатьох сторін, зацікавлених у створенні відповідних інтегративних об’єднань.

5.3.2. Глобальна контракція як засіб здійснення глобальної інтеграції

Одним із засобів здійснення глобальної інтеграції в сучасних умовах розвитку світу є глобальна експансія - просторове розширення у взаємодії між державами. Протилежною формою глобальної експансії є “глобальна контракція”, тобто втрата простору, просторове зжаття (стискання) держави в результаті розширення впливу на неї іншої держави.

Під глобальною контракцією ми розуміємо концентрацію національних ресурсів (інтересів) з метою вироблення ефективної стратегії розвитку держави на умовах її включення у світові геополітичні

процеси, а точніше вміння та здатність протистояти (глобальному розширенню) глобальній експансії, яка перешкоджає збереженню власних національних стратегій державного управління.

Важливим питанням, яке постає в контексті даного дослідження, є вироблення шляхів реалізації глобальної контракції як альтернативи в протистоянні глобальній експансії у функціонуванні системи державного управління. При цьому слід виходити з того, що для ефективності внутрішньої політики глобальна експансія є необхідною умовою, якщо вона застосовується зовнішніми суб'єктами глобального простору по відношенню до окремої національної держави, то це, безумовно, (для неї виклик) небезпека. Глобальна контракція як засіб протистояння стратегії глобальної експансії для національної держави становить також свої ризики, оскільки вона позбавляється можливості справляння зовнішнього впливу на функціонування відповідного геополітичного простору, оскільки сама перебуває під чітко регламентованим впливом окремих геополітичних суб'єктів (окремих держав, наділених відповідними формами впливу на інших, які є економічно потужнішими та політично зрілішими).

Відповідно до цього важливо визначити, що глобальна експансія на сучасному етапі геополітичного розвитку є основною потребою в стратегії суспільного розвитку окремої національної держави, яка дбає про свій геостратегічний статус у світі. Саме тому надзвичайно важливим питанням є визначення стратегії глобальної експансії, а відповідно до цього з'ясування факторів, які приводять державу у стан геополітичної контракції, адже закономірно негативний вплив глобалізації на державу приводить до геополітичного зжаття, а отже, і до глобальної контракції.

Закономірно глобалізація та її вплив приводять до процесу “геополітичного зжаття”. Це пов’язується, зокрема, з тим, що “глобалізація передбачає феноменологічне елімінування простору та генералізацію часу, в результаті чого планета ужимається, відстані між державами скорочуються” [373]. Мета такої глобальної контракції полягає в тому, як швидко та ефективно ужити свій потенціал таким чином, аби він працював на інтереси власної країни. Це цілком логічно, оскільки будь-яка держава в першу чергу опікується тим, “як сформувати власний простір - простір Влади, який може не обмежуватись реально існуючими державними кордонами” [373]. Це, у свою чергу, свідчить про те, що важливу роль у контексті здійснення глобальної контракції відіграє потенціал ефективності влади, саме потенціал того, наскільки вона здатна протистояти експансивному впливу іншої держави в процесі здійснення своєї державної політики. Здебільшого форму такого протистояння експансії вчені вбачають у реальному

розширенні своєї території шляхом приєднання чужої та формування нової системи кордонів. Це, у свою чергу, є можливим завдяки здійсненню політики глобальної контракції як основного засобу реалізації глобальної інтеграції.

Глобальна контракція забезпечує формування геостратегічного образу держави в умовах глобалізації. Цей образ, на нашу думку, являє собою сукупність цінностей, норм, знаків, які формують символічне уявлення про державу, її територію, традиції, менталітет, систему організації влади тощо. Створення таких геостратегічних образів передусім має враховувати: геополітичне та геостратегічне цілеспрямоване конструювання (коли держава має на меті здійснення концентрованого впливу на іншу державу, в результаті чого вона шукає найбільше точок перетину між ними); геополітична деконструкція (коли конструюється новий геостратегічний образ держави, який принципово відрізняється від стереотипного сприйняття її у минулому), геополітична ідентифікація (наскільки та чи інша держава ідентифікує свою належність до глобального простору і як вона бачить свою роль у ньому - лідера чи аутсайдера). Виходячи з цього можна чітко ідентифікувати геостратегічний образ окремої держави, а відповідно до цього ідентифікувати її роль у розвитку сучасного світу. Геостратегічний образ держави може визначати закономірності її розвитку, а відповідно до цього і ставлення до неї світової спільноти. Так, до прикладу, такий образ може бути конфронтаційний (характеризується спрямованістю на реалізацію агресивних форм здійснення зовнішньої політики), чи ліберальний (спрямований на налагодження діалогу між державами).

Таким чином, глобальна контракція, яка забезпечує формування відповідного геостратегічного образу окремої держави та її вплив на розвиток сучасного світу, приводить до формування певного інтегрованого простору. Такий простір, на нашу думку, може бути охарактеризований за допомогою відповідних його форм:

- *анаморфний геостратегічний простір* (соціально-економічний, політичний та культурний простір національної держави, який видозмінений відповідно до умов глобалізаційного розвитку);
- *автономний геостратегічний простір* (це простір розвитку окремої держави, який спрямований на виключну реалізацію національних інтересів в умовах глобалізації і спирається на свої власні сили);
- *динамічний геостратегічний простір* (характеризується спрямованістю окремої національної держави на досягнення геополітичного та гео економічного компромісу між державами).

Така форма інтегрованого простру фактично і сприяє формуванню відповідної геостратегічної картини світу в межах певної національної держави.

Врахування таких форм інтегративних просторів є важливою складовою у контексті формування та здійснення зовнішньої політики. Це, у свою чергу, забезпечить відповідний рівень передбачуваності стратегії дипломатичних зв'язків між державами, наскільки їх інтереси є глобально концентрованими і те, наскільки ці інтереси можуть бути реалізованими в умовах відповідної форми глобальної інтеграції.

Особливий інтерес для розгляду зазначених аспектів становить концепція *Ф.Ратцеля* (1844-1904), яка незважаючи на свою історичну архаїчність найбільшою мірою розкриває зміст глобальної контракції, властивої для сучасних глобалізаційних процесів. Так, зокрема, учений, пояснюючи сутність простору, розуміє під ним не лише територію, а переважно живий організм, політичну силу, адже, на його думку, кожен народ має своє просторове відчуття, яке лежить в основі просторової концепції держави, яка створюється народом. Просторова концепція у його розумінні - це уявлення про можливі обмеження просторових володінь даного народу, а тому занепад держави завжди пов'язується з послабленням просторового відчуття народу. Виходячи з того, що держава є живим організмом, особливості її функціонування визначаються законами, які визначають зміст та форму геополітики держави. *Ф.Ратцель* виокремив сім таких законів, які відповідною мірою і сьогодні можуть охарактеризувати зміст глобальної експансії, яка з необхідністю потребує глобальної контракції:

1. Простір держави розширюється залежно від рівня розвитку культури.
2. Розвиток держави супроводжується розвитком ідей, торгівлі та підвищенням активності у різних сферах життєдіяльності.
3. Держава розвивається шляхом приєднання та поглинання малих держав.
4. Кордон як периферійний орган держави є свідченням його сили або слабкості залежно від рівня захищеності.
5. У своєму розвитку держава прагне увібрати в себе найбільш цінні елементи фізичного оточення (берегові лінії, русла рік, а також райони, багаті на відповідні ресурси).
6. Перший імпульс до територіального зростання приходить до держави ззовні, від більш високої цивілізації.
7. Загальна тенденція до злиття держав простежується тоді, коли держава набирає сили особливого розвитку в різних сферах людської життєдіяльності [136].

Відповідно до цього слід визнати доцільність дотримання відповідних законів, які визначають зміст та специфіку функціонування системи державного управління в умовах глобалізації. Глобальна експансія при цьому є необхідною умовою ефективності внутрішньої політики держави, адже вона забезпечує розширення простору держави, який водночас визначається рівнем нарощування могутності самої держави.

Таким чином, глобальна експансія в сучасних умовах є необхідною умовою та основним законом геополітичного розвитку. Відповідно до цього Україна має розробити таку стратегію геополітики, яка б обґрунтовувала доцільність глобальної експансії, тобто розширення свого впливу на інші країни світу з метою реалізації власних національних інтересів. Виходячи з цього відкритим питанням для України лишається пошук методів здійснення глобальної експансії, які б забезпечували нарощування власного національного потенціалу в протистоянні глобальній експансії.

Важливим аспектом розгляду даної проблеми є також розуміння глобальної контракції, яка забезпечується шляхом посилення економічного, політичного, ідеологічного та інформаційного потенціалу держави, що забезпечується відповідною модернізацією системи державного управління. Відповідно до типів глобального простору виокремлюються типи контракції: економічну, політичну, інформаційну та ідеологічну. При цьому слід зазначити, що основною формулою трансформації системи державного управління в умовах глобалізації є глобальна експансія, яка забезпечує розширення впливу держав між собою та глобальна контракція як глобальне зжаття (концентрація національного ресурсу). На думку *Н.Комлевої*, "експансія як і концентрація є результатом реалізації національного інтересу, лише у випадку експансії це буде вдала, а в концентрації - невдала його форма реалізації" [165, с. 67]

У даному контексті глобальну контракцію також доцільно розглядати як засіб концентрації національних інтересів, що може стати новим геополітичним проектом, який певною мірою полегшить становище держав в умовах глобалізації. Така контракція сприятиме розвитку економічного потенціалу держави. Тобто йдеться про зжаття фізичного простору (на основі концентрації національних інтересів) аж до стандартів розвитку "середньої європейської країни", що допоможе вписати Україну в Європу, стимулюючи тим самим її нову геополітичну стратегію. Реалізація такого проекту жодною мірою не свідчитиме про геополітичне послаблення України в сучасних умовах глобалізації, а про потенційну користь (вигоду), яку отримає Україна в контексті нейтралізації своїх геополітичних конкурентів.

Завдяки цьому Україні вдасться відпозиціонувати себе як європейську державу не лише гіпотетично, але й фізично здобути відповідний статус європейської держави. Це, у свою чергу, дасть змогу Україні здійснювати більш нейтральну політику щодо своїх сусідів, передусім Росії, яка сьогодні на умови такого нейтралітету жодною мірою не погоджується.

У контексті розгляду даної проблеми особливе значення також має контракція ідеологічного простру України, яка протягом 90-х рр. привела Україну до втрати міжнародного престижу. Йдеться про формування суспільної свідомості, побудованої на критеріях національної закритості в усіх сферах суспільного життя. Очевидно, що це було пов'язано із розпадом СРСР, коли для України принципово важливим було відмежування від певних транснаціональних структур, оскільки вони перешкоджали її власному національному розвитку. Проте кінець 90-х початок 2000 рр. привів до усвідомлення необхідності глобальної відкритості, а тому і до доцільності реалізації стратегії глобальної експансії. Здебільшого це обґрунтовувалось потребою України долучитись до відповідних транснаціональних структур з метою реалізації власного національного інтересу.

Це фактично поставило перед Україною потребу формування нової національної ідеї, яка мала вивести її із рангу рядової держави, яка лише географічно мала європейський статус. Проте за стилем життя Україна виявилась готовою до претензій на свою глобальну могутність у європейському співтоваристві лише після помаранчевої революції. Саме тоді перед Україною відкрились можливості для утвердження свого нового європейського статусу, що знімало попередні геополітичні суперечності, які гіпотетично декларувались. При цьому слід відзначити, що в певних сферах суспільної життєдіяльності Україна веде себе як повноправний член європейського співтовариства. Таке геополітичне досягнення стало можливим завдяки стійкій взаємодії України з її стратегічними партнерами, завдяки чому Україна із "факультативного партнера" перетворилась у ключового союзника з вирішення певних глобальних проблем (тероризм, корупція, прагнення включитись до транснаціональних структур суспільного розвитку).

Для України сьогодні особливо актуальним є питання подолання своєї глобальної контракції, тобто своєї геополітичної закритості. Водночас надзвичайно важко наразі оцінити геополітичне становище України, оскільки прагнення її до геополітичного розширення є надзвичайно слабким. Саме тому постає питання, яким чином і за допомогою яких стратегій сьогодні Україна може вийти із своєї глобальної контракції, розширивши формати свого впливу на функціонування інших національних держав.

З нашої точки, досить суперечливим є судження *Х.Аренд*, відповідно до якого саме тоталітарні режими є технологією геополітичного прориву в ситуації критичної геополітичної закритості. Адже тоталітарний режим завжди простежується у формі відносин між державами, які здійснюють глобальну експансію, і саме вона забезпечує геополітичний прорив для держави в той час, коли тоталітарний режим все частіше приводить до геополітичної контракції шляхом здійснення тотального контролю над індивідуальною масовою свідомістю громадян [10]. Реалізація такої геополітичної контракції в сучасному суспільстві спрощується за допомогою відповідних засобів контролю над масовою свідомістю, до яких в першу чергу належать радіо, телебачення та особливою мірою телевізійні серіали, які забезпечують формування відповідного рівня національної ідентичності.

Слід також відзначити, що тоталітарні форми здійснення внутрішньої політики, як правило, застосовуються в суспільствах, позбавлених структур громадянського суспільства, це безпосередньо приводить до ідеологічної уніфікації стилю суспільного життя. Відповідно до цього глобальна контракція може перетворитись на засіб найвищої уніфікації суспільного життя, що має виключно національно регламентований, або чітко визначений характер відповідними політичними цінностями, які задають однолінійний вектор геополітичного розвитку. Це безпосередньо позначається на уніфікації економічного, політичного та духовного життя суспільства, а в кінцевому результаті породжує геополітичну стагнацію, а тому й високий рівень закритості держави. Виходячи із цього в умовах глобалізації кожна держава має відшукувати механізми виходу з такої закритості й уможливується це лише завдяки глобальній експансії як об'єктивному засобу сучасного геополітичного розвитку. Саме тому, на думку *О.Шпенглера*, глобальна експансія це "щось демонічне та жахливе, що спонукає велику націю до оволодіння новим простором навіть поза усвідомлення соціальних ризиків такого геополітичного проекту" [411, с. 432].

Сьогодні виходячи із сучасних глобальних контекстів суспільного розвитку вважається, що чим більше простору (географічного, економічного та ідеологічного) освоюється окремою державою, тим могутнішою вона стає. Це, безумовно, суперечливе свідчення, оскільки така політика глобальної експансії теж може бути надзвичайно ризикованою для певної держави, яка здійснює таку експансію, оскільки вона обирає транснаціональні вектори розвитку, "розмиваючи" тим самим свої власні.

Дорікаючи глобальній експансії, слід також виходити з того, що геополітична контракція як її альтернатива закономірно приводить до уніфікації суспільства, яка врешті-решт призводить до відпо-

відного “застою”, який стримує певний розвиток держави в сучасних глобалізаційних умовах. При цьому слід відзначити, що уніфікація суспільства, яка є результатом геополітичної контракції, протистоїть розвитку суспільства, а насамкінець приводить до застою в такому розвитку. Адже лише зовнішні стимули в розвитку держави, її економіки та культури можуть забезпечити їм можливість витримати могутнє суперництво з розвиненими країнами (Заходом), а тому дозволити Україні досягнути відповідного прориву. Відповідно до цього сучасна стратегія розвитку України в умовах впливу глобалізації стане ефективною, якщо буде здійснюватись шляхом успішного проведення ліберальних реформ з метою переведення суспільства у функціональний режим демократії. Саме це допоможе, зокрема, Україні значною мірою сформуванню власний ментально-регламентований геополітичний простір, а завдяки цьому посилити свою геополітичну значимість у глобальному світі.

У цьому контексті, відшукуючи ефективну геостратегію розвитку, Україна в умовах глобалізації має адаптувати параметри зовнішнього впливу під вітчизняні стандарти суспільного розвитку, а це можливо лише завдяки ліберальній моделі реалізації глобальної експансії. Коли йдеться про ліберальні форми глобальної експансії, то це є принципово важливим, оскільки “в геополітичній боротьбі всі держави поведуть себе у стосунках з іншими державами як хижак, тобто авторитарно. Лише при цьому одні маскуються, а інші ні. Сутність цього полягає не стільки в характеристиці геополітичного актора (типі його економічної та політичної системи), скільки в характеристиці обставин, які або дають змогу йому бути хижаком, або роблять його їжею для іншого хижака” [165, с. 74].

Одним із прийомів сучасної геополітики демократичних держав є здатність до авторитарної поведінки у здійсненні глобальної експансії, яка є показником ідеологічної експансії, яка притаманна ліберальним системам і засвідчує високий рівень політичної коректності в здійсненні глобальної експансії. Важлива, а фактично і визначальна роль належить політичному лідеру, наскільки він реально є загальнонаціональним лідером, настільки йому й вдається визначати геополітичний вектор розвитку держави. Тобто тут переважною мірою йдеться про рівень відповідності та збігу геополітичної волі та національного інтересу, завдяки чому загальнонаціональний лідер отримує підтримку суспільства на предмет геополітичного розширення держави. Тобто предмет розширення держави лише тоді може виступати об’єктом ефективної державної політики, якщо він підтриманий на рівні нації в цілому. Саме тому політичний лідер може здобути геополітичний успіх у результаті здійснення глобальної експансії,

якщо вона первинно буде оформлена на рівні національного інтересу, який має виступати предметом державної політики, в протилежному випадку будь-які дії лідера будуть визнані неефективними. Тобто йдеться про адекватну збіжність політичної волі та національного інтересу у здійсненні державної стратегії розвитку в умовах глобалізації.

У цьому плані можна виділити дві форми глобальної контракції, так звану “ідеологічну контракцію” - коли суспільство живе однією ідеєю розвитку, сповідуючи один єдиний вектор суспільного розвитку, та (фізичну) географічну контракцію, коли є чітко визначеними територіальні межі держави, відповідно до яких має здійснюватись геополітичний вектор розвитку.

Таким чином, головною причиною появи глобальної контракції, яка сьогодні стає визначальним імперативом для розвитку та функціонування більшості країн в умовах глобалізації, є неналежне оформлення національного інтересу, низький рівень життєдіяльності структур громадянського суспільства, відсутність чіткої стратегії модернізації систем державного управління, яка була б чітко регламентована відповідними ментальними критеріями, а тим самим забезпечувала реалізацію структурних реформ основних сфер суспільного життя на основі реалізації відповідного чітко визначеного національного інтересу, який би відповідав глобальному вектору розвитку держав.

5.4. Інтеграційний процес та рівні управління ним

Глобалізація як взаємозв’язок, взаємодія, взаємозалежність та співробітництво між державами та спільнотами включає інтегративне начало. У сучасних глобалізаційних умовах більшість держав світу безпосередньо включені в інтеграційний процес, який і виступає основним простором для їх геостратегічного розвитку.

Складовими елементами інтеграційного процесу в умовах глобалізації є формування, розширення, поглиблення, зміцнення та ущільнення системи транснаціональних зв’язків між державами, об’єднаннями, які безпосередньо змінюють специфіку функціонування системи державного управління. Такі зв’язки, на думку *О.Ельянова*, у свою чергу, приводять до формування єдиної системи транснаціональних господарських та культурних відносин, які в кінцевому результаті здобувають загальнопланетарний та глобальний вимір [417, с. 4].

Інтеграційний процес закономірно має кілька напрямів, причому ці напрями не обов’язково регламентуються конкретно інтеграційною ідеєю. Виходячи із цього слід відзначити, що характер

здійснення інтеграційного процесу сьогодні залежить від ефективності внутрішньої та зовнішньої політики держав, для одних він має ситуативний характер, для інших стратегічний. Тобто якщо державна політика ефективна, то вона передбачає стратегічний характер інтеграційного процесу, в противному разі вона має ситуативний характер.

Інтеграція є найбільш адекватною формою суспільного розвитку, оскільки забезпечує світовий розвиток. У цьому плані відомий дослідник *А.Солоницький* для визначення сутності та специфіки інтеграційного процесу в умовах глобалізації пропонує найбільш вдалий термін “світовий інтеграційний розвиток” [316, с. 10]. Така форма інтеграційного процесу, на думку вченого, включає інтернаціоналізацію, примножуючи канали, форми та способи світогосподарської та культурної інтеграції країн, які належать до різних цивілізаційних ореолів, що мають різний рівень суспільно-економічної зрілості”. Виходячи із цього інтеграційний процес є необхідною умовою цивілізаційного розвитку сучасного світу, адже завдяки взаємозв’язку та взаємозалежності між державами в останніх з’являються нові можливості суспільного розвитку.

Важливою умовою ефективності інтеграційного процесу для держав є їх спільні інтеграційні потреби та інтереси. Від цього залежить характер та рівень включеності держав в інтеграційний процес, а також можливість суспільного розвитку держави в межах відповідного інтегративного об’єднання. При цьому принципово важливо враховувати специфіку та функції інтеграційних структур, наскільки вони, забезпечуючи включеність окремих країн чи структур світу, сприяють їх розвитку та ефективності систем державного управління. Це пов’язується з тим, що будь-яка інтегративна структура завжди становить для окремої держави чи структури ризик посягання на її суверенітет. Скоріше за все такі інтеграційні структури слугують інструментом підтримання балансу в розвитку сучасного світу, а тому подекуди для національних держав вони являють певні ризики і сприймаються як такі, що посягають на стабільність глобального світу, оскільки їх методологічна площина будується на реалізації вузькокорпоративного інтересу (який відстоює та чи інша глобальна структура), а не інтеграційного (виведеного на основі узгодженості інтересів між окремими національними спільнотами). Це принципово важливо враховувати при творенні політики в межах кожної національної держави, адже будь-який “інтеграційний процес є нічим іншим, як обмеженням через делегування права на прийняття відповідних рішень міжнародними організаціями” [417, с. 9].

Інтеграційний процес в умовах глобалізації передусім має бути побудованим на паритетних засадах взаємодії окремих національних

держав чи організацій. Тут мова йде про самоорганізаційний рівень розвитку національної держави, включеної в інтеграційний процес, так їй легше здобути баланс суспільного розвитку в умовах глобалізації. Проте завжди існує ризик втрати національної ідентичності, коли окремі суб’єкти інтеграційного процесу застосовують традиційні механізми тиску на розвиток інших країн, керуючись при цьому власними політичними амбіціями. А тому виходячи із того, що країни світу, які перебувають на високому або і достатньому рівні розвитку, не поспішають включатись у різні інтеграційні процеси, адже слідуючи своїй історичній логіці це їм зовсім не потрібно. Хоча в умовах глобалізації такі декларації є безпідставними, оскільки тут не можна лишитись осторонь світових процесів, а тому обійти інтеграційний процес також не вдасться.

Аналізуючи вплив інтеграційного процесу на державне управління, необхідно проаналізувати роль органів державної влади в такому процесі, а відповідно до цього визначити механізми державного управління інтеграційним процесом. Здебільшого ключова роль в активізації інтеграційного процесу належить органам державної влади, що забезпечує державно-бюрократичну організацію процесу інтеграції. На пострадянському просторі важлива роль належить лідерам окремих держав, які і беруть на себе зобов’язання щодо здійснення інтеграційної політики. За даними Світового банку, 78% політичних лідерів у світі не здатні домовитись між собою, інтегруються вони здебільшого заради того, аби зберегти владу та реалізувати свої геополітичні інтереси і забезпечити свою конкурентоспроможність у світі. Інтеграція в такому ракурсі спрямована на вироблення спільного вектора розвитку з єдиним нормативним простором, з єдиними стандартизованими умовами життєдіяльності.

Політичні сили навіть у межах окремої держави досить часто мають принципово протилежну позицію на предмет реалізації інтеграційної стратегії. Проте це не означає, що політичні сили не є активним суб’єктом реалізації інтеграції. В цьому плані постає питання про інтеграцію між політичними силами як у межах окремої держави, так і про інтеграцію між відповідними політичними силами в межах глобального простору. Саме предмет об’єднання політичних сил у світі може спростити та активізувати процес політичної інтеграції. Не менш важливу роль у реалізації інтеграції на відміну від політичних сил відіграють економічні структури, які змушені інтегруватись у світовий простір, адже від цього також залежить інвестиційний клімат держави, а також ефективність її зовнішньої політики у цілому. Саме тому для забезпечення активізації інтеграційного процесу доцільно посилити інтеграцію економічних структур.

Важлива роль в активізації інтеграційного процесу також відіграє рівень сформованості громадянського суспільства, а відповідно до цього і рівень його впливу на стратегію об'єднання держав. Саме пасивність громадськості в процесі реалізації інтеграційної стратегії держави залежить від розуміння необхідності такої стратегії в умовах глобалізаційного розвитку. З позиції експертів Світового банку таке несприйняття ідеї інтеграції зумовлене низкою викликів глобалізаційного розвитку (глобальна міграція, глобальні конфлікти, глобальний тероризм, глобальна злочинність), які, безумовно, позначаються на інтеграційному процесі держави.

Інтеграція з необхідністю передбачає універсалізацію соціальних структур, суспільного розвитку в загальнопланетарному масштабі. Це, у свою чергу, може привести до формування нових транснаціональних спільностей, інституцій (держав, мегадержав, корпоративних держав), які беруть на себе функції щодо здійснення глобального управління. Проте в умовах глобалізації досягнути стабільності та тривалості у функціонуванні останніх практично неможливо, адже тут мова йде про об'єднання структур з різним рівнем суспільно-політичного розвитку, з різними інтересами на предмет розвитку, а також і на сам фактор об'єднання. Принциповою відмінністю, яка позбавляє можливості їх тривалого функціонування, є різні територіальні фактори (кордони, розмір території, чистота етносу, ідеологічні вподобання).

Першу історичну фазу виникнення інтеграційного процесу слід віднести до XIV-XIX ст., коли вперше спостерігалась взаємодія та взаємовплив різних регіонів світу. На думку *Ю.Шушкова*, “це безпосередньо пов'язувалось із великими географічними відкриттями, винаходами та розвитком книгодрукарства, виникненням капіталістичного суспільства та індустріальної революції в Західній Європі” [409, с. 58]. Наприкінці XX ст. посилення інтеграційного процесу пов'язується із завершенням холодної війни, розпадом СРСР, впровадженням системного реформування всіх сфер суспільного життя, а головне - виникненням новітніх інформаційно-комунікативних технологій, які фактично і дали старт сучасному світові для включення його в глобальний простір. У кінцевому результаті “взаємодія та взаємовплив різних частин людства охопили всю планету, об'єднавши всі регіони світу без винятку” [409, с. 60]. В інтеграційний процес виявилось включеним все людство, більшою чи меншою мірою залежно від критеріїв, яких вони дотримувались. В інтеграційному процесі беруть участь майже всі без винятку держави світу більшою чи меншою мірою, які мають різний статус та рівень розвитку (інтеграційний потенціал, різні форми державного управління, різний економічний потенціал розвитку).

Сучасні інтеграційні процеси мають насамперед глобальний характер і спрямовані на зміну структури сучасної міжнародної системи. Відповідно до цього виокремлюють такі основні рівні функціонування міжнародної системи: біполярна (одночасне панування у світі двох держав); мультиполярна (могутність кількох держав у світі одночасно); рівновагова (система, яка забезпечує тотожний баланс сил кількох держав, зберігаючи при цьому їх однаковий вплив на глобальний розвиток світу). Отже, виходячи з цього сучасні інтеграційні процеси приводять до формування нової міжнародно-політичної структури, яка визначається окремим впливом держав-лідерів геополітичного розвитку. Проте одним з викликів впливу інтеграційних процесів є невідповідність інтересів однієї національної системи державного управління іншій, здебільшого це пов'язується із нерівномірним співвідношенням геополітичного потенціалу та закономірностей творення внутрішньої політики.

Сам інтеграційний процес доцільно розподілити на дві форми: міжцивілізаційний (об'єднання між цивілізаціями (глобалізація)) та міждержавний (об'єднання держав (міжнародна інтеграція)) інтеграційний процес. Саме тому, щоб система державного управління окремої держави в умовах впливу інтеграційних процесів ефективно функціонувала, вона має враховувати специфіку життєдіяльності інших держав та цивілізацій, особливо що стосується їх структури менталітету (традиції, побут, духовні цінності, система організації державної влади). Здебільшого тут йдеться про поєднання внутрішньоінтеграційних та зовнішньоінтеграційних процесів і якою мірою вони позначаються на системі державного управління, а головне, яким чином ця система їх коригує. Виходячи із цього виокремлюють дві форми інтеграційного процесу: двосторонні та багатосторонні угоди. Сьогодні навіть між ученими не існує єдиної точки зору щодо того, за якою формою інтеграції лишається пріоритет, адже більшість з них переконані в тому, що сьогодні спостерігається зміщення інтеграційної активності в бік двостороннього налагодження відносин, інші ж наполягають на заміні багатосторонніх відносин двосторонніми, треті доводять, що багатосторонні відносини жодною мірою не приходять до занепаду, а навпаки реанімуються в новому ракурсі. Проте будь-яка форма інтеграції з необхідністю може приводити як до оптимізації, так і до уніфікації системи державного управління. На нашу думку, тут існує суттєва суперечність, оскільки уніфікація не завжди може гарантувати оптимізацію системи державного управління.

Так, глобальний інтеграційний процес приводить до виникнення нових форм самоуправління і тут досить часто відповідна роль механізмів державного управління може бути нівельованою, а тому

окремі дії держав втрачають можливість корекції і вони все більше розвиваються хаотично та неструктуровано. Головною мірою в умовах впливу інтеграційних процесів державне управління має бути спрямованим на збереження національних звичаїв, традицій та культури. Важлива роль має належати державній політиці підтримки розвитку державної мови. При цьому мають бути збережені ті національні надбання, які не стереотипізують стиль розвитку окремої держави, а сприяють розвитку її нового геополітичного образу.

Аби інтеграційний процес позитивно позначився на функціонуванні національної системи державного управління, він має базуватись на мовній, етнічній та релігійній толерантності. Виходячи із цього інтеграційний процес матиме геополітичний та воєнно-стратегічний характер, що, безумовно, працюватиме на ефективність системи державного управління. Проте тут відразу ж постає питання наскільки ефективно може функціонувати система державного управління в межах відповідного інтегративного об'єднання, якщо контури національного суверенітету держави починають слабшати, а головне, їй не вдається стати лідером геостратегічного об'єднання, а відповідно до цього і досягнути відповідних гарантій у сфері глобальної безпеки. Яскравим підтвердженням необхідності обережного впровадження різних інтеграційних стратегій є гіпотетичний союз між Росією та іншими пострадянськими державами, де Росія, за свідченнями *З.Бжезінського*, будь-що намагається реанімувати своє панування на теренах СРСР, а тому кожна із держав розглядається як своєрідна геополітична мішень, це таким чином складає значні ризики для розвитку кожної з таких держав, а відповідною мірою і труднощі реалізації їх оборонних стратегій.

Слід також відзначити, що відповідні інтеграційні процеси між окремими державами у світі з необхідністю приводять до ризиків у розвитку третіх держав, для яких надзвичайно складно спрогнозувати шлях свого розвитку. Саме тому керівник держдепартаменту США *Н.Бернс* відзначає, "ми проти об'єднання двох держав, оскільки вважаємо, що такий процес має бути добровільним і відображати взаємні побажання двох країн" [280].

Структурними елементами інтеграційного процесу, які безпосередньо позначаються на функціонуванні системи державного управління, є політична (узгодження стратегічних інтересів на предмет зовнішньої інтеграції), соціальна (інтеграція з метою вирішення соціальних проблем), економічна (інтеграція з метою створення нових зон вільної торгівлі), фінансова (інтеграція з метою створення сприятливого інвестиційного клімату), культурна (інтеграція з метою налагодження міжкультурного обміну), науково-освітня інтеграція (роз-

ширення форм взаємодії у сфері освіти). Відповідно до цього і має вибудовуватись система функціонування державного управління. Кожна з держав надає пріоритет окремій формі інтеграційного процесу, практично не існує жодної держави, яка б надала пріоритети всім формам інтеграції одночасно. Переважною мірою більшість держав світу особливу увагу все ж таки звертають на економічну складову реалізації інтеграційного процесу.

Виходячи з того, що сучасні інтеграційні процеси є необхідною складовою розвитку національних держав, має бути розроблена державна політика інтеграції та механізми її реалізації. Така політика в першу чергу має бути спрямована на реалізацію відповідних домовленостей між різними суб'єктами суспільно-політичного життя на предмет управління інтеграційними процесами. Основними функціями такої політики, з нашої точки зору, мають виступати: гео економічне та геополітичне позиціонування

Державна інтеграційна політика, у нашому розумінні, може стати ефективним інструментом у протистоянні експансивного впливу з боку окремих держав. Вона може виступати в ролі своєрідного стабілізаційного фактора протистояння негативним впливам глобалізаційного розвитку, а відповідно до цього і засобом забезпечення розширення проти інтеграції як необхідної умови оптимізації внутрішньої політики окремої держави. Державна інтеграційна політика має стримувати дезінтеграційні фактори в межах суспільства, забезпечувати відповідний рівень інституціоналізації інтеграції (інтеграція має бути не гіпотетичною та формальною, а реальною, працюючи на реалізацію геостратегії держави); забезпечувати реалізацію національної безпеки в умовах інтеграції; створення та забезпечення функціонування транснаціональних структур (міждержавних фінансових корпорацій); створення механізмів функціонування вільного економічного простору, безвізового режиму між державами-партнерами відповідного інтеграційного об'єднання; реалізація спільних культурних, наукових та політичних інтересів у межах відповідної інтеграційної структури.

Сьогодні, зокрема, на пострадянському просторі спостерігається особлива активізація інтеграційних процесів, хоча вона і позбавлена певної структурованості, оскільки відсутніми є певні механізми внутрішньодержавної та внутрішньосумісної домовленості на предмет тієї чи іншої стратегії інтеграції. Це, у свою чергу, може приводити до відповідних суперечностей як у середині держави, так і в стосунках між державами. Рівень інтенсивності розгортання інтеграційних процесів також залежить від потенціалу внутрішньої політики держави. Тут фактично і спостерігається інтеграційна нерівність у відносинах між державами, оскільки одні із них є більшою мірою

включеними в інтеграційний процес, інші меншою, це, безумовно, позначається на глобальній структурі міжнародних відносин. На думку італійського дослідника *Ф. Фраттолліні*, високий рівень інтеграційного процесу пов'язується з високим рівнем інтеграційних зусиль, які “забезпечуються главами держав, які відповідають на формування єдиного інтеграційного простору” [449]. Виходячи з цього характер налагодження інтеграційного процесу доцільно розподілити на три етапи: інтеграція на рівні глав держав (яка досить часто має декларативний характер) та інтеграція на рівні міждержавних інститутів (які відповідають за інтеграцію держави за багатьма напрямом і сферами суспільного життя) та інтеграція на рівні суспільства (інтеграція між громадянами, групами громадськості, які належать до різних національних спільнот).

На нашу думку, однією з основних проблем неефективності інтеграційної стратегії, зокрема в Україні, є її впровадження не знизу, а зверху. В результаті цього відбувається своєрідне нав'язування ідеології інтеграції через відповідні структури органів державної влади та політичної системи. Інтеграційна політика обов'язково має здійснюватись не зверху, а знизу, виходячи із інтересів та потреб громадян. Держава при цьому як інститут має легітимізувати їх інтеграційні прагнення. В Україні це призвело до того, що у вересні 2005 р. 67% українських громадян були абсолютно переконані в тому, що зовнішня політика країни розвивається не в правильному напрямі. Це пояснюється необізнаністю українців стосовно стратегії зовнішньої політики держави, більше того, вона існувала в певному відриві від їх реальних інтересів. У цьому плані слід наголосити на механізмах, які б забезпечували реалізацію інтеграційних стратегій. Якщо у західноєвропейському світі реалізація інтеграційних стратегій має публічний, відкритий характер, то на пострадянському просторі, навпаки, вона характеризується відповідним рівнем закритості при її розробці та впровадженні. В цьому плані важлива роль має належати різноманітним стратегіям моніторингу громадської думки та стратегічному інформуванню громадськості щодо інтеграційного процесу держави. До прикладу, їй досі бракує аналітично-експертної інформації щодо специфіки функціонування інтеграційних структур. В Інтернеті, зокрема, розміщується лише історія та нормативно-правова база функціонування інтеграційних структур, але аж ніяк не інформація про їх стратегічні і тактичні напрями діяльності та їх роль у структурі глобальних інтеграційних процесів. Більше того, інформація про ті чи інші публічні заходи інтеграційних структур має квотований характер і більшість рішень, які приймаються на таких заходах, не мають відповідного інформаційного поширення.

Сьогодні все більше громадськість має виступати основним законодавцем інтеграційної стратегії розвитку, оскільки в умовах глобалізації люди відчувають свою взаємозалежність у різних сферах суспільного життя, а тому найбільшою мірою зацікавлені у зниженні відповідних інтеграційних бар'єрів у відносинах між державами, у спрощенні митних правил, стандартизації вимог до функціонування відповідних бізнес-структур та ін.

Виходячи із цього інтеграційні зусилля окремих держав (не винятком у цьому плані є й Україна) реалізують свою інтеграційну стратегію лише гіпотетично, а подекуди достатньо експансивно, для цього їм реально бракує відповідних інституційних механізмів (державних та навіть і глобальних), які б забезпечували реалізацію належних форм об'єднання. Причини низької ефективності реалізації інтеграційного процесу більшість експертів вбачають у таких формах державного та глобального управління, як:

- відсутність чіткого уявлення держави про свої власні стратегічні інтереси;
- неготовність та нездатність держав-учасниць інтеграційного процесу йти на певні геополітичні компроміси;
- відсутність ефективних процедур обговорення між державами стратегії реалізації інтеграційного процесу;
- велика межа між суб'єктами прийняття певних інтеграційних рішень та суб'єктами їх реалізації;
- відсутність відповідного балансу інтересів щодо реалізації інтеграційної стратегії між виконавчими та законодавчими структурами держави;
- відсутність чіткої стратегії прийняття ефективних інтеграційних рішень;
- відсутність ефективних механізмів захисту національних інтересів у межах відповідних інтеграційних об'єднань;
- надмірна бюрократизація у здійсненні інтеграційного процесу.

Важливою причиною, яка стримує належну реалізацію інтеграційного процесу, є високий рівень забюрократизованості структур, які забезпечують здійснення інтеграції. Так, зокрема, на пострадянському просторі існує близько 70 структур, які нараховують понад 2 тис. осіб, на яких покладаються функції здійснення інтеграційної стратегії. У результаті цього, справедливо зазначає *Е.Гор*, “інтеграційні структури не беруть участі в інтеграції, вони начебто існують самі по собі” [72, с. 14]. Інтенсифікація інтеграційного процесу держави спостерігається під час відповідної зустрічі глав держав, (саміт “великої

вісімки” тощо), за інших суспільно-політичних умов інтерес та прагнення декларувати свою інтеграційну стратегію значно послаблюється.

Ступінь інтегрованості держав має дві форми: нормативно-правова (законодавче забезпечення процесу інтеграції) та реальна (фактичне включення держави у відповідний інтеграційний простір). Ступінь нормативно-правової інтегрованості є найвищим рівнем, оскільки визначається кількістю прийнятих законів та підготовлених нормативних актів, проте реальність функціонування держави в межах відповідного інтеграційного об’єднання є надзвичайно слабкою, оскільки тут відчутною є відсутність технологічного забезпечення законодавчої бази. Виходячи з цього окремі експерти з питань інтеграційного процесу на пострадянському просторі переконані, що сучасний інтеграційний процес перебуває на стадії системогенезу, який характеризується за допомогою окремих етапів, перший із яких включає:

- формальне розуміння переваг інтеграції (“весь світ інтегрується, мабуть і нам потрібно”);
- усвідомлення залежності свого партнера від тебе “з окремих питань”;
- використання цієї залежності для отримання односторонніх переваг;
- формальне врахування інтересів партнера, інколи навіть їх реальне інтегрування;
- супротив партнера такому його використанню;
- долання цього супротиву силовим тиском;
- несталий характер взаємодії щодо співробітництва (партнер весь час намагається подолати вже сформовані відносини);
- переважання окремих домовленостей про співробітництво з певних питань;
- контроль за дотриманням домовленостей бере на себе сторона, яка найбільшою мірою зацікавлена у взаємодії [37; 218; 367].

Інша частина експертів переконані в тому, що цей рівень вже пройдено на пострадянському просторі, оскільки інтеграційний процес просунувся вже значно далі, а тому він характеризує другий етап - примітивної інтеграції, який характеризується за допомогою таких станів, як:

- усвідомлення конкретних переваг інтеграції за кожним із напрямів та в системі напрямів співробітництва;
- розуміння лише залежності одне від одного;
- долання егоцентристського характеру взаємовідносин та вироблення взаємовигідних умов співпраці;

- дотримання довготривалих угод про співробітництво;
- контроль за дотриманням угод без створення спільних органів (інколи створюються “наглядні ради” без реальних повноважень).

І, насамкінець, третя група експертів переконані в тому, що пострадянський простір сьогодні перебуває на третьому етапі - реальній інтеграції (цивілізованої інтеграції), який характеризується такими станами:

- усвідомлення принципів переваг інтеграції один з одним;
- формування цінності інтеграції з партнером поза залежності від обставин, що дає змогу подолати виникнення поточних проблем;
- усвідомлення зацікавленості в спільному та узгодженому розвитку;
- прояв готовності враховувати тимчасові труднощі партнера, скоригувати у зв’язку з цим свої обставини, допомогти партнеру по інтеграції в складний момент;
- створення спільних наддержавних органів, які забезпечують координацію та вирішення спірних питань.

На нашу думку, найбільш завершеною формою сучасної інтеграції є інституційна інтеграція. Така форма інтеграції може бути охарактеризована за допомогою відповідних факторів, до яких належать: створення спільних органів управління, які наділені повноваженнями коригування інтеграційного процесу між державами; спільна відповідальність за реалізацію інтеграційної політики; адаптація внутрішньої політики відповідно до певної інтеграційної стратегії, яка декларується іншою державою; трансформація системи державного устрою згідно з критеріями здійснення інтеграційного процесу; “створення єдиної стратегії інтеграційного розвитку”.

У контексті забезпечення ефективності інтеграційної стратегії важлива роль належить розробці та реалізації системи глобального управління як головного інструмента управління інтеграційним процесом. Глобальне управління інтеграційним процесом має бути спрямоване на реалізацію відповідних показників у функціонуванні сучасного глобального світу, а саме:

- самовизначення держави в інтеграційному просторі (формування мотиваційних устремлінь щодо вектора інтеграції);
- чітка ідентифікація факторів, які обумовлюють необхідність реалізації інтеграційної стратегії та зміну вектора такої стратегії;
- на формування чіткої ідеї інтеграції держави в глобальний простір;
- розробка ефективної моделі реалізації інтеграції (адаптація розвитку держави до умов глобального розвитку);

- п формування ефективних шляхів реалізації інтеграційної стратегії;
- п створення інститутів реалізації інтеграційного процесу;
- п підтягування економіки окремої держави до економіки держав - лідерів геополітичного розвитку;
- п забезпечення відповідності організаційних форм інтеграції стадіям розвитку інтеграційного процесу та суспільства зокрема;
- п усвідомлення державами своїх геополітичних інтересів та їх узгодження з національним інтересами (формування системостворювальної ідеї);
- п формування політики ставлення до надсуб'єктних регуляторів (транснаціональних структур), долаючи політичну кон'юнктуру (змінилась влада - змінилась геостратегія розвитку держави);
- п забезпечення балансу економічних, політичних інтересів між різними групами громадськості (асоціації), які реалізують інтеграційну політику держави (лобіювання ідеї інтеграції);
- п забезпечення високого рівня організації та самоорганізації суб'єктів реалізації інтеграційної стратегії.

Це все свідчить про необхідність вироблення ефективних форм управління інтеграційним процесом. Такі дві форми ми вбачаємо в глобальному та державному управлінні. В цьому плані важлива роль має належити створенню як наддержавних, так і державних органів управління інтеграцією. Більшість країн світу сьогодні мають не лише окрему структуру в системі державного управління, яка опікується питаннями реалізації інтеграційної стратегії на законодавчому рівні, але й більшість президентів світу сьогодні мають помічників, які відповідають окремо за процес інтеграції держави в глобальний простір. Особлива роль при цьому має належати колегіальним органам влади, які ініціювали вектор інтеграційної стратегії і забезпечували його безпосередню реалізацію на інституційному рівні. Тут також може йтися навіть і про створення так званих неформальних інтеграційних об'єднань, які можуть виступати суб'єктами реалізації інтеграційної стратегії (бізнес-структури, наукові школи, культурні центри та ін.). На думку *М.Мертеса*, створення подібних неформальних об'єднань, які будуть відповідати за інтеграційну політику, сприятиме більш об'єктивному уявленню про реалізацію інтеграційної стратегії держави, тобто така стратегія буде накладатись на реальні потреби громадян, а не існувати відірвано від них [214]. Сьогодні особлива роль має належати відповідним структурним підрозділам (управління, відділи, департаменти) при органах державної влади (міністерства, відомства), які будуть відповідати за технологію реалізації

інтеграційного процесу. Так, до прикладу, з метою коригування розкладу транспортних перевезень при міністерствах транспорту мають бути створенні відповідні структури, які будуть здійснювати підготовчу та координаційну роботу по інтеграційному процесу. Це, у свою чергу, створить сприятливі передумови для інтеграційного об'єднання держав, які перебувають у тотожних чи навіть відмінних умовах глобального розвитку. Діяльність відповідних інтеграційних структур має бути спрямована на реалізацію своїх інтеграційних стратегій шляхом узгодження потенціалу розвитку держави відповідно до умов глобального розвитку.

Впровадження форм глобального управління інтеграційним процесом сьогодні постає в особливому ракурсі, оскільки вони мають виступати основним інструментом стабілізації та коригування геополітичних амбіцій як окремої держави у світі, так і їх політичних еліт зокрема. Це, у свою чергу, має привести до вироблення ефективних інтеграційних механізмів розвитку держави. В цьому плані важлива роль має належати розв'язанню проблем внутрішньої політики (корупція, забюрократизованість, слабка правова система), без яких забезпечити ефективність інтеграційного процесу неможливо. Виходячи із векторів зовнішньої політики окрема держава обирає свій напрям інтеграційного процесу на пострадянському просторі, зокрема Україна та Грузія є лідерами інтеграції до європейських структур, тоді як більшість держав пострадянського простору надають перевагу інтеграції з Росією.

Виходячи із цього глобальне управління інтеграційним процесом має бути спрямоване на:

- п узгодження інтересів між державами та транснаціональними структурами щодо розробки а реалізації відповідних інтеграційних стратегій;
- п залучення до розробки та реалізації інтеграційних процесів не лише структур державної влади, але бізнесових, політичних, культурних, наукових структур;
- п інформування громадськості про переваги та недоліки інтеграційних стратегій держави.

Здебільшого саме ефективність внутрішньої політики дозволяє визначити рівень інтегрованості держави в глобальному просторі та її безпосередній потенціал розвитку в межах відповідного інтеграційного об'єднання. Виходячи з цього можна ідентифікувати два основні механізми інтеграції держав в інтеграційний простір: "інтеграційний порив" та "інтеграційна еволюція".

Так, деякі країни світу в умовах глобалізації здійснили своєрідний "інтеграційний прорив", який обумовлювався їх економічними

потребами. Такі країни світу, включившись у відповідні інтеграційні об'єднання, намагаються реалізовувати свої інтереси, підтягуючи свою систему державного управління до потреб геополітичного розвитку. В першу чергу це стосується держав із статусом “технологічно відсталих”, “демократично нерозвинених”, “економічно проблемних”, екологічно кризових”, “далеких від цивілізації”.

Реалізація механізму “інтеграційної еволюції” передбачає поступову адаптацію держави до умов глобалізаційного розвитку шляхом долання розбіжностей та неузгодженостей між суб'єктами інтегративного об'єднання. Такий механізм інтеграції здебільшого має ліберальний характер і базується на власних геополітичних інтересах держави, що, у свою чергу, визначає її способи та темпи поширення.

Таким чином, інтеграційний процес як складний та багатоаспектний механізм об'єднання держав та структур та різних груп громадськості вимагає глобальних та державних форм управління ним. Це, у свою чергу, вимагає розробки ефективної політики державної інтеграції, яка спростить механізми включення держав до глобального простору. Виходячи із цього на особливу увагу заслуговує розгляд механізмів функціонування державного управління в умовах глобальної інтеграції, що і виступає предметом розгляду в наступному параграфі.

5.5. Механізми функціонування державного управління в умовах глобальної інтеграції

5.5.1. Адаптація системи державного управління до процесів глобальної інтеграції

Одним із механізмів функціонування системи державного управління в умовах глобальної інтеграції є її адаптація до нових умов розвитку. Процеси глобальної інтеграції та адаптації тісно взаємопов'язані між собою, оскільки відображають єдиний процес взаємоприлаштування держав у межах відповідного об'єднання, більше того, глобалізація розглядається як процес адаптації системи управління з метою досягнення єдиних (глобалізаційних) стандартів розвитку. Кожна з держав, включаючись у процес глобальної інтеграції, має виробляти стратегію визнання та прийняття єдиних критеріїв ціннісної системи нової ситуації геополітичного (глобалізаційного) розвитку. Передусім йдеться про пошук компромісу у відносинах між державами, які включаються в глобальний простір, адже в умовах глобальної інтеграції для кожної системи державного управління

принципово важливо мати готовність до новизни та невизначеності, пов'язаної з глобалізаційними ризиками включення у відповідні інтегративні утворення. Держави, адаптуючись до нових умов розвитку, мають виробити стратегічну позицію реалізації своєї власної геополітичної ініціативи.

Саме тому в межах даного дослідження доцільно з'ясувати сутність та роль адаптації державного управління, визначити форми, рівні та способи адаптації, обґрунтувати, наскільки вона забезпечує сталість управлінської системи та протистоїть негативним впливам у функціонуванні окремої держави.

Адаптація являє собою процес прилаштування, пристосування та облаштування системи управління окремої держави до нових умов глобалізаційного розвитку. В сучасних умовах адаптація є об'єктивним процесом, оскільки вона здійснюється у відповідь на такі еволюційні фактори, як геостратегічна мінливість, історична спадкоємність та глобальна закономірність. У цілому адаптаційне завдання постає перед державою, яка є повноправним суб'єктом глобального простору, і заради того, аби посилити свій геополітичний потенціал, вона змушена пристосовуватись до умов нової ситуації. Це свідчить про те, що процес засвоєння національною державою окремих норм та цінностей суспільної життєдіяльності, обумовлених процесом глобальної інтеграції, завжди має адаптаційне значення.

На думку російського дослідника П.Кузнецова, адаптація розглядається як цілісний, динамічний, безперервний, відносно сталий процес встановлення відповідності між сукупним рівнем найбільш актуальних на даний момент (перспективу) потреб особистості та наявним (перспективним) рівнем їх задоволення, досягнутим за рахунок певного виду діяльності [67]. На особливу увагу в контексті даного аналізу заслуговує розуміння адаптації, запропоноване в межах концепції “негативної адаптації *Е.Балабанова*. На його думку, адаптація являє собою “підтримання такого рівня життя, який дозволяє зберегти та підвищити (геополітичний) статус та задовольняти матеріальні й духовні потреби індивідів та соціальних груп”. Відповідно до цього вченим вводиться поняття “негативної адаптації”, яка характеризується переважним використанням чужих ресурсів у забезпеченні життєдіяльності окремої держави чи спільноти [16, с. 48].

У свою чергу, *М.Шабанова* під адаптацією розуміє “процес та результат взаємодії індивіда з соціальним середовищем, яке кардинально змінюється і в межах якого поступово узгоджуються вимоги та очікування обох сторін, в результаті чого індивід отримує можливість виживання (розквіту), а макросередовище - відтворення та перехід у висхідну стадію” [402, с. 83]. Дещо в іншому ракурсі роз-

глядає адаптацію австрійський дослідник *Г.Айзенк*, в ній він вбачає стан, за якого потреби індивіда, держави, з одного боку, та вимоги зовнішнього середовища (глобального світу) з другого, повністю збігаються, тобто це стан гармонії між індивідом, державою та глобальним світом. Адаптація в контексті даного дослідницького підходу також розглядається як процес, за допомогою якого досягається гармонійний стан. Саме тому *Г.Айзенк* виходить із того, що адаптація завжди є відносною, оскільки абсолютно досягнути її практично неможливо, адже оптимальної реалізації потреб без порушення відносин із глобальним середовищем досягнути практично не вдається [457, с. 25].

Особливо цікавим з методологічної точки є розуміння адаптації, запропоноване американським дослідником *Л.Філіпсом*, відповідного до якого під нею розуміється процес засвоєння норм, вимог, які пред'являються до держави з боку інших держав. Виходячи із цього адаптація має цілеспрямований характер стосовно перетворення соціально-політичної дійсності [451].

Державне управління в умовах глобальної інтеграції спрямоване на прилаштування до нових умов розвитку. Це, у свою чергу, приводить до того, що в умовах глобальної інтеграції відбувається засвоєння певних норм, традицій та ціннісних орієнтацій держав, які є суб'єктами відповідного інтегративного об'єднання. Завдяки цьому держава здобуває можливість входження, ствердження та повноправного членства в межах такого об'єднання, що, у свою чергу, не виключає можливості для держави зберегти свою національну ідентичність. Здебільшого глобалізаційна адаптація не перешкоджає реалізації національних інтересів окремих держав, а лише гарантує їм можливість для вільного взаємообміну. Радикальні форми адаптації системи державного управління відповідно до глобалізаційних стандартів розвитку можуть привести до геополітичного конфлікту, а це, у свою чергу, обумовить необхідність пошуку форм геополітичного захисту держав.

Адаптація у даному контексті передбачає формування такої системи організації влади, яка відповідає умовам розвитку сучасного світу і співвідноситься з мінливістю нових геополітичних стратегій. Адаптація також розглядається як процес зміни соціально-економічних, політичних та організаційних форм життєдіяльності держави. Водночас адаптація як процес прилаштування до зовнішнього середовища системи державного управління передбачає певну її організаційно-функціональну залежність від такого середовища. Вона характеризує не лише прийняття критеріїв та умов певної ситуації, але і соціально-економічне та політичне освоєння зміни певного типу цілісності системи суспільних відносин (адаптація до нового соціального устрою), а також і здатність узгодити власні умови розвит-

ку з відповідними соціальними порядками, за якими живе глобальний світ (адаптація до перехідних умов, фактичне їх сприйняття). Відповідно до цього постає питання про визначення ресурсів активізації (стимулювання) процесів адаптації. Важливим таким ресурсом виступають організаційні дії державної влади, які створюють як безпосередньо для громадськості, так і для самого інституту влади умови прилаштування до нової геополітичної ситуації. Це, у свою чергу, свідчить про те, що гнучкість та ефективність адаптаційної політики безпосередньо залежить від механізмів діяльності органів державної влади.

У контексті з'ясування сутності адаптації як основного механізму державного управління в умовах глобалізації доцільно чітко відмежовувати його зміст від поняття прилаштування. Адаптація являє собою комплекс прийомів, які дають змогу системі прилаштуватись до нових умов розвитку, виходячи з цього вона є чітко організованим способом прилаштування до вимог відповідної соціально-економічної та політичної ситуації, викликані умовами глобальної інтеграції. Отже, адаптація має забезпечувати відповідність цілей та цінностей системи державного управління та її структурних елементів у межах певного інтегративного об'єднання. У свою чергу, прилаштування характеризує собою процес пристосування до вимог певної суспільно-політичної ситуації, зумовленої умовами глобальної інтеграції. Кожна держава постає в таких умовах, які вимагають від неї відповідного пристосування до певної ситуації, з цієї метою вона використовує відповідні прийоми та засоби, які дають можливість подолати негативні виклики такої ситуації, розгорнувши її на користь власного розвитку. Таким чином, прилаштування включає сукупність механізмів, які дозволяють державам узгоджувати вимоги зовнішнього світу (зовнішньої політики) із критеріями, потребами та цінностями власного (внутрішнього) розвитку.

Виходячи з цього важливим складовим елементом адаптації системи державного управління є узгодження її з глобалізаційними стандартами суспільного розвитку. Адаптації в такому розумінні характеризує процес встановлення відповідності у відносинах між державами в межах глобального простору (здебільшого йдеться про досягнення балансу у розвитку держав).

У цьому плані можна виокремити дві форми адаптації, перша приводить до змін глобального простору в цілому, які відбуваються відповідно до реалізації геостратегічних потреб держав (пасивна), та друга форма адаптації (активна), яка приводить до зміни системи державного управління (створення спеціальних структурних підрозділів, реалізація нових управлінських функцій), які забезпечують адаптацію до умов глобалізаційного розвитку. Окремою формою

адаптації є гомеостатична, яка забезпечує відповідність функціонування окремої держави умовам глобалізаційного середовища, зокрема, що стосується відповідності системи цінностей цінностям глобалізаційного розвитку. До форм адаптації також доцільно віднести інтеракційну адаптацію, яка характеризує реалізацію потреб у функціонуванні системи державного управління шляхом усвідомлення державою своєї залежності від глобального світу. Така форма адаптації є результатом засвоєння окремою державою стандартів глобалізаційного розвитку, інакше це може трансформуватися в окремий виклик, для світу, який не хоче жити за єдиними нормами життєдіяльності. Саме тому, аби адаптація не виявилась радикальною для окремої держави, її політика має бути особливо гнучкою за таких викликів, а тому держава має користуватись умовами глобалізаційного розвитку для реалізації своїх власних національних інтересів, цінностей та потреб. Це, у свою чергу, може виступати запорукою прийняття ефективних державно-управлінських рішень.

Якщо нація у виборі стратегії своєї глобальної інтеграції здобуває соціально-політичну та економічну стабільність, тоді вона простіше сприймає установки розвитку глобального світу, його вимоги, загальноприйняті правила, критерії нормативної поведінки, притаманні для всіх суб'єктів інтегративного об'єднання. У нашому розумінні таку форму прилаштування держави до умов глобальної інтеграції можна назвати системною глобалізаційною адаптацією. Застосування такої форми адаптації являє собою такі способи прилаштування, регулювання та гармонізації системи державного управління, які є важливим критерієм включення держави в глобальний простір і які забезпечують її відповідність установкам, правилам, вимогам, глобалізаційного розвитку. В процесі системної глобальної інтеграції держава адаптується до нових вимог відповідно до своїх потреб, інтересів, прагнень та можливостей національної та державно-управлінської ідентифікації. Одним із принципів реалізації системної глобалізаційної адаптації є функціональна гнучкість, яка забезпечує здатність системи державного управління змінювати структуру організації влади та управління суспільним розвитком відповідно до умов глобалізації.

Складовими елементами системної глобальної адаптації є прийоми, способи та стратегії адаптації.

Способи адаптації держави до умов глобальної інтеграції визначаються ієрархією цінностей, притаманною для певного типу суспільного розвитку, а також і цінностями, пріоритетними для певного інтегративного об'єднання. Здебільшого такі способи адаптації визначають напрями геополітичної стратегії держави, а відповідно до цього і рівні відносин між державами. На першому рівні формується

залежність від умов глобалізаційного розвитку (аккомодативна адаптація), на другому рівні адаптації держави намагаються прилаштувати зовнішнє середовище відповідно до умов національного розвитку (на власну користь) (асиміляційна адаптація), на третьому рівні відбувається безпосередній та цілеспрямований вплив держави на глобальний розвиток відповідно до потреб та умов включення їх у процес глобальної інтеграції (глобальна адаптація). На четвертому рівні відбувається уподібнення системи державного управління окремого суспільства до управлінських систем інших держав, які є суб'єктами інтегративного об'єднання (трансформаційна (трансформаційно-глобалізаційна) адаптація). Такий рівень адаптації, у свою чергу, характеризує геополітичну переорієнтацію держави шляхом трансформації її зовнішньополітичних векторів та установок відповідно до нової ситуації. Така форма адаптації є найбільш ефективною з нашої точки зору, оскільки вона забезпечує певне "геополітичне вrostання" держави в структуру нової системи міжнародних відносин. Відмінності у способах адаптації державного управління залежать від стратегії адаптації, яка визначає її відповідні цілі та закономірності.

Стратегія адаптації характеризує собою сукупність цілеспрямованих та організуючих дій, які спрямовані на досягнення державою цілей глобалізаційного розвитку. Це, у свою чергу, забезпечується за допомогою гармонізації способів функціонування держав та приведення їх у відповідність з інтересами, установками та ціннісними орієнтаціями глобального світу. Виходячи із цього доцільно визначити основні принципи, за допомогою яких здійснюється стратегія адаптації. Серед таких принципів ми виокремлюємо принципи:

- історизму (держава, включаючись у певні інтегративні об'єднання, все одно продовжує жити своїм історичним досвідом);
- соціально-політичного генетизму (етапи розвитку держави шляхом прилаштування до нових умов життєдіяльності, побудовані на засадах геополітичного традиціоналізму);
- взаємозв'язку геостратегії та внутрішніх умов (держава адаптуватиметься до нових умов розвитку лише виходячи із власного соціально-політичного потенціалу, а також залежно від вимог, які висувуються з боку глобального світу).

Залежно від реалізації цих принципів стратегія адаптації може включати кілька форм, які визначають її спрямованість. Перша така форма (активна) пов'язується із прагненням держави вдосконалити власну систему управління шляхом налагодження відповідних відносин із глобальним світом. Друга форма стратегії адаптації має пасивний характер і здебільшого спрямована на те, яким чином уникнути

різних форм внутрішньої трансформації системи державного управління в межах певного інтегративного об'єднання. Здебільшого тут йдеться про те, яким чином зберегти можливість реалізувати відпрацьовані технології державного управління та стереотиповані прийоми управління суспільним розвитком. Активна стратегія адаптації побудована на централізованих діях окремої держави по відношенню до глобального світу.

Виходячи із цього основними механізмами адаптації, на нашу думку, є: радикальна адаптація (передбачає кардинальну трансформацію системи управління окремої держави відповідно до умов глобалізаційного розвитку); унікаюча адаптація (кожна з держав є суб'єктом глобального простору, а тому хоче вона того чи ні її управська система все одно змушена прилаштовуватись до відповідних умов); компенсаційна адаптація, яка здійснюється з метою заповнення певних невідповідностей, які має система державного управління в умовах глобальної інтеграції. Такий механізм, у свою чергу, вимагає прийняття відповідної нормативно-правової бази, яка працюватиме водночас і на реалізацію національних інтересів, і на її геополітичний статус у світі.

Адаптація системи державного управління відповідно до умов глобалізаційного розвитку з необхідністю також має включати механізми забезпечення геополітичної рівноваги (балансу) управлінської системи, які в першу чергу спрямовані на забезпечення толерантності (взаємодотримання цінностей та стереотипів) у стосунках між державами в умовах відповідного інтегративного об'єднання. Це свідчить про те, що адаптація являє собою такий інтегративний процес, у межах якого має забезпечуватись рівновага, баланс внутрішньої і зовнішньої політики держави.

З огляду на те, що глобальна інтеграція являє собою об'єктивний процес, уникнути якого не вдається жодній країні світу, тому кожна з держав, аби вписатись у структуру сучасного світу, має вдаватись до такої форми адаптації, яка найбільшою мірою відповідає її національним та геостратегічним інтересам. Саме тому найбільш ефективною формою адаптації державного управління до умов глобалізаційного розвитку є прагматична адаптація. Це така форма адаптації, яка враховує особливості розвитку національної системи державного управління, здійснюючи її корекцію відповідно до умов глобальної інтеграції. Тобто тут держава здійснює корекцію своєї соціально-економічної, політичної та духовної сфери таким чином, аби це не перешкоджало стратегії її розвитку і водночас дозволяло їй виступати повноправним суб'єктом глобального об'єднання. Найбільш вдалою формою адаптації, з точки зору американських дослідників *Ф.Маккінлі, С.Сааджаді, Е.Кастена* та *Б.Чена*, є композиційна адап-

тація. З позицій такого дослідницького підходу композиційна адаптація сприяє динамічній зміні структури та системи управління у відповідь на зміни відповідної ситуації, викликані здебільшого революційним характером [119].

Аналізуючи механізми адаптації систем державного управління до умов глобалізаційного розвитку, доцільно звернути увагу на критерії та показники рівня такої адаптації. Переважною мірою основним критерієм адаптації є рівень соціально-економічного та політичного розвитку держави, який і визначає пріоритети її внутрішньої та зовнішньої політики. Показники рівня адаптації залежать від рівня досягнення балансу в реалізації національних та глобалізаційних інтересів. Виходячи із цього показники адаптації мають кількісний, якісний та структурно-функціональний характер, відповідно до яких і можна визначити ефективність чи неефективність управлінської системи за умов пристосування її до нових умов розвитку. Індекс адаптації є показником визначення рівня відповідності окремої системи державного управління глобалізаційним стандартам розвитку, а головне визначення рівня відповідності між рівнем розвитку такої системи та потребами, які висуває глобалізаційний розвиток. Такі потреби, у свою чергу, визначаються певними факторами, які й встановлюють характер індексу адаптації. Виходячи із цього слід ідентифікувати так звані факторні індекси адаптації, які характеризують процес прилаштування держави до потреб глобалізаційного розвитку (колегіальні індекси) і процес прилаштування окремої людини до системи комплексних потреб, які зумовлені процесом глобалізації (індивідуальні індекси). На основі цього можна визначити перспективи функціонування системи державного управління залежно від показників її адаптації до умов глобалізаційного розвитку. Виходячи з цього можна визначити рівень адаптації системи державного управління, який переважною мірою визначається ступенем інтегрованості держави у глобальний простір. Якщо ступінь інтегрованості держави є високим, то і рівень адаптації є високим та сталим, якщо ступінь інтегрованості є низьким, то і рівень адаптації є низькосталим.

Залежно від рівня ефективності функціонування системи державного управління адаптація характеризується активним та пасивним впливом. Так, зокрема, на активну адаптацію здатна держава, яка має чітко збалансовану внутрішню та зовнішню політику, а тому вона може виступати лідером геополітичного простору, завдяки такому впливові вона може змінювати структуру глобальної інтеграції. Пасивна адаптація характеризує безпосереднє сприйняття державою цілей та цінностей, які притаманні для певного інтегративного об'єднання за умови включення до нього. Виходячи з цього в процесі гло-

бальної інтеграції кожна з держав повинна мати відповідну адаптаційну стратегію, яка б передбачала успішність вибору того чи іншого варіанта прилаштування держави до глобального простору. При цьому кожна держава самостійно має чітко оцінювати: обмеження національного розвитку, яких зазнає держава на умовах включення до відповідного глобального об'єднання, форми дестабілізаційного впливу та засоби протистояння їм, геополітичний потенціал держави в умовах прилаштування його до глобального простору.

Альтернативою адаптації є дезадаптація, яка проявляється у відсутності адекватного включення держави у світовий глобалізаційний простір та відповідного прилаштування до нього. З урахуванням цього можна говорити про своєрідний адаптаційний дисонанс, який характеризує суперечність у розвитку світу та окремої держави зокрема, що є результатом неприйняття глобалізаційної картини світу. Важливим показником дезадаптації держави в умовах глобальної інтеграції є низький рівень геополітичної свободи, а в результаті цього і механізми реагування на виклики глобального світу, що безпосередньо позначаються на системі відносин із іншими державами. В результаті держава опиняється в ситуації адаптаційного бар'єру, здолати який можна лише шляхом вироблення цілеспрямованої геостратегії. Якщо ж державі не вдається здолати адаптаційний бар'єр, з очевидністю вона може опинитись у ситуації псевдоадаптації, яка характеризуватиме зовнішні форми прилаштування держави до певної ситуації, зберігаючи при цьому негативне ставлення до норм та вимог глобалізаційної ситуації (антиглобалізм).

У цьому плані доцільно особливу увагу звергнути на механізми, які забезпечують баланс між державою та вимогами глобального середовища. Більше того, аби адаптація з часом не еволюціонувала в дезадаптацію, прилаштування держави до глобалізаційних умов розвитку має базуватись на внутрішній інтеграції нації.

Відповідно до цього в межах даного дослідження постає питання, чому одні держави успішно вписуються в нову глобалізаційну реальність та її соціально-економічні та політичні умови, а інші лише накопичують протестний потенціал проти прилаштування до таких умов. Саме тому доцільно чітко ідентифікувати інтеграційні можливості держави, а на основі цього визначати її стартові умови адаптації до умов розвитку сучасної ситуації. Це, у свою чергу, визначить перспективність чи неперспективність адаптаційних стратегій держави. В цьому плані можна ідентифікувати стратегічну адаптацію, яка розрахована на довготривалу адаптацію системи державного управління та тактичну адаптацію, яка стосується конкретних дій, відповідно до окремої ситуації, а головне розрахована на короткий період часу.

У цілому система державного управління не може бути ефективною в умовах глобалізації, якщо вона включена в процес адаптації до розвитку сучасного світу, прилаштовуватись до його змін, розробляючи найбільш ефективні прийоми реагування на неї. Водночас адаптація має супроводжуватись створенням власного внутрішнього (національного) простору, який характеризується внутрішньою системою організації влади та стратегією внутрішньої інтеграції (збереження організаційно-функціональної цілісності). Виходячи з цього ефективна система державного управління має бути спрямована на здійснення зовнішньої адаптації та забезпечення внутрішньої інтеграції. Адаптація як процес прилаштування суспільства до нової системи державно-управлінських цінностей з очевидністю ставить питання про механізми збереження власної системи цінностей, переймаючи при цьому найфундаментальніші цінності інших. В цьому плані важлива роль має належати так званим інтеріоризаційним механізмам адаптації, відповідно до яких відбувається запозичення з глобального світу певних норм, цінностей, зразків поведінки, які забезпечують ефективність функціонування окремої національної системи державного управління. Процесуально адаптація зводиться до прийняття певних норм глобалізаційної життєдіяльності, відповідно до якої держави мають наділятися певною гнучкістю та ефективністю в сприйнятті нових умов такої життєдіяльності. Адаптація системи державного управління зводиться до можливості держави користуватись певними умовами суспільно-політичної ситуації на користь реалізації своїх потреб та інтересів. Виходячи із цього система державного управління переходить в адаптивний стан, який характеризується такими складовими, як: прийняття рішень, ініціатива.

Таким чином, у процесі адаптації відбувається прилаштування держави передусім до нового геополітичного середовища, в результаті чого держави вибудовують певні стратегії державно-управлінської діяльності, які працюють на включення їх у глобальний простір. Процес такого включення передбачає відповідні фази: початкова (характеризує вплив суспільства на процес адаптації системи державного управління до умов глобалізаційного розвитку); власне адаптаційна база (засвоєння певних норм суспільної життєдіяльності з боку суспільства та легітимізація їх органами державної влади); інтеріоризаційна фаза адаптації (характеризує підлаштування глобального світу та особисті його розвитку під стандарти розвитку окремої національної держави). У свою чергу, інтеріоризаційна фаза адаптації відіграє надзвичайно важливу роль, оскільки дає змогу зберегти власну специфіку та закономірності функціонування й розвитку національної системи державного управління. Це, у свою чергу, свідчить

про те, що держави, активно прилаштовуючись до умов глобалізаційного розвитку, змінюючи їх, тим самим створюють такі умови, які можуть забезпечувати реалізацію спільних цілей геополітичного розвитку між державами. Відповідно до цього основним критерієм адаптації національної держави та її системи управління до умов глобальної інтеграції є зміна певної геополітичної ситуації, яка визначає стратегію розвитку такої держави, а тим самим і потенціал її інтегрованості у глобальний простір. Такий варіант адаптації закономірно може містити два рівні: суперництво та співпрацю. Адаптація шляхом суперництва може привести до виникнення геополітичного конфлікту - тоді, коли держава намагається нав'язати глобальному світові свій варіант прилаштування до глобалізаційних умов розвитку. Адаптація шляхом співпраці держав характеризує вироблення спільних цінностей та механізмів прилаштування до глобалізаційних умов, які не суперечать ціннісним орієнтаціям розвитку сучасного світу в цілому.

З позицій *А.Гіденса*, адаптація розглядається як процес соціалізації та прилаштування до виконання певної ролі [61, с. 91]. Таким чином, з методологічної точки зору адаптація системи державного управління являє собою і процес, стан та механізм її функціонування. Так, з одного боку, процес адаптації характеризує приведення системи державного управління у відповідність із загальновизнаною в межах глобального простору системи цінностей та норм. Стан адаптації розкриває специфіку взаємовідносин держав у межах глобального простору, що тим самим визначає потенціал їх адаптованості до умов розвитку. Такі взаємовідносини, у свою чергу, можуть мати характер суперництва чи співпраці або ж і балансу між ними. Це, зокрема, пов'язується з тим, що система державного управління, аби набутти сталості та ефективності розвитку, з необхідністю має бути адаптована до умов розвитку інших систем державного управління. Механізми такої адаптації, на думку *Л.В.Корель*, мають включати такі стадії, як: 1) соціальний шок; 2) мобілізація адаптивних резервів (ресурсів); 3) відповідь на виклики соціального середовища (умови глобалізаційного розвитку) [191].

Виходячи із такої класифікації стадій адаптації можна ідентифікувати рівень адаптованості держав, відповідно до цього можна констатувати групи держав, які “виступають лідерами глобалізаційного розвитку”, оскільки активно адаптуються до умов глобалізації, інші дотримуються “наздоганяючого” розвитку, оскільки засвоюють моделі розвитку, вироблені іншими державами (адаптаційні держави), до третьої групи держав відносять ті, які зупинились на одній із стадій розвитку, “переживають своєрідний глобалізаційний шок” і не лише адаптуються до нових умов розвитку, але і не бажають цього

(виживаючи в нових умовах). Саме тому одним із важливих компонентів адаптації є раціоналізація поведінки держав, яка тим самим має зводитись до “заміни внутрішнього слідування звичаям планомірної адаптації та констеляції інтересів” [49, с. 635].

Здебільшого адаптація системи державного управління в умовах глобальної інтеграції на пострадянському просторі має свої особливості, оскільки вона відбувається “в умовах крутої ломки інституційної системи суспільства і витіснення норм та цінностей, які існували протягом життя кількох поколінь” [25, с. 45]. Проте, на думку *Л.А.Беляєвої*, “нові інституційні форми, норми та цінності мають поки що локальне розповсюдження, в результаті чого обмеженими є їх можливості у підтриманні адаптаційних зусиль значних прошарків населення” [25, с. 47]. Таким чином, статус держави в межах глобального простору визначається рівнем адаптації суспільства до нових умов розвитку.

Важливою проблемою, яка потребує детального розгляду в межах даного аналізу, є дотримання правових формальностей у процесі адаптації держави до нових умов розвитку. Це безпосередньо пов'язується із потребами умов глобальної інтеграції прилаштовуватись до нормативно-правової системи інших держав, яка є пріоритетною в цілому для глобального простору. Оскільки окремі держави достатньо неохоче включаються в глобальний простір, то і таку нормативно-правову систему вони сприймають як формальну, яка реально не впливає на певні цінності, переконання та норми в розвитку національних держав. Проте в умовах глобальної інтеграції переважною мірою йдеться про соціально-політичну, економічну та культурну адаптацію держави до нових умов розвитку. В цьому плані відомий англійський дослідник *Дж.Беррі* розробив концепцію аккультурації, яка базується на двох основних критеріях: ставленні індивіда до своєї власної культурної ідентичності та взаємозв'язку держави з глобальним світом. Аналізуючи ці критерії, *Дж.Беррі* виокремив специфічну стратегію поведінки громадян в умовах адаптації, серед них: асиміляція, інтеграція, сепаратизм та маргіналізація [431, с. 15]. Виходячи з цього вчений визначив форми аккультураційної установки, які визначають характер адаптації суспільства до умов глобалізації. Проте аккультурація не завжди сприяє успішній адаптації громадськості до умов розвитку, оскільки адаптаційний процес для більшості передбачає не формування нових установок, а прилаштування до вже існуючих. Саме тому успішність адаптації залежить від можливості громадськості вписатись у глобалізаційні стандарти розвитку (інтегруючись у глобальний простір). Здебільшого тут йдеться про те, чи створює процес глобальної інтеграції сприятливі умови для збереження та реалізації національної ідентичності громадськості, збереження її

культури, мови та історичного досвіду. В межах даної концепції *Дж.Баррі* охарактеризував стратегію аккультурації, яка включає установки індивідів та держав, які й визначають характер їх геополітичного вибору. Виходячи із цього характер такого вибору стратегії адаптації визначається багатьма факторами. Важливу роль при цьому відіграють етнічні фактори, саме етнічна консолідованість забезпечує високий рівень ідентифікації, а тому і визначає широкі можливості для реалізації стратегії адаптації держави до нових умов розвитку, яка не перешкоджатиме її національній ідентичності. На особливу увагу в такому контексті заслуговує досвід Польщі, де процес адаптації спирається на етнічні групи та їх консолідацію, які спрощують його реалізацію. Це також пояснюється яскраво вираженою релігійною ідентичністю та стереотипізованістю громадської думки поляків.

Таким чином, важливим питанням для більшості держав в умовах глобальної інтеграції є забезпечення геополітичного самовизначення держави в межах глобального простору. Основними параметрами такого самовизначення є: рівень суспільно-політичного розвитку, який включає соціальну безпеку громадян, політику зростання їх доходів, можливості для самореалізації, здатність до прийняття “глобалізаційних правил гри”. Це тим самим дає змогу визначити показники потенціалу адаптованості суспільства та держави до умов сучасного розвитку.

Рівень адаптованості системи державного управління до умов глобалізаційного розвитку визначає геополітичний статус держави. Відповідно до цього коригується не лише зовнішня, але і внутрішня політика держави, змінюється стратегія діяльності уряду, коригується вектор суспільно-політичного розвитку. Важлива роль при цьому належить так званій “позитивній соціально-економічній адаптації”, яка передбачає такий процес прилаштування до нової глобалізаційної ситуації, який дає змогу “зберегти або і підвищити соціальний статус та задовольнити матеріальні та духовні потреби індивіда та соціальної групи” [16, с. 52].

Виходячи з цього для держави принципово важливо, яким чином забезпечується адаптація, чи за рахунок власних ресурсів, чи за рахунок ресурсів інших суспільств, держав. Залежно від того, наскільки адаптація сприяє розвитку суспільства та реалізації суспільно-політичних та економічних інтересів, чи все ж таки перешкоджає цьому, ідентифікують позитивну та негативну форми адаптації. Негативна адаптація в концепції *Є.С.Балабанової* характеризується переважним використанням державою чужих ресурсів, а це, у свою чергу, приводить до виникнення певної соціально-економічної залежності, яку дослідник називає “соціальним паразитизмом”. Така соціально-економічна залежність являє собою результат негативної адап-

таційної стратегії держави, яка має мінімальні соціальні капітали і не здатна забезпечити собі існування власними силами. На думку *В.П.Кисельова*, соціальний паразитизм є “способом існування, при якому соціальний суб’єкт задовольняє свої потреби за рахунок інших, маючи при цьому можливість задовольняти їх самостійно” [154, с. 106]. Таким чином, даний варіант адаптації в першу чергу характеризує “сильні держави”, які відповідним чином зловживають своїм геостратегічним потенціалом, оскільки здебільшого вони вдаються до примусового прилаштування, підпорядкування інших держав та перерозподілу їх матеріальних ресурсів на власну користь. Переважною мірою такий варіант адаптації може виступати могутнім фактором дезадаптації, адже він не сприятиме мобільності та стабільності розвитку системи державного управління. Альтернативою цього має виступати така адаптаційна модель розвитку, яка б створювала для громадян можливість забезпечити стабільність свого геополітичного та соціально-політичного розвитку, зберегти усталений рівень прибутків та потреб, забезпечити відповідний рівень добробуту громадян (можливість жити багатше та безпечніше).

Щоб вижити та зайняти відповідну геополітичну позицію, кожна із держав сьогодні зобов’язана мати відповідний програмний документ, стратегію “Соціально-економічної та політичної адаптації в умовах глобалізації”. Такий документ повинен відображати адаптаційні можливості національної держави та механізми їх розвитку, навіть і шляхом застосування “негативної адаптації”, яка зводиться до можливості здійснення адаптації за рахунок ресурсу інших держав. Це є цілком виправданим, якщо така адаптація працюватиме виключно на реалізацію національних інтересів, а не глобальних.

Таким чином, адаптація як механізм, процес, спосіб та результат прилаштування системи державного управління до нових умов розвитку є своєрідною відповіддю викликам глобалізації. Адаптація приводить до зміни соціально-економічного та політичного середовища, в межах якого здійснюється узгодження вимог держав із загальнопланетарними стандартами глобалізаційного розвитку, відповідно до чого змінюється система державного управління. В умовах адаптації здійснюється коригування системи ціннісних орієнтацій держав, у результаті чого вони постають перед необхідністю пошуку нової глобалізаційної стратегії розвитку, яка актуалізує потребу у розробці та прийнятті відповідної програми суспільно-політичної та економічної адаптації. Радикальна зміна ціннісних орієнтацій держав в умовах їх адаптації до глобальної інтеграції приводить до трансформації системи державного управління, що безпосередньо і виступає предметом окремого аналізу в межах наступного параграфа.

5.5.2. Трансформація системи державного управління в умовах глобальної інтеграції

Необхідною умовою функціонування системи державного управління в умовах глобальної інтеграції є її трансформація.

Трансформація як механізм та процес характеризує різні форми радикальних змін, яких зазнає геополітична система світу та кожна національна система державного управління в умовах глобалізації. Глобальна інтеграція на сьогодні є основним базовим фактором геополітичної трансформації світу, відповідно до якої змінюється система міжнародних відносин (перехід від біполярної до однополярної), відбуваються структурно-морфологічна перебудова всієї міжнародної системи. В результаті цього послаблюється роль національних держав, натомість ключову роль починають відігравати відповідні транснаціональні структури, або навіть і окремі держави-лідери (Америка, Китай, Індія, Бразилія), які і здійснюють трансформацію традиційної моделі світоустрою. Відповідно до цього більшість дослідників сьогодні переконані в тому, що наприкінці ХХ ст. світ вступив у так званий “критичний період” - “точка біфуркації” (*А.Кавенаї*), “перехідний період” (*А.Мельвіль*), “епоха невизначеності”, “переломний стан”. Саме ці періоди характеризують якісні зміни, яких зазнає система глобального світоустрою в результаті її трансформації та політичної реструктуризації. Майже тотожної точки зору дотримується *Г.Кісінджер*, на думку якого “світовий порядок та його складові елементи ніколи ще не змінювались так швидко, глобально та глибоко, як сьогодні” [156, с. 43]. Саме це і є свідченням реальної трансформації, якої зазнає глобальний світ в умовах загальнопланетарної інтегрованості, а відповідно до цього і кожна національна система державного управління.

Глобальна інтеграція приводить до глибокої соціально-економічної та політичної трансформації системи суспільного розвитку, а тому безпосередньо і до трансформації системи організації державної влади. Саме тому, на думку переважної більшості дослідників, результатом трансформації є “виникнення нових форм політики, які формуються в процесі сукупної діяльності та взаємодії держав та недержавних суб’єктів політики, їх спадкоємності по відношенню до традиційних суб’єктів, логіки їх подальшого становлення та розвитку” [211, с. 49]. Відповідно до цього сама національна держава як ключовий суб’єкт геостратегічного розвитку починає відігравати другорядну роль, “хоча вона і лишається важливою, проте стає одним із інститутів історичного та соціального розвитку” [336, с. 91].

Здебільшого від трансформації, яка привноситься умовами глобальної інтеграції, виграють держави, які перебувають на високому рівні розвитку, для всіх інших трансформація являє певні виклики, оскільки вона обумовлює кардинальну зміну вектора розвитку держави (жорсткий перехід від біполярного до багатополлярного стану), який не завжди відповідає її типові соціальній організації, а тому будь-які радикально-трансформаційні впливи ззовні завжди є небезпечними.

Глобальна інтеграція передбачає трансформаційну перебудову світового геополітичного устрою, що, у свою чергу, може супроводжуватись певним цивілізаційним тиском, втратою традиційних соціально-політичних цінностей та національної ідентичності, а головне - геополітичної солідарності. Це, у свою чергу, є результатом глобальної залежності національної ідентичності від політики міжнародних інститутів як і суб’єктів глобальної інтеграції, що беруть на себе реалізацію трансформації національних систем державного управління. Переважною мірою така трансформаційна політика суб’єктів глобальної інтеграції сьогодні має на меті знищення національної ідентичності, національної самобутності та історичної пам’яті нації в цілому. На думку *Дж.Радгі*, в умовах глобальної інтеграції “формуються спеціальні альянси, які використовують свою силу та свій вплив для врегулювання суперечностей та відстоювання своїх переваг у світі” [470, с. 17]. Це засвідчує трансформацію Вестфальської системи взаємодії та розвитку сучасних держав, що безпосередньо ставить питання про пошук універсальних законів формування системи міжнародних відносин. Одним із таких законів може виступати закон еволюційної морфології геополітики (закон еволюційної морфології політичних систем було введено *Дж.Модельскі*), який і має забезпечувати геополітичну трансформацію сучасного світу, не перешкоджаючи при цьому функціонуванню національної системи державного управління. Переважно тут ідеться про створення нових геополітичних інститутів та форм геополітичної діяльності, які, з одного боку, мають працювати на забезпечення ефективності міжнародної системи (за умови включення окремої держави до певного глобально-інтегративного об’єднання), а з другого - на реалізацію інтересів кожної національної держави, яка є суб’єктом глобальної інтеграції. Таким чином, даний закон має забезпечити універсальність геополітичного розвитку сучасного світу, яка рівною мірою буде поділятися кожною державою.

Трансформація системи державного управління в умовах глобальної інтеграції зумовлюється внутрішніми і зовнішніми факторами, відповідно до чого вона може мати як прогресивний, так і регресивний характер, оскільки може створювати належні умови для розвитку окремої держави, а також і протистояти розвитку держав.

На думку *А.Гідденса*, трансформація являє собою “своєрідну лінію реакції на глобалізацію, оскільки вона є новим типом соціальної трансформації, відповідно до чого вона змінює свій характер під впливом об’єктивних обставин, нелінійності сучасних соціальних процесів, так і в результаті політики, спрямованої на долаття її недоліків” [62, с. 42]. Учений виходить із того, що трансформація є інструментом західної гегемонії, а тому і нав’язується західним світом іншій частині населення планети. Виходячи із цього, якщо трансформація має радикальний характер насильницької перебудови не лише системи цінностей, але й структури світу, то в такому контексті вона являє собою чисту форму радикалізму, якої має остерігатись весь глобальний світ.

Складовими елементами трансформації виступають перебудова та перетворення як механізми, що позначають глибокі зміни системи державного управління в умовах глобальної інтеграції. В межах окремих підходів дослідники намагались класифікувати процеси, які найбільшою мірою розкривають характер трансформації системи державного управління. Американський дослідник *О.Бланшар* у межах свого дослідницького підходу виокремив такі взаємопов’язані процеси, як реструктуризація та дезорганізація. Під реструктуризацією він розуміє “системну трансформацію одного із складових елементів”, під дезорганізацією - процес, який характеризує порушення усталених соціально-політичних зв’язків та традиційних інституційних механізмів” [432, с. 25]. Особливу увагу в контексті розуміння трансформаційного процесу, в який включаються держави в умовах глобалізації, дослідник приділяв реструктуризації, виокремлюючи при цьому основні її види - захисну (“спонтанну”), яка характеризує пасивне прилаштування держави до нових умов розвитку шляхом безпосереднього оволодіння новими організаційними та управлінськими практиками, та стратегічну (“глибинну”) реструктуризацію, яка передбачає зміну загальних поведінських установок. Проте в межах даного дослідницького аналізу під спонтанною формою реструктуризації ми розуміємо безпосередньо процес адаптації системи державного управління до умов глобальної інтеграції, чому безпосередньо було присвячено попередній параграф, а тому наша точка зору не зовсім збігається з наведеною, що стосується її окремого методологічного аспекту. Реальним доповненням даної класифікації може бути дослідницький підхід *Ф.Агійона*, в межах якого він виокремив процес реалакації, відповідно до якого здійснюється “формування нових форм організаційної діяльності на відміну від традиційних” [425].

Важливою проблемою в межах даного аналізу є визначення основних факторів трансформації, які безпосередньо визначають її спрямованість та характер (позитивний, негативний). При цьому слід

відзначити, що трансформація в умовах глобальної інтеграції не завжди має позитивний характер, оскільки вона не завжди узгоджується з волею та бажаннями громадськості, а також і політикою національних держав, які є суб’єктами відповідного інтегративного об’єднання. Це свідчить про те, що глобальна політика трансформації, яку здійснюють всі країни світу в сучасних умовах суспільного розвитку, має бути зорієнтована на зміну стилю життєдіяльності громадян, виходячи лише з їх геополітичних потреб та інтересів. У результаті цього зовнішня політика національних держав завжди буде ефективною та стратегічно виваженою в умовах глобальної інтеграції світу. На думку *Г.М.Малахуші*, “при домінуючій ролі об’єктивних факторів (внутрішніх передумов) трансформація системи протікає спонтанно, адаптивно, без яскраво вираженого підштовхування зовнішніми силами і без різких змін, вона протікає плавно, викликаючи однак суттєві зрушення в житті суспільства” [393]. Це, у свою чергу, свідчить про те, що лише домінування суб’єктивного фактора в процесі реалізації трансформації системи державного управління приводить до певного радикалізму та водночас чіткої геостратегічної визначеності держави, оскільки залежить від технології її не лише зовнішньої, але і внутрішньої політики. У нашому розумінні таким домінуючим суб’єктивним фактором є активна роль окремої держави-лідера геополітичного розвитку, яка справляє безпосередній вплив на інші держави, які входять до відповідного інтегративного об’єднання, а відповідно до цього коригує (видозмінює) не лише політику такого інтегративного об’єднання, але й політику національних держав, які до нього входять. Виходячи із цього саме суб’єктивний фактор є визначальним при здійсненні трансформації систем державного управління в умовах глобальної інтеграції, оскільки визначається цілеспрямованим впливом окремої держави.

Основним мотиваційним засобом трансформації систем державного управління в умовах глобальної інтеграції є реалізація економічних вигід. Це, у свою чергу, ставить питання про відповідність таких вигід сучасним ринковим імперативам, за якими живуть окремі держави як суб’єкти відповідного інтегративного об’єднання. В результаті цього держави змушені функціонувати всупереч реалізації загальнолюдської системи цінностей, керуючись виключно економічними вигодами.

Закономірно суспільний розвиток характеризується детермінованим процесом трансформації, де одна форма зміни існування відповідного типу суспільного розвитку замінюється іншою. Досить часто, аби вивести систему державного управління із затяжної стагнації, зумовленої певними історичними умовами та факторами, має здійсню-

ватись трансформація як радикальна зміна типу суспільного розвитку. Проте трансформація ніколи не має лінійного характеру, оскільки не існує загальноцивілізаційної формули розвитку навіть і в умовах глобалізації, тому даний процес може мати відповідні ризики, передбачити які також неможливо. Виходячи з цього трансформація, залежно від форм поширення, має всезагальний (охоплює всі країни світу без винятку) та локальний (зачіпає окремі сторони суспільного життя в межах окремої держави) характер.

Основною проблемою в здійсненні трансформації системи державного управління є зростаючі суперечності у її методології, оскільки тут йдеться, з одного боку, про нові цивілізаційні стандарти розвитку, в які зобов'язані вписатись держави в умовах глобальної інтеграції, а з другого - про традиціоналізм та консервативність національних систем державного управління, які цьому перешкоджають. Саме тому глобальна інтеграція має бути опосередкованим фактором трансформації, оскільки в межах їх держави постають перед вимогами глобальних законів цивілізаційного розвитку, а разом з тим вони керуються власними факторами трансформації своєї соціально-політичної та економічної сфери. У результаті цього невідповідність цивілізаційного розвитку є чітко вираженою, а ресурси трансформації системи державного управління обмеженими. Так, до прикладу, в межах відповідного глобального об'єднання одним із викликів трансформації може стати обмеження геополітичних прав держав, посягання на суверенітет національної держави та її демократичні цінності. Саме тому, на думку *Н.Аббаньяно*, основним критерієм оцінки трансформації на предмет її позитивних чи негативних сторін є "гуманний розвиток - примноження добра в суспільстві, тобто те, як відповідає життя та його зміни загальнолюдським цінностям - моральності, справедливості, свободі, красі, істині" [216]. Відповідно до цього оцінити сутність трансформації можна лише виходячи з того, наскільки вона відповідає реалізації загальнолюдських цінностей, потреба та інтересам всіх груп громадськості, а не інтересам окремої держави в межах відповідного інтегративного об'єднання.

В умовах глобальної інтеграції доцільно завжди виходити з того, що суб'єктам такого об'єднання не завжди є люди та держави, які керуються однаковою системою цінностей, а тому, якщо для однієї держави певні зміни, які обумовлюються такою системою цінностей, мають прогресивний характер, то для іншої вони можуть виявитись певним баластом, оскільки за рівнем розвитку держава може перебувати значно вище. Майже аксіоматичним лишається лише одне - трансформація системи державного управління є необхідною умовою суспільного розвитку в умовах глобальної інтеграції.

Закономірно та в ідеалі глобальна інтеграція спрямована на подолання внутрішніх суперечностей системи геополітичного розвитку. Так, зокрема, трансформація покликана забезпечити такі позитивні зміни в системі суспільного розвитку держави, які б дали змогу їй наздогнати науково-технічні, соціально-культурні та політико-стратегічні досягнення держав - лідерів глобалізаційного розвитку. Важлива роль при цьому має належати вмінню лідерів держав глобальної інтеграції реалізовувати стратегію толерантної трансформації, яка в першу чергу стосується впливу на внутрішню політику держав та системи відносин між державами. Насамперед держава - лідер глобальної інтеграції має працювати на поширення систем демократичних цінностей, а відповідно до цього вже має здійснюватись трансформація національних систем державного управління, які входять до окремого інтеграційного об'єднання. До прикладу, окрема держава, ініціюючи поширення демократичної систем цінностей та відповідне їй впровадження шляхом трансформації, може забезпечити додання тоталітарної політичної системи, обмеження прав та свобод громадян, централізації влади в межах окремих національних держав як суб'єктів глобальної інтеграції. В результаті цього така трансформація може привести до утвердження в межах національної держави нових принципів управління економічним сектором, налагодження відкритості та прозорості в організації та здійсненні державного управління, формування ефективної виборчої системи. Така трансформація системи державного управління в умовах глобальної інтеграції майже ніколи не матиме протестного характеру, оскільки спрямована на реалізацію загальнолюдської систем цінностей.

Отже, трансформація зумовлюється реалізацією певної системи цінностей, якою керуються суб'єкти глобального об'єднання і здійснюється за допомогою відповідних методів. Якщо така система цінностей відповідає загальнолюдським інтересам, то вона не потребує насильницьких методів трансформації, якщо ж вона відповідає інтересам окремої держави чи спільноти, то, безумовно, вона потребує відповідних насильницьких методів. З огляду на це можна ідентифікувати такі методи трансформації, як: відкриті (зумовлені реалізацією спільної системи інтересів між державами), насильницькі (характеризуються нав'язуванням з боку окремої держави системи інтересів, яка не узгоджується з розвитком іншої держави). Саме насильницькі методи трансформації становлять значні виклики для функціонування національної системи державного управління, оскільки позбавляють державу можливості здійснення власного вибору трансформаційної політики держави в умовах глобалізації. Насильницькі методи трансформації мають тоталітарний характер і спрямовані на виникнення

та поглиблення певних кризових станів у суспільно-політичному та економічному розвитку держави. Такі кризові стани, зумовлені методами насильницької трансформації, можуть породжувати міжлюдські, міждержавні та міжцивілізаційні конфлікти.

Отже, не меншу роль у процесах глобальної інтеграції відіграють “агресивні” форми трансформації, що переважною мірою визначаються принципом реалізації інтересів більшості держав як суб’єктів глобального об’єднання. Це свідчить про те що, якщо окремі держави об’єднуються між собою з метою реалізації певної системи інтересів, то третя сторона, представлена або окремою державою, або ж і групою держав, може постати перед трансформаційними викликами. Оскільки такі держави здебільшого виступають лідерами геополітичного розвитку, а тому їм значно простіше реалізовувати свою стратегію щодо зміни типу суспільного розвитку іншої держави. Переважною мірою це нагадує експансивний вплив у прихованій формі.

Виходячи з цього можна класифікувати основні складові елементи трансформації національних держав в умовах глобальної інтеграції, серед них:

- п соціально-економічні та політико-стратегічні перетворення;
- п реформування системи власності;
- п демократизація суспільно-політичного життя;
- п децентралізація системи державного управління;
- п реалізація принципів соціальної справедливості;
- п забезпечення відкритості та прозорості в системі творення державної політики;
- п оптимізація виборчої системи.

Таким чином, наведені вище позиції мають бути дотримані в контексті реалізації трансформаційної стратегії, оскільки в протилежному випадку характер трансформації матиме руйнівний характер, який може призвести до катастрофічних наслідків не лише для окремої держави, але й для всіх держав одночасно, які є суб’єктами відповідного глобального об’єднання. Яскравим прикладом у підтвердження цього може виступати економічний спад, який водночас може характеризувати економічну систему всіх держав - суб’єктів глобальної інтеграції. У свою чергу, рівень економічного розвитку водночас може стратегічно поширюватись на економічну сферу всіх держав, які входять до відповідного об’єднання. Здебільшого різні варіанти трансформації систем державного управління в умовах глобальної інтеграції порушують усталений стиль життя, оскільки не завжди відповідають усталеній системі інтересів.

Трансформація системи державного управління закономірно призводить до геополітичних змін, які обумовлюють нові форми роз-

витку та функціонування глобального світу. В результаті цього формується трансформаційний процес, в який включається все більше держав, які взаємодіють у межах єдиного глобального об’єднання. Такий трансформаційний процес характеризує формування спільного трансформаційного потенціалу держав щодо зміни їх міжнародної системи, інформаційної, економічної, політичної, економічної та культурної сфер. Спільність такого трансформаційного потенціалу є запорукою ефективності змін у системі державного управління. Більше того, на думку німецького дослідника *У.Бека*, на основі такого трансформаційного процесу і сформувалося суспільство ризику, відповідно до якого “люди постійно перебувають у ситуації, яка їм загрожує своєю непередбачуваністю, відсутністю віри в майбутнє стосовно збереження свого становища в суспільстві, місця роботи, прибутків, посади, здоров’я, соціальних гарантій” [22, с. 21].

В умовах глобальної інтеграції зазнають трансформації національні системи охорони здоров’я, освіти, культури, науки навіть і спорту. В результаті такої трансформації в межах окремих держав зменшились показники смертності, збільшились показники народжуваності, з’явилась можливість протистояти важким хворобам, підвищився рівень освіти (навчальний і науковий взаємообмін між державами) та реалізації культурних потреб. Це, безумовно, є результатом позитивної трансформації, якої зазнають певні держави саме завдяки можливостям глобальної інтеграції.

Виходячи із специфіки трансформаційного процесу, який паралельно супроводжується процесом глобальної інтеграції на сучасному етапі розвитку світу, можна виокремити: дотрансформаційний (початок 90-х рр. до 11 вересня 2001 р., коли складались передумови зміни структури світоустрою), трансформаційний (2001-2002 рр. - зміна геополітичних орієнтирів) та посттрансформаційний (2002-2006 рр. вплив соціально-економічних, політичних та культурних змін (перевбудов) етапи розвитку глобального світу.

Сам же трансформаційний процес системи державного управління в умовах глобалізації має дещо іншу етапність. Зокрема, на думку американського дослідника *Р.Ноллана*, він може бути поділений на шість елементарних операцій, а саме: 1) введення нових принципів управління (принцип “інформаційної економіки”); 2) запровадження практики процесного управління; 3) еволюція інформаційних систем; 4) спрощення управлінських функцій; 5) прискорення темпів реалізації ринкових принципів; 6) модернізація виробничої сфери [455, с. 37]. Усі ці основні операції визначають специфіку трансформаційного процесу і спрямовані на прискорення змін у реалізації державно-управлінської практики в умовах глобалізації. Більше того,

послідовна реалізація цих операцій спрямована на забезпечення стратегічного розвитку системи державного управління, її самоорганізації в делегуванні функцій між різними елементами організаційної ієрархії, що тим самим приводить до спрощення у прийнятті відповідних тактичних рішень. У цьому плані відразу ж постає питання, чи здатна трансформація системи державного управління забезпечити зміну організаційної структури таким чином, аби вона перейшла на рівень самоорганізації. В умовах глобальної інтеграції системи державного управління мають чітко детермінований характер, оскільки держави безпосередньо перебувають у певній залежності одна від одної, функціонують за єдиними принципами розвитку та реалізації управлінської практики. Так, на думку *Р.Нолана*, “в Україні поки що немає прикладів комплексної трансформації, однак опосередковано трапляються результати освоєння лише перших трьох етапів трансформації, які являють собою лише середину великого шляху до якісних змін у функціонуванні системи державного управління” [455, с. 40].

На особливу увагу в межах даного дослідження заслуговує аспект трансформації культурної сфери держави в умовах глобальної інтеграції. В даному контексті методи трансформації економічної та культурної сфери в межах окремих суспільств майже не збігаються, оскільки високий рівень матеріального розвитку ще далеко не гарантує високий гуманітарно-культурний розвиток держави. Матеріальний розвиток переважно визначається ринковими імперативами, які не завжди працюють на забезпечення гуманітарного розвитку. Проте “глобальна трансформація сфери соціально-економічних відносин завжди веде до зміни ціннісно-орієнтаційних систем на груповому та особистісному рівнях” [33, с. 40]. Якщо така ціннісно-орієнтаційна система виявляється неефективною і не збігається з інтересами певного геополітичного середовища, то “відбувається розпад соціальних спільностей, які протягом тривалого часу виступали основою самоідентифікації, а в результаті цього постає питання про пошук нової системи цінностей” [33, с. 44].

Відповідно до цього окремі дослідники намагались класифікувати основні фундаментальні загальнолюдські цінності (критерії), які мають бути покладені в основу здійснення трансформації системи державного управління. До таких фундаментальних загальнолюдських цінностей відносять: моральність, справедливість, свободу, істину, красу.

Класифікацію фундаментальних загальнолюдських цінностей та їх трансформацію наведено далі в таблиці [20; 125; 213; 438].

Фундаментальні загальнолюдські цінності	Трансформація
<i>Моральність</i>	Зміна моральних норм та принципів у стосунках між людьми з метою реалізації економічного інтересу, посилення експансивності з боку окремих держав як суб'єктів глобальної інтеграції, порушення усталених критеріїв моральної поведінки
<i>Справедливість</i>	Перерозподіл матеріальних благ на користь країн - лідерів глобалізаційного розвитку, використання ринкових механізмів на умовах збереження пріоритетів для країн - лідерів
<i>Свобода</i>	Порушення принципів геополітичної свободи з метою реалізації геоекономічних інтересів окремих держав - лідерів глобального простору
<i>Істина</i>	Порушення традиційної системи соціально-економічних та політичних відносин відповідно до реалізації ринкових принципів, у результаті чого відбувається переоцінка традиційної системи цінностей
<i>Краса (культура)</i>	Зміна усталеної системи геополітичних цінностей, перебудова структури національного менталітету окремих держав відповідно до специфіки взаємодії держав у межах відповідного глобального об'єднання

Переважною мірою в межах глобальної інтеграції наведена система фундаментальних загальнолюдських цінностей трансформується лише на користь реалізації економічного інтересу у відносинах між державами. Виходячи з цього такі загальнолюдські цінності не зникають, а переходять у нову якість, оскільки основним пріоритетом для держав лишається реалізація власних інтересів, а тому поняття солідарності як таке у стосунках між державами практично зникає. Таким чином, сучасний посттрансформаційний період глобалізаційного розвитку здійснюється відповідно до принципів економічної доцільності, а тому не має або не завжди має гуманний характер.

Держави в умовах глобальної інтеграції зобов'язані перебудувати свої соціально-економічні та політичні інститути під вимоги інших держав - суб'єктів відповідних інтегративних об'єднань. Це, у свою чергу, вимагає від держав чітко узгоджених позицій взаємодії, адже це дає можливість їм спільно коригувати геостратегічні вектори розвитку в умовах глобалізації. Так, до прикладу, більшість держав Центральної та Східної Європи перед вступом у Європейський

Союз змушені перебудувати свої економічні та політичні інститути, навіть подекуди ціною втрати власного економічного та політичного суверенітету. Такий шлях трансформації пройшли більшість держав, які декларували свої наміри про включення до відповідного глобального об'єднання. Дещо інший шлях проходять пострадянські держави, які, на думку польського професора *Г.Колодко*, “входять у глобальну економіку, а потім починається їх інтеграція у складі різних регіональних міжнародних організацій”. Проте, на думку дослідника, “жодної рівномірності цих процесів для різних країн світу бути не може,...оскільки у них різні стартові умови транзиту, розміщені вони в регіонах з різними географічними та економічними умовами... водночас різниця у соціально-економічному розвитку держав скорочується, якщо вони стануть учасниками одного міжнародного об'єднання...” [164, с. 84].

Таким чином, глобальна інтеграція за допомогою відповідних трансформаційних стратегій створює умови, які сприяють скороченню радикальної відмінності в соціально-економічному розвитку держав. Успішність у подоланні таких відмінностей також залежить від змісту та якості таких трансформаційних стратегій, які здійснюються урядами країн - суб'єктів глобальної інтеграції. Виходячи із цього першочерговим завданням для більшості держав, які декларують прагнення про включення до відповідних інтегративних об'єднань чи є повноправними суб'єктами таких об'єднань, є необхідність розробки Національної трансформаційної стратегії розвитку окремих сфер суспільства. Така програма має чітко окреслювати стратегічні напрями перебудови окремих сфер життєдіяльності суспільства відповідно до вимог глобалізаційного розвитку, а головне, до вимог окремих держав як ключових суб'єктів, з якими держава прагне налагодити відповідні стосунки.

У контексті даного дослідження на особливу увагу також заслуговують механізми здійснення трансформації. Більшість західно-європейських дослідників сьогодні переконані в ефективності поєднання демократизму та авторитаризму як найбільш сприятливого інструменту реалізації глобалізаційних трансформацій національних держав, що тим самим є оптимальним способом нейтралізації впливу її негативних наслідків. Здебільшого тут йдеться про те, які механізми доцільно застосовувати для забезпечення соціально-економічної перебудови суспільства та реформування її політичної системи саме в умовах глобальної інтеграції. Досить часто різні трансформаційні стратегії мають не однаковий вплив на різні держави, оскільки вони мають різний рівень соціально-економічного та політичного розвитку, а тому те, що може характеризувати певну динаміку в розвит-

ку окремої держави, в межах іншої може лишитись зовсім не помітним, оскільки вона і так має достатній рівень розвитку. Це, у свою чергу, свідчить про те, що різні трансформаційні стратегії здебільшого мають здійснюватись у межах держав, які перебувають ще на достатньо посередньому рівні розвитку і тут результати певної трансформаційної стратегії реально можуть бути помітними. В ідеалі ж реалізація трансформаційної стратегії має стосуватись держав, які мають соціально-політичну, економічну та культурну схожість між собою.

Слід також відзначити, що трансформація соціально-економічної сфери окремої національної держави в межах відповідного глобального об'єднання не обов'язково гарантує високі показники розвитку такої держави. У світі є чимало держав, які, включившись до відповідних глобальних об'єднань (ЄС, ЄП, СОТ), уповільнили темпи свого розвитку - вони стали значно нижчими, ніж до вступу в такі об'єднання. Такий досвід, зокрема, мають Польща, Греція, Іспанія та ін. У 1998 р. фінансова опіка МВФ економіки Росії сприяла консервації певних негативних явищ, які зрештою і призвели до дефолту.

Таким чином, здійснений нами аналіз дав змогу чітко визначити сутність трансформації, її способи, форми та методи реалізації в умовах глобальної інтеграції, яка висуває нові вимоги та критерії у функціонуванні національних держав, які стають суб'єктам відповідних інтегративних структур. У результаті цього зазнає трансформації національна ідентичність держав, з'являються нові стандарти розвитку та типи соціальної організації, що визначає характер геополітичних змін (позитивні, негативні). З огляду на це постає питання, наскільки трансформація забезпечує модернізацію системи державного управління, тобто забезпечує її перехід на вищий рівень розвитку в сучасних умовах. Саме такий аспект відповідно до логіки дослідження виступатиме предметом спеціального розгляду в межах наступного параграфа.

5.5.3. Модернізація державного управління в умовах глобальної інтеграції

Сучасні глобалізаційні процеси сьогодні набули особливої інтенсивності та оформились у достатньо чіткі інституційні форми модернізації в різних сферах суспільного життя як окремої країни, так і світоустрою в цілому. Модернізація є важливим показником розвитку держави, рівня життєдіяльності громадян, а відповідно і важливою передумовою демократичної, соціальної, політичної й культурної організації суспільства. Водночас усе частіше вона породжує тенденції кризових явищ, глибинних суперечностей, що в кінцевому

підсумку засвідчує “кризу ефективності національних держав”, “кризу легітимності міжнародних інститутів”, а отже й “кризу ідентичності” сучасної людини, яка обережно ставиться до “космополітичних цінностей” і надає перевагу національним орієнтирам суспільного розвитку як каталізатору долаття внутрішніх та зовнішніх суперечностей такого розвитку.

Однією з умов реалізації сучасної глобалізації є модернізація, яка закономірно розглядається як інтернаціональний процес та один із варіантів суспільного розвитку, що приводить до вдосконалення та накопичення позитивних кількісних та якісних змін у розвитку певного явища (економічних, соціальних, демографічних, культурних та ін.). Відповідно до цього модернізація, яка сьогодні охоплює переважну більшість країн, може привести сучасний транснаціональний світ до повної його невпізнанності, внаслідок цього вона породжуватиме й чимало проблем, які можуть спровокувати небезпечний конфлікт, який позначиться на специфіці політики національних держав.

Дещо іншої позиції дотримується американський учений *П. Ратленд*, відповідно до якої глобалізація приходить на зміну модернізації, а тому вона не є одним із факторів здійснення останньої. На думку вченого, до приходу глобалізації “економічний та політичний розвиток трактувався як зміна стадій або подій, просторово поділених кордонами суверенних держав... з приходом глобалізації таке розуміння історії людства замінено синхронним баченням, яке фіксує події одночасно, не розподіляючи їх у просторі та часі” [290, с. 15]. Більшість дослідників при цьому появу глобалізаційних тенденцій пов’язують саме з розпадом Радянського Союзу, який привів до утвердження нової моделі політичних та культурних цінностей, що явилось першою формою модернізації системи державного управління.

При цьому глобалізація справляє значний вплив на модернізацію національних систем державного управління, а також вона відкриває нові можливості для розвитку людства, являючи собою “інтеграцію інтересів та можливостей у реальному часі”, вона відмінняє історичний час, а певною мірою і простір. Теоретично віднині будь-яка країна і будь-який народ, незважаючи на специфіку своєї історії, можуть скористатись економічними, геополітичними та технологічними перевагами, які відкриваються перед ними, якщо вони відчинять свої двері міжнародній спільноті.

Проте, на нашу думку, одним із факторів, який увиразнює потребу виникнення модернізації, є нерівні умови розвитку національних держав у сучасних глобалізаційних процесах, де одні з них розвиваються швидше, інші намагаються їх наздогнати. Модернізація є тим засобом, який може змінити такі умови взаємовідносин між дер-

жавами. По-перше, хтось когось може обігнати, відповідно до чого зміниться його місце в таких змаганнях; по-друге, політична та економічна могутність може перейти від однієї країни до іншої - історія знає чимало прикладів, коли могутні держави перетворювались у другорядні, а невідомі за кілька сотень років ставали могутніми наддержавами. Така драматична нерівність, яка спостерігається між державами сьогодні, перетворилась на глобальну проблему, яка вказує на ймовірність виникнення міжцивілізаційного конфлікту, який чітко увиразнить несумісність інтересів та цінностей між окремими державами. На думку російського вченого *І. Кравченка*, “проблеми розвитку держав з часом інтернаціоналізуються в загальному демократичному процесі: гарний порядок у одній країні передбачає такий же порядок в інших країнах, і далі - у всіх країнах і відносинах між ними” [171, с. 4]. Саме тому модернізація є вкрай необхідною, оскільки передбачає підтягування окремих держав до найвищих стандартів розвитку, вона фактично сприяє подоланню певної нерівності, яка спостерігається у розвитку між державами.

Проте розуміння сутності модернізації в такому ракурсі не може зводитись до тотожного запозичення досвіду розвитку одних держав у інших, оскільки в першу чергу вона передбачає озброєння позитивним потенціалом функціонування своїх власних традицій та інститутів і жодною мірою не означає відмову від власних цивілізаційно-культурних ідентичностей. При цьому, коли та чи інша цивілізація, перебуваючи під впливом іншої, більш розвиненої, усвідомлює свою згубність, все одно вона завжди має можливість не відмовитись від своєї ідентичності, якщо й вплив глобалізації є достатньо могутнім. Проте запозичення є ефективними лише в тому випадку, якщо в результаті утворюються симбіозні форми, які не ламають цивілізаційно-культурну ідентичність. В протилежному разі, коли модернізація містить насильницькі форми, вона є згубною для розвитку як держави, так і цивілізації в цілому.

При цьому, аналізуючи методологічні засади модернізації, доцільно розглянути її зміст у співвідношенні з альтернативними категоріями. Доцільно також чітко розмежовувати поняття модернізації та трансформації, про що йшлося в попередньому параграфі. Якщо модернізація передбачає адаптовану до сучасних вимог зміну процесу з набуттям ним нової позитивної якості, в той час, коли трансформація являє собою перетворення внутрішньої сутності певного явища та переведення його з одного стану функціонування в інший.

Неправильним також є отождествлення категорій модернізації та осучаснення, адже це категорії, які методологічно не збігаються між собою. З нашої точки зору, осучаснення є складовою модернізації,

оскільки воно передбачає наявність певного еталону сучасності, зрівняння з яким породжує прагнення досягти або зрівнятись з вищим рівнем. Це безпосередньо викликано тим, що в умовах глобалізації відбувається нерівномірний розвиток держав, оскільки співіснують так звані передові, розвинені та відстаючі країни, для яких є характерним така форма співіснування, як “наздоганяючий розвиток”, осучаснення ж підтягує його до найвищих стандартів такого розвитку.

У свою чергу, постійне “осучаснення” - це об’єктивний цивілізаційний процес, що природно приводить до різних форм протистояння: непорозуміння, традиціоналізм, консерватизм, забобони, покvapливість, боротьба з їх наслідками: відставанням, посиленням зовнішньої залежності, застоєм та кризами. Саме за таких причин модернізація здійснюється частково та нерівномірно, оновлюються окремі соціальні та політичні інститути, сфери промисловості та виробництва, завдання та ідеології, і що не менш важливо, відповідно й суспільні настрої.

Важливу роль у контексті методологічного аналізу займає співвідношення категорій модернізація та цивілізаційний процес, оскільки відбуваються вони нерівномірно, за різних умов вони можуть бути розпочаті чи призупинені різними обставинами, до прикладу такими, як криза, брак ресурсів, різні політичні акції. Модернізація інтернаціональна як і цивілізаційний процес, проте модернізація - це механізм, який визначається цивілізацію в її конкретних формах, у конкретній країні, сфері життєдіяльності. Ні модернізація, ні цивілізація не є імперативним процесом, а тому не можуть здійснюватись примусово. Однак небажання “вливатися” в такі процеси теж може мати різні історичні наслідки, “хоч би якою була історична репресія, вона не в змозі осучаснити державу... Імперативним фактором такого розвитку може слугувати лише прагнення суспільства до перетворень та політична воля влади спрямувати це перетворення” [171, с. 4]. Отже, це все свідчить про те, що модернізація як і цивілізація на відміну від глобалізації є достатньо керованим процесом.

Принципова методологічна відмінність також трапляється і у розумінні співвідношення понять модернізація та революція, а саме закономірно модернізація здійснюється хоча й системно, проте фрагментарно, тоді коли революція являє собою суцільну та конструктивну зміну закономірностей функціонування певного явища. Водночас фрагментарна модернізація є суттєво обмеженою, оскільки вона відбувається досить повільно, лишаючи поза увагою відставання та певні форми протидії, тоді коли революція є крайньо радикальною формою зміни внутрішньої сутності функціонування певного явища.

Слід відзначити, що за певних умов модернізація може поступатись революції. На думку *С.Ланцова*, якщо не створюються відповідні умови, не відкриваються відповідні можливості, не здійснюються належно структурні реформи, виникають і збільшуються “ножниці” між зростаючим рівнем активності соціальних груп та реальним ступенем політичної модернізації суспільства... найбільш швидким та радикальним способом ліквідації таких “ножниць” є революція” [179, с. 96]. Революція закономірно має двосторонній характер, а саме, з одного боку вона виникає в результаті недостатньо швидкої та комплексної модернізації, а з другого - вона є певною формою протесту проти самого процесу модернізації та його соціальних наслідків. У цьому контексті революція приводить до розпаду старої системи, створює нові інституції, правові та політичні норми, які забезпечують участь громадськості в державно-управлінському та політичному житті.

Відповідно до цього залежно від умов, специфіки та особливостей реалізації модернізації доцільно виділити відповідні її рівні, форми, способи та типи.

Передусім доцільно виокремити два рівні модернізації: внутрішній (породжений факторами потреб суспільного розвитку в середині окремої країни) та зовнішній (породжений сучасними умовами глобалізації, які зачіпають архітектуру світу в цілому).

Аналізуючи більш детально внутрішній рівень модернізації, слід виходити з розуміння еволюції соціальної структури суспільства та безпосередньо суб’єктів здійснення модернізаційно-глобалізаційного процесу. З цього приводу американський учений *С.Хантінгтон* наголошує на особливій ролі в таких процесах інтелігенції, оскільки саме вона являє найбільш опозиційну силу в суспільстві з огляду на те, що першою засвоює нові ліберально-модернізаційні ідеї та сприяє їх поширенню. Завдяки такій опозиційній силі “значна кількість людей, соціальних груп змінюють свої соціальні установки, переконання, що приводить до усвідомленого прагнення до участі в політиці, до пошуку механізмів та способів впливу на прийняття державних рішень” [378, с. 18]. Внутрішня модернізація також передбачає трансформацію соціальних інститутів у середині держави, прикладом цього може слугувати перехід від однієї системи державного управління до іншої (від адміністративно-командної до демократичної). Кожна держава має свою власну національно регламентовану систему інститутів, і коли на певному етапі її розвитку вони доводять свою неефективність, постає потреба внутрішньої модернізації, яка має виключно відповідати її національним інтересам та критеріям.

Коли ж мова йде про рівень зовнішньої модернізації, то в першу чергу постає питання про узгодження діяльності між владними інститутами розвинених країн щодо подолання негативних економічних та політичних наслідків сучасної глобалізації, оскільки це дасть змогу створити нову ефективну структуру світу. На думку російського вченого *Ю.Афанасьєва*, “управління прийдешнім світом вочевидь буде здійснюватись складними багаторівневими системами, не обов’язково навіть державними, в яких на останньому місці перебувають такі фактори, які регулюють взаємовідносини у різних сферах і забезпечують загальну стабільність, як право, моральність” [13, с. 367]. Приблизно аналогічної позиції дотримується *Д.Фурман*. На його думку, протистояти глобальним загрозам сучасного людства може створення цілісної системи всесвітньої влади, так звана “єдина всесвітня держава” [372]. Прикладом цього можуть слугувати такі утворення, як ООН, ОБСЄ, Рада Європи, спільні дії яких можуть привести до формування всесвітнього співтовариства, побудованого на принципах демократії.

При цьому слід відзначити, що безпосереднім суб’єктом реалізації внутрішньої модернізації є суспільство, окрема людина, в той час, коли суб’єктом реалізації зовнішньої модернізації виступає держава. Проте ця теза заперечується певними вченими, які вважають, що модернізація є природно-історичним процесом, і тому жодною мірою не доцільно розглядати активну роль держави, її правителя чи власну ініціативу окремих груп громадськості, які впливають на реалізацію відповідних корпоративних рішень.

Залежно від рівнів реалізації модернізації уявляється можливим виділити такі основні способи її здійснення: фрагментарна (стосується окремих аспектів трансформації сфер суспільного життя); неповна (характеризує часткову трансформацію внутрішніх закономірностей функціонування певного суспільного явища); незавершена або часткова (включає поєднання з культивуванням та домінуванням власного духовного капіталу та чужого); прогресивна (термінова трансформація суспільства чи окремих його сфер, яка відповідає сучасним вимогам і підготовлена попереднім етапом суспільного розвитку); перервана (коли трансформація окремого явища та адаптація його нових умов не приводить до конкретного, наперед визначеного результату, то вона припиняється); наздоганяюча (передбачає чітке наслідування трансформаційних норм суспільного розвитку і відіграє важливу роль у життєдіяльності сучасних суспільств).

Відповідно до суспільно-історичного та економічного критеріїв можна виділити такі типи модернізації: доіндустріальний (перехід від природних виробничих сил до мануфактури); ранньоіндустріаль-

ний (технологічно-детермінований переходом від ремісничого, мануфактурного виробництва до фабрично-заводського); пізньоіндустріальний (перехід від фабрично-заводського до потоково-конвеєрного способу виробництва); постіндустріальний (зумовлений сучасною технологічною революцією) [172, с. 76].

Відповідно до цього *С.Хантінгтон* виділяє такі фактори державно-управлінської модернізації: а) внутрішні та зовнішні, які спонукають керівну (державно-управлінську) еліту здійснювати реформи; б) перетворення, які зачіпають економічні та соціальні інститути, але не зачіпають традиційної адміністративно-політичної системи; в) перетворення, які ініціюються “зверху” в межах старих політичних інститутів і під керівництвом традиційної еліти; г) трансформації, які враховують вимоги, необхідні для забезпечення рівноваги між змінами в різних сферах суспільства; д) готовність керівної еліти проводити не тільки техніко-економічну, але й політичну модернізацію [379]. У разі неврахування наведених вище параметрів створюється, на думку вченого, так звана модернізаційно-революційна ситуація.

Аналізуючи специфіку реалізації модернізації державного управління, цілком виправдано розглядати її не лише як зовнішнє перетворення, але і як внутрішнє, оскільки її основною метою є саме перетворення світу людських взаємовідносин. Адже все частіше сьогодні йдеться про формування особливого типу людини, нездатної зрозуміти доцільність модернізації, що в кінцевому підсумку, за *І.Кантом*, засвідчує її соціальна інфантильність, яка блокує будь-який розвиток у бік відкритого суспільства та його модернізаційних процесів. Усе це вказує на доцільність активізації людинотворчого фактора в сучасних глобалізаційно-модернізаційних умовах, а саме розуміння можливості та обов’язковості здійснення модернізації сучасного світу. Цінною в цьому плані є концепція “трьох К” *М.Мамардашвілі*, яка задовго до цього фактично передбачила зміст буття людини на початку ХХІ ст., відповідно до чого доцільно дотримуватись основних трьох позицій: 1) світ такий, що у будь-який момент у ньому може щось відбутись тільки за участю людини; 2) людина не лише може, але й зобов’язана брати участь у побудові структури світу, тому що вона це може; 3) сьогодні очікується прихід “антропологічної катастрофи”, який може привести до загибелі цивілізації, тому людина має все зробити заради окультурення середовища, в якому вона тимчасово перебуває [205, с. 68]. Недотримання цих трьох позицій, на нашу думку, може призвести до так званого модернізаційного нігілізму, який позбавить сучасний світ можливості досягнення конкретної модернізаційної перспективи свого історичного розвитку в умовах глобалізації.

Отже, модель світу та його розвиток визначається сенсом та формами діяльності людини, адже світ це передусім світ людини, саме вона з її “утаємниченою подвійною природно-духовною сутністю” визначає його долю та сенс, оскільки свідомість як основний людський феномен являє собою можливість та необхідність постійної зміни світу та його вдосконалення” [171, с. 6].

Важливу роль у контексті здійснення модернізації відіграє держава, основна функція якої в першу чергу зводиться до вибору адекватної стратегії розвитку суспільства та формування нової парадигми його функціонування. Роль держави також зводиться до політичної організації модернізаційного процесу конкретно в здійсненні серії економічних, політичних, соціальних та інших трансформацій, які забезпечують якісно новий рівень суспільного розвитку. За таких умов, на нашу думку, основним принципом модернізації держави та суспільства має стати реалізація принципу соборності, який би цілком відображав їх самобутні цінності. На жаль, у системі державного управління завжди є конфлікт інтересів між прогресивною меншістю та консервативною більшістю, яка нічого змінювати не хоче, інноваційні методи діяльності досить часто належно не сприймаються, не кажучи вже про можливість їх реалізації. Тому в цьому контексті особливо важливою є регулятивна роль певної зовнішньої інстанції, здатної спрямувати частковий модернізаційний процес, забезпечувати його точність та послідовність. Тобто в державі має бути створений конкретний державний інститут, який би забезпечував ефективне здійснення процесу модернізації суспільства та основних сфер його життєдіяльності.

На нашу думку, також некоректним є твердження, що модернізація є однією з форм наслідування західних стандартів суспільного життя, які безпосередньо можна адаптувати до загальнонаціональних традицій. Різні цивілізації мають рівнозначну цінність, історичну унікальність та самобутність, які в процесі своєї життєдіяльності доцільно зберігати та примножувати, відповідно до цього неприпустимим є видавати свої порядки за еталон і намагатись їх поширювати. Проте тут виникає питання, яким чином можна оцінити таку самобутність, адже вона є дійсною, неперехідною та самостійною цінністю: “ми цінуємо та любимо свою країну, хоч би яку цивілізація вона представляла”.

Важливим при цьому є й те, що в третьому тисячолітті на Заході сформувались такі форми соціальних антагонізмів, які породили відповідну низку проблем у розвитку постіндустріального суспільства та призвели до так званої ерозії базових цінностей, які перешкоджають фундаментальним основам такого суспільства. Відповідно до цього “громадянське суспільство, держава, церква, гроші, про-

мисловість (високі технології) почали пригнічувати людину”, з’явилися реальні форми неприлаштованості людини до таких умов, а скоріше її відчуження [155, с. 36].

Виходячи з таких реалій досить проблемним є розуміння правової моделі відкритого суспільства на Заході. На думку *М.Чешикова*, для “глобалізаційного світу характерним є новий “виписок” стихійного, необмеженого посткапіталізму, для якого наднаціональної вузди не знайшлося, виникло несприятливе для свободи людини середовище, де діють фактори, які абсолютно заперечують цінності правового співіснування” [397, с. 28]. У результаті цього архітектоніка західного світу, побудованого на принципах універсального співтовариства, свободи особистості, демократії та гуманізму, ідеї всесвітньої співдружності національних організацій сьогодні поставлена під сумнів. Причиною цього, на думку *А.Неклесси*, стала “випуклість таких феноменів, як глобальний борг, здійснення цілеспрямованої соціалізації витрат; розширення свободи спрямування капіталів з одночасним маніпулюванням ринку без врахування стану соціального середовища та біосфери Землі” [237, с. 142-143].

Саме тому сьогодні йде мова про модернізацію національних систем державного управління, яка б обминала цінності західного світу. Адже сам по собі вплив Заходу здатен породжувати різні форми синтезу цивілізацій та модернізацій, які не завжди можуть мати позитивний результат та навіть призводити до “феномену нової варваризації”. В таких умовах пріоритетними стають квазідемократичні цінності модернізації, які перешкоджають ефективному та стабільному розвитку національних держав, що, висловлюючись словами *С.Хантінгтона*, породжує “зіткнення цивілізацій”.

Проте ще на початку 70-х рр. *Л.Штраусс*, виступаючи з першим докладом Римського клубу, наголошував, що, “реалізувати однаковою мірою західні методи процвітання людству не вдасться... враховуючи те, що повне дотримання прав людини дає їй можливість вільно розвиватися і всі будуть діяти однаково, а значить будуть рівні, прогрес забезпечує все більший розквіт, а він - все більшу свободу та справедливість, ... цей прогрес веде до “суспільства всезагальної рівності”, до всесвітньої Ліги вільних та рівних націй, які складаються з вільних та рівних людей. А оскільки існування якої-небудь групи вільних та розквітаючих країн тривалий час неможливе, слід прагнути до розквіту кожної країни і світового співтовариства. Збереження західної демократії забезпечується демократизацією решти світу (“глобальна демократія”) [448].

Це все свідчить про те, що модернізація без адекватно розвинутих соціальних передумов може привести до модернізаційної

утопії, яка може спричинити появу низки негативних факторів. Щоб цього не сталося, необхідно: по-перше, справді реформаційна діяльність влади, по-друге, постійне, конструктивне та системне зусилля зацікавлених у створенні відкритого суспільства демократичних сил. Усупереч цьому неминучим є “утопічний популізм”, який може призвести до певних перекосів у бік модернізаційного авторитаризму. Відповідно до цього жодною мірою не можна стверджувати, що модернізація на відміну від глобалізації привносить певну визначеність у суспільному розвитку, що це процес, який регламентує та детермінує всі форми суспільного розвитку, оскільки це тим самим стає запереченням можливості існування відкритого суспільства з відповідними його демократичними інститутами.

Процеси модернізації державного управління в Україні сьогодні в першу чергу пов’язуються із формуванням відкритого суспільства, яке передбачає модернізацію цінностей та імперативів суспільного розвитку, які б відповідали змісту національної ідеї, яка на сьогодні ще перебуває на етапі свого становлення. В цьому плані постає питання можливості модернізації й самої національної ідеї, адже кожен історичний період розвитку вимагає формування нової національної ідеї, а не “реанімування” попередньої, здатної забезпечити формування національної ідентичності, яка може протистояти умовам насильницької модернізації.

Здійснюючи сьогодні в Україні відповідні модернізаційні проекти, слід відпрацювати певний методологічний інструментарій, який забезпечить їй можливість ефективного включення в сучасні глобалізаційні процеси шляхом відмови від так званих “вульгарних версій модернізацій” та вироблення натомість ефективної моделі внутрішньої модернізації. З цього приводу, на думку американського політолога *Т.Цурутані*, країни, які перебувають у стані модернізації, “повинні мати сильне, централізоване політичне лідерство, яке може бути авторитетним, олігархічним та навіть тоталітарними, адже мета розвитку (модернізації) країни не свобода, а порядок” [451, с. 276].

З нашої точки зору, будь-яка держава має рухатись у напрямі прогресивної модернізації. З цього приводу слід чітко проаналізувати, чи завжди модернізація держави супроводжується модернізацією суспільства, оскільки держава змінюється одночасно із суспільством та під його впливом, але модернізуватись воно може іншим шляхом. Відповідно не завжди модернізація політичної технології зачіпає ідеологію держави. Модернізація держави, яка пов’язується з централізацією та концентрацією влади в епоху Відродження, привела до виникнення абсолютизму та до апології королівського суверенітету. У цьому контексті *Н.Макиавеллі* описав нову ситуацію - “позачасову та

моральнісну модернізацію суспільства і держави, поєднання сильної модернізованої держави, яка відмовилась від сентиментальних релігійних та моральних зв’язків, які управляли безмовним суспільством, яке ще не проснулося і чекає свого осучаснення” [198, с. 14]. Слід відзначити, що модернізація держави може здійснюватись двома способами, перший, коли держава може панувати, нічого не змінюючи в суспільстві, але може стати агентом його модернізації, адже саме держава має забезпечити повне оновлення суспільних відносин, і другий варіант розвитку з’являється тоді, коли держава не модернізується сама та відповідно уникає модернізації суспільства, або стримує його модернізацію, опираючись цьому процесу.

Інший варіант розвитку виникає, якщо держава не модернізується сама і уникає модернізації суспільства, або ще гірше - стримує його модернізацію та протистоїть їй. В результаті цього виникають революції кризи, боротьба з консерватизмом та реакцією, які модернізують державу та суспільство. Модернізаційний процес вони і підштовхують, і водночас стримують. При цьому відзначимо, що ефективна модернізація є можливою лише за одночасного узгодження участі суспільства та держави в модернізації. І виходячи з того, що модернізація є системним процесом, то коли один із елементів цієї системи (частина суспільства або конкретна держана інституція) випадають із нього, модернізація стає неможливою. Тому, пропонуючи конкретні шляхи щодо модернізації системи державного управління в Україні, доцільно створити конкретні модернізаційні програми, до розробки яких мають бути залучені передусім різні наукові співтовариства. Такі модернізаційні програми повинні забезпечувати цілісність процесу модернізації, а отже, стосуватись передусім сфери державного управління, враховуючи національні інтереси, особливості культури та ідеології розвитку, яку держава намагається прищепити суспільству.

При цьому слід пам’ятати і про те, що хоч би які ідеологічні та політичні цілі модернізаційного розвитку переслідувались державою, все одно ідеї модернізації мають певного роду імперативний характер. Для більш розвинених країн модернізація є змагальним процесом, який забезпечує оновлення та осучаснення окремих сфер життя суспільства - наздоганяючий та випереджальний розвиток між собою чергуються. Для тих країн, які внаслідок різних причин відстають у такому процесі, необхідною є тотальна модернізація, яка охоплює всі сфери суспільного життя і забезпечує так звані цивілізаційні зрушення.

Водночас слід визнати за модернізацією механізм долаття відставання держави. Сьогодні відбувається включення України в європейську політику, до чого спонукає її ряд зовнішніх обставин та

сукупність внутрішніх факторів. Все більш відчутним стає відставання технологічне, економічне та соціально-культурне. Проте модернізація суспільства в технологічному та соціокультурному плані не завжди включає політичну. Можна переймати західний розвиток техніки та технологій у відриві від тих соціальних та економічних інститутів, у межах яких вони діяли на Заході. Нерідко нововведення є недостатньо підготовлені попереднім розвитком держави, і мають виключно штучний характер. Тому значна кількість людей не охоче включаються до процесів “європеїзованої глобалізації” і не вважають себе “європеїзованою елітою”, яка переймає західні цінності та ідеали, у той час коли основна частина населення продовжує жити в традиційному патріархальному середовищі, яке є абсолютно відмежованим від зовнішнього світу “глухою стіною”.

Своєрідним індикатором, який “показує ступінь просунення тієї чи іншої держави по шляху адміністративно-політичної модернізації, слугують роль та місце законодавчої влади (парламенту) в структурі політичних інститутів. При цьому не стільки суттєво, яка саме форма держави стверджується, головне, щоб парламент забезпечував представництво інтересів усіх соціальних груп, реально вплив на прийняття владних рішень” [14, с. 31]. Водночас основними факторами, які протистоять модернізації державного управління, є: відставання (від змін інших сфер життєдіяльності суспільства); здійснення на непідготовленій основі (недостатній рівень розвитку громадянського суспільства з відповідним відставанням розвитку його інститутів). Зрештою це може призвести до утворення кризової ситуації у суспільному житті. З метою подолання даної ситуації доцільно розробити ефективну модель модернізації системи державного управління, побудованої на принципах демократизації, відкритості та відповідності умовам глобалізаційного розвитку. Важлива роль при цьому належить безпосередньо модернізації державно-управлінської еліти, яка має бути динамічнішою та реально відповідати потребам часу.

Таким чином, модернізація являє собою інтернаціональний процес та один із варіантів суспільного розвитку в умовах глобалізації, що приводить до утвердження нової моделі взаємовідносин суспільства та держави, що в остаточному підсумку породжує нову модель системи державного управління. Однією з передумов виникнення модернізації є нерівні умови розвитку національних держав, які в архітектоніці сучасного світу мобільно змінюються, а подекуди можуть породжувати конфліктні ситуації у міжцивілізаційному розвитку на предмет певної невідповідності окремих держав найвищим стандартам такого розвитку. При цьому однією з умов модернізації системи державного управління в Україні є розробка імперативів

відкритого суспільства, які і визначають основні методологічні засади реалізації нового модернізаційного проекту суспільного розвитку, який забезпечить їй лідерство у глобалізаційних процесах.

5.6. Глобальна політична реструктуризація як умова реалізації глобальної інтеграції

У результаті впливу різних інтеграційних форм суспільного розвитку сучасний світ зазнає якісних змін, які приводять до трансформації його політичної системи, що стає причиною його глобальної політичної реструктуризації. Якщо пріоритетним принципом функціонування системи міжнародних відносин протягом майже всього XX ст. була біполярна (складається із двох наддержав, відносини між якими стають визначальними для системи міжнародних відносин у цілому), та однополярна (наявність однієї наддержави, багатьох слабких та відсутність впливових великих держав) структури світу, то сьогодні все більшою мірою обговорюється можливість створення багатополярної (багатоплюсної) структури світу.

Багатополярна структура світу “складається із кількох великих, приблизно рівних за силою держав, які співпрацюють і конкурують одна з одною, утворюючи різні альянси”. Це принципово важливо, на думку *Дж. Форрестера*, оскільки “кожна держава прагне до домінування у коаліції союзних держав і змагається з іншою наддержавою за вплив серед союзних країн” [451]. Отже, тенденції багатополярності, які характеризують об’єднання великих держав з метою вирішення важливих міжнародних питань, є вкрай необхідними, оскільки покликані зберегти, а то і привнести певну стабільність у налагодження системи міжнародних відносин, створюючи тим самим “багатоцентричність” у розвитку сучасного світу. Здебільшого сьогодні йдеться про одно-багатополосну систему, яка характеризує світову політику, де пріоритет надається одній наддержаві та кільком великим державам. На думку *А.Буарі*, “врегулювання ключових міжнародних питань вимагає дій від єдиної наддержави, але завжди в поєднанні з іншими великими державами; єдина наддержава при цьому може накласти вето на спроби вирішити ключові питання об’єднаними зусиллями інших держав” [448].

Зміст сучасної глобальної геополітичної реструктуризації світу зводиться до такого переформатування системи міжнародних відносин, у межах якої відбувається перехід у формі кола від однополярної до багатополярної, яка в кінцевому результаті знову приводить

до біполярної структури геополітичного світу. Важливою ознакою сучасного варіанта геополітичної реструктуризації є відсутність індикаторів тривалості функціонування кожної з таких геополітичних структур світу. У цьому плані надзвичайно складно визначити, від чого саме в умовах глобальної інтеграції світу залежатимуть причини, фактори та механізми геополітичної реструктуризації.

Здебільшого глобальна політична реструктуризація світу передбачає формування нової структури міжнародних відносин, яка визначається об'єктивними умовами (глобальна інтеграція) і жодною мірою не залежить від геополітичної волі чи позиції окремої держави чи навіть кількох держав. Навіть сьогодні, якщо і визнати геополітичне лідерство окремих держав чи транснаціональних структур у світі (ЄС, Америка, Китай), то жодною мірою пояснити це виходячи із тенденцій розвитку окремої держави практично неможливо, оскільки це є результатом поєднання сукупності загальнопланетарних тенденцій розвитку. Кожна держава світу має свою ментальну специфіку, свої геополітичні закономірності розвитку, які влітаються у глобальну систему світоустрою і визначають її роль у межах глобального простору та особливості його функціонування в цілому. Саме тому в межах даного дослідження на особливу увагу заслуговує питання чіткого визначення статусу держави в межах глобального простору, а саме чи займає вона позицію лідера, чи все ж таки світового гегемона. На думку *Т.Босвели*, “лідер - це статус економічного домінування, тоді коли гегемоном є держава, яка займає позицію воєнно-політичного домінування” [125, с. 3]. Отже, це свідчить про те, що лідерство визначається економічним потенціалом держави, її здатністю до налагодження ефективних економічних стосунків з іншими на паритетних засадах, а тому принципово важливо, аби ці інтереси збігалися з інтересам інших. Лідерство держави, виходячи із цього, являє собою форму співкоординованої діяльності держав з реалізації спільних інтересів. Такими спільними інтересами для держав є “формування відкритих торговельних систем, чітко визначені права власності, одиниці виміру загальних стандартів, включаючи міжнародні гроші, послідовна макроекономічна політика, адекватні та чітко скоординовані дії в умовах економічних криз, стабільність обмінних курсів, а також ліберальний міжнародний порядок” [450, с. 40]. Проте тут відразу ж постає питання про те, хто визначає такі інтереси (яка саме держава чи навіть ТНК) і наскільки ці інтереси поділяються всіма державами незалежно від рівня їх соціально-економічного та політичного розвитку. Виходячи з цього в умовах глобальної інтеграції неминучим є виникнення нових геополітичних лідерів, які беруть на себе функцію щодо зміни традиційної геополітичної струк-

тури світу. Це свідчить про те, що в межах глобальної інтеграції закономірно можуть виникати окремі структури (держави, ТНК), які братимуть на себе функцію щодо зміни структури світу відповідно до сучасних умов його розвитку та функціонування. Держава - лідер глобалізаційного розвитку на відміну від держави-гегемона здійснює глобальну політичну реструктуризацію найбільш ліберальним шляхом, оскільки вона будує новий світовий порядок виходячи із спільності економічних та політичних інтересів держав. Держава - гегемон, у свою чергу, реалізує стратегію геополітичної реструктуризації за допомогою технології тиску та тотального насадження своєї волі іншим державам. Проте виходячи із теорії *Дж.Модельські* держава-гегемон має також і переваги у функціонуванні геополітичного світу. Так, зокрема, на його думку “держава-лідер, яка характеризується домінуванням своєї економічної та військової могутності, приводить до конструювання нового світового порядку, в межах якого вона перекроє схему обміну та безпеки на свою користь, встановлюючи потенційні вимоги до гегемона... воєнний потенціал гегемона виступає критичною детермінантою його могутності такого масштабу, який необхідний для захисту глобальних торговельних комунікацій [221, с. 26]. Таким чином, роль держави-гегемона є визначальною в умовах геополітичної реструктуризації, оскільки саме вона забезпечує формування такого інституційного порядку, без якого глобальна система розвитку неминуче набула б ознак хаотичності та організаційної неупорядкованості. Більше того, *Дж.Модельські* вважає, що саме порядок, під яким він розуміє мир та ліберальну економіку, забезпечується завдяки домінуванню єдиної держави, а тому і підтримка такого порядку потребує тривалої гегемонії. Таким чином, саме інтереси держава-гегемона найбільшою мірою збігаються з інтересами інших держав світу, оскільки такі інтереси переважною мірою стосуються забезпечення стабільності та збереження геостратегічного статусу-кво, а тому немає жодної держави, яка б намагалась цьому протистояти. Таким чином, якщо держава-гегемон виходить саме з такої стратегії геополітичної реструктуризації світу, то цілком логічно, що вона може виявитись ефективною та внутрішньоконтрольованою з боку держав суб'єктів глобального простору. У протилежному разі, якщо окремі держави світу намагатимуться протистояти політиці держави-гегемона, то з необхідністю це приводить до виникнення нової структури світу, де держави змушені будуть включатись у відповідні об'єднання заради того, аби протистояти викликам діяльності держави-гегемона, інтереси якої на певному історичному етапі не збігалися з інтересами окремої держави. Геополітична реструктуризація світу в даному випадку є неминучою, оскільки політика дер-

жави-гегемона завжди має опонентів, які намагаються їй протистояти. Окремі стратегії протистояння обумовлюють процес реструктурування геополітичного простору. Це засвідчує неминучість в умовах глобальної інтеграції переходу світу від впливу одного центру сили (однієї держави чи регіонального об'єднання) до кількох центрів впливу (декількох держав та транснаціональних структур), які, безумовно, мають претензії на гегемонію у світі. На думку окремих сучасних прогностиків, на середину XXI ст. можна очікувати завершення формування біполярної структури світу, яка фактично приведе до видозміни структури міжнародних відносин, а відповідно до цього і самої специфіки розвитку світу в умовах глобальної інтеграції. Прихід доби біполярності, крім того, що приводить до геополітичної реструктуризації світу, містить ще й чималі виклики. Так, зокрема, він зумовлює “нестабільність системи, в межах якої відбувається найбільше війн та конфліктів” [42, с. 73]. Це, на думку *А.Бетлера*, свідчить про те, що “теоретично багатополярна система може бути стійкою при рівних силових можливостях центрів, але відповідно до закону нерівномірного розвитку держав, практично такого ідеального стану держав бути не може, адже обов'язково хтось буде вириватись уперед, а в результаті цього почне діяти закон сили, який свідчить: як тільки держава досягне рівня економічної могутності та воєнного потенціалу, адекватного могутності та потенціалу держав-лідерів світу, вона вимагатиме для себе нового статусу, який означатиме обмеження сфери світового впливу” [42, с. 80]. Основна проблема при цьому, на думку вченого, полягає в тому, що “великі держави, закономірно протистоять подібним вимогам, але набуття такої сфери впливу зазвичай можливе лише шляхом руйнування існуючої структури міжнародних відносин, включаючи відповідну їй систему відносин..., саме тому багатополярна структура міжнародних відносин з кількома центрами сили є найбільш нестабільною геополітичною системою... це світ хаосу, боротьби всіх проти всіх, що приводить до зростання регіональних конфліктів” [42, с. 80]. Отже, наведені вище тенденції свідчать про те, що багатополярність є найгіршим варіантом реструктурування міжнародної політичної структури світу, оскільки забезпечує формування лише кількох центрів (США, Китай, Бразилія) впливу на глобалізаційний розвиток. У результаті цього неминучим, на думку *Х.Тома*, є “формування єдиної моделі господарювання, яка приведе до формування світового уряду саме соціал-демократичного типу, який у змозі буде справедливо перерозподіляти, управляти та контролювати” [455, с. 80]. Поява такого уряду прогнозується окремими дослідниками не раніше середини XXI ст., коли фактично

геополітична реструктуризація світу буде завершена за спіралевидним принципом однополярність - багатополярність - біполярність.

Виходячи із цього глобальна реструктуризація є основним засобом подолання інертності, подрібненості та мозаїчності сучасного світу, оскільки покликана видозмінити сучасний світ виходячи з глобалізаційних стандартів розвитку. При цьому слід відзначити, якщо цілі та методи реструктуризації, які висувуються з боку окремих держав чи транснаціональних об'єднань, можуть порушити традиційну політичну структуру світу, то це може привести до зникнення попередніх управлінських інституцій.

Глобалізація, яка привела сучасний світ до взаємозалежності, посиливши тим самим характер загроз для нього, створила ситуацію демілітаризації планети шляхом формування єдиного глобального економічного простору. Основною умовою такої видозміни сучасного світу є глобальні інтеграційні процеси. Геополітична реструктуризація переважною мірою зумовлюється економічним інтересом і залежить від економічного потенціалу держави, який визначається рівнем ВВП/ВВП. Тому лише виходячи із рівня розвитку ВВП можна визначити економічну могутність держави та її геополітичний статус у межах глобального простору. Індикатором такого потенціалу держави, на думку канадського дослідника *А.Бетлера*, є так званий полюс, який дозволяє визначити суб'єкта, який відрізняється від інших суб'єктів своєю переважаючою економічною могутністю над економічним потенціалом інших держав як мінімум у два рази. Це, у свою чергу, підтверджує і те, що відповідний економічний потенціал не є синонімом могутності, оскільки саме могутність породжує відповідний полюс. Саме тому дослідник виходить із того, що світовим або глобальним полюсом є США з ВВП понад 8,3 трлн дол., що удвічі випереджає Японію [40, с. 73]. Проте через категорію полюсу дослідникові не вдається пояснити сутність зміни геополітичної структури світу і тому він вводить категорію “центр сили”, під яким він розуміє “суб'єкта, який має можливість підпорядкувати діяльність інших суб'єктів або акторів міжнародних відносин відповідно до власних національних інтересів” [40, с. 74]. Виходячи з цього найвищою формою такого підпорядкування є гегемонія, яка і спрямована на підпорядкування всіх суб'єктів міжнародного простору з метою реалізації інтересів гегемону. Полюс та центр сили виступають у ролі суб'єктів геополітичного розвитку, а отже і геополітичної реструктуризації, принципова відмінність між ними полягає саме в тому, що полюс не обов'язково діє в межах системи міжнародних відносин (перебуває в самоізоляції). Це свідчить про те, що держава може і не справляти

потужний вплив на розвиток глобального світу, не проводячи при цьому ефективної зовнішньої політики і не будучи суб'єктом міжнародних відносин вона все одно може мати можливість контролювати систему міжнародних відносин, а тому і здійснювати геополітичне структурування світу. Це відбувається завдяки тому, що окрема держава світу на тому чи іншому етапі історичного розвитку (не винятком є і період глобалізації) може перетворюватись на потужного гравця геополітичного простору, підпорядковуючи при цьому всіх інших суб'єктів реалізації своїм власним геостратегічним інтересам. Проте тут постає питання, чи такі суб'єкти лише реструктуризують систему міжнародних відносин, чи все ж таки вони змінюють і стратегію розвитку сучасного світу. Закономірно структура міжнародних відносин визначається цілями суб'єктів глобального простору (держави, міжнародні організації, ТНК, неурядові організації, регіональні об'єднання). Виходячи з цього, на думку *І.Валлерстайна*, зміст системи міжнародних відносин та необхідність її реструктуризації визначається двома основними засобами: боротьбою за геополітичний вплив (міждержавні об'єднання) та боротьбою за світові ринки (держави та ТНК), які, у свою чергу, є результатом нерівномірного економічного розвитку держав [44, с. 44].

Саме тому сьогодні цілком справедливо поставити питання про формування нової глобалізаційної морфології суспільного розвитку, під якою ми розуміємо чітку систему перерозподілу сучасного світу відповідно до інтеграційної стратегії, яку обирає та чи інша країна світу, що і визначає тенденції та структуру глобального світу. У зв'язку з цим постає питання пошуку критеріїв нової “геостратегічної калькуляції” міжнародних відносин, які формуються між державами у глобальному просторі в результаті їх інтеграційної політики. Така інтеграційна політика, у свою чергу, являє собою один із механізмів об'єднання держав за ментальним, соціально-економічним, політичним та культурним критеріями об'єднання. Така інтеграційна політика, у свою чергу, дає змогу визначити ключових та другорядних суб'єктів глобалізаційного розвитку.

Важлива роль у здійсненні глобальної геополітичної реструктуризації належить відповідним структурам, які, з одного боку, є складовими національної системи державного управління, а з другого - включені у зовнішньополітичний процес і наділені функціями зміни геополітичної структури світу. До таких структур традиційно належать: міністерство зовнішньої політики, міністерство закордонних справ, міністерства оборони, прикордонні служби, служби зовнішньої безпеки і оборони, контррозвідки. Саме такі структури і визна-

чають зовнішню стратегію держави, її соціальну, економічну та політичну реструктуризацію.

Основною умовою побудови нової політичної структури світу є глобальна інтеграція, яка пронизує собою весь світ та всі сфери людської життєдіяльності. Проте така глобальна інтеграція водночас передбачає і новий розподіл, “розкол” світу. При цьому більшість світових дослідників глобальну політичну реструктуризацію сучасного світу розглядають як об'єктивний процес розвитку, який має “свій еволюційний шлях і не передбачає різних стрибків та поворотів” [43]. Це, у свою чергу, свідчить про те, що глобальна політична реструктуризація є соціальним атрибутом суспільного розвитку, який відповідає об'єктивному стану речей і жодною мірою не суперечить закономірностям його розвитку. Слід також відзначити, що глобальна політична реструктуризація сучасного світу може мати як позитивні сторони, так і негативні, а саме вона може приводити до як розквіту, так і до занепаду певних держав світу.

Більшістю дослідників світу сьогодні оформлюється думка, що кінець ХХ ст. переживає певний критичний період, який ідентифікується як “точка біфуркації” (*Дж.Розенау*) та “перехідний період” (*А.Мельвіль*), “епоха невизначеності та переломності”. Щодо цього, зокрема, *К.Хостлі* проводить досить цікаву паралель із серединою ХVII ст., коли сформувалась Вестфальська модель світу, та кінцем ХХ ст. У першому випадку Європа, будучи єдиною за своїми культурними та цивілізаційними параметрами (в результаті конфлікту між протестантами та католиками), виявилась політично розподіленою. В іншому - в результаті посилення економічної інтеграції відбулась політична реструктуризація, результатом якої стало виникнення понад 180 окремих держав [443].

В умовах реалізації різних інтеграційних стратегій глобалізаційного розвитку світ виявляється розподіленим або ж і розколотим за різними критеріями, а також і з різних причин. На думку *С.Хантінгтона*, причинами такого розколу є передусім різні цивілізаційні критерії, яким надається перевага в межах тієї чи іншої стратегії національного розвитку. Виходячи із цього, на думку вченого, ніколи гармонійним глобальний світ не може бути, якщо в межах нього “здійснюється поєднання західної, латиноамериканської, африканської, ісламської, конфуціанської, хінді, православної, будистської чи японської цивілізацій” [379, с. 234]. З позицій американського дослідника *Дж.Розенау*, глобальна політична реструктуризація є результатом “фрагментативності”, тобто одночасної дії фрагментації та інтеграції у сучасному світі.

Основними факторами, які впливають на формування нової політичної структури світу, є сучасні глобалізаційні процеси, до яких з позицій різних дослідницьких підходів належать різні тенденції. Так, зокрема, на думку американського дослідника *А.Мельвіля*, основним фактором виникнення нової політичної структури світу є демократизація [216]. Проте остання закономірно розглядається як результат розгортання глобалізаційних процесів, завдяки яким максимальною мірою люди та держави виявляються включеними у структуру світового простору. В даному контексті постає питання стандартів демократії, а саме того, чи може вона виступати глобальною тенденцією суспільного розвитку для всього світу в цілому, а також чи можна її приймати за базову основу реструктуризації сучасного світу.

Виходячи з цього доцільно вказати на основі фундаментальні фактори, пов'язані з глобальною інтеграцією сучасного світу і які мають радикальний вплив на глобальну структуру світу, що і приводить до його політичної реструктуризації. Такими фундаментальними факторами є: 1) посилення глобалізаційних процесів, що порушують сталість кордонів національних держав, а отже і розмивають їх; 2) збільшення кількості ключових суб'єктів на світовій арені, які забезпечують глобалізаційний характер розвитку. При цьому надзвичайно дискусійним лишається питання щодо розмитості кордонів національних держав, адже це безпосередньо залежить від рівня інтегрованості їх до світової спільноти. Виходячи з цього окремі країни світу є більшою мірою втягненими в процес розмивання національних кордонів, інші ж перебувають у більш інертному стані по відношенню до процесів глобальної інтеграції. Це, у свою чергу, вказує на те, що в межах одних країн міждержавні об'єднання є більш прозорими, інші більш закритими від впливу світових тенденцій розвитку. Таким чином, прозорість міждержавних кордонів робить сучасний світ все більш взаємозалежним, тим самим піддаючи його все більшій реструктуризації. Відповідно до цього глобальна політична реструктуризація змінила характер світової політики, а головне - уявлення про сталу систему міжнародних відносин.

Слід особливо відзначити, що розмивання суверенітету національних держав, що здійснюється через прозорість міждержавних кордонів, завжди є певним викликом для кожної держави. Водночас це відкриває перед державами новий простір та створює нові можливості для власного розвитку, в результаті чого вони вибудовують нову структуру світу.

Таким чином, саме "прозорість" міждержавних кордонів приводить до виникнення нової політичної структури світу, а отже і до формування нових інституційних структур (недержавних та наддер-

жавних), здатних координувати та стимулювати соціально-політичний та економічний розвиток окремих держав чи регіональних об'єднань. Передусім йдеться про транснаціональні корпорації, міждержавні об'єднання, які беруть на себе частину функцій традиційної держави з реалізації її зовнішньої політики. В результаті цього формуються так звані внутрішньодержавні регіони, які являють собою окремі структури, що функціонують у межах певних національних держав, і тим самим намагаються впливати на її зовнішню політику. Важлива роль при цьому належить ЄС як потужній наднаціональній структурі, що визначає зміст, характер та специфіку зовнішньої політики національних держав, які входять до його складу. При цьому слід також вказати на принципову відмінність у функціонуванні внутрішньої та зовнішньої політики. Так, якщо внутрішня політика закономірно будується на принципах субпідрядності у межах держави, то зовнішня політика будується на принципі реалізації балансу сили, могутності, оскільки для останньої характерним є прагнення кожної держави до реалізації своєї могутності, подекуди навіть і шляхом застосування сили. В умовах глобалізації жодною мірою не можна ставити питання про механізми підпорядкування інтересів між державами в контексті реалізації їх зовнішньої політики, оскільки тут кожна з них намагається вибороти своє право на лідерство у світовому процесі глобальної інтеграції.

Це вказує на те, що сьогодні межі формування внутрішньої та зовнішньої політики держави стають все більше нетривкими. Це все свідчить про те, що діяльність транснаціональних структур, які з'являються в умовах глобалізаційного розвитку, приводить до зміни політичної структури світу. Так, на думку *Г.Моргентау*, "на межі століть держави все більше змушені рахуватись, з одного боку, із міжнародними урядовими та неурядовими організаціями та інститутами, з другого - з власними регіонами..., фактично це свідчить про безпосереднє "розмивання" державного суверенітету, відступ від тих принципів, які були зафіксовані ще кілька століть до цього" [252].

В умовах глобалізаційного розвитку все більша роль належить транснаціональним структурам ("наддержавним акторам", міждержавним організаціям), які перебирають частину повноважень з реалізації державного суверенітету. Виступаючи як цілком самостійні та незалежні структури, вони здійснюють реальний вплив на систему міжнародних відносин. Це безпосередньо засвідчує нову модель соціальної організації в умовах глобалізації, яка приводить до побудови нової структури світу і пов'язується із налагодженням складного процесу взаємодії та взаємовпливу національних держав та транснаціональних структур (міжнародних організацій). Саме такий фактор

значною мірою привів до розмивання національного суверенітету держав. Проте, хоч би яким потужним був вплив цього фактора, національним державам все одно, хоча й опосередковано, необхідно зберегти свою роль як структурного елемента системи міжнародних відносин. Це дає підстави підтвердити непорушний статус “державно-центристської моделі” сучасного світу, відповідно до якої світ зазнає поверхового переформатування, оскільки номінально характер кордонів між державами зберігається, кількість держав не зменшується, а то і зростає, а головне - держави здобувають можливість самостійно створювати міжнародні структури. В результаті цього характер політичної реструктуризації сучасного світу приводить до виникнення принципово нової системи його життєдіяльності, яка базується на варіанті міждержавної взаємодії. Створення такого варіанта міждержавної взаємодії, на думку *А.Уолферса*, побудоване на трьох основних мотивах: 1) досягнення та забезпечення національної безпеки держави; 2) задоволення економічних потреб; 3) підвищення престижу держави на світовій арені [448].

Проте в умовах побудови нової структури світу держава опиняється в ореолі нових проблем, а саме її тепер вже колишні держави-партнери виявляються достатньо агресивними і не налаштованими на партнерські відносини, до чого досить часто вона виявляється неготовою. Іншим викликом для національної держави в умовах глобальної політичної реструктуризації є не допустити превалювання принципу “диких джунглів”, на якому наполягав *Ю.Ніпере* [453]. Відповідно до цього за умови глобальної відкритості між державами, окремі із них намагаються побудувати таку структуру світу, де б основними засобами існування недержавних структур, а то і держав в цілому стало налагодження нелегального бізнесу, що стосується зокрема наркотиків чи продажу людей. Подекуди реалізація “принципу джунглів” може здійснюватись також під приводом надання гуманітарної допомоги, завдяки чому реально держава може реалізувати свої національні інтереси. Такі держави намагаються собі підпорядкувати весь світ, аби він жив за їх принципами, що є, безумовно, ризикованим. Це, у свою чергу, спонукає національні держави зміцнювати свій суверенітет шляхом захисту національної безпеки будь-якою ціною.

Досить часто національні держави намагаються протистояти глобальній реструктуризації світу і для цього вони намагаються зберегти свої функціональні повноваження в повному обсязі, обмеживши тим самим вплив на їх суверенітет інших держав та транснаціональних структур. Проте при цьому слід враховувати і той факт, що в умовах глобальної політичної реструктуризації національна держава має кілька альтернативних шляхів свого розвитку та функціону-

вання, а тому її стратегія постійно коригується та корелюється залежно від певних тенденцій розгортання глобалізаційних процесів. Аксиоматичним при цьому лишається головне - національна держава сьогодні не може лишитись осторонь від глобальної політичної структури світу, оскільки такий ризик самоізоляції може позбавити країну можливості потенційного розвитку.

Слід також відзначити, що світ зазнає радикальної глобальної реструктуризації в результаті поєднання несумісних цивілізаційних типів розвитку, коли поєднуються такі цивілізаційні стандарти, які не відповідають певному типові суспільного розвитку, точніше кажучи, коли відбувається узгодження індустріального та постіндустріального типів суспільного розвитку. Найбільш небезпечною для сучасного глобалізаційного розвитку є інтеграція держав з різним рівнем соціально-економічного розвитку держав. Відповідно до цього *І.Валлернстайн* виділив такі рівні глобалізаційного розвитку, як високий, середній, низький, а на основі цього класифікував держави, які належать до центру, напівпериферії й периферії” [45]. Таким чином, саме такі чинники можуть виступати основними критеріями поділу, а то і розколу сучасного світу в умовах глобалізаційного розвитку.

В умовах глобальної політичної реструктуризації, в яких сьогодні перебуває сучасний світ, важливою проблемою для кожної національної держави є забезпечення ефективності системи державного управління. Це безпосередньо пов'язується з тим, що значну частину своїх функцій держава передає так званим недержавним структурам, а в результаті цього виникає потреба посилення механізмів державного управління, а отже і посилення позицій державності у світових глобалізаційних процесах. Фактично це може привести знову до виникнення “версальського синдрому” (відповідно до якого визнавався крах біполярного світу та втрата статусу “наддержави”). В результаті цього виникнення такої наддержави є неминучим, адже це цілком відповідає логіці глобальної інтеграції, коли світові держави будь-якою ціною намагаються утримати статус світового лідерства. Досить часто саме із такою метою окремі держави світу виходять на реалізацію інтеграційної стратегії, щоб здобути статус світового лідера.

Саме тому, на нашу думку, доцільно чітко розмежовувати монопорядність та моноцентричність як основні рівні глобальної політичної структури світу.

Монополярність являє собою таку структуру світу, де ключова роль у функціонуванні глобального простору належить транснаціональним об'єднанням держав, до прикладу “сімка”, “вісімка” “двадцятка”. Моноцентричність, у свою чергу, характеризує таку структуру

світу, де ключова роль відводиться окремим національним державам та, зокрема, недержавним структурам, які виступають “центром” об’єднання (Європа, Азія, Америка).

Для розвитку сучасної держави в умовах такого диференційованого розвитку, який привносить процеси глобалізації, доцільно виробити універсалізований підхід, який би виключав можливу фрагментацію світу, за тими критеріями, які забезпечать радикальну реструктуризацію світу, а тим самим позбавляють його можливості стабільно розвиватись. Це особливо важливо враховувати при розгляді даного аспекту, оскільки диференціація світу, завжди являє собою виклик для глобалізаційного розвитку, саме тому, що містить у собі потенційні конфлікти.

Така тенденція суспільного розвитку, як “розширення проти інтеграції”, реструктуризація політичного світу шляхом розширення того простору, в межах якого відбувається інтенсивна взаємодія. Характер такої інтенсивної взаємодії спостерігається “від окремих сіл, міст, князівств до держав, регіонів, і, насамкінець, в епоху географічних відкриттів до світу в цілому” [67]. На нашу думку, в результаті такої реструктуризації світу формуються “ключові зони глобалізаційного розвитку”, які і визначають характер та тенденції його функціонування в майбутньому.

У свою чергу, *Дж.Модельскі*, розкриваючи специфіку так званого “пульсуючого” характеру глобалізаційного розвитку, який фактично і забезпечує глобальну реструктуризацію світу, виокремив основні фази, які цілком можна ідентифікувати як засіб формування нової політичної структури світу. До таких фаз учений відносить фазу централізації, яка забезпечує формування центральних зон світової системи та фазу децентралізації, яка характеризує ситуацію, коли периферія стає головною у системі світових координат розвитку. Відповідно до цього, на думку *Дж.Модельскі*, глобалізаційний розвиток забезпечується постійною зміною місць у системі центр-периферія [221]. Це приводить до того, що окремі частини світу здебільшого живуть у різних геополітичних вимірах. Так, зокрема, Західний світ виявляється все більш включеним у різні глобалізаційні процеси, інша ж частина світу намагається триматись осторонь, оберігаючи при цьому власні цінності та норми суспільної життєдіяльності. З огляду на зазначене постає питання, яким чином здійснити реструктуризацію світу, аби він прийняв єдині цінності та норми людської життєдіяльності як основу реалізації глобальної інтеграції? Однозначну відповідь на дане питання віднайти надзвичайно складно, адже тут може існувати кілька альтернативних шляхів, кожен з яких може зазнавати кореляції з боку окремої національної держави, яка його обере. Так, зокрема, такі шляхи нам бачаться наступним чином.

Перший шлях - жорсткої боротьби, яка призводить до зіткнення держав на основі принципової відмінності в інтересах розвитку, подібно до того, як описував *А.Уолферс*, коли вони стикаються між собою як більярдні кулі.

Другий шлях - хаотичний, який приводить до “перетягання каната” окремими державами чи транснаціональними структурами, залежно від того, наскільки вони є потужними в економічному та політичному контексті.

Третій шлях - створення нової політичної структури світу, яка будуватиметься на основі врахування спільних інтересів між усіма суб’єктами глобального простору (держав, недержавних організацій, транснаціональних структур, світових фінансових організацій). Це безпосередньо може забезпечити стабільність та сталість у розвитку окремої національної держави, що тим самим надасть їй можливість протистояти “некерованості” та самоорганізованості глобального простору.

Таким чином, сьогодні перед більшістю держав світу саме і стоїть питання, яким чином сформувати нову структуру світу, яка б не протистояла національним системам державного управління, а тим більше і системам їх національного розвитку. Важлива роль при цьому все більше починає належати так званим транснаціональним дипломатичним структурам, предметом діяльності яких стає “багатовекторна дипломатія”, на яку і покладається узгодження різних варіантів реструктуризації світу, головне, щоб вони не перешкождали розвитку як глобального простору, так і окремій національній державі зокрема.

Слід також відзначити, що глобальна політична реструктуризація сучасного світу може мати як позитивні сторони, так і негативні, а саме вона може приводити як до розквіту, так і до занепаду певних держав світу. Саме тому, аби глобальна політична реструктуризація не виявилась надзвичайно радикальною для окремої національної держави, вона повинна мати:

- сильну державну владу та зважену політичну волю, яка б гарантувала державі рівні правила гри в межах глобального простору;
- ефективну законодавчу базу;
- збалансований розвиток економічної та політичної сфер суспільного розвитку;
- ліберальну модель зовнішньої політики;
- ефективну стратегію національного розвитку в умовах глобалізації.

Сучасний геополітичний світ у результаті глобальної реструктуризації зазнає певної релевантності, оскільки все більше починає

скидатись на нову конвенціональну реальність. Фактично формується нова глобальна картина світу, яка, на думку *Ю.Юханова*, є “результатом реконструкції ретельно зібраних фактів та аналізу відносин, що приводять до об’єктивного та всестороннього охоплення дійсності за допомогою інтеграції [420, с. 79]. При цьому слід відзначити, що цілком закономірним є і те, що окрема держава може ініціювати процес глобальної реструктуризації, проте ніколи немає гарантій, що він виявиться успішним, замінивши тим самим геостратегічний курс розвитку держави. Таким чином, це вказує на централізований характер глобальної реструктуризації, яка досить часто перешкоджає реалізації інтересів національної держави.

Окремі дослідники в глобальній політичній реструктуризації світу вбачають його вихід із системної геополітичної кризи. В цьому плані на особливу увагу заслуговує підхід *Дж.Розенау*, в якого йому вдалося запропонувати форму цивілізаційної статусної реконструкції, яка фактично може виступати складовим елементом глобальної політичної реструктуризації. Логічність виникнення такої форми є цілком обґрунтованою виходячи із розуміння методології системної кризи, яка сьогодні супроводжує розвиток окремих держав світу в умовах глобалізації і який, у свою чергу, визначає їх геополітичний статус. В умовах глобалізації розвиток сучасного світу зазнає кардинальних змін (установки, переконання, світогляд, управлінські технології, соціальна динаміка, пріоритети геополітичної стратегії). Це, на думку українських експертів, обумовлює “неминучу і рефлексивну зміну самої людини, якості її свідомості, парадигму світосприйняття і це запускає рекурсивний процес незворотних змін, які виступають каталізатором глобальних змін” [215]. Виходячи із цього глобальна політична реструктуризація є основним засобом виходу світу із глобальної кризи і набуття ним певного антикризового імунітету.

Таким чином, політична реструктуризація є процесом реорганізації, який з необхідністю приводить до зміни усталеної структури світу, а відповідно до цього зачіпає інтереси та потреби всього населення планети. Глобальна політична реструктуризація відбувається в результаті поділу світу залежно від інтеграційної моделі, якій надається перевага і яка і визначає специфіку розвитку окремої частини світу. Інтеграційні тенденції суспільного розвитку, якісно змінюючи специфіку функціонування сучасного світу, радикально змінюють політичну структуру світу, в результаті чого він постає перед необхідністю пошуку нових закономірностей розвитку, які мають забезпечити йому відповідний рівень сталості.

5.7. Шляхи забезпечення сталого розвитку в умовах глобальної інтеграції

Необхідною умовою “пом’якшення” глобальної політичної реструктуризації в результаті глобальної інтеграції є вироблення ефективних шляхів забезпечення сталого розвитку. Це особливо важливо, оскільки глобалізація закономірно приводить до ситуації певної наднапруги у взаємодії між державами, породжуючи своєрідний колапс у геополітичному розвитку, що, безумовно, позначається на тенденціях розвитку сучасного світу та, зокрема, на умовах його сталості.

У межах кожної національної державно-управлінської традиції використовується своя формула розуміння сталого розвитку. Для України це “сталий розвиток”, для Росії “стабільний розвиток”, (хоча тут спостерігається певна методологічна суперечність, про що йтиметься нижче), для Франції - “довготривалий розвиток”, для Італії - “заслугувуючий на підтримку розвиток”, для Німеччини - “тривалий розвиток”, для Швеції - “стійкий розвиток”, для Норвегії - “міцний розвиток”, для Японії - “тривалий розвиток”. Наведені вище категорії розкривають сутність та закономірності сталого розвитку сучасного світу і це безпосередньо стосується саме умов глобальної інтеграції.

Вперше поняття сталого розвитку було розроблено та введено у науковий обіг Всесвітньою комісією з навколишнього середовища та розвитку в 1987 р. Відповідно до чого він розглядався як “розвиток, що задовольняє потреби сьогодення, не позбавляючи майбутні покоління можливості задовольняти свої власні потреби”.

Виходячи з цього сталий розвиток доцільно розглядати як результат соціально-економічної та політичної ефективності організації суспільного життя, який покликаний насамперед забезпечувати благоустрій населення планети в умовах глобалізації. В цьому плані передусім ми розуміємо взаємообмін, взаємодію між державами з метою вироблення ефективної стратегії розвитку людства. На такому баченні закономірностей сталого розвитку також наполягає норвежський учений та політик *М.Стронгон*, який під “сталістю розуміє здатність жити по справедливості в межах відповідних екологічних та економічних можливостей” [448]. Тобто це те, що не приводить до трансформації усталеної системи розвитку. Відповідно до цього дослідник виділяє два основних імперативи сталості: імператив екологічної сталості та соціально-економічної сталості. Згідно з даною концепцією, ці два імперативи мають взаємодетермінований характер, оскільки імператив екологічної сталості вимагає жити по справедливості.

вості: послаблюючи руйнівні конфлікти всередині та між поколіннями, що, у свою чергу, породжені значною соціально-економічною рівністю; жити за економічними засобами [448].

На думку відомого російського академіка *В.А.Коптюги*, концепція сталого розвитку “передбачає досягнення розумної збалансованості соціально-економічного розвитку людства та збереження довкілля, а також різке скорочення економічного диспаритету між розвиненими країнами та тими, що перебувають на етапі розвитку, шляхом як технологічного прогресу, так і раціоналізації споживання” [241]. Відповідно до цього сталий розвиток забезпечує стан рівноваги в суспільстві, надаючи йому необхідні можливості для реалізації його геополітичних стратегій.

Найбільш детально проблема сталого розвитку була проdiscутована в 1992 р. в межах Конференції ООН в Ріо-де-Жанейро, де було прийнято два головних документи: “Декларація з навколишнього середовища та розвитку” та “Порядок денний на XXI століття”. Саме останній документ визначив ідеологію майбутнього розвитку світу, який з необхідністю має базуватись на таких критеріях, як: 1) економічна стабільність, 2) соціальний добробут, 3) екологічна рівновага 4) міжнародна солідарність, які, у свою чергу, є основними принципами сталого розвитку територій. Пізніше ідеї, озвучені в Ріо-де-Жанейро, набули своєї актуальності на Глобальному форумі з проблем сталого розвитку поселень у місті Манчестер у 1994 р. та на Конференції у Стамбулі у 1996 р.

Сталість являє собою здатність соціальної системи протистояти деструктивним викликам глобалізаційного розвитку. Виходячи з цього сталість не лише не заперечує мінливість, стабільність та стійкість системи, а й посилює максимальну впорядкованість процесу змін стану системи.

У межах даного дослідження принципово важливо чітко розмежовувати категорії “сталості” та “стабільності”. Стабільність на відміну від сталості “характеризує високий ступінь динаміки, неминучість змін при достатньо високому рівні їх упорядкування” [19, с. 68]. Слідуючи саме такій логіці, російський дослідник *А.Богатуров* використовує термін “динамічна стабільність”, що тим самим характеризує більшу мінливість системи, акцентуючи при цьому увагу на тому, що “стабільність характеризує здатність системи забезпечити назрілі, необхідні для її самозбереження зміни, компенсуючи їх таким чином, щоб втрати окремих елементів або характеристик не створювали загрози для виживання системи в цілому” [31, с. 93]. Ймовірно загрози в розвитку сучасного світу, що відповідає умовам глобалізації, приводить до дестабілізації процесу, що порушує усталену, тра-

диційну систему зв’язків, форм, відносин та способів соціальної регуляції людської життєдіяльності. Кінцевим результатом цього може стати інертність суспільного розвитку та його абсолютне “непопадання” в лузу глобалізаційного розвитку.

Таким чином, аби система розвитку світу мала можливість ефективно функціонувати, вона повинна змінюватись залежно від зовнішніх та внутрішніх умов та факторів, проте такий процес завжди з необхідністю має забезпечувати певну сталість у функціонуванні такої системи. Це свідчить також і про те, що необхідним складовим елементом сталості є досягнення стабільності. Більше того, на нашу думку, стабільність слід розглядати як тимчасовий процес у функціонуванні системи, тоді коли сталість має більш стратегічний характер, і саме тому вона більш адекватно може охарактеризувати функціонування системи державного управління в умовах глобальної інтеграції. Стабільність також може бути охарактеризована через механізм адаптації системи до умов суспільного розвитку, а також через її здатність ефективно компенсувати можливі дисбаланси в її функціонуванні. Виходячи із цього також сталість можна розглядати як стан, що передбачає процес розвитку, а стабільність як процес функціонування.

Дещо інше розуміння сталого розвитку пропонує *М.Фрідман*, який вбачає в ньому засіб “фактичного консервування існуючої у світі соціально-економічної нерівності та підтримуючі його механізми” [67, с. 56]. Відповідно до даного підходу сталість розглядається як певний механізм забезпечення стабільності в розвитку світу. Таке розуміння сталості безпосередньо пов’язується з тим, що в умовах глобальної інтеграції світ постає перед ризиком впасти у глобальний хаос. Це також підтверджує і *Е.Гор*, на думку якого “сучасний світ є свідченням духовної кризи сучасної цивілізації, породженої її внутрішньою пустотою та відсутністю великої духовної мети, що тим самим приводить цивілізацію до самознищення” [72, с. 404]. Більше того, вчений обґрунтовує думку, що система світоустрою на даний час настільки зношена, настільки зіпсована зловживаннями, що світ сьогодні не здатний зробити послідовний та розумний вибір на шляху свого національного розвитку” [72]. Остання теза вченого доводить, зокрема, неможливість досягнення сталого розвитку окремою національною державою опосередковано від світового устрою в цілому, а тому, аби здобути можливість для сталого розвитку, держава має об’єднуватись з іншими на умовах взаємозв’язку та паритетної взаємозалежності, аби забезпечити стратегію власного буття.

Відповідно до логіки дослідження в першу чергу доцільно звернути увагу на основні причини, які приводять до дестабілізації сучасний світ, а виходячи з цього позбавляють можливості його стало-

го розвитку. Важлива роль у цьому плані належить американським дослідникам *Е.Даффу* та *Д.Маккаманту*, на думку яких основними причинами відсутності умов для сталого розвитку є: нерозуміння з боку населення процесів глобалізації; слабкий резерв політичної системи, переважання соціальної мобільності над соціальною допомогою; низький рівень розвитку економіки, нерівномірний розподіл матеріальних благ, слабкі можливості політичної еліти [216].

Головним викликом для сталого розвитку в умовах глобалізації є традиційні загрози, з якими стикається сучасне суспільство, передусім це стосується внутрішніх загроз, які дестабілізують політичний процес, а також реальних суперечностей, які роблять сучасне суспільство та його систему державного управління нестабільними. Слід також відзначити і той факт, що трансформація в умовах глобалізації пронизує кожне суспільство, відповідно до чого відбувається реструктурування глобального світоустрою. Це свідчить про те, що суспільство, яке перебуває в умовах трансформації, ніколи не може бути стабільним.

На особливу увагу в контексті аналізу даного аспекту заслуговує “індекс сталості розвитку”, запропонований російськими дослідниками *В.В.Оленєвим* та *А.П.Федотовим*. На їх думку, індекс сталості розвитку держави визначається антропогенною щільністю розміщення населення відповідно до допустимої щільності біосфери. На основі цього дослідники виводять залежність індексу сталого розвитку від індексу соціально-економічної дисгармонії, який визначає співвідношення доходів багатих (20% населення загалом) з доходами бідних (20% населення загалом). Даний індекс виходячи з цього може застосовуватись як до окремої країни, так і відносно світу в цілому [247]. Фактично саме такий індекс визначає рівень сталого розвитку як окремої держави, так і світоустрою в цілому. Відповідно до цього сталий розвиток людства (країни) виходячи із концепції даних дослідників розглядається як “керований та духовно організований, необмежений у часі розвиток, що здійснюється в умовах гармонійної взаємодії біосфери та людства, регламентований індексом сталості розвитку, що відповідає щільності антропогенного навантаження... і спрямований на розкриття та вдосконалення творчих та духовних начал людини” [247].

Слід відзначити, що більшість досліджень, присвячених проблемам забезпечення сталого розвитку в сучасних умовах, присвячені переважно проблемі антропогенного перенавантаження землі, на чому, зокрема, наполягав ще *В.Вернадський*. Дана проблема набуває особливої актуальності сьогодні, оскільки в умовах глобальної інтеграції знову ставиться питання про можливість компактного роз-

селення людей на землі, оскільки окремі держави, а то і регіони світу страждають від антропогенного перенавантаження. В результаті цього все більш очевидним стає наближення “еколого-соціально-економічної кризи”, яка є результатом антропогенного впливу на розвиток сучасного світу. Виходячи із цього саме проблема антропогенного перенавантаження спонукає більшість держав світу розробляти Національні стратегії сталого розвитку. Проте, на наш погляд, це не зовсім правильно, оскільки антропологічна перевантаженість не може виступати головною перешкодою для сталого розвитку, точніше було б сказати, що вона є результатом нерівномірного розгортання глобалізаційних процесів, зокрема, взаємозалежності та взаємообумовленості країн. Так, зокрема, вищий соціально-економічний та політичний розвиток країни передбачає й щільніше антропологічне розміщення населення. Через відсутність достатніх природних ресурсів така країна на певному етапі історичного розвитку одна з перших може втратити можливість сталого розвитку.

Особливо цікавий підхід до розуміння сталого розвитку перехідних суспільств пропонує *А.Д.Урсул*, на думку якого “сталый розвиток являє собою виживання та неспинний розвиток цивілізації та країни в умовах збереження навколишнього середовища” [361, с. 83]. Здебільшого в межах даного підходу вчений сутність сталого розвитку зводить до ноосферного розвитку, підкреслюючи, що перехід до сталого розвитку є початковим етапом трансформацій, спрямованих на становлення ноосферогенеза. Відповідно до цього вчений обґрунтовує генезу становлення глобальної ноосфери як основного аргумента на користь можливості досягнення сталого розвитку, а саме “ноосфера є цільовою орієнтацією, якою і спрямовується перехідний процес по магістралі сталого розвитку” [361, с. 101]. Фактично мова йде про ноосферу як новий просторовий вимір розвитку світу, який базується на цивілізаційних стандартах і включає все людство в цілому. Таким чином, це дає підстави розуміти під сталим розвитком відповідний тип розвитку людства, який формується в умовах глобальної інтеграції і зводиться до налагодження взаємодії з різними цивілізаціями, які на основі взаємообумовленості гарантують сталий розвиток світу.

Основним питанням для більшості держав глобального простору є визначення індикаторів сталого розвитку. В межах кожного регіонального об’єднання чи навіть і окремої держави розроблені різні індикатори сталого розвитку, які визначають певний рівень розвитку суспільства, серед них [252]:

- загальні індикатори розвитку держави (чисельність населення держави, загальна площа, транспортні мережі і т.ін.);

- п індикатори державних потоків (рівень споживання енергії, товарів, що ввозяться та вивозяться з держави);
- п індикатори якості середовища (відходи, якість води, повітряне середовище тощо).

Відповідно до рівня реалізації таких індикаторів було визначено основні показники сталості розвитку держави, серед них [253]:

- п рівень задоволення громадян умовами (соціально-економічними, політичними) свого проживання;
- п вклад держави в глобальний вимір клімату;
- п мобільність на перевезення громадян;
- п наявність громадських зелених зон та доступність послуг;
- п якість повітря.

Додатковими показниками сталості розвитку держав було також визначено [253]:

- п транспортні перевезення дітей до школи та зі школи;
- п рівень місцевого самоврядування, що відповідає принципам сталого розвитку;
- п шумове забруднення;
- п стале замлевикористання.

Наведені вище показники є індикаторами сталого розвитку європейських держав. Саме на основі цих показників у червні 2001 р. Європейською Радою у Гутенберзі було прийнято стратегію сталого розвитку світу. Така стратегія чітко встановила індикатори, які б визначали рівень задоволення потреб громадян умовами глобалізаційного розвитку, а головне давала змогу ідентифікувати рівень узгодженості цілей сталого розвитку між європейськими державами в цілому.

Виходячи з цього, на нашу думку, можна чітко визначити основні індикатори, які визначають сталий розвиток держав в умовах глобальної інтеграції. До таких показників доцільно віднести: 1) рівень забезпечення життєдіяльності (стан здоров'я, показники надання медичних послуг, умови попередження хвороб, безпека життєдіяльності); 2) рівень освіченості; 3) рівень соціальної активності (форми впливу громадськості на управління суспільно-політичними та державно-управлінськими процесами); 4) рівень доходів; 5) рівень житлових умов; 6) рівень безробіття та рівень зайнятості; 7) рівень транспортного сполучення; 8) рівень злочинності; 9) рівень міграції; 10) рівень енергетичного розвитку; 11) рівень екологічної безпеки; 12) рівень гуманітарного розвитку.

Важливим індикатором сталого розвитку світу є індекс гуманітарного розвитку, розрахований виходячи із рівня соціального добробуту та згоди країн - членів ООН у рамках програми розвитку ООН

[252, с. 8]. Основними показниками такого індексу є: тривалість життя, освіта, дохід. Відповідно до цього "території з низьким індексом (незначні за обсягом), як правило, характеризуються низькою тривалістю життя, слабкими можливостями доступу до освіти та низьким рівнем доходів на душу населення" [252, с. 63]. Відповідно до даної концепції індекс виключно прив'язується до конкретної території, тому Європа на відміну від інших регіонів характеризується великою відмінністю в доходах та тривалістю життя, оскільки держави, які вона представляє, мають різні територіальні виміри. Більше того, аби визначити конкретні показники рівня сталого розвитку тієї чи іншої держави, доцільно в першу чергу забезпечити певний рівень її соціально-політичної та економічної стабільності. В цьому плані одним із напрямів реалізації "Порядку денного на XXI століття" є розробка відповідної інституційної основи, яка б включала конкретні механізми забезпечення сталого розвитку держави. Це, у свою чергу, вимагає прийняття відповідних документів, серед них:

- п декларація про сталий розвиток окремих міст;
- п стратегія сталого розвитку;
- п плани дій (довго-, середньо- та короткотривалі);
- п критерії (індикатори) оцінки процесу забезпечення сталого розвитку;
- п механізми управління процесом забезпечення сталого розвитку.

Важливе питання, яке постає в даному контексті, зводиться до з'ясування можливості виробити кількісні критерії, які б дали змогу визначити ступінь сталості в розвитку окремого суспільства, а відповідно до цього класифікувати напрями розвитку світу щодо забезпечення його сталості. Найбільш ефективним інструментом, який може забезпечити досягнення сталого розвитку світу в умовах глобальної інтеграції, є так званий всезагальний закон функціонування систем або "закон забезпечення сталості". Даний закон забезпечує нарощення багатоманітності світу у сукупній взаємодії держав, які досить часто мають різний геостратегічний вектор розвитку. Здебільшого тут йдеться про так званий геостратегічний монізм як необхідну умову забезпечення сталого розвитку світу в умовах глобальної інтеграції. Відповідно до цього суспільство досягає гомогенного стану, який забезпечує рівень сталого розвитку глобального світу в цілому.

Виходячи із аналізу наведених вище визначень сталого розвитку, на нашу думку, найбільш адекватним є розуміння його як стану збалансованої взаємодії між країнам, групами країн з метою забезпечення гармонійного розвитку сучасного світу в умовах глобалізації. Відповідно до цього такий гармонійний розвиток визначається індексом сталості розвитку. При цьому йдеться про гармонійний роз-

виток регіонів, районів областей, окремих поселень, які входять до складу окремої держави. У свою чергу, збалансована взаємодія держав (взаємодія в середині світового людства), визначає сталий розвиток світоустрою в цілому. Це свідчить про те, що сталий розвиток у першу чергу забезпечує “пом’якшення” для держави її внутрішньої напруги за рахунок зовнішньої, яка гарантується структурою сучасного світоустрою. В цьому плані прагнення окремої країни світу на світове лідерство будь-якою ціною, що є характерним для ситуації глобальної інтеграції, аж ніяк не може гарантувати її сталий розвиток.

Таким чином, у контексті даного аналізу постає нова методологічна проблема, яка стосується чіткого розмежування характеру сталого розвитку світу та сталого розвитку окремої держави, яка і забезпечує баланс існування першого. В результаті цього виникає питання, чи може світ сам по собі бути керованим, чи піддається він самоорганізації саме в умовах глобальної інтеграції, оскільки тут, на нашу думку, не враховується чіткий розподіл світу на окремі країни та регіони, що, у свою чергу, і приводить до неможливості розробити стратегію розвитку людства в умовах глобалізації. Хоча, аналізуючи даний аспект проблеми, окремі дослідники не є такими песимістами, їм уявляється можливою реалізація моделі керованого світу [125]. Така модель, на їх думку, складається із країн світу в цілому та окремої країни, вона описує взаємодію між ними за допомогою системи узагальнених кількісних параметрів (що визначає відповідний рівень соціально-економічного розвитку). Таким чином, дана модель характеризується принципово новими можливостями, а саме вона дає змогу виявити внутрішні закономірності розвитку світу та управління ним.

Таким чином, аби цьому протистояти, необхідними є механізми, які підтримують його усталену традиційну політичну структуру.

Якщо виходити з того, що необхідною умовою досягнення сталого розвитку є стабільне функціонування світової системи, то доцільно ідентифікувати основні її виклики, які приводять її стан до нестабільності. Основними викликами, на нашу думку, є такі:

- неможливість держави утримувати соціально-економічну та політичну стабільність у нових умовах суспільного розвитку;
- соціально-економічна дисгармонія в межах світового розвитку;
- низька ефективність національної політики;
- крах фінансової системи в умовах глобалізації світової економіки;
- безконтрольне використання ядерної зброї;
- розширення зони міжнародних конфліктів;
- духовне розшарування людей;
- розвиток глобального наркобізнесу;

- повальна глобальна політична реструктуризація, яка порушує усталену ментальну структуру розвитку суспільства;
- глобальна міграція та міжрегіональні конфлікти;
- ризики національної безпеки та глобальний тероризм;
- деградація культури та особистості зокрема, що призводить до краху ідентичності;
- глобальна політична експансія з боку світових держав, а подекуди і з боку держав-сусідів та держав-партнерів.

Вироблення адекватних та ефективних шляхів протистояння викликам нестабільності дасть змогу, у свою чергу, розробити ефективну стратегію національного розвитку в умовах глобальної інтеграції, а тим самим створить умови для забезпечення сталого розвитку суспільства.

Одним із шляхів, що може забезпечити сталий розвиток в умовах глобальної інтеграції, на думку *А.Неклесси*, є проект багатоплярного світу, який має об’єднати країни зі схожою культурно-цивілізаційною ідентичністю, політичними та економічними інтересами. В межах такого об’єднання системи державного управління окремих суспільств з неминучістю здобудуть можливість сталого розвитку. Виходячи з цього вчений бачить можливість сталого розвитку лише ґрунтуючись на глобальній політичній реструктуризації світу. В цьому плані він виокремлює Атлантичний світ, Тихоокеанський світ, Індокітайську дугу та Євразію, які таким чином утворюють єдиний економічний, політичний, правовий та військовий простір. На основі досягнення балансу сил та консенсусу між цими центрами можливим є створення принципово нової системи міжнародних відносин (без американо- та євроцентризму), що забезпечують сталий розвиток для всіх країн та народів світу [236, с. 17].

Досліджуючи шляхи забезпечення “сталого розвитку” України в умовах глобальної інтеграції, слід виходити з розуміння її як якісно нової стадії суспільного життя, зумовленої сучасними процесами глобальної інтеграції. Саме глобалізація є однією з реальних причин, з одного боку, соціально-технологічного та культурного розриву в розвитку світових держав, що жодною мірою не може гарантувати їй сталість розвитку, а з другого - жодною мірою вона не поглиблює детермінований розрив у розвитку держав, а навпаки сприяє його скороченню. Відповідно до чого в умовах глобальної інтеграції зростає економічна відкритість країн, відбувається лібералізація національних режимів капіталовкладень, формується нова система фінансового ринку, а найголовніше, з нашої точки зору, це створення всесвітньої інформаційної мережі. Все це у сукупності дозволяє побудувати ліберальні мости між окремими державами в тих сферах

людської життєдіяльності, де це необхідно, а тим самим, хоч як це парадоксально звучить, навчитись “використовувати” інші країни світу, залучені до глобального простору, з метою реалізації власного національного інтересу та забезпечення сталого розвитку держави. Це, у свою чергу, свідчить про те, що саме глобалізація є необхідною умовою досягнення сталого розвитку, оскільки завдяки їй, на думку *Ю.Шишкова*, відкриваються нові можливості для розвитку нових високотехнологічних галузей, чим “щільнішою стане мережа міжнародних корпоративних зв’язків, тим органічніше національні держави вrastатимуть в єдиний глобальний організм” [408, с. 4]. На нашу думку, саме в умовах глобальної інтеграції відбувається переформування геополітичного простору, результатом чого стає формування нової структури світоустрою, складовими якої виступають регіональні та локальні субсистеми, що і створює умови для сталого розвитку світу в цілому та національних держав зокрема, про що йшлося в попередньому параграфі.

Одним із шляхів забезпечення сталого розвитку в умовах глобалізації, на думку *А.П.Федотова*, є розробка моделі керованого та духовно організованого світу в єдності та взаємодії трьох основних глобальних сфер людської діяльності - екологічної, соціальної та економічної. Саме така модель, на думку вченого, зможе забезпечити необхідні умови для розвитку сучасного світу, гарантуючи йому сталість, яка спонукає його перебувати в традиційних параметрах функціонування [365]. Тут передусім йдеться про сталий розвиток світової системи, який забезпечується соціально-економічними та технологічними умовами людської діяльності, але така діяльність жодною мірою не повинна порушувати закономірності світової динаміки розвитку, оскільки це приведе до порушення принципів логіки сталості. Фактично це все свідчить про окремі дослідницькі спроби розробити нові моделі керованості життєздатністю сучасного глобального світоустрою - наскільки він є сталим та прийнятним для розвитку окремих суспільства та їх систем державного управління.

Майже тотожної точки зору на предмет забезпечення сталого розвитку сучасного світу дотримуються *Д.Х.Медоуз* та *В.Г.Горшков*, які, у свою чергу, сучасні глобально-інтеграційні процеси оцінюють як стан саморуйнації світу. Аби протистояти цьому, а то і попередити його розвиток доцільно перетворити на розумно керований, з введенням так званого “розумного начала в розвиток світу”. Відповідно до цього, на думку вчених, людство як інтегральний елемент, що включає всі країни світу, не повинно протистояти, а то і перешкоджати розвитку біосфери. Оскільки жодною мірою це не дає змоги йому здобути можливість сталого розвитку. Таким чином, учені пропону-

ють найбільш адекватну формулу управління світом через управління країнами світу, які між собою перебувають у тісному взаємозв’язку, а отже, і створюють можливість одна для одної, щоб мати рівні умови розвитку, таким чином забезпечуючи сталий розвиток світу [213, с. 179].

Важливим кроком на шляху до забезпечення сталого розвитку в умовах глобальної інтеграції є протистояння глобальній стратегії нездоланного економічного зростання багатих держав, для яких головною метою є отримання максимального прибутку (користі) у найкоротший термін, що становить виклик для розвитку сучасного людства. Тут доцільно відшукувати шляхи гармонізації розвитку людства шляхом адаптації, зокрема, наукоємних технологій, що створить можливості для вдосконалення людства та його розвитку. При цьому доцільно створити умови для стабілізації чисельності населення планети, гармонізувавши досвід держав щодо умов суспільного розвитку, зберігши про цьому багатоманітність народів. З позицій *В.Г.Горшкова*, важливим механізмом забезпечення сталого розвитку в сучасних умовах є механізм рентного управління, відповідно до якого може вводитись рентна платня для країн світу за користування природними ресурсами (біосферою) [74]. Опосередковано важлива роль тут може належати світовому уряду, який візьме на себе функції з реалізації рентного управління. Майже тотожної точки зору дотримується *Г.Апель*, на думку якого створення керованого, життєздатного світоустрою може бути вирішене на основі керованої, чітко спланованої соціально-економічної системи на зразок так званого “екологічного соціалізму”. У цьому плані передусім йдеться про побудову нового світового порядку, що ґрунтується на критеріях соціального прогресу.

У контексті забезпечення сталого розвитку сучасного світу важлива роль належить формуванню нового геостратегічного світогляду, відповідно до якого доцільно здолати стереотип “вибраності окремої держави”, що начебто окрема держава наділена правом до панування над цілим світом, а таким чином і безмежним споживанням природних ресурсів світу в цілому. Відповідно до цього потрібно поставити питання про пошук механізмів гармонізації суспільних відносин, а точніше їх раціоналізації в умовах викликів глобалізаційного розвитку, оскільки тут доцільно виходити з потреби створення нових перспектив для майбутніх поколінь.

Необхідною умовою досягнення сталості у функціонуванні системи державного управління є забезпечення глобальної безпеки. Остання, у свою чергу, має характеризувати такий стан у функціонуванні системи, який є безпосереднім втіленням відсутності будь-яких загроз для світового розвитку, створюючи тим самим всі необхідні умови для виживання глобальної системи та окремих національних

держав як її структурних елементів. Це свідчить про те, що сталість фактично ніколи неможлива, якщо система перебуває у стані постійних викликів розвитку та ризиків для її функціонування. В протилежному разі відсутність глобальної безпеки у функціонуванні системи ніколи не може гарантувати сталість розвитку, а з позицій *Ф.Фукуями*, може навіть привести до “кінцевої точки розвитку світу”.

Отже, сталість суспільного розвитку та соціальної системи зокрема безпосередньо залежить від безпеки особистості, суспільства та держави. В цьому плані йдеться про те, що сталий розвиток залежить від рівня захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства та держави.

Забезпечення безпеки як умови реалізації сталого розвитку, у свою чергу, визначається рівнем долаття дезорганізаційних процесів (протистояння ентропним процесам). Разом з тим це спонукає соціальну систему до процесів самоорганізації, які можуть становити виклик для сталості розвитку системи, оскільки соціальна система може виявитись не в змозі адаптуватись до зовнішніх і внутрішніх змін, зумовлених процесами глобалізації. На думку *І.Ліханова*, аби протистояти різним викликам національної безпеки, що перешкоджає сталому розвитку, необхідно створити надійну систему міжнародних зв'язків [189, с. 14].

Необхідною умовою забезпечення сталого розвитку в умовах глобалізації є стабільне функціонування інститутів демократії як основи розвитку окремої національної держави, відповідно до чого важлива роль належить налагодженню паритетних відносин між національними державами як суб'єктами геополітичного простору.

З метою забезпечення сталого розвитку Української держави в умовах глобальної інтеграції принципово важливим є розробити “Концепцію забезпечення сталого розвитку України в умовах глобалізації”. Така Концепція має бути національно-регламентованою доктриною реалізації державної стратегії сталого розвитку України і включати механізми забезпечення сталого розвитку кожної сфери суспільного життя, а також і всіх обласних міст держави.

Таким чином, необхідною умовою функціонування геополітичного простору в умовах глобальної інтеграції є вироблення ефективних шляхів забезпечення сталого розвитку держав. Такі шляхи в цілому забезпечують збереження необхідної рівноваги загальнопланетарної системи світу та формування нової стабільно безпечної геоструктури світу в умовах переходу його до сталого розвитку. Це, у свою чергу, відкриває нові можливості для реалізації стабілізаційних критеріїв розвитку національних систем державного управління саме перехідних суспільств, які найбільшою мірою підпадають під негативний вплив сучасних процесів глобалізації.

Розділ VI

Особливості впливу глобалізації на систему державного управління перехідних суспільств

6.1. Глобалізація як універсальна форма історичної динаміки перехідних суспільств

Логіка даного дослідження обумовлює потребу проаналізувати особливості функціонування та розвитку перехідних суспільств в умовах глобалізації. Гіпотетичність з'ясування окремих тотожностей у функціонуванні перехідних суспільств в умовах глобалізації базується на розумінні її як універсальної форми історичної динаміки. Виходячи із цього ми ставимо перед собою дослідницьку мету проаналізувати соціальні, політичні та культурні форми глобалізаційного процесу, який визначає зміст та принципи історичної динаміки, охарактеризувати основні фактори та інструменти динамічних стратегій історичного розвитку, визначити шлях розвитку окремих перехідних суспільств залежно від фаз розвитку, на яких вони перебувають, а також від типів культурних та цивілізаційних систем, які вони обрали за основу свого розвитку.

Універсальність як визначальна характеристика глобалізації, що забезпечує відповідну історичну динаміку перехідних суспільств, вказує на її абстрактність, а отже і на здатність застосовувати її до будь-якого типу суспільного розвитку. В цьому плані універсальність історичної динаміки, обумовленої глобалізацією пояснюється через постійну взаємодію суспільств у межах глобальної матерії світу, в результаті чого можуть виникнути нові геостратегічні “комбінації”, які приведуть до появи нових моделей у функціонуванні суспільств (глобальне суспільство, глобальне суспільство ризику, глобальне масове суспільство тощо).

Сьогодні процеси глобалізації не можуть обминути жодне суспільство у світі, хоч би на якому етапі історичної динаміки воно перебувало, проте шляхи оптимізації своєї системи державного управління та і управління суспільним розвитком визначаються ними самостійно. Це передусім залежить від рівня геополітичної, гео економічної, а також і від геостратегічної відкритості суспільства.

Глобалізація як універсальна форма історичної динаміки приводить до якісних та кількісних змін у функціонуванні перехідних суспільств. Відповідно до цього вона являє собою нову концептуальну схему розвитку сучасного світоустрою з його відповідною організаційною та ціннісною ієрархією. На думку *С.К.Бетяєва*, “глобалізація являє собою об’єктивно існуючий загальнопланетарний процес самоорганізації складної системи, яка диктується потребами часу... її основними перевагами є: здешевлення життя, долаття воєнних конфліктів, прискорення прогресу внаслідок пришвидшення відбору передових традицій, досягнень, технологій” [26, с. 17]. Таким чином, глобалізація являє собою загальносвітову тенденцію розвитку, відповідно до якої утверджуються єдині принципи, фактори, інструментарії динамізації розвитку світу. Проте глобалізація як універсальна форма історичної динаміки не завжди позитивно позначається на розвитку всього сучасного глобалізованого світу, оскільки від глобалізації виграють лише високорозвинені держави, завдяки тому, що їм вдається розширити межі свого впливу на інші держави, тим самим сформувавши свій власний соціально-економічний та політичний простір. Перехідні суспільства найбільшою мірою підпадають під виклики глобалізації, більшість із них виявляються навіть не готовими їм протистояти. Така нерівність у розвитку між державами в особливій формі увиразнюється саме в умовах глобалізації, що зрештою приводить до геополітичного розколу світу на лідерів та аутсайдерів глобалізації. Тому для досягнення максимальної рівності у розвитку держави мають включитись у процес реформування, адже первинні умови та фактори економічного розвитку держав є різними, а тому з очевидністю вони потребують реформування. Саме структурні суспільні реформи є ефективним засобом забезпечення соціально-економічної та політичної стабільності.

Виходячи з цього доцільно визначити основні глобалізаційні фактори історичної динаміки у функціонуванні перехідних суспільств. Сюди, зокрема, ми відносимо вплив різних транснаціональних структур, відповідні форми глобальної інтеграції, про що йшлося в попередньому розділі, різні соціальні та культурні зразки поведінки (якими держави обмінюються між собою в умовах включення в єдину глобальну реальність, яка й визначає критерії їх історичної динаміки). Не менш важливу роль у забезпеченні історичної динаміки перехідних суспільств в умовах глобалізації відіграють ментальні традиції та стереотипи, які виступають визначальним критерієм включеності окремого суспільства у глобалізаційний процес. Це передусім залежить від того, наскільки інертними є їх державно-управлінські інституції, настільки ж вони є піддатливими до впливу світових про-

цесів розвитку. Тобто якщо окрема держава має ефективну національну стратегію суспільного розвитку, то вона досить обережно буде ставитись до того аби дозволити зовнішнім впливам проникнути у сферу її загальнонаціонального розвитку.

В умовах глобалізації перехідні суспільства постають перед новими викликами, в результаті цього першочерговим завданням для їх стає розробка стратегій життєдіяльності в умовах глобалізації, яка б, у свою чергу, передбачала адекватну реакцію на тенденції та локально-історичні події, пов’язані з розгортанням процесів глобалізації.

Виходячи з логіки даного дослідження доцільно вказати також і на певні ключові особливості, які є визначальними для функціонування перехідних суспільств в умовах глобалізації, і які за необхідності доцільно враховувати при розробці відповідної стратегії забезпечення їх історичної динаміки. В цьому плані розвиток світу в умовах глобалізації може забезпечуватись двома стратегіями: шляхом націоналізації (коли держава обирає самостійно форми розвитку) та глобалізації (інтеграція держав у глобальні структури з метою реалізації власних інтересів). Розвиток деяких перехідних суспільств підтверджує можливість поєднувати обидві стратегії, доводячи тим самим на практиці можливість інтеграції з іншими державами, зберігаючи та утверджуючи при цьому критерії національної ідентичності. Саме тому для більшості саме перехідних суспільств постає питання збереження національних цінностей та власних державно-управлінських інститутів, прилаштувавши їх тим самим до нових умов глобалізаційного розвитку.

Глобалізація як універсальна форма історичної динаміки не обов’язково зводиться до уніфікації стандартів суспільної життєдіяльності, адже суб’єктами глобалізації виступають різні суспільства, які в глобальний політичний, економічний та культурний простір роблять власний внесок. Завдяки цьому окремі суспільства спільно можуть користуватись здобутками іншого суспільства, яке входить до відповідного інтеграційного об’єднання. Переважною мірою форми відносин між суспільствами в межах таких інтеграційних об’єднань можуть характеризуватись двома рівнями: єднання та розколу. У першому випадку суспільство приймає глобалізаційні стандарти розвитку іншого суспільства, у другому ж відбувається радикальне несприйняття таких стандартів, що тим самим засвідчує прихід глобалізації у регресивній формі розвитку світу. Відповідно до цього дана ситуація може бути охарактеризована за допомогою так званого “ефекту метелика”, відповідно до якого глобалізація призводить до глобальної взаємозалежності світу, що тим самим означає, що одні й ті ж самі проблеми одночасно можуть виникати в суспільствах з

різним рівнем соціально-економічного та політичного розвитку і що принципово важливо, ці суспільства можуть і не мати жодного взаємозв'язку.

В умовах глобалізації з'являються тренд-структури, транснаціональні об'єднання, які беруть на себе зобов'язання реагувати на виклики сучасного розвитку, відповідно до цього йдеться про альтернативність нових форм соціальної організації, які підміняють функціонування національної держави, про що наголошувалось у другому розділі. Так, на думку *У.Бека*, "глобалізація передбачає саме такі процеси, в межах яких національні держави та їх суверенітет влітаються в павутину транснаціональних акторів і підпорядковуються їх владним можливостям, їх орієнтації та ідентичності" [23, с. 74].

Перехідне суспільство в умовах глобалізації вступає в нові фази та стадії історичної динаміки, що супроводжується трансформацією соціальної системи. Особливістю історичної динаміки в умовах глобалізації є і той факт, що перехідне суспільство перебуває в так званому міжфазовому переході, що цілком відповідає специфіці перехідного періоду.

Глобалізація як універсальна форма історичної динаміки може породжувати мегаісторичні тенденції у функціонуванні перехідного суспільства, подекуди такі тенденції можуть призвести до загибелі історичних систем. Під історичними системами закономірно розуміється цивілізація, світова економіка, світова політика (з відповідним поширенням принципів глобальної демократії). Глобалізація як універсальна форма історичної динаміки тим самим приводить до зміни структури світової історії, трансформуючи певною мірою закономірності та принципи, які є визначальними для традиційної організації та функціонування соціальних систем. Слід відзначити, що глобалізація приводить до певної соціальної синхронізації у забезпеченні історичної динаміки перехідних суспільств. Тобто це свідчить про існування компонентів та процесів у розвитку суспільства, які мають здатність до повтору в межах інших соціальних систем, притаманних для перехідних суспільств. Закономірно йдеться про спільні базові умови та фактори історичної динаміки, в яких перебувають перехідні суспільства. Це, у свою чергу, значно спрощує процес вироблення механізмів оптимізації національних систем державного управління.

Відповідно до цього доцільно класифікувати основні форми синхронізації історичної динаміки перехідних суспільств (тобто те, що є спільним для багатьох перехідних суспільств в умовах глобалізації):

1. Глобальна об'єктивна реальність (єдиний геополітичний світ, в якому функціонують та розвиваються перехідні суспільства), що

породжує відповідну глобальну ментальність, а отже, і стереотип жити у єдиному світі, перетворюючись на носіїв єдиних соціальних, політичних та культурних зразків поведінки. На нашу думку, така глобальна об'єктивна реальність, у свою чергу, включає сукупність єдиних умов історичного розвитку (природні ресурси, єдині комунікативні можливості, майже тотожні кліматичні умови, однакові засоби інфраструктур), що тим самим декларує спільну можливість для перехідних суспільств побудувати оптимальну модель історичної динаміки саме в умовах глобалізації.

2. Єдиний соціальний простір характеризує формування тожної соціальної структури та наявність єдиних норм та стандартів поведінки як для всіх суспільств, що перебувають на перехідному етапі, так і для їх суб'єктів. Йдеться передусім про єдині типи та форми соціальної організації (соціальні відносини, соціальні структури та соціальні інститути).

3. Єдині форми соціальної поведінки, які базуються на спільних соціально-культурних зразках діяльності, притаманних для перехідних суспільств. Йдеться про реалізацію універсальних типів організації суспільної життєдіяльності, зокрема це стосується розробки та користування єдиними технологіями діяльності, які забезпечують впровадження єдиних соціально-культурних зразків діяльності. Саме глобалізація являє собою таку універсальну форму людської життєдіяльності, яка дозволяє вільно відчужувати продукти інтелектуальної діяльності одним суспільством у іншого.

4. Глобальна ментальність характеризує спільні потреби, мотиви, переконання, установки, цінності та імперативи розвитку, які слугують інтегративним елементом формування єдиної структури розвитку, що приводить до глобальної взаємозалежності світу. Фактично йдеться про формування так званої глобальної психології, яка і визначає відповідну історичну динаміку розвитку суспільства в умовах глобалізації. Виходячи з цього саме глобальна психологія визначає цілеспрямований характер діяльності суб'єктів глобального простору, надаючи певну значимість мотивам, установкам та цінностям індивідів та груп у перехідних суспільствах, спонукаючи їх до прийняття відповідних рішень. Рішення тут розглядається як особливий тип психологічної взаємообумовленості, детермінованості та глобальної регламентованості в діяльності перехідних суспільств.

Таким чином, на основі наведених вище форм історичної динаміки можна визначити основні рівні функціонування універсальної моделі історичної динаміки перехідних суспільств. Такими основними рівнями виступають: біосфера (єдине природне середовище), соціосфера, культурна, психологічна, політична сфери. Саме в ме-

жах цих сфер відбуваються процеси, які приводять до сукупної зміни розвитку світової системи в цілому, до складу якої входять як суспільства сталого розвитку, так і перехідні суспільства. Такі процеси мають універсальний характер, оскільки володіють здатністю до синхронного повтору в розвитку кожного перехідного суспільства.

Слід відзначити, що для перехідних суспільств в умовах глобалізації наявними є єдині проблеми історичного розвитку, серед яких: боротьба за збереження власної ментальної ідентичності, налагодження обміну та торгівлі між розвиненими країнами, військова мобілізація в умовах глобальних ризиків (глобальної експансії та глобального тероризму), прийняття відповідної нормативно-правової бази, яка відповідає умовам глобального розвитку. Це свідчить про те, що глобалізація як універсальна форма історичної динаміки приводить до встановлення нових форм соціальної організації, а відповідно до цього і до модифікації системи державного управління.

Перехідні суспільства в умовах глобалізації при цьому починають будувати свою життєдіяльність на створенні нових соціальних, культурних, геополітичних та геоекономічних зразків. Це безпосередньо приводить і до зміни стилю існування самої людини в умовах глобалізації, яка постає перед глобалізаційною вимогою – цілеспрямованою адаптації, а то і зміни ментальності.

Важлива роль у контексті розуміння глобалізації як універсальної форми історичної динаміки належить розумінню історичного часу як форми її часового розгортання періодів, які вона проходить, та їх тривалості в межах перехідних суспільств. Тут постає питання наскільки тотожним (синхронним) для всіх суспільств є часове розгортання процесу глобалізації, і чи однаковими формами та типами розвитку вони характеризуються, чи існують певні фактори, які приводять до мобільнішого наступу глобалізаційних процесів, чи існують такі фактори, які забезпечують ефект стримувань та противаг для процесу глобалізації. В межах окремих суспільств глобалізація має ліберальний, але здебільшого революційний характер. Що стосується перехідних суспільств, то тут відразу ж постає питання, чи може глобалізація виступати визначальним фактором переходу окремого суспільства в стан перехідного періоду і наскільки цей період може виявитись затяжним. Тобто мова йде про короткотривалий та затяжний процес переходу суспільства від одного типу суспільного розвитку до іншого саме в умовах глобалізації. На думку *М.Нуссбаума*, основними факторами тривалості перехідного періоду в умовах глобалізації можуть виступати “історичні, соціально значимі події, які приводять до значних кількісних та якісних змін у формі виникнення відповідних режимів (екологічний, соціальний, культурний)” [463].

Виходячи з цього вчений пропонує досить цікаву класифікацію історичних соціально значимих подій, до яких він відносить соціально-природні (екологічні зміни в результаті людської діяльності) та соціально-політичні (конфлікти в результаті різних транснаціональних зіткнень, зміна форм ментальності). Виходячи з цього за глобалізацією як універсальною формою історичної динаміки перехідних суспільств доцільно визнати комбінацію процесуальних змін, які приводять до виникнення нових відносин та структур у розвитку сучасного світу.

Таким чином, глобалізація як універсальна форма історичної динаміки перехідних суспільств передбачає формування єдиного простору, в межах якого діє єдина система соціально-політичних, економічних та культурних зразків (стилів). На думку *I.Беккіо*, такий простір являє собою “своєрідну гумову територію, особливості функціонування якої залежать від критеріїв схожості, які приймаються окремими суспільствами з метою забезпечення свого функціонування” [442]. Це свідчить про те, що саме глобалізація шляхом універсалізації світового розвитку приводить до формування єдиного макро-соціального та макроісторичного простру. В руслі такого розуміння глобалізації на особливу увагу заслуговує концепція голландського дослідника *Дж.Гудсблама*, в межах якої йому вдалося виокремити основні режими, які характеризують універсальний характер глобалізації як форми історичної динаміки перехідних суспільств. Відповідно до цього вчений виокремив такі режими, як “екологічний”, який характеризує поведінку людей у ставленні до інших частин природи, “соціальний режим”, що включає правила регуляції, які дотримуються людьми у їх взаємодії з іншими”, “індивідуальний режим”, який включає всі форми контролю, які люди здійснюють над самими собою [216]. Таким чином, саме спільна поведінка між народами в умовах глобалізації вказує на стандартизовану модель життєдіяльності всього світу в цілому, а також на нову динаміку світу, яка характеризується створенням нових соціальних структур. Засобом функціонування таких соціальних структур є різні типи управління, військові та інформаційні технології, окремо пропаганда та просвіта.

Аналізуючи специфіку впливу глобалізації як універсальної форми історичної динаміки перехідних суспільств, доцільно говорити про рівень їх інтеграційної відкритості та дезінтеграційної закритості.

Інтеграційна відкритість характеризує такий рівень історичної динаміки перехідних суспільств, який спрямований на процес постійного розширення форм взаємодії не лише із суспільствами, які перебувають у тотожних умовах розвитку, але і тих, що перебувають в умовах сталого розвитку. Результатом цього може стати підміна

національних держав у їх традиційному розумінні так званими тренд-структурами, транснаціональними організаціями, які складають їм альтернативу.

Дезінтеграційна закритість являє собою такий рівень історичної динаміки, який характеризується внутрішніми індикаторами розвитку окремого суспільства або національної держави, які жодною мірою не залежать від впливу зовнішніх факторів, а точніше протистоять їх радикальному впливу. Це, у свою чергу, характеризує замкнений характер розвитку перехідного суспільства.

Виходячи з цього слід також вказати ще на одну надзвичайно важливу з методологічної точки зору тенденцію історичного розвитку, яка зводиться до того, що сучасний світ перебуває в умовах системно детермінованих проблемних ситуацій. Відповідно до цього в умовах глобалізації відбувається те, що *Д.Гудсблом* називав “станом системного породження нових проблем”. Це відбувається в результаті того, “що окреме суспільство, перебуваючи в стані постійного пошуку механізмів розв’язання соціальних, екологічних, політичних та економічних проблем, вдається до об’єднання з іншими суспільствами, що фактично породжує нові проблеми, люди намагаючись їх спільно розв’язати стикаються з новими проблемами” [216]. Це, зокрема, підтверджує і те, що окремі суспільства не можуть адекватно і тотожно розвиватись, оскільки вони керуються різними принципами та засобами включення в глобалізаційний процес розвитку, а тому їм не під силу мати модернізовану, а також і тотожну систему державного управління.

Слідуючи такій логіці, відзначимо, що глобалізація, з одного боку, являє собою універсальну форм історичної динаміки, а з другого - вона є викликом, породжуючи тим самим дисбаланс у рівнях їх розвитку між окремими суспільствами.

Одним із визначальних механізмів історичної динаміки перехідних суспільств в умовах глобалізації є механізм глобалізаційної взаємостимуляції, який передбачає реалізацію спільних дій між державами, які приводять до відповідних змін, і які забезпечують відповідний рівень історичної динаміки. Складовим елементом даного механізму є механізм підкріплення, який забезпечує надання допомоги з боку одного суспільства іншому з метою забезпечення його збалансованого розвитку, що відповідає умовам глобалізації. Це, у свою чергу, дає змогу визначити соціокультурні тенденції, які “працюють” на стабільність та збалансованість суспільного розвитку в сучасних умовах. Такими тенденціями можуть виступати відповідні фактори, до яких ми відносимо:

- фактор кризогенності, який посилює динаміку суспільного розвитку;
- рівень воєнно-політичних, економічних та культурних форм взаємодії суспільств;
- перспективність геополітичної стратегії розвитку;
- рівень міжцивілізаційної взаємодії між окремими суспільствами;
- фактор внутрішньої взаємодії, який визначається ефективністю внутрішньої політики держави;
- фактор духовного розвитку як відповідь на виклики цивілізаційного розвитку.

Виходячи з цього саме наведені вище фактори є адекватною відповіддю на виклики глобалізаційного розвитку, оскільки вони повною мірою відображають специфіку даної історичної ситуації, запобігаючи геополітичному послабленню перехідних суспільств. Таким чином, саме ці фактори можуть виступати умовою формування “комплексних стратегій”, які забезпечують відповідну історичну динаміку. Передусім тут йдеться про комунікативні, управлінські, культурні (ідеологічні, політичні) стратегії, покликані забезпечити перспективність розвитку перехідних суспільств в умовах глобалізації. Тобто можна говорити про перспективність та динамічність стратегій, які забезпечують відповідну історичну динаміку в умовах глобалізації. Це пояснюється тим, що глобалізація є періодом “глобальної зміни саме тих основ суспільства, які попередньо видавались непорушними” [235, с. 116]. Це, у свою чергу, на рівні суспільної свідомості приводить до зміни стереотипів, які попередньо виступали партикуляром історичного розвитку, головним чином змінюючи траєкторію світового розвитку. В результаті цього мова йде про спонукальні мотиви перехідних суспільств до здійснення трансформаційних перетворень, які найбільшою мірою відповідають умовам глобалізаційного розвитку. Це, у свою чергу, ставить питання про те, що саме глобалізація як універсальна форма історичної динаміки приводить до формування “нових правил гри” в межах єдиного світопорядку, які приводять до формування нової геополітичної (чітко структурованої) реальності. Отже, саме універсальність глобалізації якраз і проявляється в тому, що вона приводить до видозміни геополітичної реальності, долаючи тим самим замкненість усіх сфер суспільного життя.

Слід відзначити, що основою відповідної історичної динаміки в умовах глобалізації є регулярна зміна тенденцій, яка призводить до виникнення відповідних локальних та глобально-історичних подій. До таких подій однозначно можна віднести зміну специфіки функ-

ціонування національної держави. В цьому саме проявляється універсальний характер глобалізації, яка приводить до зміни не окремої національної держави, а специфіки функціонування всіх держав у межах світового розвитку.

Виходячи з логіки досліджень *У.Бека*, універсалізований характер глобалізації найбільшою мірою може бути охарактеризований через категорію глобальності, яка, на думку вченого, вказує на те, що “ми давно вже живемо у світовому суспільстві, в тому сенсі, що уявлення про замкнений простір перетворилось на фікцію...це підтверджує і те, що жодна із країн або ж груп країн не можуть відмежуватись одна від одної” [23, с. 284].

Водночас слід відзначити, що універсалізм глобалізації має достатньо амбівалентний характер, це пояснюється тим, що в межах кожного суспільства діє своя система факторів, що визначає закономірності його розвитку, і які, у свою чергу, можуть змінювати хід історії. На думку *А.С.Ахієзера*, “врахування цих факторів може дати змогу не лише спрогнозувати можливу логіку змін по історично усталеній схемі, але й змінити саму цю схему” [14]. Саме тому, аби охарактеризувати універсальний характер розгортання глобалізації, доцільно говорити про нову категоріальну систему, яка найбільшою мірою розкриває логіку миттєвих змін, що відбуваються у розвитку сучасних перехідних суспільств. Даний процес, на нашу думку, може бути означений через категорію “глобальна інверсія”.

Сутність глобальної інверсії характеризує поліальтернативність стратегій розвитку, перед якими постають перехідні суспільства. Тобто це свідчить про те, що перехідне суспільство в умовах глобалізації може обрати одну альтернативу розвитку, але якщо вона виявиться неефективною, приводячи подекуди до негативних наслідків, відбувається своєрідне обернення періоду історичного розвитку. Слід відзначити, що таке обернення в умовах глобалізації, як і будь-який інший історичний період, не має ліберального характеру, адже воно породжує еволюційну зміну на пряму зовнішнього та внутрішнього розвитку перехідного суспільства. Хоча це є наше суб’єктивне бачення, оскільки така глобальна інверсія може здійснюватись і революційно-авторитарним шляхом, а в такому разі вона може викликати радикальну трансформацію самої фази історичної динаміки. Це приведе не лише до зміни традиційних соціально-культурних стилів людської життєдіяльності, але і до історичної інертності, коли перехідні суспільства опиняться в ситуації безальтернативності історичної динаміки в умовах глобалізації.

Слід відзначити, що історичні зміни закономірно відбуваються через постійні прагнення суспільства вийти на новий вектор сус-

пільного розвитку, здолавши певний дуалізм між традиціоналізмом та новітністю. Під останньою ми розуміємо нову систему суспільних відносин та соціальної організації, яка приводить до виникнення нової соціокультурної динаміки, яка виступає засобом історичного розвитку. Одним із викликів при цьому є неможливість або і небажання окремого суспільства включатись у процес новітності, сповідуючи при цьому традиціоналістичний підхід до суспільного розвитку, який, у свою чергу, ризикує привести до аморфності історичного розвитку. Це, у свою чергу, ставить суспільство перед неможливістю його переходу від минулого до майбутнього, залишаючи можливість перебувати у теперішньому з оглядом на минуле.

Виходячи з цього альтернативою глобальної інверсії як основи суспільного розвитку є “прогресивна глобалізаційна динаміка”, яка, у свою чергу, витісняє природний, еволюційний розвиток на широкомасштабний, модифікаційний та сталий шляхом заміни однієї форми розвитку на іншу. Відповідно до цього йдеться про формування такої соціальної реальності, яка передбачає асиміляцію універсальних форм соціальної життєдіяльності в умовах глобалізації, подекуди за допомогою спірального вектора розвитку, розвитку навздогін тощо, яка приводить до нарощення нових нашарувань історичної динаміки.

Важливою методологічною проблемою в контексті даного дослідження є з’ясування можливості виходу перехідного суспільства із проміжного стану міжцивілізаційного розвитку. Передусім йдеться про можливість окремих суспільств знайти вихід із дуального становища векторної спрямованості у майбутнє спираючись на тенденції теперішнього, що не завжди може гарантувати позитивну динаміку у розвитку перехідного суспільства. Більше того, така модель історичної динаміки може привести до глобалізаційної архаїки, коли суспільства з обережністю ставляться до нових тенденцій суспільного розвитку, а тому їм практично не вдається досягнути бажаної динаміки й вписатись у світові тенденції розвитку.

Глобалізація як об’єктивний процес забезпечує інтеграцію економіки (тобто приводить до необхідності створення єдиної глобальної економічної системи) та структурування суспільного розвитку за єдиним глобальним критерієм. Відповідно до цього кожна із світових держав, одна більшою мірою, інша меншою - включені у світові глобалізаційні процеси (економічні, інформаційні, політичні). У своїй сукупності вони стають цілком взаємозалежними, оскільки набудовують спільні глобальні потоки капіталів, товарів, послуг, виробництва, технологій та інформаційно-комунікативних засобів. Інше питання, яке постає у даному ракурсі, чи рівною мірою світові держави

користуються спільними надбаннями держав. Зрозумілим стає той факт, що здебільшого держави, які мають переважною мірою технологічну відсталість, автоматично виключаються із глобальної мережі взаємних послуг у різних сферах життєдіяльності. Що стосується позитивних факторів впливу процесів глобалізації на систему державного управління, то вони також є очевидними. Так, з одного боку, глобальні фактори допомагають країнам географічно віддаленим від світових економічних та політичних центрів, стимулювати прямий економічний розвиток, а також підтримувати завдяки цьому свою політичну стабільність.

Таким чином, глобалізація як універсальна форма історичної динаміки приводить до уніфікації моделей функціонування перехідних суспільств та їх національних систем державного управління, де діють однакові правила “геополітичної гри” та розвитку економічного сектора. Відповідно до цього в перехідних суспільствах з’являється можливість певною мірою здолати відставання в розвитку, виробити більш конкурентні позиції, діяти за “подвійними” стандартами розвитку (національними та глобальними) таким чином, аби забезпечити належні умови реалізації власних інтересів, не перешкоджаючи при цьому інтересам іншої держави. Досягнути цього перехідне суспільство зможе за умови реалізації принципів глобальної демократії, які визначатимуть відповідну паритетність у реалізації глобальних та національних інтересів у державному управлінні перехідних суспільств.

6.1.1. Вплив “глобальної демократії” на розвиток системи державного управління перехідних суспільств

Важливою проблемою в розвитку перехідних суспільств на сучасному етапі історичного розвитку є вплив “глобальної демократії” на систему державного управління. Тенденції такого впливу на пострадянському просторі, зокрема, стають все більш відчутними в умовах глобалізації та особливо після так званих “кольорових революцій”, які мали місце в Грузії, Україні, Киргизії і які, безумовно, призвели до порушення усталеної суспільно-політичної рівноваги. Відповідно до цього нашою метою в межах даного параграфа є визначити сутність глобальної демократії, її основні елементи та особливості впливу на системи державного управління перехідних суспільств. Основна проблема, яка при цьому виникає, пов’язується з тим, що глобальна демократія сьогодні підміняється американізацією. Вихо-

дячи з цього доцільно відзначити, що сьогодні не існує жодних гарантій того, що система демократичних цінностей, яка поляризується американським суспільством, може стати пріоритетною в межах світової спільноти.

Глобальна демократія як відносно нове явище, привнесене процесами глобалізації, являє собою формування та реалізацію всезагальної системи політичних цінностей, яка може бути впроваджена на паритетних засадах у межах будь-якого суспільства незалежно від рівня його геополітичного розвитку та стратегії його внутрішньої чи зовнішньої політики.

Закономірно глобальну демократію пов’язують із західноєвропейським вектором суспільного розвитку, який характеризується усталеною системою демократичних цінностей, але це не обов’язково означає, що ці цінності можуть поділятися та відповідно впроваджуватись у межах кожного суспільства. Особливою мірою ці цінності можуть відрізнятися між державами з різними історико-культурними передумовами, традиціями та історичним досвідом розвитку. Жодною мірою глобальна демократія не враховує фактора історичної спадкоємності в поширенні відповідних демократичних цінностей, передусім йдеться про “експансивне” насадження стандартів суспільної життєдіяльності, легітимованих окремою державою. І тут перед останньою постає дилема - протистояти або ж сліпо сприйняти виклики з боку іншої держави, яка намагається “нав’язати” свої демократичні цінності. При цьому слід також відзначити і те, що демократичні цінності ніколи не мають однозначного розуміння, те, що складає основу демократії для однієї держави, не обов’язково може однозначно сприйматись іншою. Тут головна роль має належати соціально-історичним та культурним цінностям, традиціям, стереотипам, умовам та факторам, дотримання та сповідування яких є свідченням сильної, ефективної держави.

Найбільшою мірою впливу глобальної демократії піддалися пострадянські та постсоціалістичні держави, які в першу чергу втратили свою історичну спадкоємність, прийнявши так би мовити “універсальну систему цінностей” демократичного розвитку. Така система цінностей здебільшого виявилась надзвичайно абстрактною. Про це свідчить досвід Польщі, Чехії, Угорщини, які одними із перших “невдало склали іспит на глобальну демократію”. Так, “чехословацька модель демократії”, яка для сусідів видавалась непорушним взірцем, врешті-решт зазнала певної гіпертрофованості, привівши до повної монополізації соціально-політичне життя. Певної трансформації в умовах впливу глобальної демократії зазнав суспільний розвиток Болгарії, Румунії, Албанії, Словенії, які встали на шлях досягнення сталого розвитку лише шляхом досягнення відповідного рівня

демократичного розвитку, критерії якого визначались світовими державами чи транснаціональними об'єднаннями. Заручниками впливу глобальної демократії виявились також Сербія та Хорватія, які хоча і мали достатній історично успакований досвід демократичного розвитку, всеодно виявились відкритими до сприйняття впливу чужоземних стандартів демократизації суспільного розвитку. При цьому важливим питанням є з'ясування того, чи насправді вплив глобальної демократії може виявитись настільки руйнівним для перехідного суспільства, ніж антидемократична внутрішня політика окремої держави. Це є підтвердженням того, що ефективна держава може мати демократичну внутрішню політику, а тому вплив стандартів глобальної демократії в межах такої держави може лише сприяти посиленню її потенціалу в межах глобального простору. Виходячи із цього *П.Канделя* підтверджує і той факт, що “в сучасних державах Південно-Східної Європи мова йде про демократію, вкрай недосконалу, ще достатньо незрілу, яка має багато недоліків, достатньо далека від обраних європейських зразків” [137, с. 42]. Саме тому, на думку вченого, вплив глобальної демократії в межах цих країн залежить від рівня політичного та економічного тиску з боку Європейського Союзу, який визначає стандарти демократизації відповідних сфер суспільного життя. В межах даного аналізу доцільно навести досвід Македонії 2001 р., що стосується розв'язання озброєного міжетнічного конфлікту, який, у свою чергу, став реальним свідченням критичної залежності балканських країн від допомоги з боку інших країн, що стосується особливо впровадження глобальної системи європейських демократичних цінностей. Це безпосередньо мало на меті радикальне повернення політичної еліти в бік Європи, відповідно до цього важливу роль у демократичному розвитку держави мала відігравати орієнтація на зовнішні фактори впливу.

Таким чином, вплив глобальної демократії спрямований передусім на створення демократичних передумов суспільного розвитку, а точніше на підготовку можливого здійснення демократичного вибору. В цьому плані йдеться про таку форму глобальної демократії, як просвітницька глобальна демократія, що має здійснюватись з боку лише тих держав, які досягли свого апогею і забезпечувати поширення стандартів розвитку в умовах глобалізації.

Одним із механізмів реалізації даної форми глобальної демократії є механізм “глобальної керованої демократії”. Він, у свою чергу, характеризує безпосередню та активну участь окремої держави в організації суспільно-політичної та державно-управлінської практики іншої держави. Тут фактично йдеться про розробку відповідної глобалізаційної ідеології та її безпосереднє впровадження в ме-

жах окремої держави. Така форма втручання з боку інших держав може мати, на нашу думку, відповідні рівні (чому відбувались “кольорові революції”), а саме рівень революційної доцільності (коли ставиться мета революційним шляхом змінити усталений суспільно-політичний порядок у світі), військової необхідності (окрема держава вдається до реалізації принципів глобальної демократії лише з метою розв'язання власних внутрішніх проблем суспільного розвитку), демократичної маніпуляції (йдеться про впровадження нелегітимізованих демократичних цінностей, які можуть призвести до послаблення системи державного управління відповідного суспільства, тим самим дозволивши маніпулювати іншою державою). Останній рівень впровадження глобальної демократії є особливо цікавим, оскільки здебільшого може характеризувати сучасний стан суспільно-політичної ситуації України. У цьому плані ми цілком підтримуємо тих дослідників, які неодноразово апелювали до того, що Америка вдалась до впровадження глобальної демократії в Україні, аби таким чином зробити її повноцінним геополітичним конкурентом для Росії, зламавши доброзичливі стосунки між ними. Америці нічого не лишається, як лише спостерігати над роздратуванням Росії, що втратила важелі свого впливу. Фактично це є реальним прикладом керованої глобальної демократії, адже тут американізація здобула реальне ототожнення з реальною демократією і стала відповідним мірилом рівня демократичного розвитку України. В результаті цього опоненти сприйняття у такому ракурсі глобальної демократії в українському суспільстві сприймаються виключно як вороги Америки [416, с. 6].

Виходячи з цього визначимо основні критерії впливу американізації з її ідеологією глобальної демократії, до яких, на нашу думку, доцільно віднести:

- політичний утилітаризм з його прагматизмом в організації системи державного управління;
- формування в державі системи зворотного зв'язку, політичної діалогічності як умови ефективності політики;
- впровадження нових інструментів організації суспільно-політичного життя держави;
- трансформація індивідуальної та суспільної свідомості на шляху до сприйняття проамериканських та прозахідних стилів життя.

Виходячи із цього реалізація охарактеризованих вище критеріїв впливу глобальної демократії приводить до такої політичної організації життєдіяльності перехідного суспільства, яка передусім перешкоджає їх державному суверенітету. У свою чергу, “відсутність су-

веренітету означає відсутність демократії... демократія це не лише свобода слова, а факт того, що за допомогою дебатів виникає рішення більшості, на основі якого виробляється стратегія управління системою” [455]. На думку французького дослідника *Ж.Саніра*, “жодна проблема у світі, жодна система організації політичного життя не може відокремлено розв’язуватись і функціонувати, а тому це є свідченням того, що суверенітет як основа демократії є обмеженим” [455]. Відразу ж постає питання, наскільки можливим є суверенітет національних держав в умовах глобалізації, оскільки вона приводить до взаємозалежності та взаємодетермінованості, а це за необхідності приводить до обмеження суверенітету. Саме тому цілком логічним є висновок, який зводиться до пошуку механізмів збереження державного суверенітету, а відповідно до цього і протистояння впливу глобальної демократії.

Розуміючи глобальну демократію як щось зовсім відірване від об’єктивного стану справ і таке, що перешкоджає незаангажованому розвитку окремого суспільства, доцільно водночас відшукати і деякі позитивні сторони в розгортанні даного явища. Так, зокрема, якщо система демократичних цінностей, що декларується окремою державою чи транснаціональним об’єднанням, мають самодостатній характер, розкриваючи аксіологічно-гуманістичний зміст, то у такому випадку вона може бути корисною для розвитку окремої держави. У цьому плані глобальна демократія може забезпечити громадянам можливість здійснення стратегічного вибору, сприяти у створенні демократичних інститутів суспільного розвитку, що тим самим має на меті забезпечення сталого розвитку окремого суспільства. Важливим фактором впливу глобальної демократії є й те, що вона свого роду привносить собою певну гнучкість у систему організації суспільного життя в межах світового простору, це лише у тому випадку, якщо система цінностей, яка покладена в основу глобальної демократії, реально відображає інтереси та потреби всіх без винятку суб’єктів глобального простору. Результатом цього стає зближення між національними спільнотами, оскільки вони колегіально беруть участь у побудові та реалізації демократичних цінностей у межах глобального простору в цілому. Передусім тут йдеться не лише про об’єднання між державами, які досягли тотального рівня демократичного розвитку, а загалом про всі держави, які перебувають на різних рівнях демократичного розвитку, шляхом взаємообміну історичним досвідом вони можуть отримати для себе відповідні можливості для власного розвитку.

З цього приводу німецький дослідник *У.Бек* наполягав на тому, що “демократичні інститути виживають лише там і тоді, де і коли є економічна конкуренція... у світі не має жодної демократичної краї-

ни-експортера, де був би монополізованим енергетичний сектор” [23, с. 48]. Таким чином, саме остання визначає рівень демократичної конкуренції між державами в межах глобального світу. Підтвердженням цього слугує, зокрема, досвід Венесуели, де централізація енергетичного сектора з боку США привела до неможливості її демократичного розвитку, це ж саме стосується й Іраку, де й досі відбувається своєрідний експеримент з насаджування глобальної демократії. Проте до того часу доки нафта в Іраку буде націоналізованим продуктом, вплив глобальної демократії не буде мати успіху.

У сучасному світі все більше сьогодні спостерігається глобальна конкуренція між державами за лідерство демократичного розвитку. Це надзвичайно важливо, оскільки це слугує своєрідним стимулюючим механізмом, який забезпечує певною мірою підтягування окремих перехідних суспільств до світових стандартів демократичного розвитку. Проте глобальна демократія декларує закони, які відстоюють такі соціальні, економічні та політичні права, які можуть бути прийнятними в межах окремої держави, але не глобального світу в цілому. Це, безумовно, свідчить про те, що національне право окремої держави в умовах глобальної демократії захищається та реалізується опосередкованою мірою. Саме тому глобальна демократія покликана здебільшого “ліквідувати соціальну несправедливість, захистити основні права громадян у небагатих державах”, надавши допомогу в демократичному розвитку лише тим країнам, які найбільшою мірою цього потребують. Таким чином, реалізація глобальної демократії має чітко вписатись у стратегію демократичного розвитку окремої держави, тоді вона лише може виявитись ефективною.

Важливим ризиком впливу глобальної демократії сьогодні є і те, що окремі держави-донори, надаючи начебто допомогу демократичному розвитку іншим, зокрема це стосується перехідних суспільств, декларують одну систему цінностей, до прикладу захист прав людини, проте реально переслідують інші цілі, здебільшого це є приведення до влади нової політичної еліти, яка вигідна саме державі-донору. Після того як до влади приведена бажана еліта, глобальна демократія перетворюється на риторично-асимільовану цінність, а держава-донор починає реалізувати свої реальні цілі. Це, безумовно, складає ризики для демократичного розвитку окремої держави. Найбільш яскравим свідченням реалізації такої політики держави-донора може слугувати досвід США та Росії, що, у свою чергу, свідчить про те, що глобальна демократія, яка декларує принцип прав людини, реально ж може перешкоджати його реалізації.

Необхідною умовою реалізації глобальної демократії є принцип толерантності. На думку *М.Уолцера*, саме “західний тип толе-

рантності створює умови для стабільного функціонування демократичних процедур” [360, с. 78]. Виходячи з цього слід відзначити, що саме реалізація принципу толерантності може забезпечити позитивне сприйняття глобальної демократії. Це, зокрема, пов’язується з тим, що вона, в першу чергу, має бути спрямована не на універсалізований характер демократичного розвитку сучасного світу, а на збереження соціально-культурних, економічних та політичних відмінностей у розвитку людства. Відповідно до цього *М.Уолцер* вважає за доцільне виокремити такі типи суспільної організації перехідних суспільств, які відповідають окремому рівню реалізації глобальної демократії, серед них: багатонаціональні імперії, консолідації (співтовариства демократії), національні держави, емігрантські співтовариства. Основним індикатором функціонування таких транснаціональних об’єднань, на думку вченого, є “мирне співіснування людей з різною історією, культурою та ідентичністю”, що тим самим виступає інтегративною основою вироблення ними найбільш адекватної формули глобальної демократії. Така формула, на нашу думку, передусім має бути спрямована на забезпечення самодостатності та стабільності демократичного розвитку всіх суспільств як суб’єктів глобального простору.

В умовах вступу перехідних суспільств в глобальний постіндустріальний простір з відповідним утвердженням принципів ефективної держави є низка проблем, яка стримує демократизацію суспільних процесів держав в нових умовах. Суттєвих змін в умовах впливу глобальної демократії зазнають не лише теоретичні парадигми, але й ідеологія, цінності та мотиви відповідної національної спільноти, які фактично перетворюють її з активного творця своєї ідеологічної та політико-управлінської дійсності на пасивного споживача чужоземних цінностей. Це в особливому ракурсі ставить питання про активну участь громадян у соціально-політичних процесах, що, у свою чергу, дало б їм змогу відстояти ментально регламентовану систему цінностей. У цьому плані держава має опікуватись не лише декларативними засадами демократизації, але й реальними, створивши для громадян нові можливості демократизації власної системи суспільного розвитку. Це, у свою чергу, засвідчує аксіологічно-демократичний зміст державно-управлінської системи перехідних суспільств (держави робить усе, щоб спростити окремі процедури та виробити ефективні форми участі громадян у державному управлінні, предметом діяльності влади виступають інтереси громадян). Водночас у Росії превалює технократизм влади (система управління існує заради реалізації власного адміністративного інтересу).

Важлива роль у реалізації глобальної демократії в перехідних суспільствах належить розвитку сучасних глобальних інформацій-

но-комунікативних технологій, результатом впровадження яких стає глобальне (стандартизоване) комунікативне (віртуальне) суспільство. Даний тип суспільства є критерієм впровадження постмодерністської методології суспільного розвитку, яка, безумовно, змінює політичну картину світу. У віртуальному інформаційному просторі будь-яке явище стає багатоконтекстним, у результаті чого стає відчутним розрив між політикою реальною, об’єктивною та політикою інформаційного втручання (віртуальною), що, безумовно, приводить до кризи легітимності традиційних інститутів політичної влади. В результаті цього політичний простір формується за принципами, які диктуються законами інформаційної відкритості. Це є проявом тенденції так званої “глобалізованої інформаційної демократії”. Адже парадокс сучасного розвитку інформаційного суспільства саме й полягає в тому, що чим сучаснішим стає суспільство, тим більше значення в ньому приділяється не інститутам і нормам, а самим діючим особам та їх іміджу на віртуальній політичній арені.

Слід відзначити, що інформаційна революція, використовуючи інформаційний простір, миттєво переводить нову інформацію у сферу політичних дій. Відповідно до цього доступ до нової інформації стає важливим ресурсом політичної влади, який не завжди приводить до демократизації управлінських процесів, оскільки не виключає різних форм інформаційної маніпуляції, особливо в умовах впливу глобальної демократії.

Певна невизначеність в умовах впливу глобальної демократії спостерігається і в громадській думці, яка теж неоднозначно позначається на процесах суспільного розвитку перехідних суспільств. Так, фактично, все частіше спостерігається поділ суспільства громадянами на цивілізоване і нецивілізоване (хоча він і є умовним). Останні ж визнають потребу реальної зміни типу суспільного розвитку, утвердження нових цінностей та культурно-цивілізаційних установок, виходячи з чітко заданих світовою спільнотою критеріїв глобальної демократії. Підтвердженням достовірності даної тези є розгортання в окремих перехідних суспільствах широкого спектра опозиційних сил, які досить часто діють за принципом захисту цінностей цивілізації від впливу цінностей глобальної демократії.

Наступною достатньо важливою проблемою для перехідного суспільства в умовах впливу глобальної демократії лишається відродження нормативної теорії справедливості як необхідної умови демократизації управлінської та політичної систем. Це, у свою чергу, породжує широкий теоретичний дискурс для з’ясування сутності політичної ситуації, яка розгортається в межах відповідного перехідного суспільства. Справедливість є одним із елементів, точніше

рівнів суспільного ідеалу, яка встановлює загальну схему взаємодії громадян, суспільств, держав на засадах права, обов'язку, свободи, можливості, чеснот та ін. Виходячи з того, що у будь-якому суспільстві існує більш чи менш загальновизнана система принципів справедливості, які регулюють його життєдіяльність на всіх рівнях організації, необхідними є гармонійне поєднання свободи та рівності у суспільстві між громадянами, сукупності моральних засад суспільного устрою, базових принципів соціальної будови як вищої форми легітимації суспільних інститутів.

Одна з проблем на шляху впровадження глобальної демократії, яка виникає при застосуванні теорії справедливості до сучасної державно-управлінської дійсності, полягає в складності визначити сам тип суспільства, справедливість якого ми хочемо збудувати. При цьому слід пам'ятати, що сучасна теорія справедливості на Заході сповідує загальний принцип справедливості постіндустріального суспільства, який передбачає, що політична рівність (рівність усіх у свободі) є основним принципом організації та функціонування основних суспільних інститутів у межах глобального простору. Дана теорія сформувалась у результаті трансформації західного традиційного ієрархічного суспільства, відповідно до чого ієрархічна справедливість привела до утвердження нерівності статусів окремих індивідів та прошарків, але ця нерівність визнається як моральне виправдання, оскільки відображає різну ступінь служіння громадян найвищій меті даного суспільства за умови, якщо така чітко сформульована.

За відсутності в перехідному суспільстві принципового консенсусу щодо фундаментальних цінностей загальної справедливості - виникає конфлікт фундаментальних принципів справедливості, внаслідок чого в суспільстві відбувається розкол, який є результатом трансформації уявлень про справедливість. Це дає всі підстави стверджувати, що перехідне суспільство є ієрархічним суспільством, для якого характерними лишаються такі ознаки:

- п відсутність розподілу моральних обов'язків для всіх (оскільки є групи, які користуються численними привілеями, не маючи обов'язків);
- п врахування інтересів не всіх громадян, але лише вибраних;
- п необґрунтованість пріоритету інтересів одних груп громадськості над іншими;
- п відсутність загальновідомої та загальновизнаної концепції справедливості;
- п відсутність належних технологій легітимності влади.

Таким чином, щоб забезпечити демократизацію державно-управлінської системи в перехідному суспільстві доцільно сформувати чіткі норми справедливості, такі як: творення самими громадянами громадянського суспільства, виключення держави із приватної сфери інтересів, забезпечення влади закону, громадянської ініціативи та прав людини. Це основні критерії, за якими розвивається Західна цивілізація, і вони цілком можуть бути адаптованими до реалій розвитку будь-якого типу суспільства, особливо перехідного.

У даному контексті важливою є проблема, яка сьогодні активно обговорюється дослідниками, а саме чи можливою взагалі є справедливість у відносинах між націями в умовах впливу глобальної демократії і чи взагалі право є ефективним засобом забезпечення такої справедливості, чи насправді ця справедливість є фактором демократизації суспільного життя. Мова переважно йде про забезпечення рівних можливостей для реалізації прав громадян у межах глобального простору.

Сучасні глобалізаційні тенденції сьогодні також приводять до зміни фаз політично-циклічної динаміки в розвитку перехідних суспільств, а отже, і створення нових моделей демократизації. В результаті цього формується нова санкціонована окремими суб'єктами політичного простору система цінностей, яка є впливовою для багатьох суб'єктів колективної політичної дії, і завдяки якій вони здобувають суспільне визнання та завойовують громадську думку, інакше ризикують лишитись непоміченими та проігнорованими світовою спільнотою. Саме ці суб'єкти розгортання нових глобалізаційних тенденцій формують впливові ідейні течії та суспільні проекти, в яких подається чітке оцінювальне ставлення до критеріїв сучасного прогресу.

Пріоритетною ідеологією для демократизації державно-управлінської системи перехідного суспільства стає ліберальна доктрина цінностей, яка і визначає основні критерії формування ліберальної картини сучасного політичного світу. Проте, за свідченнями багатьох учених, лібералізм сьогодні "працює" на засадах подвійних стандартів, адже критерії, які ним декларуються, не завжди відповідають об'єктивному стану речей, і тому все частіше вони перетворюються на об'єкт ефективної маніпуляції та засіб "всесильної політичної реклами".

В умовах впливу глобальної демократії занадто декларативно виглядає думка про реальний "партійно-політичний плюралізм", який насправді відточує олігархічну однопартійність, яка приводить до появи абсолютної "антисистеми" державно-управлінської та політичної. В результаті цього відбувається демонтаж соціальної держави в умовах глобального громадянського консенсусу. Таким чином, ліберальні цінності, які становлять основу демократизації державно-уп-

равлінської системи, сьогодні реально перетворюються на пропагандистське кліше, яке реально орієнтується не на ліберальний світопорядок, а на “демократичну диктатуру” в національному та світових масштабах. Виходячи із цього перехідне суспільство в умовах впливу глобальної демократії має протистояти “світовій ідентифікації” шляхом збереження власної національної ідентичності.

Важлива роль у сучасних процесах глобальної демократизації системи державного управління належить постмодернізму, який забезпечив різке підвищення гнучкості та рухливості сучасних мобільних форм розвитку світу, породив нові форми ідентичності та показав свої претензії на історичну гегемонію. На нашу думку, постмодернізм як ідеологія може реально протистояти фундаменталізму нових правил побудови національних структур сучасного світу та створювати необхідні умови для розгортання нової логіки глобалізації. Слід відзначити, що постмодернізм має реставраційний характер, який в першу чергу відштовхується від ідеології європейського модерну, яка не збігається з національними зобов'язаннями сучасних суспільств щодо утвердження принципів глобальної демократії.

На думку багатьох вітчизняних учених, в Україні постмодерністський тип суспільного розвитку є втіленням соціальної та політичної безвольності, яка позбавляє громадян бажання відстоювати свої цінності демократичним шляхом. Проте постмодернізм, на нашу думку, являє собою іманентний рух суспільного розвитку, який має на меті деконструкцію інститутів політичної практики, які не відповідають основним принципам реальності та суперечать основним демократичними нормами суспільного розвитку. Не варто дорікати при цьому постмодернізму в тому, що він породжує демократичний нігілізм, адже він є однією із фаз сучасного глобалізаційного розвитку і його доцільно сприймати як об'єктивну данність, а не запозичений варіант розвитку. Постмодернізм в Україні характеризує зміну епохальних проєктів, де основним критерієм розвитку має стати розвиток творчих здібностей універсально розвиненої політичної системи, здатної творити власний сучасний політичний світ у відповідному демократичному модусі, який повністю збігається з процесами глобалізації. Одним із основних критеріїв реалізації постмодернізму є деконцентрація, що протистоїть різним ідеологічним нашаруванням, які належним чином не дають змогу сучасній людині адекватно сприймати політичну дійсність. В кінцевому випадку це приводить до розчарування людини та неможливості усвідомлення нею свого впливу на розгортання політичного процесу. Дехто з дослідників таке становище людини в умовах впливу глобальної демократії називає “станом політико-ідеологічного дикунства”, коли вона бачить перед

собою лише вміло замаскований хаос політичних елементів і не має жодного бажання втручатись у процес їх структурування. Це пояснюється також і тим, що процеси глобалізації сьогодні розглядаються як об'єктивність та незворотність процесу взаємозалежності сучасного світу, інтеграційні тенденції, які забезпечують формування єдиних критеріїв розвитку, функціонування інформаційного та культурного просторів теж позначаються на системі демократизації політичних та державно-управлінських структур.

Незаперечним є й той факт, що процеси впливу глобальної демократії “у межах різних країн сьогодні розгортаються нерівномірно: в них беруть участь усі прошарки національних суспільств, передусім найбільш соціально мобільні та впливові, які виходять із національно-політичного контролю” [257, с. 17]. На думку *А.С.Панаріна*, немає жодних підстав вважати, що між глобалізмом та демократією намітились глибокі суперечності, якщо “демократія означає суверенітет народу - електоральної більшості, що контролює своїх керівників та їх рішення”, то глобалізація означає передачу значної частки рішень, які безпосередньо стосуються питань соціальної безпеки більшості наднаціональних центрів влади. Внаслідок цього формується нова дилема “демократія-глобалізм”, через призму якої проглядаються небезпечні виклики принципам суверенітету народу.

Виходячи з цього важливою проблемою для глобальної демократизації системи державного управління є розуміння часового виміру політичного процесу розвитку держави, який збігається з її модернізацією та реформуванням політичних інститутів. Дана проблема безпосередньо пов'язується із уявленням про розгортання глобальної кризи, яка приводить до створення нового світопорядку, який накладає певні регламентації на розвиток національної держави як динамічної цілісності. Відповідно до цього розгортання такої глобальної кризи, а отже і поява “несталого розвитку” стає результатом політичних суперечностей процесу глобалізації та неоднозначності тенденцій світового розвитку. Тут виникає проблема розуміння специфіки побудови сучасної картини глобального світу, яка б цілком відповідала загальнонаціональним критеріям розвитку держави. У свою чергу, актуальність розв'язання даної проблеми у світовому масштабі обумовлюється розумінням синхронізації політичного та державно-управлінського процесу в перехідних суспільствах із світовими тенденціями, які диктуються логікою глобалізації, а також необхідністю встановлення нових позицій окремої держави на світовій арені. Формування, зокрема, нової позиції України як демократичної держави на пострадянському просторі вимагає її присутності в ролі стабілізатора глобальних процесів та активного суб'єкта процесу створення посттрансформаційного та модернізаційного світоустрою.

Політичні зміни, які сьогодні переважною мірою пов'язуються з процесами глобальної демократизації, стосуються насамперед співвідношення демократичних сил у системі міждержавних взаємин, що безпосередньо зачіпає структурні морфологічні властивості розвитку окремої держави. В результаті цього з'являються нові суб'єкти міждержавної взаємодії та нові форми реалізації політики (багатонаціональні держави прагнуть перетворитись у світове співтовариство), тоді як держава розглядається виключно лише як інститут історичного та соціального розвитку.

Слід відзначити, що сьогодні в умовах впливу глобальної демократії також виникають нові методологічні проблеми, пов'язані з переакцентуванням змісту проблем світового розвитку: якщо раніше вони трактувались на користь формування нового світоустрою з переходом до стійкого розвитку, то сьогодні поряд з такими тенденціями з'являються незворотні процеси та явища, пов'язані з конфліктністю, дестабілізацією політичної ситуації, появою нових викликів глобальної безпеки. На думку деяких фахівців, сьогодні відбувається реальна криза управління на глобальному рівні, про що безпосередньо свідчить ряд конфліктів, пов'язаних із неефективною діяльністю багатьох суб'єктів світової політики. Все це чітко увиразнює потребу вироблення нових міжнародних стратегій та формування відповідних глобальних інститутів, які б відповідали інтересам національних держав.

Проте сучасна парадигма внутрішньої політики та стратегії міжнародних відносин України поки що реально не відповідають саме на виклики глобальних демократичних вимірів (у позитивному їх розумінні), хоча й певною мірою наближуються до загальноновизнаних критеріїв демократизації системи державного та політичного управління у світовому контексті. Тут постає проблема - віднайти універсальні закони активізації суб'єктів творення національної політики, які б не залежали від певних форм організації політичних відносин у світі. Важливою складовою цього є створення нових методологічних та світоглядних засад сучасного трансформаційного процесу, які мають протистояти маргінальній демократизації окремих регіонів України. У свою чергу, сучасні глобалізаційні процеси, безумовно, вимагають оперативності управління, адекватності політичного та адміністративного реагування на прийняття рішень, а також мобільності їх реалізації, яка на сьогодні уможливорюється завдяки сучасними інтеграційним процесам.

Глобальна демократія також приводить до становлення нових форм політичного життя, передбачає створення нових політичних інститутів та форм політичної організації життя суспільства, а отже, й глобальну політичну систему світу в цілому. Першочерговим зав-

данням при цьому для перехідних суспільств (не є винятком і Україна) постає розробка "Концепції внутрішньої та зовнішньої політики в сучасних глобалізаційних умовах", яка б виступала концептуальною основою для стратегії реалізації загальнонаціональних та міждержавних інтересів. Одним із завдань такої концепції має виступати вплив на загальносвітові процеси з метою формування стабільного, справедливого та демократичного світоустрою.

Виходячи з цього основним принципом розвитку перехідного суспільства в умовах глобалізації має стати конкурентна політика ефективності, яка забезпечить відповідну демократизацію системи державного та політичного управління. На думку *О.Савельзона*, "політика ефективності особливо необхідна тій країні, якій вкрай потрібно адаптуватись до змін, які відбуваються в ній та навколо неї, фундаментальних змін притаманних для всього суспільства в цілому, а не для окремої його частини" [302, с. 14].

В умовах впливу глобальної демократії спонтанними та неконтрольованими стають соціально-політичні процеси, в тому числі і демократизації. В цьому плані також важливої ваги набувають питання ефективного вибору політичного лідера, адже процедура вибору в умовах демократії є засобом безпосереднього впливу власного народу на прийняття державно-управлінських та політичних рішень. Необхідною умовою впливу глобальної демократії є вплив на систему виборів, за таких обставин суб'єкти виборчого процесу більшою мірою підпадають під різні маніпуляції, нерідко їм пропонуються досить абсурдні норми, яким вони мають слідувати, а також аморфні способи їх участі у творенні загальнонаціональної політики ефективності держави. Відповідно до цього глобальна демократія забезпечує певну модернізацію процедур демократичних виборів, що тим самим відкриває більше можливостей для людей, здатних здійснювати високоефективну політику держави. Така політика в першу чергу має бути загальнонаціональною, відповідати основним критеріям глобальної безпеки, справедливості, законності та культури, реально адаптованою до сучасних умов суспільного розвитку. Основним критерієм ефективності політики глобальної демократизації в сучасних умовах є принципова далекоглядність.

Таким чином, вплив глобальної демократії в перехідних суспільствах супроводжується розробкою та впровадженням механізмів демократизації світового глобального простору, що тим самим має на меті протистояти політичній інертності, політичній, економічній та ідеологічній полярності суспільств у творенні політики, а отже, досягнути належного рівня демократизації державно-управлінської системи в сучасних умовах суспільного розвитку. Виходячи з цього

саме вплив глобальної демократії, забезпечуючи відповідний рівень історичної динаміки сучасного світу, приводить до реструктурування міждержавних кордонів шляхом забезпечення рівності прав, толерантності у міждержавних відносинах та інституціоналізації відповідних форм компромісної поведінки між суспільствами в межах глобального простору.

6.1.2. “Спіралевидний розвиток” перехідних суспільств в умовах глобалізації

Однією із форм розвитку перехідного суспільства в умовах глобалізації є спіралевидний геополітичний розвиток людства як єдиного цілого. Така форма розвитку, за схемою якої проходить більшість перехідних суспільств, зумовлюється потребами формування структурованої економіки, впровадженням нових форм новаційної діяльності, налагодженням глобальних зв'язків, забезпеченням соціально-економічних, політичних та духовних передумов геостратегічної стабільності світу. Спіралевидний розвиток (розвиток по спіралі) в умовах глобалізації, з одного боку, означає повтор певних історичних типів у розвитку глобального світу, а з другого - саме такий повтор і забезпечує структурно-збалансовану динаміку світу в цілому. Для характеристик спіралевидного типу розвитку перехідних суспільств в умовах глобалізації можна використати гегелівську тріаду “теза-антитеза-синтез”. У цьому плані модель розвитку світу у формі спіралі проходить через своє ствердження, заперечення, удосконалення, видозміну та перехід на якісно новий рівень функціонування.

Основою спіралевидного розвитку перехідних суспільств слугує розвиток у формі кола, який і вказує на внутрішню специфіку певних повторів, які мають місце у розвитку сучасного світу. Розвиток у формі кола характеризується такими принципами, як повторюваність, закономірність, передзadanість, детермінованість та немінучість. Залежно від того, наскільки ці принципи відповідають об'єктивному стану справ у суспільстві, і наскільки воно саме ідентифікує себе із відповідною глобальною реальністю формується процес історичної динаміки. У разі невідповідності суспільства окремим принципам розвитку його історична динаміка набуває спіралевидної форми. Глобалізація і повертає всі суспільства по спіралі саме на те коло розвитку, яке може їм гарантувати рівні, достойні та вищі умови життя на відміну від попередніх. Відповідно до цього спіралевидний розвиток характеризує перехід суспільств на новий виток розвитку (сучасно регламентований), який є більш якісний на відміну від того,

який йому передував. Таким чином, перехідне суспільство в умовах глобалізації принципово змінює вектор свого розвитку, його соціальна система набуває організаційного реструктурування, завдяки чому переходить на більш високий рівень функціонування.

Характерною ознакою спіралевидного розвитку перехідних суспільств в умовах глобалізації є ігнорування їх просторового виміру (в умовах глобалізації стираються кордони між суспільствами, людина належить до єдиного гомогенного глобального простору). Це свідчить про те, що спіралевидний процес розвитку перехідних суспільств в умовах глобалізації спрямований на уніфікацію, стандартизацію та вестернізацію. Відповідно до цього єдиний критерій, який враховується перехідними суспільствами при розробці стратегії розвитку, є критерій часу, адже світ в умовах глобалізації перебуває в єдиному часовому вимірі. Отже, це є підтвердженням того, що в умовах глобалізації пріоритет надається просторовому, а не часовому виміру розвитку світу.

В умовах глобалізації перехідне суспільство розвивається у формі замкненого кола, проходячи процес становлення та занепаду, воно повертається знову у свій первинний стан. Важливою ознакою даного процесу розвитку для перехідних суспільств є одночасність у проходженні окремих форм розвитку різними суспільствами, які навіть і не мають спільних геополітичних та просторових вимірів. Виходячи із цього, на нашу думку, спіралевидний розвиток перехідних суспільств включає дві основні форми: відкритий та закритий спіралевидний розвиток.

Відкритий спіралевидний розвиток, у свою чергу, характеризується спрямованістю суспільства до налагодження зовнішніх зв'язків як засобу його переходу на якісно вищий рівень суспільно-політичного та економічного розвитку.

Закритий спіралевидний розвиток характеризується зосередженням суспільства на пошуці власної стратегії розвитку, яка і має в ідеалі забезпечити йому перехід на якісно новий рівень розвитку, проте це не означає, що він може виявитись якісно вищим на відміну від попереднього.

Ці дві форми спіралевидного розвитку перехідних суспільств визначаються рівнем зрілості їх соціально-економічних та політичних інститутів і залежать від історичної схожості суспільств між собою, а також від їх ментальності та спадкоємності традицій розвитку, які є майже принципово однаковими, оскільки світ в умовах глобалізації має єдині умови та можливості розвитку. Єдине, що відрізняє перехідні суспільства між собою, це потенціал, реальні можливості розвитку та інтеграційна мотивація. В цьому плані на особливу мето-

дологічну цінність заслуговує концепція системи систем *П.Сорокіна*, в межах якої йому вдалося визначити пріоритети єдності між суспільствами в умовах їх історичної взаємозалежності. Відповідно до даної концепції в межах кожного суспільства існує своя система систем, яка включає культуру, мову, науку, філософію, релігію, мистецтво, мораль, право, прикладну технологію, економіку, політику, що і визначають рівень єдності в суспільності та його потенціал щодо формування власної суперсистеми, яка і забезпечує його перехід на вищий рівень розвитку. *П.Сорокін* виокремлює три суперсистеми, які характеризують рівень розвитку суспільств, пріоритети його ціннісної системи та історичну динаміку, яка, у свою чергу, супроводжується періодичною зміною відповідних суперсистем. До таких суперсистем учений відносить: ідеаціональну, ідеалістичну та чуттєву, які і визначають відповідний тип розвитку. У свою чергу, такий тип розвитку залежить від розуміння реальності, природи суспільних потреб, рівня можливості та способів реалізації таких потреб [317].

Здебільшого спіралевидний розвиток стає альтернативою цивілізаційного розвитку, з його циклами, на зміну яким приходять “спіралевидні кластери”. Так, якщо на думку вчених, у середньому тривалість цивілізаційного циклу досягає 1300 р. активного існування, який може бути скорочений під впливом зовнішніх факторів, то спіралевидні класти мають значно коротший вік, вони є більш мобільними у часі, проте у просторовому вимірі вони охоплюють глобальний простір у цілому. Фактично кожен із таких кластерів виникає як своєрідна відповідь на виклик історичного розвитку, а тим самим приводить до виникнення нового середовища, об’єднаного одними умовами та одним типом суспільства.

Розглядаючи сутність та специфіку реалізації спіралевидного розвитку перехідних суспільств в умовах глобалізації, доцільно з’ясувати, чи мають місце в історії світового розвитку тотожні умови та фактори, які засвідчують повтор певних типів суспільного розвитку. На основі цього доцільно більш детально дослідити специфіку розгортання глобалізаційного процесу, його перспективи та ймовірні наслідки, які він може мати для сучасних суспільств, які перебувають у перехідних умовах розвитку. Основний ризик, який може існувати для перехідних суспільств в умовах глобалізації зводиться до втрати ними своєї самобутності, і спіралевидний розвиток жодною мірою не може цьому перешкодити, оскільки він фактично приводить до увиразнення гомогенності. Це, на думку класика цивілізаційної теорії *О.Шпенглера*, може привести до “закостеніння душі” з відповідним занепадом цивілізації, а з позицій сучасних дослідницьких підходів це може привести до виникнення окремої “фази со-

ціального розпаду”, яка має достатньо інертний характер, оскільки є адекватною відповіддю на сучасний суспільно-політичний розвиток.

Спіралевидний розвиток перехідних суспільств можна розглянути через призму концепції “довгих хвиль” *Н.Кондратьєва*, в основу яких було покладено систему економічних макроциклів, які проходить світ у процесі свого розвитку. Методологічна цінність дослідницького підходу *Н.Кондратьєва* полягає в тому, що йому вдалося проаналізувати такі макроцикли в межах розвитку окремого суспільства, а на основі цього перенести їх на розвиток світу в цілому. Кожен із таких макроциклів враховує фактор зовнішньої торгівлі, рівень розвитку промислового сектора, відповідно до чого визначається його тривалість, яка може сягати від 5-7 років аж до 50, в середньому тривалість його становить 20-25 років. Кожен такий макроцикл має форму “хвилі”, зміна яких характеризує процес розвитку суспільства. Загалом цикл сходження вгору триває близько 20 років, тоді коли цикл сходження вниз триває в середньому 30 років. Графічно такі хвилі мають форму синусоїда, максимального перегину вгору та вниз, разом з тим кожен цикл має індивідуалізований характер. Відповідно до цього спіралевидний розвиток відповідно до концепції “довгих хвиль” *Н.Кондратьєва* включає такі складові елементи: 1) нижній рівень (криза), 2) сходження вгору (пожвавлення та зростання), 3) вершина, 4) сходження вниз (рецесія та депресія) [166, с. 43]. Кожен із циклів розвитку залежить від внутрішніх та зовнішніх факторів суспільства, зокрема від таких, як рівень воєнної могутності, світові ціни на основну продукцію, яка вивозиться із держави, рівень розвитку монокультури, ефективність транспортних мереж, авіабудівництво, розвиток атомної енергетики та вартість на енергоносії.

На думку *Н.Кондратьєва*, у міру включення окремих суспільств у світову систему на них починає поширюватися динаміка довгих хвиль, периферійні суспільства, які намагаються триматись осторонь від глобального простру, засвідчують відставання від піків довгих хвиль, які діють у так званих глобалізованих суспільствах (Європа, США). Це, у свою чергу, свідчить про те, що периферійні суспільства використовують технології, які є абсолютно застарілими для даного циклу розвитку, а тому це не може наблизити їх до піку розвитку, хоча і не виключає можливості його розвитку в майбутньому. Аби суспільству здобути можливість перейти у вищий цикл розвитку, доцільно розробити та впровадити новітню технологію, яка таким чином приведе до зміни умов господарювання, а тим самим посилить його роль у глобальному світі. Саме тому одним із важливих витків спіралевидного розвитку перехідних суспільств в умовах глобалізації є виникнення новітніх технологій. На думку *І.Шумпе-*

тера, важливою ознакою такого новаційного розвитку може стати поява так званих “інноваційних кластерів” або “кластеризація нововведень”, яка з необхідністю приведе до мобільного нарощування нових секторів економіки та революційного руйнування старих. Сам процес зміни таких кластерів може бути тотожний катастрофі, коли для “переходу із одного метастабільного стану в інший відбувається нова біфуркація, лавиноподібний розвиток нових галузей за рахунок інших, що тим самим приводить до флуктуації макроекономічних показників, тобто до екстраординарної кризи” [448].

На особливу увагу в межах даного дослідження заслуговує концепція *Г.Хакена*, який розвиток суспільства розглядав через призму чергування етапів організації та дезорганізації, які мають пульсуючий та хвилеподібний характер. На думку вченого, завдяки різним формам зовнішніх впливів на зміну періодів сильної рівноваги, нестійкості соціальних систем приходять періоди становлення нових, більш жорстких соціальних структур, які відрізняються більшою впорядкованістю” [336]. Саме така періодичність у самоорганізації суспільства, яка найбільшою мірою притаманна для перехідних суспільств, слугує об’єктивною основою розгортання відповідних циклів, які і складають основу розвитку світу по спіралі. При цьому важливим фактом є і те, що ці цикли мають майже замкнений характер, і саме фактори, які найбільш радикально впливають на розвиток сучасного світу (до прикладу глобалізація) приводять до розмикання таких циклів. Реально процес такого розмикання спрямований на досягнення певної рівноваги в розвитку світу, що, у свою чергу, дає змогу тому чи іншому суспільству здійснити власний геополітичний вибір.

В умовах глобалізації соціальна система перехідних суспільств найбільшою мірою характеризується таким хвилеподібним характером, оскільки вона максимально залежить від умов розгортання глобалізаційної ситуації, перспективність якої визначити практично неможливо. Виходячи з цього перехідні суспільства постійно перебувають в амплітудних умовах підйому та спаду, що досить часто ставить світ у ситуацію невизначеності та безальтернативності, де глобалізація, з одного боку, являє собою модернізаційну, а з другого - контрмодернізаційну хвилю (абсолютного заперечення можливості розвитку світу в умовах глобалізації, оскільки він втрачає альтернативність свого буття). Контрмодернізаційна хвиля у розвитку перехідних суспільств в умовах глобалізації є найбільш небезпечною, оскільки породжує дезінтеграційні тенденції, в результаті чого світ набуває радикальної геостратегічної різновекторності, а кожне суспільство, у свою чергу, свою власну геополітичну ідентичність.

У цьому плані принципово важливо ідентифікувати основні фактори в розвитку перехідних суспільств, які гарантують їм відповідний підйом та спад в умовах глобалізації. При цьому доцільно чітко розмежувати внутрішні та зовнішні умови та фактори підйому та спаду в розвитку перехідних суспільств. Внутрішніми умовами та факторами підйому перехідних суспільств, на нашу думку, є: внутрішньо суспільна консолідація, пріоритетність у реалізації загальнонаціональних інтересів, економічна та політична стабільність, наявність чіткої стратегічної мети, високий рівень національної ідентичності, внутрішньо консолідований процес творення державної політики, потужна система національної безпеки, ефективна соціальна та культурна політика держави, реалізація ліберальних соціальних реформ. Зовнішніми умовами та факторами підйому перехідних суспільств, у свою чергу, також є: ефективна геостратегія розвитку, потужна система міжнародних зв’язків, конкурентоспроможна інноваційна модель розвитку, наявність ефективної інтеграційної політики держави, національно регламентовані програми протистояння глобалізаційним викликам. Відповідно до цього можна чітко визначити зовнішні та внутрішні умови та фактори, які приводять до спаду розвитку перехідних суспільств. До внутрішніх умов та факторів доцільно віднести: відсутність ефективної системи розвитку суспільств в умовах глобалізації, зокрема, що стосується її нормативно-правового забезпечення (необхідність розробки Національної програми “захисту людського ресурсу в умовах глобалізації”, економічний спад, втрата національної ідентичності, слабка система національної безпеки, нездатність суспільства протистояти глобалізаційним викликам, підпорядкування національних інтересів загальнопланетарним або регіональним, відсутність ефективної системи суспільно-політичних реформ, дифузність внутрішньореформаційного процесу у суспільстві (реалізація реформ не має чіткої структури, а тому здійснюється не послідовно, що досить часто суперечить логіці історичного процесу). До зовнішніх умов та факторів спаду розвитку перехідних суспільств відносять такі тенденції, як: неконтрольований вплив глобалізаційних процесів, насильницька політика інтеграції з боку лідерів геополітичного розвитку, загострення міжцивілізаційних суперечностей, нелімітована глобальна міграція, нелінійність глобалізаційного розвитку, яка приводить до нездатності держави адекватно вписатись у нову систему глобалізаційного розвитку. Такі фактори повною мірою розкривають характер розгортання спіралевидного розвитку суспільств у нових умовах. Це тим самим дає змогу визначити альтернативи долати окремих хвилеподібних відхилень, які характеризують розвиток перехідних суспільств на даному етапі.

Особливо характерним ракурсом спірального розвитку перехідних суспільств є те, що він не обов'язково здійснюється в умовах позитивної динамізації, які начебто мають в ідеалі гарантуватись процесам глобалізації, а й депресії та стагнації, які увиразнюють необхідність переходу суспільства у новий стан. Саме тенденції депресії (відсутність соціально-економічного потенціалу розвитку в нових умовах) та стагнації (тиск традиціоналізму, що реально перешкоджає новачійності) є основними критеріями, які обумовлюють необхідність спірального типу розвитку перехідних суспільств.

Сучасний світ переживає майже всі ті проблеми планетарного масштабу, які були актуальними для людства протягом усього періоду його історичного розвитку, зокрема такі з них, як:

- приріст народонаселення планети;
- недостатність природо-, енергоресурсів;
- нерівномірність економічного розвитку регіонів планети;
- деградація довкілля через неадекватні дії людини;
- дегуманізація культури.

Наведені проблеми є одним із свідчень повтору тенденцій суспільного розвитку в історії людства. Майже всі тенденції світового розвитку мають закономірності свого виникнення та розгортання, а відповідно до цього їх можна спрогнозувати, визначивши передумови та фактори, які їм передують. Виходячи із цього можна засвідчити, що глобалізація як тип суспільного розвитку іманентно вже існувала, проте в її сучасному варіанті вона привела до руйнації усталеної системи світового розвитку вивівши на арену світоустрою принципово інші фактори. Так, зокрема, перерозподіл світового ринку, який спостерігається в умовах глобалізації, вже мав місце у добу Середньовіччя, проте тоді він пов'язувався з налагодження економічних зв'язків між окремими державами та регіонами світу, а сьогодні він пов'язується з новими можливостями в реалізації економічних потреб між державами, особливо із використанням досягнень науково-технічного прогресу. Саме останній є важливим фактором виникнення нових спірально-видних кластерів суспільного розвитку, оскільки він виводить людство на кардинально новий рівень реалізації свого фізичного та інтелектуального потенціалу, водночас ставлячи його перед новими викликами.

Сучасні процеси глобалізації привели до виникнення нової форми суспільного буття людства, в результаті чого населення планети стало усвідомлювати себе як нову інтегральну цілісність, що в остаточному підсумку змінило вектор розвитку сучасного світу. На думку *К.Х.Деколарова*, "людство все більше стало відчувати свою єдність із кораблем Земля, бо саме цей корабель сприймається ними як га-

рантія безпеки, саме належність всього світу до корабля Земля є новою тенденцією глобалізаційного розвитку сучасного світу" [211]. Проте, така думка дослідника, має достатньо суб'єктивний характер, оскільки людство ідентифікувало себе як нову світоцілісність у безпосередньому зв'язку з космосом ще за античних часів. Сьогодні така тенденція не привносить собою нічого нового, це лише історичний повтор. У свою чергу, це дає підстави розуміти світоцілісність як тенденцію та необхідну умову спірального розвитку. Виходячи із цього доцільно визначити основні принципи глобального буття, які забезпечують цілісність сучасного світу. З позицій французького дослідника *П.Друкера* такі принципи виявити сьогодні практично нікому не вдалося, оскільки в цьому плані можуть існувати лише окремі підходи, легітимність яких довести надзвичайно важко. Серед таких підходів дослідник називає "глобальну стабілізацію демографічних процесів, глобальну кооперацію економічного та науково-технічного розвитку, створення екологічно стабільної економіки, створення глобальної культури нового типу, створення транснаціональної політичної структури або світового уряду [444]. Проте наведені підходи скоріше за все слід сприймати не як тенденції світового розвитку, а як конкретні шляхи оптимізації світового розвитку, які є своєрідним засобом протистояння сучасним викликам глобалізаційного розвитку.

Спірально-видний розвиток у сучасних умовах глобалізації жодною мірою не відрізняється від циклічного розуміння специфіки буття людини, суспільства та держави. Здебільшого тенденції розвитку сучасного світу по спіралі видозмінюють певною мірою форми буття сучасної людини і особливо її як громадянина. Визначальну роль людини у процесі спірального розвитку чітко охарактеризовано в межах сциєнтистсько-технократичного підходу, який розглядав суспільний розвиток через розвиток самої людини, а з цієї метою доводилась необхідність розвитку у неї "нових якостей та рис" як необхідної умови вдосконалення людини. Даний підхід особливого розроблення набув у межах вчень представників Римського клубу, обґрунтувавши тим самим концепцію спірального розвитку через історичний розвиток, основним засобом якого виступає людина. Проте, на думку *В.Дахіна*, в сучасних глобалізаційних умовах людина стикається із новими проблемами, які перешкоджають її повноцінному розвитку, однією із яких є втрата її істинного характеру буття, реальним підтвердженням чого стає неспроможність людини нести відповідальність за своє буття, за свої дії та особливо за бездіяльність [97]. Отже, це свідчить про те, що, з одного боку, в умовах глобалізації людина здобуває такий модус свого буття, який раніше нею було втрачено, а з другого - вона втрачає той, який будувало протягом всієї історії

розвитку людство, натомість лишаючись сам на сам із безособовим, ефемерним світовим простором. Людина здобуває нову екзистентність, проте така екзистентність може виявитись для неї згубною. Причини такої згубності дослідники бачать у різних площинах, більшість у науково-технічному прогресі, інші ж наполягають на неефективних формах взаємодії людини та природи, що й приводить до причин загострення глобальних проблем, а отже і людської екзистентності. З нашої точки зору, основними причинами цього слід вважати еволюційний процес розвитку людства, який сьогодні проходить по-своєму черговому спіральному кластерові, який розпочався приблизно з середини 90-х рр. XX ст., продовжується й досі, а скільки він існуватиме передбачити надзвичайно важко навіть виходячи з певних історичних тенденцій, які можуть мати тотожний з ним характер. Нашу позицію досить легко обґрунтувати, оскільки глобалізація має об'єктивний характер, не залежить від волі та бажання сучасної людини, а отже, вона має еволюційний характер свого розвитку, який в умовах осучасненої асиміляції може мати різні вектори свого існування. З нашої точки зору, він може бути замінений стратегією наздоганяючого розвитку для стратегії одних суспільств, а для інших стратегією випереджаючого розвитку, і якою мірою їм у загальнопланетарному масштабі розвитку вдасться досягнути балансу визначити надзвичайно важко. Може навіть статись так, що світ постане перед дилемою пошуку нової перспективи суспільного розвитку, в обхід процесів глобалізації, незважаючи на те, що можливостей їх обійти практично не має жодне суспільство у світі. Здебільшого найбільш вразливі виявляються перехідні суспільства, які проходять певний спірально-видний розвиток найбільш неохоче сприймаючи його як єдино можливу реальність, яка забезпечує їм необхідну історичну динаміку. Отже, спірально-видний розвиток являє собою і один із глобалізаційних етапів еволюційного розвитку людства.

Підтвердженням методологічної доцільності наведених вище положень слугує праця “Спроба створення принципів світового планування з позицій загальної теорії систем” голландського дослідника *Е.Янцома*. Він обґрунтовує думку, що “на даний час ми починаємо усвідомлювати людське суспільство та оточуюче його середовище як єдину систему, неконтрольоване зростання якої слугує причиною її нестабільності. Досягнутий на сьогодні абсолютний рівень такого неконтрольованого зростання визначає високу інерційність динамічної системи, знижуючи її гнучкість, здатність змінюватись та прилаштовуватись... важливим елементом еволюції нашої планети стає сама людина, здатна активно впливати на формування свого майбутнього” [265]. У результаті цього, на думку вченого, людство вступає

у нову фазу еволюційного розвитку, що має форму спіралі [165, с. 123-124].

Сучасний світ вступаючи у нову фазу свого еволюційного розвитку здобуває нові можливості для свого існування, зазнає глобальної синхронізації, завдяки глобальній взаємозалежності світу з'являються нові форми інтерактивності, все більшого поширення набувають мультикультурні процеси. Такі тенденції глобалізаційного розвитку можна віднести до нового періоду функціонування спірально-видного кластеру, і датувати його виникнення можна з 2003 р. Саме цей рік в історії розвитку людства знаменувався піком глобальної (просторової) взаємозалежності світу в усіх сферах суспільного життя, динаміка якої набула неабиякого часового прискорення. На думку *А.Гідденса*, це породило так звану надсучасність, яка заперечує ранні форми сучасності, що й стало причиною виникнення нового кластеру розвитку. Відповідно до цього вчений наголошує на тому, що “соціальні групи та окремі індивіди поступово звільняються від звичних повсякденних зв'язків та прив'язаності до локального контексту та традицій, прилучаючись до більш широкого позагеографічного сприйняття місця та співтовариства, яке, у свою чергу, породжує соціальні відносини, вільні від регіональних обов'язків, непередбачуваних та абсолютно деполітизованих” [62]. Таким чином, дослідник намагається описати структурний злам сучасного світу, розкривши при цьому фундаментальні зміни в системі соціальної організації, які приводять до розгортання спірально-видного розвитку. Виходячи з цього *А.Гідденс* розкриває причини ерозії локальних культурних традицій, соціальних норм та розвитку індивідуальних стратегій проживання. Причини таких ерозій він бачить у відсутності інститутів, які б забезпечували демократію праці на світовому рівні, оскільки тут передусім йдеться про те, що окремі країни світу в першу чергу спрямовані на розв'язання власних проблем, це підтверджується і тим, що “не існує людей, які б були глобально об'єднаними, оскільки глобальним є лише капітал та його агенти” [62].

Розвиток перехідних суспільств в умовах глобалізації також ставить нову проблему пошуку альтернатив розвитку світу на початку XXI ст. за спірально-видним принципом. Важливою проблемою в цьому плані, на думку *І.Пригожини*, виступає проблема глобальної оптимальності, розв'язати яку стає можливо лише за умови досягнення структурної сталості, яка є результатом чіткої системи самоорганізації. Виходячи з цього дослідник виокремлює дві суперечливі тенденції в розвитку сучасного світу: зростання порядку (глобалізація завжди супроводжується тяжінням до авторитаризму) та зростання свободи (індивідуалізація з перекосом в анархізм). Долання такої су-

перечливої тенденції забезпечує досягнення глобальної оптимальності, яка є необхідною умовою спіралевидного розвитку [282].

Слід також відзначити, що спіралевидний розвиток певною мірою протистоїть уніфікації “життєвих горизонтів” перехідних суспільств щодо структуризації та реструктуризації їх систем міжнародних відносин. При цьому досить часто спостерігається тенденція до абсолютизації окремого інтегративного фактора, який начебто є визначальним в умовах глобальної взаємозалежності сучасного світу. Виходячи з цього перехідне суспільство здобуває нову можливість динамічної еволюції, яка забезпечується спіралевидним розвитком і який дає змогу зберегти здобуту його геополітичну ідентичність. Водночас такий підхід виявляється надзвичайно суперечливим, оскільки глобалізація приводить до уніфікації сучасного світу, а тому зберегти відповідну ідентичність за таких умов практично неможливо.

Спіралевидний розвиток перехідних суспільств в умовах глобалізації привів до важливого ціннісного зрушення, що, у свою чергу, позначилося на формуванні “етосу глобального співтовариства як нового унікального історичного феномену, покликаного забезпечити духовне всеєднання глобального світу” [87]. Унаслідок цього перехідні суспільства постали перед потребою формування “суперетнічної ідентифікації”, тобто такої системи універсальних цінностей, яка б стала визначальною для розвитку сучасного світу, і завдяки чому цей світ ідентифікував себе через безпосередню причетність до нього. У свою чергу, це супроводжується процедурою створення нових інституцій, покликаних забезпечити взаємозалежність сучасного світу та контрольованість процесів світового розвитку як умови реалізації суперетнічної ідентифікації. Досягнення такої форми ідентичності є необхідною умовою забезпечення стабільності та сталості функціонування перехідного суспільства.

Наведені вище тенденції як аргумент ефективності спіралевидного розвитку перехідних суспільств приводять до необхідності виокремити “транснаціональний (наднаціональний) універсум”, як просторовий вимір розгортання відповідної форми розвитку. Транснаціональний універсум є простором для об’єднання Сходу та Заходу, Півночі та Півдня світу, а також гіпотетичною умовою для акумулювання потенціалу розвитку перехідних суспільств, які представляють відповідну часину світу. Транснаціональний універсум таким чином приведе до розмивання регіональної ідентичності перехідних суспільств і створить умови для багатополосного вектора їх глобалізаційного розвитку. Це тим самим дасть змогу перехідному суспільству значно простіше розв’язувати загальноцивілізаційні проблеми розвитку, управляти глобальними інтеграційними процесами,

змінивши образ та стиль світової політики, закріпити свій геополітичний статус у світі, а також сприяти зародженню нової моделі суспільної динаміки.

Таким чином, в умовах спіралевидного розвитку для більшості перехідних суспільств постає проблема не лише розробити власний цивілізаційний ресурс, але й забезпечити його реалізацію в умовах глобальної взаємозалежності світу. Передусім йдеться про те, яким чином довести світу унікальність своєї цивілізації порівняно із історичними надбаннями інших цивілізацій. Процес “унікалізації” цивілізації, як правило, супроводжується реалізацією національного або ж і геополітичного егоїзму, який може перешкоджати окремому суспільству повною мірою розкрити свою самобутність, а відповідно до цього бути відкритим до сприйняття цінностей з боку іншої цивілізаційної моделі розвитку. Головна увага при цьому має приділятися відкритості та соборності сучасного суспільства, які, у свою чергу, мають забезпечити еволюцію проходження світу по певній спіралі.

6.1.3. “Наздоганяючий розвиток” як механізм оптимізації державного управління перехідних суспільств

Необхідним механізмом оптимізації державного управління перехідних суспільств є наздоганяючий розвиток. Здебільшого тенденції наздоганяючого розвитку посилюються в умовах глобалізації, яка приводить до “інтенсифікації та інтернаціоналізації економічних обмінів”, що, у свою чергу, вимагає долання відсталості від передових країн світу та об’єктивної орієнтації на “наздоганяючий тип розвитку”. Фактично це свідчить про те, що такий розвиток є необхідною умовою розгортання сучасних глобалізаційних процесів.

Наздоганяючий розвиток насамперед стосується перехідних суспільств, оскільки саме вони найбільшою мірою перебувають у ситуації економічної та політичної інертності, а тому, аби вийти з цього, вони вдаються до стратегії розвитку навздогін. Передусім це обумовлюється об’єктивними факторами впливу сучасних глобалізаційних процесів.

Наздоганяючий розвиток у цьому плані розглядається нами як: 1) об’єктивна реальність, що пронизує собою майже кожне перехідне суспільство; 2) принцип, який забезпечує відповідний напрям розвитку суспільства шляхом підтягування його до політичних та суспільно-економічних стандартів розвинутого суспільства; 3) механізм

оптимізації суспільно-політичного розвитку суспільства та його системи державного управління.

У цьому плані ми виходимо із розуміння не лише економічних засад наздоганяючого розвитку, як вважає більшість дослідників, а й політичних засад. Так, зокрема, російський дослідник *А. Сльянов* розглядає наздоганяючий розвиток через призму фіксації “загальної спрямованості розвитку країн “запізнілої” індустріалізації та можливість підтягування до виробничих та споживацьких стандартів світового економічного авангарду” [417, с. 3]. Реальним підтвердженням досвіду оптимізації суспільно-політичного розвитку перехідних суспільств за допомогою механізму наздоганяючого розвитку є досягнення світового лідерства таких держав, як Японія, Південна Корея, Сінгапур та Гонконг. Саме ці держави йшли по шляху наздоганяючого економічного розвитку країн, які мають статус світового авангарду в економічній сфері. Виходячи з цього наздоганяючий розвиток являє собою фундаментальний механізм підтягування менш розвинених країн до більш розвинених, в результаті чого у перших з’являється можливість для “виходу із напівпериферійного стану” та здійснення власного економічного прориву у світовий простір.

Необхідною умовою наздоганяючого розвитку перехідних суспільств є “запізніла індустріалізація”, яка з точки зору більшості дослідників “пов’язується із зовнішньоекономічною експансією піонерів техногенної цивілізації” [417, с. 3]. Наздоганяючий розвиток в умовах глобальної взаємозалежності являє собою окремий механізм стимулювання соціально-економічного та політичного розвитку перехідного суспільства.

Сучасні глобалізаційні процеси створюють всі необхідні умови для перехідних суспільств, аби ті віднайшли свій вектор наздоганяючого розвитку. Це, зокрема, пов’язується з тим, що глобалізація створює умови максимальної економічної, соціально-політичної та культурної відкритості до взаємодії суспільств, незалежно від типу цивілізаційного розвитку, в якому вони на даний час перебувають. У результаті цього у суспільств з’являються можливості для здійснення власного вибору стратегії розвитку, а саме політику розвитку якої держави чи регіону обрати аби забезпечити ефективність власної системи державного управління. При цьому необхідно враховувати спільність ментальних умов та факторів розвитку в економічній, політичній та культурній сферах, відповідний історичний досвід налагодження системи міжнародних відносин. Здебільшого йдеться про тотожність технологій творення зовнішньої політики між державами перехідного типу. В протилежному разі наздоганяючий розвиток не зможе забезпечити очікуваний результат.

У цьому контексті наздоганяючий розвиток перехідних суспільств передбачає створення відповідних структур (національних, глобальних, транснаціональних, наддержавних), які б забезпечували їм процес підтягування до авангардних стандартів розвитку. Глобальна інтеграція перехідних суспільств до відповідних транснаціональних структур, у свою чергу, може виступати інституційним засобом наздоганяючого розвитку.

Важливою проблемою на шляху до забезпечення наздоганяючого розвитку перехідних суспільств є нерівномірні умови розвитку, в яких перебувають як суспільства, які обирають стратегію наздоганяючого розвитку, так і ті суспільства, що перебувають у статусі авангардів розвитку. Це, у свою чергу, призводить до дисбалансу в розвитку перехідних суспільств, посилюючи суспільно-політичні та економіко-технологічні суперечності між ними. Результатом такої нерівномірності умов розвитку перехідних суспільств можуть виступати технологічний бар’єр, нерозвиненість демократичних інститутів, слабка організація політичної сфери, відсутність ефективних інструментів реалізації економічних інтересів. Подекуди між суспільствами, які перебувають на різних нішах суспільно-економічного розвитку, спостерігається принципово різна роль інтелектуального ресурсу. Це, зокрема, пов’язується з тим, що чим вищим є рівень розвитку окремого суспільства, тим більше можливостей у ньому для розвитку інтелектуального потенціалу нації, тим вищі освітні послуги він отримує, а головне - у такому суспільстві високим є рівень національної ідентичності. Тому перехідному суспільству, щоб встигати за інтелектуальним розвитком інших, значно складніше доводиться освоювати науково-технічні досягнення інших, а ще складніше створювати власні. На нашу думку, саме інтелектуальний потенціал суспільства є визначальною умовою динаміки перехідного суспільства, адже саме він створює та впроваджує ідеологічні та політичні установки суспільного розвитку.

У цьому плані доцільно виділити основні форми наздоганяючого розвитку, які залежать від сфер, що є стандартом розвитку для інших. До таких форм, на нашу думку, доцільно віднести:

- економічний наздоганяючий розвиток, який стосується спрямованості перехідних суспільств на економічний розвиток суспільств-авангардів;
- політичний наздоганяючий розвиток, який характеризує спрямованість перехідних суспільств на стандарти демократичного розвитку та системи політичної організації інших;
- технологічний наздоганяючий розвиток являє собою спрямованість перехідних суспільств на стандарти технологічних до-

сягнень суспільств, що належать до авангарду розвитку техногенної цивілізації;

- п культурний наздоганяючий розвиток характеризує спрямованість перехідного суспільства на цивілізаційні цінності суспільства, що перебуває в умовах самодостатнього розвитку.

Таким чином, перехідне суспільство, обираючи стратегію наздоганяючого розвитку, може здійснювати її цілісно та диференційовано. Під цілісним здійсненням наздоганяючого розвитку ми розуміємо розвиток окремої держави чи регіону в цілому. Тобто тут йдеться про “підтягування” окремого суспільства під основні стандарти розвитку, якими володіє дане суспільство в усіх без винятку сферах. Диференційований наздоганяючий розвиток передбачає підтягування перехідного суспільства під стандарти окремих сфер суспільного життя, якими володіє певне суспільство. Диференційований підхід являє собою один із ліберальних механізмів оптимізації системи державного управління перехідного суспільства, оскільки його розвиток може пробуксовуватись не у всіх сферах, а лише в одній або окремих. Виходячи з цього суспільство самостійно обирає, до яких стандартів розвитку воно намагається прагнути і розвиток сфери якого суспільства воно обирає для себе за альтернативу. Таким чином, окреме суспільство, намагаючись підтягнути свої стандарти розвитку до іншого, прагне зберегти самодостатність тих сфер, які не потребують зовнішньої стандартизації і можуть вільно використовувати механізми наздоганяючого розвитку лише до тих сфер, які цього потребують.

Відповідно до цього визначимо основні критерії вибору альтернатив наздоганяючого розвитку перехідних суспільств в умовах глобалізації. Передусім для перехідних суспільств своєрідним “магнітом” слугують ті держави, які в першу чергу мають високий рівень економічного розвитку (ефективність ринкових реформ), стабільність функціонування політичної системи у площині розвитку демократичних інститутів, ефективну зовнішню політику. На думку *Ю.Шинькова*, “питомої ваги серед населення планети набувають ті суспільства, які характеризуються швидким та високим зростанням прибутків” [408, с. 3]. Саме такі суспільства виступають у ролі основних суб’єктів, які визначають критерії наздоганяючого розвитку для інших суспільств.

При цьому слід також відзначити, що в умовах глобалізації чітко увиразнюється роль держав-аутсайдерів та держав-авангардів. Така класифікація здебільшого визначається їх функціональними ролями в геоekonomічних та геополітичних процесах. Так, передусім, у ролі держави-аутсайдера за певними параметрами (залежно від рівня розвитку окремих сфер суспільного життя) може виступати держава, яка,

включаючись в процеси глобалізації, набуває статусу “глобалізованої”. Держава-авангард передусім уособлюється суспільством, яке має сталий розвиток у всіх сферах суспільного життя і справляє свій вплив на стандарти розвитку сучасного світу. Така держава виступає у статусі “глобалізатора”, оскільки вона визначає форми та рівні взаємозалежності між окремими суспільствами, а також займає позицію лідера в глобальному просторі.

Виходячи з цього наздоганяючий розвиток перехідних суспільств є важливою складовою реалізації їх внутрішньої, зовнішньої політики саме тих держав, які перебувають на початковому етапі (фазі) глобалізаційного розвитку. Необхідність застосування такої форми розвитку особливо важлива саме для тих держав, які відчують реальну потребу в оптимізації системи державного управління.

З огляду на зазначене у контексті даного дослідження на особливу увагу заслуговує з’ясування специфіки наздоганяючого розвитку в умовах глобалізації на відміну від інших типів історичного розвитку.

За даними Світового банку, “на межі тисячоліть із шести мільйонів людей, що населяють нашу планету, 2,8 млрд живуть менш ніж на 2 долари США на день... дохід нижче встановленого світовим співтовариством являє собою міжнародну межу бідності, 1,2 млрд живуть менш ніж на 1 долар у день” [102, с. 11]. Це, у свою чергу, свідчить про те, що більшість населення планети перебуває за межею бідності, здолати повністю яку в межах глобального простору практично неможливо, проте окремі кроки, аби знизити її показники, звичайно необхідно робити. В цьому плані ефективною може виявитись стратегія зрівняльного розвитку, яка забезпечить взаємобмін матеріально-економічними ресурсами між суспільствами, включеними до процесу економічної глобалізації. Таким чином, зрівняльний розвиток як складова наздоганяючого розвитку може протистояти наступу глобальної бідності.

Незламним і досі є парадокс того, що більша частина бідуючого населення зосереджена саме у високорозвинених державах (держав-авангардах). За тими ж самими даними Світового банку, “наприкінці 90-х рр. у процвітаючому Китаї менш ніж на 2 дол. у день жило 53,7%, а на 1 дол. у день - 18,5% населення, в Індії - відповідно 86,2 й 44,2%, Індонезії - 66,1 й 15,2%, Пакистані - 84,7 й 31%, у Бангладеш - 77,8 і 29,1%. Якщо екстраполювати ці дані на 2000 р., то з невеликою часткою погрішності одержимо, що наприкінці XX ст. у цих п’яти країнах було зосереджено більше 1,9 млрд бідних і 790 млн жебраків, або близько 2/3 загального числа знедолених” [102, с. 302-303]. Із позицій окремих світових експертів наприкінці XX ст. відбувається своєрідна динамізація економічного розвитку, яка супроводжувалась уповіль-

ненням темпів приросту народонаселення, водночас привівши до підвищення рівня добробуту розвинутих країн [216, с. 561].

Відповідно до цього постає питання, які механізми наздоганяючого розвитку необхідні, аби оптимізувати систему державного управління, щоб вони були у змозі забезпечити своєму населенню принаймні елементарні послуги, які б гарантували їх добробут.

Слід відзначити, хоч би якою мірою здійснювався наздоганяючий розвиток перехідних суспільств, завжди розвинені суспільства будуть перебувати попереду. Це пояснюється тим, що перехідні суспільства здебільшого вибудовують свою внутрішню політику, виходячи із прагнення догнати розвинену державу, у кращому випадку досягти рівного з нею статусу розвиненості. Для високорозвинених суспільств пріоритетною лишається стратегія самодостатнього розвитку без прагнення когось догнати чи обігнати. Хоча позиція обігнати завжди притаманна для високорозвинених суспільств, які досить часто вдаються до глобальної експансії по відношенню до навіть тих суспільств, які перебувають з ними в тотожних умовах розвитку. Проте, як показує світовий досвід, непоодинокими у світі є випадки, коли так звані “карликові держави” потрапляють під експансивний вплив держав-лідерів, досягають високого соціально-економічного розвитку. Проте здебільшого ми схильні вважати таку допомогу з боку держав-лідерів скоріше політичною кон’юнктурою, ніж їх благими намірами, які жодною мірою не можуть позитивно позначитись на динаміці перехідних суспільств.

Таким чином, наскільки б динамічно не здійснювався наздоганяючий розвиток перехідним суспільством, воно завжди лишилось позаду високорозвиненого. Чим повільніше суспільство реалізує стратегію наздоганяючого розвитку, тим динамічнішим є розрив між державами-лідерами та державами-аутсайдерами. Це, у свою чергу, знімає питання про ефективність економічної глобалізації як механізму формування єдиного економічного простору, адже на паритетних засадах тут не зможуть існувати різні держави, оскільки передусім вони мають різний рівень економічного розвитку, різні національні державно-управлінські механізми регулювання економічної сфери, що жодною мірою не зможе привести до єдиного гомогенного економічного простору. За свідченнями деяких експертів, в умовах глобальної економічної взаємозалежності розрив між державами-лідерами та державами-аутсайдерами зріс у 3,6 раза. Це, на їх думку, пов’язується із загостренням традиційних проблем та виникненням нових проблем суспільного розвитку, які тим самим ускладнюють процес наздоганяючого розвитку окремих перехідних суспільств [102].

Слід також відзначити і той факт, що в умовах глобалізації кожна з держав має свою динаміку наздоганяючого розвитку, тут важливу роль відіграють соціально-історичні, ментальні умови розвитку. Це може привести до стрибкоподібного посилення нерівномірності розвитку суспільств в умовах глобалізації. Стрибкоподібність наздоганяючого розвитку пов’язується із тим, що окремі країни світу на певному історичному етапі переживають певні кризові ситуації (економічна, енергетична кризи). Здатність держав подолати їх шляхом наздоганяючого розвитку визначає становище країн у сучасному глобальному просторі. Проте слід відзначити, що стратегія наздоганяючого розвитку в межах кожного суспільства не може мати однакового результату. Це безпосередньо вказує на те, що виробити єдину модель оптимізації різних державно-управлінських систем шляхом наздоганяючого розвитку практично неможливо. Так, певна модель наздоганяючого розвитку для окремого суспільства може бути оптимальною, а для іншого може виявитись навіть загрозою для його власного розвитку. При цьому якщо й ставиться питання творення оптимальної моделі наздоганяючого розвитку, то в першу чергу вона стосується оптимізації умов та факторів розвитку держав в умовах глобалізації.

Наздоганяючий розвиток перехідних суспільств, що приводить до зрівняльного розвитку, сьогодні здебільшого спостерігається у Європі. Зрівняльний розвиток у межах окремих перехідних суспільств забезпечується за допомогою відповідних міжнародних та регіональних організацій, які беруть на себе відповідні функції з оптимізації політики окремих національних держав.

Важлива роль у контексті здійснення наздоганяючого розвитку перехідних суспільств належить випереджаючому розвитку. Тобто тут ідеться про пошук механізмів оптимізації системи державного управління, які б забезпечили їх випереджаючий розвиток, здолавши певну інертність управлінських інститутів, а тим самим і відсталість у соціально-економічній та політичній сферах. Поставлене у такому ракурсі питання донедавна було актуальним лише для держав-лідерів, проте в умовах глобалізації вона набуває свого особливо значення і для держав-аутсайдерів. Важлива роль тут належить створенню стратегії долати відсталості перехідних суспільств, яка стає особливо відчутною саме в умовах глобалізації. Виходячи з цього доцільно поставити питання про ефективність національної держави та її інституційну спроможність щодо долати відсталості. Передусім мова має йти про відповідне нормативно-правове забезпечення процесу наздоганяючого розвитку, який з необхідністю має привести державу до її випереджаючого розвитку.

На особливу увагу в межах даного дослідження заслуговує досвід наздоганяючого розвитку окремих держав. Так, зокрема, такий розвиток в Іспанії покликаний забезпечити структурно-технологічну модернізацію економічної сфери. В цьому плані державна політика будується на вирішенні питань створення робочих місць, забезпечення зростання заробітної плати, стримування інфляції, системного оздоровлення економіки, розробки ефективних механізмів грошово-фінансової політики. Слід відзначити, що наздоганяючий розвиток перехідних суспільств приводить до зміни характеру реалізації державної політики, адже в цьому плані вона побудована на принципах підтягування до світових стандартів суспільного розвитку. Виходячи з цього наздоганяючий розвиток як механізм оптимізації системи державного управління перехідного суспільства спрямований на:

- п структурну реорганізацію всіх або окремих сфер суспільного життя;
- п долання кризових явищ, зумовлених впливом сучасних глобалізаційних процесів;
- п модернізація економічної, політичної, технологічної та культурної сфер;
- п забезпечення адаптації системи державного управління до світових стандартів функціонування;
- п здійснення глобальної реструктуризації економічної сфери;
- п прискорення реформаційних процесів у всіх сферах суспільного життя;
- п створення умов сталого розвитку.

Виконання наведених вище умов реалізації наздоганяючого розвитку дасть змогу перехідному суспільству зрівнятися в умовах розвитку із суспільствами сталого розвитку, а тим самим оптимізувати власну систему державного управління.

У межах даного дослідження особливу увагу доцільно приділити питанню, яким чином перехідне суспільство проживає фазу наздоганяючого розвитку. Важливо звернути увагу на те, як дана фаза позначається на перехідному розвитку суспільства, чи насправді вона виступає засобом оптимізації її системи державного управління. Будь-яке перехідне суспільство в умовах глобалізації перебуває у стані певної невизначеності та стратегічної непередбачуваності, а тому сам підхід до наздоганяючого розвитку може слугувати для нього реальною можливістю вписатись у світові інтеграційні процеси. Проте наздоганяючий розвиток не повинен виступати у формі сліпого копіювання стандартів розвитку інших суспільств, оскільки це, на думку

М.Мертеса, “може привести до кінця багатьох “початків без кінця” виникненню принципово нових напрямів суспільного життя, що стане прямою екстраполяцією минулого в майбутнє” [214]. Виходячи з цього наздоганяючий розвиток перехідного суспільства виступає основним індикатором включення його у цивілізаційні стандарти життєдіяльності. З позицій *Дж.Бернала*, наздоганяючий розвиток є фактором приходу третьої цивілізаційної революції, яка на його думку, характеризується створенням нових умов індустриально-економічного розвитку [211]. Дещо іншої позиції в цьому плані дотримується *З.Бжезинський*, який наздоганяючий розвиток пов’язує з можливістю перехідного суспільства здобути умови для технологічного розвитку. В цьому плані особливу увагу вчений приділяє автоматизовано-комп’ютерним та комп’ютерно-комунікативним схемам, які можуть забезпечити йому відповідний економічний прорив на світовий ринок. Відповідно до цього більшість дослідників наполягають на тому, що необхідною умовою наздоганяючого розвитку є побудова “економіки людських ресурсів”. Це свідчить про те, що основною метою наздоганяючого розвитку є розвиток людського потенціалу, що тим самим має забезпечити конкурентність суспільства у світовому просторі. *З.Бжезинський* також вважає, що наздоганяючий розвиток приводить до підвищення контролю людини над своїм природним та соціальним середовищем, а тим самим пришвидшує можливість перехідного суспільства включитись у глобальний процес індустриалізації. Таким чином, це приводить до “становлення єдиного світу, єдино людської цивілізації, де домінантною тенденцією світового розвитку виявляється інтеграція в економічний, політичний та культурний простір [28].

Аналізуючи специфіку наздоганяючого розвитку перехідних суспільств як механізм оптимізації їх систем державного управління, доцільно визначити основні тенденції, які на сьогодні спостерігаються. Так, зокрема, наздоганяючий розвиток являє собою одну з реалізації інтеграційної політики, оскільки включає об’єднання між державами чи регіонами, що тим самим має забезпечити більшу результативність даної форми розвитку. Виходячи з цього наздоганяючий розвиток забезпечуючи у такий спосіб модернізацію вітчизняної системи державного управління визначає логіку її історичного розвитку. Це пояснюється, зокрема, тим, що держава-авангард виступає в ролі своєрідного “модернізаційного центру”, який підтягує за собою перехідні суспільства, задаючи їм відповідні стандарти суспільно-економічної організації. В цьому контексті особливо цінною є концепція американського дослідника *С.Хантінгтона*, відповідно до якої наздоганяючий розвиток забезпечує певну корекцію “великого модернізаційного процесу”, включаючись у який перехідні суспіль-

ства отримують можливість для мобілізації власного національного генофонду та перебудови традиційних інститутів управління з цінностями індустріальної культури” [379]. Дещо іншої позиції дотримується один із ідеологів модернізаційної теорії *Л.Снайдер*, який виходить із того, що наздоганяючий розвиток являє собою такий процес, який породжує “єдину історично реальну революцію” [216]. Це, зокрема, пояснюється тим, що окрема держава, вдаючись до розвитку навздогін, традиційно втрачає можливість на власну ідентичність, водночас радикально змінює усталену систему життєдіяльності суспільства, подекуди навіть може сформуватись такий напрям розвитку, який цілком не відповідає певному стилю розвитку перехідного суспільства.

Однією з форм наздоганяючого розвитку є співрозвиток, який, у свою чергу, характеризує об’єднання перехідних суспільств задля вироблення спільної стратегії розвитку в умовах глобалізації. Між перехідними суспільствами відбувається [250]. “генерування імпульсів, що тим самим поглиблює можливості впливу глобалізаційної політики, поєднуючи потенціал між суспільствами, породжуючи нову життєву енергію, яка фактично забезпечує сьогодні прогрес людства” [250]. На нашу думку, така форма наздоганяючого розвитку може містити цивілізаційні виклики, оскільки з очевидністю вона може привести до уніфікації розвитку сучасного світу. Таким чином, аби цього не сталося кожне перехідне суспільство (оскільки воно більшою мірою піддається впливу викликів глобалізаційного розвитку) має опікуватись створенням власної, оригінальної моделі соціально-економічного та політичного розвитку, аби це дало змогу проявити йому свою “цивілізаційну феноменальність” у глобальному процесі розвитку. Тобто кожне суспільство сьогодні має опікуватись тим, яку геополітичну картину світу створити і якою буде роль такого суспільства у ній, якщо вона виявиться нездатною адаптуватись до нових умов навіть шляхом наздоганяючого розвитку. Це заперечить майже аксіоматичну тезу більшості дослідників, що геополітичне становище окремого суспільства є унікальним, адже виходячи із цього вона є стандартизованими єдиними для всіх суспільств умовами розвитку, а тому ні про ніяку унікальність їх не може йти мова. Більше того, на думку *О.Зіновєва*, “загальнолюдські орієнтири розвитку єдині, проте кожний народ, кожна держава йдуть до них своєю дорогою, все більше підпорядковуючи своє життя цивілізаційним, загальноприйнятим нормам і формам світового співіснування людей” [173]. Це таким чином найбільшою мірою характеризує процес наздоганяючого розвитку перехідних суспільств із його перевагами та ймовірними глобалізаційними викликами.

Таким чином, наздоганяючий розвиток являє собою один з ефективних механізмів оптимізації системи державного управління шляхом підтягування до стандартів розвитку суспільств, які утримують лідируючу позицію у глобальному просторі, проте таке підтягування жодною мірою не повинне перешкоджати можливості окремого суспільства розробити власну оригінальну модель життєдіяльності, яка б не перешкоджала його національній ідентичності та радикально не порушувала традиційний вектор розвитку.

6.2. Роль та функції національної державно-управлінської еліти в перехідних суспільствах в умовах глобалізації

Сучасні глобалізаційні процеси, які призвели до утворення абсолютно нового соціального постмодерну, реально трансформують архітектуру світу, змінюючи принципово критерії та технології управління соціально-політичними процесами, які лишались пріоритетними протягом тривалого часу. За таких умов принципово змінюється парадигма державного управління України, послаблюється роль національних державно-управлінських структур, накладаються відповідні регламентації на національний суверенітет, обмежуються втручання держави та громадських організацій у стабілізацію соціального життя. Саме такі умови визначають новітню стратегію розвитку держави та зумовлюють потребу формування нової управлінської еліти, яка б відповідала потребам часу, володіла сучасними глобальними технологіями, новим стилем мислення та баченням перспективи розвитку суспільства.

Відповідно до цього, аналізуючи концептуальні засади формування управлінської еліти в умовах глобалізації, доцільно особливо враховувати ментальні та культурно-психологічні ознаки спільноти, які мають стати пріоритетними у процесі комплектування апарату державного управління і відповідно закласти підвалини проголошення нової ідеології соціального (глобалізаційного) розвитку держави. Дана сентенція висуває нові критерії вимог до формування та функціонування національної державно-управлінської еліти, а саме підвищуються вимоги до її компетенції та професіоналізму, продуктивності та результативності як могутнього ресурсу, що визначає та забезпечує формування нової конфігурації глобального соціально-економічного та політичного розвитку держави. З одного боку, формування саме національної державно-управлінської еліти в умовах

глобалізації фактично втрачає свою необхідність, оскільки відбувається розщеплення національного фактора, а тому фактично доцільність національної еліти як такої зникає. З другого, глобалізація як процес, що вимагає широкої інтеграції сфер та форм управлінської діяльності з одночасним поширенням цивілізаційного стандарту, передбачає певну гомогенність світу - жити за єдиними принципами, сповідувати єдині управлінські цінності, наслідувати єдині звичаї та норми системи державного управління. Це вказує на потребу формування принципово нового типу управлінської еліти в Україні, яка має запобігти зіткненню вітчизняних реалій із такими стандартами глобалізаційного розвитку, точніше вона має виробити ефективні механізми управління глобалізаційними процесами шляхом інтенсифікації контактів між національними елітами.

Державно-управлінська еліта як важливий інструмент динамічного розвитку суспільства, особливо в умовах глобалізації, має забезпечувати ефективність соціальних, економічних, технологічних, соціально-психологічних процесів, що відбуваються в суспільстві, модернізувати систему державного управління, подолати інерцію, усталені стереотипи мислення, які сприятимуть досягненню позитивного результату. Особливо підкреслимо, що формування державно-управлінської еліти сьогодні має здійснюватись відповідно до загальнонаціонального інтересу, а не базуватися на корпоративних чи ідеологічних засадах, як це подекуди простежується. Слід відзначити, що за таких умов традиційні інститути демократії усуваються так званою “владою анонімної ієрархії”, відбувається, за висловом *З.Бжезинського*, “поступове формування все більш контрольованого та керованого суспільства, в якому буде панувати еліта, яка позбавлена впливу традиційних ліберальних цінностей, і ця еліта не буде вагати-ся в процесі досягнення своїх політичних цілей, запроваджуючи новітні досягнення сучасних технологій з метою впливу на поведінку суспільства та утримання його під суровим наглядом та контролем” [28, с. 252].

Сучасна управлінська еліта в умовах глобалізації повинна раціонально використовувати свої можливості та здібності щодо модернізації системи управління, визначати стратегію діяльності, миттєво реагувати на зміну типу суспільного розвитку, а також швидко і точно діяти, на основі “алгоритмів мислення” і поведінки розробляти інноваційні проекти з метою забезпечення ефективності державного управління. Кожна держава має свою власну ментальну модель формування управлінської еліти - зорієнтованої на реалізацію загальнонаціональних інтересів. Тому сьогодні суспільство має піднятися до рівня розуміння її крайньої необхідності. Адже саме від націо-

нальної еліти залежить вибір методу - кардинального розв’язання проблем, які виникають в умовах глобалізаційного розвитку. Тому еліта має запропонувати власний дієвий інструментарій діяльності з урахуванням ідеологічних, суспільно-політичних, ментальних чинників, а також традиції та релігії у виборі альтернатив управління самими глобалізаційними процесами.

Проте слід відзначити, що складність діяльності державно-управлінської еліти сьогодні якраз і позначається на формуванні адекватної стратегії національної системи державного управління, яка полягає не лише в тому, щоб зберегти державність, але й діяти злагоди в суспільстві, розділеному переважно на людей зі стилем мислення індустріальної (які часто не розуміють виклику сучасної ситуації, зумовленої розвитком глобалізаційних процесів) та постіндустріальної епохи (які вбачають у державі перш за все сервісну інституцію - спрямовану на надання управлінських послуг).

В умовах глобалізації також змінюється роль демократичних інститутів у державі, оскільки вона претендує на роль світового гаранта демократичних процесів і обумовлює формування конструкції нової демократії, забезпечити яку покликана національна еліта. Вона має насамперед виступати гарантом збереження традиційних загальнонаціональних цінностей шляхом національного наслідування, що є результатом відсутності інтелектуальних “розривів” у суспільстві, оскільки в протилежному разі будь-яка культура зникла з обличчя землі, якщо б її носії не сповідували думку про підтримання основних її цінностей. При цьому загальні цінності еліти в умовах глобалізації є центрами кристалізації нових культур, тому саме вона має виступати носієм нової організаційної культури. Це також вказує на те, що в умовах глобалізації формальних демократичних інститутів ще не достатньо для констатації демократичного стану чи процесу, адже індикатором демократії можуть стати лише національні еліти, які забезпечать ліберальну демократизацію зміни влади.

У сучасному світі належним чином може розвиватися лише та країна, яка здатна максимально розширювати коло учасників державно-управлінського процесу, бути відкритою для світового простору, змінювати способи організації управлінської діяльності, і водночас володіє власними національними критеріями збереження своєї самобутності, які не дають можливості їй розчинитися в умовах загальносвітової стандартизації. Тому основна роль у таких процесах належить саме розробці спеціальних соціальних технологій управління, спрямованих на максимальний розвиток інтелектуального потенціалу державно-управлінської еліти, головною якістю якої має стати високий професіоналізм та громадська позиція.

Наявність цього забезпечується вмінням раціонально розподіляти завдання між підлеглими, координувати їх діяльність, сприяти досягненню намічених цілей, використовуючи найновіші методики та технології прийняття державно-управлінських рішень, запропоновані світовою спільнотою. Тому на сьогодні саме національна еліта визначає функціональний зміст державно-управлінської структури в умовах глобалізації, надає значимості та загальнообов'язковості інституціональним відносинам, які складаються між суб'єктами державного управління, щоб таким чином "легітимізувати механізми державно-управлінської стратегії в конкретних суспільно-історичних умовах" [27]. Управлінець вищої ланки має здійснювати свою діяльність, виходячи з тенденцій сучасного глобалізаційного розвитку, а саме: він розробляє проекти стратегічного планування, програми проектів, планів, сценаріїв своєї діяльності з урахуванням бажаного майбутнього.

Новим принципом формування та функціонування державно-управлінської еліти в умовах глобалізації є корпорації, які все частіше стають уособленням транснаціональної еліти, сформованої за професійним принципом. З цього приводу ще *Е.Дюркгейм* відзначав, що корпорація - як чи не єдина форма об'єднання за професійною ознакою - має закласти основу устрою "прийдешнього суспільства" у XX-XXI ст. [110]. Це, у свою чергу, дає підстави розглядати корпоративну державу як результат утвердження нового суспільства. При цьому корпоративна держава як "соціальний інститут, який має бути штучно, свідомо реконструйований, відновлений, наділений самосвідомістю, технологією дій, окреслений законодавчо, вписаний у наявні структури держави". Категорія корпорації, запропонована *Е.Дюркгеймом*, сьогодні фактично підміняється поняттям техноструктури, введеним *Дж.К.Гелбрейтом*. На його думку, "техноструктура - це об'єднання найвищих осіб, які приймають управлінські рішення, нова державно-управлінська еліта, яка бере верх над традиційною фінансовою олігархією. Вона контролює найвищі посади в адміністрації, а також керівні шаблі у величезних корпораціях і поступово стає правлячою стратою західного глобалізованого суспільства" [58].

Отже, згідно з концепцією *Дж.Гелбрейта*, сучасна корпорація - це певна група людей, що професійно займається виробленням і прийняттям управлінського рішення, володіє відповідним рівнем самоусвідомлення та послідовно використовує сучасні технології прийняття рішень [58]. Подібне коло осіб у межах певної організації являє собою управлінський апарат, який переважно комплектується із національної еліти. Такі погляди дослідника представляють бачення нової моделі суспільства, розвиток якого забезпечується національ-

ною елітою, що чітко дотримується глобалізаційних тенденцій розвитку організацій.

Водночас слід відзначити, що реальне проникнення нових інформаційних технологій у державно-управлінську діяльність формує співтовариство людей з новою суспільною свідомістю, яка обумовлена глобалізаційними процесами. Сучасний державний управлінець за таких умов занурюється у світ глобальних технологій, з рівнем зростання яких його світогляд гіпертрофується, що реально засвідчує розрив культур, до яких він належить. Фактично розвиток сучасних глобальних інформаційних технологій приводить до зміни національною державно-управлінською елітою свого ставлення до апробованих прийомів корпоративного управління в постіндустріальну добу.

Слід відзначити, що, з одного боку, саме національна державно-управлінська еліта є могутнім фактором ініціювання еволюційних змін у суспільстві в умовах модернізації або архаїзації системи державного управління, з другого - вона являє собою абсолютно інертну структуру, яка не відповідає природі глибинних соціальних перетворень і таким чином саме вона блокує природне вирішення суперечностей, що назрівають. Тому, аналізуючи зміну функції державно-управлінської еліти в Україні в умовах глобалізації, можна вказати, що вона певним чином "приватизувала собі" українське суспільство, а тому і будь-що утримує його в перехідному стані від традицій до сучасності, від бажання відповідати новим умовам розвитку. Хоча в цьому є і певний сенс, коли ми говоримо про розвиток національної держави в умовах глобалізації, коли майже всі держави світу мають різні стартові умови для сучасного розвитку, тому різні функції виконує й державно-управлінська еліта, яка має виступати могутнім механізмом збереження національної специфіки розвитку та функціонування системи управління. При цьому слід наголосити, що в умовах глобалізації державність як така не зникає, але трансформується у світову імперію, яка виникає вже на основі існуючої держави, достатньо могутньої, щоб підпорядкувати собі всі країни-ойкумени за принципом "сніжного клубка", як це було з пізньореспубліканським Римом. Коли остаточна перемога над Карфагеном виявилася лавинним розширенням імперії: чим більше царств приєднується, тим сильніше гравітація - і так далі за принципом позитивного зворотного зв'язку.

Тривалість перехідного періоду деяких країн спричинена як ідеологічною невизначеністю, що пов'язувалася з відсутністю чіткої системи цінностей, які є пріоритетними для даної національної системи державного управління, так і труднощами її реалізації, оскільки основними суб'єктами, на яких покладались такі функції, - мала стати державно-управлінська еліта. У таких країнах з'явився такий

соціальний прошарок, як традиційна номенклатура. Це особливо небезпечно для сучасних глобалізаційних процесів на пострадянському просторі, де колишня партійна та державно-управлінська еліти “перемаскувалися” в нову систему “і не бажають до кінця перерізати пуповину, яка пов’язує її з державним апаратом, оскільки має можливості без особливих зусиль збагачуватись за рахунок держави, фактично паразитуючи на ній. Таким чином, будучи частиною владних структур і підпорядкувавши собі державний апарат, нова еліта здобула джерела стабільних доходів та високий соціальний статус” [79, с. 27].

Цікавим щодо цього є досвід формування державно-управлінської еліти в умовах глобалізації в Грузії. Відомі вчені та парламентарі *Р.Гоциридзе* та *О.Канделаки* пов’язують роздвоєність реформ у Грузії на сучасному етапі її розвитку саме з відсутністю реальних можливостей адаптації управлінського персоналу до сучасних умов. Тому становище у державі можна назвати стабільністю “незавершеного шоку”, що поряд з багатьма об’єктивними внутрішніми та зовнішніми умовами (чинниками), обумовлено і суб’єктивними факторами.

Тому, на думку *Р.Гоциридзе* та *О.Канделаки*, “крокуючи зі своїм досвідом у нову епоху управлінська еліта стала для Грузії суттєвим бар’єром в початковий період державного будівництва” [79, с. 29]. У державно-управлінської еліти Грузії, яка вийшла із певних національних осередків, що зайняли пріоритетні позиції в парламенті республіки, навіть не було можливості активно вплинути на формування нового геополітичного простору з відповідним визначенням інтеграційних координат для держави в епоху глобалізації.

Проблема формування ефективної, дієвої державно-управлінської еліти в умовах глобалізації гостро стояла і для Росії, що реально відчувала потребу в новій концепції державного управління в умовах глобалізації, яка б відповідала вимогам епохи глобалізації, постіндустріального суспільства та сучасних гуманітарних технологій. Проте деякі експерти вказують, що російська політико-адміністративна еліта - це могутньо об’єднана сила, яка підпорядкувала собі державу, здатну спрямовувати її розвиток по латиноамериканському шляху.

Достатньо цікаві в цьому плані теоретичні підходи до розуміння даної проблеми запропонував російський учений *П.Щедровицький*, який стверджує, що “мотором глобальних змін стає новий транснаціональний клас - професійна аристократія, творча та державно-управлінська еліта нового покоління, яка намагається посилити основи національних держав, реалізуючи традиційні підходи в управлінні країною, нинішня російська влада загання країну все далі в історичний тупик” [412].

Тому головною роллю сучасної державно-управлінської еліти нового покоління в межах певної національної держави в умовах глобалізації є вироблення ефективних засобів та пошук відповідних механізмів, які забезпечують перехід суспільства у новий стан. Така державно-управлінська еліта має витіснити “традиційні соціокультурні ідентичності, пов’язані з етнічною належністю, релігією та професією” [347].

Сьогодні є всі підстави стверджувати, що “національні держави виявилися не готовими до нової глобальної ситуації, в останній чверті XX ст. вони все більше перетворюються на ансамблі протилежних національних інтересів, у несистемні колекції господарчих та соціокультурних регіонів... постнаціональна державність може бути вирощена в інкубаторі імперій нового покоління - культурних і економічних” [347]. Слід підкреслити, що основна провина цього покладається на національну державно-управлінську еліту, яка не здатна мобільно адаптуватися до сучасних умов розвитку держави, і яка фактично сьогодні втрачає своє історичне буття. На думку *Н.Сумоні* [453], глобалізація стосується нерівномірності розвитку людського суспільства, проте вона не є абсолютно чимось новим порівняно з попередніми епохами індустріалізму. Така монополарність не лише пропонує спрощену картину світу, але й орієнтується на зовнішню політику держав на цілі, які досить часто не відповідають національним інтересам таких держав. Фактично за таких умов є всі підстави стверджувати, що формування національної еліти в умовах глобалізації може привести всі країни без винятку до “загального знаменника”, нав’язуючи ним єдині правила політичної гри під гаслом структурної адаптації. Саме тому багаті країни стають ще багатшими, а бідні - біднішими. Тому сьогодні постає реальна проблема становлення мега-суспільства, в якому громадяни б володіли рівними правами та обов’язками, що дає підстави для створення нового, більш гуманного світоустрою по відношенню до інших національних спільнот.

З цього приводу *В.Іноземцев* зазначає, що в основу такої соціальної поляризації покладений технологічний прогрес, який має забезпечити стабільність універсальної еволюції (в ролі якої виступає глобалізація) і одночасно виключає загальноприйнятну форму його самоорганізації [132].

В епоху вибухового розвитку інформаційних технологій особливого значення набуває розуміння взаємозалежності знань та розвитку, тобто різні типи еліт по-різному адаптуються до іноземного продукту, мають різний рівень розвитку та можливості для власної модернізації системи управління. Саме тому основними формами діяльності державно-управлінської еліти на сучасному етапі глобалі-

заційних процесів мають стати співробітництво та стратегічне партнерство. Тому сьогодні доцільно чітко визначити цілі та функції діяльності такої еліти, оскільки саме така еліта має визначати стратегію суспільного розвитку, рівень підготовленості якої має здійснюватись виходячи із потреб такого розвитку. Все частіше сьогодні постає проблема формування кооперативного глобального управління, яке висуває ряд вимог, а саме визначення певного кола сучасних та перспективних проблем, розв'язання яких неможливе в межах однієї держави. Наступною фундаментальною вимогою є інституціоналізація та мобілізація управлінського потенціалу нації. Сьогодні виходячи з нових глобалізаційних умов державно-управлінська еліта має виробити нові соціально-ідеологічні конструкції, які б забезпечили стратегію глобалізації, що передбачає збереження інтересів тих, хто отримує від глобалізації найбільшу користь, та дотримання справедливості щодо менш розвинених країн. Отже, саме на державно-управлінську еліту сьогодні покладено виробити нові світові стандарти управління, які забезпечать радикальну модернізацію національних держав.

Одним із типів, який визріває сьогодні в умовах глобалізації, є так звана еліта глобалізованих бюрократів, до яких належать службовці державних та наднаціональних структурних утворень. У межах даного аналізу формування національної державно-управлінської еліти доцільно також згадати такий тип еліти, як конс'юмеристська, до якої відносять тих, хто розробляє та впроваджує ефективні інформаційні технології. Роль такої еліти на сучасному етапі розвитку має неабияке значення, оскільки інтеграція України в глобальний простір має відбуватися на основі максимального використання інформаційних та інтелектуальних ресурсів. Тому доцільно виробити нову концепцію випереджального розвитку, відповідно до якої змінити інерційний індустриальний розвиток на розвиток інноваційний. Така концепція має включати механізми узгодження досвіду світового співтовариств з невикористаними можливостями України, тобто вивчення глобальних замовлень та глобального попиту.

Наступна проблема, яка надзвичайно гостро сьогодні постає перед державно-управлінською елітою, - це проблема державного управління глобалізаційними процесами. Безперечно, що це проблема державної влади - здатної розробити національну стратегію шляхом оптимальної організації інтелектуальної управлінської еліти на досягнення технологічних проривів. Адже сьогодні відомо, що концепція традиційного наздоганяючого розвитку України безперспективна. Підриваючи національну ідею величчя країни, вона розроблює та деморалізує націю.

Так, інтелектуальний ресурс та високопрофесійний потенціал еліти сьогодні мають скоротити відстань між розвиненими державами і впливати на ступінь опозиційності між іншими державам. Тобто мова фактично йде про створення загального соціально сприятливого простору для інтеграції України зі світом, європейськими стандартами зокрема. Метою такого простору має бути нарощування й підвищення якості сукупного державно-управлінського потенціалу як ключового чинника інноваційно-економічного розвитку кожної з країн, а також прискорення соціального розвитку всієї Європи. Такий простір має створити рівні для всіх умови доступу до новітньої інформації, відкривши тим самим нові можливості для спілкування між управліннями, також забезпечити формування престижності професії управління, захистивши їх інтелектуальну власність, підвищити продуктивність наявного потенціалу шляхом збереження вітчизняних традицій державності.

В межах даного аналізу доцільно більш детально звернути увагу на критерії вимог до діяльності державно-управлінської еліти в умовах глобалізації.

Слід відзначити й те, що державно-управлінська еліта не тільки безпосередньо впливає на формування ідеології державного управління, але й забезпечує її реалізацію. Завдяки активній участі еліти в управлінні державою утверджуються високодемократичні принципи функціонування держави, розробляється фундаментальна державна ідеологія, яка відображає реалії глобалізованого суспільства. Державно-управлінська еліта, зосереджуючись на об'єктивному аналізі оцінок, конструктивному вивченні глобалізаційних проблем, повинна мати високорозвинену інтуїцію, володіти принципами раціонального планування, що забезпечує ефективність та оптимальність підготовки та прийняття державних рішень. Точніше сказати, структури управління в умовах глобалізації створюються для того, щоб віднайти ефективні механізми функціонування держави.

Зокрема, такі критерії вимог до сучасної державно-управлінської еліти сформулював *Н.Назарбаєв*. "XXI сторіччя, незважаючи на всі глобальні проблеми, - це сторіччя оновлення, сторіччя зближення та ствердження загальнолюдських цінностей та рівності людей. Це - період молодих, енергійних, талановитих, активних людей, які беруть на себе відповідальність за долі світу, за свою країну" [298, с. 66].

Сьогодні першочергового значення для нашої держави набуває вироблення геополітичної стратегії України, яка включає з'ясування місця України у світовому геополітичному просторі, реформування системи державних інститутів відповідно до нових глобалізаційних умов, функціонування партійної системи, взаємодія ЗМІ та державних структур.

Необхідно звернути увагу на той аспект, що національну державно-управлінську еліту формують громадяни країни, які, безумовно, обізнані і в специфіці процесів, які відбуваються, ризиках, які несуть процеси глобалізації. Проте не завжди є однозначним ставлення влади до державно-управлінської еліти, до розуміння її призначення та функцій у суспільстві. Адже часто спостерігається зневажливе ставлення до управлінської еліти і в засобах масової інформації. Тому коли справжня, а не перемаскована державно-управлінська еліта виробила своє ставлення до сучасних глобалізаційних процесів і прогнозує певні ризики, які пов'язані з ними, до еліти ставляться з недовірою. Водночас можна спостерігати значні резерви для підвищення соціальної активності взаємодії управлінської еліти та влади в цілому. Виникає потреба в значному посиленні інформованості еліти про діяльність владних структур, більш широкому залученні її до розробки та реалізації соціально-економічних планів та програм розвитку держави в умовах глобалізації.

Якщо проаналізувати соціально-демографічні характеристики державно-управлінської еліти, зокрема в країнах пострадянського простору, які на сьогодні виступають реальними суб'єктами розгортання глобалізаційних процесів, то ми побачимо, що значна частина еліти належить до віку соціальної та професійної зрілості: від 40 до 50 років - 41,3%, старше 50 років - близько 20% опитаних [328]. Це також свідчить про те, що державно-управлінська еліта переживає період омолодження порівняно з попередніми періодами, проте це не є оптимально-прогнозованим критерієм, адже високий потенціал інтелекту, мобільність, відкритість до сприйняття новацій, інтенсивність кадрового оновлення ще не свідчить про ефективність управління.

Наразі система державного управління різко втрачає свою стійкість та відповідну стабільність, що безпосередньо характеризує якісну особливість нинішнього етапу. Фактично на сьогодні наявною є конвергенція (або конвертація самої системи управління, яка відповідає глобалізаційним умовам) відносин між різними прошарками владної еліти.

Сьогодні потрібно говорити також про певні сценарії розвитку системи управління України в умовах глобалізації з чітким розуміння ролі та функцій сучасної державно-управлінської еліти, наскільки вона здатна протистояти певним процесам, які неоднозначно позначаються на системі державного управління та відповідно розвитку Української держави.

Так, по-перше, державно-управлінська еліта як суспільний прошарок нездатна перебудувати системи державного управління відповідно до нових умов, а також адаптувати та модернізувати поперед-

ню. Це створює передумови того, що поступово національна система державного управління переходить у стан хаосу. По-друге, державно-управлінська еліта являє собою інертну структуру, яка мало відповідає природі соціальних трансформацій та блокує природний розвиток визріваючих суперечностей.

По-третє, економічна еліта все частіше сьогодні (в умовах глобалізації) перетворюється на державно-управлінську еліту, що уособлює прийняття та реалізацію державно-управлінських рішень. Така еліта організовується в нову форму державно-управлінської еліти, здійснює ефективне управління заради стабільності, отримання прибутку, оскільки в умовах глобалізації значно спрощуються механізми укладання економічних угод між спільнотами.

По-четверте, так звана економічна управлінська еліта формує зовнішньоекономічне середовище для держави, у результаті чого певна національна держава починає існувати за критеріями розвинених західних країн, так би мовити за рахунок третього світу. Тобто тут державно-управлінська еліта здійснює свою кваліфіковану діяльність в інтересах усього суспільства.

Таким чином, в умовах глобалізації в діяльності владної еліти з'являється система нових критеріїв, зумовлених безпосередньо новими тенденціями інтеграції еліт у різних сферах суспільного життя, а також діями певних механізмів рекрутування еліт. Слід відзначити, що за сучасних умов важлива роль належить неформальній структурі еліт, яка все частіше відстоює своє право на владу, адже кожне елітне угруповання очолюється лідером, який зазвичай контролює ту чи іншу державну структуру чи навіть регіон. Причому між членами такого угруповання формуються клієнтурні відносини, а отже, створюються так звані клієнтурні угруповання, які приймають форму "номенклатурного патронату".

Національна еліта в умовах глобалізації бере безпосередню участь у процесі вироблення та впровадження відповідного адміністративно-політичного рішення. Саме завдяки можливості прийняття відповідного рішення даним соціальним класом, у ролі якого виступає національна еліта, відбуваються кардинальні соціальні зміни, а саме: ліквідація монополій певної соціальної сили чи, навпаки, розширення її можливостей.

Доцільно також звернути увагу на ставлення державно-управлінської еліти до процесів глобалізації і те, наскільки вона активно включена в розгортання таких процесів. Позитивно ставляться до глобалізації 39,9% опитаних управлінців, вважають її новим і необхідним типом суспільного розвитку, негативно налаштований до неї лише кожний десятий, який вважає, що вона являє реальну загрозу для на-

ціональних інтересів. Частково на такій оцінці позначається специфіка еліти, яка вивчалась, оскільки значна кількість опитаних не вважає себе елітою: 44,9% відповіли, що в них немає відчуття належності до еліти і 19,5% перебуває в стані амбівалентному. Більшість респондентів зазначали, що їм важко відповісти на це запитання. Із опитаних чиновників, які перебувають на вищому щаблі влади, 62,3% не встигають в ногу з часом або взагалі з ним розійшлись [328].

Це реально відображає те, що може бути небезпечним в умовах глобалізації і про що згадував *Г.Ортега-і-Гассетт*, - типове світо-відчуття себе людиною натовпу, а не еліти. Адже справжня еліта відрізняється саме тим, що бере на себе відповідальність за соціальні зміни, у тому числі - несприятливі - у місті, країні, світі, тоді як людина натовпу перекладає всі на інших, насамперед на невідконтрольне йому керівництво. Чи пов'язані відповіді з реальним зниженням соціального статусу (схоже, так воно і є), чи з непевністю в майбутньому і тривогою за долю країни (що також обґрунтовано і має місце), чи з іншими причинами - важко сказати. Це вимагає додаткового дослідження. Але можна з високим ступенем упевненості констатувати, що отримані відповіді не випадкові, їх підтверджують непрямі дані, що містяться у відповідях респондентів на контрольні запитання.

Досить цікаво розв'язується проблема формування державно-управлінської еліти в умовах глобалізації в наших східних сусідів незважаючи навіть на те, що сьогодні Росія як держава не виявляє глибокої активності щодо залучення її до глобалізаційних процесів, найменше на пострадянському просторі прагнення до інтеграції у світову спільноту. Проте це не заважає їй сформувати чітку стратегію формування державно-управлінської еліти під назвою "Стратегія лідерства". Автором даної стратегії виступає Науково-дослідний інформаційно-аналітичний центр "Стратегія майбутнього". Основна мета такої стратегії - вивести Росію в лідери глобалізаційного процесу, причому йдеться не про її бажання інтегруватися до світової спільноти, а передусім про прагнення стати мегадержавою, до якої буде прагнути інтегруватись сама світова спільнота. І що досить цікаво: Росія тут не виступатиме у ролі реалізатора інтересів інших держав, а буде реалізовувати свої і тільки свої. Розглянемо детальніше деякі положення даної концепції, які становлять явний інтерес для наших вітчизняних реалій. Мета даної Стратегії забезпечити стабільний розвиток Росії у довгостроковій перспективі (100 і більше років), відповідно до чого доведено:

- п жодна із регіональних цивілізацій, крім Росії, потенційно не здатна взяти на себе роль лідера в зміні спрямованості цих процесів;

- п стійкий напрям розвитку Росії залежить від її здатності очолити зміни глобальних процесів;
- п об'єктивно Росія здатна взяти на себе роль лідера в глобалізаційних процесах, якщо зробить усередині себе світоглядну революцію, оскільки всі необхідні передумови для цього в неї є;
- п ключова проблема: підготувати управлінські кадри, які були б здатні вирішити дане завдання - відповідно до цього необхідно забезпечити підготовку управлінських кадрів, які б за історично короткий термін вивели Росію в лідери глобалізаційного процесу, змінити її спрямованість на довготривалу перспективу.

У стратегії також відзначається, що перехід Росії із нинішнього режиму управління - режиму деградації та розкладу в режим стійкого розвитку є сильним маневром (перехід системи із одного стану в інший за достатньо короткий історичний період). Водночас наголошується, що ймовірність успішного здійснення маневру прямо пропорційна якості управління, яке здатне забезпечити державно-управлінська структура, що здійснює даний маневр. Якщо необхідна якість державного управління не забезпечується, то відбувається втрата управління та вибраний варіант розвитку (варіант лідерства) виявляється недосяжним. Здійснення передбачуваного управлінського маневру відбувається в умовах, коли Росія перебуває під впливом інших центрів концентрації глобального керування, у першу чергу західних, які реалізують свої стратегії, зокрема стратегію побудови "нового світового порядку". Дана обставина накладає вимогу забезпечення не просто високої якості керування, а найвищої, чимось, що забезпечують інші центри концентрації глобального керування.

Таким чином, найважливішою характеристикою сучасного суспільства є його перехід в якісно новий глобалізаційний стан, у якому швидкість зміни технологій (соціальних, технічних, інформаційних тощо) зростає настільки, що кожна національна державно-управлінська еліта змушена виробляти навички оперативного прилаштування й адаптації до ситуації, що постійно змінюється. Тому сьогодні основним пріоритетом діяльності національної державно-управлінської еліти є перетворення національної держави на лідера в сучасних глобалізаційних процесах.

6.3. Специфіка реалізації кадрової політики в перехідних суспільствах в умовах глобалізації

Одним із пріоритетних завдань у розвитку Української держави є створення ефективної державної кадрової політики, яка б була ідентична рівню її національного розвитку, і таким чином дала змогу їй протистояти сучасним викликам глобалізації. Остання створює реальні ризики для функціонування національної системи кадрової політики перехідних суспільств, адже з боку економічно розвинених суспільств декларуються уніфіковані та стандартизовані критерії вимог до змісту діяльності кадрового потенціалу, дотримуючись яких можна втратити імперативи національної ідентичності у творенні державної політики в цілому. Саме тому сьогодні кожне суспільство має віднайти адекватну формулу народження кадрового потенціалу, аби, з одного боку, вписатися в сучасні глобалізаційні процеси і зайняти в них достойне місце, а з другого - не втратити формулу власної національної ідентичності.

Одним з основних принципів реалізації кадрової політики, зокрема, в українському суспільстві стало проголошення антропоцентризму, який кардинально змінює критерії ставлення до сучасної людини, до її інтелекту, діяльності та засобів функціонування та реалізації. В протизагони економічному принципу, який протягом тривалого часу виступав основним засобом суспільного розвитку, новий принцип вказав на те, що головним конгломератом такого розвитку є людина з її здатністю швидко адаптуватися до сучасних глобалізаційних умов та можливостями віднайти ефективні ресурси модернізації такої практики. Це безпосередньо вказує на те, що основна інвестиція, яку робить людина у сучасному постіндустріальному суспільстві, це її інтелектуальний потенціал, саме тому є всі підстави вважати, що глобалізація це не лише економічний фактор розвитку сучасного світу, а це й фактор максимального використання інтелектуального потенціалу кадрового ресурсу. Тому важлива увага в умовах глобалізації має приділятися саме нарощуванню інтелектуального потенціалу кадрового ресурсу, який би відповідав потребам державно-управлінської практики і був здатен забезпечити динамічний та потужний розвиток нашої держави.

В умовах глобалізації принципово змінюється парадигма державного управління перехідного суспільства, послаблюється роль національних державно-управлінських структур, накладаються відповідні регламентації на національний суверенітет, розширюють-

ся формати втручання транснаціональних структур у стабілізацію суспільного життя, а тому це, безумовно, і впливає на особливості реалізації державної кадрової політики. Саме такі умови визначають новітню стратегію розвитку держави та зумовлюють потребу формування нової моделі функціонування управлінських кадрів, яка б відповідала потребам часу, володіла сучасними глобальними технологіями, новим стилем мислення та баченням перспектив розвитку суспільства.

Розробляючи концептуальні засади реалізації кадрової політики в умовах глобалізації, доцільно особливо враховувати ментальні, культурно-психологічні та соціально-політичні форми ідентифікації спільноти, які мають стати пріоритетними у процесі комплектування апарату державного управління і відповідно закласти підвалини проголошення нової ідеології (глобалізаційного) розвитку держави. Дана сентенція висуває нові критерії вимог до формування та функціонування державного кадрового потенціалу, а саме підвищуються вимоги до його компетенції та професіоналізму, продуктивності та результативності як могутнього ресурсу, що визначає та забезпечує формування нової конфігурації глобального соціально-економічного та політичного розвитку держави.

В умовах глобалізації надзвичайно потужна роль належить кадровому потенціалу, адже на нього покладається основне завдання оберігати національну ідентичність держави і водночас вміти підлаштуватися під цивілізаційні стандарти суспільного розвитку таким чином, щоб мати можливість передусім реалізувати власні національні інтереси, сповідувати свої управлінські цінності, наслідувати свої звичаї та норми системи державного управління. Це вказує на потребу формування принципово нового типу кадрового ресурсу в перехідному суспільстві, який має запобігти зіткненню вітчизняних реалій із певними стандартами глобалізаційного розвитку, точніше він має виробити ефективні механізми управління глобалізаційними процесами шляхом інтенсифікації контактів між транснаціональним кадровим ресурсом. Саме такий кадровий ресурс має взяти на себе завдання перетворити державу на конкурентоспроможну державу у світі за всіма стратегічними напрямками.

Відповідно до цього в умовах глобалізації особливого значення набуває нарощування інтелектуального потенціалу кадрового ресурсу, а тому перехід від технократії до гуманітаризації системи підготовки керівних кадрів є очевидним. Керівні кадри сьогодні передусім мають бути високоінтелектуальним та високопрофесійним ресурсом, відкритим до впровадження різних форм новацій та застосування технологічних модернізацій з метою забезпечення сталого розвитку суспільства. Сьогодні держава має повернутись обличчям до люди-

ни, забезпечивши “високий рівень професійної підготовки кадрів та професійної культури як важливої цінності суспільства в умовах глобалізації” [355].

Кадровий ресурс як важливий інструмент динамічного розвитку держави - особливо в умовах глобалізації, має виступати активним суб'єктом забезпечення ефективності соціально-економічних, технологічних, соціально-психологічних процесів, що відбуваються в суспільстві, модернізувати систему державного управління, а це, у свою чергу, дасть змогу здолати інерцію, усталені стереотипи мислення, які реально протистоять оптимізації кадрової політики в ситуації глобальної інтеграції. Це в особливий спосіб увиразнює потребу оновити систему наповнення органів державного управління згідно з умовами суспільного розвитку, виробити механізми поліпшення управлінських процедур, створити раціональну організацію праці в органах управління, а також сформувати національну модель кадрового забезпечення з урахуванням ментальних та культурно-психологічних ознак спільноти.

Сучасні глобалізаційні процеси в особливому ракурсі висувають потребу впровадження інноваційної технології здійснення кадрової політики, відповідно до якої передбачається виробити новий стиль кадрового забезпечення органів державної влади високопрофесійним управлінським персоналом, здатним задовольняти потреби населення шляхом надання якісних та ефективних управлінських послуг. Все це передусім вимагає докорінних змін у самій стратегії здійснення державно-управлінської діяльності, принципового оновлення кадрових структур, які потребують нестандартних, новаторських підходів до прийняття державних рішень.

Важливим кроком у цьому напрямі є визначення нових пріоритетів технології вирішення кадрових питань, відповідно до умов глобалізаційного розвитку, виходячи при цьому з розуміння кадрів як важливого ресурсу суспільного розвитку зі своєю логікою, закономірностями, механізмами самоорганізації та саморозвитку. У цьому плані також варто вказати на те, що сьогодні державний кадровий потенціал має бути спрямований на організацію своєї діяльності, орієнтуючись на світові стандарти, але обов'язково при цьому враховуючи національні традиції.

Це, у свою чергу, обґрунтовує потребу розробити нову технологію кадрового оновлення державного управління, яка відповідала б потребам часу і володіла “сучасними інформаційними технологіями, методологією підготовки державних службовців, глобальними технологіями налагодження державно-управлінської практики, технологіями впровадження реформ та ін.” [204, с. 39]. Це, зокрема, вка-

зує на те, що сьогодні Україні потрібні ініціативні, компетентні кадри, з новим стилем мислення та баченням перспективи розвитку суспільства, які володіють демократичними методами управління і здатні забезпечити економічний та соціальний розвиток держави в умовах глобалізації. Таким чином, можна вказати на такі основні вимоги до реалізації своїх функцій кадровим потенціалом держави, як: здатність діяти в сучасних умовах суспільного розвитку; бути відкритими до впровадження відповідних новацій, діяльність кадрів не повинна бути декларативною та абстрактною, а стосуватися реалізації конкретних функцій у системі державного управління. В умовах глобалізації на державний кадровий потенціал покладається функція не лише забезпечення єдності державних, суспільних та національних інтересів, але і творення такої системи інтересів. Кадровий потенціал держави сьогодні має спрямовувати свою діяльність на реалізацію власного загальнонаціонального інтересу, а не транснаціонального.

В умовах глобалізації особливо важливим ризиком у контексті реалізації державної кадрової політики є високий рівень плинності кадрів, що в кінцевому підсумку може привести до “кадрового дна”, коли теперішній управлінський резерв буде вичерпано, а відповідного та своєчасного йому наповнення не буде здійснено. Держава, не здійснюючи відповідного прогнозування та планування кадрового потенціалу, необхідного для оптимальної організації системи державного управління, в сучасних глобалізаційних умовах опиниться в ситуації “кадрового дна”, з якого піднятися буде надзвичайно важко. На нашу думку, система державної кадрової політики має бути надзвичайно мобільною та відкритою до сучасних глобалізаційних умов, в цьому плані постійно має оновлюватись система кадрового забезпечення відповідно до реалізації потреб та інтересів громадянина як основної мети організації державно-управлінської практики.

В умовах глобалізації особлива роль належить технологіям прогнозування та планування потреб у кадрах, особливо це обумовлено потребами створення відповідних структур, покликаних оптимізувати функціонування кадрової політики в умовах глобалізації. Сьогодні мова йде про розширення чисельності кадрів у зв'язку з появою нових завдань та функцій, які покладаються на управлінські структури в умовах глобалізації, все частіше національні інституції управління набувають транснаціонального характеру, а тому і змінюється система організації їх діяльності, відповідно до цього створюються нові структурні підрозділи, запроваджуються нові посади та спеціальності, які відповідають новому типу суспільного розвитку, що визначається глобалізацією.

Одним із механізмів реалізації державної кадрової політики є створення необхідних умов для професіоналізації керівних кадрів, що, у свою чергу, включає сприяння професійному розвитку, у тому числі набуття професійного досвіду та здійснення професійного добору, критерії якого чітко регламентовані сучасними глобалізаційними умовами. Відповідно до цього, чим більше кадри включені у професійну діяльність, тим більше вони мають можливостей набути професіоналізму та компетентності, а тому бути реально адаптованими до сучасних умов. Основними принципами діяльності кадрів, на нашу думку, є професійно-глобалізаційна самоідентифікація, що передбачає співвідношення можливостей з вимогами глобалізації, які пред'являються до конкретної форми діяльності, та опрідмечення власного професійного досвіду, коли відбувається накопичення індивідуального досвіду у сфері управлінської практики.

Таким чином, державна кадрова політика має бути спрямована на формування інтелектуального потенціалу кадрів, управління професійною кар'єрою, коригування професійного складу кадрів, раціональне використання їх можливостей та здібностей, створення стратегії управлінської діяльності відповідно до імперативів сучасності, а також багатоваріантної системи розв'язання кадрових проблем. З цією метою доцільно розробити конкретні програми прийняття державно-управлінських рішень, які дають змогу швидко реагувати на зміни суспільного розвитку, а також забезпечувати оптимальність державно-управлінської стратегії керівного складу в глобалізаційних умовах, швидко і точно діяти на основі "алгоритмів мислення" та поведінки, розробляти інноваційні проекти з метою забезпечення ефективності державного управління.

Кожна держава має свою власну ментальну модель формування та здійснення кадрової політики, яка визначає ментальні особливості формування керівного складу апарату, механізми кадрового забезпечення державного управління, критерії формування та розвитку його інституту державної служби. Ця модель має бути зорієнтована на виключну реалізацію загальнонаціональних інтересів особливо в умовах глобалізації.

Оскільки державна кадрова політика має здійснюватись відповідно до характеру соціальних, економічних, технологічних, соціально-психологічних процесів, які відповідають як потребам суспільства, так і рівню його розвитку, то для підвищення його ефективності перехідне суспільство має виробити нову "канву" стратегії кадрового забезпечення, визначити мету, зміст, функції та терміни її реалізації. Це підтверджується тим, що ефективність кадрового забезпечення вимагає високої якості в діяльності керівних кадрів та відповід-

ної його чисельності, оскільки вона, безумовно, визначає умови динамічного розвитку суспільства.

Реалізація державної кадрової політики відповідно до імперативів сучасності дасть змогу модернізувати систему державного управління, подолати інерцію, усталені стереотипи мислення, які протистоять модернізації управлінської діяльності та її відповідності сучасним інтеграційним вимогам. Розробка такої кадрової політики має здійснюватись відповідно до завдань, які стоять перед суспільством.

Отже, ефективне функціонування держави, її економічний та соціальний розвиток неможливі без високопрофесійного, кадрового ресурсу нового типу, здатного приймати ефективні державні рішення та забезпечувати успіх соціально-економічних та політичних перетворень в умовах глобалізації. Для цього необхідно передусім створити чітко регламентовану систему наповнення кадровим ресурсом державно-управлінських структур (шляхом добору та розстановки кадрів, формування кадрового резерву, стажування, підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації, стимулювання управлінської ініціативи й активності), що реально відповідає вимогам сучасного глобалізаційного розвитку.

Кожна держава має свою власну ментальну модель формування кадрового потенціалу - зорієнтовану на реалізацію загальнонаціональних інтересів. Тому сьогодні суспільство має піднятися до рівня розуміння її крайньої необхідності. Адже саме від кадрового потенціалу залежить вибір методу - кардинального розв'язання проблем, які виникають в умовах глобалізаційного розвитку. Тому держава має запропонувати власний дієвий інструментарій діяльності з урахуванням ідеологічних, суспільно-політичних, ментальних чинників, а також традицій у виборі альтернатив управління самими глобалізаційними процесами.

Проте слід відзначити, що складність діяльності управлінських кадрів сьогодні позначається саме на формуванні адекватної стратегії національної системи державного управління, яка полягає не лише в тому, щоб зберегти державність, але й діяти злагоди в суспільстві, розділеному переважно на людей зі стилем мислення індустріальної (які зачасти не розуміють викликів сучасної ситуації, обумовленої розвитком глобалізаційних процесів) та постіндустріальної епохи (що вбачають у державі перш за все сервісну інституцію - спрямовану на надання управлінських послуг).

Саме тому в умовах глобалізації кадровий потенціал має виступати гарантом збереження передусім традиційних загальнонаціональних цінностей шляхом національного наслідування, що є результатом відсутності інтелектуальних "розривів" у суспільстві, оскільки в

протилежному разі будь-яка управлінська культура зникла з обличчя землі, якщо б її носії не сповідували думку про підтримання основних її цінностей. При цьому загальні цінності еліти в умовах глобалізації є центрами кристалізації нових культур, тому саме вона має виступати носієм нової організаційної культури. Це також вказує на те, що в умовах глобалізації формальних демократичних інститутів ще не достатньо для констатації демократичного стану чи процесу, адже індикатором демократії можуть стати лише управлінські кадри, які забезпечать ліберальну демократизацію зміни влади, а також і її ефективність.

Слід відзначити, що в сучасному світі належним чином може розвиватися лише та країна, яка здатна максимально розширювати коло учасників управлінського процесу, бути відкритою для світового простору, змінювати способи організації управлінської діяльності, і водночас володіє власними національними критеріями збереження своєї самобутності, які не дають їй змоги розчинитися в умовах загальносвітової стандартизації. Тому основна роль у таких процесах належить саме розробці спеціальних соціальних технологій кадрової політики, спрямованих на максимальний розвиток інтелектуального потенціалу управлінських кадрів, головною якістю якої має стати високий професіоналізм та громадська позиція.

Нааявність цього забезпечується вмінням раціонально розподіляти завдання між підлеглими, координувати їх діяльність, сприяти досягненню намічених цілей, використовуючи найновіші методики та технології прийняття управлінських рішень, запропоновані світовою спільнотою. Тому на сьогодні саме кадровий потенціал визначає функціональний зміст управлінської структури в умовах глобалізації, надає значимості та загальнообов'язковості інституціональним відносинам, які складаються між суб'єктами державного управління, щоб таким чином "легітимізувати механізми державно-управлінської стратегії в конкретних суспільно-історичних умовах" [75]. Управлінець вищої ланки має здійснювати свою діяльність, виходячи з тенденцій сучасного глобалізаційного розвитку, а саме: розробляти проект стратегічного планування, програми проектів, планів, сценаріїв своєї діяльності з урахуванням бажаного майбутнього.

Водночас слід відзначити, що реальне проникнення нових інформаційних технологій у державно-управлінську діяльність формує співтовариство людей з новою суспільною свідомістю, яка обумовлена глобалізаційними процесами. Сучасний управлінець за таких умов занурюється у світ глобальних технологій, з рівнем зростання яких його світогляд гіпертрофується, що реально засвідчує розрив культур, до яких він належить. Фактично розвиток сучасних

глобальних інформаційних технологій приводить до зміни в управлінському потенціалі свого ставлення до апробованих прийомів корпоративного управління в постіндустріальну добу.

Слід відзначити, що, з одного боку, саме національний кадровий потенціал є могутнім фактором ініціювання еволюційних змін у суспільстві в умовах модернізації або архаїзації системи управління, з другого - він являє собою абсолютно інертну структуру, яка не відповідає природі глибинних соціальних перетворень, і таким чином саме вона і блокує природне вирішення суперечностей, що назрівають. Тому, аналізуючи зміну функцій кадрового потенціалу України в умовах глобалізації, можна вказати, що вона певним чином "приватизувала собі" українське суспільство, а тому і будь-що утримує його в перехідному стані від традицій до сучасності, від бажання відповідати новим умовам розвитку. Хоча в цьому і є певний сенс, коли ми говоримо про розвиток національної держави в умовах глобалізації, коли майже всі держави світу мають різні стартові умови для сучасного розвитку, тому різні функції виконує й кадровий потенціал, який має виступати могутнім механізмом збереження національної специфіки розвитку та функціонування системи управління. При цьому слід наголосити, що в умовах глобалізації державність як така не зникає, але трансформується у світову імперію, яка виникає вже на основі існуючої держави, достатньо могутньої, щоб підпорядкувати собі всі інші країни.

В епоху вибухового розвитку інформаційних технологій особливого значення набуває розуміння взаємозалежності знань та суспільного розвитку, оскільки різні рівні кадрового потенціалу адаптуються до іноземного продукту, мають різний рівень розвитку та можливості для власної модернізації системи управління. Саме тому основними формами діяльності кадрового потенціалу на сучасному етапі глобалізаційних процесів мають стати співробітництво та стратегічне партнерство. Тому сьогодні доцільно чітко встановити цілі та функції діяльності кадрового потенціалу, оскільки саме він має визначати стратегію суспільного розвитку, рівень підготовленості якого має здійснюватись виходячи із потреб такого розвитку. Все частіше сьогодні постає проблема формування кооперативного глобального управління, яке висуває ряд вимог, а саме визначення певного кола сучасних та перспективних проблем, розв'язання яких неможливе в межах однієї держави. Наступною фундаментальною вимогою є інституціоналізація та мобілізація управлінського потенціалу нації. Сьогодні виходячи з нових глобалізаційних умов управлінські кадри мають виробити нові соціально-ідеологічні конструкції, які б забезпечили стратегію глобалізації шляхом реалізації інтересів тих, хто

отримує від глобалізації найбільшу користь та дотримання справедливості по відношенню до країн менш розвинених. Отже, саме на кадровий потенціал сьогодні покладається вироблення нових стандартів управління, які мають забезпечити радикальну модернізацію національних держав.

Таким чином, у межах даного параграфа нами проаналізовано особливості реалізації державної кадрової політики України в умовах глобалізації; розкрито роль кадрового потенціалу, а також визначено особливості нарощення його інтелектуального ресурсу; обґрунтовано зміну принципів реалізації державної кадрової політики в постіндустріальному суспільстві та роль кадрового потенціалу як потужного засобу протистояння сучасним ризикам глобалізації, яка приводить до розширення фізичних кордонів національних держав. Логіка розгляду даного аспекту дослідження, у свою чергу, вимагає деталізованого аналізу особливостей діяльності державних службовців в умовах глобалізації, що і виступатиме предметом вивчення в наступному параграфі.

6.4. Особливості діяльності державних службовців в умовах глобалізації

У контексті сучасних глобалізаційних процесів, які приводять до формування нової парадигми управління суспільним розвитком, принципово змінюється характер та специфіка діяльності державних службовців як суб'єктів реалізації нових критеріїв та цінностей, які відповідають новим умовам життєдіяльності людства. Така парадигма характеризується в першу чергу зміною ціннісних орієнтацій державних службовців, що тим самим вимагає формування нового рівня їх професійної ідентичності та національної свідомості. Це пов'язується з тим, що розвиток сучасного світу декларує нові тенденції суспільної життєдіяльності, а відповідно до цього і нову модель організації системи державного управління, яка базується на зростанні взаємозалежності та світоцілісності, що викликані процесами глобалізації. Не менш важливу роль у зміні функцій діяльності державних службовців відіграє загострення глобальних проблем розвитку людства, без інтегрованого розв'язання яких останнє реально втрачає перспективи свого буття. Сучасний світ є настільки суперечливим і непередбачуваним, що чітко класифікувати його перспективи без активної участі у їх формуванні державно-управлінського апарату також практично неможливо.

Саме тому в процесі організації державно-управлінської діяльності в умовах глобалізації важлива роль належить розвитку не лише професійних здібностей, але і формуванню нового рівня громадянської відповідальності державних службовців, яка б узгоджувалась із сучасними умовами та факторами загальноцивілізаційного розвитку. Це підтверджує те, що сучасний світ в умовах глобалізації настільки мобільно змінюється, що потреби у висококваліфікованих управлінських кадрах, здатних приймати ефективні рішення та реалізовувати адекватну політику, є очевидними. У зв'язку з цим в умовах глобалізації перед інститутом державної служби з'являються як нові можливості для оптимізації своєї діяльності, особливо що стосується спрощення механізмів налагодження міжнародної співпраці, так і нові ризики - питання підведення під єдині глобалізаційні стандарти налагодження державно-управлінської діяльності, які нівелюють національний фактор.

Інститут державної служби, реалізуючи свої функції у добу постмодернізму, має бути адаптованим до відповідних умов реалізації державно-управлінської практики, які висуває глобалізація. Передусім йдеться про пошук нових глобалізаційних критеріїв професіоналізму, як чи не єдиного способу позиціонування державних службовців, що має транснаціональний характер. Це пов'язується з тим, що процеси глобалізації приводять до стандартизації та вестернізації послуг та функцій, які надаються безпосередньо та реалізуються державними службовцями. Фактично це свідчить про єдині для всього глобального простору критерії та вимоги, які до них висуваються. У зв'язку з цим особливої доцільності сьогодні набуває "розробка нової концепції підготовки державних службовців, одним із важливих положень якої має стати не "виробництво добротних професіоналів", а підготовка державних службовців, які прагнуть до пізнання істини, здатних передбачити події та бути відповідальними за їх наслідки" [330, с. 129]. Фактично йдеться про прогностичну функцію як одну з найважливіших, що має змогу забезпечити оптимізацію організації державно-управлінської діяльності в умовах глобалізації. З цією метою має бути розроблено нову концепцію оптимізації діяльності державних службовців в умовах глобалізації, яка буде з необхідністю покладена в основу відповідного законопроекту. Така концепція в першу чергу має стосуватись підготовки державних службовців в умовах глобалізації, зокрема її тренінгової складової, яка б дозволила розвинути здатність до аналітичного міркування, найбільш адекватно оцінюючи сутність та специфіку сучасної суспільно-політичної ситуації, прагнення до пошуку істини та плюралізм у відстоюванні своєї точки зору. Саме це має сприяти тому, аби державні служ-

бовці в сучасних умовах навчились об'єктивно оцінювати зміст політико-правових та державно-управлінських процесів, прогнозувати майбутнє, аналізувати наслідки прийнятих рішень, а тим самим забезпечувати модернізацію системи надання державно-управлінських послуг. Крайня необхідність такої концепції пов'язується із розробкою ефективних механізмів захисту національного державно-управлінського ресурсу в умовах глобалізації, ризики функціонування якого в умовах глобалізації є очевидними. На особливу увагу щодо цього заслуговує досвід Росії, де протягом останніх років ведуться консультації, предметом яких є захист інтересів країни шляхом створення ефективної системи захисту державно-управлінського ресурсу як основного інструменту суспільного розвитку держави. Це пояснюється і тим, що в умовах глобалізації відбувається у першу чергу перерозподіл управлінських ресурсів, де окремі країни світу використовують управлінський потенціал інших країн задля власного національного розвитку. Це складає значні ризики для національної безпеки держави, адже управлінський потенціал нації як такий втрачає свою функціонально-первинну сутність.

Водночас важлива роль у контексті діяльності державних службовців в умовах глобалізації має належати встановленню та зміцненню міжнародної співпраці та обміну досвідом між управлінськими інституціями в межах єдиного глобального простору. Особлива увага при цьому має приділятися врахуванню національної специфіки організації державно-управлінської діяльності, зокрема при підготовці державних службовців. Це свідчить про необхідність приведення вітчизняних освітніх технологій у відповідність із сучасними вимогами, пріоритет яким надається у світі. Це дасть змогу підвищити рівень освітніх послуг, а відповідно до цього і рівень професійної та освітньої кваліфікації державних службовців, підводячи її під світові стандарти. Складовими елементами налагодження міжнародної співпраці мають стати заходи, які б були спрямовані на вивчення досвіду, ознайомлення із новими методами діяльності в умовах глобалізації. На думку *І.Ансоффа*, "міжнародне співробітництво в умовах глобалізації покликане створювати сприятливі умови для розвитку дисциплін з державного управління та навчальних програм, забезпечуючи тим самим підвищення якості навчання та проведення наукових досліджень" [6, с. 326]. Така система поглиблення міжнародної співпраці дасть змогу інтегрувати національну систему підготовки державних службовців у світову систему підготовки.

На думку російського дослідника *О.Суріна*, "державне управління в сучасних умовах є дуже складною, спеціалізованою та високотехнологічною системою, яка потребує кадрів, здатних працювати

на сучасному рівні і за допомогою сучасних інструментів" [331, с. 7]. Це свідчить про те, що процеси глобалізації висувають нову мету діяльності державних службовців, яка полягає у формуванні "інтелектуального потенціалу нації", здатного до розробки ефективних стратегій розвитку системи державного управління.

Отже, стратегія державно-управлінської діяльності сьогодні має будуватись таким чином, аби навчити службовців ефективно виконувати свої професійні функції в умовах глобальних змін. Задля реалізації даної мети мають бути вироблені нові критерії організації діяльності державних службовців, до яких ми відносимо: відповідність глобалізаційним критеріям суспільного розвитку та виключну спрямованість та ефективність організації системи управління. Відповідно до цього мають змінитись і критерії добору державних службовців, в першу чергу це мають бути управлінці, які мають "комплексну сучасну підготовку, володіють інноваційними підходами та інструментами" прийняття ефективних державно-управлінських рішень, що відповідають умовам глобалізаційного розвитку.

Зміна функцій діяльності державних службовців в умовах глобалізації також пов'язується із глобальними проблемами суспільного розвитку, розв'язувати які безпосередньо вони покликані. Насамперед це пов'язується із необхідністю розв'язання проблеми взаємозалежності транснаціональних політичних, економічних та культурних систем, принципова відмінність між якими чітко увиразнюється саме в умовах глобалізації. В результаті цього відбувається зростання суперечностей розвитку. У цьому зв'язку особливого значення набуває проблема реалізації національної безпеки, адже ризики її втрати стають дедалі очевиднішими в сучасних умовах, а це, у свою чергу, вимагає висококваліфікованих управлінців-практиків з питань міжнародної безпеки. Таким чином, сучасна система підготовки державних службовців має бути побудована таким чином, аби шляхом набуття відповідних знань дати їм можливість легко адаптуватись до нових глобалізаційних умов суспільного розвитку.

Слід відзначити, що одним із ризиків організації ефективної діяльності державних службовців сьогодні є превалювання технократизму в системі їх підготовки, а це, у свою чергу, перешкоджає їм належно адаптуватись до нових глобалізаційних умов. Технократизм, який декларує пріоритет технології прийняття рішень над ціннісно-аксіологічною складовою організації державно-управлінської діяльності, не є адекватною формою зваженої оцінки державними службовцями відповідної ситуації. Це ще раз підтверджує той факт, що адміністративні механізми діяльності державних службовців не можуть превалювати над їх ціннісно-аналітичною складовою. Саме тому

в умовах глобалізації при підготовці державних службовців доцільно посилити “дослідну та аналітично-експертну” складову, яка б дала змогу їм відійти від формально-технократичної системи державного управління до ціннісно-аналітичної, яка адекватно відповідає сучасним умовам суспільного розвитку.

В умовах глобалізації “держава уособлює собою значну кількість цивілізації”, а відповідно до цього і типів систем організації державно-управлінської діяльності, в результаті чого перед управліннями постають складні завдання, яким чином протистояти уніфікованій системі державного управління. Саме тому в умовах глобалізації діяльність державних службовців має набувати індикативного характеру, певною мірою вона повинна постійно перебудовуватись відповідно до вимог суспільного розвитку, якщо вони узгоджені з власними ментальними традиціями державного управління. Таким чином, держава в першу чергу має дбати про підвищення професійно-кваліфікаційного рівня державних службовців з відповідним створенням інноваційного інструментарію, який би дав змогу забезпечити прогрес держави на початку XXI ст.

В умовах глобалізації державні службовців жодною мірою не можуть ізольовано від світового досвіду реалізувати свої управлінські функції, а тому виходячи із цього особлива увага має приділяти накопиченню та аналізу власного управлінського досвіду, який би не дозволив управлінням реально втратити зв'язок з власними управлінськими традиціями. Майже аксіоматично для вітчизняних учених та практиків звучить теза про модернізацію системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців. Передусім тут йдеться про посилення гуманітарної складової в організації навчального процесу, що тим самим принципово відрізнятиме його від західноєвропейського, для якого базовою основою є технократичний підхід до системи підготовки державних службовців. Виключати останній принципово не можна, але головне потрібно узгодити аксіологічний та технократичний підходи в системі підготовки державно-управлінського апарату в Україні.

Обмірковуючи специфіку діяльності державних службовців в умовах глобалізації, слід виокремити відповідні тенденції, які вказують на уніфікований характер їх діяльності в цілому у світі. До таких тенденцій, з нашої точки зору, доцільно віднести:

- наявність спільних глобальних проблем суспільного розвитку, які потребують узгодженого пошуку універсальних технологій їх розв'язання;
- професійна підготовка державно-управлінського апарату, яка базується на ґрунтовному вивченні досвіду організації світо-

вих систем державного управління (такий чиновник найбільшою мірою зможе виробити ефективну технологію прийняття державно-управлінських рішень в умовах глобалізації, зважаючи на її відповідність світовим стандартам розвитку);

- створення умов для розвитку власної системи державного управління виходячи із детального знання світового досвіду розв'язання окремих проблем, в основі чого лежить оцінка та аналітика змісту діяльності управлінців;
- створення відповідних програм щодо взаємообміну досвідом між державними службовцями. В першу чергу мова йде про так звану загальноуправлінську систему професійної підготовки, яка дозволить їм обрати все найкраще, що може бути адаптоване у вітчизняних реаліях.

Важливою складовою підготовки державно-управлінського апарату в умовах глобалізації є розробка концепцій стратегічного ризику, які б дали змогу йому приймати адекватні рішення та здійснювати відповідний моніторинг процесів, які мають місце або в майбутньому з необхідністю можуть виникнути в разі їх неефективних дій. Таким чином, сучасний державний службовець має бути не лише менеджером-стратегом, але й менеджером-кризівником. Це, у свою чергу, створить інституційну складову для комплексного розв'язання державно-управлінських проблем в умовах глобалізації. Важлива роль у даному контексті належить здійсненню наукових досліджень, які б забезпечили можливість проведення наукового моніторингу проблем, з якими стикається система державного управління та, зокрема, її апарат в умовах глобалізації. Слід особливу увагу звернути на моніторингові дослідження, які здійснюються окремими державами на замовлення інших держав щодо оптимізації державно-управлінської діяльності. Такий підхід містить значні ризики, оскільки фахівці, які належать до іншої національної системи управління, ніколи не можуть знати специфіку розвитку та функціонування іншої системи управління, а тому й запропонувати їм альтернативну концепцію реформування органів державної влади також не можуть. На жаль, такі спроби все частіше сьогодні обговорюються не лише на рівні консультацій, але і реальних дій в Україні, проте тут не звертається увага на виклики національній безпеці, що є неминучими, якщо ми будемо долучати до організації системи державного управління фахівців “ізовні”.

Одним із шляхів оптимізації діяльності державно-управлінського апарату в умовах глобалізації має стати розробка та відповідне затвердження “Програми діяльності державних службовців в умовах

глобалізації". Така програма має включати чітко виписаний блок пріоритетів, які стають визначальними у діяльності державних службовців саме в умовах глобалізації, нереалізованість таких пріоритетів дасть змогу чітко діагностувати ризики, з якими неминуче може стикнутись управлінський апарат.

Наявність такої програми є вкрай необхідною, оскільки вона дозволить відповідною мірою захистити інтереси національного державно-управлінського ресурсу, чітко виписати критерії вимог до його діяльності, виходячи із сучасних глобалізаційних тенденцій розвитку, а головне - вчасно здійснювати корекцію управління суспільним процесами. Слід ще раз особливо наголосити, що сьогодні в умовах всевітньої взаємозалежності та уніфікації суспільного розвитку важлива роль має належати системі наукового моніторингу суспільних проблем, на основі чого і виходячи з чого доцільно будувати стратегію державно-управлінської діяльності. Така система наукового моніторингу вже давно діє в Італії, і завдяки їй вдалося оцінити ризики виникнення кризових ситуацій у системі державного управління, спрогнозувати динаміку суспільних процесів. Дана система наукового моніторингу стала необхідною складовою проведення в Італії і референдумів з окремих питань суспільного життя. Виходячи з цього досвід Італії може бути цікавим і для вітчизняних реалій, адже, слідуючи його логіці, забезпечити ефективність функціонування системи державного управління в умовах глобалізації можливо шляхом створення відповідної системи наукового моніторингу суспільних проблем, який, у свою чергу, має бути покладений в основу розробки відповідних урядових програм. Дієвість останніх за таких умов стане максимальною, оскільки гіпотетично вона буде виходити з чіткого розуміння змісту розгортання окремих ситуацій, а це, у свою чергу, забезпечить мобільну та гнучку зміну структури як розв'язання суспільних проблем, так і розвитку системи державного управління в цілому.

За всіх плюсів і мінусів, які привносяться процесами глобалізації і які з необхідністю позначаються на системі державного управління, важлива роль належить гуманітарному компоненту підготовки та діяльності державних службовців. Фактично сьогодні у світі все частіше декларується принцип гуманітаризації системи державного управління, яка на відміну від технократизму, формалізму та функціоналізму протягом останніх десятиліть була виключно афірмативною. На цьому безпосередньо наполягає Президент України *В.А.Ющенко*, який вказує на необхідність реалізації антропологічного принципу як базового в організації системи державного управління - в основі якої стоїть людина, (службовець, прохач) як найвища цінність. Забезпечити реалізацію даного принципу без відповідної

корекції в гуманітаризації системи управлінської діяльності та особливо, що стосується підготовки та підвищення кваліфікації державних службовців, практично неможливо. Доцільність реалізації даного принципу також зумовлюється сучасними глобалізаційними процесами, внутрішні закономірності розгортання яких людина не може знати без відповідного аналітичного підходу. Тут сучасний державний службовець постає перед новим блоком не лише питань, але й реальних викликів, зокрема він повинен мати чітке уявлення про сутність та специфіку міжцивілізаційної взаємодії, розумітись на критеріях нерівномірності соціально-економічної динаміки, яка привносить процеси глобалізації, а відповідно до цього вміти локалізувати окремі деструктивні явища, які перешкоджають ефективному функціонуванню системи державного управління.

Як показує світовий досвід, для того, щоб забезпечити ефективність діяльності державних службовців в умовах глобалізації, у світі створюють відповідні інституційні структури (корпорації, інститути, дослідницькі та експертні центри), до функцій яких входить аналіз змін, що відбуваються у сучасному світі, оцінювати їх на предмет позитивного або негативного впливу на систему державного управління, віднаходити способи локалізації відповідних форм впливу. Такі інституційні структури у світі є безпосередніми суб'єктами управління суспільним розвитком, оскільки вони забезпечують вироблення, аналіз та реалізацію державної політики. Фактично це структури стратегічного реагування на відповідну державно-управлінську ситуацію, породжену зовнішніми чинниками, до яких ми, зокрема, і відносимо глобалізацію. В умовах останньої ускладнюється процес прийняття державними службовцями управлінських рішень, це безпосередньо зумовлено наведеними вище тенденціями, які перешкоджають їм сформувати адекватне уявлення про зміст та характер впливу глобалізації. До факторів, які цьому перешкоджають, ми відносимо такі:

- неадекватно організоване комунікативне середовище у сфері державного управління;
- відсутність чіткої процедури узгодження державно-управлінських рішень;
- високий рівень стандартизації процесу реалізації державно-управлінських рішень;
- недостатня міра узгодженості інтересів між громадянами та управліннями з питань зовнішньої політики;
- відсутність чіткої системи вимог до діяльності державних службовців в умовах глобалізації;

- п дублювання управлінських функцій у системі державного управління, що, у свою чергу, пов'язується зі створенням відповідних структур (вітчизняних та зарубіжних), які мають тотожні функціональні повноваження;
- п окремі цілі, які постають перед управлінським апаратом, передбачають максимальні затрати;
- п управлінський вплив є несвоєчасним, а тому приводить до відсутності можливості досягнення поставленої мети.

Таким чином, щоб локалізувати певний функціональний дисбаланс у діяльності державних службовців, який все частіше спостерігається в умовах глобалізації, необхідно здійснити чітке структурування проблем, з якими вони стикаються в процесі реалізації своїх повноважень. Так, передусім доцільно здійснити чіткий опис проблем, який би включав визначення умов та факторів, які привели до виникнення проблемної ситуації, і на основі цього запропонувати варіанти їх розв'язання. Виходячи з цього слід розробити чітку систему критеріїв щодо черговості розв'язання окремих проблем, а тим самим визначити типові правила, які підходять для розв'язання відповідних проблем. Лише виходячи із цього можливо розробити новий алгоритм діяльності державних службовців в умовах сучасних глобалізаційних процесів. Наведений нами механізм розв'язання проблеми є одним із критеріїв оптимізації діяльності державних службовців, що дає змогу чітко ідентифікувати спрямованість або ж і неспрямованість на досягнення оптимальності функціонування державно-управлінської системи.

Таким чином, державна служба в умовах глобалізації має перетворитись на інструмент "швидкого реагування" на нові умови, фактори та тенденції суспільного розвитку, аби тим самим забезпечити його оптимальність та локалізувати окремі деструкції в системі функціонування державного управління. З цією метою державна служба як фундаментальний інструмент суспільного розвитку має забезпечити:

- п подолання кризових ситуацій, зумовлених сучасними процесами;
- п стимулювати інноваційний розвиток держави, аби вона стала конкурентною у світі, і це обов'язково має супроводжуватись розвитком власних національно регламентованих технологій інноваційного розвитку;
- п захист національних інтересів від негативних впливів, зумовлених модернізаційним та транснаціональним підходом до реформування системи державного управління;

- п сталий розвиток України в умовах глобалізації та вироблення відповідних ментальних форм позиціонування її в сучасних умовах суспільного розвитку;
- п вироблення нових форм організаційно-правової культури діяльності державних службовців, здатних не лише декларувати певну систему цінностей, але й забезпечувати її відповідну реалізацію;
- п створення нових засад персональної відповідальності за управління державою, яка базується на ментально регламентованій системі державно-управлінських цінностей (інституціоналізація відповідальності);
- п управління людськими ресурсами шляхом створення відповідних моделей мотивації як необхідної складової ефективності їх діяльності.

Таким чином, державні службовці в умовах глобалізації є головним джерелом суспільного розвитку та оптимізації системи державного управління. І саме тому на них покладається функція вироблення та впровадження управлінських технологій, які відповідають сучасним умовам глобалізаційного розвитку. Сьогодні недостатній рівень організаційно-правової та державно-управлінської культури службовців стримує прогрес суспільного розвитку України, що, у свою чергу, становить значні ризики для національної безпеки держави. Слід відзначити, що державно-управлінський персонал та, зокрема, високий рівень його професійної підготовки являє собою фундаментальний національний інтерес для розвитку держави. Прихід непрофесіоналів у систему державної влади нівелює зміст останньої та висуває на передній план ризики національного розвитку. Головна увага тут має приділятися питанню формування професіоналізму державних службовців у першу чергу, а потім вже й патріотизму як необхідної умови реалізації їх національного інтересу.

Важливою тенденцією глобалізаційного розвитку, яка приводить до зміни особливостей функціонування державних службовців, є впровадження глобальних інформаційних технологій, однією з яких є електронне урядування. Саме останнє виступає ефективним засобом державного управління та взаємодії органів державної влади в умовах глобалізації. Це приводить до зміни в розумінні сутності самої держави як сервісної структури, покликаній спрощувати процедури надання управлінських послуг, а відповідно до цього саму діяльність державних службовців. Це фактично свідчить про те, що в умовах реалізації глобальних інформаційних технологій кардинально змінюється зміст адміністративної діяльності. Подекуди це су-

проводжується значними ризиками, оскільки державні службовці виявляються не готовими до нових умов діяльності і фактично завдяки цьому вони не вписуються в нові стандарти глобалізаційного розвитку.

Однією з вимог реалізації електронного урядування є забезпечення відкритості та прозорості в діяльності органів державної влади. Це відповідно ставить питання про роль людського фактора в організації системи державного управління, адже “електронне урядування покликане перенести в режим он-лайн значну кількість державно-управлінських послуг, що з необхідністю приведе до скорочення управлінського апарату” [76, с. 225]. Основна вимога, яка висувається при цьому до останнього, пов’язується з потребою підвищення професійного рівня державних службовців, їх здатністю адаптуватись до нових умов суспільного розвитку, а також і з доцільністю розробити ефективну стратегію реалізації національної безпеки. Ризики останньої активізуються у процесі невідлагодженої системи електронного урядування, в результаті чого спецслужби не завжди у змозі забезпечити умови національної безпеки, що безпосередньо пов’язується із поширенням вірусів, здатних зашкодити функціонуванню інформаційного простору у сфері надання державно-управлінських послуг зокрема. Не достатньо зважене ставлення до розв’язання даної проблеми приводить до виникнення цифрової нерівності у системах державного управління, яка має як внутрішній, так і зовнішній характер. Така нерівність спостерігається як у стосунках між державами (окремі з них ідуть у ногу з розвитком інформаційного суспільства, інші йдуть позаду) та окремими управлінськими структурами (одні із них мобільніше намагаються здолати цифрову нерівність, мають більше можливостей для реалізації он-лайнних процедур управління, інші ж навіть і через фінансовий фактор лишаються осторонь). Перша з них має зовнішній характер, друга - внутрішній. У цьому плані необхідною умовою оптимізації діяльності державних службовців в умовах глобалізації та, зокрема, освоєння ними глобальних інформаційних технологій є додання певної інертності, зумовленої традиціями та стереотипами, сформованими в межах національної системи державного управління. Такий підхід до розв’язання даної проблеми вказує на доцільність заміни традиційних методів організації державно-управлінської діяльності шляхом налагодження тісної взаємодії інституту державної служби та громадянського суспільства, що наділене повноваженнями чіткого контролю за його діяльністю. Це, у свою чергу, приведе до якісної зміни функціонування системи державного управління, а також до нової моделі діяльності державних службовців в умовах глобалізації.

Таким чином, здійснений нами аналіз специфіки діяльності державних службовців в умовах глобалізації дав змогу вказати на її особливості, визначити критерії організації державно-управлінської діяльності, показати принципову необхідність зміни формально-технократичного підходу в системі діяльності державних службовців: ціннісно-аналітичний (гуманітарний), навести глобалізаційні тенденції, які приводять до виникнення нових форм діяльності державних службовців, а на основі цього запропонувати шляхи оптимізації їх діяльності, одним з яких є впровадження глобальних інформаційних технологій (електронне урядування).

6.5. Концептуальні засади Кодексу взаємовідносин країн в умовах глобалізації

Вплив глобалізації на функціонування національних систем державного управління закономірно приводить до високого рівня взаємозалежності. Виходячи із цього принципово важливо здійснити аналіз основних ціннісних систем, якими керуються держави при виборі своєї стратегії розвитку, форми ставлення їх до інших держав, що, у свою чергу, дасть змогу розробити основні концептуальні засади Кодексу взаємовідносин суспільств в умовах впливу глобалізації. Це є актуальним сьогодні з огляду на те, що міждержавні відносини в умовах глобалізації переважною мірою мають утилітарний характер, оскільки вона приводить до перерозподілу інтелектуального ресурсу між заможними та потужними суспільствами, з одного боку, та аутсайдерами та зубожілими - з другого. Сьогодні країни мають виробити спільні нормативи, аби не лише використовувати один одного заради реалізації власних інтересів, а працювати на забезпечення певного стабілізаційного балансу в розвитку глобального світу шляхом створення такої інтеграційної політики держави, яка була б спрямована на реалізацію інтересів своїх геостратегічних партнерів. Необхідність розробки кодексу взаємовідносин пов’язується також із необхідністю створення конкретної ціннісно-нормативної системи, яка дасть змогу визначити, якими інтересами керуються держави по відношенню один до одного в умовах глобалізації. Принципова різниця в таких ціннісних інтересах закономірно приводить до загострення стосунків між ними, а також активізації суперечностей між державами, які мають різноякісний, а подекуди і наближено тотожний рівень розвитку. Від певної ціннісної системи розвитку в умовах глобалізації, якій країна надає перевагу, залежить у цілому

можливість включення її у глобальний простір, а також і швидкість модернізаційного розвитку. Період модернізаційного розвитку, що проходять розвинені суспільства, перехідне суспільство проходить удвічі довше з відповідними труднощами.

На думку вітчизняного дослідника *Г.Григоряна*, матерія сучасного “монолітного” глобалізованого світу складається з понад 210 держав з населенням більше шести мільярдів людей з різним рівнем розвитку, що фактично складає цілі історичні епохи. Виходячи з цього автором запропоновано класифікацію держав, яка розкриває певною мірою ціннісні імперативи, за якими вони налагоджують свої міжнародні відносини з іншими державами, а також розвиваються та функціонують в умовах глобалізації. Вчений виокремлює три групи країн, а відповідно до цього намагається визначити критерії, якими керуються ці держави в умовах глобалізації, до них він відносить: 1) країни з постіндустріальною економікою, які виступають у ролі “центру” світової економіки і представляють так званий “золотий мільярд”; 2) країни з населенням 4 млрд формують “периферію” глобалізованої економіки (взаємовідносини налагоджуються між країнами з індустріальною економікою та тими країнами, які лише стали на шлях індустріального розвитку; 3) країни, населення яких сягає майже 1 млрд людей, але які мають достатньо низький рівень розвитку економіки, через що їм не вдалося вписатись у міжнародну систему розподілу праці [81].

У результаті цього виникають нові інтегративні структури, які регламентуються стандартизованими вимогами з боку тієї чи іншої національної держави. Аби глобалізація не мала авторитарно-насильницького характеру, національні держави мають самостійно віднаходити “спільні точки дотику”, виробивши оптимальну формулу налагодження міжцивілізаційного діалогу, побудовану на принципах діалогічності, співробітництва та рівноправного партнерства. В контексті такого підходу доцільно розробити Кодекс взаємовідносин країн в умовах глобалізації, чітко класифікувавши стандарти вимоги, якими керуються держави у ставленні один до одного в умовах реалізації спільної інтеграційної політики. Такі взаємовідносини між державами можуть бути ліберального характеру, тоді коли державам вдається зберегти максимальною мірою свій суверенітет і відповідну свободу на самостійне прийняття державно-управлінських рішень, та авторитарний характер, коли в межах відповідного інтегративного об’єднання держави реалізують свої споживачські інтереси. Позиція держав, які дотримуються реалізації споживачького інтересу, найбільшою мірою відповідає умовам глобалізації, адже тут національні держави намагаються використати шанс, наданий історичними умо-

вами, щоб забезпечити реалізацію власних інтересів. При цьому кожне суспільство чи навіть регіональне об’єднання постають перед вибором, від якого фактично в умовах глобалізації неможливо ухилитись, адже тут принципово важливо “виробити нову мову, нове мислення, адекватні природі та структурі загроз” [175].

Найбільша необхідність такого кодексу взаємовідносин між державами передусім пов’язується з розробкою європейської конституції, що здебільшого увиразнило суттєві суперечності між державами європейського простору. Наявність такого кодексу дасть змогу зберегти національну ідентичність держав у межах глобального простору. В умовах глобалізації доцільно передусім ставити питання про пропорційне співвідношення інтересів між державами, тобто наскільки економічні чи політичні інтереси держав є корелятивними. Що стосується економічних інтересів, то вони закономірно відстоюються окремими лобістськими групами, які блокують конфлікт між державами.

У сучасних умовах суспільного розвитку сформувалось три альтернативні моделі глобалізації: глобалізація по-європейськи, глобалізація по-американськи, глобалізація по-ісламськи. Результатом цього стала чітко сформована система глобалізаційного поділу держав, які розвиваються за європейськими, американськими та ісламськими векторами глобалізаційного розвитку. В результаті цього, аби сучасний світ досягнув відповідного балансу, синхронності та гомогенності, доцільно визначити основні норми, якими керуються держави в умовах глобалізаційного розвитку одна щодо одної. Саме це дасть змогу побудувати відповідну індикативну систему (мережу), яка визначить рівень розвитку держави, на якому вона перебуває, її потенціал життєдіяльності в умовах глобалізації, а також імовірні ризики, з якими вона з необхідністю може стикнутись. Тобто передусім нас цікавлять так звані “норми глобалізування”, до яких вдаються держави для досягнення максимального впливу на світовий розвиток.

Зовні глобалізаційна політика Китаю майже не містить подвійних стандартів та відповідної агресії до інших держав. Проте реально Китай намагається зайняти свою нішу у світових економічних та політичних процесах шляхом просування китайських дешевих товарів, монополізувавши “глобальний ринок збуту” товарів. За таким принципом розвивається сьогодні і Японія.

У такий самий спосіб намагаються включитись у процеси глобалізації і країни ісламського світу, які мають власну розвинену технократичну базу виробництва та конкурентності товарів. Завдяки цьому вони вдаються до створення певних екстремістських угруповань, які мають здійснювати озброєний диктат, аби реалізувати свою модель глобалізації. Ісламський світ вдається до захоплення тери-

торій сусідніх держав шляхом розміщення там своєї робочої сили. Також глобалізація по-ісламськи характеризується яскраво вираженими формами прямої агресії, веденням партизанських війн. Досить часто глобалізація по-ісламськи підтримується західним світом, тим більше, що він використовує її для проведення відповідних революційних дій. У межах ісламського світу доцільно виокремлювати держави об'єднаного та необ'єднаного ісламу. Здебільшого перевагами глобалізації користуються лише країни об'єднаного ісламу, тоді як інші лише намагаються поспіти за процесами глобалізації і жодних переваг від неї вони не отримують. Водночас об'єднані країни, хоча і мають власний енергетичний та нафтовий потенціал, все одно лишаються об'єктами глобалізаційного розвитку, користуючись досягненнями інших країн світу.

Так звана “недооб'єднана Європа” керується зовсім іншими інтересами, намагаючись тим самим глобалізувати весь світ виходячи із своїх критеріїв розвитку, здійснюючи своєрідний диктат цінностей, який із часом перероджується в дипломатичний тиск. Все більше також європейською політикою невдоволена Росія, дорікаючи їй “подвійними стандартами”. Отже, в умовах глобалізації національні держави замість того, щоб використовувати її переваги на користь власного розвитку, вдаються до диктату, дезінтегруючи та послаблюючи окремі держави шляхом міжнаціональних та міждержавних конфліктів, війн, розпалюванням транснаціональної агресії.

Проаналізувавши три моделі глобалізації, доцільно визначити особливості та критерії українського типу глобалізації. В результаті цього постає завдання з'ясувати, якою мірою вписується цей тип глобалізації в загальносвітовий простір взаємозалежності. В Україні є власні природні ресурси, потенціал випуску конкурентної продукції навіть у сфері високих технологій. Це свідчить про те, що Україна не застосовує жодної з форм агресії, аби глобалізувати сучасний світ. Відповідно до цього доцільно проаналізувати особливості глобалізації по-українськи. Слід ідентифікувати два основних напрями глобального впливу України: східний (Росія) та західний. Східний переважною мірою пов'язується із реалізацією економічних інтересів, тоді коли західний вплив стосується політичних інтересів держави. Переважною мірою Україна сьогодні не прагне до того, щоб “спеціально займатись глобалізацією”, а тому в неї немає жодних можливостей, аби перетворитись на регіональний цивілізаційний центр розвитку.

Важливим питанням при розробці відповідного Кодексу взаємовідносин країн в умовах глобалізації є пошук нових моральних норм та стандартів, які складають основу нинішньої глобальної

цивілізації. Такі норми та стандарти задають систему координат для “поведінки” та взаємовідносин держав в умовах глобалізації. Така система координат, у свою чергу, регламентується ментальною структурою держави (які *О.Апель* назвав культурою комунікативної раціональності), включається у контекст культури та комунікативної раціональності. Розвиток та функціонування держав в умовах глобалізації стають синхронними, а тому стосуються людства в цілому. Проте певні відмінності між державами все одно залишаються, здебільшого вони пов'язуються з тим цивілізаційним вибором, який робить та чи інша держава. Такий вибір не повинен перешкоджати національно-культурній та етичній ідентичності держави, не має приводити до поглиблення відмінностей, що може слугувати основою виникнення цивілізаційного розколу. Вихід із такої ситуації, в якій опинився сучасний світ, *А.А.Гусейнов* вбачає в конкуруючих сценаріях розвитку: “один зорієнтований на домінування цінностей однієї західноєвропейської культури, інший пропонує рівноправний діалог усіх культур; третій зорієнтований на творчий синтез та злиття культур у майбутньому, в результаті чого має народитись щось одне, зовсім нове” [85]. Виходячи із позиції дослідника, кожна держава в умовах глобалізації постає перед здійсненням цивілізаційного вибору, якій системі цінностей надати переваги і чи існує якийсь критерій, що може слугувати своєрідним індикатором взаємовідносин та розвитку держав.

Окремі суспільства замість того, щоб виробити чітке концептуальне уявлення про глобалізацію, а також і відповідне ставлення до неї, перекладають відповідальність за певні труднощі, які вона створює у сучасному світі, на інші держави. Це є достатньо зручним способом уникнення глобалізації, проте менше проблем від її об'єктивного впливу в суспільства все одно не стає. Так, у цілому кожне суспільство постає перед необхідністю вирішення проблем, залежно від того, результативно чи нерезультативно вони будуть вирішені, формується ставлення до такого суспільства з боку інших суспільств і виробляються ціннісні критерії їх взаємодії. До необхідності вирішення проблем доцільно віднести такі:

- контроль національних демократичних інститутів;
- проблеми соціальної безпеки;
- стабілізація фінансової системи;
- перспектива створення нових центрів влади;
- формування правил ринкової гри на глобальному рівні;
- спрямованість на руйнацію традиційних устоїв суспільного розвитку.

Слід відзначити, якщо ціннісні системи розвитку та функціонування між державами є різними, то між ним неминуче загострюється

боротьба. Більше того, така боротьба може мати не лише зовнішній характер (між державами), але і внутрішній (між державою та її корпораціями, між державою та суспільством, яке не підтримує її інтеграційні прагнення). Саме тому в умовах глобалізації, якщо не існує чіткого Кодексу взаємодії між державами, виникають достатньо агресивні форми геостратегічної конкуренції. Більшість держав за таких умов не бажають налагоджувати свої міжнародні контакти, розширювати міжнародні ринки для впровадження новачійних технологій чужих держав.

Важливу роль у формуванні так званих “високонцентрованих міжнародних форм взаємодії” відіграють глобальні засоби масової інформації, які здійснюють відповідне ідеолого-пропагандистське забезпечення налагодження взаємодії між державами в умовах глобалізації. Завдяки цьому глобалізація набуває найбільшого інституційного оформлення з відповідними мотиваційними критеріями. Це, у свою чергу, стало одним із могутніх поштовхів у налагодженні взаємодії між національними державами та центрами прийняття глобальних рішень, під якими ми розуміємо відповідні транснаціональні структури (СЄ, НАТО, великі сімка, вісімка, дев’ятка). Це, у свою чергу, вказує на необхідність порушити питання про розробку Кодексу взаємовідносин не лише між державами, але й між державами та транснаціональними (глобальними) структурами. Єдність між державами в першу чергу визначається єдністю при захисті національних інтересів. Якщо певна глобальна стратегія, що ініціюється з боку окремої держави, перешкоджає реалізації її національних інтересів, то втрачається сенс налагодження взаємодії між державами. Передусім тут ідеться про можливість налагодження взаємодії між державами, які мають спільні економічні, політичні та культурні тенденції розвитку, а відповідно до цього і майже ідентичні стратегії розвитку.

Для більшості перехідних суспільств глобального світу особливої актуальності сьогодні набуває розробка та реалізація “колективістських систем цінностей”, яка включає “зростання норм накопичення як умову оптимізації ефективної політики, орієнтація на модернізацію та розвиток національно-господарського комплексу за допомогою інших держав” [371]. Завдяки цьому, на думку *Ф.Фукуями*, має відбутись зміна соціально-економічних та політичних орієнтирів розвитку сучасного світу, проте колективістські цінності як загальнонаціональні цілі розвитку при цьому взагалі відійдуть на задній план. Переважно це пов’язується лише із збіжністю інтересів між державами, що може стати основою налагодження їх взаємодії, в протилежному разі колективістські інтереси - це загальні інтереси, які розробляються державами спільно, проте рівень їх розуміння та ме-

ханізми реалізації можуть бути принципово різними, а це не може вже слугувати нормативно-інституційною основою налагодження взаємодії між державами. Саме тому сьогодні у світі пріоритет надається індивідуалізму та конс’юмеризму. Збіг цих тенденцій може гарантувати можливість налагодження довготривалих відносин між державами, адже чим більше індивідуалізованих тенденцій збігається, тим ефективнішим може стати налагодження взаємодії між державами. Передусім це свідчить про політичний, економічний та культурний взаємообмін між державами в межах глобального простору, що тим самим спрощує реалізацію їх інтеграційної політики, а головне можливість самостійно розвиватись, запозичаючи все найкраще в інших держав. Це, зокрема, засвідчує принципово інший характер глобалізації та перспективність взаємодії між державами. Підтвердженням цього є позиція *В.Хеттона* та *А.Гідденса*, яка доводить, що “глобалізація приводить не до уніфікації різних країн, не до їх об’єднання в єдиний ринок, а, навпаки, до різнонаправленості розвитку, до посилення відмінностей між державами, кожна із яких по-своєму реагує на виклики глобалізації, до глибоких трансформацій конфліктності та непередбачуваності світової системи господарювання” [450, с. 20].

У контексті аналізу базових положень, які мають скласти основу Кодексу взаємодії держав в умовах глобалізації, доцільно звернути увагу на імперативи розвитку, якими керуються ці держави саме в умовах глобалізації. Так, зокрема, на переконання європейських експертів, у суспільств, які володіють обмеженими ресурсами розвитку, найбільш увиразнена потреба в розширенні зовнішніх зв’язків із іншими державами, і, як правило, такі зв’язки тривають значно довше, на відміну від тих, які характеризуються сталим рівнем розвитку [438]. При цьому слід також відзначити, що перехідні малі суспільства в умовах глобалізації, які характеризуються різноманітними моделями розвитку, водночас мають “високорозвинені державно-політичні механізми перерозподілу доходів від експорту серед широких прошарків населення”, які і визначають рівень геополітичної привабливості держави у світі [61]. Виходячи з цього, наскільки ефективною є внутрішня політика держави, а саме наскільки вона реально спрямована на обслуговування інтересів своїх громадян, наскільки ж держава є конкурентною у світі. Саме на таких положеннях базується політична та геополітична стратегія розвитку Швеції, Голландії, Австрії та ін. Головна увага в цих державах приділяється розробці державних інститутів, які б функціонували для населення, а вже на основі цього має розроблятися геостратегія держави, яка опосередковано стосується інтересів кожного громадянина в суспільстві. В цілому така політика є досить ефективною, оскільки вона має ути-

літарний характер і спрямована передусім на реалізацію інтересів громадян. Досить часто такий утилітарний підхід приводить до того, що окремі держави світу намагаються вирішувати свої внутрішні проблеми за рахунок зовнішніх структур та зовнішніх джерел фінансування.

В умовах глобалізації формуються нові глобальні види та типи взаємодії держав у різних сферах, зокрема в економіці, культурі, науці. Це, у свою чергу, обумовлює потребу відповідних організаційних структур, до прикладу, Міжнародна фундація з економічного розвитку, Міжнародний постійно діючий форум з культури, Міжнародна агенція наукового розвитку, які б забезпечували відповідні форми взаємодії між державами в окремих суспільних сферах. Створення таких організаційних структур покликане забезпечити розв'язання глобальних проблем розвитку світу на основі налагодження взаємодії між державами. Завдяки саме цьому держава вбудовується у нову систему глобальних зв'язків та структуру взаємодій - "міждержавна інтеграція".

Відповідно до цього регламентаційним механізмом забезпечення функціонування такої "міждержавної інтеграції" може слугувати лише Кодекс взаємодії між державами. Зокрема, тут постає питання, яким чином налагоджуються відповідні форми взаємодії між державами в окремих суспільних сферах, а головне, які міждержавні інтереси найбільшою мірою збігаються. На нашу думку, кожна держава в умовах глобалізації зацікавлена в реалізації своїх інноваційно-технологічних інтересів, а саме тому ставиться до глобалізації як до засобу забезпечення свого інноваційно-технологічного розвитку. Виходячи з цього з метою реалізації інноваційно-технологічних інтересів:

- п держави змушені вступати в певні структурні відносини між собою;
- п держави, що прагнуть включитись у глобальну інноваційно-технологічну сферу, мають дотримуватись певних критеріїв розвитку, яких від них вимагають інші держави;
- п держави зобов'язані ділитись ресурсами своєї енергосистеми, природним потенціалом (сировина) з іншими державами для забезпечення інноваційно-технологічного розвитку в цілому;
- п держави мають запропонувати стратегію своєї самозаміни, якщо вони відчувають, що втрачають можливість ефективно реалізувати ті чи інші функції інноваційно-технологічного розвитку.

Наведені позиції засвідчують окремі тенденції налагодження взаємодії між державами в контексті реалізації своїх інноваційно-технологічних інтересів. Проте механізми реалізації таких інтересів між державами принципово відрізняються, оскільки кожна з них має

власний потенціал інноваційного розвитку, власну нормативно-правову систему, власний геостратегічний вектор розвитку, а також і власні інтереси в реалізації такого вектора. Тому тут взаємодія між державами не завжди має нормативний характер.

Отже, кожна держава онтологічно зорієнтована на нееквівалентний обмін з іншими державами, це тим самим доводить, що основою будь-якої форми взаємодії між державами є досягнення добробуту, проте не всезагального, а лише державного. Саме тому доцільно поставити питання про взаємовигідність як основу налагодження взаємодії між державами. Основу взаємовигідності у стосунках між державами має становити реалізація принципу глобальної справедливості відповідно до чого: 1) кожна держава у відносинах з іншою не повинна сподіватись якбильше отримати при найменших затратах та 2) норма реалізації інтересів між державами має бути однаковою. Саме такі форми взаємодії між державами породжують певні геополітичні суперечності, оскільки вони не гарантують державам принцип рівності. Це, у свою чергу, ставить питання про необхідність вироблення конкретних нормативів у забезпеченні справедливості у міждержавних відносинах.

Вироблення таких нормативів передусім має базуватись на діалозі різних ціннісних систем, які представляють окремі держави. Ці ціннісні системи, на думку *Дж.Мура*, "мають бути рівнозначними перед певною абсолютною моральною інстанцією...якщо кожна держава зможе ототожнити себе з такою інстанцією, тоді співтовариство абсолютів (держав) неминуче вступить у діалогічну взаємодію" [226, с. 135]. Тут постає питання про співвідношення абсолютних та відносних цінностей, якими керуються держави в процесі налагодження взаємодії виходячи із критеріїв глобалізації. Передусім йдеться про можливість реалізації абсолютної моралі у стосунках між державами, а отже і про можливість створення абсолютного кодексу, дотримуватись якого мають держави як суб'єкти глобального простору. В основу такого Кодексу мають бути покладені загальні правила геополітичної поведінки держав, які відповідають принципам абсолютної моралі і є базовими компонентами налагодження міжнародних відносин. Основу реалізації таких принципів можуть скласти п'ять основних установок, виписаних *М.Нуссбаумом*, серед них: 1) глобальна належність до своєї культури; 2) повага до життя інших (протистояння насиллю); 3) солідарність та справедливість в глобальній соціально-економічній сфері; 4) терплячість та правдивість у ставленні до опонента; 5) рівність прав, партнерство та співдружність між державами [463, с. 56-57]. Ці основні установки в умовах глобалізації спрямовані на подолання вузьких геополітичних контекстів і

реалізацію абсолютних цінностей (інтересів, властивих усім без винятку людям на землі). Таким чином, Кодекс взаємодії держав має базуватись на позиції спільної реалізації абсолютних цінностей державами в умовах глобалізації, а головне виступати засобом ефективності глобальної інтеграції саме перехідних суспільств.

Виходячи з цього доцільно ідентифікувати інтеграційні мотиви, якими керуються держави в процесі налагодження міждержавної взаємодії, відповідно до яких можна встановити норми, що визначають тип функціонування такої взаємодії. Переважною мірою основними інтеграційними мотивами є прагматизм (утилітаризм), спрямований на реалізацію державою власних інтересів, та конструктивізм (здатність держави вписатись у сучасний глобалізаційний простір, а тому держава змушена йти на певні поступки іншим).

Важливим питанням у контексті аналізу концептуальних заasad кодексу взаємодії держав є питання реалізації глобальної моралі як своєрідної форми геополітичного контролю за дотриманням певних стандартів поведінки держав з точки зору реалізації ними абсолютних цінностей. До них, з нашої точки зору, доцільно віднести цінності, які є загальнозначимими (економічний розвиток, стабільність, безпека), морально вмотивованими (моральний обов'язок, самозобов'язання, заперечувальні дії). Відповідно до цього держави мають здійснювати свою зовнішню політику так, аби це не перешкоджало реалізації таких абсолютних цінностей. Переважно ці цінності мають виступати своєрідними нормативами, а відповідно до цього мати універсалізований (прийнятний для всіх держав) характер. Проте тут постає питання, а чи існують взагалі абсолютні цінності, і чи можуть ці цінності бути абсолютними для всіх держав глобального простору, а головне, ким вони (якою саме державою чи регіональною структурою) можуть бути проголошені чи навіть пред'явлені. Це, у свою чергу, свідчить про те, що держави, з одного боку, можуть декларувати систему абсолютних цінностей взаємодії держав в умовах глобалізації, а з другого - стратегічно діяти у протилежному напрямі. Відповідно до цього держави в умовах глобалізації у контексті реалізації своєї утилітарної внутрішньої чи стратегічної зовнішньої політики зовсім не є виразниками абсолютних цінностей. Це, зокрема, пояснюється тим, що "в сучасному світі ті чи інші люди та групи свої приватні позиції, цілі та інтереси видають за єдино правильні, єдино досконалі та незаперечні, ... в результаті цього одні держави та народи лишають за собою право вершити суд над іншими, де матеріальні блага підмінили духовні цінності, гроші стали кумиром, якому приносяться великі жертви" [57, с. 229]. В результаті цього неминучим є конфлікт, який є формою "боротьби за визнання", з якої її

учасники врешті-решт вийдуть відносно рівними партнерами, які мають взаємне розуміння та повагу" [48, с. 240].

Отже, глобальна мораль являє собою ідеальну формулу розвитку сучасного світу, відповідно до якої: 1) державою самостійно задається модель поведінки в умовах глобалізації; 2) норматив взаємодії держав набуває дієвості лише через чіткі стандарти заборони, які визначаються кожною конкретною державою, що включається в глобальний простір; 3) трансформація ціннісних нормативів розвитку окремої держави в умовах глобалізації на користь реалізації інтересів іншої.

На сьогодні у світі сформована потужна система міжнародного права, яка об'єднує більшість країн світу і в основу якої покладені принципи глобальної моралі. Вони насамперед зорієнтовані на дотримання прав людини як найвищої цінності (антропоцентризм). Підтвердженням цього є перший офіційний документ - "Всезагальна декларація прав людини" (1948), який, на думку *Ф. Даллмара*, є "реальним підтвердженням прийняття глобальної або космополітичної етики, яка стане опорою та підтримкою для існуючого міжнародного права" [89]. У 1993 р. в Чикаго "Парламентом релігій світу" було прийнято "Декларацію про глобальну етику". Текст такої Декларації було складено німецьким ученим *Г. Кюнгом*, який виходив із необхідності розробки чіткої системи ціннісних критеріїв, з яких виходять ті чи інші держави при включенні їх у глобальний простір. Основним засобом такого включення до глобального простору є налагодження міждержавного діалогу шляхом вироблення універсальних, придатних для кожної держави етичних принципів [177]. У цьому плані саме *Г. Кюнг* вдалося запропонувати нормативні параметри налагодження взаємодії держав в умовах глобалізації. Такий основний параметр дослідник бачить саме в релігії, зокрема він відзначає, що "наше виживання практично є неможливим без всесвітньої етики... мир у всьому світі неможливий без миру між релігіями, а мир між релігіями неможливий без діалогу між ними" [177, с. 321]. Отже, дослідник виходить із того, що передумовою досягнення міжнародного миру та гармонії є так званий міжрелігійний екуменізм, який, у свою чергу, має протистояти негативним викликам модернізації, руйнації традицій, втраті сенсу життя людства в умовах глобальної взаємозалежності світу. Саме міжрелігійний екуменізм має бути покладений в основу стратегії морального відродження людства. За словами вченого, в результаті цього у глобальному світі відбудеться своєрідне "моральне переозброєння", яке буде спрямоване на дотримання глобально значимих та глобально прийнятних нормативних стандартів розвитку. Відповідно до цього, з позицій *Г. Кюнга*, "єдиний світ, в якому ми живемо, має шанс вижити лише в тому випадку, якщо у

ньому не лишиться місця для різних, взаємно суперечливих і навіть антагоністичних етик, відтак цей єдиний глобальний світ має потребу лише в єдиній базовій етиці” [177]. Така базова етика, на думку вченого, не “претендує на регулювання людської поведінки в усіх деталях, вона повинна виходити з певного “мінімального базового консенсусу” між людьми у всьому світі з питань цінностей та норм” [177]. Це тим самим вказує на те, що основним базовим нормативом взаємодії держав в умовах глобалізації є реалізація системи цінностей, яка рівною мірою поділяється всіма державами як суб’єктами глобального простору. Така система цінностей і складає основу глобальної моралі, яка має слугувати таким геостратегічним орієнтиром, який не дозволить перетворити людство на засіб реалізації глобальних інтересів, лишаючи за ним можливість виступати у ролі абсолютної, кінцевої мети. Саме така мета має бути покладена в основу глобальної моралі як необхідного складового елементу налагодження паритетної взаємодії між державами, що відповідає практиці сучасної міжнародної політики.

Таким чином, кодекс взаємодії держав в умовах глобалізації може стати дієвим інструментом у відносинах між державами, якщо він накладатиме обмеження на їх дії, а також, якщо ці дії суперечать основним цінностям, яких дотримуються держави в умовах глобалізації. Такий кодекс має чітко визначати, яких дій мають уникати держави, аби включатись у форми взаємодії з іншими, що реально має робити держава і якою в ідеалі має бути її геополітична стратегія розвитку, щоб взаємодія мала позитивний, а не руйнівний характер для держави.

Розділ VII

Механізми оптимізації системи державного управління України в умовах глобалізації

7.1. Державне управління України в умовах глобалізації: проблеми та перспективи

Вплив сучасних глобалізаційних процесів на систему державного управління України сьогодні не має однозначного трактування з боку вітчизняних дослідників та безпосередньо практиків. Одні такий вплив сприймають як необхідну умову динамізації суспільного розвитку та засіб “прагматичної” реалізації національних інтересів, інші - як стихійний процес, що поглиблює нерівність, руйнує самобутність держави, тим самим провокуючи ризик національної безпеки держави.

Виходячи з цього доцільно проаналізувати основні проблеми, з якими стикається сьогодні система державного управління України в умовах глобалізації, аби таким чином визначити її перспективи розвитку та можливість досягнення повноправного партнерства з іншими світовими мегадержавами.

Виділимо насамперед основні моменти, які заважають сьогодні здійснювати процеси глобалізації в Україні. На нашу думку, до них доцільно віднести: технологічне відставання; слабку мобілізаційну активність соціальних прошарків; поглиблення розриву між елітою та масами; відсутність громадського контролю, корупцію державного апарату, повальну залежність від могутніших держав, безальтернативність стратегічного розвитку; утримання від професійної мобілізації, досить часте домінування приватних інтересів над публічними; тісне переплетення власності та влади; нездатність досягнення компромісу та згоди в політичній сфері; трансформація політичних партій; механізми артикуляції та агрегації інтересів у контексті досягнення приватних інтересів як способу отримання влади.

На наше переконання, українська система державного управління потребує глибокої модернізації всіх сфер суспільної життєдіяльності, а тому і вміння використовувати у своїх національних інтересах тих ресурсів, які відкриваються у процесі взаємодії між державами, в умовах глобалізації, яка врешті-решт зближує між со-

бою держави за окремими параметрами. Проте в українській дійсності такий підхід здебільшого викликає ризики, а не приводить до оптимізації системи державного управління. Передусім це пов'язується з високим рівнем відкритості України до світових інтеграційних процесів. Це, у свою чергу, підтверджується "Рейтингом глобалізації", опублікованим журналом *Foreign Policy* у 2004 р., де Україна займає 39 місце у світі за рівнем інтеграції, тоді коли її найближчий східний сусід Росія посідає 52 місце. Дослідження проводилось у 62 країнах світу, що представляє 88% населення земної кулі і понад 91% світової економіки. При визначенні рейтингу враховувались чотири основних параметри: економічна інтеграція (обсяги міжнародної торгівлі, розвиток інвестиційного клімату, рівень зарплатні); персональні контакти (міжнародні поїздки, туризм, обсяг міжнародних телефонних розмов, поштових відправлень та переводів); технологічний розвиток (кількість користувачів Інтернет-мережі, можливість доступу до неї); рівень включення у міжнародну політику (членство держав у міжнародних організаціях, кількість іноземних представництв, посольств). Слід відзначити, що за два останні роки рейтинг найбільш глобалізованих держав у світі практично не змінився. Десятку лідерів глобалізаційного розвитку очолюють США, Нідерланди, Канада, Данія, Швеція, Австрія, Фінляндія, останні ж місця у рейтингові займають Іран, Індія, Індонезія, Єгипет і Бангладеш [464].

Позиції вітчизняних та зарубіжних учених щодо рівня включеності України у сучасні глобалізаційні процеси є принципово суперечливою. Аксиоматичним лишається одне - ВВП України на 40% пов'язується з експортом, що і підтверджує безпосередній рівень глобалізованості України. На думку *О.Плотнікова*, "Україна включена в глобалізаційні процеси незначною мірою. Це пов'язано з тим, що Україна - досить замкнена країна, яка не є інтегрованою до міжнародних економічних і дуже специфічно інтегрована до міжнародних політичних відносин. Безумовно, не можна бути вільним від глобалізації тоді, коли глобалізація прогресує. Тому, звичайно, прояви глобалізації впливають і на нас. Проте, якщо розглядати позитивну і негативну сторони глобалізації, то Україна здебільшого не використовує позитиви, зазнаючи натомість впливу негативів глобалізації" [350]. Тобто це переважно підтверджує те, що Україна сьогодні здебільшого підпадає під виклики глобалізації, не отримуючи від неї майже жодних переваг. Саме тому державна політика України має здійснюватись таким чином, щоб забезпечити максимальне використання переваг від глобалізації для вітчизняного розвитку.

Дещо іншої точки зору щодо включення України в глобалізаційні процеси дотримується відомий політолог *Т.Х.Патувухе*, який

вважає, що Україна взагалі майже не включена в процеси глобалізації, "хоча і бере участь у міжнародних програмах, здійснює обмін окремих видів товарів, деякі часини її виробництва інтегровані у глобальні виробничі ланки" [291]. Виходячи з цього, на думку вченого, глобалізованою є лише та країна, в межах якої значна частина населення поділяє не виключно національні, але й загальнолюдські цінності. Підтвердженням цього є те, що в Україні лише 5-10% представникам еліти властиве глобальне мислення.

Дехто з вітчизняних учених неодноразово наголошували на тому, що в Україні слабо представлена діяльність транснаціональних корпорацій. Таку тезу можна прийняти лише з певною корекцією, наскільки необхідними є ці структури і якою мірою вони працюють і працюватимуть на реалізацію українських інтересів. Як показує практика, більшість світових брендів, які сьогодні представлені в Україні, працюють на реалізацію власних інтересів. А це, безумовно, є деструктивним проявом процесу глобалізації. Уникнути можливості користуватись перевагами глобалізації може лише та держава, яка має достатньо високий рівень соціально-економічного та політичного розвитку. Для такої держави політика ізоляціонізму може бути і корисною.

У сучасному глобалізованому світі бурхливо змінюється характер взаємовідносин людей з органами влади, модернізуються процедури управлінських дій, з'являються нові засоби глобального зв'язку. Все це в сукупності приводить до виникнення нових тенденцій функціонування вітчизняної системи державного управління. Важливою проблемою для кожної постіндустріальної держави є визнання єдиної альтернативи суспільного розвитку, яка базується на принципі глобалізму та заперечення традиціоналізму. Це являє собою максимальний ризик для розвитку національної системи державного управління, оскільки тут миттєво за "лапки" виноситься питання про національну самобутність та ментальну регламентованість системи організації державної влади. Тому в руслі такого розуміння викликів процесів глобалізації доцільно говорити про самодостатність держави вибудовувати власну альтернативу суспільного розвитку, в противному разі, втративши таку самодостатність, державі нічого іншого не залишиться, як лише підпорядкуватись логіці глобального розвитку, а відповідно до цього жити за стандартами розвитку, вже визначеними іншими країнами. При цьому важливою проблемою постає визначення конкретної ролі держави, яка має здійснювати всеохоплюючий контроль за глобальним розвитком світу і тим самим "підганяти" під нього свій власний шляхом упорядкування певних політичних та соціально-економічних суперечностей.

У результаті впливу процесів глобалізації відбувається своєрідне переродження держави, фактично вона здобуває нову формулу суверенітету (все одно лишаючись наодинці зі своїми економічними та соціально-політичними проблемами), через що їм майже з нуля доводиться створювати свої державно-управлінські структури, готувати національні кадри управлінців, виробляти нову стратегію соціальної та економічної політики, яка б відповідала специфіці розвитку держави в умовах глобалізації. Мова йде фактично про формування нової політичної культури й демократичних традицій та інститутів державного управління, які б відповідали глобалізаційним умовам. Водночас слід відзначити, що в умовах глобалізації відбувається своєрідне розширення функцій державного управління, яке тим самим відповідає рівню суспільного розвитку людської цивілізації.

Характерною особливістю системи державного управління України є нездатність дати адекватну відповідь міжнародному співтовариству на традиційні глобальні проблеми забруднення довкілля, потепління клімату, скорочення лісів, рибних запасів тощо, які мають тенденцію до поглиблення.

Важливою проблемою сьогодні для України є також чітке визначення ролі транснаціональних корпорацій, наскільки вони здатні прискорити соціально-економічний розвиток держави. Передусім йдеться про пошук механізмів, які б забезпечили через діяльність транснаціональних корпорацій зростання в середині Української держави. Передусім йдеться про створення механізмів стимулювання зовнішніх інвестицій та поєднання їх із внутрішніми, аби таким чином забезпечити ефективний розвиток держави в умовах глобалізації. У цьому плані доцільно виробити чіткі пріоритети суспільного розвитку, а виходячи із цього визначити ті галузі чи сфери, які найбільшою мірою потребують зовнішніх інвестицій. Головним чином потрібно враховувати ті сфери, які мають найбільш потужний потенціал і можуть забезпечити зростання України. Сюди, зокрема, можуть належати перспективні технології, авіабудівництво та ін., що сприятиме розвитку держави. Виходячи з цього Україна має дбати про те, як використати діяльність транснаціональних корпорацій (зокрема, що стосується іноземного капіталу) таким чином, аби ті слугували виключно реалізації національних інтересів.

Слід відзначити, якщо держава є високорозвиненою за багатьма параметрами (економічним, політичним), то їй значно простіше спрямувати діяльність транснаціональних корпорацій на свою користь, інакше діяльність таких структур може породжувати лише ризики. Одним із ризиків діяльності транснаціональних структур може бути і той факт, що вони досить часто у державах, які відстають у своєму

суспільно-політичному та економічному розвитку, можуть впроваджувати застарілі технології, а отже про який розвиток може йти мова. Це безпосередньо призводить до знищення конкуренції між державами в умовах глобалізації в різних сферах суспільного життя, особливо це стосується перехідних суспільств. Також діяльність транснаціональних корпорацій може приводити до монополізації окремих галузей розвитку в межах тієї чи іншої держави, а це, безумовно, є одним із ризиків національної безпеки. Слід також відзначити, що здебільшого діяльність транснаціональних структур супроводжується створенням нових соціальних стандартів, а це, у свою чергу, порушує усталену логіку діяльності національних структур, в результаті чого останні просто вимушені дотримуватись нових корпоративних правил.

Саме тому аби забезпечити собі конкурентність у світі, Україна має створювати власні транснаціональні структури, власні бренди, навіть якщо у нас не вистачає власних ресурсів, їх можна експортувати. Яскравим прикладом у цьому плані може слугувати шведський концерн "Вольво", який майже 80% комплектуючих ввозить із-за кордону, проте йому вдається створювати технологічно конкурентну продукцію у світі, яка сьогодні певною мірою визначає і бренд країни в цілому. Значні перспективи на роль транснаціональної корпорації в Україні має Індустріальний союз Донбасу, який може стати першою інвестиційною структурою, здатною вкладати інвестиції за кордон.

Інформаційно-комунікативною складовою процесів глобалізації виступає інтернетизація. Бурхливий розвиток Інтернету створює глобальне світове співтовариство, яке має можливість для себе чітко усвідомити фундаментальні нерівності між народами, а також веде до підриву соціальних стандартів, які забезпечують абсолютну умовність існування національних кордонів. У контексті збереження в Україні громадської злагоди надзвичайно важливим є дотримання принципу універсального обслуговування, який передбачає забезпечення доступного для всіх підключення до послуг комунікації, необхідного для участі в інформаційному суспільстві, що на сьогодні лишається ключовим пріоритетом для нашої держави і тим самим характеризує форму здійснення інформаційної функції. Демократичні інститути в сучасному наскрізь глобалізованому суспільстві достатньо розвинені, а саме вони відповідають критеріям та умовам інформаційного суспільства. Проте без "держави цей процес не може бути ані завершеним, ані навіть розпочатим".

Отже, виходячи з цього доцільно вказати і на той факт, що в умовах глобалізації перед Україною відкриваються нові можливості, правильно скориставшись якими вона здобуде принципово новий рівень позиціонування себе у світі, а також і ставлення з боку світової спільноти до себе.

Перспективи

Аналізуючи перспективи розвитку та функціонування системи державного управління в умовах впливу процесів глобалізації, доцільно насамперед виходити з основних викликів, які породжені даним процесом. Більшість дослідників, аналізуючи перспективи впливу глобалізації, стикаються із певними крайнощами щодо пояснення даного процесу.

Саме тому в такому ракурсі розглядаючи перспективи впливу глобалізації, слід виходити з того, що вона у першу чергу ігнорує культурно-цивілізаційний вимір світового розвитку, проklamуючи тим самим ідею глобальної модернізації суспільного життя як панацею від вирішення всіх проблем (соціальних, економічних, політичних, національних та ін.) для всіх держав світу. Зрозуміло, що це не так, адже тут стирається саме поняття різноманітності світу, при цьому жодною мірою не можна ставити питання пошуку адекватних форм збереження етнічної, релігійної та культурної ідентичності. Хоча з позицій окремих дослідників на основі нових форм протистояння саме в умовах глобалізації формується національна ідентичність, яка є умовою розгортання науково-технічного прогресу, який сьогодні іменується постіндустріальною хвилею суспільного розвитку. З нашої точки зору це твердження є занадто декларативним, оскільки процеси глобалізації не є породженням постіндустріальної доби, а тому сьогодні доцільно ставити питання про новий тип суспільного розвитку, в межах якого розгортаються процеси глобалізації і який найбільш адекватно відповідає їх критеріям впливу на різні сфери суспільної життєдіяльності.

Іншою крайністю у розумінні перспектив впливу процесів глобалізації, яка декларується дослідниками, є розуміння впливу глобалізації не як об'єктивного процесу, який з необхідністю пронизує всі сфери людської життєдіяльності, а як синонім процесу вестернізації, який отожднюється виключно з впливом західних "проамериканських" стандартів суспільного розвитку та відповідного стилю життя. На думку *О.Малишевої*, ця крайність породжена "фрустрацією, розгубленістю, усвідомленням нездатності підтягнутись до рівня тих 20% населення, хто стверджує, що відчуває на собі "переваги" глобальних економічних та політичних процесів" [202, с. 118].

Досліджуючи перспективи впливу процесів глобалізації, слід вказати й на виклик "синдрому неповноцінності", який породжений загостренням сприйняття тих викликів, які можуть походити від нової моделі розвитку світу, нав'язування її стандартів національної ідентичності, культури, стилю життя. Це особливо ризиковано, оскільки все одно багато країн, які перебувають на етапі свого розвитку, це

також стосується і окремих європейських держав, поневолі лишаються на периферії глобалізаційного світу, де лідируючі позиції вже давно зайняті іншими державами, більш економічно заможними та політично могутнішими (демократично розвиненими). В результаті цього перед державами-аутсайдерами глобалізаційного світу постає завдання пошуку адекватних політичних та економічних механізмів модернізації (власної системи державного управління до світових стандартів, яка подекуди має революційний характер), що має стати противагою даній моделі суспільного розвитку і плавно, без застосування різних радикальних методів, забезпечити "стрибок" від (відстаючих) аутсайдерів у сучасний світ.

Виходячи з того, що глобалізація являє собою такий об'єктивний процес, який не може привести до чіткої передбачуваності розвитку сучасного світу, постає питання, а чи зможе взагалі Україна, і чи є в неї відповідні ресурси, аби уникнути негативного дотику з нею.

З одного боку, Україна є відкритою до різних глобалізаційних процесів, з другого - ця відкритість є декларативною, афірмативною. Це безпосередньо пов'язується з тим, що Україна прагне інтегруватись у світовий простір, проте її спроби перетворитись на повноправного та конкурентоспроможного суб'єкта є опосередкованими.

Система державного управління України в умовах глобалізації не має чіткої стратегічної лінії суспільного розвитку. Це, зокрема, підтверджується і тим, що попри всі спроби Президента України задекларувати про європейські стандарти розвитку, структури державного управління не функціонують в унісон. Різні міністерства та відомства, а подекуди і їх окремі підрозділи сповідують принципово суперечливі підходи до функціонування державного управління в умовах глобалізації. Фактично щодо реалізації концепції глобалізаційного розвитку в Україні існує кілька центрів прийняття та реалізації рішень, які між собою є принципово суперечливими. Так, Секретаріат Президента займає одну позицію, тоді коли Кабінет Міністрів України та Верховна Рада України принципово іншу. Виходячи з цього стає зрозумілим, що досягнути відповідного ідеологічного та політичного балансу між гілками влади щодо розвитку України в умовах глобалізації практично неможливо. Сьогодні майже кожне міністерство та відомство проводить власну політику глобалізаційного розвитку, яка досить часто випадає із загальної політичної логіки розвитку України в цілому.

Жодному органу державної влади в ставленні до глобалізаційного розвитку не вдається зайняти нейтральну позицію, або ж таку, яка найбільшою мірою відповідає національним інтересам громадян.

Важливою проблемою для системи державного управління України є відсутність ефективних механізмів публічності інтеграційної політики. Це підтверджує, зокрема, те, що спрямування держави та її реальні дії не те, що не збігаються, а мають принципово протилежний характер. Так, зокрема, з одного боку, державна політика може “підігріватися” одними інтересами, результатом чого стало підписання договорів про ЄП, тоді коли загальностратегічна мета держави пов’язується із спрямуванням у ЄС. Така неоднозначність у поведінці Української держави щодо її ставлення до інтеграційних процесів приводить до втрати нею позитивного ставлення з боку світової спільноти. Саме тому доцільно створити в Україні Громадську Раду з питань глобалізаційного розвитку України. До функцій такої Ради має входити консультативно-дорадча діяльність, що має спрямовуватися на оцінювання ставлення з боку громадськості до змісту векторів зовнішнього розвитку держави в умовах глобалізації. За умови діяльності такої Ради доцільно було створити громадський клуб, до якого входили б як громадські діячі, політики, державні службовці і які б забезпечували активне обговорення проблем розвитку України в умовах глобалізації і надавали якісні (багатопланові) консультації відповідним органам влади.

Важливим принципом функціонування системи державного управління в сучасних умовах має бути розробка принципів, які забезпечують її “глобально-цивілізаційну еволюцію”, відповідно до чого за критеріями вона має відповідати світовим стандартам розвитку. Система державного управління України має бути тим індикативним інструментом, який забезпечує налагодження життєдіяльності суспільства в умовах глобалізації, а відповідно до цього вона має протистояти цивілізаційному провалу держави в цілому. Це пов’язується з тим, що в умовах глобалізації чітко увиразнюються сильні та слабкі позиції держав з налагодження життєдіяльності суспільства. Переважною мірою держави навіть можуть втратити імператив свого розвитку, яким керувались протягом тривалого періоду, і саме тому система державного управління має бути оптимізована таким чином, щоб не допустити втрати такого імперативу.

Принципової необхідності у контексті сучасного розвитку України набуває розробка державної глобалізаційної політики. Така політика має бути обережною (не перешкоджати реалізації інтересів інших держав) та гнучкою, враховуючи при цьому всі основні фактори глобалізаційного розвитку сучасного світу (його ймовірні переваги та ризики). Така політика в першу чергу має враховувати співвідношення геостратегічних сил на глобальному просторі і чітко визначати місце та роль України в ньому. Здебільшого глобалізаційна полі-

тика має бути спрямована на реалізацію національних інтересів, не прилаштовуючись при цьому буквально до потреб світової системи розвитку. Завдяки цьому Українській державі вдасться відстояти свою конкурентність у глобальному світі.

Виробити оптимальну модель управління глобалізаційними процесами в Україні практично неможливо, а якщо і можливо, то все одно окремі її сторони будуть пробуксовувати, адже й досі серед учених, політиків та функціонерів не вироблено єдину формулу, яким чином жити в умовах глобалізації, як захистити нашу державу від глобалізаційних викликів і яким чином використати її переваги на свою користь. Як і весь глобальний світ Україна просто зобов’язана перетворити глобалізацію на засіб власного суспільно-політичного та економічного розвитку. Відсутність єдиної формули управління глобалізаційними процесами в Україні, на нашу думку, пов’язується із наступними причинами:

- відсутністю єдиного розуміння геостратегічних векторів розвитку України з боку влади та опозиції;
- нехтуванням національними інтересами заради прагматичної реалізації економічних інтересів;
- відсутністю цілісної стратегії розвитку України в умовах глобалізації, що породжена відсутністю чітких інтеграційних намірів держави (офіційно задекларованих);
- несинхронністю національного вектора розвитку з глобалізаційними процесами;
- відсутністю механізмів громадського обговорення геополітичних векторів розвитку в умовах глобалізації;
- інтернаціоналізацією всіх сфер суспільного життя, яка перешкоджає вільній інтеграції України до світової спільноти;
- відсутністю ефективних механізмів реалізації послідовної та прогнозованої політики держави в умовах глобалізації;
- відсутністю ефективних механізмів (ідеологічних, політичних економічних) щодо розв’язання глобальних проблем, з якими стикається Україна.

Таким чином, система державного управління України, як і більшості держав у світі, в умовах глобалізації зазнає певного модернізаційного впливу, відповідно до чого коригуються функції окремих органів державної влади, міністерств та відомств, створюються нові інституційні структури управління. Для України пошук нової моделі функціонування системи державного управління є більш ніж об’єктивною потребою, реалізація якої дозволить їй не лише заявити

про свою конкурентоспроможність у межах відповідних глобальних структур, але і здобути можливість впливати на управління світовими глобалізаційними процесами. Логіка дослідження даного аспекту проблеми в першу чергу вимагає чіткої класифікації ризиків, з якими стикається система державного управління України в умовах глобалізації, а отже: механізмів їх подолання, що і виступатиме предметом розгляду в наступному параграфі.

7.2. Механізми долання деструктивних проявів впливу глобалізації на систему державного управління України

Україна максимальною мірою порівняно із іншими пострадянськими республіками є відкритою до процесів глобалізації, в результаті цього вона найбільше підпадає під вплив деструктивних проявів глобалізації. Така відкритість, яка цілком відповідає структурі українського менталітету, з одного боку, є могутнім фактором модернізованої динаміки суспільного розвитку України, а з другого - це перешкоджає формуванню українців як політичної нації. Така відкритість сьогодні позначається переважно на лібералізації економічних відносин та економічної сфери в цілому, що привели до нездатності України контролювати та ефективно управляти негативними проявами глобалізації.

Переважною мірою органи державної влади України протягом тривалого часу концентрували свою увагу на налагодженні взаємодії із глобальним світом (міжнародними організаціями), реалізуючи при цьому різні інтеграційні стратегії. При цьому поза увагою лишались питання оптимізації інтеграційної політики держави щодо її входження в глобальний простір. Це, безумовно, негативно позначилось і на рівні творення державної політики та управління зовнішньополітичним розвитком України.

Одним із деструктивних проявів глобалізації, на думку *О.Плотнікова*, є “домінування заможніших країн в економічній та культурній сферах, а також комерціалізація культурних цінностей та підпорядкування світу інтересам потужних транснаціональних корпорацій”. Україна, на думку вченого, не є винятком і вона також підпадає під такий негативний вплив процесів глобалізації [350]. Більшість вітчизняних та зарубіжних учених переконані в тому, що Україні й досі бракує ефективних механізмів протистояння негативним впливам глобалізації. Головне, чого не вистачає сьогодні Україні, це ефек-

тивних стабілізаційних механізмів функціонування економічної сфери в умовах приходу на вітчизняний ринок ТНК. Для України особливо актуальним є питання створення власних інноваційних технологій, а не імпортування із-за кордону, важлива роль при цьому належить перетворенню промислової сфери в перспективну галузь, не залучаючи при цьому іноземні інвестиції, що дасть змогу їй заявити про свою конкурентність у світі.

Одним із деструктивних проявів глобалізації є втрата національної ідентичності. Виходячи з цього сьогодні необхідно дбати про пошук ефективних механізмів уникнення глобалізаційних викликів, пов'язаних із втратою національної ідентичності. Важлива роль у цьому плані має належати збереженню та розвитку української мови, української культури, популяризації їх у глобальному просторі. Американізація та русифікація культурної сфери сьогодні привела до однозначної втрати можливості самостійного розвитку вітчизняної культури, у нас немає жодного україномовного телесеріалу, а він, як відомо, є головним засобом формування національної ідентичності, популяризації менталітету нації. Цього не можна сказати про Росію, яка головною мірою завдяки телесеріалам здійснює політику ідеологічного нав'язування своєї системи цінностей.

Одним із деструктивних проявів глобалізації є економічна, політична, культурна та релігійна експансія.

Вплив релігійної експансії особливо деструктивно діє на суспільства з нестабільними соціально-політичними системами. Найбільш відчутною в Україні сьогодні є релігійна експансія з боку Росії, що стосується впливу Православної церкви російського патріархату. Переважною мірою релігійну експансію ніколи не можна сприймати як самостійну тенденцію, оскільки вона закономірно має політичне підґрунтя. Завдяки такому впливу Росія намагається підпорядкувати собі Україну. Такий вплив сьогодні можливий саме тому, що в Україні немає фундаментальної державної ідеології, яка б визначала специфіку розвитку держави в сучасних умовах глобалізації, особливо що стосується рівня її національно-релігійної ідентичності. У цьому контексті постає питання, наскільки українці відчувають свою належність до віросповідання, яке відповідає його сучасному менталітетові, а не ідеології церковного традиціоналізму, нав'язуваного Росією. В цьому плані держава хоча і не повинна втручатись у справи церкви, проте вона має зайняти жорстку позицію щодо визнання автономності Української православної церкви. Це пов'язується зокрема з тим, що релігійна експансія з боку Російської православної церкви являє виклики для національної безпеки України в цілому, а якщо це перешкоджає інтересам держави, то держава, безумовно, зобов'язана зайняти відповідно жорстку позицію.

Такою релігійною експансією може виявитись і вибір євроінтеграційної стратегії розвитку. Духовною основою для об'єднання західноєвропейських держав переважною мірою лишається європейська культура та католицизм, тоді коли такою духовною основою для слов'янських народів лишається слов'янська культура, традиції та православ'я. Історія України має чимало випадків окатоличення українців, що тим самим привносило певний розкол у стосунки з іншим державами і наслідки цього теж були вкрай тяжкими. Саме тому для України сьогодні є ризик поглиблення інтеграційних зусиль із європейськими державами, який може привести до нав'язування релігії католицизму. В цьому плані інтеграційна стратегія України має бути поміркованою і будуватись на визначених інституційних основах, чітко виписуючи стандарти релігійних цінностей, які мають бути дотриманні в межах відповідного інтегративного об'єднання. Таким чином, якщо виходити з того, що основним інтегративним фактором для України як і для більшості держав лишається ментальний та релігійний, то в цьому плані вона має прагнути до посилення інтегративних зв'язків саме із слов'янськими державами, оскільки тут її інтереси найбільшою мірою можуть збігатися. Передусім тут йдеться про створення "сіонської регіональної цивілізації". Проте, на думку *З.Бжезинського*, "існування України та Росії має бути чітко розділеним, оскільки те, що об'єднує дві слов'янські держави, є небезпечним для глобального світу" [27].

Культура є найбільш глобальним засобом поширення та нав'язування системи цінностей з боку одних держав іншим. Здебільшого сьогодні відбувається своєрідна деградація масової культури у світі, яка зачіпає і Україну. Це передусім стосується кіно, телебачення та літератури, які є засобом упровадження нової релігії, яка стає визначальною для розвитку окремих країн у світі. Така нова культурна релігія сьогодні перетворюється на засіб пропаганди, який регламентує розвиток не лише культурної, але й політичної сфер інших держав. Засилля американських кінофільмів, літератури стандартизує за американськими мірками український стиль життя, регламентуючи тим самим і суспільну свідомість громадян.

В Україні сьогодні немає жодної програми, жодного проекту, жодного науково-дослідного центру та навіть жодної державно-управлінської структури, які б опікувалися проблемами вивчення глобалізаційних викликів суспільного розвитку. На сьогодні більшість уявлень про процеси глобалізації та їх вплив на систему державного управління України не мають системного та концептуального оформлення. Не існує прогностичних сценаріїв, які б чітко описували майбутнє України, політики та управління переважною мірою не знають, як

буде розвиватись Україна умовах глобальної інтеграції та глобальної взаємозалежності сучасного світу. Саме тому одним із механізмів додання деструктивних проявів процесів глобалізації в Україну має стати державна політика довгострокового планування глобальних ризиків. Виходячи з цього Україні вдасться чітко спланувати перспективу свого розвитку в умовах глобалізації, зумівши тим самим передбачити ймовірні ризики і визначити рівень їх впливу на систему державного управління.

Важливою проблемою для системи державного управління України є політика ізоляціонізму. Ця проблема передусім зумовлена пошуком можливостей ефективного розвитку України в сучасних умовах. Україна одна із небагатьох країн світу, яка рівною мірою ставиться як до політики відкритості, так і до політики ізоляціонізму. З одного боку, Україна прагне до того, щоб у своїх економічних рішеннях бути абсолютно незалежною від інших держав, водночас вона покладає великі сподівання на інтеграцію з різними транснаціональними структурами. Теоретично система державного управління тяжіє до ізоляціонізму, практично ж вона є відкритою до інтеграції з сучасним глобальним світом. У сучасному світі будь-яка форма ізоляціонізму національної політики здебільшого виявляється неефективною, хоча б тому, що деякі країни світу прагнуть інтегруватись з метою реалізації своїх вузькокорпоративних інтересів. Великі, мегадержави можуть дозволити собі таку розкіш, як політика ізоляціонізму хоча б тому, що вони меншою мірою залежать від розвитку глобального світу, а він у дальшому залежить від них. Такі держави володіють достатнім внутрішніми ресурсами (природними, фізичними, адміністративними) для свого розвитку. Водночас маленькі держави змушені активно включатись у сучасні глобально-інтеграційні процеси хоча б тому, що тут для них відкриваються більш вигідні умови для налагодження міжнародної торгівлі. Це, у свою чергу, свідчить про те, що сьогодні політика ізоляціонізму є можливою за певних умов, проте не існує жодних гарантій, які б підтверджувати ефективність такої політики в сучасних умовах глобалізаційного розвитку, здебільшого це приводить до того, що держава вибивається із загальносвітового курсу глобалізаційного розвитку.

В Україні сьогодні непоодинокими є так звані глобальні політичні проекти, які привели до того, що через реалізацію економічних інтересів держави інші держави реалізують свої лобістські амбіції. В результаті цього економіка перетворюється на абсолютну заручницю політики іншої держави, прикладами цього може слугувати втручання Росії та Америки. В Україні сьогодні наявною є проблема несформованості національної ідентичності, яка перешкоджає

державі повною мірою протистояти глобалізаційними викликам з боку інших держав. В цьому плані держава має бути “сильною”, з відповідним рівнем громадської свідомості та самосвідомості, патріотично відповідальною та громадсько підзвітною. Це, у свою чергу, дало б змогу Україні маневрувати між економічними інтересами та політичною доцільністю в реалізації своїх національних потреб.

Одним із деструктивних проявів глобалізації є виникнення глобальної міграції. За оцінками Держкомітету у справах національностей і міграції, в Україні перебуває близько 160 тис. нелегальних мігрантів, яких вдалося ідентифікувати шляхом затримання та депортації. Проте у звіті ООН припускається, що в Україні може перебувати близько 6 млн мігрантів, тоді як понад 7 млн українців мігрували за кордон з метою тимчасового працевлаштування. Саме глобалізаційні процеси створюють усі необхідні умови для поширення міграції у світі. Не винятком є і Україна, яка здебільшого займає достатньо активну позицію в таких процесах. З огляду на наведені вище показники глобалізаційні процеси самі по собі характеризуються міграційно небезпечною політикою, до якої вдаються майже всі країни світу, за невеликим винятком, остронь лишаються лише США. Це пояснюється тим, що в умовах глобалізації майже всі країни світу відчувають вплив інтелекту, адміністративного ресурсу. Здебільшого це відбувається тому, що люди в межах своєї держави не знаходять відповідного рівня реалізації своїх професійних та індивідуальних можливостей. Відповідно до цього держава має опікуватись тим, аби створити найбільш сприятливі умови для життєдіяльності своїх громадян, які відповідають їх ідеальному уявленню. Водночас держава має дбати про захист від небажаних потоків міграції з боку інших країн, здійснювати жорстку політику щодо охорони своїх кордонів, аби у такий спосіб протистояти нелегальній глобальній міграції.

Якщо сприймати глобалізацію у формі американізації, то тут потрібно шукати і нові механізми долання її тотального впливу на сучасний розвиток України. “Технологічно, організаційно, ідеологічно та військово-політично США вибудували таку систему цінностей, яка ширше будь-якої держави, і навіть будь-якого державного об’єднання... змогли побудувати єдине виробництво, єдину систему цінностей, єдину технологічну мережу, єдине суспільство” [291]. Виходячи з цього Україна має бути особливо обачною щодо політики США і будувати власну таким чином, щоб протистояти “американській гегемонії”, яка сьогодні має радикальний вплив на систему державного управління України та в цілому на стратегію її майбутнього розвитку.

Водночас Україна має здійснювати свою державну політику не шляхом пілотування під США чи будь-яку іншу державу у світі, а вибу-

довувати свою власну політику на своїх власних традиціях, виходячи з власного історичного досвіду, при цьому ефективно використовуючи ресурси розвитку інших держав з метою реалізації своїх національних інтересів. Саме це дасть змогу перетворити Україну на глобальну державу у світі і примусить увесь світ поважати і рахуватись з нею.

Одним із механізмів протистояння деструктивним проявам глобалізації є здатність України стати на позиції “рівності” із розвиненими державами світу. Основний фактор, який роз’єднує народи та позбавляє можливості досягнення адекватного взаєморозуміння між ними, є мовний. У цьому напрямі першочерговим завданням для України має бути державна підтримка вивчення іноземних мов. На нашу думку, доцільно було б розробити Державну програму мовної просвіти, основна мета якої - забезпечення державної підтримки у вивченні іноземних мов. Саме знання мов забезпечить можливість кожному громадянину самостійно ідентифікувати певну інтеграційну стратегію держави, а також брати активну участь у її розробці та впровадженні.

Одним із механізмів долання деструктивних проявів процесів глобалізації в Україні може стати також громадський форум чи громадські слухання з питання впливу глобалізаційних викликів на суспільний розвиток. Саме такий форум чи слухання дозволять обговорити найбільш актуальні питання та проблеми, з якими стикається Україна в умовах глобалізації, виробити ефективні шляхи їх подолання, а також розвитку в нових умовах. Це стане одним із ефективних механізмів пошуку альтернативних шляхів суспільного розвитку.

В умовах глобалізації Україна опинилась у кризовій ситуації, яка зумовила значну кількість економічних, соціальних та екологічних проблем. Це, у свою чергу, ставить її перед необхідністю розробки та прийняття національної програми подолання глобальних проблем. Реалізація такої програми має бути покладена на відповідні міністерства та відомства і стане однією із спроб України протистояти викликам глобалізації.

Одним із механізмів долання негативних впливів глобалізації має стати стратегія налагодження ефективного партнерства між державами та ТНК. Для України принципово важливо чітко визначити вектор національного розвитку в умовах глобалізації. На особливу увагу тут заслуговує розробка довготривалої Національної стратегії розвитку України в умовах глобалізації, у межах якої має бути чітко виписано такі основні критерії розвитку України в умовах глобалізації:

- ідентифікація вектора світового розвитку, який найбільшою мірою відповідає структурі менталітету;
- відповідність системи зовнішньої політики обраному вектору світового розвитку;

- п визначення суб'єктів реалізації національних інтересів в умовах глобальної інтеграції;
- п визначення місця і ролі зовнішньої політики в контексті розвитку держави;
- п реалізація механізмів самозбереження та розвитку власних національних традицій;
- п створення механізмів діалогу, співпраці та партнерства України з іншими державами чи регіональними об'єднаннями;
- п формування нових світоглядних позицій, які б сприяли забезпеченню взаємодії України з іншими державами з метою реалізації власних національних інтересів.

Одним із основних негативних впливів глобалізації на систему державного управління України є втрата національної ідентичності. В цьому плані Україна бачить кілька шляхів збереження національної ідентичності, один із них є повернення в лоно європейської спільноти. На думку *Б.Тарасюка*, саме “прагнення повернути ідентичність повноправної європейської держави в кінцевому результаті і визначило європейську інтеграцію як єдино придатний шлях розвитку України”. Це встановлює і стратегія розвитку України в умовах глобалізації, яка зводиться до набуття асоційованого, повноправного членства в Європейському Союзі. Разом з тим саме вплив політики Заходу може виступати основним інституційним засобом реалізації євроінтеграційної стратегії України.

Таки чином, Україна за структурою свого менталітету лишається традиціоналістичною державою, водночас глобалізація, яка приводить до радикальної модернізації сучасного світу, порушує певні форми традиціоналізму, в результаті цього функціонування інститутів управління зазнає зовнішніх коректив, які фактично змінюють і саму стратегію розвитку держави. Виходячи з цього сьогодні можна говорити про появу нових культурно-історичних вимірів у розвитку України, які вимагають нових ефективних механізмів її інтеграції у світову спільноту.

7.3. Розробка та впровадження ефективних механізмів інтеграції України у світову спільноту

Необхідність розробки та впровадження ефективних механізмів інтеграції України у світову спільноту передусім пов'язується з осмисленням геополітичної стратегії розвитку держави в умовах глобалізації, а головне - із відповіддю на питання, як має розвива-

тись наша держава та яка її роль у сучасних глобалізаційних процесах. Чи є вона повноправним суб'єктом розгортання таких процесів, чи все ж таки лишається окремим додатком до певного інтегрального утворення держав, де Україна має грати за їх правилами гри, а не за своїми власними.

На сьогодні Україна постає перед необхідністю ефективного включення у світові глобалізаційні процеси. З цією метою принципово важливо виробити конкретні механізми, які забезпечать можливість Україні досягнути максимальних зовнішніх переваг, мінімізуючи при цьому внутрішні втрати. Переважно мова йдеться про те, як Україні перетворитись на активного геостратегічного гравця у функціонуванні системи глобального управління. Важливо при цьому використати можливості глобалізаційного розвитку на користь реалізації власних національних інтересів, адже це цілком закономірно і, як показує практика, більшість країн світу використовують усі можливості глобалізації, аби в першу чергу вирішити свої власні проблеми. Україні сьогодні реально бракує національної мотивації при входженні в глобальний простір, здебільшого вона базується на наднаціональній мотивації. Це, у свою чергу, свідчить про те, що інтеграційна політика держави все меншою мірою може виявитись ефективною, прогнозованою та керованою. Оскільки глобалізація приводить до появи нових ризиків, держави мають налагоджувати тісну взаємодію (міждержавна, міжрегіональна) з іншими суб'єктами глобального простору. Україна не повинна відмовлятися від можливості включитись у певну форму взаємодії з іншими державами. При цьому важлива роль належить формуванню ефективних механізмів інтеграції України в глобальний простір.

Як свідчить світова практика, інтеграційний потенціал більшості держав світу залежить від рівня їх економічного розвитку, налагодження ринкових відносин. Саме тому, аби Україна здобула можливість повноправного членства у певних глобальних структурах, вона повинна здійснити системне реформування економічної сфери держави.

Сучасна євроінтеграційна модель розвитку для України супроводжувалась формуванням національної ідеї, відповідно до чого це стало основою формування національної ідентичності. Проте, на нашу думку, розуміння європейської інтеграції як національної ідеї українців є суб'єктивним, адже здебільшого це стратегія розвитку, а не фундаментальна основа життєдіяльності України на сучасному етапі її розвитку, яка може стандартизувати її стиль життєдіяльності.

Зазначене підтверджує необхідність пошуку балансу між національними та світовими (глобальними) інтересами, що має забезпечити зміцнення державності. Для Української держави принципо-

во важливим є досягнення стандартів (політичного та економічного) євроінтеграційного розвитку, а не включення у відповідні євроінтеграційні структури. Залежно від того, наскільки Україна швидко та адекватно буде відповідати цим стандартам, тим реальнішою для неї є можливість перетворитись на конкурентоспроможного суб'єкта глобалізаційного розвитку.

Інтеграція України у світову спільноту ставить її перед вибором альтернативних шляхів розвитку. Важливим при цьому є питання, яким чином поєднати різні інтеграційні процеси, в які сьогодні включається Україна, зокрема що стосується інтеграції її до ЄС, СОТ чи СЕП. Слід також відзначити, що сама інтеграційна стратегія в Україні пробуксовує саме тому, що й досі не має ефективної державної політики інтеграції, яка б була ефективним механізмом реалізації консолідованого виробу як з боку громадськості, так і з боку різних гілок влади. Така політика передусім має бути спрямована на вироблення чітких зовнішньополітичних орієнтирів, які б забезпечили внутрішньополітичну консолідацію суспільства. Україна сьогодні не повинна дозволяти іншим державам чи транснаціональним структурам робити геополітичний вибір за неї, хоча реальна ситуація, яку ми маємо сьогодні, підтверджує саме таку недалекоглядність українського стилю політики інтеграції.

Європейський Союз для України є важливим інструментом стимулювання соціально-економічного, політичного та культурного розвитку, налагодження регіонального співробітництва в окремих галузях суспільного життя, а головною мірою - реалізації стратегічно важливих завдань оптимізації системи державного управління. На сьогодні для України головним є не стільки сам вступ до ЄС, як підготовка вступу до нього, адже в цьому плані держава має відповідати окремим стандартам, а з цієї метою вона має провести системне реформування суспільного життя. Виходячи з цього в Україні немає жодної потреби прагнути до повноправного членства в ЄС, якщо їй самостійно вдасться побудувати європейську державу, яка відповідатиме високоцивілізаційним стандартам розвитку.

Крім того, слід відзначити, що в межах будь-якого інтегративного об'єднання для України існує ризик втрати власного суверенітету, власної ідентичності, проте, як показує практика Європейського Союзу, в інституційному плані він більшою мірою відповідає принципам соціальної справедливості. Саме тому Європейський Союз проводить політику, яка може забезпечити побудову справедливого соціального устрою, а тому вона є тим орієнтиром, до якого має прагнути Україна.

Особлива проблема виникає з приводу інтеграції України до СЕП, оскільки вона порушує загальну логіку євроінтеграційного курсу

держави. Це, зокрема, підтверджується тим, що СЕП здебільшого спрямований на реалізацію азійських цінностей, які не відповідають національним інтересам нашого суспільства. Більше того, в межах СЕП Україна може стикнутись із невідповідністю економічним стандартам ЄС. Хоча СЕП може забезпечити реалізацію окремих тактичних інтересів (окремих економічних груп), проте може зашкодити реалізації загальностратегічних інтересів геополітичного розвитку держави в цілому.

У цьому плані доцільно розробити на організаційно-правовому рівні чіткі механізми реалізації економічних стандартів, виходячи із норм міжнародного права.

Отже, інтеграція України у світову спільноту має забезпечити якість вітчизняної продукції, підвищити рівень професіоналізму та компетентності працівників, сформувати нову систему цінностей, яка буде визначальною у життєдіяльності окремих регіональних об'єднань, членом яких вона стане в результаті інтеграційної політики.

Механізми науково-технологічної інтеграції України у світову спільноту

Важливою проблемою для України, яка потребує свого розв'язання в умовах глобалізації, є забезпечення науково-технологічного розвитку. Основним інструментом розвитку України, її конкурентності у світовому просторі та формування її позитивного іміджу сьогодні може стати розвиток науки, що приведе до нових наукових відкриттів, досягнення фундаментальних наукових результатів. На думку *А.Філіпенка*, в Україні є реальні досягнення у сфері високих технологій. За оцінкою Національного аерокосмічного агентства США (НАСА), Україна володіє 18 із 21 визначних у світі високих технологій, передусім це - матеріалознавство, порошкова металургія, біо- та нанотехнології [358]. Виходячи з цього для України першочерговим завданням є "входження в міжнародні, науково-технічні потоки, які дадуть змогу модернізувати вітчизняне виробництво, забезпечити конкурентоспроможність основних галузей промисловості" [358]. У контексті реалізації даного завдання має бути розроблена "Концепція (Стратегія) науково-технологічного розвитку України в умовах глобалізації". Ключовими позиціями даної Концепції мають виступати:

- соціально-економічний розвиток Української держави;
- структурне реформування промисловості відповідно до світових стандартів;
- системне реформування економічних галузей шляхом впровадження інноваційних моделей економічного розвитку;

- п утвердження України як високотехнологічної держави у світових глобалізаційних процесах;
- п технологічний розвиток промисловості відповідно до загальносвітових тенденцій;
- п налагодження міжнародного науково-технологічного обміну інтелектуальним ресурсом нації;
- п сприяння науково-технологічному розвитку України виходячи з потреб глобалізації;
- п забезпечення лідерства України у світі у сфері розвитку високих технологій;
- п збільшення обсягів високотехнологічного виробництва як інструмент оптимізації державної науково-технічної політики.

Це дозволить Україні швидко перетворитись на конкурентоспроможного партнера у світових глобалізаційних процесах. Необхідність розробки та впровадження такої Концепції передусім пов'язується з тим, що в умовах глобалізації перед кожною державою постає проблема забезпечення сталого розвитку. Не винятком у цьому плані є й Україна, яка в 1992 р. підписала “Концепцію сталого розвитку в ХХІ ст.”, взявши на себе перед світовою спільнотою зобов'язання розробити стратегію інноваційного розвитку та створити економічні механізми її реалізації в ринкових умовах. Виходячи з цього в Україні має бути розроблено “Стратегію сталого розвитку України в умовах глобалізації”, яка безпосередньо має бути спрямована на забезпечення інноваційного розвитку держави та її інноваційної конкурентоспроможності. Відповідно до цього в межах такої стратегії мають бути чітко окреслені такі складові:

- п розвиток наукового потенціалу та науково-дослідних шкіл щодо розвитку наукоємних технологій як необхідної складової інноваційного розвитку;
- п розробка механізмів підтримки інноваційного розвитку з боку малого та середнього бізнесу;
- п створення умов для високотехнологічного розвитку у сфері сільського господарства та проведення політики ресурсо- та енергозбереження;
- п розробка прогностичних сценаріїв інноваційного розвитку України в сучасних глобалізаційних процесах;
- п розвиток та використання перспективних технологій та відповідне оновлення промислової сфери;
- п адаптація системи правового захисту інтелектуальної власності відповідно до світових стандартів захисту інтелектуальної власності;

- п розвиток, адаптація, модернізація сучасних інформаційно-комунікативних технологій як засіб інноваційного розвитку держави.

На думку *М.Згуровського*, основними “пріоритетами України в розробці й впровадженні нових технологій повинні стати в рамках державних програм і проектів як у традиційних технологічних галузях (металургія, енергетика, хімічна промисловість, сільське господарство), так і в нових високотехнологічних напрямках: освоєння космосу, розвиток авіації, біотехнологій, створення інформаційних і телекомунікаційних систем, нових речовин і матеріалів, а також засобів охорони здоров'я [121].

Водночас слід відзначити і той факт, що більшість програм національного та державного рівня щодо реформування пріоритетних галузей науково-технологічного розвитку сьогодні не враховують специфіку сучасних глобалізаційних процесів, особливо що стосується розвитку перспективних технологій. Одним із аспектів, на який сьогодні доцільно звернути увагу, стосується специфіки підготовки науково-технічної еліти, здатної вивести Україну на конкурентний рівень у світі не лише у сфері науково-технологічного, але й суспільного розвитку.

В умовах глобалізації суттєво змінюється роль національної гуманітарно-технічної еліти, а саме зростають вимоги до її компетенції та професіоналізму, продуктивності та результативності як могутнього потенціалу, який визначає та забезпечує формування нової конфігурації глобального соціально-економічного та політичного розвитку. Разом з тим формування саме національної еліти в умовах глобалізації фактично втрачає свою необхідність, оскільки відбувається розщеплення національного фактора, а тому і сутність національної науки, фактично національної еліти як такої. Глобалізація як процес, що об'єднує широкую інтеграцію сфер людської діяльності з одночасним накопиченням певного цивілізаційного стандарту, передбачає певну гомогенність світу, вимагає жити за єдиними принципами, сповідувати єдині цінності, наслідувати єдині звичаї та норми розвитку науки. Це приводить до формування принципово нового типу світової еліти, яка має запобігти зіткненню вітчизняних реалій із такими стандартами глобалізаційного розвитку, точніше вона має виробити ефективні механізми управління глобалізаційними процесами шляхом інтенсифікації контактів між національними елітами.

Фактично мова йде про зміну технократичного принципу підготовки національно-технічної еліти на гуманітарний шляхом зміни пасивно-виконавчих функцій на активно-творчі. Ця ідея на сьогодні не є новою, оскільки ще на початку 70-х рр. *Ч.Сноу* основну причину загострення суспільних суперечностей пов'язував із зростанням ка-

тастрофічного розриву між традиційною західною гуманітарною культурою і так званою новою, “науковою культурою”, яка виникає в результаті науково-технічного прогресу. Такий розрив у кінцевому випадку призводить до втрати взаєморозуміння між ученими технократами та “літературними інтелектуалами”, які все більше переживають свою трагедію відчуження у сучасному світі. Саме це вчений називає ворогуванням двох культур, яке взагалі може призвести до загибелі людської культури, якщо не застосовувати радикальних заходів щодо реорганізації освітньої системи, яка надасть можливість зблизитись “стражденним від практицизму фізикам та проникнутих антисупільними настроями індивідуалістам-інтелектуалам” [448].

Наступною проблемою, породженою деструктивним характером процесів глобалізації, є наукова міграція, яка призводить до мозкової та ідейної плінності, а також до деградації науково-технічного потенціалу. Це, безумовно, свідчить про створення таких соціальних умов, які б сприяли відтворенню науково-кадрового потенціалу, а також забезпечували формування нової парадигми. Важливого значення сьогодні набуває проблема персоніфікації гуманітарно-технічного знання, тобто хто ліквідує цей дефіцит знань на національному рівні, і якщо це представники обрані, які сповідують інноваційно-новаторський підхід у науці, то це веде до формування нової парадигми розвитку науки.

В протизагу екстенсивному розвитку на еліту покладається завдання забезпечити інтенсивний розвиток науки, який має супроводжуватись формуванням нової парадигми. В епоху вибухового розвитку інформаційних технологій особливого значення набуває розуміння взаємозалежності знань та розвитку, тобто різні типи еліт по-різному адаптуються до іноземного продукту, мають різний рівень розвитку та можливості доступу до освіти.

Основними формами діяльності гуманітарно-технічної еліти на сучасному етапі наукового прогресу мають стати співробітництво та стратегічне партнерство. Тому сьогодні доцільно чітко визначити цілі та функції діяльності такої еліти, а саме така еліта має визначати стратегію суспільного розвитку, рівень підготовленості якої має здійснюватись виходячи із потреб такого розвитку. Стратегією діяльності гуманітарно-технічної еліти має бути технічне новаторство. Проведені нещодавно дослідження в США показали, що вчені активно включаються в таку наукову діяльність, яка безпосередньо веде до технічного новаторства. Слід відзначити, що такий тип еліти є найвідкритішим прошарком для сприйняття інформаційних впливів. Сьогодні досить актуальною є модель “відкритого університету”, тобто віртуального університету, який використовує супутниковий зв’язок

та Інтернет для передачі інформації і дає можливість людям, які живуть у різних регіонах, користуватись однаковими науково-інформаційними ресурсами, створюючи єдиний глобальний науковий простір.

Усе частіше сьогодні постає проблема формування кооперативного глобального управління, яке висуває низку вимог, а саме визначення певного кола сучасних та перспективних проблем, вирішення яких неможливе в межах однієї держави. Наступною фундаментальною вимогою є інституалізація та мобілізація гуманітарно-технічного потенціалу нації. Сьогодні виходячи з нових глобалізаційних умов гуманітарно-технічна еліта має виробити нові соціально-пізнавальні конструкції, які б забезпечили стратегію глобалізації, що передбачає збереження інтересів тих, хто отримує від глобалізації найбільшу користь, та дотримання справедливості по відношенню до країн менш розвинених. Отже, саме гуманітарно-технічній еліті сьогодні доручено виробити нові світові наукові цінності, які забезпечать радикальну модернізацію гуманітарно-технічної сфери.

У межах даного аналізу формування національної гуманітарно-технічної еліти доцільно також згадати такий тип еліти, як конс’юмеристська, до якої відносять тих, хто розробляє та впроваджує ефективні інформаційні технології. Роль такої еліти на сучасному етапі розвитку має неабияке значення, оскільки інтеграція України в глобальний простір має відбуватись на основі максимального використання інформаційних та інтелектуальних ресурсів. Тому доцільно виробити нову концепцію випереджального розвитку, відповідно до якої змінити інерційний, індустриальний розвиток на розвиток інноваційний. Така концепція має включати механізми узгодження досвіду світового співтовариства з невикористаними можливостями України, тобто вивчення глобальних замовлень та глобального попиту.

Наступна проблема, яка надзвичайно гостро сьогодні постає, – це проблема державного управління глобалізаційними процесами. Безперечно, це проблема державної влади, здатної розробити національну стратегію шляхом оптимальної організації інтелектуальної та гуманітарно-технічної еліти на досягнення технологічних проривів. Адже сьогодні відомо, що концепція традиційного наздоганяючого розвитку України безперспективна, підриваючи національну ідею величчя країни, вона роззброює та деморалізує націю.

Тому стратегічною метою України в гуманітарно-технічній сфері є відкривати нові напрями розвитку та доповнювати своїми інноваціями вже діючі. Адже ефективний розвиток гуманітарно-технічної сфери забезпечує сьогодні 80% економічного зростання. Так, інтелектуальний ресурс та науково-технічний потенціал еліти сьогодні мають скоротити відстань між розвиненими державами і впли-

ватиме на ступінь опозиційності іншим державам. Тобто мова фактично йде про створення загального науково-технологічного простору інтеграції України зі світом, європейським науковим простором, якого має бути нарощування й підвищення якості сукупного наукового потенціалу як ключового чинника інноваційного розвитку кожної з країн, а також прискорення технологічного розвитку всієї Європи.

Такий загальний науково-технологічний простір має створити рівні для всіх умови доступу до новітньої інформації, відкривши тим самим нові можливості для спілкування між дослідниками, а також забезпечити формування престижності професії вченого, захистивши його інтелектуальну власність, підвищити продуктивність наявного потенціалу шляхом збереження вітчизняних традицій науки.

Які ж все таки на сьогодні є перспективи створення загальноєвропейського науково-технологічного простору. На жаль, їх значно менше, ніж проблем, а саме недостатність фінансування та інструментальна оснащеність, яка у 2-3 рази нижча в українських учених, ніж в європейських. Проте слід пам'ятати, що у наукову сферу не можна привести у відповідність із західними стандартами.

Отже, це все свідчить про те, що гуманітарно-технічна еліта має виробити інноваційну стратегію розвитку як єдину можливість гуманітарно-технічного прориву у глобалізаційний простір, адже відомо, що наука має вирішувати технічні проблеми, а освіта - навчати практиків застосовувати отримане знання. Тому для ефективного впровадження інноваційного прогресу необхідним є певний баланс інтересів:

- чистої науки і прикладних досліджень;
- високоризикованих наукових досліджень;
- академічної свободи та вимог практики;
- довготривалих перспектив.

Отже, завдяки інноваційним досягненням у сфері інженерних систем, шляхом інтеграції інженерних знань, створення нової командної культури досліджень, шляхом інтеграції різних дисциплін, досліджень та освіти, академічних підходів та промислової практики забезпечується інноваційний прогрес.

Вітчизняна науково-технічна еліта сьогодні почувається абсолютно незахищеною у нормативно-правовому відношенні. Низький рівень зарплатні та відповідного соціального захисту призводить до масового виїзду з України молодих та талановитих учених у розвинені країни: Німеччину, США, Голландію, Великобританію, Австрію, Польщу та ін.). Саме в цих країнах діють спеціальні програми залучення перспективних учених із пострадянського простру. Це становить суттєві ризики для національної безпеки, адже наукова еліта не працює на власну державу, реалізуючи її національні інтереси, а

здебільшого реалізує інтереси глобального світу. У результаті цього вітчизняні науковці, від'їжджаючи за кордон, працюють над тим, аби забезпечити науково-технічний розвиток інших країн світу, але не власної. Хоча ми і не виключаємо можливості та й необхідності налагодження взаємодії, обміну досвідом між вченими у глобальному світі, проте до цього доцільно ставитись надзвичайно обережно, аби це не перешкоджало розвитку традицій вітчизняної науки. Так, зокрема, сьогодні й досі не підписано угоду про науково-технічну співпрацю України з Європейським Союзом, що тим самим значно гальмує процес рівноправного співробітництва між державами у науково-технічній сфері.

Науково-технічна співпраця між ученими покликана виконувати такі завдання:

- забезпечувати модернізацію вітчизняної науково-технічної та виробничої сфери;
- сприяти розвитку та використанню перспективних технологій;
- забезпечувати зростання інтелектуального потенціалу сучасного світу, що має забезпечити зростання обсягу експортної продукції;
- сприяти покращенню високотехнологічної продукції;
- налагодження регіональної взаємодії у сфері окремих перспективних галузей наукового розвитку.

Це пов'язується, зокрема, з тим, що подекуди сучасний світ стикається із такими проблемами, які розв'язати відокремлено держави не можуть. Такі проблеми мають геополітичний характер, і їх усунення потребує залучення спільних ресурсів держав. До таких проблем можна віднести екологічне забруднення, енергетичну кризу (пов'язану із відсутністю ефективних енергозберігаючих технологій") тощо.

Водночас слід відзначити і позитивну роль науково-технічної співпраці між ученими в умовах глобалізації. Така співпраця здебільшого здійснюється через відповідні міжнародні фонди, які беруть на себе фінансову сторону проведення наукового дослідження. У межах діяльності відповідних фондів учені з різних країн світу спільно виконують наукові проекти. Парадокс, але найбільше грантів для України було виділено світовими донорськими структурами саме на вирішення питань євроатлантичної інтеграції та ядерних досліджень.

Слід відзначити, що сьогодні Україна досить повільно проходить шлях формування своєї науково-технічної конкурентності у світовому просторі. Це, зокрема, пов'язується з тим, вона не виконує взятих на себе раніше зобов'язань з міжнародних програм у сфері науково-технічного розвитку.

Отже, сьогодні Українська держава, аби модернізувати вітчизняне виробництво, передусім має інтегруватись у світовий глобальний науково-технічний простір, це забезпечить конкурентність окремим галузям розвитку вітчизняної науки. Розвиток науки закономірно є важливим інструментом забезпечення конкурентоспроможності держави у світі.

Механізми економічної інтеграції України у світову спільноту

У сучасних умовах розвитку Української держави та особливо з приходом нового уряду тенденції відособленості України від глобального економічного ринку стають все більш виразнішими. Українська економіка здебільшого сьогодні зорієнтована на інтеграцію з Росією, делегуючи тим самим лише їй частку свого економічного суверенітету. Виходячи із цього першочерговим завданням для України мають стати пошук ефективних механізмів економічної інтеграції України у світову спільноту, що тим самим дасть змогу віднайти відповіді на виклики сучасних глобалізаційних процесів. Передусім важлива роль сьогодні належить прийняттю низки законів щодо вступу до СОТ, ЄП та інших глобальних ринків капіталів, що тим самим дасть змогу Україні створити власну модель економічного розвитку на основі взаємодії з різними транснаціональними структурами. СОТ є універсальним механізмом регулювання глобальної економіки, саме тому вступ України до цієї організації дозволить їй включитись у систему регулювання глобальної економіки. Без членства у СОТ Україна не може стати активним суб'єктом регулювання світової економіки, а також повноправним суб'єктом глобалізаційного простору. Як показує світова практика, більшість держав, які включені до різних транснаціональних структур (отже беруть активну участь у процесах глобалізації), розвиваються значно швидше, мобільніше. Проте це не означає, що такий розвиток має позитивні сторони, адже закономірно від процесів глобалізації виграють лише високорозвинені держави світу, всі інші у кращому разі підтягуються до них, намагаються скоротити велетенський розрив у розвитку між ними.

Механізми економічної інтеграції України до світового простору дадуть їй змогу “синхронізувати” себе із сучасним глобалізаційними процесами, вибудувати нові геополітичні контексти, які забезпечать конкурентність держави у світі в цілому. Для нашої держави особливо важливим сьогодні є “продемонструвати сенс одночасної гри” з державами, які живуть та діють за різними геополітичними принципами. Україна має не вписатись у ці принципи, а виписати свої і дбати про те, аби світова спільнота їх дотримувалась. У про-

тивному разі, на думку вітчизняних дослідників, інертність України в економічному глобальному просторі може привести її до глобалізаційного шоку, вийти з якого вона зможе не скоро.

Інтеграція вітчизняної економіки до ЄП, на якій наполягає більшість управлінців (переважною мірою проросійського формату), є ефективним механізмом оптимізації економічного розвитку України, оскільки вона приведе до підвищення якості функціонування вітчизняного промислового комплексу, пожвавивши розвиток національної економіки та рівень життєдіяльності громадян. Проте інтеграція до ЄП може мати кілька вимірів. З одного боку, вона полегшить рух товарів, робочої сили, фінансових капіталів, а з другого - може привести до створення певних інституційних інструментів координації держав у межах ЄП, результатом чого можуть стати наддержавні структури, які будуть регламентувати діяльність держав, що входять до відповідної структури. Так, зокрема, одним із ризиків інтеграції в ЄП може стати введення єдиної грошової одиниці, що призведе до зникнення національної валюти, а отже, і до втрати одного із атрибутів суверенітету.

Особлива проблема, з якою стикається Україна в контексті інтеграції до ЄП, пов'язується із створенням митного союзу для країн-членів ЄП. Проте євроінтеграційна стратегія України включає входження до митного союзу із ЄС. У цьому плані виникає питання, яким чином поєднати між собою ці два орієнтири геополітичного розвитку. На думку окремих учених, ці два орієнтири є взаємообумовленими, оскільки через інтеграцію до ЄП Україна зможе досягти бажаного рівня конкурентоспроможності, а це, у свою чергу, відкриє перед нею більші можливості та прискорить процес інтеграції до ЄС.

Вступ до СОТ є важливим інструментом включення України в сучасні глобалізаційні процеси, без чого Україні не вдасться ефективно реалізувати інтеграційну стратегію.

У сучасних умовах така політика має бути особливо гнучкою та обережною, оскільки в першу чергу має бути спрямована на реалізацію власних національних економічних інтересів. Сам процес вступу України до СОТ доцільно розділити на два етапи: технологічний (можливості, потенціал України) та ідеологічний (прагнення вступу, наскільки вони є обґрунтованими).

Вступ України до СОТ передбачає вирішення низки проблем, серед них:

- політична стабільність;
- виважена економічна політика;
- послідовність у реалізації суспільних реформ;
- ефективна законодавча система, яка відповідає загальносвітовим стандартам (законодавча узгодженість).

Вступ України до СОТ в першу чергу передбачає адаптацію вітчизняної системи господарювання до світових стандартів організації ринку. Більше того, вступ до СОТ є однією із умов наближення української економіки до європейських стандартів. Це в першу чергу вимагає розширення процесу встановлення економічних відносин України з багатьма світовими державами, транснаціональними економічними структурами та інституційними об'єднаннями країн. Особлива увага тут має приділятися масштабам налагодження таких відносин між державами та структурами.

Інтеграція вітчизняної економіки до СОТ є ефективним механізмом оптимізації економічного розвитку України, оскільки вона приведе до підвищення якості функціонування вітчизняного промислового комплексу, пожвавивши розвиток національної економіки та рівень життєдіяльності громадян.

Саме вступ до СОТ дасть змогу Україні виробити нову модель її гео економічного та геополітичного позиціонування. Це, у свою чергу, дозволить Україні довести світовій спільноті свою конкурентоспроможність не лише в економічній, але і в політичній сфері.

Важливою проблемою при вступі України до СОТ є чітке визначення статусу України в межах такої структури, а саме доцільно чітко ідентифікувати належність України до держав розвинутого, перехідного чи сталого розвитку

При вступі України до СОТ необхідно чітко визначитись, яким цінностям у системі інтеграційної політики має бути надано пріоритет: політичним чи економічним.

Україна сьогодні має прийняти правила економічного розвитку СОТ, аби таким чином оптимізувати власну систему торговельної політики. В цьому плані мають бути чітко виписані:

- механізми додання дискримінації в системі торгівлі;
- недопущення протекціонізму, тобто захист власного ринку та підтримка свого виробника;
- передбачуваний та ефективний ринок послуг;
- чесна конкуренція;
- економічні реформи.

Прийняття саме таких правил СОТ та їх безпосередня реалізація мають забезпечити врегулювання торгівельних конфліктів, що тим самим створить сприятливі умови для економіки України щодо її інтеграції у світову економіку.

Україна сьогодні не повинна прив'язуватись до контексту вступу до СОТ, адже і без того вона повинна дбати про свою економічну потужність.

Порушуючи питання про конкурентоспроможність українських товарів та послуг, необхідно дбати про конкурентоздатність системи державного управління. Для України в цьому плані й досі є актуальними такі проблеми, як:

- відсутність ефективної системи державного менеджменту;
- проблема якості кадрового забезпечення системи органів державної влади;
- реалізація принципів патріотизму та професіоналізму у творенні державної інтеграційної політики.

Це свідчить про те, що повноправним членом СОТ Україна зможе стати лише в результаті ефективної внутрішньої політики.

У цьому плані й досі актуальними є питання творення відкритої державної політики, ключовими суб'єктами реалізації якої виступають саме громадяни. Виходячи з цього вступ до СОТ обов'язково має регламентуватись принципами творення такої політики. Саме моніторинг громадської підтримки політики вступу до СОТ є важливим механізмом її ефективності. Розробка механізмів вступу України до СОТ з необхідністю має супроводжуватись безпосереднім залученням громадян. Те, що інтеграційна політика України сьогодні здійснюється без урахування інтересів та потреб громадян, а головне без доведення до громадян змісту того чи іншого геостратегічного економічного вектора, є ризиком, наслідком якого може стати неефективність державної політики щодо забезпечення вступу України до СОТ.

Слід особливо наголосити на тому, що рівень включеності України у світові глобалізаційні процеси подекуди ще не відповідає її об'єктивним можливостям. А тому державна політика України щодо вступу до СОТ має базуватись виходячи з того, яким чином зайняти свою нішу у світових економічних процесах.

Україна може зайняти достойне місце у таких процесах лише в тому випадку, якщо віднайде свій власний шлях розвитку. Так їй вдасться змусити весь світ себе поважати і з нею рахуватись. Саме тому державна політика України має бути побудована за таким принципом, - яким чином використати сучасний світ, аби той дозволив їй вписатися в глобальну систему економічних відносин, створивши сприятливі умови для максимальної реалізації її національних економічних інтересів. Сьогодні ступінь готовності України жити та розвиватись в умовах членства в СОТ визначає її місце та роль у світовому просторі, а отже, і перспективи її впливу на світовий розвиток. Це пов'язується, зокрема, з тим, чи стане Україна головним геоекономічним ньюсмейкером у світі. Для України, аби здобути відповідну конкурентоспроможність у світі, доцільно модернізувати виробничу галузь, особливо увагу приділивши розробці високих технологій.

Важливою проблемою також є питання структурованості економічного розвитку, що, у свою чергу, має забезпечити стабільність та передбачуваність економічного розвитку України в умовах членства в СОТ. Україні доцільно оптимізувати систему прийняття державно-управлінських рішень, виробити ефективні механізми стабілізації суспільно-економічного розвитку шляхом здійснення відповідного реформування основних сфер суспільного життя, в тому числі адміністративної та політичної.

Саме членство в СОТ забезпечить чітку симетричність національної економіки світовій економіці і дозволить Україні зайняти свою нішу у геоekonomічній стратегії розвитку сучасного світу, а відповідно до цього засвідчити свою економічну конкурентоспроможність.

Принципово важливою проблемою для України є також вибір конкретної інтеграційної стратегії. Це принципово важливо з точки зору з'ясування сумісності чи несумісності інтересів та потреб України з інтересами та цінностями Америки, Європи чи Росії. Економічна інтеграція України та Росії, на думку З.Бжезинського, має повністю виключатись, "будь-які інтеграційні зусилля Росії завжди мають прояв імперських амбіцій" і ніколи не можуть сприяти належному розвитку України. Водночас Європа й Америка, які виступають проти тісного зближення України та Росії, не можуть виступати природно-історичними союзниками розвитку України.

Механізми інтеграції України в Євроатлантичні структури

Налагодження євроатлантичного співробітництва сьогодні вимагає нова геополітична ситуація у світі, саме цьому й має сприяти глибина та послідовність внутрішніх перетворень, які обов'язково мають підтримуватись громадянами держави. Євроатлантичний вибір окремої національної спільноти жодною мірою не може бути ініційований державною владою, оскільки прерогатива його завжди має належати виключно громадянам, оскільки саме вони мають виступати активними суб'єктами формування об'єктивного образу як внутрішньої, так і зовнішньої політики держави.

Виділимо основні причини, які перешкоджають позитивному сприйняттю спільнотою євроатлантичного вибору:

- технологічні (невміння правильно пояснити мету та умови розвитку окремої держави в межах Альянсу);
- культурно-історичні (низький рівень політичної активності у сприйнятті ідей, ініційованих виключно з боку держави, а це, у свою чергу, призводить до протистояння населення і влади);

- організаційні (недостатньо кваліфікований підхід до інформаційного забезпечення потреби вступу держави до Альянсу);
- ресурсні (недостатнє використання вітчизняних електронних технологій у реалізації інформаційних потреб та інтересів населення).

Цілком справедливим буде відзначити, що основною проблемою геополітичних стратегій вступу держав до НАТО є брак ефективних механізмів поінформованості громадян, адже саме це перешкоджає їх адекватному ставленню до змісту євроатлантичного вибору.

Відповідно до цього механізми державної політики мають бути спрямовані на адекватне пояснення громадянам національної політики у сфері оборони і безпеки, а також визначення місця та ролі держави в структурі НАТО. Громадяни в межах кожної країни мають право на отримання незалежної, політично незаангажованої та ідеологічно нерегламентованої державою інформації щодо окремого явища чи події, адже лише за таких умов можна сподіватись на забезпечення розуміння і підтримки урядової політики безпеки держави з боку громадськості.

Першочергового значення також сьогодні набуває вироблення конкретних пріоритетів державної політики щодо євроатлантичного вибору, який уможливить національну безпеку держави в цілому, оскільки слугуватиме безпосередній реалізації національних інтересів. Стратегія державної політики держави сьогодні має бути побудована таким чином, щоб забезпечити розвиток соціальної, економічної, політичної та культурної інфраструктури держави, відповідну її інтеграцію у світовий простір, а також конкурентоспроможність її у геополітичних структурах. Важливого значення при цьому набуває вироблення інформаційних механізмів державного управління щодо інформування країн-членів Альянсу про готовність та високі прагнення вступу окремої спільноти до нього.

Стратегічна мета державної політики в умовах євроатлантичного вибору має зводитись до створення механізмів допомоги державі у розв'язанні багатьох політичних, економічних, дипломатичних, військових завдань. У цьому напрямі важливими є механізми звітності відповідних управлінських структур перед населенням за пророблену роботу щодо доцільності здійснення євроатлантичного вибору.

Першочерговим завданням у державній політиці України в контексті євроатлантичного вибору виступає законодавче розв'язання проблеми забезпечення конституційних прав громадян на інформацію та створення адекватних форм відповідальності ЗМІ за поширення недостовірної інформації та її спростування. Відповідно до цього особливо своєчасною є розробка Концепції розвитку телерадіо-

інформаційного простору України, яка вимагає створення відповідного циклу теле- та радіопередач, присвячених безпосередньо розгляду змісту функціонування євроатлантичних структур, обов'язковим елементом цього має бути висвітлення історичного аспекту їх функціонування, доведення їх ролі, значення та необхідності для Української держави. Це ж саме стосується і розробки Концепції розвитку в Україні глобальних інформаційних мереж. Важлива роль відводиться системі механізмів електронного урядування, зокрема створенню відповідних сайтів, які б надавали певні інформаційні послуги та здійснювали відповідний моніторинг обізнаності громадян щодо даної проблематики.

Слід відзначити, що вступ України в НАТО в першу чергу вимагає розробки Концепції інформаційної безпеки України та Інформаційного кодексу України. Слід особливо наголосити на потребі вироблення власних інформаційних механізмів, які б були національно регламентованими щодо формування та реалізації євроатлантичного вибору, а саме неприйнятним є адекватне використання зарубіжного досвіду, оскільки тут має йти мова про накопичення власного та паритетне вивчення зарубіжного, створення адекватних механізмів адаптації його до власних потреб та інтересів функціонування інформаційної сфери в цілому і власних завдань, це також включає перенавчання офіцерського складу, спеціалістів у галузі інформаційної та психологічної боротьби.

Важливої ваги в контексті здійснення євроатлантичного вибору набуває створення ефективно діючої системи законодавчого забезпечення, яка б включала широке обговорення проєктів концепцій, указів та постанов стосовно нової моделі розвитку держави. Зокрема, має бути створена така система державного управління, яка б забезпечила відкритість та прозорість в обговоренні стратегічно важливих напрямів реалізації державної політики України. В цьому плані доцільно започаткувати цикл обговорень на офіційному державному та громадському рівнях проблем та перспектив вступу України в НАТО.

Сьогодні на державну владу покладається основне завдання - змінити ставлення громадян України до НАТО, відкрити та прозоро показати українцям кращі риси західноєвропейської ментальності, заохочувати творити громадянське суспільство, роз'яснюючи його переваги над суспільством тоталітарними.

Потрібне також адекватне розуміння змісту функціонування Альянсу, чітке ранжування ключових комунікаторів, які представляють ідею вступу України в НАТО. Слід відзначити, що від цього залежить і належний рівень позиціонування даної проблеми, адже досить часто у ЗМІ подається інформація щодо НАТО з вуст людей, які

дотично ознайомлені з даною проблемою, або в цілому не мають належного рівня підтримки та довіри з боку громадян. Проблема вступу України в НАТО все частіше позиціонується російськими ЗМІ як проблема, яка характеризує недалекоглядність української влади. При цьому вона подається з позиції ключових комунікаторів, які протистоять ліберальній ідеї євроатлантичного вибору. Через відповідну інформаційну колізію, яка утворилась у результаті відсутності об'єктивного розуміння змісту євроатлантичного вибору, пересічні громадяни адекватно не сприймають дану проблематику.

Важливе значення в контексті реалізації євроатлантичного вибору набуває розробка державно-комунікативних стратегій, які б забезпечили інформаційну відкритість щодо даної проблеми. Постає питання відкритої комунікативної публічності, в процесі якої має досягатись взаєморозуміння між опонентами та визначення полярності позицій щодо розуміння даної проблеми.

Слід відзначити, що саме відкритість є визначальною складовою ефективності державних стратегій, проте все частіше така відкритість підміняється політичним квотуванням, тобто створенням чітких критеріїв, яку інформацію доцільно зробити відкритою, а яку лишати конфіденційною. Проте реальне застосування принципу відкритості має змусити уряд якомога більш детально інформувати громадян про перспективи євроатлантичного вибору. При цьому слід відзначити, що громадяни мають бути настільки проінформованими з даного питання, що б мати можливість брати участь у компетентному обговоренні дій уряду щодо євроатлантичного вибору. В цьому плані доцільно виробити чіткі механізми оприлюднення державної інформації про доцільність вступу України в НАТО. На особливу увагу заслуговує відпрацювання механізму інформаційного запиту громадянин до дій уряду щодо євроатлантичного вибору. При цьому громадянин не зобов'язаний давати жодних пояснень щодо мети та необхідності отримання ним відповідної інформації, на яку зроблено запит.

Принциповим завданням у діяльності суб'єктів формування та реалізації політики євроатлантичного вибору є доведення до громадян основних цілей його здійснення. Так, зокрема, сьогодні українці мають передусім усвідомити, що головною метою НАТО є захист свободи і безпеки всіх членів політичними і військовими засобами відповідно до Статуту ООН. Принциповим є доведення, що від самого початку існування Альянс працює над встановленням справедливого та тривалого порядку в Європі на засадах сповідування загальних демократичних цінностей, прав людини та верховенства права. Євроатлантичний вибір держави сьогодні засвідчує безпосередню репрезентацію ефективних та спільних зусиль членів Альянсу для

реалізації своїх колективних інтересів, що стосується в першу чергу розв'язання проблем безпеки шляхом несення спільної відповідальності в оборонній сфері. Слід в особливому ракурсі декларувати громадянам трансфункціональне призначення Альянсу, що являє собою асоціацію вільних держав, об'єднаних бажанням зберегти свою національну безпеку через взаємні гарантії та стабільні відносини з іншими країнами.

В достатньо складній для України геополітичній ситуації вкрай необхідно мати надійного європейського союзника, який би сприяв зміцненню національної безпеки, включаючи реальну допомогу в облаштуванні південно-східного кордону й подальшому стимулюванні процесу творення демократичних громадських інституцій, незалежних ЗМІ, професійної армії як необхідних передумов вступу країни-кандидата до Альянсу.

В цьому контексті важливим управлінським механізмом є формування позитивного іміджу Альянсу в межах України для того, щоб громадяни реально усвідомили доцільність вступу до нього. Альянс потрібно розглядати як асоціацію вільних держав, які прагнуть зберегти свою безпеку шляхом отримання взаємних гарантії та забезпечення стабільних відносин між національними державами. Тобто до того часу, поки громадяни не будуть розуміти під Альянсом форму реалізації ефективного діалогу між державами, жодною мірою не слід сподіватись на громадську підтримку політики держави щодо вступу до нього. Сьогодні влада має стати принципово залежною від інтересів населення, а тому ініціювати ідею вступу України в НАТО зверху жодною мірою не можна. Доти, доки євроатлантичний вибір не буде предметом національної ідеї, виробити ефективні напрями реалізації державної політики неможливо, а тим більше їх реалізовувати, хоч би які концепції були запропоновані чи навіть прийняті програми.

Це є цілком закономірним фактом, оскільки все частіше в межах України домінуючим є представлення ризиків та загроз, якими супроводжується вступ в НАТО, оскільки це може призвести до значного обмеження суверенітету та незалежності держави, в результаті цього посиляться нові технології інформаційно-маніпулятивного впливу на рівні держави та окремого громадянина. Останнє ж цілком відповідає критеріям сучасної парадигми національної безпеки, відповідно до якої саме “м'яка сила” передбачає досягнення цілей шляхом маніпулювання свідомістю. Тому особливо важливого значення при цьому набуває розробка та удосконалення засобів впливу на управлінську інфраструктуру, що має на меті підвищити рівень захищеності національних ресурсів та систем їх підтримки.

Одним із механізмів інформаційного забезпечення здійснення євроатлантичного вибору є моніторинг інформаційного простору як України, так і інших держав з погляду єдиного конкретного завдання, що являє собою євроатлантичний інтерес, адже він обов'язково має суто інформаційне завдання. Тому в контексті здійснення євроатлантичного вибору важливого значення набуває прискорення збирання та обробка інформації щодо такого аспекту. Необхідність цього підтверджується надзвичайно низьким рівнем підтримки громадянами ідеї вступу України в НАТО.

Слід відзначити, що саме від вироблення адекватних моделей розуміння євроатлантичного вибору та можливостей його здійснення залежить і успішність іміджу держави. Це, у свою чергу, вимагає вироблення узгоджених і консолідованих дій з боку органів державної влади щодо розв'язання ключових питань інформаційно-комунікативного забезпечення у здійсненні Україною нової геополітичної мети.

Управлінський інструментарій держави покликаний представити її у світовому просторі, а тим самим забезпечити належне її сприйняття з боку євроатлантичної спільноти. Причому він має бути настільки ефективним, щоб у разі певних збройних конфліктів реально обґрунтовувати легітимацію застосування сили щодо його розв'язання. Адже цілком справедливо, що саме процеси дестабілізації у межах окремих держав, які мали місце протягом останніх років, визначаються рівнем функціонування інформаційних інфраструктур. Це, у свою чергу, потребує розробки спеціальних заходів, спрямованих на інформування громадськості як у країнах НАТО, так і в межах держав, які не є учасницями НАТО. Такі заходи обов'язково мають включати забезпечення щоденних зв'язків НАТО із ЗМІ, вироблення відповідних форм інформаційного співробітництва і партнерства щодо надання певної інформації громадянам, яка стосується функціонування НАТО.

Особлива роль у межах такої стратегії належить адекватному позиціонуванню подій в окремих країнах-учасниках НАТО. Це, у свою чергу, вимагає створення відповідних державних програм, спрямованих на роз'яснення ролі НАТО у врегулюванні окремих конфліктів та створення певних умов для врегулювання ситуацій, що стосується реалізації ефективної політики безпеки. Необхідними є нові політичні заходи позиціонування євроатлантичного вибору України саме тому, що протягом останніх років НАТО характеризується внутрішньою реструктуризацією збройних сил, посиленням її європейської складової, що підвищує інтерес з боку громадськості і в новому ракурсі висуває потребу здійснення нових військових, економічних та політичних заходів.

Сфера державної політики сьогодні доповнюється новими стратегіями проголошення політики відкритих дверей для країн, що хочуть вступити до Альянсу. Відповідно до цього національні уряди в першу чергу мають дбати про розв'язання проблем інформування громадськості щодо окремих наслідків членства країни в НАТО та досягнення відповідної підтримки з боку громадян. Все частіше розуміння ролі НАТО, зокрема в межах України, є обмеженим та викривленим в першу чергу колишніми стереотипами суспільної свідомості, а також відсутністю адекватної та своєчасної інформації.

Отже, на сьогодні переважно йдеться про формування таких принципів державної політики, які б забезпечували формування та реалізацію нової системи національних інтересів. Тому, коли окремою державою здійснюється певний вибір моделі розвитку, доцільно в першу чергу дбати, щоб він не перешкоджав реалізації її національних інтересів. Відповідно до цього одним із принципів реалізації політики євроатлантичної інтеграції є політична та управлінська відкритість, яка має протистояти квотному принципу надання інформації, а тому і дезінформації, яка становить реальну загрозу для реалізації певних національних інтересів громадян.

Важливого значення набуває технологія здійснення моніторингу збіжності державного та суспільного інтересів, наскільки той чи інший тип суспільного розвитку в умовах євроатлантичного вибору реально буде відповідати інтересам та потребам громадян, наскільки в політичному плані держава сьогодні дбає насамперед про національні інтереси громадян, а не про свої власні вузькокорпоративні. Це, безумовно, потребує створення ефективного законодавства, яке б чітко врегульовувало інтереси між окремими державами, а також між громадянином та державою в умовах євроатлантичного вибору, і головне - забезпечення пріоритетності національних інтересів. Ефективним засобом реалізації національних інтересів є створення відповідних національних ресурсів та інституційних інфраструктури, які мають на меті реалізацію технологічного забезпечення євроатлантичного вибору в Україні.

Ефективна управлінська інфраструктура, у свою чергу, допомагає державі розв'язувати значну низку проблем у контексті здійснення євроатлантичного вибору. Відповідно до цього, на нашу думку, ефективними є напрями формування та реалізації політики євроатлантичної інтеграції, які передбачають такі форми дій:

1. Розширення контактів з громадянами та організаціями, які привносять та відповідають за здійснення євроатлантичного вибору в Україні.

2. Інформування громадськості про доцільність здійснення євроатлантичного вибору - особливо про його переваги.

3. Вивчення громадської думки щодо проблеми здійснення євроатлантичного вибору.

4. Аналіз реакції суспільства на дії посадових осіб, які підтримують або не підтримують здійснення Україною євроатлантичного вибору.

5. Прогнозування суспільно-політичних процесів у результаті здійснення вибору відповідної моделі суспільного розвитку.

6. Створення аналітичних розробок, які б дали змогу громадянам отримувати адекватну інформацію про доцільність здійснення євроатлантичного вибору.

7. Формування сприятливого іміджу держави в контексті здійснення євроатлантичного вибору.

Таким чином, у контексті реалізації політики євроатлантичної інтеграції важливого значення набуває здійснення політичної просвіти громадян, а саме створення високоефективних комунікативних стратегій, які б забезпечували належний рівень реалізації взаємодії держави та громадянина. Це, у свою чергу, приведе до наповнення геополітичного простору України новими принципами, які б реально відповідали ініційованій з боку громадян ідеї євроатлантичного вибору.

Основним критерієм реалізації управлінських стратегій є захист інтересів держави від потенційної загрози, забезпечуючи загальну стабільність у Європі. Основними управлінськими засобами втілення політики євроатлантичного вибору є оприлюднення змісту та функціональних можливостей військової потужності Альянсу; визначення гуманітарного змісту технології ефективної реалізації оборонної стратегії; формування потенціалу, необхідного для врегулювання криз, які можуть впливати на безпеку як України так і країн-учасниць Альянсу; створення таких методів, які б забезпечили активне сприяння України, з іншими державами; розвиток нового, заснованого на принципах узгодженої співпраці, підходу до європейської безпеки, вироблення заходів, спрямованих на досягнення нових успіхів у сфері контролю над озброєнням та роззброєнням.

НАТО як транснаціональне утворення обов'язково має здійснювати інформаційну діяльність, адекватно задовольняючи в першу чергу потреби в інформації про саму мету функціонування Альянсу.

На сьогодні неприпустимими є технології впливу на громадську думку, впровадження так званого транскордонного варіанта політики отримання інформації, коли на певному етапі країна, яка прагне реалізувати свої інформаційні запити, починає захищатись від такої технології інформування.

Отже, у контексті пошуку Українською державою нової форми глобалізаційного розвитку важлива роль належить саме політиці євроатлантичної інтеграції. Насамперед це мають бути такі теоретичні схеми, які б адекватно “описували” та визначали зміст об’єктивної реальності, адже перекося щодо правильності вибору відповідної стратегічної мети все ще сьогодні зберігаються, водночас характерним є певне ухиляння від окремої системи цінностей, оскільки в тактичному плані та в межах проміжку певного часу вона не спрацьовує, проте остання подекуди може виявитись надзвичайно ефективною.

Друге питання, яке постає в межах даного аналізу, це те, якими є основні орієнтири політики євроатлантичної інтеграції, а точніше, яким чином має здійснюватись формування, а згодом і їх реалізація. Як вибір певної стратегічної моделі до якої ми відносимо євроатлантичну може вплинути на сучасне та майбутнє нашої держав і які ймовірні ризики з собою вона принесе.

Тон та стиль сприйняття в українському суспільстві євроатлантичної інтеграції та її впливу на сучасну систему державного управління є надзвичайно жорстким, проте саме використання ефективних механізмів має всі можливості його пом’якшення. У першу чергу вибір держави реально здійснюється шляхом певного державницького пасажу, адже сьогодні держава є основним суб’єктом формування та реалізації євроатлантичної політики України. При цьому вміло приховуються певні стереотипи сприйняття, нехтуються певні доктринальні вчення, які розкривають специфіку функціонування євроатлантичної моделі упорядкування соціально-економічно та політичного простору окремої країни.

Історично сформована “трансцендентна мрія” українців закономірно зводиться до бажання відмежуватись від усього світу нездоланною стіною, дотримуючись таким чином консервативних стереотипів, у творенні політики глобальної національної безпеки зовсім не вистачає місця та й можливостей обмірковувати євроатлантичні стратегії розвитку.

Складовим елементом євроатлантичних стратегій розвитку є вибір такої стратегії, точніше надання йому переваги як альтернативній моделі культурної та політичної регламентації власного типу суспільного розвитку. Це все дає підстави стверджувати про прихід у недалекому майбутньому нової євроатлантичної цивілізації, чітко регламентованої новими критеріями реалізації національної політики та вітчизняної системи безпеки. Одним із принципів формування євроатлантичного вибору має стати євроатлантична пропаганда, яка, у свою чергу, має бути побудована на критеріях розуміння значення

євроатлантичної моделі та недопустимість перетворення її на євроатлантичну мімікрію.

Основними процедурними елементами євроатлантичної пропаганди є забезпечення узгодження євроатлантичного вибору з національними інтересами та відповідними формами національної безпеки як результату його безпосереднього впровадження.

Євроатлантичний вибір являє собою певний тип мислення, який визначає зміст суспільної свідомості, а точніше виступає фактором її опредмечення, а через це він збігається із системою загальноєвропейських цінностей суспільного розвитку.

Сьогодні в контексті формування та реалізації євроатлантичної інтеграції доцільно виробити механізми імплементації його до вітчизняних реалій, проте важливою засторогою має бути те, щоб цей вибір не перетворився на фундаментальне протистояння в межах сприйняття відповідного суспільно-політичного світогляду. Слід відзначити, що в даному контексті євроатлантична модель абсолютно відповідає західноєвропейському типу міждержавної взаємодії. Неможливість адаптації євроатлантичної системи цінностей до вітчизняної може призвести до незворотних процесів у системі державного управління, а відповідно і до втрати раціональних мотивів та до відповідних глобальних вибухів у методології прийняття управлінських рішень щодо реалізації стратегії захисту національних інтересів.

Аналізуючи зміст даної проблеми, доцільно виходити з доцільності формування нової культури побудови архітектури світу, враховуючи його глобальні проблеми та модернізаційні ризики, які все частіше зустрічаються на шляху. У такому ракурсі євроатлантичні конструкції, які сьогодні визначають зміст державної політики України, мають реально вписуватись у вітчизняні цінності, що, зокрема, стосується євроатлантичного етатизму з його безпосередньою ефемерністю та колективною акуталізованістю. Тут постає проблема прогнозованого майбутнього держави в євроатлантичних структурах, а точніше сказати фундаменталізму в розвитку держави, наскільки адекватним є шлях його досягнення. Ця проблема лежить у площині узгодженості та адаптованості вітчизняного досвіду до євроатлантичного.

Розробка механізмів інтеграції України у світовий простір з необхідністю має супроводжуватись безпосереднім залученням громадян. Те, що інтеграційна політика України сьогодні здійснюється без урахування інтересів та потреб громадян, а головне без доведення до громадян змісту того чи іншого геостратегічного вектора, підтверджується даними відповідних соціологічних опитувань. У середньому 61% громадян вважають неправильною зовнішньополітичну стратегію розвитку України. На підставі цього постає питан-

ня, чи правильним є інтеграційний курс України і чи відповідає він реально національним інтересам. Держава сьогодні не має жодного права нав'язувати громадянам зовнішньоекономічний вектор. На думку Б.Гаврилишина, “стандарти ЄС не слід натягувати на країни, як “гамівну сорочку для душевнохворих... є можливість вписатись в ці стандарти при збереженні певних особливостей держави...не потрібно винаходити велосипед - необхідно достатньо уважно подивитись на світ і підібрати собі ті економічні моделі, які найбільше підходять для нашої держави” [54].

З метою оптимізації інтеграційної політики України доцільно започаткувати проект “Громадські ініціативи глобалізаційного розвитку України”. Ініціативи громадян щодо вироблення адекватної інтеграційної стратегії України мають стати основою зовнішньої політики держави. Механізмом реалізації такого проекту може навіть виступати спеціально створений електронний портал, який би висвітлював позиції громадськості щодо геополітичного розвитку України.

З метою забезпечення ефективності інтеграції України у світовий простір доцільно розробити певні інтеграційні імперативи, які зводяться до:

- п посилення взаємозв'язку та взаємозалежності України з іншими країнами світу;
- п забезпечення зростання темпів міжнародного обміну товарами, послугами, капіталом;
- п адаптація вітчизняної моделі розвитку до глобалізаційних стандартів;
- п мінімізація та блокування несприятливих зовнішніх факторів на вплив вітчизняної системи суспільного розвитку;
- п коригування ролі України відповідно до світової системи розвитку;
- п розробка сучасної національно регламентованої зовнішньополітичної стратегії розвитку;
- п забезпечення конкурентоспроможності держави на всіх рівнях;
- п технічна модернізація виробничої сфери як засіб конкурентоспроможності держави у світі.

Наведені вище імперативи мають бути покладені в основу розробки “Стратегії інтеграції України в умовах глобалізації”.

Отже, для досягнення відповідного рівня суспільно-політичного розвитку та забезпечення оптимізації системи державного управління Україна може обирати кілька орієнтирів геополітичного розвитку. При цьому головним питанням лишається гармонізація цих

орієнтирів між собою. Відповідно до цього Україна має здійснювати збалансовану зовнішньоекономічну політику з орієнтацією на всестороннє співробітництво не лише із Заходом, але і зі Сходом (Японія, Китай, Японія).

7.4. Місце та роль України в сучасних глобалізаційних процесах

Жодна держава у світі сьогодні не може бути ізольованою від сучасних глобалізаційних процесів, адже в них вона включена в “автоматичному режимі”. Тому перед кожною державою постає потреба інтегруватись у світовий простір, віднайти своє достойне місце в ньому та визначити свою роль щодо динаміки глобалізаційного розвитку. Переважною мірою процес включення України в сучасний глобалізаційний простір має хаотичний, не структурований характер.

Розгортання глобалізаційних процесів з необхідністю вимагає визначення місця та ролі кожної держави світу в ньому. У сучасному світі сформовано кілька центрів інтеграції, виходячи із цього принципово важливо визначити, яку роль у цих центрах займає саме Україна, і яким є передусім ставлення з боку цих центрів до України безпосередньо. Прагнення обрати європейський фактор з боку влади на сьогодні є домінуючим, проте тут відразу ж постає питання, наскільки цей вектор реально відповідає інтересам України і якою мірою він впливає на визначення її місця у світових глобалізаційних процесах. Україна є достатньо відкритою до світових глобалізаційних процесів, саме тому перед нею має стояти питання про вироблення критеріїв геополітичної закритості, які б працювали на реалізацію її внутрішніх інтересів. Україна цілком може собі дозволити таку стратегію глобалізаційного розвитку, оскільки вона володіє достатнім потенціалом, який дає їй змогу здійснювати незалежну державну політику. Проте Україна на належному рівні не використовує свій потенціал, а тому на сьогодні вона не виступає навіть у ролі тимчасового, перехідного полюса інтеграції для інших держав. В одному з інтерв'ю Президент України В.А.Ющенко відзначив, що “наша держава має власні наукові школи, власні унікальні технології. Наприклад, по кількості сертифікованих програм вона входить у десятку провідних країн світу у сфері інформаційних технологій. У космічній галузі Україна спеціалізується на виробництві ракетноносіїв, забезпечуючи до 10% запусків космічних апаратів у світі. Унікальним також є ініційований Україною міжнародний проект “Морський старт”. Наша держава є світо-

вим лідером у ряді космічних двигунів. У сфері авіабудівництва за свою шестидесятилітню історію конструкторами створено більше сотні різних типів та модифікацій літаків, які сьогодні є відомими в більш ніж 50 країнах світу. Найбільш відомими є транспортні літаки “Руслан” та “Мрія”, однією із особливостей яких є транспортування космічних кораблів багаторазового використання... Україна займає 4-те місце у світі по експорту турбін для атомних електростанцій, її частка на світовому ринку становить 3%, а продукція успішно експлуатується в 35 країн світу... наше стратегічне завдання - реалізувати вітчизняний науково-технічний та виробничий потенціал, стати в один ряд з розвиненими країнами світу [421].

В умовах глобалізації Україна як і будь-яка інша держава має альтернативні способи свого функціонування, які визначають її роль у розвитку сучасного світу. З одного боку, вона може лишатись пасивним спостерігачем за розгортанням сучасних глобалізаційних процесів, з другого - перетворитись на активного гравця, на одного із суб'єктів управління глобалізаційними процесами. Що стосується останнього, то певні можливості для цього в Україні сьогодні є. Передусім це залежить від рівня соціально-економічного та політичного розвитку держави, від демократизації сфер суспільного життя та рівня національної ідентичної управлінської еліти.

Передусім від того, який спосіб свого позиціонування обере Україна у найближчій перспективі, залежить технологія реалізації її державної політики. Адже якщо Україна достатньою мірою буде включена у глобалізаційні процеси, то вона матиме можливість реалізувати стратегічні завдання свого розвитку. В протилежному разі у неї буде одна можливість - підтягуватись до стандартів розвитку мегадержав (приймати рішення, здійснювати реформи за наказом інших), аби скорочувати розрив у розвитку між ними, жити за їх стандартами. В результаті цього роль України у глобалізаційних процесах буде здебільшого афірмативною.

Передусім відзначимо, що Україна має уникати реалізації політики ізоляціонізму, оскільки це приведе до нескінченного глобалізаційного шоку, про що вже йшлося вище. А тому державна політика розвитку України в умовах глобалізації має бути реалістичною і базуватись на об'єктивних умовах та факторах сучасного розвитку.

На пострадянському просторі Україна займає друге місце після Росії за чисельністю населення (близько 48 млн) та за обсягами ВВП. Україна є єдиною державою на пострадянському просторі, де функціонують усі галузі (промисловість (чорна та кольорова металургія, легка промисловість), машинобудування, суднобудування, добувні галузі, енергетика, авіабудування та ін.), властиві економіці великої євро-

пейської держави. За територіальними показниками Україна посідає третє місце після Росії та Казахстану. Україна має достатньо розвинену транспортну мережу, яка сприяє її взаємодії з іншими частинами світу. На пострадянському просторі країна зайняла одну з ключових позицій у розвитку науки та культури. Не менш важлива роль належить воєнній сфері України, її армії, яка за багатьма параметрами сьогодні відповідає розвиненим державам. За геополітичними, економічними, технологічними та науковими умовами розвитку Україна сьогодні може бути поставлена в один ряд із такими державами, як Німеччина, Франція, Англія. А тому вона сьогодні має повне право претендувати на лідерство у різних інтеграційних процесах, а відповідно до цього і посідати чільне місце не лише в регіональному пострадянському, а й глобальному просторі.

Незалежно від того, чи вдасться Україні виробити ефективну формулу інтеграції у світовий простір і чи знайде вона своє місце в сучасних глобалізаційних процесах, вона має дбати, аби передусім бути європейською державою, відкритою для реалізації європейських цінностей. Саме такий вектор її позиціонування дасть їй змогу здобути позитивний імідж у світі. І сьогодні для іміджу держави не обов'язково бути в Європейському Союзі чи входити до Євроатлантичного альянсу, головне бути європейською державою з чіткими демократичними цінностями розвитку. Сьогодні у світі можна знайти багато країн, які не входять до відповідних інтеграційних утворень, проте вони є європейським державами.

Місце та роль України у світових глобалізаційних процесах передусім визначається рівнем включеності національної політичної та бізнесової еліти в такі процеси. Зокрема, це стосується представлення України на всесвітніх політичних та економічних форумах, рівня їх активної діяльності у відповідних структурах за межами держави. Важливим показником такого рівня включеності в глобалізаційні процеси є представлення держав на економічному форумі у Давосі. Особливо важлива роль належить інтелектуальному розвитку національної державно-управлінської еліти виходячи з того, наскільки вона здатна вписатись у глобалізаційні процеси і управляти ними заради реалізації власних національних інтересів. Незнання європейських мов, невміння опанувати сучасні інформаційно-комунікативні технології засвідчує неготовність сучасної державно-управлінської еліти достатньою мірою включитись у глобалізаційні процеси. Саме національна еліта переважною мірою впливає на визначення місця та ролі України у глобалізаційних процесах.

Більшість світових експертів, зокрема *Ф.Фукуяма*, бачить геостратегічну роль України у створенні “чорноморсько-балтійської фе-

дерації, такого собі санітарного кордону, який, по суті, спрямований на підлив геополітичної та економічної безпеки Росії” [371]. Це, у свою чергу, перешкоджає реалізації національних інтересів не лише Україні але й інших держав.

Важливим показником визначення місця та ролі України у глобалізаційних процесах є її включення у соціально-культурне життя європейського світу. Це, зокрема, стосується мистецтва, літератури, спорту, науки. Україна після низки скандалів, які супроводжували її протягом кінця 90-х та початку 2000 рр., успішно себе репозиціонує завдяки приїзду Папи Римського, перемозі на Євробаченні Руслани, а головною мірою помаранчевій революції, яка в цілому не лише зробила Україну відомою в усьому світі, але і змінила ставлення до менталітету української нації, яка сприймалась до цього як така, що не здатна до радикальних кроків на противагу росіянам-бунтівникам. Помаранчева революція в Україні в очах світової спільноти стала свідченням демократичного прориву України, фактором встановлення вільної та незалежної діяльності ЗМІ, індикатором можливості впливу українців на процес творення та реалізації державної політики.

Україна, аби зайняти достойне місце у сучасних геополітичних процесах, має налагоджувати стратегічне партнерство не лише з Росією чи Америкою, але й іншими державами, з якими її геостратегічні інтереси повністю збігаються. Тут йдеться про налагодження доброзичливих та ефективних відносин з Польщею, Румунією, Угорщиною. Сьогодні все більше кристалізується прагнення України до перетворення на регіонального лідера, здатного забезпечити процвітання демократії, реалізацію безпеки, стабільності та розквіту в межах окремого слов'янського регіону.

Фактором спрямованості на глобальну політику світу стали перші кроки у діяльності Президента України *В.А.Ющенка*, який відразу після інавгурації відвідав Москву, Страсбург та Давос, задекларувавши тим самим нову геополітичну стратегію розвитку України. Саме це стало реальним підтвердженням того, що з приходом нової політичної еліти Україна стала новою, вона сповідує іншу систему геополітичних цінностей, завдяки цьому вона стала більш зрозумілою для західного світу.

Слід особливо наголосити на тому, що рівень включеності України у світові глобалізаційні процеси реально не відповідає її об'єктивним можливостям. А тому її державна політика має базуватись виходячи з того, яким чином зайняти свою нішу у світових глобалізаційних процесах. Україна може зайняти достойне місце у світових глобалізаційних процесах лише в тому випадку, якщо віднайде свій власний шлях розвитку. Таким чином їй вдасться змусити весь

світ поважати себе і з нею рахуватись. Перевагою є вже й те, що Україна здобула статус країни з ринковою економікою.

Рівень ставлення з боку світової спільноти до України в умовах глобалізації жодною мірою не визначається її природними ресурсами, а можливостями адаптації цих ресурсів до потреб розвитку сучасного людства. Саме тому державна політика України має бути побудована за таким принципом, яким чином використати сучасний світ, аби той дозволив їй вписатись у глобальну систему відносин, створивши сприятливі умови для її максимальної реалізації.

Сьогодні ступінь готовності України жити та розвиватись в умовах глобалізації визначає її місце та роль у світовому просторі, а отже, і перспективи її впливу на світовий розвиток. Це пов'язується, зокрема, з тим, чи стане Україна головним геополітичним ньюсмейкером у світі, тим, ким вона була наприкінці 2004 р., здійснивши помаранчеву революцію, відстоявши своє право на реалізацію демократії. Відразу ж постає питання, а чи зможе модель української демократії з часом претендувати на модель глобальної демократії у світі.

Україна в умовах глобалізації достатньо екстенсивно розвивається, що цілком не відповідає логіці даного процесу. Аби на противагу цьому здобути відповідну конкурентоспроможність у світі, доцільно модернізувати виробничу галузь, особливу увагу приділивши розробці високих технологій. Це, зокрема, підтверджується тим, що Україна втричі перевищує показники енергоємності виробництва порівняно з окремими Європейськими країнами. Україна в межах глобального простору представляє одну із його стадій, такі стадії розвитку не мають своєї однозначності, оскільки, з одного боку, вони приводять до руйнування національних кордонів, а з другого, до ефективної ідеологічної системи захисту національних інтересів.

Наразі для України доцільно оптимізувати систему прийняття державно-управлінських рішень, виробити ефективні механізми стабілізації суспільно-економічного розвитку шляхом здійснення відповідного реформування основних сфер суспільного життя, в тому числі адміністративної та політичної. Важлива роль у таких процесах належить політичній та державно-управлінській еліті, переважною мірою, що стосується її рівня національної ідентичності. Безумовно, глобалізація як об'єктивний процес впливатиме на Україну, проте саме від державно-управлінської еліти залежить статус України у глобалізаційному розвитку, чи буде вона повноправним та конкурентним суб'єктом розвитку сучасного світу, чи все ж таки вона перетвориться на відповідного геополітичного клона, який грає за чужими правилами на своєму полі. В цьому контексті саме національна державно-управлінська еліта має взяти на себе функції збереження національ-

ної ідентичності України шляхом реалізації власних політико-економічних інтересів, вона має віднайти новий ракурс позиціонування країни у світі.

Реальним підтвердженням перетворення України на потужного геостратегічного гравця у світі є план урегулювання придністровського конфлікту, який безпосередньо був підтриманий Європейським Союзом, США та Росією. Це, зокрема, свідчить про те, що Україна сьогодні виступає як передбачуваний геостратегічний партнер у світі.

Вітчизняна еліта сьогодні має достатньо слабку геополітичну позицію, що, у свою чергу, засвідчує її нездатність адекватно реагувати на сучасні глобалізаційні виклики суспільного розвитку. До того часу, поки національна еліта самостійно не усвідомить, що вона має зробити все для того, аби світ рахувався з Україною, що вона є конкурентною за багатьма параметрами, Україна не займе достойного місця у світовому просторі. Саме тому важливим питанням є визначення основних цінностей, досягти яких прагне Україна. Основною фундаментальною цінністю є реалізація безпосередніх прав людини (право на життя, свободу, справедливість тощо).

Деякі західні дослідники у цьому плані здебільшого дорікають вітчизняній еліті в тому, що вона недостатньо мірою поділяє світ глобальних цінностей, декларуючи інтеграційні принципи, вона все одно на практиці використовує іншу модель суспільного розвитку. Виходячи з цього політична та державно-управлінська еліта сьогодні має бути обізнана у факторах, принципах та механізмах, які впливають на розгортання геополітичних процесів. Насамперед сучасні управлінці мають “володіти професійною онтологією розвитку сучасного суспільства”, в умовах глобалізації глибоко розуміти тенденції та напрями розвитку людства в усій багатоманітності умов, в яких воно сьогодні перебуває.

Спрямованість окремих вітчизняних політиків у бік Росії робить в очах світу Україну слабкою та приводить до сприйняття її як такої держави, рахуватись з потребами якої зовсім не обов'язково. Державна політика України має бути побудована таким чином, щоб перетворити її на активного гравця глобалізаційного розвитку, який повноправно визначає обличчя світового розвитку. На думку *С.Телешуна*, для світу “Україна цікава не тому, що вона має якісь досягнення, а тому, що вона має технологічні та інші ресурси, вона цікава як геостратегічний простір, як транзитна територія, а також Україна цікава як експеримент проходження великою територією від однієї політико-економічної системи до іншої”. Виходячи з цього вчений переконаний у тому, що саме “наша держава є оптимальною формою, де, уникаючи громадянського конфлікту, можна створювати структури,

які або інтегруються до світової спільноти (трансатлантична спільнота), або ж будуть інтегровані на Схід (не обов'язково з негативним забарвленням цього поняття) і будуть приймати традиції Сходу” [334].

Говорити про місце та роль України в сучасних глобалізаційних процесах, про рівень офіційної активності держави можна в контексті укладання нею багатосторонніх договорів із світовою спільнотою. Це, у свою чергу, має стояти на захисті рівноправності держав щодо реалізації спільних угод, створює сприятливі умови для реалізації інвестиційної політики.

Як і будь-яка держава у світі, Україна володіє власними конкурентними перевагами, які й визначають її місце та роль у світі. Такі конкурентні переваги, які є основним засобом успішного позиціонування держави у світі, формуються в контексті її історичного розвитку. Це передусім стосується рівня включення держави у світові процеси, а головне її здобутків у науково-технічному, культурному розвитку, умов, прав та свобод громадянина. Основними перевагами у привабливості України виступає рівень технологічного оснащення підприємств, створення сприятливих умов праці, розвиток потенціалу сільського господарства та машинобудівної промисловості. Якщо не брати до уваги геополітичну герменевтику, то здебільшого можна виходити з того, про що говорив американський економіст *М.Поттер*, що “у світі не конкурують нації, а конкурує їх продукція”, що робить їх відомими у світі”. Проте слід відзначити, що передусім привабливість держави в глобальному просторі визначається її ефективною геостратегічною політикою, адже наскільки б високотехнологічні здобутки мала Україна у тих чи інших галузях, не обов'язково це буде мати значення для розвитку всього світу, а відповідно це не означатиме, що держава включена у процеси глобалізації. Отже, рівень налагодження міжнародної співпраці, економічний обмін не засвідчують глобалізованість держави.

Виходячи із цього Україна, запускаючи відповідну продукцію, має орієнтуватись не на вільний ринок, який може її купити, а намагатись охопити весь глобальний світ, забезпечивши споживання та використання такого продукту цілим світом. На думку *Т.Х.Ратувухери*, “Україна має потенціал стати не лише європейською, але і глобальною державою, і якщо вона прийме та буде розвивати глобальні цінності, то зможе стати вище Європи, адже сьогодні Європа живе скоріше не глобальними, а європейськими цінностями, а глобалізація для них є лише елементом торгу. І якщо Україні вдасться самостійно здолати європейську обмеженість, то Європа сама буде захищеною в тому, аби Україна стала її часиною” [291].

Проте пасивна роль України в глобальному світі все одно лишається, це безпосередньо залежить від того, що сучасний глобальний простір сформувався без України, фактично вона сьогодні опинилась у ситуації “запрошеної держави”. Це безпосередньо суперечить логіці розвитку України у сучасних умовах, адже за різними показниками вона не належить до мікродержав, які мають обирати для себе відповідну інтегративну структуру. Виходячи із цього політика України має бути побудована таким чином, аби перетворитись на самостійний інтегративний центр. З цією метою доцільно узгодити національні та геополітичні (глобалізаційні) вектори розвитку, а відповідно до цього адаптувати внутрішню політику до потреб глобального світу.

Отже, для України, аби зайняти достойне місце в глобалізаційних процесах, першочерговим завданням є перетворитись на інтегративний центр. Проте це не виключає можливість налагодження співпраці із “сильними державами” та сприяння розвитку власних транснаціональних корпорацій на території України. Відповідно до цього в Україні має бути розроблено Загальнонаціональну концепцію “Відкритої регіональної інтеграції”. Така концепція має включати принципи, критерії та механізми регіональної інтеграції, які б забезпечували включеність України в глобальний простір, в межах якого вона має виступати у ролі самостійного суб’єкта розвитку. І, як показує практика, найкраще для держав обирати єдиний центр тяжіння.

Місце та роль України в сучасних глобалізаційних процесах у майбутньому буде визначатись вектором геополітичної орієнтації державної влади. Сьогодні такий вектор є розмитим, оскільки навіть система виконавчої влади не має єдиної стратегічної лінії в реалізації такого вектора, адже Кабінет Міністрів України сповідує східний геостратегічний розклад, тоді коли Президент України - західний. Віднайти баланс у реалізації таких векторів надзвичайно складно з огляду на різнобічність політичних ідеологій сучасної державно-управлінської еліти. Таким чином, яка еліта стане в геополітичному плані сильнішою і займе найбільш адекватну стратегічну позицію, таким і буде зовнішній вектор розвитку України, а відповідно до цього таку роль і буде відігравати Україна у світі. З огляду на це, принципової ваги набуває підписання меморандуму про геостратегічний вектор розвитку України в умовах глобалізації. Метою такого меморандуму має стати узгодження інтересів між різними гілками влади щодо зовнішніх векторів розвитку України. Особлива доцільність такого меморандуму сьогодні пов’язується з тим, що Україна обрала одно-векторність, а тому різні гілки влади сьогодні не можуть декларувати багатовекторність у її зовнішньому розвитку. Виходячи із цього пер-

шочерговим завданням для державної влади України має стати вибір адекватної державної геополітичної стратегії розвитку, яка і визначатиме майбутнє України принаймні у найближчі десятиліття.

Сьогодні в Україні відчувається брак геополітичних стратегій, доктрин та програм розвитку в умовах глобалізації, які б чітко визначали геополітичний курс держави. Здебільшого зовнішній курс визначається відповідними “центрами політичного впливу”, які не завжди виступають інструментом консолідації нації навколо стратегічних орієнтирів розвитку, а тому являють собою скоріше ризики, ніж національні інтереси розвитку. Причинами цього є відсутність чітких геопроєктів, геопрограм, геодоктрин, які цілком відповідають інтересам нації, а тому і ліберальним шляхом визначають пріоритети розвитку України.

Важлива роль при визначенні ролі України в глобалізаційних процесах належить міжнародним аналітичним, політико-консультативним центрам, діяльність яких сьогодні набула свого апогею. Таким центрам здебільшого вдалося побудувати в Україні “сильну” інфраструктуру, яка сьогодні і визначає рівень позиціонування України у світ, а переважною мірою займається підтягуванням її до міжнародних стандартів. Саме такі центри, на нашу думку, і виступають інструментом безпосереднього впливу на геополітичну стратегію розвитку України. Виходячи з цього виникає проблема, якою мірою співвідносяться між собою внутрішні геополітичні орієнтири (які визначаються державною владою) та зовнішні геополітичні орієнтири, які визначаються відповідними центрами і яким чином можливий баланс інтересів між ними.

Важлива роль при визначенні ролі України у глобалізаційних процесах належить самоідентифікації, самовизначенню та самоусвідомленню. Самоідентифікація, у свою чергу, визначає рівень усвідомлення українцями своєї належності до розвитку Української держави, це одна із форм національного ототожнення людей із принципами розвитку держави. Самовизначення характеризує активність нації щодо визначення критеріїв розвитку сучасного світу та свого місця в ньому. Це фактично засвідчує можливості задекларувати світові свої стандарти розвитку і домагатись від нього, аби він жив за ними. Самоусвідомлення характеризує рівень усвідомлення своєї ролі в розвитку сучасного глобального світу. Симбіозом наведених вище факторів може стати адекватне позиціонування України, що включає сприйняття її з боку світової спільноти як: 1) незалежної держави і такої, що самостійно визначає свої геостратегічні вектори розвитку; 2) суверенної держави, розвиток якої не залежить від жодної національної держави чи транснаціональної структури; 3) держави сталого розвитку із розвиненим громадянським суспільством, яке з необ-

хідністю включається у вибір зовнішніх векторів розвитку; 4) економічно толерантної держави, яка вміє узгоджувати свої економічні інтереси із мегадержавами та державами-сателітами, водночас знаходячи можливості для найбільш адекватної реалізації власних економічних інтересів; 5) держави, що має геостратегічну самодостатність, а тому може виступати самостійним гравцем у сучасних глобалізаційних процесах, з якою світ рахується. Таким чином, це дозволить віднайти Україні свою власну ментальну геополітичну суб'єктність у світі, а в результаті цього здійснити ефективний цивілізаційний вибір.

Виходячи з цього в Україні сьогодні має бути прийняття Національної програми самовизначення України. Здебільшого на гіпотетичному рівні основний формуляр такої програми виглядає сьогодні таким чином: “Україна як держава, що прямує до Європи, прагне вступити в СОТ та НАТО”. Водночас Україна не має жодних угод та хоча б домовленостей щодо захисту своєї ідентичності у світових транснаціональних структурах. Здебільшого в Україні декларується хибна думка щодо того, що такі структури не лише гарантуватимуть Україні стабільність та безпеку, але і розквіт та процвітання. Аксіоматичною є формула для глобалізаційного світу, з якою має навчитись рахуватись Україна: жодна держава у світі не буде виступати адекватним виразником її національних інтересів, оскільки передусім головними для неї є її власні. Відповідно до цього Україна передусім має здобути власне національне самовизначення щодо геополітичного розвитку, а потім це визначення перетворити на доктрину свого розвитку.

У контексті такого самовизначення для України першочерговим питанням є визначитись, чи йти за цивілізаційним контекстом розвитку, чи все ж таки будувати стратегію свого розвитку таким чином, аби забезпечити збереження власної національної ідентичності, можливо при цьому втративши дивіденди від переваг глобалізаційного розвитку, яких не так вже і багато. В результаті цього Україна постане на межі між цивілізаційним та національним вибором, інтереси яких узгодити між собою надзвичайно складно, адже не завжди цивілізаційні стандарти розвитку збігаються з національними. Виходячи із цього, на думку вітчизняних учених, експертів та політиків, в Україні є кілька альтернативних шляхів розвитку в умовах глобалізації:

1. Відмовитись від цивілізаційного вибору та розвиватись на власній національній платформі.
2. Здійснити вибір національного розвитку в напрямі Європи.
3. Здійснити вибір національного розвитку в бік Росії.

4. Створити в Україні власну цивілізаційну модель розвитку і домагатись її впливу на життєдіяльність сучасного глобального світу.

Особлива увага сьогодні має приділятися проблемі персональної самовизначеності громадян, яка безпосередньо має скласти основу її геополітичної самовизначеності, тобто добрим є все те, що є корисним для нації.

Методологія державного управління сьогодні має базуватись на антикризових технологіях, аби тим самим “пом'якшити” еволюційно-історичні зміни, зумовлені процесами глобалізації. Окремі вчені та публіцисти занадто ідеалізують ситуацію, в якій перебуває сьогодні Україна, майже одностайно вважаючи, що “вибрані та освоєні форми національно-державного соціально-суспільного устрою, методи та інструменти їх побудови, покладені в основу концептуально-світоглядні принципи, формат міжнародних взаємовідносин (з урахуванням нових цивілізаційних реалій і в потоці конструктивних еволюційних тенденцій) - все це може стати “типовим набором” та “еталоном” самоорганізації глобального цивілізаційного організму... в результаті цього сьогоднішня Україна може стати “зразком” того, як слід поводитись в умовах глобалізації [272].

Виходячи з цього Україна має сьогодні віднайти шляхи реалізації своєї геополітичної перспективи. Така перспектива, зокрема, має бути розроблена не з урахуванням застарілих геополітичних стереотипів, а з огляду на критерії оцінювання сучасної ситуації, в якій перебуває Україна. Це зовсім не означає, що Україна не має постійно зважати на свою національну долю чи місію. Ми не підтримуємо позицію більшості дослідників, які наполягають на підміні національних принципів розвитку України цивілізаційними. З нашої точки зору, це може перешкоджати реалізації національних інтересів держави та створювати виклики національній безпеці держави.

Післямова

Глобалізація як новий тип суспільного розвитку сьогодні ставить більше питань, ніж дає на них відповіді. Для кожного жителя планети, незалежно від того, яку національну державу він представляє, з якими глобальними структурами взаємодіє, осовою проблемою є з'ясування закономірностей впливу глобалізації на розвиток сучасного світу, оскільки він приводить до формування нової геостратегічної реальності, утвердження нових ціннісних координат, якісної зміни принципів та структури світу, модернізації соціальної, політичної, економічної та державно-управлінської систем.

Глобалізація за останні роки стає одним із найбільш популярних понять у різних сферах наукового знання, проте єдиної концептуальної системи поглядів щодо розуміння його сутності та характеру впливу й досі не сформувалось. Так поляризація теоретичних конструкцій глобалізації сьогодні ставить під сумнів можливість формування цілісного теоретичного бачення змісту глобалізації, закономірностей її впливу та перспектив розвитку світу в цілому, що дає підстави ототожнювати глобалізацію із соціальним міфом, який приходить на зміну великим утопіям ХХ ст.

В умовах глобалізації світ вступає в нову реальність, яка вимагає від нього жити за принципами “глобального он-лайн”, тобто розвиватись в унісон з іншими державами, творити глобальну державну політику відповідно до технології, апробованої вже державами-лідерами геополітичного розвитку. В результаті такого тотального впливу глобалізації змінюється специфіка розвитку світу, трансформаційно-модернізаційних змін зазнають традиційні форми соціальної організації, на зміну яким приходить глобальне суспільство, глобальне інформаційне суспільство, глобальне масове суспільство, мережеве суспільство (суспільство мережевих структур) та суспільство глобального ризику. В умовах глобалізації кардинально змінюється місце, роль та функції національної держави, на зміну якої приходить глобальна держава в особі транснаціональних корпорацій. Виходячи з цього все частіше дискутується модель “глобальної”, “сильної” чи навіть “корпоративної” держави. Проте марними є сподівання більшості вчених - ідеологів глобалізму, які доводять можливість підміни національної держави у традиційному її розумінні транснаціональними корпораціями, які начебто мають виступати виразниками інтересів національних держав.

На сучасному етапі суспільного розвитку з'являються нові тенденції, які засвідчують появу “обернених”, тобто альтернативних форм

глобалізації, які можуть прийти їй на зміну і переформатувати архітектуру сучасного світу. Для сучасного людства надзвичайно актуальним є питання, яким шляхом воно йтиме, якщо попередній світоустрій буде зруйновано і чи вдасться йому віднайти тотожну альтернативу глобалізації. Особливо важливо для кожної національної спільноти усвідомити чи доцільно дотримуватись традиційного варіанта суспільного розвитку, чи все ж таки обрати шлях адаптації до нової реальності. Відповідь на це питання закономірно лежить у площині історичного досвіду, специфіки політики національної держави, а головне в її здатності запропонувати свою альтернативну форму розвитку, яка відповідає її менталітетові, а тим більше і нав'язати її, якщо це дозволяє потенціал держави, завдяки цьому державі вдасться відпозиціонувати себе як “могутню” та конкурентну державу у світі.

Сьогодні вже є очевидним, що модернізація світу не може здійснюватись за єдиним вектором розвитку, а для цього необхідною є інституціоналізація різних національних і регіональних ціннісних систем, які виборюють своє право на глобальний вплив. Виходячи із цього нам видається можливим спрогнозувати ймовірність виникнення таких обернених форм глобалізації, як регіоналізація, американізація, китайізація та бразилізація, які в недалекому майбутньому можуть визначати геополітичну стратегію світу.

Глобалізація як достатньо нове та не досить вивчене явище привносить у світ більше викликів та небезпек, ніж переваг. В умовах поглиблення і більшого поширення взаємозалежності та взаємозв'язку у світовому співтоваристві суттєво змінюється вертикальна структура владних відносин, якісно змінюється зміст міжнародних політичних відносин, зазнає певної трансформації і система державного управління. Все це є результатом виникнення та впливу глобальних викликів суспільного розвитку, які не можуть не позначатись на загальнонаціональних та державно-управлінських системах світу.

У результаті цього кожна національна держава постає перед необхідністю протистояти глобалізаційним викликам. Це, у свою чергу, вимагає від них створення нових модернізаційних проектів з урегулювання локальних та цивілізаційних конфліктів, вироблення ефективних механізмів управління глобалізаційними процесами. Така стратегія протистояння глобалізаційним викликам досить часто супроводжується впровадженням універсалізованих принципів управління суспільно-політичним розвитком, стандартизацією технології прийняття державно-управлінських рішень, унаслідок чого національні системи державного управління здобувають глобальну відкритість, яка унеможливорює збереження власної національної ідентичності, а це, у свою чергу, провокує виклики національної безпеки.

Головним викликом суспільного розвитку в умовах глобалізації стає підміна національного інтересу глобальним, проте національний інтерес жодною мірою не може підмінятися глобальним інтересом, оскільки це реально позбавляє національну державу можливості реалізації власної стратегії суспільного розвитку. На сучасному етапі світового розвитку національний інтерес зазнає такої радикальної трансформації, що вже не може бути ефективною формулою функціонування національної держави.

Підміна національних інтересів глобальними породжує нові виклики національної безпеки, наявним підтвердженням чого є спроби окремих світових держав підпорядкувати собі інтереси іншої національної держави. Негативними наслідками цього стає: наростання соціально-політичних та етнічних конфліктів, які виводять систему суспільного розвитку з динамічної рівноваги, позбавляючи її можливості стабільного розвитку та ефективного функціонування. Саме тому основна мета національної безпеки в умовах глобалізації має зводитися до створення умов для реалізації інтересів особи, суспільства та держави, що відповідає системі національних інтересів, яка з необхідністю має бути узгоджена з глобальною системою інтересів.

Одним із глобалізаційних викликів національної безпеки є глобальний тероризм, що виступає одним із факторів геополітичного реструктурування світу, який підтверджує небажання перемовин, діалогу та компромісу в налагоджуванні міждержавних відносин. Основними суб'єктами реалізації глобального тероризму стають так звані "мережі субдержавних злочинців", "неурядові організації насилля". Протистояти йому надзвичайно складно, оскільки в умовах глобалізації такі національні інститути (армія, поліція, служби безпеки та розвідки, міністерства закордонних справ), які б мали гарантувати безпеку своїх громадян та відповідний рівень захисту від терористичних акцій, виявляються бездієвими.

Глобальний тероризм, який розпорошив сучасний світ, поставив його перед потребою глобальної міграції, яка привела до змішування мов та конфесій, що, безумовно, створило нові виклики суспільному розвитку. Результатом глобальної міграції стало розпорошення людського потенціалу в пошуках реалізації відповідних інтересів. Глобальна міграція сьогодні набуває особливо стійких тенденцій, які регламентують державну політику більшості країн світу, відповідно до чого кожна національна держава постає перед об'єктивною необхідністю розробки своєї власної стратегії розвитку виходячи із тенденцій впливу глобальної міграції.

Глобальна міграція, у свою чергу, приводить до глобальної політичної експансії, яка здійснюється як з боку країн-лідерів, так із

боку країн-аутсайдерів геополітичного розвитку. Така глобальна політична експансія в недалекому майбутньому може призвести до загального краху системи світового устрою, оскільки одним із викликів політичної експансії є те, що вона здійснюється тими державами і в інтересах тих держав, які є лідерами гео економічного (є емітентами світової валюти) та геополітичного розвитку. Політика держави, яка здійснює глобальну політичну експансію, характеризується посяганням на інтереси держави шляхом отримання політичних вигід. При цьому для кожної держави принципово важливо зберегти свій політичний баланс, який би не дозволив їй поступитись своїми національними інтересами заради обслуговування геополітичних інтересів інших держав.

Важлива роль у попередженні та доланні глобалізаційних викликів належить розробці ефективних управлінських механізмів. Так чи інакше сучасний світ має змиритись із незворотністю сучасних глобалізаційних процесів, але заради того, аби пом'якшити їх негативні впливи, необхідно виробити механізми їх запобігання. Одним із важливих механізмів розв'язання та попередження глобальних проблем є розвинута співпраця між державами в політичній, економічній, гуманітарній, інформаційній та військовій сферах. Нове підґрунтя для такого співробітництва передбачає узгодження позицій між державами з метою розробки "прогнозних сценаріїв розвитку", "вірогідних моделей майбутнього", "сценарних моделей майбутнього", які забезпечать розв'язання глобальних проблем суспільного розвитку в загальнопланетарному масштабі. В умовах глобалізації кожна держава намагається створити власний інструментарій розв'язання глобальних проблем сучасності, спираючись на підтримку інших держав. Це зумовлено тим, що глобальні проблеми сучасності мають детермінований характер, ще не встигли розв'язати одну проблему, як з'являється інша, більш складна. Якщо ж держава виявиться неготовою вчасно розрядити ситуацію, може відбутися деструкція системи суспільного розвитку.

Сучасний світ сьогодні розвивається та функціонує на умові включення його у процес глобальної інтеграції, який і виступає основним критерієм, принципом та інституційним механізмом його розвитку. Глобальна інтеграція як засіб об'єднання держав сприяє налагодженню ефективної взаємодії між ними на всіх інституційних рівнях розвитку суспільства і базується на реалізації ними спільних інтересів. Під впливом глобальної інтеграції змінюється глобальна структура світоустрою, з'являються нові інтегративні структури, які забезпечують інтенсифікацію розвитку людства в цілому. Виходячи з цього глобальна інтеграція забезпечує структурну трансформацію

сучасної системи міжнародних відносин, а головне - сприяє паритетному розподілу соціально-політичного, економічного та культурного потенціалу між державами в умовах спільного глобалізаційного вектора розвитку. Генеза глобальної інтеграції дає змогу чітко ідентифікувати європейську та євроатлантичну форми, які в майбутньому визначатимуть загальноцивілізаційні стандарти розвитку світу.

Сучасна світова спільнота сьогодні майже абсолютно переконана в тому, що їй завжди доведеться перебувати в єдиному глобалізаційному просторі, що в остаточному підсумку визначило її стратегію активного пошуку механізмів, здатних ефективно врегулювати світовий розвиток. Така нова модель сучасного світового розвитку, спрямована на “розширення проти інтеграції” суспільствами своїх інтересів у світі, є новою вимогою розвитку західноєвропейської цивілізації, яка сповідує принципи об’єднання не лише національних держав, але й суб’єктів суспільного розвитку в цілому.

Слід відзначити, що механізми функціонування конкретної держави в таких глобалізаційних процесах залежить від її конкретно-історичних умов, типу, функцій, а також структури та складу державного апарату та характеру взаємовідносин держави й суспільства. Одним із засобів здійснення глобальної інтеграції в сучасних умовах розвитку світу є глобальна експансія - просторове розширення у взаємодії між державами.

Інтеграційний процес закономірно має кілька напрямів, причому ці напрями не обов’язково регламентуються конкретно інтеграційною ідеєю. Переважною мірою характер здійснення інтеграційного процесу залежить від ефективності внутрішньої та зовнішньої політики держав, для одних він має ситуативний характер, для інших - стратегічний. Тобто, якщо державна політика ефективна, то вона передбачає стратегічний характер інтеграційного процесу, в противному разі вона має ситуативний характер. Відповідно до цього сьогодні доцільно вести мову про розробку ефективних механізмів глобального та державного управління інтеграційними процесами, які, з одного боку, мають забезпечити включення держав в інтеграційний процес, а з другого - гарантувати їм можливість управління глобалізаційними процесами за умови об’єднання зусиль з іншими державами.

В умовах глобалізації змінюється специфіка систем державного управління, основними механізмами функціонування якої стає адаптація, трансформація та модернізація до нових умов розвитку. Ці процеси тісно взаємопов’язані між собою. Так, зокрема, адаптація являє собою процес прилаштування, пристосування та облаштування системи управління окремої держави до нових умов глобалізаційного розвитку. Трансформація як механізм та процес характеризує

різні форми радикальних змін, яких зазнає геополітична система світу та кожна національна система державного управління в умовах глобалізації. Глобальна інтеграція на сьогодні є основним базовим фактором геополітичної трансформації світу, відповідно до якої змінюється система міжнародних відносин (перехід від біполярної до однополярної), відбувається структурно-морфологічна перебудова всієї міжнародної системи.

Модернізація як один із варіантів суспільного розвитку, який приводить до вдосконалення та накопичення позитивних кількісних та якісних змін у розвитку певного явища (економічних, соціальних, демографічних, культурних та ін.), що охоплює більшість країн, може привести сучасний транснаціональний світ до повної його невпізнаності, внаслідок цього вона породжуватиме й чимало проблем, які можуть спровокувати небезпечний конфлікт, що позначиться на специфіці політики національних держав.

У результаті впливу різних інтеграційних форм суспільного розвитку сучасний світ зазнає якісних змін, які приводять до трансформації його політичної системи, що стає причиною його глобальної політичної реструктуризації, яка пов’язується з його переходом від однополярної та біполярної до багатополлярної структури світу.

Необхідною умовою “пом’якшення” глобальної політичної реструктуризації є вироблення ефективних шляхів забезпечення сталого розвитку. Це особливо важливо, оскільки глобалізація закономірно приводить до ситуації певної наднапруги у взаємодії між державами, породжуючи своєрідний колапс у геополітичному розвитку, що, безумовно, позначається на тенденціях розвитку сучасного світу та, зокрема, на умовах його сталості. Це, у свою чергу, відкриває нові можливості реалізації стабілізаційних критеріїв розвитку національних систем державного управління саме перехідних суспільств, які найбільшою мірою підпадають під негативний вплив сучасних процесів глобалізації.

Глобалізація як універсальна форма історичної динаміки приводить до якісних та кількісних змін у функціонуванні перехідних суспільств. Відповідно до цього вона являє собою нову концептуальну схему розвитку сучасного світоустрою з його відповідною організаційною та ціннісною ієрархією. Перехідні суспільства найбільшою мірою підпадають під виклики глобалізації, більшість із них виявляються навіть не готовими їм протистояти. Така нерівність у розвитку між державами в особливій формі увиразнюється саме в умовах глобалізації, в кінцевому результаті це приводить до геополітичного розколу світу на лідерів та аутсайдерів глобалізації. Аби здолати таку нерівність, мають бути уніфіковані правила “геополітичної гри” та

розвитку економічного сектора для всіх суб'єктів глобального простору. Це дасть змогу здолати відставання в розвитку, виробити більш конкурентні позиції, унеможливити дії “подвійних” стандартів розвитку (національних та глобальних) таким чином, аби забезпечити належні умови реалізації власних інтересів, не перешкоджаючи при цьому інтересам іншої держави. Досягнути цього перехідне суспільство у змозі, якщо буде реалізовано принципи глобальної демократії, які визначатимуть відповідну паритетність у реалізації глобальних та національних інтересів у державному управлінні перехідних суспільств. Важливою проблемою в розвитку перехідних суспільств на сучасному етапі історичного розвитку є вплив “глобальної демократії” на систему державного управління. Тенденції такого впливу на пострадянському просторі стають усе більш відчутними в умовах глобалізації та особливо після так званих “кольорових революцій”, які мали місце, зокрема, у Грузії, Україні, Киргизії і які, безумовно, привели до порушення усталеної суспільно-політичної рівноваги.

Однією із форм розвитку перехідного суспільства в умовах глобалізації є спірально-видний геополітичний розвиток людства як єдиного цілого. Така форма розвитку, за схемою якої проходить більшість перехідних суспільств, зумовлюється потребами формування структурованої економіки, впровадженням нових форм інноваційної діяльності, налагодженням глобальних зв'язків, забезпеченням соціально-економічних, політичних та духовних передумов геостратегічної стабільності світу. Спірально-видний розвиток (розвиток по спіралі) в умовах глобалізації, з одного боку, означає повтор певних історичних типів у розвитку глобального світу, а з другого - саме такий повтор і забезпечує структурно-збалансовану динаміку світу в цілому.

Необхідним механізмом оптимізації державного управління перехідних суспільств є наздоганяючий розвиток, який дає змогу здолати відсталість від передових країн світу. Посилення тенденції наздоганяючого розвитку в першу чергу характерне для перехідних суспільств, оскільки саме вони найбільшою мірою перебувають у ситуації економічної та політичної інертності, а тому, аби вийти з цього, вони мають вдаватися до стратегії розвитку наздогін.

У контексті сучасних глобалізаційних процесів, які приводять до формування нової парадигми управління суспільним розвитком, принципово змінюється характер та специфіка діяльності державних службовців як суб'єктів реалізації нових критеріїв та цінностей, що відповідають новим умовам життєдіяльності людства. Така парадигма характеризується передусім зміною ціннісних орієнтацій державних службовців, що тим самим вимагає формування нового рівня їх професійної ідентичності та національної свідомості. В умовах гло-

балізації кожне суспільство має віднайти адекватну формулу нарощування кадрового потенціалу, аби, з одного боку, вписатися в сучасні глобалізаційні процеси і зайняти в них достойне місце, а з другого - не втратити формулу власної національної ідентичності. Така формула має стати пріоритетною для перехідних суспільств, які постають перед необхідністю вироблення концепцій кадрової політики в умовах глобалізації

Вплив глобалізації на функціонування сучасного світу характеризується високим рівнем взаємозалежності та взаємодії між державами. Основу такої взаємозалежності та взаємодії становить збіжність ціннісних систем, якими керуються держави при виборі своєї стратегії розвитку, форми ставлення їх до інших держав. Це, у свою чергу, дає змогу визначити основні концептуальні засади Кодексу взаємовідносин суспільств в умовах впливу глобалізації. При цьому держави мають виробити спільні ціннісні нормативи, аби не лише використовувати один одного заради реалізації власних інтересів, а працювати на забезпечення певного стабілізаційного балансу в розвитку глобального світу шляхом створення такої інтеграційної політики держави, яка була б спрямована на реалізацію інтересів своїх геостратегічних партнерів. Необхідність розробки Кодексу взаємовідносин пов'язується з необхідністю створення конкретної ціннісно-нормативної системи, яка дасть змогу визначити, якими інтересами керуються держави по відношенню одна до одної в умовах глобалізації. Принципова різниця в таких ціннісних інтересах закономірно приводить до загострення стосунків між ними, а також активізації суперечностей між державами, які мають різноякісний, а подекуди і наближено тотожний рівень розвитку. Важливим питанням при розробці відповідного Кодексу взаємовідносин країн в умовах глобалізації є пошук нових моральних норм та стандартів, які складають основу нинішньої глобальної цивілізації. Такі норми та стандарти задають систему координат для “поведінки” та взаємовідносин держав в умовах глобалізації. Важливим питанням у контексті аналізу концептуальних засад кодексу взаємодії держав є питання реалізації глобальної моралі як своєрідної форми геополітичного контролю за дотриманням певних стандартів поведінки держав з точки зору реалізації ними абсолютних цінностей.

Кодекс взаємодії держав в умовах глобалізації може стати дієвим інструментом у міждержавних відносинах, якщо він накладатиме обмеження на їх дії, а також якщо ці дії суперечать основним цінностям, яких дотримуються держави в умовах глобалізації. Такий кодекс має чітко визначати, яких дій мають уникати держави, аби включатись у форми взаємодії з іншими, що реально має робити дер-

жава і якою в ідеалі має бути її геополітична стратегія розвитку, аби взаємодія мала позитивний, а не руйнівний характер.

Україна максимальною мірою порівняно із іншими пострадянськими державами є відкритою до процесів глобалізації, а відповідно і найбільшою мірою підпадає під вплив деструктивних проявів глобалізації. Така відкритість, яка цілком відповідає структурі українського менталітету, є, з одного боку, могутнім фактором модернізованої динаміки суспільного розвитку, а з другого - це перешкоджає формуванню та реалізації власної національно регламентованої стратегії розвитку. Така відкритість позначається здебільшого на лібералізації економічних відносин та економічної сфери, у майбутньому може призвести до нездатності України контролювати та ефективно управляти негативними проявами глобалізації.

Незалежно від того, що сьогодні Україна позиціонує свої бажання надмірної відкритості до включення у різні транснаціональні структури, все ще потребує розробки ефективних механізмів розвитку та функціонування в умовах глобалізації. Принципової необхідності набуває розробка державної глобалізаційної політики, яка б враховувала співвідношення геостратегічних сил на глобальному просторі і чітко визначала місце та роль України в ньому. Глобалізаційна політика має бути спрямована переважно на реалізацію національних інтересів не шляхом прилаштування до потреб загальнопланетарної системи розвитку, а завдяки можливості задекларувати і відстояти свою власну національно-регламентовану позицію у глобальному світі.

Необхідність розробки та впровадження ефективних механізмів інтеграції України у світову спільноту передусім пов'язується із осмисленням геополітичної стратегії розвитку держави в умовах глобалізації, а головне - із відповіддю на питання, як має розвиватись наша держава та яка її роль у сучасних глобалізаційних процесах. Чи є вона повноправним суб'єктом розгортання таких процесів, чи все ж таки вона лишається окремим додатком до певного інтегрального утворення держав, де змушена грати не за своїми власними, а за чужими правилами гри.

В Україні сьогодні непоодинокими є так звані глобальні політичні проекти, які привели до того, що через реалізацію економічних інтересів держави інші держави реалізують свої лобістські амбіції. В результаті цього економіка перетворюється на абсолютну заручницю політики іншої держави, прикладами цього можуть слугувати втручання Росії та Америки. В Україні сьогодні існує проблема несформованості національної ідентичності, яка перешкоджає дер-

жаві повною мірою протистояти глобалізаційним викликам з боку інших держав. У цьому контексті держава має бути "сильною", з відповідним рівнем громадської свідомості та самосвідомості, патріотично відповідальною та громадянсько підзвітною. Це, у свою чергу, дозволить Україні маневрувати між економічними інтересами та політичною доцільністю в реалізації своїх національних потреб саме в умовах глобалізації.

Дане монографічне дослідження жодною мірою не претендує на аксіоматичний виклад розуміння впливу глобалізації, її тенденцій, проблем та перспектив, здебільшого ми виходили із розгляду найменш досліджених та найбільш суперечливих аспектів, що є предметом сучасних наукових розвідок. Тематика досліджуваної нами проблематики, незважаючи на свою актуальність, ступінь розробленості та високий рівень готовності сучасної науки деталізовано їх вивчити, ще протягом тривалого часу не зможе перейти від концептуального до теоретико-практичного обґрунтування, а тому пошук відповіді на поставлені нами запитання триватиме до того часу, доки світ не вступить у нову фазу свого історичного розвитку.

Список використаних джерел

1. *Азроянц Э.А.* Размышление о будущем // Глобализация. Конфликт или диалог цивилизаций. - М., 2002. - С. 32-57.
2. *Акульчев А.А., Игнатов В.Г., Понеделков А.В., Старостин А.М.* Эффективность государственной власти: модели, критерии, факторы // Вест. моск. ун-та. - 2004. - № 1. - С. 34-49. - (Сер. 12. Полит. науки).
3. Американский опыт и украинская практика трансформации // Рынок капитала. - 2000. - № 21-22. - С. 14-31.
4. *Андерсон Б.* Воображаемые сообщества - М.: КАНОН-пресс-Ц; Кучково поле, 2001. - 348 с.
5. *Аникеев Е.Н., Семушкин А.В.* Диалог цивилизаций: Восток - Запад // Вопр. филос. - 1998. - № 2. - С. 177-210.
6. *Ансофф И.* Новая корпоративная стратегия. - СПб., 1999. - 560 с.
7. Антиглобализм и глобальное управление: Доклады, дискуссии, справочные материалы. - МГИМО (У) МИД России, 2006. - 440 с.
8. *Ань Вэй.* Глобализация и право. Воздействие современной китайской правовой философии на развитие общества в Китае // Вопр. филос. - 2005. - № 2. - С. 166-170.
9. *Апель К.-О.* Этноэтика и универсалистская макроэтика: противоречие или дополнительность // Політ. думка. - 1994. - № 3. - С. 115-119; № 4. - С. 85-92.
10. *Арендт Х.* Истоки тоталитаризма. - М., 2003. - 780 с.
11. *Аристотель.* Об истолковании // Собр. соч.: В 4 т. - М., 1995. - Т. 3.
12. *Аришинов В.И., Данилов Ю.А., Тарасенко В.В.* Методология сетевого мышления: феномен самоорганизации // Онтология и эпистемология синергетики. - М., 2001. - С. 109-156.
13. *Афанасьев Ю.* Опасная Россия. Традиции самовластия сегодня. - М., 2001. - С. 411.
14. *Ахиезер А.* Дезорганизация как категория общественной науки // Общественные науки и современность. - 1995. - № 6. - С. 30-46.
15. *Ачкасов В.А.* Глобализация и проблемы национального государства: сравнительный анализ // Вест. С.-Петербург. ун-та. - 2004. - № 3. - С. 3-15. - (Сер. 6. Философия, политология, социология, психология, право, международные отношения).
16. *Балабанова Е.С.* Социально-экономическая зависимость и социальный паразитизм: стратегия "негативной адаптации" // Социолог. исслед. - 1999. - № 4. - С. 46-57.
17. *Барбрук Р.* Киберкоммунизм: что американцы готовят на смену капитализму в киберпространстве // Компьютерра. - 2000. - № 21 (350) // <http://www.computerra.ru/offline/2000/350/2672/>
18. *Барлоу Дж.* Экономика сознания в глобальной Сети // <http://www.russ.ru/netcult/99-03-26/barlow.htm>
19. *Барлыбаев Х.А.* Глобализация: за и против устойчивого развития? - М.: РАГС, 2006. - 262 с.
20. *Бауман З.* Индивидуализированное общество / Пер. с англ. В.Л.Иноземцева; ЦИПО, Журнал "Свободная мысль". - М.: Логос, 2002. - 326 с.
21. *Бек У.* Трансформация политики и государства в эпоху глобализации // Свободная мысль - XXI. - 2004. - № 7. - С. 3-11.
22. *Бек У.* Общество риска. На пути к другому модерну: Пер. с нем. - М.: Прогресс-Традиция, 2000. - 489 с.
23. *Бек У.* Что такое глобализация? Ошибки глобализма - ответы на глобализацию / Пер. с нем. А.Григорьева и В.Седельникова. - М.: Прогресс-Традиция, 2001. - 304 с.
24. *Бек У.* "Бразилианизация" Запада - два сценария, одно вступление // <http://www.academy-go.ru/Site/GrObsh/Publications/Beck1.shtml>
25. *Беляева Л.А.* Стратегия выживания, адаптации, преуспевания // Вопр. филос. - 2001. - С. 45-79.
26. *Бетяев С.К.* Прогностика: первые шаги науки // Вопр. филос. - 2003. - № 4. - С. 17-35.
27. *Бжезинский З.* Великая шахматная доска. - М.: Междунар. отн., 1998. - 456 с.
28. *Бжезинский З.* Выбор. Глобальное господство или глобальное лидерство. - М., 2004. - 348 с.
29. *Бианки В.А.* Психологические аспекты функционирования власти в сетевых структурах // http://img.rosbalt.ru/files/Bianki_85.doc

30. Білорус О. Імперативи стратегії розвитку України в умовах глобалізації // Віче. - 2000. - С. 56-71.
31. Богатуров А.Д., Косолапов Н.А., Хрусталев М.А. Очерки теории и политического анализа международных отношений. - М.: Науч.-образоват. форум по междунар. отношениям, 2002. - 384 с.
32. Богомолов Б.А. Глобализация: некоторые подходы к осмыслению феномена // Вест. Моск. ун-та. - 2004. - № 3. - С. 105-118. - (Сер. 12. Полит. науки).
33. Бойцова О.Ю. "Нормативизм" как инструмент демаркации в современной западной политологии // Вест. Моск. ун-та. - 2004. - № 1. - С. 34-47. - (Сер. 12. Полит. науки).
34. Большой энциклопедический словарь. - М., 1998. - 1100 с.
35. Борисюк В. Политические идеи и идеологии постиндустриальной цивилизации // Мировая экономика и междунар. отношения. - 2004. - № 7. - С. 3-14.
36. Брукс Д. Почему европейцы и арабы, каждый на свой лад, ненавидят Америку и Израиль. - М., 2004. - 384 с.
37. Бузгалин А. Глобализация противоречий мирового сообщества. - М., 2004. - 450 с.
38. Бурцев В.В. Корпоративная система управления постиндустриальным обществом // Менеджмент в России и за рубежом. - 2002. - № 3 // <http://www.dis.ru/manag/arhiv/2002/3/4.html>
39. Бутаков Я. Государство-корпорация на службе государства-цивилизации // <http://www.pravaya.ru/left/right/472/2991?print=1>
40. Бутенко А.П. Глобализация: сущность и современные проблемы // Социально-гуманитарные знания. - 2002. - № 3. - С. 3-18.
41. Бэттлер Л. Национальные интересы, национальная и международная безопасность // Полис. - 2002. - № 4. - С. 132-157.
42. Бэттлер А. Контурь мира в первой половине 21 века и чуть далее // Мировая экономика и международные отношения. - 2002. - № 1. - С. 73-80.
43. Вайцзеккер Э.У. Демократия и глобализация // Deutschland. - 2002. - № 4. - С. 6-9.
44. Валлерстайн И. Конец знакомого мира. - М., 2004. - 329 с.
45. Валлерстайн И. Анализ мировых систем и ситуация в современном мире. - СПб., 2001. - 711 с.
46. Василенко И.А. Политическая глобалистика: Учеб. пособие. - М.: Логос, 2000. - 347 с.
47. Ватерс М. Глобализация. - М., 2000. - 415 с.
48. Вебер А. Кризис глобализма // Синтез цивилизации и культуры: Междунар. альманах. - М., 2003. - С. 38-54.
49. Вебер М. Основные социологические понятия // Избранные произведения. - М., 1990. - 724 с.
50. Век XX - анфас и профиль: размышления о столетии, ставшем историей. - М., 2001. - 378 с.
51. Вернадский В. О науке. - Т. 1. - Научное знание. Научное творчество. Научная мысль. - Дубна: Феникс, 1997. - 567 с.
52. Вотцель Д., Сина Дж., Фаррел Д., Ханна Т. Китай и Индия: чья модель роста лучше // Вест. McKinsey: Теория и практика управления. - 2006. - № 13. - С. 24-39.
53. Всемирный банк. Доклад о мировом развитии. 2000/2001. Наступление на бедность. - 568 с.
54. Гаврилишин Б. Дороговкази в майбутнє / Пер. з англ. Б.Гаврилишина. - К.: Основи, 1993. - 238 с.
55. Галтунг Й. Йохан - гражданин мира. По пути к миру через земной шар. М.: Прогресс-Традиция, 2004. - 336 с.
56. Гегель Г.В.Ф. Философия права. - М., 1990. - 559 с.
57. Гегель. Феноменология духа. - М., 1993. - 645 с.
58. Гелбрейт Дж. Техноструктура в современном управлении. - М., 2004. - 345 с.
59. Гелд Д., Мак-Грю Е. Глобалізація / антиглобалізація: Пер. з англ. - К.: К.І.С., 2004. - 180 с.
60. Гелернтер Д., Рахмиров П. Американские консерваторы и Европа // Мировая экономика и междунар. отношения. - 2004. - № 7. - С. 30-41.
61. Гидденс А. Глобализация мира. - М., 2003. - 318 с.
62. Гидденс А. Судьба, риск, безопасность // Thesis. - 1994. - С. 38-52.
63. Гинер С. Массовое общество. - М., 2000. - 342 с.

64. Глобализация и устойчивое развитие: Учеб. пособие для студентов вузов / М.А.Мунтян, А.Д.Урсул. - М.: Ступени, 2003. - 302 с.
65. Глобализация. Конфликт или диалог цивилизаций?: (Вызовы-версии-перспективы) / Редкол.: Т.Т.Тимофеев (отв. ред.) и др. - М.: Новый век, 2002. - 363 с.
66. Глобалізація і безпека розвитку: Монографія / О.Г.Білорус, Д.Г.Лук'яненко та ін.; Кер. авт. кол. і наук. ред. О.Г.Білорус. - К.: КНЕУ, 2001. - 733 с.
67. Глобальное сообщество: новая система координат (подходы к проблеме). - СПб.: Алетейя, 2000. - 518 с.
68. Глобальные проблемы современности и сотрудничества в ходе их решения. - Берлин, 1987. - 279 с.
69. Глобальные Тенденции 2015: Global Trends 2015: A Dialogue About the Future with Nongovernment Experts (NIC 2000-02, December 2000). - М., 2001. - 568 с.
70. Глобальный кризис и проблемы мировой политики // Вест. Моск. ун-та. - 2003. - № 4. - С. 47-119. - (Сер. 12. Полит. науки).
71. Голубуцкий А. Наше будущее как оно есть. Или нет // http://www.russia-gateway.ru/content/forum-pages/thematic-page.jsp?category_id=8115¬e_id=1005038&pageName=viewNote
72. Гор Э. Земля на чаше весов. Экология и человеческий дух: Пер. с англ. - М., 1993. - 368 с.
73. Гордеев К. Сетевое общество - исторический тупик человечества // <http://www.kongord.ru/Index/Screst/sk90-13.htm>
74. Горшков В.Г. Физические и биологические основы устойчивости жизни. - М.: ВИНТИ, 1995. - 707 с.
75. Государственная кадровая политика: концептуальные основы, приоритеты, технологии реализации / Под ред. С.Пирогова. - М.: РАГС, 1996. - 253 с.
76. Государственное управление в XXI веке: проблемы и решения в странах Центральной и Восточной Европы. - М., 2005. - 780 с.
77. Государственное управление в XXI веке: традиции и новации: Материалы 4-й ежегодной междунар. конф. факультета государственного управления МГУ им. М.В.Ломоносова. - 2006. - 810 с.
78. Гофффе Н. Социальная составляющая региональной политики на Западе // МЭиМО. - 2003. - № 4. - С. 63-70.
79. Гоциридзе Р., Канделаки О. Грузия: половинчатость реформ как фактор экономического кризиса. - Тбилиси, 2006. - 412 с.
80. Гражданское общество, правовое государство и право ("круглый стол" журналов "Государство и право" и "Вопросы философии") // Государство и право. - 2002. - № 1. - С. 12-50.
81. Григорян Г. Универсальный эволюционизм и культурное наследие: Науч. тр. МНЭПУ / Междунар. независимый экол.-политол. ун-т. - 2001. - Вып. 1. - С. 125-133.
82. Грицай О., Иоффе Г., Трейвиш А. Центр и периферия в региональном развитии. - М., 1991. - 318 с.
83. Грицяк І.А. Право та інституції Європейського Союзу. - К., 2004. - 260 с.
84. Гумилев Л.Н. Этногенез и биосфера Земли. - Л., 1990. - 347 с.
85. Гусейнов А.А. Об идее абсолютной морали. - М., 2004. - 321 с.
86. Гусейнов В. Современная "философия" интернационализма. Гуманитарная интервенция как элемент нового миропорядка // Независимая газета. - 2001. - 7 июля. - С. 6.
87. Гутник В.П. Политика хозяйственного порядка в Германии. (РАНИМЭиМО). - М.: Экономика, 2002. - 271 с.
88. Давыдов А. О некоторых социально-политических последствиях становления сетевой структуры общества (2001) // <http://www.futura.ru/index.php3?idart=109>
89. Далламар Ф. Глобальная этика: преодоление дихотомии "универсализм" - "партикуляризм" // Вопр. филос. - 2005. - № 7. - С. 45-73.
90. Даль Р. Введение в экономическую демократию. - М., 1991. - 265 с.
91. Дарендорф Р. После 1989. Размышления о революции в Европе. - М., 1998. - 611 с.
92. Деягин М. Мир 2010-2020 годов: некоторые базовые тенденции и требования к России. - М., 2002. - 424 с.
93. Деягин М. Россия в условиях глобализации // Независимая газета - НГ Сценарии. - 2001. - 11 апр. - С. 3.
94. Деягин М.Г. Мировой кризис: общая теория глобализации. - М., 2004. - 217 с.

95. Дианова В.М. Культурный плюрализм в условиях глобализации // Россия и Грузия: диалог и родство культур. - СПб., 2003. - С. 100-211.
96. Диббелл Дж. Конец виртуального сообщества? <http://www.intellectualcapital.ru/iss3-1/icopin1-1.htm>
97. Дилеммы "глобализации". Социумы и цивилизации: иллюзии и риски / Т.Т.Тимофеев (отв. ред.), К.Денчев, Ю.С.Оганисян, М.Эмар. - М., 2002. - 528 с.
98. Дилигенский Г. Хочет ли Россия дружить с Западом? // МЭиМО. - 2002. - № 4. - С. 29-39.
99. Дилигенский Г. Глобализация в человеческом измерении // Мировая экономика и междунар. отношения. - 2002. - № 7. - С. 4-15.
100. Добренчиков В.И. Вызовы глобализации и перспективы человечества // Вест. Моск. ун-та. - 2004. - № 4. - С. 3-20. - (Сер. 18. Социология и политология).
101. Довідник НАТО. Office of and Press NATO - 1110 Brussels-Belgium. - 2001 - 608 с.
102. Доклад о мировом развитии 2000/2001 года. Борьба с бедностью. - Вашингтон, 2001. - 405 с.
103. Доклад о развитии человека за 1999 год. Издано по заказу Программы развития ООН ПРООН. Нью-Йорк. - Оксфорд: Оксфорд. юниверсити пресс, 1999. - 214 с.
104. Доклад о развитии человека, 2004: культур. свобода в соврем. многообраз. мире: Пер. с англ. / Программа развития ООН (ПРООН). - М.: Весь Мир, 2004. - 312 с.
105. Документ ООН А/54/2000. - М. - 117 с.
106. Документ ООН А/54/959. - М. - 79 с.
107. Доннеллі К. Переосмислення безпеки // НАТО ревію (зима). - 2000. - № 1. - С. 32-34.
108. Друкер Питер Ф. Задачи менеджмента в XXI веке: Пер. с англ. - М.: Вильямс, 2001. - 270 с.
109. Дюги Л. Общие преобразования гражданского права со времен кодекса Наполеона: Пер. с фр. - М., 1999. - 567 с.
110. Дюркгейм Е. О разделении обществ, труда. - М., 1999. - 456 с.
111. Егоров В., Еременко А., Тескина С., Дзугоева Н. Интеллектуальный потенциал // Государственная служба. - 2001. - № 1 (11). - С. 31-42.
112. Егоров В.С. Философия открытого мира. - М., 2001. - 367 с.
113. Единое экспертное пространство: Выступление на Международном круглом столе экспертно-аналитических центров, "Политические реформы на постсоветском пространстве: проблемы обеспечения стабильности и демократии. Опыт Казахстана и Украины" // <http://www.kreml.org/>
114. Елинеев С.А. Тупики глобализации: торжество прогресса или игры сатанистов? - М., 2004. - 568 с.
115. Еляков А.Д. Современная информационная революция // Социолог. исслед. - 2003. - № 10. - С. 29-38.
116. Емелин В. Глобальная сеть и киберкультура // http://www.geocities.com/emelin_vadim/cyberculture.htm
117. Емельянов Г.В., Стрельцов А.А. Проблемы обеспечения безопасности информационного общества // http://www.iis.ru/infosoc/emag.nsf/BPA/36cd0b9_38767a524c32568bd003ffe23
118. Жоспен Л. На пути к более справедливому миру // Социал-демократия перед лицом глобальных проблем. - М., 2002. - С. 116-211.
119. Замятин Д. Геополитические образы современного мирового развития // Мировая экономика и междунар. отношения. - 2001. - № 11. - С. 10-16.
120. Затонский В.А. Сильное государство и активная личность: актуальные проблемы взаимодействия // Вестн. Моск. ун-та. - 2004. - № 1. - С. 70-88. - (Сер. 12. Полит. науки).
121. Згуровський М. Війни глобалізації // Дзеркало тижня. - 2006. - 6 жовт. - С. 7-9.
122. Здравомыслов А.Г. Власть и общество: кризис 90-х годов // Общественные науки и современность. - 2000. - № 6. - С. 28-32.
123. Зегберс К. Сшивая лоскутное одеяло... // Pro el connta. Осень 1999. - С. 54-84.
124. Злоказова Н. Расширение ЕС: за и против с позиции его членов // Мировая экономика и междунар. отношения. - 2004. - № 1. - С. 62-69.

125. И. Валлерстайн и миросистемный подход в современной западной литературе: Сб. статей. - М., 1997. - 567 с.
126. *Иванов Н.* Вызовы глобализации: экономический аспект // *Мировая экономика и междунар. отношения.* - 2002. - № 9. - С. 3-10.
127. *Игнатов В.Г.* Рациональные аспекты укрепления российской государственности // *Вестн. Моск. ун-та.* - 2004. - № 2. - С. 63-68. - (Сер. 12. Полит. науки).
128. *Игнатъев М.Б., Пятлина Е.О., Шейнин Ю.Е.* Информационное общество - парадигмы и базовые технологии // http://kim.ruxu.org.ru/~kir/IOL1999/SECT_E/E26.html
129. Идеи и документы о правах человека. Предисловие. Идеи, лежащие в основе мировых проблем. - Анкара, 1995. - 214 с.
130. *Илларионова А.* В деятельности корпоративного государства признается нормой неравенство условий и прав // <http://www.spbumag.pw.ru/2006/06/15.shtml>
131. *Ильин М.В.* Политические аспекты глобализации // *Труды Фонда Горбачева.* - М., 2001. - Т. 7. - С. 140-162.
132. *Иноземцев В., Кузнецова Е.* В поисках идентичности: европейская социокультурная парадигма // *Мировая экономика и междунар. отношения.* - 2002. - № 1 - С. 3-23.
133. *Иноземцев В., Кузнецова Е.* Объединенная Европа на пути к лидерству в мировой политике (статья третья) // *Мировая экономика и междунар. отношения.* - 2002. - № 4. - С. 3-14.
134. *Иноземцев В.Л.* Вестернизация как глобализация и "глобализация" как американизация // *Вопр. филос.* - 2004. - № 4. - С. 58-69.
135. *Ирхин Ю.В., Зотов В.Д.* Политология. - М.: Юрист. - 1999. - 617 с.
136. История политических и правовых учений / Под ред. В.С.Нерсисянца. - М., 1997. - 399 с.
137. *Кандель П.* Демократия и культурно-историческая наследственность: сербский пример // *Мировая экономика и междунар. отношения.* - 2004. - № 7. - С. 42-47.
138. *Кандыба В.* Фармакологический гипноз. - СПб., 2000. - 750 с.
139. *Канетти, Элиас.* Масса и власть: Пер. с нем. - М.: Ad Marginem, 1997. - 527 с.
140. *Кант И.* К вечному миру. - М., 1995. - 480 с.
141. *Каплински Р.* Распространение положительного влияния глобализации: анализ "цепочек" приращения стоимости // *Вопр. экономики.* - 2003. - № 10. - С. 4-26.
142. *Капустин Б.* Национальный интерес как консервативная утопия // *Свободная мысль.* - 1996. - № 3. - 16-19.
143. *Кара-Мурза С.Г.* Глобализация-угроза: Из выступления на Мировом Общественном Форуме "Диалог цивилизаций". - М., 2003. - С. 74-117.
144. *Кара-Мурза С.Г.* Манипуляция сознанием. - М., 2002. - 245 с.
145. *Карлицкий Б.* В войне побеждает тот, кто в ней не участвует // *Новая газета.* - 2001. - № 77. - 22 окт.
146. *Кастельс М.* Информационная эпоха: экономика, общество, культура: Пер. с англ.; Под науч. ред. О.И.Шкаратана. - М.: CEU, 2000. - 606 с.
147. *Кацва А.М.* Социально-трудовые конфликты в современной России: истоки, проблемы и особенности. - М.; СПб.: ЗАО ИТД "Летний сад", 2002. - 200 с.
148. *Келли К.* Новые правила новой экономики // *Знание-сила.* - 1998. - № 4. - С. 57-76.
149. *Кессиди Ф.Х.* Глобализация и культурная идентичность // *Вопр. филос.* - 2001. - № 8. - С. 76-79.
150. *Кефели И.Ф.* Глобализм на перекрестке мнений // *Социально-гуманитарные знания.* - 2003. - № 2. - С. 3-17.
151. *Кинг А., Шнайдер Б.* Первая глобальная революция. - М., 1989. - С. 123-124.
152. *Кинг Б., Шнайдер А.* Первая глобальная революция: Доклад Римского клуба. - М., 1991.
153. *Киреев О.* Государство, демократия, информация и еще несколько важных понятий, которые нам предстоит снова пересмотреть // *Взгляд с Востока.* - М.: MediaArtLab, 2000. - С. 43-67.
154. *Киселев Г.С.* Стать человечеством (сознание Постмодерна). - М., 2004. - 452 с.
155. *Киселев Г.С.* Шанс на свободу (о перспективах открытого общества) // *Вопр. филос.* - 2004. - № 9. - С. 34-62.
156. *Киссинджер Г.* Дипломатия. - М., 1997. - 710 с.

157. Китай в центре внимания участников Давосского форума // БИКИ. - 2003. - № 18. - С. 1-4.
158. Клягин С.В. Что пишут о сетевых организациях за рубежом? <http://www.isn.ru/info/seminar-doc/Networks.htm>
159. Князев В.М. Соціальна технологія та управління політичними процесами в Україні (наук. доп.). - К.: НІСД, 1995. - Вип. 38. - 36 с.
160. Князев В.Н. Человек и технология. - К.: Лыбидь, 1990. - 175 с.
161. Коехейн Р., Най Дж. Транснациональные отношения и мировая политика. Введение // Соц.-гуман. знания. - 1999. - № 5. - С. 231-318.
162. Колесников А.С. Философская компаративистика и диалог культур // Россия и Грузия: диалог и родство культур. - СПб., 2003. - С. 198-244.
163. Коллонтай В. Эволюция западных концепций глобализации // Мировая экономика и междунар. отношения. - 2002. - № 1. - С. 24-30; № 2. - С. 32-39.
164. Колодко-Гжегож В. Глобалізація і перспективи розвитку постсоціалістичних країн. - К.: Основні цінності, 2002. - 385 с.
165. Комлева Н. Геополитическое сжатие // Мировая экономика и междунар. отношения. - 2003. - № 2. - С. 66-75.
166. Кондратьев Н.Д. Избранные сочинения. - М., 1993. - 609 с.
167. Контур мирового будущего. Доклад по "Проекту-2020" Национального разведывательного совета США на основе консультаций с независимыми экспертами со всего мира. Декабрь 2004 // www.hia.gov
168. Копылов Г. Сеть как организационный принцип: Рец. на кн.: Savage Charles M. 5th generation management: integrating enterprises through human networking (1990) // <http://www.isn.ru/econ/netorg.doc>
169. Косолапов Н. Глобализация: сущностные и международно-политические аспекты // Мировая экономика и междунар. отношения. - 2001. - № 3. - С. 69-73.
170. Кочетов Э. Осознание глобального мира // Мировая экономика и междунар. отношения. - 2001. - № 5. - С. 71-76.
171. Кравченко И.И. Модернизация мира и сегодняшней России. Выход из кризиса // Вопр. филос. - 2002. - № 9. - С. 3-21.
172. Красильщиков В.А., Зиборов Г.М., Рябов В.А. Шанс на обновление России (Зарубежный опыт модернизации и российской перспективы). Мир России. Социология. Культурология. - 1999. - № 1. - С. 54-76.
173. Круглый стол. Актуальные проблемы глобализации // МЭиМО. - 1999. - № 5. - С. 53-69.
174. Кримський С.Б. Цивілізаційний статус глобалізації // Практ. філос. - 2001. - № 2. - С. 133-142.
175. Культура имеет значение. Каким образом ценности способствуют общественному прогрессу / Под ред. Л.Харисона, С.Хантингтона. - М., 2002. - 532 с.
176. Кучуради И. Справедливость - социальная и глобальная // Вопр. филос. - 2003. - № 9. - С. 16-29.
177. Кюнз Г. Глобальная ответственность: в поисках новой всемирной этики. - М., 1991. - 417 с.
178. Лангут Г. Мир в поисках безопасности. - М., 2005. - 411 с.
179. Ланцов С.А. Российский исторический опыт в свете концепций политической модернизации // Полис. - 2001. - № 3. - С. 96-117.
180. Лапки В., Пантин В. Образ Запада в сознании постсоветского человека // Мировая экономика и междунар. отношения. - 2001. - № 7. - С. 68-83.
181. Лафонтен О. Сердце бьется слева. - М., 2004. - 572 с.
182. Лебедева М.М. Новые проблемы глобальной политики реконструкции // Полис. - 2000. - № 6. - С. 40-50.
183. Лебедева М.М. Формирование новой политической структуры мира // Полис. - 2002. - № 6. - С. 40-51.
184. Лебон Г. Психология масс. - М.: Эксмо, 2000. - 689 с.
185. Левенчук А. Коммунивер: от средств массовой информации к инфраструктуре массовой коммуникации // <http://www.inter.net.ru/15/5.html>
186. Леонтьева Е., Рамзес В., Юрков С., Мартынов В. Япония и глобализация. - М., 2001. - С. 15-23.
187. Ли Цзин Вэнь. Экономика Китая 2000 (на кит. яз.). - Пекин, 1999. - 368 с.
188. Лисаковский И. Глобализация: "про" и "за" // Гос. служба. - 2002. - № 2(16) - С. 56-61.

189. *Лиханова И В.* Дестабилизирующие факторы политического процесса и национальная безопасность: современный теоретический дискурс // Вест. Моск. ун-та. - 2004. - № 3. - С. 14-38. - (Сер. 12. Полит. науки).
190. *Лісничук О.* Національні інтереси України: пошук концепції // Нова безпека. - 2001. - Груд. - № 1. - С. 33-39.
191. Локальные цивилизации в XXI веке: столкновение или партнерство? - М.: МФК, 1998. - 678 с.
192. *Лоуэн П.* Глобальное гражданское общество, глобализация и экологизм. - М., 2005. - 389 с.
193. *Лукин А.В.* Образ Китая в российском общественном сознании: преемственность и эволюция // МЭиМО. - 2001. - № 10. - С. 10- 22.
194. *Луман Н.* Глобализация мирового сообщества: как следует системно понимать общество // Социология на пороге 21-го века. - М., 1999. - С. 38-97.
195. *Любашиц В.Я.* Современное государство в глобализирующемся мире: проблемы теории // Известия ВУЗов. Правоведение. - 2004. - № 4. - С. 203-221.
196. *Мазин А.* Общество развивается по спирали // Мировая экономика и междунар. отношения. - 2004. - № 5. - С. 3-11.
197. *Макбрайд У.* Глобализация и межкультурный диалог // Вопр. филос. - 2003. - № 1. - С. 80-87.
198. *Макиавелли Н.* Державецъ. - К.: Основи, 2002. - 87 с.
199. *Маккинли Ф, Саджади С., Кастен Э., Ченг Б.* Композиционная адаптация программ // Открытые системы. - 2004. - № 9. - С. 234-312.
200. *Маклуэн М.* С появлением Спутника планета стала глобальным театром. - М.: Кентавр, 1994. - № 1. - С. 17-32.
201. *Маклюен М.* Понимание средств коммуникации. - М., 2004. - 456 с.
202. *Малишева Е.* Центральная Азия: вызов XXI века // МЭиМО. - 2003. - № 2. - С. 114-119.
203. *Мальшева Д.Б.* Россия и Мусульманский Север в водоворотах нового миропорядка: Сб. статей. (Российская Академия наук, Институт мировой экономики и международных отношений). - М.: ИМЭМО РАН, 2003. - 729 с.
204. *Мальцев В.А.* Государственный служащий. - М.; Новгород, 2000. - 512 с.
205. *Мамардашвили М.* Как я понимаю философию. - М., 1992. - 311 с.
206. *Манхейм К.* Диагноз нашего времени. - М.: Юрист, 1994. - 567 с.
207. *Маркарян К.В.* Общая теория постиндустриального государства. - М., 2003. - 511 с.
208. *Марков С.* Люди не хотят жить в мире, где нет разницы между добром и злом... // <http://www.evrazia.org/modules.php?name=News&file=article&sid=1051>
209. *Мартин Г.-П., Шуманн Х.* Западная глобализация: Атака на процветание и демократию: Пер. с нем. / Г.П.Мартин, Х.Шуманн. - М.: Изд-во дома "Альпина", 2001. - 330 с.
210. *Матузов Н.И.* Право в политическом измерении // Правовая политика и правовая жизнь. - 2002. - № 1. - С. 7-18.
211. Мегатренды мирового развития / Под ред. М.В.Ильина, В.Л.Иноземцева. - М.: Экономика, 2001. - 295 с.
212. *Медведев Д.* Корпоративное государство // <http://www.kommersant.ru/registration/registration.html>
213. *Медоуз Д.Х., Медоуз Д.Л., Рандерс И.* За пределами роста: Учеб. пособие / Пер. с англ.; Под ред. Г.А.Ягодина. - М.: Прогресс-Пангея, 1994. - 598 с.
214. *Мертес М.* Немецкие вопросы - европейские ответы / Пер. с нем. - М.: Моск. шк. полит. исслед., 2001. - 336 с.
215. *Месснер А.* Архитектура мирового порядка // Internationale Politik. - 1998. - № 11. - С. 11-23.
216. Мир на рубеже тысячелетий: Хрестоматия. - М., 2003. - 617 с.
217. *Мирский Г.* Современный терроризм в контексте глобализации. Дракон встает на дыбы. (О международном терроризме) // Мировая экономика и междунар. отношения. - 2002. - № 3. - С. 36-46.
218. *Митиль А.* Дилеммы глобализации. Социумы и цивилизации: иллюзии и риски // Вопр. филос. - 2002. - № 9. - С. 17-28.
219. *Михеев В.* Китай меняет стратегию: чужой среди своих // Деловые люди. - 2004. - № 164. - С. 50-53.
220. *Мнацаканян М.О.* Глобализация и национальное государство: три мифа // Соц. исслед. - 2004. - № 5. - С. 137-142.

221. *Модельски Дж.* Глобальное гражданское общество. - М., 2003 - 318 с.
222. *Модельски Дж.* Эволюция глобальной политики // Полит. исслед. - 2005. - № 3. - С. 62-82; № 4. - С. 124-142.
223. *Моисеев Н.* Расставание с простотой. - М., 1998. - 235 с.
224. *Московичи С.* Век толпы. - М., 1998. - 368 с.
225. *Мотрошилова Н.В.* Идеи единой Европы: философские традиции и современность: Ч. 1 // Вопр. филос. - 2003. - № 11. - С. 34-69.
226. *Мур Дж.* Принципы этики / Природа моральной философии. - М., 1999. - С. 111-143.
227. *Мчедлова М.М.* Глобальный мир и сохранение самобытности // Вестн. Моск. ун-та. - 2002. - № 3. - С. 104-112. - (Сер. 12. Полит. науки).
228. *Мысливченко А.Г.* Перспективы европейской модели социального государства // Вопр. филос. - 2004. - № 6. - С. 23-37.
229. *Мюррей Ч.* Laissez-Faire капитализм, ограничение функций правительства и стремление к счастью. Cato Institute, США, доклад 12 апреля 2004 г. - СПб., 2004. - 348 с.
230. *Мясникова Л.* "Новая экономика" в пространстве постмодерна // МЭиМО, 2001. - № 12. - С. 3-15.
231. *Назарет А.П.* Цивилизационные кризисы в контексте универсальной истории: синергетика, психология и футурология. - М., 2001. - 347 с.
232. *Назарчук А.В.* Этика глобализирующегося общества. - М., 2002. - 418 с.
233. Національна держава: національний і наднаціональний вимір / За заг. ред. Ю.Римаренка. - К.; Донецьк, 1998. - 455 с.
234. Не будут брать - отключим газ. Украинский газовый узел // <http://www.vodaspb.ru/files/projects/20051215-gas.html>
235. *Некlessа А.* Глобальная трансформация: сущность, генезис, прогноз // Мировая экономика и междунар. отношения. - 2004. - № 1. - С. 116-123.
236. *Некlessа А.* Реквием XX веку // Мировая экономика и междунар. отношения. - 2000. - № 1-2. - С. 9-18.
237. *Некlessа А.И.* Глобальный град: творение и разрушение // Новый мир. - 2001. - № 3. - С. 131-157.
238. *Нещадин А.* Третья волна реформ приведет к созданию корпоративного государства. - М.: Время, 2005. - 317 с.
239. *Никитин В.* Самый большой вызов для нас - сама Украина // <http://www.vodaspb.ru/files/projects/20051215-gas.html>
240. *Ницше Ф.* Воля к власти: Опыт переоценки всех ценностей. - М., 1995. - 489 с.
241. Новая парадигма развития России. Комплексные исследования проблем устойчивого развития / Под ред. В.А.Коптюга, В.М.Матросова, В.К.Левашова. - 2-е изд. - М.: Академия, 2000.
242. Новая философская энциклопедия. - М., 2001. - Т. 4. - 455 с.
243. Новые информационные технологии и судьбы рациональности в современной культуре. Материалы "круглого стола" // Вопр. филос. - 2003. - № 12. - С. 3-52.
244. *Нсули С.* Новая международная архитектура и Китай // Финансы и развитие. - 2001. - № 5. - С. 34-36.
245. Обращение Генерального директора ЮНЕСКО Коитиро Мацуура к участникам V Международной конференции "Право и Интернет" Москва, 25 ноября 2003 г. // <http://www.carnegie.ru/ru/pubs/procontra/67089.htm>
246. *Окара А.* Глобализация парадигмы. Старые исторические обиды не могут в дальнейшем служить компасом в российско-украинских отношениях // http://orthodox.is.lviv.ua/books/ok_parad.htm?
247. *Оленьев В.В., Федотов А. П.* Глобалистика на пороге XXI века. - М., 2002. - 718 с.
248. *Олескин А.В.* Общие свойства "сети" как одной из стержневых метафор современной (постнеклассической) науки // Вызов познанию. Стратегии развития науки в современном мире / Отв. ред. Н.К.Удумян. - М., 2004. - С. 580.
249. *Ольшанский Д.В.* Психология терроризма. - СПб.: Питер, 2002. - 288 с.
250. *Оран Янг.* Политические разрывы в международной системе / Теория международных отношений: Хрестоматия. - М., 2002. - 516 с.
251. *Ортега-и-Гассет Х.* Век элитного искусства и массового общества // Человек. - 2002. - № 6. - С. 10-23.

252. основополагающие принципы устойчивого пространственного развития Европейского континента. - М., 2000. - 678 с.
253. Отчет о мировом развитии. Государство в меняющемся мире 1997 года: Пер. с англ. - ВБАЭН. "Прайм-Тасс". - 1997. - 306 с.
254. Отчет ЮНЕСКО о мировых проблемах глобального развития в 2003 году. - М., 2003. - 612 с.
255. *Пагротски Л.* Европейскую модель необходимо модернизировать // Независимая газета. - 2000. - 23 нояб. - С. 12.
256. *Панарин А.С.* Испытание глобализмом. - М., 2003. - 356 с.
257. *Панарин А.С.* Постмодернизм и глобализация: проект освобождения собственников от социальных и национальных обязательств // Вопр. филос. - 2003. - № 6. - С. 16-35.
258. *Парахонський Б.О.* Перспективи України у системі європейської та євроатлантичної безпеки // http://www.niisp.gov.ua/vydanna/panorama/issue.php?s=gpgs0&issue=2004_4
259. *Паринов С.И., Яковлева Т.И.* Экономика 21 века на базе Интернет-технологий // <http://econom.nsc.ru/ieie/main.htm>
260. *Паришин А.П.* Почему Россия не Америка: Книга для тех, кто остается здесь. - М.: Крым. мост-9Д: Форум, 2001. - 411 с.
261. *Патнем Р.* Чтобы демократия сработала. Гражданские традиции в современной Италии. - М., 1996 // http://www.msps.ru/libr/pub/putnam_rv.html
262. *Патюрель Р.* Создание сетевых организационных структур // http://www.ptpu.ru/issues/3_97/15_3_97.htm
263. *Пенни У.* О современном и будущем мире в Европе. - М., 2004. - 349 с.
264. *Пережудов С.* Антиглобалистские движения - начало великой смуты XXI века? Неолиберальная глобализация: есть ли альтернатива?: Круглый стол // Мировая экономика и междунар. отношения. - 2002. - № 4. - С. 22-28.
265. Переход к современности. Эссе относительно власти, богатства и веры. - М.; Нью-Йорк, 2002. - 568 с.
266. Переход к устойчивому развитию: глобальный, региональный и локальный уровни: Зарубеж. опыт и проблемы России: К 10-летию Конф. ООН по окружающей среде и развитию, Рио-де-Жанейро, 1992 г. / Рук. авт. кол. Н.Ф.Глазовский; Отв. ред.: Г.В.Сдасюк, Л.С.Мокрушина. - М.: КМК, 2002. - 444 с.
267. *Печчеи А.* Человеческие качества. - М., 1985. - 348 с.
268. *Пирожков С.І.* Національні інтереси України: концепція безпеки і сучасні реалії геополітичної ситуації в Європі // Віче. - 2002. - № 11. - С. 11-23.
269. План дій Україна - НАТО // Центр інформації та документації НАТО в Україні. - 2003. - 36 с.
270. *Подберезский И.* Глобализация - неотвратимая и желанная // Мировая экономика и междунар. отношения. - 2002. - № 12. - С. 98-103.
271. *Поздняков Э.А.* Философия политики. - Т. 2. - М., 1994. - 398 с.
272. *Позний С.* Украина: онтология исторического везения (По материалам проекта INSI). 19 мая 2006 года // org.ua
273. *Пол Герст , Грехем Томпсон.* Сумніви в глобалізації: Пер. з англ. - К.: К.І.С., 2002. - 306 с.
274. Политика США в меняющемся мире / Авт.: В.И.Батюк, А.Д.Богатуров, Б.И.Гвоздарев и др.; Отв. ред. П.Т.Подлесный. - М.: Наука, 2004. - 333 с.
275. Политическая панорама XXI века / За ред. В.А.Никонова. - М., 2005. - 511 с.
276. *Пономарев И.* За глобализацию равных возможностей / Центр новых технологий ИПРОГ (Россия) // http://dialogs.org.ua/theme_full.php?cat_id=25
277. *Попкова Н.В.* Глобальные проблемы современности и технологическое развитие // Вестн. Моск. ун-та. - 2005. - № 1. - С. 96-106. - (Сер. 7. Философия).
278. *Поппер К.* Открытое общество и его враги. - М., 1992. - 480 с.
279. *Пороховский А.А.* Глобальная составляющая национального развития // Философия хозяйства. - 2004. - № 3. - С. 16-21.
280. Права человека и Десятилетие культурного развития. - М., 2004. - 664 с.
281. Предпосылки развития философии нового века // <http://cad.ntukpi.kiev.ua/~demch/naph/naphr-html>
282. *Пригожин И.* Детерминизма нет ни в обществе, ни в природе. - М., 2000. - С. 380.

283. Проблемы интеграции и масштабов // Глобализация и национальные финансовые системы / Под ред. Дж.А.Хансона, П.Хонохана, Дж.Маджони: Пер. с англ. - М.: Весь мир, 2005. - 568 с.
284. Программа развития ООН "Глобализация с человеческим лицом" Human Development Report 1999. N.Y., Oxford, 1999.
285. Программа развития мира "Глобализация и ее влияние на мир" Human Development Report 2003. N.Y., Oxford, 2003. - М., 2004. - 519 с.
286. Прохожев А., Карманов И. Чем измерить безопасность // Гос. служба. - 2001. - № 3(13). - С. 38-67.
287. Путівник до Саміту НАТО у Вашингтоні 23-25 квіт. 1999 р. // Офіс інформації та преси НАТО. НАТО-1110. - Брюссель. Бельгія, 1999. - 119 с.
288. Развитые и развивающиеся страны в условиях глобализации // Экономика и управление в зарубежных странах. - 2005. - № 7. - С. 3-11.
289. Райнике В., Беннер Т. Политика в глобальной сети // <http://germany.org.ru/ru/library/internationale-politik/1999-08/article05.html>
290. Ратленд П. Глобализация и посткоммунизм // Мировая экономика и междунар. отношения. - 2002. - № 4. - С. 15-18.
291. Ратувухери Х.Т. Суть глобализации в глобальном мышлении // Internationale Politik. - 2000. - № 10. - Окт. - С. 27-33.
292. Рахимир П. Американские консерваторы и Европа // Мировая экономика и междунар. отношения. - 2004. - № 7. - С. 30-41.
293. Резюме Документов Встречи на высшем уровне. Господствующая тенденция // Mainstream, New Delhi, April 25. - 1995. - С. 27-35.
294. Робертсон Р. Цивилизованный плюрализм против миросистемного монизма. - М., 1999. - 459 с.
295. Розин В.М. Семиотические исследования. - М., 2003.
296. Романов, А. А. Глобализация как фактор трансформации современного общества // Проблемы местного самоуправления. - 2005. - № 4. - С. 54-64.
297. Рорти Р. Обретая нашу страну: Политика левых в Америке XX века. - М., 1998. - 128 с.
298. Россия и Евразия: Проблемы государственности: Материалы круглого стола // Мы. - 1999. - № 3 (37). - 26 янв. - С. 34-67.
299. Роулз Дж. Теория справедливости. - Новосибирск, 1995. - 678 с.
300. Руководство в меняющемся мире. Отчет Мирового банка. - Вашингтон: Pressgroup Европа, 2003, 2004. - 187 с.
301. Руссо Жан Жак. Об общественном договоре: Трактаты : Пер. с фр. - М.: Ц, 2000. - 542 с.
302. Савельзон О. Политика эффективности: новое решение // Вопр. филос. - 2004. - № 10. - С. 12-18.
303. Салицкий А. Вызовы глобализации и проблемы крупных полупериферийных стран // Мировая экономика и междунар. отношения. - 2002. - № 2. - С. 15-19.
304. Салицкий А. Китайская цивилизация в современном мире // Мировая экономика и междунар. отношения. - 2003. - № 8. - С. 70-79.
305. Самсонова Т.Н. Трактровка равенства в идеологии западноевропейского либерализма и консерватизма (первая половина XIX в.) // Вестн. Моск. ун-та. - 2004. - № 3. - С. 17-32. - (Сер. 18. Социология и политология).
306. Сафронова Е. Глобализации и взгляд на нее из КНР и развивающихся стран // Проблемы Дальнего Востока. - 2003. - № 6. - С. 31-39.
307. Семигин Г.Ю. Политическая стабильность и безопасность // Соц.-полит. журнал. - 1996. - № 2. - С. 54 -79.
308. Сергунин А.А. Проблемы национальной и международной безопасности в российской теории международных отношений // Вестн. Моск. ун-та. - 2004. - № 2. - С. 3-35. - (Сер. 18. Социология и политология).
309. Силин А.А. Творение нового как переход от возможного к действительному // Филос. науки. - 1999. - № 3-4. - С. 62-89.
310. Системный подход к построению украинского корпоративного постиндустриального государства // http://siac.com.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=146&Itemid=59
311. Смит Е. Національна ідентичність. - К., 1994. - 380 с.
312. Сморгунув Л.В. Сетевая методология исследования политики // <http://politanalysis.narod.ru/smorgunov2.html>
313. Соколов В. Контурсы будущего мира: нации, регионы, транснациональные общности // Вестн. Моск. ун-та. - 2004. - С. 23-67. - (Сер. Социология).
314. Соловьев В. Сочинения: В 2 т. - М., 1988. - Т. 1. - 563 с.

315. *Соловьев Э.Г.* Геополитический анализ международных проблем современности // Полис. - 2001. - № 6. - С. 13-28.
316. *Солоницкий А.* Мировое интегрирующее развитие и проблемы модернизации незападных обществ // МЭиМО. - 1995. - № 12. - С. 9-12.
317. *Сорокин П.* Социальная мобильность. - М., 2006. - 456 с.
318. *Сорос Дж.* Джордж Сорос про глобалізацію. - К.: Основи, 2002. - 173 с.
319. *Сорос Дж.* К глобальному открытому миру // http://www.russia-gateway.ru/content/forum-pages/thematic-page.jsp?category_id=8115¬e_id=1005038&pageName=viewNote
320. СОТ: проблеми членства України та його наслідки. - К., 2003. - 318 с.
321. Социально-экономическая эффективность: опыт США: Ориентир на глобализацию / Э.В.Кириченко, И.С.Онищенко, Е.А.Лебедева и др.; Отв. ред. Э.В. Кириченко. - М.: Наука, 2002. - 358 с.
322. *Спенсер Г.* Опыты научные, политические и философские: Пер. с англ. / Под ред. Н.А.Рубакина. - Мн.: Современный литератор, 1998. - 1408 с.
323. Справедливая организация: создание возможностей для всех. Доклад Всемирной комиссии по социальным аспектам глобализации МОТ. - М., 2004. - 76 с.
324. *Стайнбрунер Дж.* Глобализация и преобразования в области международной безопасности // США, Канада: экономика, политика, культура. - 2002. - № 8. - С. 71-74.
325. *Стиглиц Д.* В тени глобализации // Deutschland. - 2002. - № 4. - С. 10-13.
326. *Столлабрас Дж.* Цифровая общность. - М., 2005. - 415 с.
327. *Страда В.* Хронотоп России // Новая Юность. - 1997. - № 5-6 (26-27). - С. 93-117.
328. Стратегия лидерства. Стратегия вывода России в лидеры глобализационного процесса. - М., 2004. - 117 с.
329. *Стрежнева М.* Международные общества хозяйствующих субъектов // <http://www.carnegie.ru/ru/pubs/procontra/67103.htm>
330. *Суворова А.А.* Акмеологическая диагностика при подборе кадров госслужбы: от теоретических предпосылок к практике // Акмеология: личностное и профессиональное развитие: Материалы междунар. науч. конф. - М., 2004. - С. 119-130.
331. *Сурин А.В.* Проблемы подготовки кадров для государственного управления в современную эпоху // Государственное управление в XXI: традиции и новации: Материалы 4-й ежегодной междунар. конф. факультета гос. упр. МГУ им. М.В.Ломоносова. - М., 2006. - С. 7-13.
332. *Сыров В.Н., Поправко Н.В.* Генезис массового сознания // Соц. журн. - 1998. - № 1/2. - С. 66-78.
333. *Танскотт Дон.* Электронно-цифровое общество. - К., 1999. - 213 с.
334. *Телешун С.* Україна може стати ристалищем // http://dialogs.org.ua/ua/dialog.php?id=10&op_id=286
335. Теоретические основы глобализации: Учеб. пособие / В.В.Быков, Ю.П.Иноземцев, А.И.Леусский, Е.С.Лозовская; Науч. ред. А.И.Леусский. - СПб.: Изд-во СПбГУЭФ, 2002. - 91 с.
336. Теория международных отношений: Хрестоматия / Сост., науч. ред. и коммент. П.А.Цыганкова. - М., 2002. - 611 с.
337. *Теплиц Т.К.* Всё для всех. Массовая культура и современный человек. - М.: ИНИОН РАН, 1996. - 567 с.
338. *Терин В.П.* Информационное и коммуникационное воздействие в условиях глобализации // <http://www.pr.ru/media>; <http://www.isn.ru/info/seminar-doc/inf.doc>
339. *Титаренко М.* С новыми подходами навстречу XXI веку (Россия, Китай, Япония и США в АТР) // Проблемы Дальнего Востока. - 1997. - № 1. - С. 4-9.
340. *Титаренко М.* Китай и глобализация // Проблемы Дальнего Востока. - 2003. - № 6. - С. 6-11.
341. *Тойнби А.* Цивилизация перед судом истории. - М.; СПб., 1996. - 678 с.
342. *Токвиль А. де.* Старый порядок и революция. - М., 1997. - 250 с.
343. *Токовенко В.В.* Політичне керівництво і державне управління: проблеми взаємовідносин та оптимізація взаємодії: Монографія. - К.: Вид-во УАДУ, 2001. - 256 с.
344. *Толстоухов А.В.* Глобализация. Власть. Эко-будущее // Практ. філос. - 2001. - № 2. - С. 72-91.
345. *Толстых В.И.* Цивилизационный кризис и диалог идеологий // Труды Фонда Горбачева. - М., 2000. - Т. 1. - С. 168-240.

346. *Топорин Б.Н.* Европейские Сообщества: право и институты. - М., 2000. - 480 с.
347. *Тоффлер О.* Метаморфозы власти: Пер. с англ. - М., 2003. - 456 с.
348. *Тоффлер О.* Шок будущего: Пер. с англ. - М., 2001. - 389 с.
349. *Тоффлер Э., Тоффлер Х.* Создание новой цивилизации. Политика третьей волны // <http://www.freenet.bishkek.su/jornal/n5/JRNAL511.htm>
350. Транснаціональні корпорації / О.Плотніков, В.Рокоча та ін. - К.: Таксон, 2001. - 304 с.
351. *Траут Дж.* Новое позиционирование. - СПб.: Питер, 2000. - 190 с.
352. *Тренин Д.* Ненадежная стратегия // Pro et Contra. 2001. - № 1-2. - С. 50-73.
353. Труба - очень важный фактор - Страна.Ru, 15.12.2005 г. // <http://www.strana.ru/print/268077.html>
354. *Туровский Р.* Баланс отношений “центр-регионы” как основа территориально-государственного строительства // МЭиМО. - 2004. - № 1. - С. 43-50.
355. *Турчинов А.* Государственная кадровая политика как фактор динамичного развития России в условиях глобализации // <http://www.rags.ru/person.php?id=51>
356. *Уард И.* “Комиссары от идеологии” // Монд дипломатик. - 1995. - № 494. - Май. - С. 5.
357. *Удовик С.Л.* Глобализация: Семиотические подходы - К.: Ваклер, 2002. - 461 с.
358. Україна і світове господарство / А.Філіпенко, В.Будкін, А.Гальчинський та ін. - К.: Либідь, 2002. - 470 с.
359. Україна на шляху до НАТО: через радикальні реформи до набуття членства / За ред. Г.М.Перепелиці. - К.: ВД “Стилос”, 2004. - 400 с.
360. *Уолцер М.* О терпимости: Пер. с англ. - М.: Дом интеллектуальной книги “Идея-Пресс”, 2000. - 160 с.
361. *Урсул А.Д.* Переход России к устойчивому развитию. Ноосферная стратегия. - М.: Ноосфера, 1998. - 411 с.
362. *Успенский Б.А.* Европа как метафора и как метонимия (применительно к истории России) // Вопр. филос. - 2004. - № 6. - С. 11-24.
363. *Устав Об'єднаних Націй.* - К., 2002. - 77 с.
364. *Уткин А.И.* Глобализация: процесс и осмысление. - М., 2001. - 456 с.
365. *Федотов А.П.* Глобалистика: Начала науки о современном мире: Курс лекций. 2-е изд. - М.: Аспект Пресс, 2002. - 389 с.
366. *Федотова В.Г.* Модернизация другой Европы. - М., 1997. - 160 с.
367. *Фейблман Дж.* Типы культуры // Самосознание мировой культуры. - СПб., 1999. - С. 261-263.
368. *Флиер А.Я.* Страсти по глобализации // Общественные науки и современность. - 2003. - № 4. - С. 159-165.
369. Франция говорит “нет” Шираку, а не Европе // Свободная мысль. - XXI. - 2005. - № 6. - С. 14-21.
370. *Фукуяма Ф.* Великий разрыв. - М.: АСТ, 2004. - 370 с.
371. *Фукуяма Ф.* Доверие. - М.: АСТ, 2005. - 640 с.
372. *Фурман Д.* Наперегонки с апокалипсисом. Международный терроризм порождает всемирную власть // Общая газета. - 2001. - № 40. - 3 окт.
373. *Хабермас Ю.* Будущее человеческой природы. - М., 2004. - 454 с.
374. *Хабермас Ю.* Демократия, разум, нравственность: Моск. лекции и интервью / РАН. Ин-т философии. - М.: Academia, 1995. - 244 с.
375. *Хабермас Ю.* Спор о прошлом и будущем международного права. Переход от национального к постнациональному контексту // Вопр. филос. - 2004. - № 3 - С. 12-18.
376. *Хайек Ф.* Конституция свободы. - М., 1998. - 384 с.
377. *Хайнеман Р.А.* Введение в политическую науку // Политическая наука на рубеже веков. - М., 2000. - С. 42-55.
378. *Хантингтон С.* Запад уникален, но не универсален // Мировая экономика и междунар. отношения. - 1997. - № 8. - С. 14-36.
379. *Хантингтон С.* Столкновение цивилизаций и преобразование мирового порядка. Новая постиндустриальная волна на Западе. - М., 1999. - 672 с.
380. Характерные особенности текущего кризиса: Как изменился мир / Линдон Ларуш. Передовая статья // Executive Intelligence Review. - 2006. - 5 мая.
381. Хартія “Про особливе партнерство між Україною та організацією Північно-Атлантичного договору” // <http://www.nato.int/docu/review>

382. *Хевеши М.* Массовое общество в XX веке // Социолог. исслед. - 2001. - № 7. - С. 3-12.
383. *Хонг М.* Двенадцать ответов Сингапура на вызовы глобализации // Проблемы Дальнего Востока. - 2002. - № 1. - С. 28-35.
384. *Хорос В.* “Крона”, “Корни” и “Климат” терроризма. // МЭиМО. - 2002. - № 3. - С. 47-49.
385. *Хохлов И.И.* Исламский терроризм: Глобальный джихад: Салафи международная террористическая сеть Аль-Каида // <http://www.nationalsecurity.ru/library/00016/>
386. *Храмов В.* Українсько-російські відносини: моделі національної безпеки // Віче. - 2000. - № 3. - С. 10-30.
387. *Хрусталёв Е., Цымбал В.* Военная безопасность России: замыслы и реалии. - 2001. - 467 с.
388. *Цапенко И.* От иммиграционного контроля к управлению миграционными процессами // Мировая экономика и междунар. отношения. - 2001. - № 10. - С. 23-33.
389. *Цзо Сюэцзинь.* Экономическая глобализация и современный Китай // Свободная мысль XXI. - 2004. - № 8. - С. 3-11.
390. *Цурутани Т.* Политика национального развития. Политическое лидерство в транзитных обществах: Пер. с англ. - М., 2003 - 489 с.
391. *Цыганков П.А.* Международные отношения: социологические подходы. - М., 2002. - 489 с.
392. *Чеботарев П.Ю.* Анализ социальных сетей: основные подходы. - М., 2005. - 343 с.
393. Человек: соотношение национального и общечеловеческого: Сб. материалов междунар. симпозиума (г. Зугдиди, Грузия, 19-20 мая 2004 г.) Вып. 2 / Под ред. В.В. Парцвания. - СПб.: С.-Петербург. философ. общество, 2004 // http://anthropology.ru/ru/texts/kvarats_valmannt_14.html
394. *Ченов М.* Третий сектор виртуальной реальности: проблемы и решения // http://www.trainet.org/news/conference_report.htm
395. *Черняк Л.* Управление знаниями и информационные технологии // <http://www.osp.ru/os/2000/10/074.htm>
396. *Чешков М.* Взгляд на глобализацию через призму глобалистики // Мировая экономика и междунар. отношения. - 2001. - № 2. - С. 52-56.
397. *Чешков М.А.* Смысл противостояния: не альтернативность, но вариативность // Мировая экономика и междунар. отношения. - 2002. - № 6. - С. 28-39.
398. *Чиркин В.Е.* Общечеловеческие ценности и современное государство // Государство и право. - 2002. - № 1. - С. 11-24.
399. *Чугров С.* Глобализация, модернизация или интернационализация? (Заметки на полях статьи П.Ратленда) // Мировая экономика и междунар. отношения. - 2002. - № 4. - С. 19-21.
400. *Чумаков А.Н.* Исторический процесс в категориях “культура”, “цивилизация”, “глобализация” / Материалы постоянно действующего междисциплинарного семинара Клуба ученых “Глобальный мир”. - М., 2003. - С. 16-39.
401. *Чучкевич М.* Что такое сетевая организация? - М., 1999. - 456 с.
402. *Шабанова М.А.* Социальная адаптация в контексте свободы / Соц. исслед. - 1995. - № 9. - С. 81-88.
403. *Шадрин А.* Трансформация экономических и социально-политических институтов в условиях перехода к информационному обществу // <http://rvles.ieie.nsc.ru:8101/parinov/arteml.htm>
404. *Шевчук О.Б., Голобуцький О.П.* Е-Ukraine. Інформаційне суспільство: бути чи не бути. - К., 2001. - 104 с.
405. *Шейнис В.* Национальные интересы и внешняя политика России // МЭиМО. - 2003. - № 4. - С. 32-41.
406. *Шелер М.* Положение человека в космосе / Проблемы человека в западной философии. - М., 1989. - 674 с.
407. *Шинкаренко Ю.А.* Світові структури і криза ідентичності: соціальні наслідки глобалізації // Філософ. думка. - 2000. - № 4. - С. 27-38.
408. *Шишков Ю.* Глобализация - враг или союзник развивающихся стран? // Мировая экономика и междунар. отношения. - 2003. - № 4. - С. 3-14.
409. *Шишков Ю.* О гетерогенности глобалистики и стадиях ее развития // Мировая экономика и междунар. отношения. - 2001. - № 2. - С. 57-63.
410. *Шматко Н.А., Качанов Ю.Л.* Территориальная идентичность как предмет социологического исследования // Социс. - 1998. - № 4. - С. 94-98.

411. *Шпенглер О.* Закат Европы: Очерки морфологии мировой истории. - М.: Мысль, 1993. - Т. 1. - 587 с.
412. *Щедровицкий П.* "Бунт капиталов", "Эксперте". - 2004. - № 23. - 19 июня.
413. *Шремпф Ю. Э.* 10 тезисов к вопросу о глобализации / Э.Ю.Шремпф // Пробл. теории и практики упр. - 2000. - № 2. - 416 с.
414. *Эко У.* Пять эссе на темы этики. - СПб., 1998. - С. 26.
415. Экономическая модель корпоративного государства: Ресурсы. Системный анализ. - М.; Нью-Йорк, 2006. - 711 с.
416. Эксперты ООН о развитии стран с переходной экономикой // БИКИ. - 2004. - 27 марта. - № 21-22.
417. *Эльянов А.* Глобализация и догоняющее развитие // Мировая экономика и междунар. отношения. - 2004. - № 1. - С. 3-16.
418. *Юдин Б.Г.* О человеке, его природе и его будущем // Вопр. филос. - 2004. - № 2 - С. 11-24.
419. *Юрлов Ф.Н.* Социальные издержки глобализации // Социолог. исслед. - 2001. - № 7. - С. 13-22.
420. *Юхананов Ю.* Этот расколотый единый мир... Диалектика. Системность. Международные отношения. Конфликты и "Объединенные Нации". - М., 2000. - 562 с.
421. *Ющенко В.А.* Відкриємо Україну світу // Уряд. кур'єр. - 2006. - № 34. - С. 3.
422. *Яковец Ю. В.* Глобализация и взаимодействие цивилизаций. Междунар. ин-т Питирима Сорокина - Николая Кондратьева. - М.: Экономика, 2001. - 346 с.
423. *Янг Оран.* Политические разрывы в международной системе / Теория международных отношений: Хрестоматия. - М., 2002. - 568 с.
424. *Ясперс К.* Духовная ситуация времени // Смысл и назначение истории: Пер. с нем. - 2-е изд. - М., 1994. - 527 с.
425. *Aghiyon P., et O. Blanhier.* Or in speed de transizion centro Evrope. NBER Macroeconomic anne. - 2004. - 214 p.
426. *Anderson W.* All connectedo nove. Vite in Globale Civilizzazione. - Westview Press-Roma. - 2001. - 310 p.
427. *Bachtler J.* Regional Policy in Europe: Which Way Forward? / Europe - Towards the Next Enlargement. - L., 1999.
428. *Barnett M. N., Finnemore M.* Il Politics, Power, del Pathologies della internazionale organizzazione // Internazionale organizzazione. - Vol. 53. - № 4, agosto. Roma. - P. 699-732.
429. *Batikary Y.* Globalysazione. - Roma. - 2005. - 569 p.
430. *Bentley J.* AHP Forum-Crozz-Culturale internazionalismo del periodicamente. - Roma. - 2004. - 618 p.
431. *Berry J.W.* 1997. Immigration, Acculturation and Adaptation // Applied Psychology: An International Review. - 46 (1). - P. 5-68
432. *Blanchard, O.* Del economice in Post-Communismo transizione. Universite Press: Oxford-Roma, 2001. - 325 p.
433. *Bobbio N.* Le Globalysazione: pluralismo et democrazia // Firenze. - 2005. - P. 118-185.
434. *Brosi G, Pola G., Bondonio D.* Una proposta di federalismo fiscale. - Torino. - 2004. - 238 p.
435. *Bull H.* Del Anarchicale sociale: Pace del Politichi. Basingstoke: Macmillan. - Roma. - 2006. - 329 p.
436. *Cappelletti M., Seccombe M., Weiler J.* Integrale leggo: Europe and del Americano federale experience. - 2005. - 317 p.
437. Carattere dell idenito. Filosofico forum dello politico et sociologiale perspective. Sv. Paul. - 2003. - 520 p.
438. *Cardoso F.H.* An Age del civita // Foreign Policy. Roma. - Estate. Summer. - 2000. - P. 41-59.
439. *Ciampi C.A.* Intervento del Presidente della Republica Italiana, Carlo Azeglio Ciampi in occasione dell'incontro com gli ambasciatori italiani nel mondo. Settembre 1999 // [http:// www.esteri.it](http://www.esteri.it)
440. Council on Foreign Relations, Inc. Foreign Affairs. March/April 1999, переклав Святослав Яринич, Інститут демократії ім. Пилипа Орлика - 20 листоп. 1999 p. // http://xyz.org.ua/strategy/hunt_superpower.html
441. *Crenshaw M.* Terrorism and International Cooperation. - N.Y., 1989. - 517 p.
442. Denmarko in internationale IT Perspectivo. Countri di Mano Possibilitico // A.Danis Strategy del informazzione societico. - Roma. - 2003. - P. 314-389.

443. Discourse et interventions. Joint French-Finnish statement on the information society. Finland, 09.10.1998 // <http://www.premier-ministre.gouv.fr/PM/D100998A.htm>
444. *Druker P.* Informatione del Revoluzione // Forbes ASAP- Roma. - 24.08.1998.
445. *Dunkelgrun T.* (In)toleranse // Correspondence. An Internazionale Revi del culture di society. Winter-Roma. - 2002/2003. - № 10. - P. 2-18.
446. *Dunkelgrun T.* Dutch (In)tolerance // Correspondence. An International Review of Culture and Society. Winter 2002/2003. - № 10. - P. 2-18.
447. *Eppler E.* Politichi di Nazionale developemento, politicaale transizionale societico. - N.Y., 2003. - 279 p.
448. Face di globalizzazione: Inter a locale dimensione de developmento / Ed. by Shahid Yusuf, Simon Evenett, Weiping Wu. - Washington-Roma: Pace Bank, 2001. - XV. - 278 p.
449. *Frattolin F.* Un progetto di Unione Italiana // Limes. - 2004. - № 4. - P. 42-59.
450. *Global Civil Society: 2001* / H.Anheier, M.Glasius, M.Kaldor (eds) / A.Giddens (Foreword). Oxford: Oxford Univ. Press-Roma. - 2001. - 348 p.
451. Global Modernities / Ed. by M.Featherstone, S.Lash, R.L.Robertson. Thousand Oaks; New Delhi. - 2005. - 675 p.
452. Global Trends 2015: A Dialogue About the Future with Nongovernment Exprets (NIC 2000-02, December 2000).
453. *Globalization and the Challenge of a New Century: A Reader* / P.O'Meara, H.D. Mellinger, M.Krain, D.Marytani (eds). Bloomington; Indianapolis: Indiana Univ. - Press, 2000.
454. Globalizzazione di Identity: Dialectico et cultura // Development in modernizzazione. - 1998. - Vol. 29. - No 4. - P. 277-325.
455. Globalizzazione: A Reader / P.O'Meara, H.D.Mellinger, M.Krain, D.Marytani (eds). Bloomington; Indianapolis: Indiana Univ. Press-Roma. - 2000. - 781 p.
456. *Hausken K., Plumper T. Hegemons.* Leaders and Followers: A Game-Theoretic Approach to the Postwar Dynamics of International Political Economy // Journal of World-Systems Research, 1997. - V. 3. - № 1. - P. 40, 42.
457. In Search of an East Asian Development Model / Ed. By P.L.Berger and H.-H.M.Hsiao. New Brunswick, 2004. - P. 4. - 456 p.
458. International Migration, 2003. - № 3-4. - P. 446.
459. International Terrorism. Characteristics, Causes, Controls. Ed. by Charles W. Kegley. Jr., N.Y., 2002. - P. 158
460. *Lippman Th.* Understanding Islam. N.Y., 1990. - P. 114-115.
461. L'Osservatore Romano. - 06-07.11.2000. - P. 7.
462. NU. Assamblea Generale. Session 51me. 1996/1997. N.Y, 1998. - 178 p.
463. *Nussbaum M.* Cultivatizzazione uomo: Classico defenso di reformo in liberale Educazzione. Cembridge, MA: Harvard UP-Roma, 1999. - 211 p.
464. Perspectivo in Developemento, Springo 2004 / Pace Bank. - Washington. - Roma, 2004. - 187 p.
465. Perspectivo in Developemento Springo 2005 / Pace Bank. - Europe-Roma. - 213 p.
466. *Pieters J. N.* Globalization et integrazione // Intern. sociologhico. - 1999. - Vol. 9. - No 2. - P. 145-184.
467. *Regis Debray.* Cours de mediologie generale. Grand Prix Morom. - 2001 Gallimard. - P. 26.
468. *Roders R.* Paper presented at the Conference on "Information Technology and Social Inequality" organized by the United Nations Social Development Research Institute, Geneva, 1998. June (unpublished).
469. *Rosten B.* Seven Theories of Human Society. - Oxford, 2001. - P. 139-168.
470. *Ruggie J.G.* Construczzione del pace polity. Essayse on Internazionale Istituzionalizzazione. 3 ed. L., N. Y., 2002. - 324 p.

ЗМІСТ

Передмова	3
-----------------	---

Розділ I

Історико-методологічний аналіз впливу глобалізації на систему державного управління	11
1.1. Основні передумови та фактори виникнення процесів глобалізації	11
1.1.1. Історичні та соціально-економічні передумови виникнення сучасних процесів глобалізації	11
1.1.2. Інформаційна революція як необхідна передумова виникнення сучасних процесів глобалізації	31
1.2. Теоретико-методологічні засади дослідження процесів глобалізації в контексті сучасних дослідницьких підходів	41
1.2.1. Сутність глобалізації з позицій глобалізму	41
1.2.2. Сутність глобалізації з позицій антиглобалізму	52
1.3. Ідеологія глобалізації та її вплив на систему державного управління	61

Розділ II

Особливості розвитку суспільства та держави в умовах впливу глобалізації	72
2.1. Глобалізація як новий тип суспільного розвитку	72
2.2. Основні принципи та критерії суспільного розвитку в умовах глобалізації	84
2.3. Нормативізм як інструментарій управління суспільним розвитком в умовах глобалізації	95
2.4. Основні форми соціальної організації в умовах впливу глобалізації	105
2.4.1. Глобальне суспільство	105
2.4.2. Глобальне інформаційне суспільство	121
2.4.3. Глобальне масове суспільство	135
2.4.4. Глобальне мережеве суспільство (суспільство мережових структур)	146
2.4.5. Глобальне суспільство ризику	174
2.5. Механізми функціонування національної держави в умовах глобалізації	183

2.5.1. Місце, роль та функції держави в умовах глобалізації ...	183
2.5.2. Глобальна держава як альтернатива національної держави в умовах глобалізації	199
2.5.3. Особливості формування “сильної” держави та механізми її функціонування в умовах глобалізації	208
2.5.4. “Корпоративна держава” та її роль в умовах глобалізації	219

Розділ III

Обернені форми глобалізації та їх вплив на систему державного управління	231
3.1. Обернені форми як альтернативи глобалізації: теоретичний та ідеологічний аспекти	231
3.2. Регіоналізація та її вплив на систему державного управління	237
3.3. Американізація та її вплив на систему державного управління	248
3.4. Китаїзація як обернена форма глобалізації в сучасних умовах суспільного розвитку	259
3.5. Бразилізація як нова тенденція та альтернатива глобалізації в сучасних умовах суспільного розвитку	272

Розділ IV

Глобалізаційні виклики суспільного розвитку та їх вплив на систему державного управління	282
4.1. Глобальні проблеми як виклики суспільного розвитку	282
4.2. Глобальний інтерес як виклик реалізації національного інтересу	295
4.3. Глобалізаційні виклики національної безпеки	307
4.4. Глобальний тероризм як виклик суспільного розвитку	319
4.5. Глобальна міграція та її виклики суспільному розвитку	332
4.6. Глобальна політична експансія як виклик суспільного розвитку	339
4.7. Механізми долаття глобалізаційних викликів	349

Розділ V

Основні форми і засоби глобальної інтеграції та їх вплив на державне управління	366
5.1. Глобальна інтеграція як нова форма суспільного розвитку	366
5.2. Основні форми глобальної інтеграції та їх вплив на систему державного управління	380

5.2.1. Євроінтеграційна форма глобалізаційного розвитку ...	380
5.2.2. Євроатлантична інтеграція як форма глобалізаційного розвитку	394
5.3. Основні засоби реалізації глобальної інтеграції	403
5.3.1. “Розширення проти інтеграції” як засіб здійснення глобальної інтеграції	403
5.3.2. Глобальна контракція як засіб здійснення глобальної інтеграції	411
5.4. Інтеграційний процес та рівні управління ним	419
5.5. Механізми функціонування державного управління в умовах глобальної інтеграції	432
5.5.1. Адаптація системи державного управління до процесів глобальної інтеграції	432
5.5.2. Трансформація системи державного управління в умовах глобальної інтеграції	446
5.5.3. Модернізація державного управління в умовах глобальної інтеграції	457
5.6. Глобальна політична реструктуризація як умова реалізації глобальної інтеграції	469
5.7. Шляхи забезпечення сталого розвитку в умовах глобальної інтеграції	483

Розділ VI

Особливості впливу глобалізації на систему державного управління перехідних суспільств	495
6.1. Глобалізація як універсальна форма історичної динаміки перехідних суспільств	495
6.1.1. Вплив “глобальної демократії” на розвиток системи державного управління перехідних суспільств	506
6.1.2. “Спіралевидний розвиток” перехідних суспільств в умовах глобалізації	520
6.1.3. “Наздоганяючий розвиток” як механізм оптимізації державного управління перехідних суспільств	531
6.2. Роль та функції національної державно-управлінської еліти в перехідних суспільствах в умовах глобалізації	541
6.3. Специфіка реалізації кадрової політики в перехідних суспільствах в умовах глобалізації	554
6.4. Особливості діяльності державних службовців в умовах глобалізації	562

6.5. Концептуальні засади Кодексу взаємовідносин країн в умовах глобалізації	573
---	-----

Розділ VII

Механізми оптимізації системи державного управління України в умовах глобалізації	585
7.1. Державне управління України в умовах глобалізації: проблеми та перспективи	585
7.2. Механізми долаття деструктивних проявів впливу глобалізації на систему державного управління України	594
7.3. Розробка та впровадження ефективних механізмів інтеграції України у світову спільноту	600
7.4. Місце та роль України в сучасних глобалізаційних процесах	625
Післямова	636
Список використаних джерел	646

Н а у к о в е в и д а н н я

Войтович Радмила Василівна

**ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ
НА СИСТЕМУ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**
(теоретико-методологічний аналіз)

Монографія

Київ, видавництво НАДУ

Відповідальний за випуск *В.А.Дон*
Редактор *С.М.Шиманська*
Коректор *Т.В.Пантелеймонова*
Комп'ютерна верстка *Ю.О.Куценко*

Підписано до друку 11.01.2007 р.
Формат 60 × 84 ¹/₁₆. Тираж 150 пр. Обл.-вид. арк. 45,5.
Ум. друк. арк. 39,3. Гарн. Таймс.

Видавництво Національної академії державного управління
при Президентіві України.
03057, Київ-57, вул. Ежена Потьє, 20, тел. 456-94-36.
[E-mail:vydav@academy.gov.ua](mailto:vydav@academy.gov.ua)

Свідоцтво серії ДК № 1561 від 06.11.2003 р.

Видруковано з оригінал-макета у видавництві
Національної академії державного управління
при Президентіві України.
03057, Київ-57, вул. Ежена Потьє, 20.